

18894
MUZEUL JUDEȚEAN BRAȘOV

CVMIDAVA

XIV

— 1989 —

CVMIDAVA
XIV

Colectivul de redacție:

Titus N. Hașdeu
dr. Florea Costea

Secretar de redacție:

Dr. Florea Costea

CVMIDAVA

Anuarul Muzeului Județean Brașov
Orice corespondență se va adresa:
Muzeul județean Brașov, Piața 23
August nr. 30, 2200 Brașov.
Tel.: 4 36 85

CVMIDAVA

Annuaire du Musée districtuel de
Brașov
Toute correspondance sera envoyée
à l'adresse: Muzeul județean Brașov,
Piața 23 August nr. 30, 2200 Brașov.
Tel.: 4 36 85

CUPRINS

ARHEOLOGIE, ISTORIE

	Pag.
<i>Dr. Florea Costea, Stelian Coșuleț, Un topor de aramă cu brațele „în cruce” descoperit la Drumul Carului (com. Moeciu, Brașov) .</i>	5
<i>Dr. Alexandrina Alexandrescu, Ioan I. Pop, Cetățuia dacică de la Teliu (jud. Brașov)</i>	10
<i>Dr. Florea Costea, Cercetările arheologice de la Rîșnov-„Cetate” . .</i>	41
<i>Dr. Florin Salvan, Aservirea obștilor sătești autohtone din Țara Birsei .</i>	67
Ion Hăsfălean, De la Negru-Vodă la Mircea Basarab	83
<i>Mircea Gherman, Radu Ștefănescu, Considerații asupra localizării Posadei</i>	95
<i>Gernot Nussbächer, Date din trecutul comunei Dumbrăvița (satele Țîntari și Vlădeni în secolele XV—XVIII)</i>	105
<i>Vasile Oltean, Mărturii de limbă și cultură neolatină în Șcheii Brașovului (sec. XVII—XVIII)</i>	113
<i>Mircea Gherman, Pictorul C.D. Rosenthal — emisar la Paris al revoluționarilor români</i>	127
<i>Dorina Negulici, Cîteva documente privind relațiile Goleștilor cu Brașovul</i>	145
<i>Ion Buzăși, Andrei Mureșianu — contribuții bibliografice</i>	151
<i>Măriuca Radu, Contribuția Brașovului la întemeierea și dezvoltarea „Asociațiunii Transilvane pentru literatura română și cultura poporului român”. Activitatea Despărțămîntului Brașov al „Astrei” (1870—1918)</i>	161
<i>Augustin Tătaru, Mircea Gherman, Profesorul Aurel Ciortea (1872—1929)</i>	183
<i>Dr. Margareta Susana Spînu, Intelectuali transilvăneni în lupta pentru realizarea statului național unitar român (din corespondența lui Onisifor Ghibu cu dr. Pompiliu Nistor și a lui Vasile Stoica cu Victor Braniște)</i>	197
<i>Luana Popa, Constituirea și activitatea Consiliilor (Sfaturilor) și a Gărzilor naționale române din actualul județ Brașov (1918—1919)</i>	213

	Pag.
<i>Tiberiu Coliban, Nicolae Jurca, Actul de la 23 August 1944 în documente din arhivele vest-germane</i>	259

ETNOGRAFIE

<i>Olivia Moraru, Ligia Fulga, Elemente de evoluție în portul popular bărbătesc în Valea Dîmboviței Superioare și legătura lui cu zona Bran</i>	295
---	-----

MUZEOLOGIE

<i>Dorina Negulici, Meșteșuguri în Brașovul medieval. Catalog de colecții .</i>	311
<i>Măriuca Radu, Catalogul hărților vechi (secolele XVI—XVIII) aflate în colecția Muzeului județean Brașov</i>	351
<i>Dr. Florea Costea, Cetatea Rîșnovului. Die Rosenauer Burg. La citadelle de Rîșnov</i>	465

NOTE, DISCUȚII

<i>Gheorghe Mîtran, Semnificațiile motivului decorativ fitomorf al viței de vie reprezentat în orfevreria transilvăneană</i>	435
<i>Dr. Florea Costea, Săpăturile arheologice de salvare de la Cincșor și Voila, jud. Brașov (campaniile 1987—1988)</i>	491

UN TOPOR DE ARAMĂ CU BRAȚELE „ÎN CRUCE” DESCOPERIT LA DRUMUL CARULUI (COM. MOECIU, JUD. BRAȘOV)

FLOREA COSTEA și STELIAN COȘULEȚ

Drumul Carului este un cătun aparținător de comuna Moeciu. Casele sale sînt dispuse de o parte și de alta a șoselei Brașov—Cîmpulung, la km 41. Cu cîțiva ani în urmă aici a fost reperată o mică fortificație romană, cu valuri și șanțuri de apărare¹.

În campania din anul 1979, în secțiunea I, în val (care este de fapt un *murus caespiticius*) a fost descoperit un topor de aramă cu brațele „în cruce” intrat în patrimoniul Muzeului Bran, care a finanțat cercetarea. Evident în poziție secundară (îg. 1), el a ajuns aici din locul din care au fost tăiate gliile „zidite” în val. Singurul deal aplatizat artificial este chiar cel pe care se află castrul. Se înțelege că aplatizarea au făcut-o romanii, locul fiind foarte bine ales din punct de vedere strategic și convenabil ca distanță între *Cumidava* (Rîșnov) și Rucăr², dacă nu cumva există și un alt loc întărit în zona Branului³.

Piesa, turnată în tipar bivalv (fig. 2), în greutate de 535 grame, este curbată spre interior, convexă la exterior. Brațul orizontal are lungimea de 73 mm, lățimea maximă de 38 mm și grosimea maximă (măsurată la orificiul de înmănușare) de 20 mm. Tăișul are o secțiune deltoidă, rotunjită. Brațul opus, vertical, are lungimea de 78 mm. Lungimea tăișului este de 40 mm (în planul piesei de 34 mm). Și acest tăiș este arcuit. Grosimea brațului, măsurată la orificiul de înmănușare este de 26 mm iar la mijloc de 20 mm. Ambele părți active sînt puțin deteriorate, ca urmare a folosirii. Orificiul de fixare, perfect cilindric, are diametrul de 32 mm. Lățimea toporului la orificiul de înmănușare este de 47 mm, tot acolo grosimea avînd 30 mm, diferența față de corpul piesei (20 mm) provenind din profilarea muchiilor. În „interior” toate cele patru muchii sînt profilate, mai mult cele ale brațului vertical.

¹ Perieghează. FL. COSTEA, ȘT. COȘULEȚ, I. PRAHOVEANU (1978). Săpături în curs, materialele inedite.

² IOANA BOGDAN-CĂTĂNICIU, în *Acta MN*, VI. Cluj, 1969, p. 477 și urm.

³ Perieghezele ulterioare anului 1980 ne fac să credem că el poate fi chiar la intrarea în defileu a Pîrîului Turcului.

Piesa prezintă bavuri și asperități atât în orificiul de fixare (ca urmare a imperfecțiunii dopului de piatră sau de lut ars), cât și pe linia mediană „anterioară“, ca și unele porozități cauzate de bulele de aer.

Îmbrăcat într-o crustă de oxid, încă activ în momentul descoperirii, toporul, după decaparea electrolică, a primit culoarea roșietică, indicu al procentajului mare de aramă. De altfel, analiza metalografică efectuată la laboratorul Întreprinderii „Tractorul“ din Brașov a dat următoarele rezultate: Fe=0,17; Ni=zero; Si=urme nesemnificative cantitativ; Cu=99,2⁴.

Apariția uneltelor de aramă, apoi de cupru, se datorește prefacerilor din viața comunităților omenești la finele neoliticului și începutul epocii bronzului. Încadrarea culturală a toporului de la Drumul Carului este dificilă, în afara unui fragment ceramic și a unui virf de lance din silix, descoperit în secțiunea III (fig. 3/1) neexistind alte indicii, situație în care el va trebui să fie datat și atribuit doar prin asociere la o serie tipologică. Raportându-l la cele de aramă cunoscute pînă acum, dar luînd în considerare numai forma fără profilul orificiului de înmănușare, el se aseamănă foarte mult cu topoarele de la Gutenbrunn⁵ și Timișoara⁶, Tîrnăvița⁷ și Vica⁸, Brad⁹ etc. Datarea acestora este asigurată de descoperirea fericită de la Brad¹⁰: toporul de acolo aparține tipului Jászladány, foarte răspîdit în Europa de sud-est¹¹ și este atribuit fazei AB a culturii Cucuteni, fără a se putea preciza o anume etapă a acesteia¹². Tot în neolitic este datat și toporul (fragmentar) descoperit la Oradea—Salca, aparținător culturii Tisa¹³. Avînd în vedere că toporul acum în discuție nu are încă manșon, asemenea celui de la Ariușd¹⁴, el poate fi datat ca și acesta, în faza A a culturii Cucuteni, și nu în perioada de tranziție spre epoca bronzului (cultura Coțofeni) cum îndreptățit propune Ioan Andrițoiu pentru topoarele din colecția Muzeului Deva, mai evaluate¹⁵. Spre aceeași datare îndeamnă și asocierea sa cu virful de lance, similar celui descoperit la Hăbășești și aparținător culturii Cucuteni¹⁶.

⁴ Analiză efectuată de ing. C. Dumitru, căruia îi aducem și pe această cale cuvenitele mulțumiri.

⁵ GH. LAZAROVICI, *Despre eneoliticul timpuriu în Banat*, în *Tibiscus*, IV, Timișoara, 1975, fig. 9/1.

⁶ *Ibidem*, fig. 9/8.

⁷ IOAN ANDRIȚOIU, *Topoare de cupru cu brațele „în cruce“ în colecția Muzeului din Deva*, în *Sargetia*, VIII, Deva, 1971, fig. 1/b.

⁸ *Ibidem*, fig. 2.

⁹ AL. VULPE, *Cu privire la cronologia topoarelor de aramă cu brațele „în cruce“*, în *SCIV*, 4, 15, 1964, p. 457 și fig. 1. O discuție asupra acestui tip de topoare vezi la T. Bader, *Unele topoare de aramă descoperite în nord-vestul României*, în *Apulum*, XI, 1973, pp. 703—709.

¹⁰ Cercetări AL. VULPE, V. EFTIMIE, V. URSACHI, 1963.

¹¹ Vezi AL. VULPE, *op. cit.*, cu nota 2. Același topor publicat de VASILE URSACHI, în *Cărpica*, I, 1968, fig. 49/4 ca „un frumos topor de aramă descoperit în stratul neolitic“ (p. 173).

¹² AL. VULPE, *op. cit.*, p. 458.

¹³ M. RUSU, V. SPOIALĂ și L. GALAMB, *Săpăturile arheologice de la Oradea—Salca*, în *Materiale*, VIII, 1962, p. 163.

¹⁴ LÁSZLÓ FERENCZ, în *Dolg. Cluj*, V, 1914, 2, p. 299. Discuția asupra dăării și tipologiei piesei la Al. Vulpe, *op. cit.*, p. 460, în special nota 17.

¹⁵ IOAN ANDRIȚOIU, *op. cit.* pp. 37—44.

¹⁶ Hăbășești. *Monografie arheologică*, București, 1954, fig. 17/5. Vezi *infra*.

Singurele obiecte ce aparțin acestei epoci, descoperite aici sînt: vîrfurile de lance (fig. 3/1) și fragmentul ceramic amintit. Descoperit în strat (*S III*), vîrfurile de lance are o formă zveltă, cu lungimea de 63 mm și lățimea maximă de 26 mm; grosimea, măsurată pe cele două muchii longitudinale, este de 5 mm. Toate muchiile sînt zimțate, rezultat al exfolierii în timpul cizelării. O față a piesei este plană, cealaltă ușor arcuită (calapod).

Vîrfuri de lance similare, datate la finele neoliticului sau la începutul epocii bronzului se cunosc din numeroase descoperiri. Amintim aici doar trei: pe cel de la Hăbășești și pe acela de la Gîrbovăț, primul, așa cum am mai spus, cucutenian¹⁷, al doilea încadrat în mediu Noua. Ceramica aflată în asociere cu acest exemplar este de tradiție Monteoru, databilă la finele veacului XIV și în primele decenii ale veacului XIII¹⁸, ceea ce ar pleda, vorbind de această categorie de piese (arme) pentru o continuitate de la sfîrșitul neoliticului pînă spre începutul epocii fierului. În sprijinul acestei afirmații vine și vîrfurile de lance de la Feldioara—Brașov, găsit sigur în mediu Ariușd¹⁹ (fig. 3/2).

Fragmentul ceramic, găsit și el izolat și în poziție secundară, nu este de luat în considerare.

Toate trei piesele, deși dispartate, au fost găsite pe un loc unde putea să existe o locuire preistorică. Este deci de presupus ca ele să nu fie singurele, în valul principal sau în cele secundare ale întăriturii putînd să mai existe și altele. Fiecare din ele, în situația actuală, pot fi apreciate ca prezențe insolite, putînd fi vorba și de rămînerea lor aici în urma unui incident petrecut în timpul transportării spre cumpărător, Pasul Bran fiind dintotdeauna un căutat drum comercial.

Așadar, pentru datarea toporului de aramă cu brațele „în cruce“ (ne gîdim la o datare mai restrînsă) nu dispunem decît de un argument indirect: asocierea vîrfurilor de lance de aici cu cel cucutenian pomenit mai sus și de un altul (mai) direct: asemănarea cu toporul de tip Ariușd²⁰. Caracteristicile toporului, în primul rînd lipsa manșonului, pledează pentru încadrarea sa în cultura Cucuteni—Ariușd, piesa acum în discuție îmbogățind repertoriul sud-estului Transilvaniei cu încă un punct: Drumul Carului, „La Cetate“ sau „Grădiște“.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ A.C. FLORESCU, ȘT. RUGINĂ, D. VICOVEANU, *Așezarea din epoca bronzului de la Gîrbovăț*, în *Danubius*, I, Galați, 1967, p. 75 și urm. și fig. 8/4.

¹⁹ FLOREA COSTEA, *Sondajul arheologic de la Feldioara-Brașov*, în *Cumidava*, IV, 1972, fig. 3/9.

²⁰ *Supra*, nota 16.

UNE HACHE EN CUIVRE DÉCOUVERTE À DRUMUL CARULUI (DEP. DE BRAȘOV)

RESUMÉ

L'auteur présente une hache en cuivre découverte à l'occasion des fouilles archæologiques effectuées dans le camp romain de Drumul Carului, dep. de Brașov. La pièce appartient à la catégorie des haches aux bras disposés „en croix“, de type Jászladány, attestées dans l'eneolithique (la culture Cucuteni—Ariuşd A).

Utilisée comme outil, lingot ou arme, la hache maintenant en discussion enrichit le repertoire des objets en cuivre decouverts sur le territoire du dep. de Brașov.

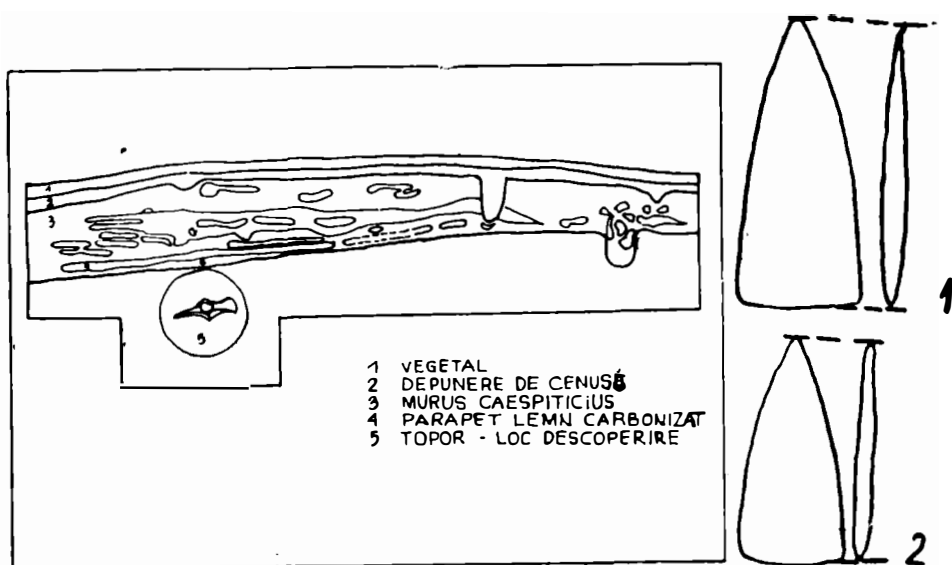

Fig. 1. Drumul Carului: la position de la hache en *murus caespiticius*.

Fig. 2. Flèches en pierre (1. Drumul Carului; 2. Feldioara — Braşov).

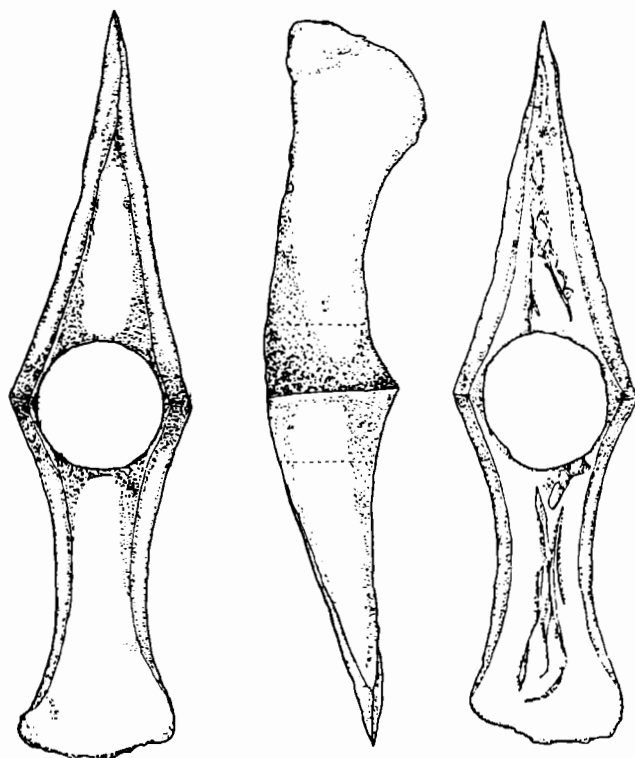

Fig. 3. Drumul Carului: hache en cuivre — dessin.

CETAȚUIA DACICĂ DE LA TELIU (JUD. BRAȘOV)

de ALEXANDRINA D. ALEXANDRESCU și IOAN I. POP

În vederea lămuririi unor probleme legate de fortificațiile de pământ din Țara Bîrsei, Muzeul Județean Brașov în colaborare cu Institutul de Arheologie din București, a executat săpături la Teliu, acțiune care s-a soldat cu rezultate importante pentru istoria acestor meleaguri.

Localitatea Teliu, situată în partea estică a bazinului Țării Bîrsei, în apropiere de trecătoarea ce duce spre Buzău, este cunoscută în literatura arheologică prin descoperiri mai vechi și mai noi.

Încă din a doua jumătate a secolului trecut au fost semnalate aici două cetăți de pământ¹. I. Marțian publică o schiță a lor, considerându-le ca datînd din antichitate². Mai tîrziu, W. Horwath³ publică și el schițe ale cetăților plasîndu-le între așa-zisele „Wallburgen“ din Țara Bîrsei. Desigur, la cetatea despre care va fi vorba a făcut și un sondaj, căci altfel nu ne putem explica faptul că între primul și al doilea „Vorbürg“ ar fi găsit lipitură de lut ars. Tot el presupunea că au fost construite de către slavi. Această atribuire a fost determinată fără îndoială de tipul cetății pe care a denumit-o a II-a, care în vremea lui era numai în mică parte distrusă, acum fiind total dispărută datorită lucrărilor carierei de piatră exploatată cu mulți ani în urmă.

În cele ce urmează se prezintă lucrările efectuate la Teliu în anii 1961 (secțiunile I—IV)⁴, 1963 (S V—XII)⁵ și 1974 (S XIII).

După prealabile cercetări de suprafață, săpăturile s-au executat pe botul de deal plantat cu rășinoase situat în partea nord-vestică a comunei la locul denumit de săteni „Cetate“ sau „Cetățea“ (Cetatea I a lui Horwath). Dealul are orientarea nord-sud și prezintă pante abrupte către vest, sud și est (fig. 1/1; 4). Fortificația este de tipul „promontoriu barat“, fiind constituită din trei părți distincte. Partea dinspre sud — un platou de formă cvasitriunghiulară — lungă de 80—90 m și cu o lățime

¹ I. MARȚIAN, *Repertoriu arheologic pentru Ardeal*, Bistrița, 1920, p. 39, nr. 681; M. ROSKA, *Repertorium*, Cluj, 1942, p. 121, nr. 88.

² I. MARȚIAN, *Urme din războaiele romanilor cu dacii*, Cluj, 1921, p. 45 și fig. 28.

³ W. HORWATH, *MBSM*, 5, 1944, 1—4, p. 36—38 și fig. 19—20.

⁴ DORIN POPESCU, *SCIV*, 13, 1962, 1, p. 208, nr. 59; idem, *Dacia*, N.S., 6, 1962, p. 521, nr. 59.

⁵ DORIN POPESCU, *SCIV*, 15, 1964, 4, p. 558, nr. 60; idem, *Dacia*, N.S., 8, 1964, p. 393, nr. 60; idem, *Rev. Muzeelor*, 2, 1965, 2, p. 183, nr. 38.

maximă de 45 m, este despărțită de cea de a doua prin val și șanț pe o lățime de 17—18 m. Partea a doua, de formă trapezoidală, lungă de cca 75 m și cu o lățime maximă de cca 40 m este despărțită la rindu-i de cea de a treia printr-un șanț lat de 8—10 m. Partea a treia, cea mai puțin întinsă, de formă aproximativ dreptunghiulară, lungă de cca 35 m și lată de maximum 20 m este despărțită de restul dealului printr-un șanț a cărui lățime maximă este de 8 m.

Descrierea secțiunilor. Este de menționat că prin trasarea secțiunilor I, XI și XIII s-a urmărit cercetarea principalului și ultimului șanț de apărare. Într-o singură secțiune, XII, practică pe o mică terasă pe panta sudică aflată la cca 30 m mai jos decât principala parte a fortificației, nu s-au aflat urme materiale. De altfel aici, depunerea nu a depășit grosimea de 0,20 m.

În *SI* (v. profil fig. 5/1; 3/1—2), de la sud la nord, depunerea de pământ galben este uniformă, urmându-i un prim val din pământ galben cu lentile de arsură mai mult sau mai puțin puternică. La baza pământului galben, chiar în dreptul celui mai înalt punct se află o fișie de cărbune pe cca 1 m. Spre nord îi urmează un grup de pietre în neorinduială (fig. 3/3). Primului val de pământ îi urmează un șanț în umplutura căruia s-au găsit două fragmente ceramice. Urmează un al doilea val, în a cărui umplutură se observă, în câteva puncte, mici bucăți de cărbune. Urmează, în sfârșit, șanțul mare la care pe panta sudică depunerea e formată doar din solul vegetal subțire, la fundul șanțului observându-se o umplutură cu puncte mici de cărbune și câteva fragmente ceramice, suprapusă de o altă umplutură, care, spre nord, conține pete de arsură și cărbune; chiar sub solul vegetal au apărut câteva pietre mici. Spre nord nu au mai apărut materiale. În partea sudică a secțiunii, în interiorul cetății, au apărut destul de numeroase fragmente ceramice.

La *SXI* (v. profil fig. 5/2) de la sud la nord, este de observat că sub stratul vegetal subțire urmează o depunere de sol galben-cenușiu deschis, cu puține materiale, sub care depunerea este și mai compactă, mai închisă la culoare, spre cafeniu, conținând stîncă fărîmitată; după aceasta, în punctul unde începe a se ridica primul val, cel dinspre sud, urmează o lentilă de cărbune, pietre, pământ ars, care continuă în umplutura valului și nu mai conține cărbune. Sub lentilă, în dreptul celui mai înalt punct al valului, depunerea, cu stîncă fărîmitată, este gălbuie-cenușie. La baza valului, în partea sudică s-a dat peste urme de pământ înroșit și cărbune — resturi din palisadă (?). În umplutura valului nu s-au aflat materiale. La baza capătului nordic al valului și în panta sudică a „șanțului dintre valuri“, s-a surprins o îngrămădire de pietre mari (fig. 1/2) care nu proveneau din stîncă locală. În șanțul puțin adînc, cu umplutură de pământ galben-cenușiu ceva mai deschis spre nord au apărut doar câteva cioburi. Valul al doilea — cel dinspre nord, s-a ridicat peste un sol lutos, galben compact, pigmentat cu rocă roșcată; umplutura sa constă din pământ gălbui amestecat cu stîncă sfărîmată scoasă din șanțul mare. Umplutura acestuia, inclusiv solul vegetal, nu depășește 0,60 m; la baza solului vegetal au apărut trei fragmente ceramice moderne; umplutura compactă de culoare galbenă prezintă la baza ei o lentilă cu sol vegetal și pietricele în care s-a aflat un mic obiect de fier, probabil călcii de lance (fig. 16/6).

S XIII (v. profil fig. 5/3; 2/1—4) a traversat numai valul. În partea sudică și în spatele primului val este săpat în stîncă un șanț foarte îngust și puțin adînc a cărui umplutură, ca și depunerea de sub val, este pămîntul galben-cenușiu, mereu ceva mai compact la bază. Aici a apărut o pană de pămînt negru cu puncte de arsură, peste care era un grup de pietre așezate imediat sub solul vegetal. La baza umpluturii valului exista un strat consistent de cărbune care pe alocuri atîngea grosimea de 0,10 m și umplutură cu aspect de dărîmătură ce conținea pămînt ars și bucăți de gresie intens arsă. În peretele estic al secțiunii se observă o lentilă cu puține pietre. Șanțul dintre valuri conține pe fund cîteva bucăți mai mari de gresie nearsă, spre sud umplutura constînd mai ales din stîncă sfărîmată cu slabe urme de arsură, iar spre nord consta din sol cenușiu-negru cu puncte de pămînt ars. Al doilea val are ca umplutură depunerea obișnuită galben-cenușie, compactă la bază, avînd spre nord o lentilă de stîncă sfărîmată. În secțiune s-au aflat foarte puține fragmente ceramice.

În **S II** (v. profil fig. 6/1) sub solul vegetal urmează pămîntul galben care la începutul pantei devine roșcat; sub acesta pe o porțiune de cîțiva metri, pe platou, există o depunere mai groasă de sol galben-roșcat cu arsură mai mult sau mai puțin consistentă; urmează iarăși sol gălbui care conține materiale Schneckenberg; îi succede o depunere galben-verzuie deasupra stîncii lipsită de materiale și care în pantă trece în galbenul obișnuit. La începutul pantei apare și o mică lentilă cu pămînt înnegrit. În dreptul terasei lată de aprox. 5 m apare o lentilă de arsură cu pămînt și pietre de cca 3 m lungime și cu grosime de cca 0,30 m (fig. 3/4), sub care urmează, ca și mai la vale, sol galben cu pietriș și pietre pînă în capătul secțiunii unde panta este foarte lină și unde solul galben conține iarăși materiale Schneckenberg. Pe platou, în capătul estic al secțiunii, pe o porțiune de 2 m și la adîncimea de 0,30 m au ieșit la iveală mai multe pietre mari fără a fi dispuse orînduit, al căror rost va fi fost de a întări marginea pantei. Aici au apărut porțiuni de pămînt ars, cărbune, bucățele de lipitură, toate însă nu suficient de consistente pentru a permite vreo interpretare. Pe pantă s-au aflat fragmente ceramice dacice în solul galben la 0,20 m adîncime, sub care pe la 0,70—0,90 m au apărut din nou materiale Schneckenberg.

S VII (v. profil fig. 6/3) pe platou, prezintă sub solul vegetal foarte subțire un pămînt galben lutos în care a fost puțină ceramică. La începutul pantei se constată o îngrămădire de pietre mari (fig. 1/3), apoi pămînt ars, iar mai jos pe pantă, cenușă; pe pantă solul galben prezintă nuanțe de cenușiu, pe alocuri mai roșcat conținînd bucățele de lut ars sau de cărbune. Depunerea lutoasă gălbuie care pe platou abia ajunge la 0,35 m grosime, în pantă depășește 0,40 m; în josul pantei la bază, conținutul de stîncă fărîmițată este mare. Chiar în capătul secțiunii pare a se contura o mică terasă unde depunerea atînge grosimea maximă, dar unde unicul fragment ceramic s-a aflat la adîncimea de 0,30 m. Este secțiunea care a dat cele mai multe materiale ceramice, aflate îndeosebi între m 13 și 23, adică spre marginea platoului și la începutul pantei. În partea mai abruptă a pantei, pietrele și arsura sînt probabil alunecate de sus.

În *SVI* (v. profil fig. 6/4) sub solul vegetal, depunerea subțire de culoare cenușie-gălbuie conține multe pietricele, iar stînca se vede pe alocuri la suprafață. Depunerea conține multe materiale mai ales pe pantă și în capătul estic. Evident, pe pantă depunerea se îngroașă, în unele porțiuni depășind 0,30 m și peste tot la bază conține stîncă dezagregată. La începutul pantei s-a dat peste mai mulți bolovani în neorînduială și peste material ceramic abundent. Poate că și aici pietrele mari vor fi alunecat de pe marginea platoului.

SV a dat foarte puține materiale. Începînd de la adîncimea de 0,10 m sub solul vegetal s-au aflat doar cîteva fragmente ceramice. Depunerea de pămînt gălbui cu multe pietricele, numai pe alocuri atinge grosimea de 0,30 m, stînca fiind aproape de suprafață.

SX (v. profil fig. 6/2) a fost amplasată în partea estică a tronsonului mijlociu al fortificației. Depunerea de culoare gălbuie lutoasă, nu depășește 0,35 m pe platou, iar în panta ușoară unde apar și două lentile de arsură și bulgări de lut ars, atinge 0,60 m. Puținele materiale, descoperite mai ales în pantă, aparțin culturii Schneckenberg.

SVIII trasată în partea vestică a aceleiași tronson, în pantă ușoară, conține o depunere de pămînt galben cu pietriș de nuanță mai închisă spre capătul vestic, unde apar și pietre mari; depunerea nu depășește 0,40 m grosime. Doar în capătul estic s-au aflat mai multe fragmente ceramice.

SIII este amplasată în partea nordică a aceleiași tronson mijlociu, traversînd și cel de al doilea șanț de apărare. În partea sudică și în apropierea șanțului se remarcă prezența multor bulgări negricioși de pămînt zgurificat. Nu s-a păstrat nimic dintr-un eventual val din spațele șanțului, dar bulgării amintiți ar putea constitui rămășițe ale acestuia. După cum era de așteptat, în partea nordică a secțiunii nu s-au găsit materiale, iar în cea sudică s-au aflat doar puține fragmente ceramice, mai mult dacice. Tot din această parte a secțiunii mai provin un vâscior neolitic, un fragment Schneckenberg și două mici fragmente de vâscior Wietenberg.

SIX (v. profil fig. 7/1) a traversat tronsonul nordic al cetății. În partea centrală a secțiunii depunerea de cca 0,40 m constă din pămînt gălbui lutos cu foarte multe pietre mari și stîncă dezagregată; aici lipsesc urmele de cultură materială. Pe panta estică depunerea este mai prăfoasă, cu multe pietricele și puține pietre mari, grosimea variînd între 0,20—0,40 m; spre acest capăt, din cauza pămîntului ars, depunerea devine mai roșcată; tot aici s-au găsit bulgări de pămînt ars și cîteva fragmente ceramice dacice. În partea de vest a secțiunii, depunerea spre bază are o nuanță mai închisă conținînd puține pietre; spre capătul acesta au apărut mai multe fragmente ceramice Schneckenberg.

SIV (v. profil fig. 7/2) trasată în partea nordică a primului tronson, a traversat primul și cel mai mic șanț de apărare, care pare să fi fost dublat de un mic val; berma dintre acestea, lată de cca 1,50 m, nu se mai păstrează, dar pe aprox. 3 m în interior depunerea de pămînt de cca 0,40 m grosime este puternic înroșită; de altfel același pămînt ars se află și în umplutura șanțului. Spre sud, depunerea de sol înroșit trece în galben. Nici în această zonă nu s-au găsit decît cîteva fragmente ceramice.

În ceea ce privește materialul faunistic, puține resturi osteologice, unele cu urme de arsură, au ieșit la iveală în secțiunile VII, VIII, IX, XIII la adâncimile de 0,40—0,50 m de la suprafața actuală⁶.

În urma săpăturilor s-a constatat că fortificația de la Teliu este o cetățuie dacică, al cărei ultim punct de rezistență era în partea sudică. Pentru a se ajunge aici trebuiau trecute mai întâi primele două șanțuri de apărare⁷ — ceva mai puțin impresionante ca dimensiuni — după care urma un al treilea, mai adânc și mai lat, în spatele căruia se aflau cele două valuri, evident cu încă un mic șanț între ele⁸. După trecerea șanțului mare urma un val care se păstrează pe mică înălțime, constituit din pământ lutos cenușiu-gălbui cu lentile mari de stincă dezagregată scoasă la săparea șanțului. Cel de al doilea val, păstrat pe alocuri pe 1,20 m înălțime, avea în compunere pământ galben-cenușiu de diferite nuanțe așa cum a apărut în toate secțiunile, nelipsind nici aici unele porțiuni, în special la bază, cu conținut de stincă dezagregată. Tot aici apar însă și îngrămădiri mai mari sau mai mici de bolovani alunecați în șanțul creat între cele două valuri, dar și imediat în spatele înălțimii maxime a valului. Pe o mare parte din umplutura acestui val, pământul este puternic înroșit, parțial apărind și un strat subțire cu bucăți de cărbune. Arsură mai multă și mai intensă apare în zona dinspre interior a valului. Oricum, un puternic incendiu a lăsat urme mai ales la această ultimă barieră, după cum lăsase și în nord la primul șanț de apărare al cărui pământ de umplutură este de asemenea puternic înroșit.

În general în toate cele trei tronsoane ale cetățuiei de la Teliu avem de-a face cu o depunere subțire de pământ gălbui-cenușiu de 0,20—0,35 m grosime care doar pe alocuri pe platou atinge 0,50 m. Evident, pe pante sînt porțiuni unde se ajunge chiar și la 0,70—0,80 m grosime.

Majoritatea materialelor descoperite o formează ceramica, frecvență cu deosebire în secțiunile din partea nordică și estică a cetățuiei propriu-zise și numai aprox. 10% în afară, ceea ce este și firesc.

Înainte de a discuta pe scurt materialele ieșite la iveală, mai amintim că în nici una din secțiuni nu s-a întîlnit vreun complex de locuire, iar cantitatea de materiale apărute nu este mare.

Ceramica aparține celor două categorii obișnuite, lucrată cu mîna (fig. 9/1—16; 10/1—12; 11/1—10; 12; 13/1—10) și la roată (fig. 13/11—17; 14/1—25; 15/1—11), aceasta din urmă în proporție mult mai mică.

⁶ Resturi sfărîmate de maxilare ale unui cal în vîrstă de cca 5 ani, fragment de epifiză superioară de la un metacarp de cal, fragment de epifiză inferioară a unei tibii de bou abia matur, resturi sfărîmate de maxilar inferior de vită tînă de cca 18 luni, fragment de epifiză inferioară a unui humerus de ovicaprin. Determinările au fost efectuate de dr. Sergiu Haimovici de la Facultatea de biologie a Universității „Al. I. Cuza” din Iași.

⁷ Din profilul publicat de Horwath, *op. cit.*, fig. 19, reiese că și primele două șanțuri au fost dublate de valuri, ceea ce ar fi normal, măcar pentru depunerea pămîntului scos din șanț.

⁸ M. MACREA și I. GLODARIU, *Așezarea dacică de la Arpașu de Sus*, București 1976, p. 13 se pomeneste de un șanț interior valului; ar putea fi o situație asemănătoare celei de la Teliu; v. și I. GLODARIU, Cumidava, VIII, 1974—1975, p. 25.

Ca obiecte din lut ars pot fi citate doar câteva fragmente de strecurători (fig. 16/1—3), o rondelă (fig. 16/4), iar din fier câteva piese rău păstrate (fig. 16/6—9).

Olăria se poate încadra în mare în faza numită „clasică” a ceramicii dacice, databilă în secolele I î.e.n. — I e.n. Ținând seama de cantitatea mică de materiale, fapt determinat probabil și de caracterul temporar al fortificației, perioada de încadrare a materialelor poate fi restrînsă. Prezența în cadrul ceramicii la roată a unor fragmente de imitații de *kantharoi* (fig. 13/16—17) și a unor străchini de mici dimensiuni cu partea superioară scundă și cu prag la trecerea spre cea inferioară (fig. 14/10), dacă nu cumva este vorba de un capac, ar indica mai degrabă secolul I e.n. O durată mai scurtă a cetățuii poate fi indicată și prin lipsa unor complexe de locuire obișnuite. De altfel, viața va fi fost destul de dificilă din cauza lipsei de apă ce trebuia adusă tocmai din vale.

Pentru cunoașterea trecutului Țării Birsei, cetățuia de la Teliu este importantă prin faptul că reprezintă prima cetățuie dacică de aici, cercetată prin săpături. Această cetățuie cu greu se poate asemui cu altele situate mai aproape sau mai departe. Ca tip poate fi apropiată de cea de la Arpașu de Sus⁹, dar acolo e vorba de o așezare fortificată; poate fi cumva comparată și cu alte cetățui din sud-estul Transilvaniei¹⁰ dar acolo în mai multe cazuri apar ziduri din piatră legată cu pământ sau chiar asemenea incinte. Or, cele câteva îngrămădiri de pietre mari întâlnite în câteva puncte pe cetate, nu par a proveni de la vreo astfel de construcție.

La Teliu avem de-a face deci cu o cetățuie apărută prin șanțuri și val sau mai degrabă valuri, ale căror resturi nu sînt prea bine păstrate. Urmele puternice de arsură și cărbune de la ultimul punct de rezistență reprezentat de șanțul și valul mare și dublu, ar indica prezența unei palisade, ceea ce pare și firesc la efortul depus pentru realizarea fortificației, fapt ce apropie iarăși cetățuia de așezarea fortificată de la Arpașu de Sus, căreia în a doua fază a sa i s-a adăugat și palisada¹¹.

Fără îndoială că dacă așezarea propriu-zisă nu pare a fi fost plasată sus pe „Cetate”, trebuie să presupunem că undeva în vale pe actualul teritoriu al comunei Teliu sau, mai degrabă, la ieșirea văii înspre cîmpie să fi existat așezarea civilă. De altminteri, din locuri neprecizate, dar de pe teritoriul comunei se cunoaște ceramică dacică (fig. 17/1—6)¹² ca și un tezaur de monede din Dyrhachium¹³. Această din urmă descoperire ar putea indica existența așezării în secolul I î.e.n., fapt foarte firesc dat fiind că se cunosc în Țara Birsei mai multe așezări deschise dacice databile în secolele I î.e.n. — I e.n.

⁹ I. GLODARIU, *op. cit.*, p. 23 și urm.

¹⁰ ZOLTÁN SZÉKELY, Cumidava, III, 1969, p. 99 și urm.; idem Cumidava, XII—1, 1979—1980, p. 23 și urm.

¹¹ I. GLODARIU, *op. cit.*, p. 24.

¹² În depozitul arheologic al Muzeului Județean Brașov există un lot de fragmente ceramice dacice provenind din săpături executate în anul 1909 de către W. Jekelius, la Teliu (Tartlau-Kreuzburg), fără precizări asupra locului descoperirii.

¹³ B. MITREA, SCIV, 12, 1961, 1, p. 147, nr. 12; idem, Dacia, N.S., 5, 1961, p. 586, nr. 12.

La un moment dat s-a simțit nevoia ridicării fortificației. Se pune problema când a fost necesară o asemenea acțiune care pretindea uneia sau mai multor comunități o cantitate apreciabilă de efort. Se pare că mai curînd în secolul I e.n. unele evenimente ar fi putut determina ridicarea de cetăți. Două ar fi aceste evenimente și anume tulburări prea puțin cunoscute dar care ar fi dus la îngroparea tezaurilor de la Augustin și Fotoș¹⁴ cu ultimele monede de la Tiberius și respectiv Caligula sau cele de la Sf. Gheorghe sau Săcele¹⁵ cu ultimele emisiuni Vespasianus sau Titus. Oricum, mai degrabă am putea socoti că în urma acestor eventuale tulburări s-a ridicat cetatea al cărei sfîrșit s-a petrecut foarte probabil în timpul celui de al doilea război dacic.

Pe același loc cu cetățuia dacică, în diverse puncte, s-au aflat urmele unei așezări a culturii Schneckenberg; mai consistente au fost acestea în secțiunile IX (jumătatea vestică), X și mai ales în panta și pe mica terasă traversată de secțiunea II. Materialele descoperite constau în special din ceramică (fig. 19—20).

Urme răzlețe din diferite epoci s-au aflat de asemenea în cursul săpăturilor, fără ca acestea să poată atesta o locuire. Este cazul unui vas-miniatură neolitic (fig. 18) sau a citorva fragmente ceramice marcînd trecerea spre epoca bronzului ca micul fragment de buză cu decor de șnur (fig. 21/1) sau cel ce conține în pastă scoică pisată (fig. 21/2). Tot așa s-au mai aflat cîteva fragmente Monteoru II (fig. 21/4—6), Wietenberg (fig. 21/7—9) ca și din prima epocă a fierului (fig. 21/10; 22/1—2); de remarcat că unul din fragmentele Monteoru II (fig. 21/6) a fost găsit împreună cu un fragment ceramic Wietenberg (fig. 21/7).

O mențiune deosebită merită fragmentul ceramic feudal timpuriu (fig. 23) care poate este unicul rest de la cetatea aflată cîndva în imediata apropiere, azi dispărută cu totul.

¹⁴ M. MACREA — I. BERCIOU, *Apulum*, 1, 1939—1942, p. 110 și urm.; B. MITREA și Z. SZÉKELY, *Materiale*, 2, 1956, p. 645 și urm.

¹⁵ C. GOOS, *AVSL*, 13, 1876, 2—3, p. 224; M. ROSKA, *op. cit.*, p. 109, nr. 65.

DIE DAKISCHE BURG VON TELIU

(KREIS BRAŞOV)

ZUSAMMENFASSUNG

Im Burzenland ist die erste aufgrund von archäologischen Ausgrabungen untersuchte dakische Burg diejenige von Teliu. Diese nord-südlich orientierte, auf einer Bergnase befindliche Festung weist im Westen, Süden und Osten steile Abhänge auf (Abb. 1). Sie besteht aus drei verschiedenen, von dem Zugangssattel und voneinander durch Schutzgräben getrennten Teilen, unter denen der südliche der wichtigste war. Um zu diesem zu gelangen, musste man zunächst die beiden ersten Schutzgräben überqueren, sodann den tiefsten und breitesten, durch zwei Verteidigungswälle verstärkten dritten Graben. Deutlich erkennbare Brandspuren wurden am ersten, vor allem aber am dritten Graben festgestellt. Die Funde in der eher spärlichen Kulturablagerung bestanden hauptsächlich aus Keramikbruchstücken. Diese wurden in erster Reihe in der eigentlichen Burg, und zwar im Nord- und Südabschnitt freigelegt, in den beiden Vorburgen jedoch, verständlicherweise, in geringerem Masse.

Es gab nur wenige Materialreste, weder Herdstellen noch andere Reste von Wohnbauten wurden aufgefunden. In der Keramik herrscht die von Hand angefertigte vor, die im allgemeinen der sogenannten „klassischen“ Periode der dakischen Keramik zugerechnet werden kann, d.h. der Zeit vom 1.Jh.v.u.Z. bis zum 1.Jh.u.Z. (Abb. 9—15). Da es sich jedoch um eine kleine Materialmenge handelt, die, wie anzunehmen, auf die Funktion der Festung als Zufluchtsstätte zurückzuführen ist, könnte die Datierung eingeschränkt werden, da in der scheibengedrehten Keramik das Vorhandensein einiger Kantharoi-Nachahmungen (Abb. 13/16—17) und einer bestimmten Art von Tonschüsselchen (Abb. 14/10) eher auf das 1.Jh.u.Z. hinweist. Ein weiterer Grund für die zeitliche Einschränkung wäre auch das Fehlen eigentlicher Wohnkomplexe, das dadurch erklärbar ist, dass es oben kein Wasser gab und infolgedessen das notwendige Nass mühselig hinaufgeschafft werden musste.

Von einer Siedlung auf der Anhöhe kann man also nicht sprechen, diese ist irgendwo im Tal zu suchen. Es ist anzunehmen, dass sich die

Bewohner einer oder auch mehrerer Talsiedlungen, wiederholter Unruhen wegen, genötigt sahen, auf der Bergnase eine Schutzfestung zu errichten. Solche Unruhen veranlassten auch das Vergraben der Münzschatze, und zwar sowohl derjeniger von Fotoş und Augustin als auch derjeniger von Sf. Gheorghe oder Săcele, mit den letzten Münzprägungen aus der Zeit des Tiberius und Caligula, bzw. des Vespasianus und Titus. Die genannten Unruhen waren wahrscheinlich der eigentliche Anlass zur Errichtung einer Festung gegen die römischen Angreifer, obwohl eine Erdburg schwerlich dem Ansturm standhalten konnte, und dieses höchstwahrscheinlich während des zweiten dakischen Krieges.

An der gleichen Stelle fand man verhältnismässig zahlreiche Überreste einer Siedlung der Schneckenbergkultur (Abb. 19—20). Vereinzelt wurden auch Überreste aus der Jungsteinzeit aufgefunden (Abb. 18), ebenso aus der späteren Bronzezeit (Abb. 21), vom Beginn der Eisenzeit (Abb. 22), ferner ein Keramikbruchstück aus dem frühen Mittelalter (Abb. 23).

Fig. 1. Telieș. 1. Dealul cetățuiei văzut dinspre gară; 2. Îngrămădire de pietre din fața buzei platoului cetățuiei (S XI); 3. Îngrămădire de pietre sub panta terasată (S VII).

Abb. 1. Telieș. 1. Der Burgberg, vom Bahnhof aus gesehen; 2. Steinansammlung vor dem Bergplateau (S XI); 3. Steinansammlung unter dem Terrassenabhang (S VII).

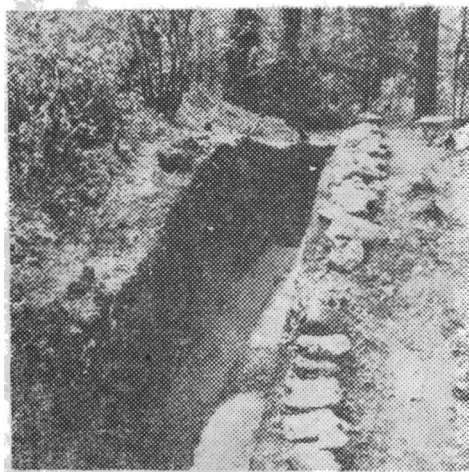
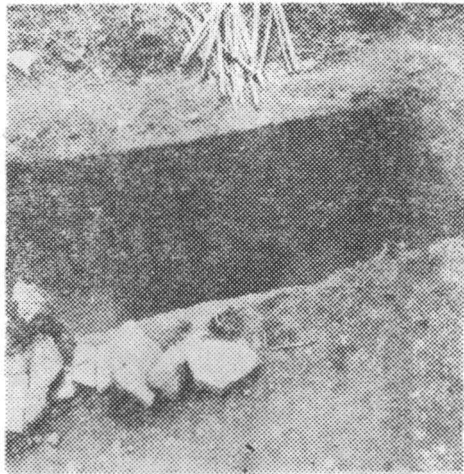

Fig. 2. Aspecte din timpul săpăturilor (S XIII); 1. Vedere spre capătul nordic;
2—4. Vederi spre capătul sudic.

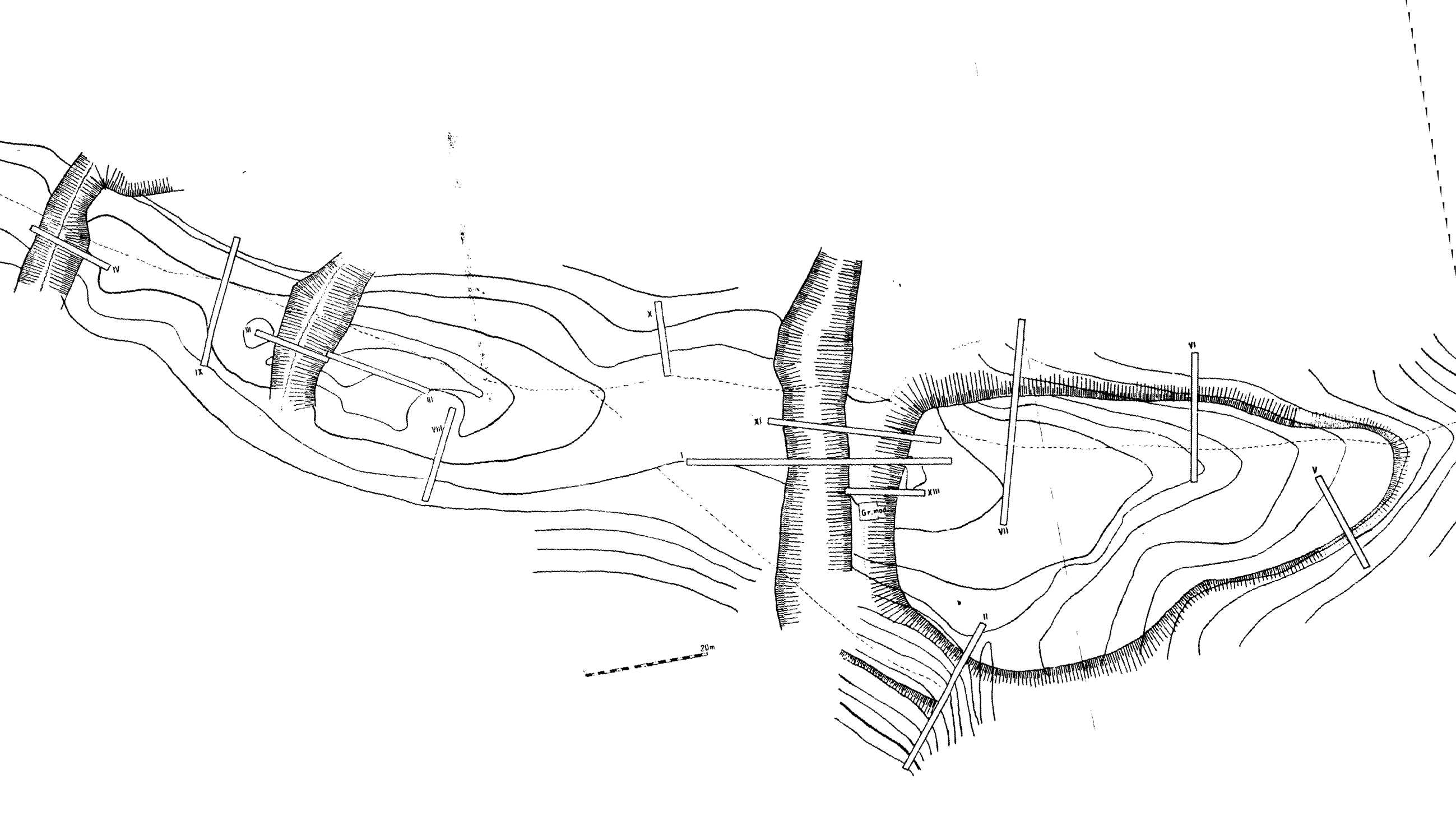
Abb. 2. Ausgrabungsarbeiten (S XIII): 1. Nordseite; 2—4. Südseite.

Fig. 3. 1—2. Vedere dinspre capătul nordic a S I; 3. Îngrămădire de pietre (S I);
4. Îngrămădire de pietre pe platou (S II).

Abb. 3. 1—2. S I von Norden aus gesehen; 3. Steinhaufen (S I); 4. Steinhaufen auf der Anhöhe (S II).

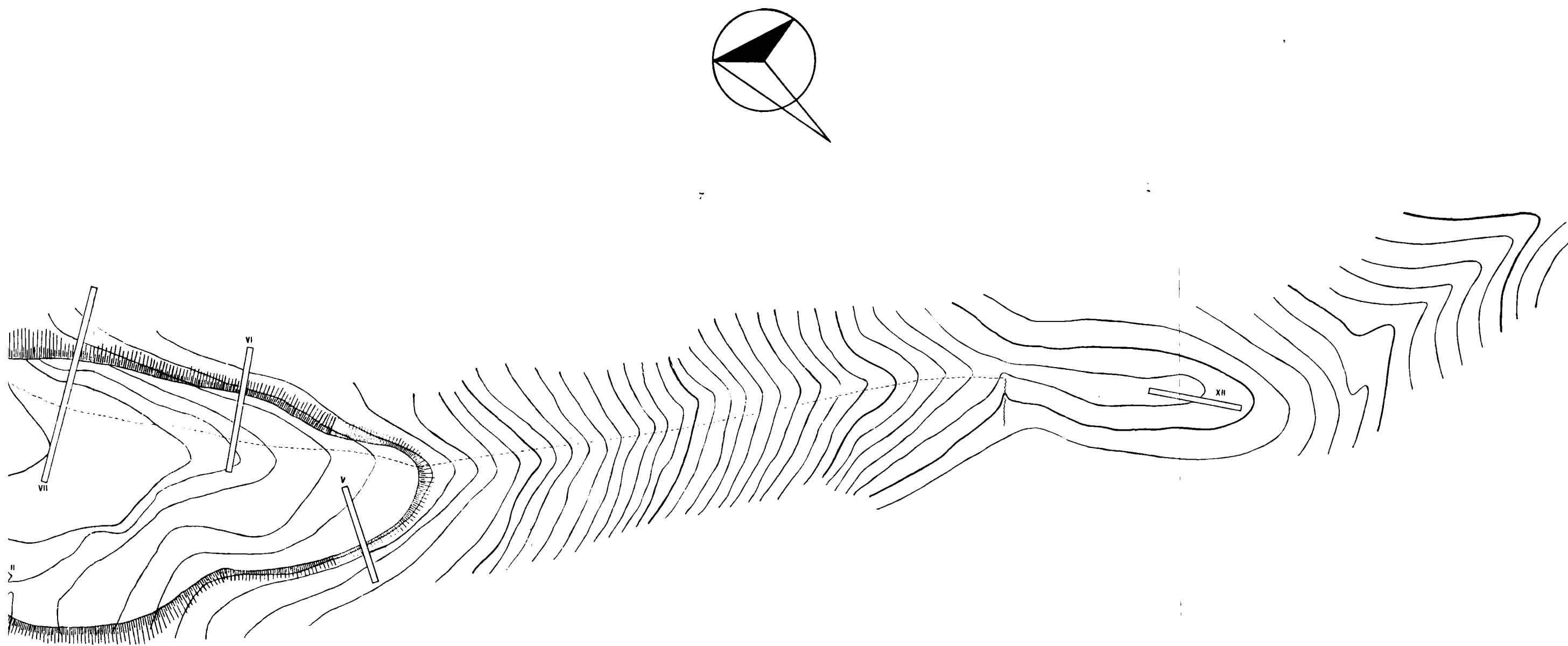

Fig. 4. Cetățuia dacică de la Teliu. Planul săpăturilor.

Abb. 4. Dakische Burg von Teliu. Plan der Ausgrabungen.

LEGENDA

	VEGETAL
	GALBEN-CENUȘIU
	STÎNCĂ FRIABILĂ
	STÎNCĂ SFĂRÎMATĂ
	PIETRE
	CĂRBUNE
	ARSURĂ
	CERAMICĂ LUCRATĂ CU MÎNA
	CERAMICĂ LUCRATĂ LA ROATĂ

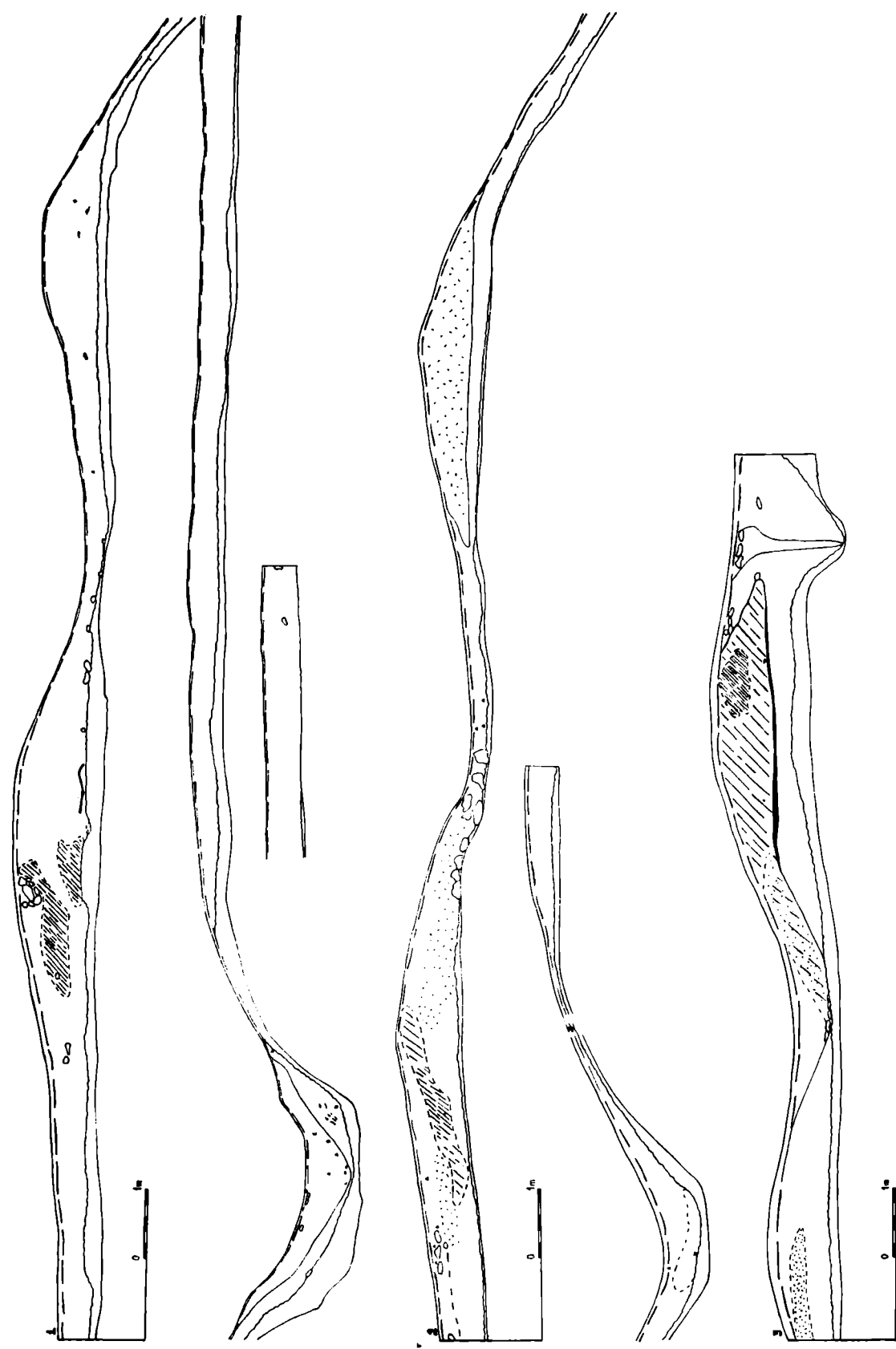

Fig. 5. 1. S I profil vest; 2. S XI profil vest; 3. S XIII profil est.
 Abb. 5. 1. Westprofil (S I); 2. Westprofil (S XI); 3. Ostprofil (S XIII).

Fig. 6. 1. II profil sud-vest; 2. S X profil nord; 3. S VII profil nord; 4. S VI profil nord.
 Abb. 6. 1. Südwestprofil (S II); 2. Nordprofil (S X); 3. Nordprofil (S VII); 4. Nordprofil (S VI).

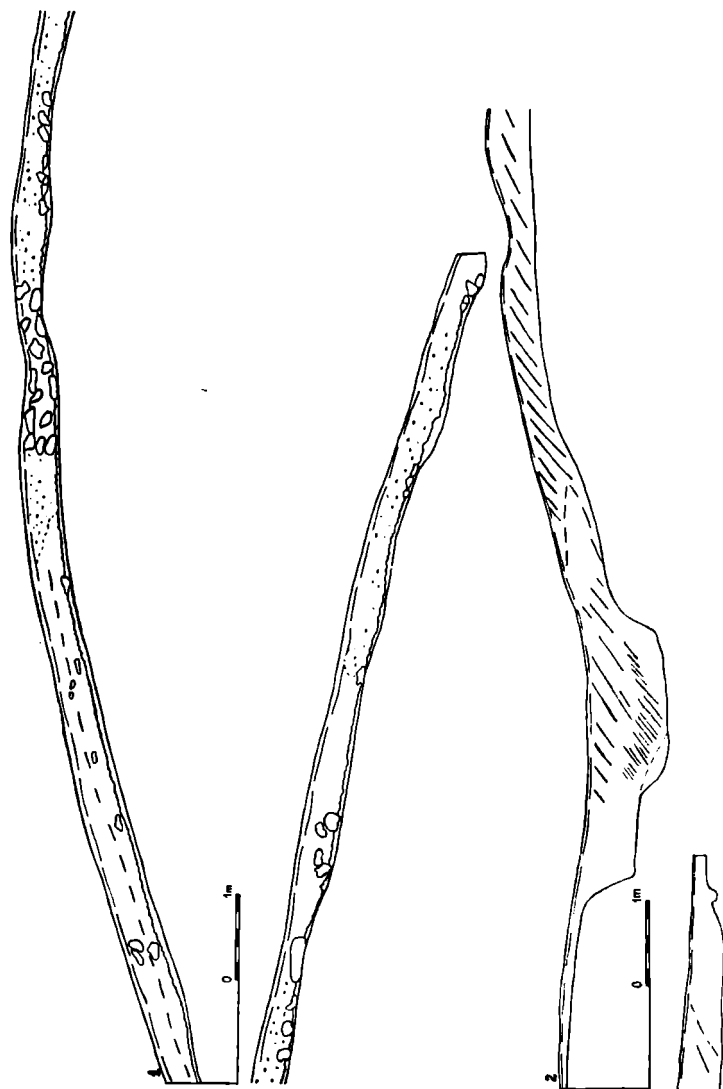

Fig. 7. 1. S. IX profil nord; 2. S IV profil est.

Abb. 7. 1. Nordprofil (S IX); 2. Ostprofil (S IV).

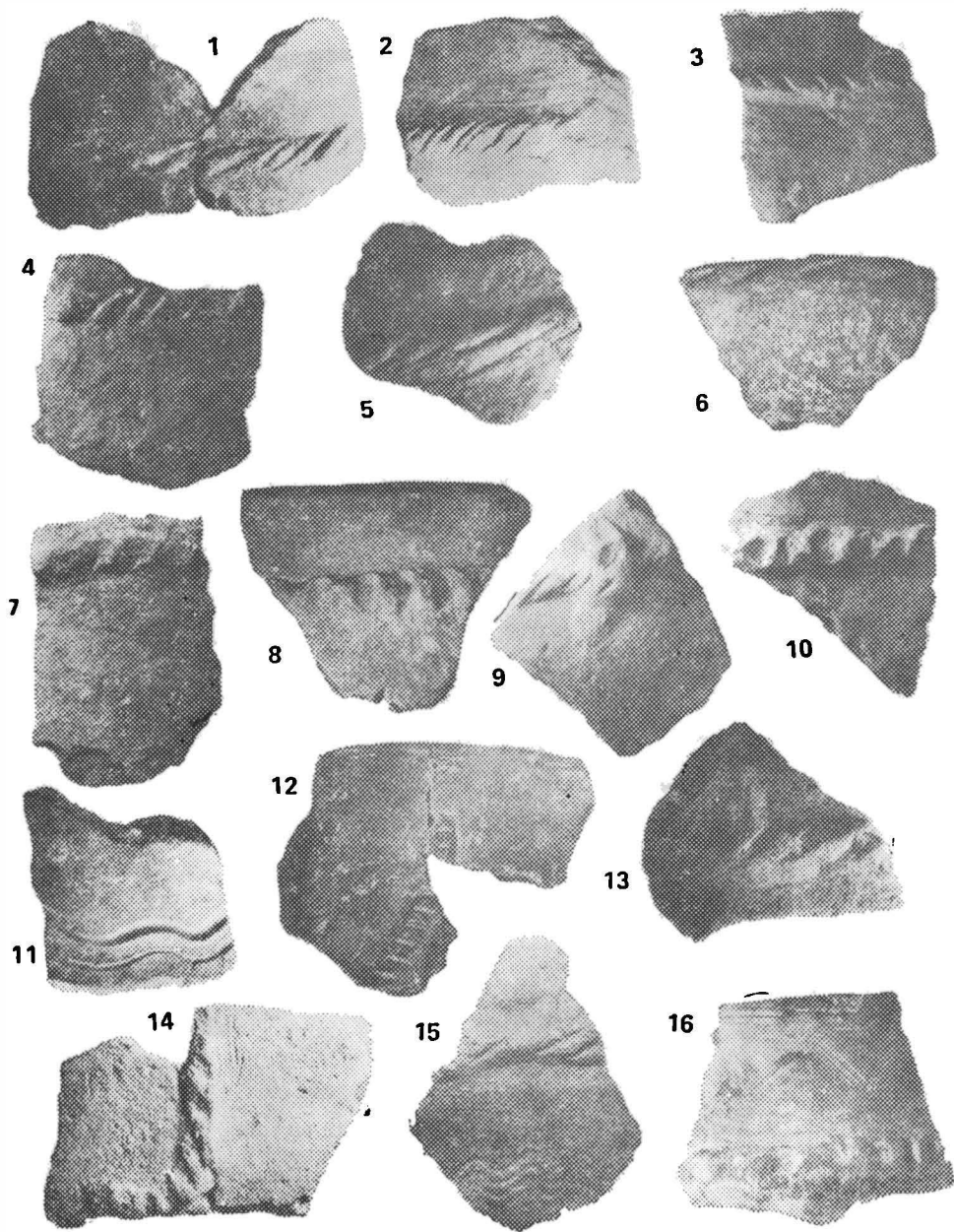

Fig. 9. 1—16, ceramică dacică lucrată cu mîna.

Abb. 9. 1—16, handgearbeitete dakische Keramik.

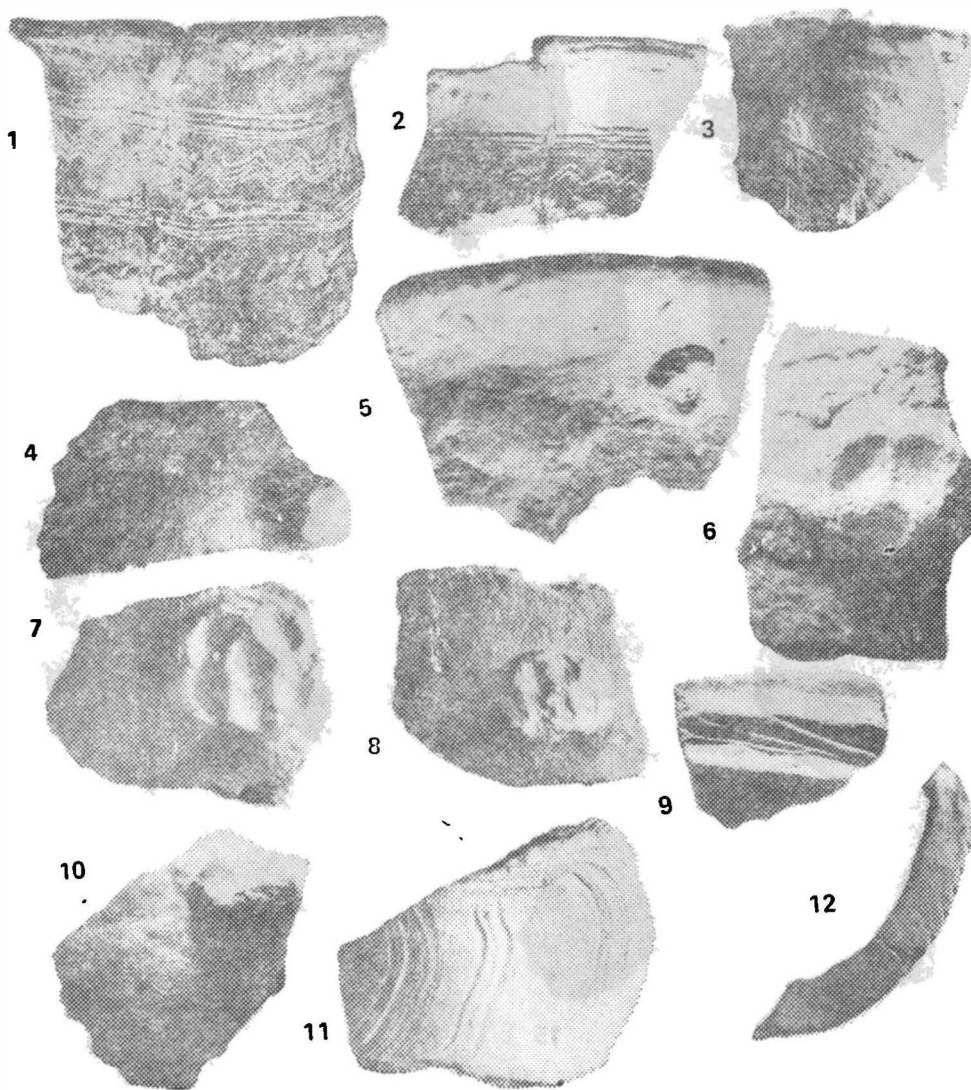

Fig. 10. 1—12, ceramică dacică lucrată cu mîna.

Abb. 10. 1—12, handgearbeitete dakische Keramik.

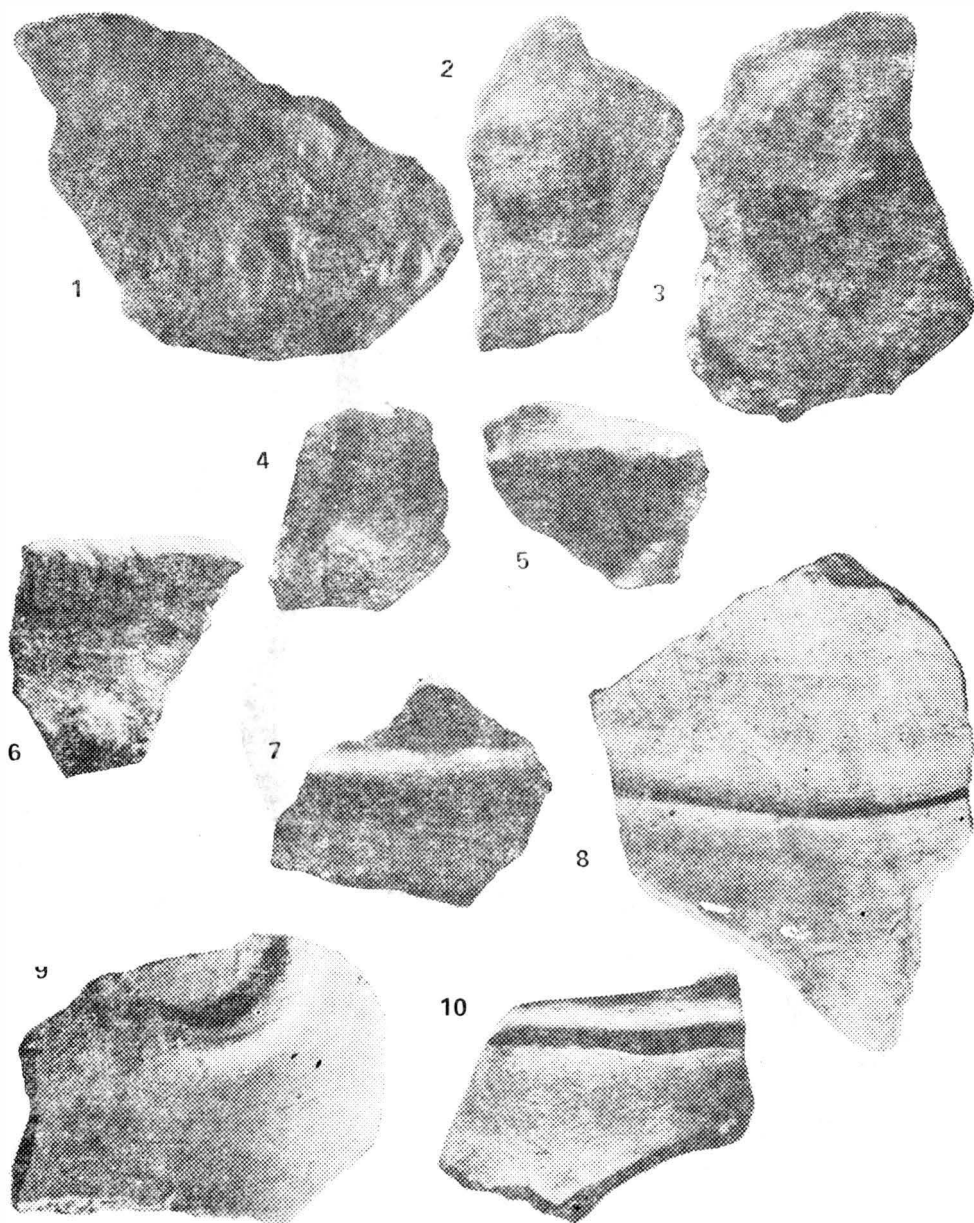

Fig. 11 1—10, ceramică dacică lucrată cu mîna.

Abb. 11. 1—10, handgearbeitete dakische Keramik.

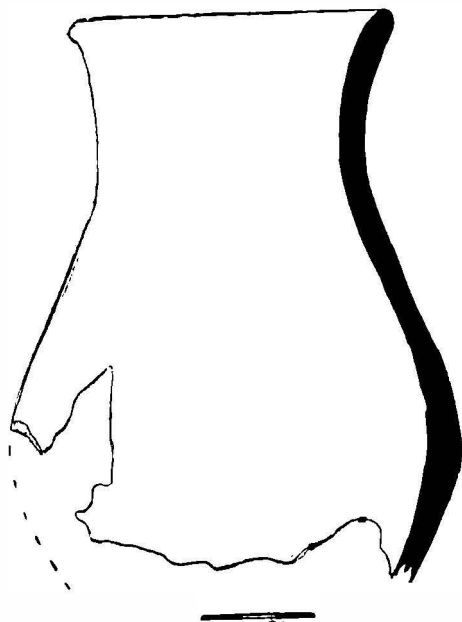

Fig. 12. Cană fragmentară dacică lucrată cu mână.

Abb. 12. Bruchstück eines handgearbeiteten dakischen Krugs.

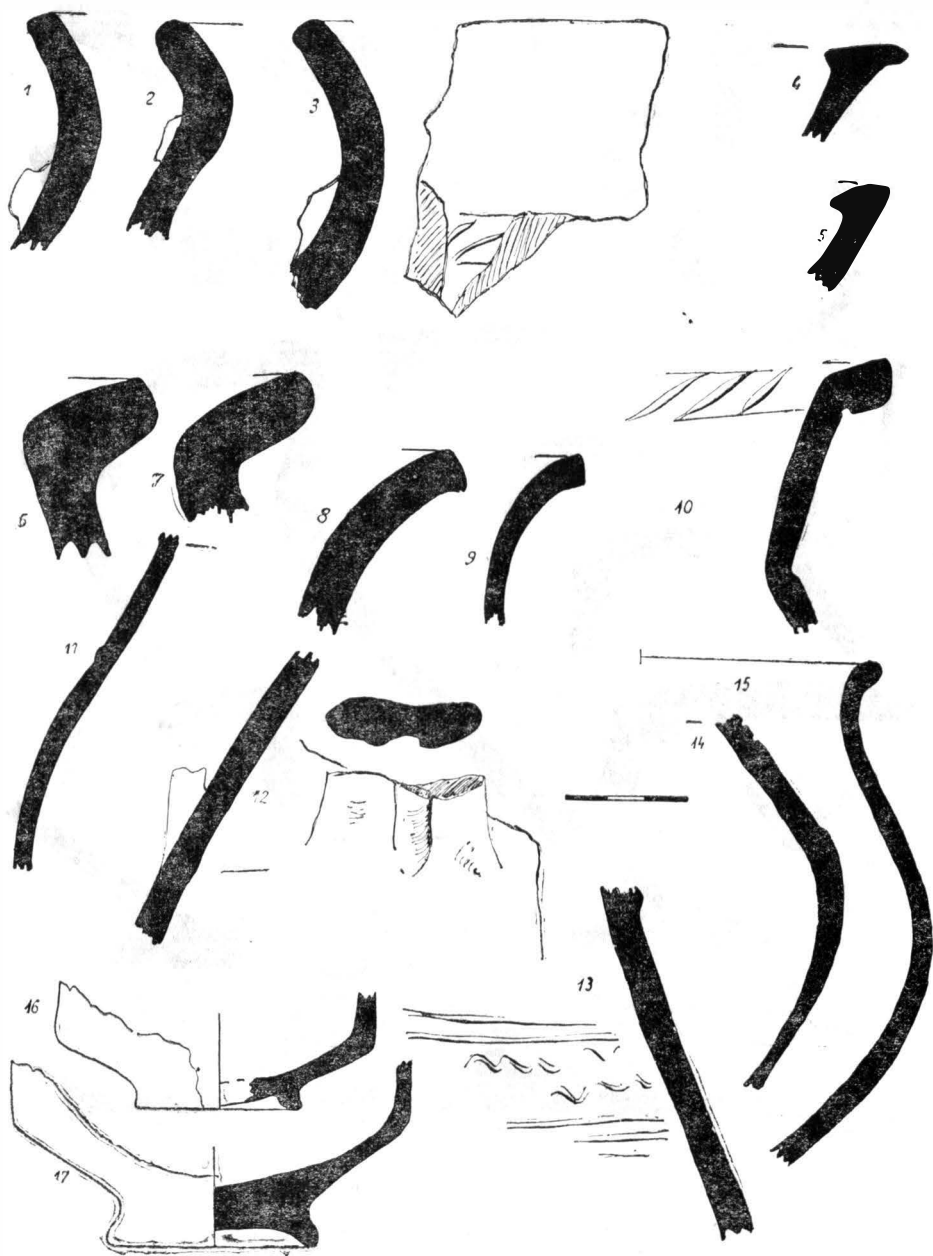

Fig. 13. 1—10, ceramică dacică lucrată cu mână; 11—17, ceramică dacică lucrată la roată.

Abb. 13. 1—10, handgearbeitete dakische Keramik; 11—17, scheibengedrehte dakische Keramik.

Fig. 14. 1—25, ceramică dacică lucrată la roată.

Abb. 14. 1—25, scheibengedrehte dakische Keramik.

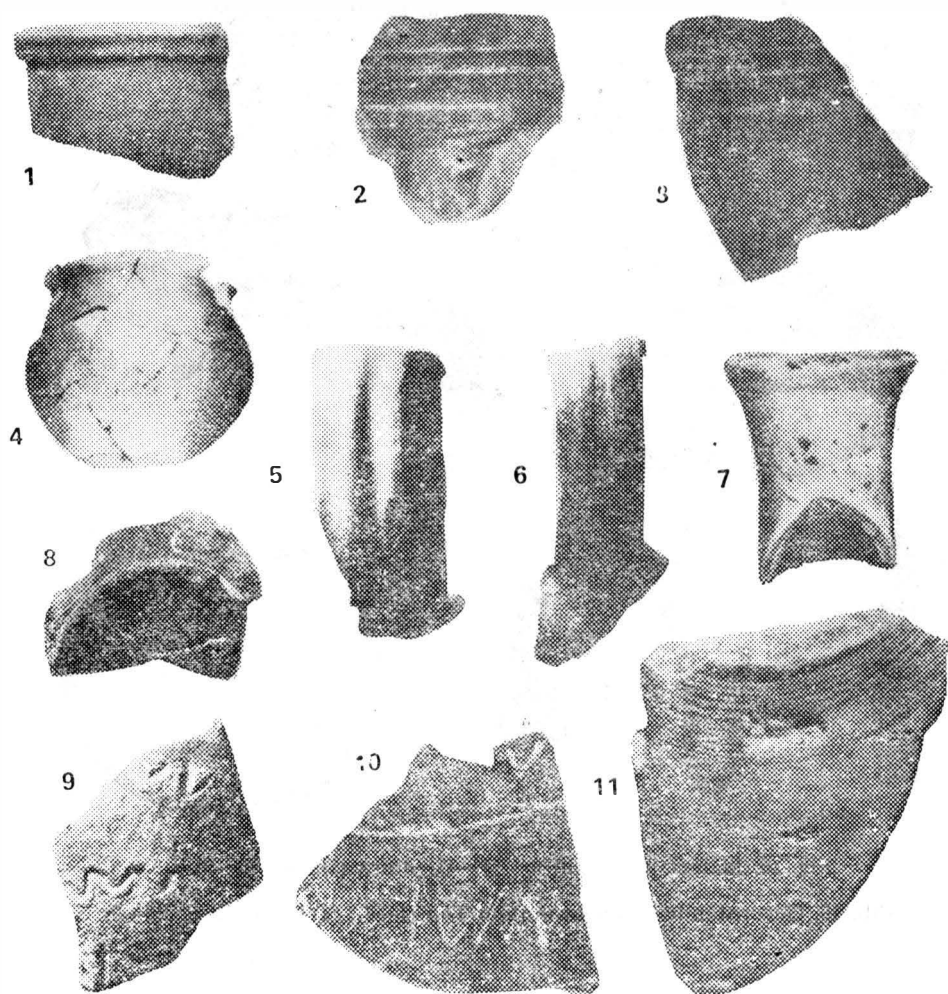

Fig. 15. 1—11, ceramică dacică lucrată la roată.

Abb. 15. 1—11, scheibengedrehte dakische Keramik.

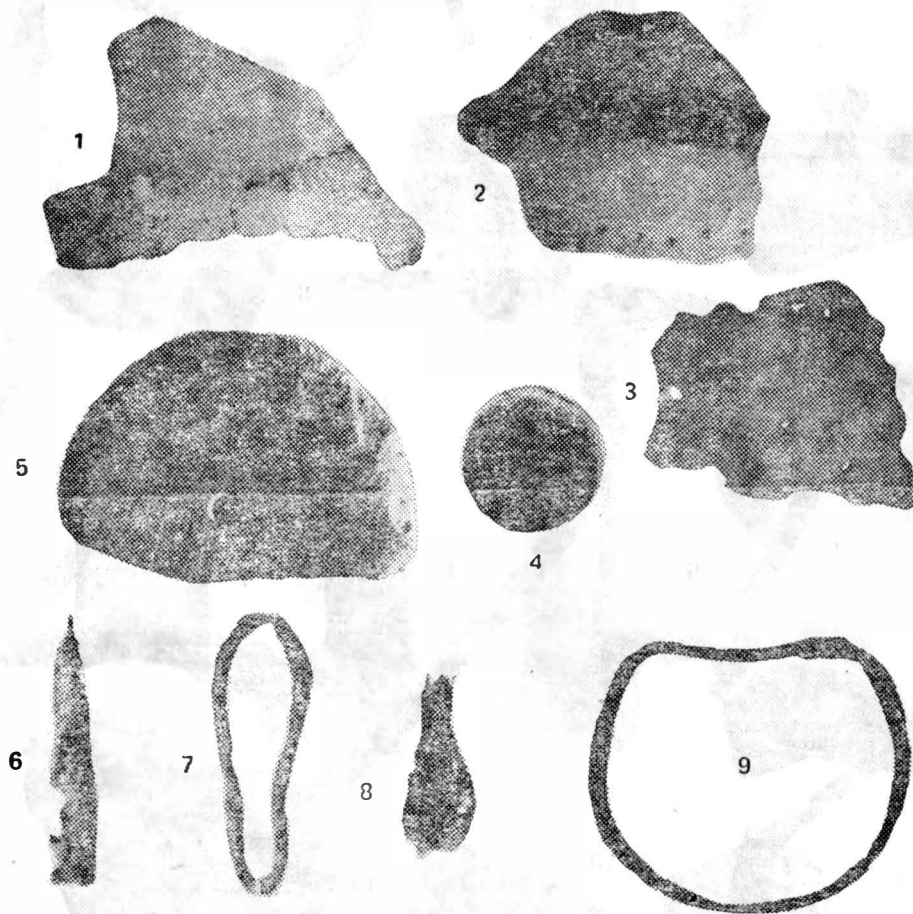

Fig. 16. Materiale din lut ars (1—4), piatră (5), fier (6—9).

Abb. 16. Gegenstände aus gebranntem Ton (1—4), Stein (5), Eisen (6—9).

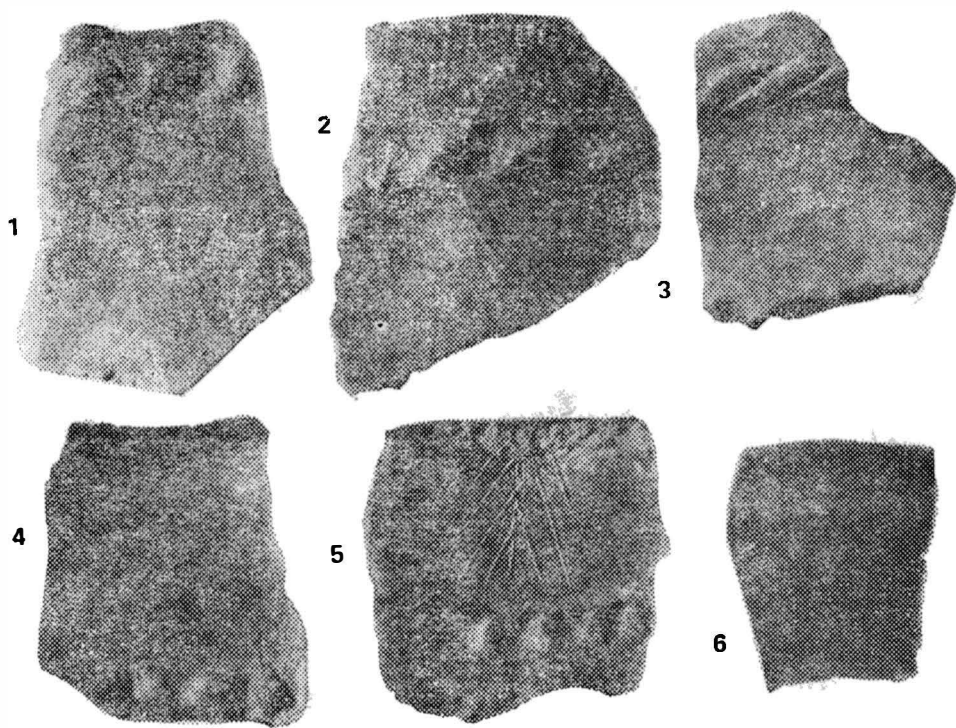

Fig. 17. Ceramică dacică lucrată cu mîna (1—5) și la roată (6).

Abb. 17. Handgearbeitete (1—5) und scheibengedrehte (6) dakische Keramik.

Fig. 18. Văscior neolitic.

Abb. 18. Kleines Gefäß aus der Jungsteinzeit.

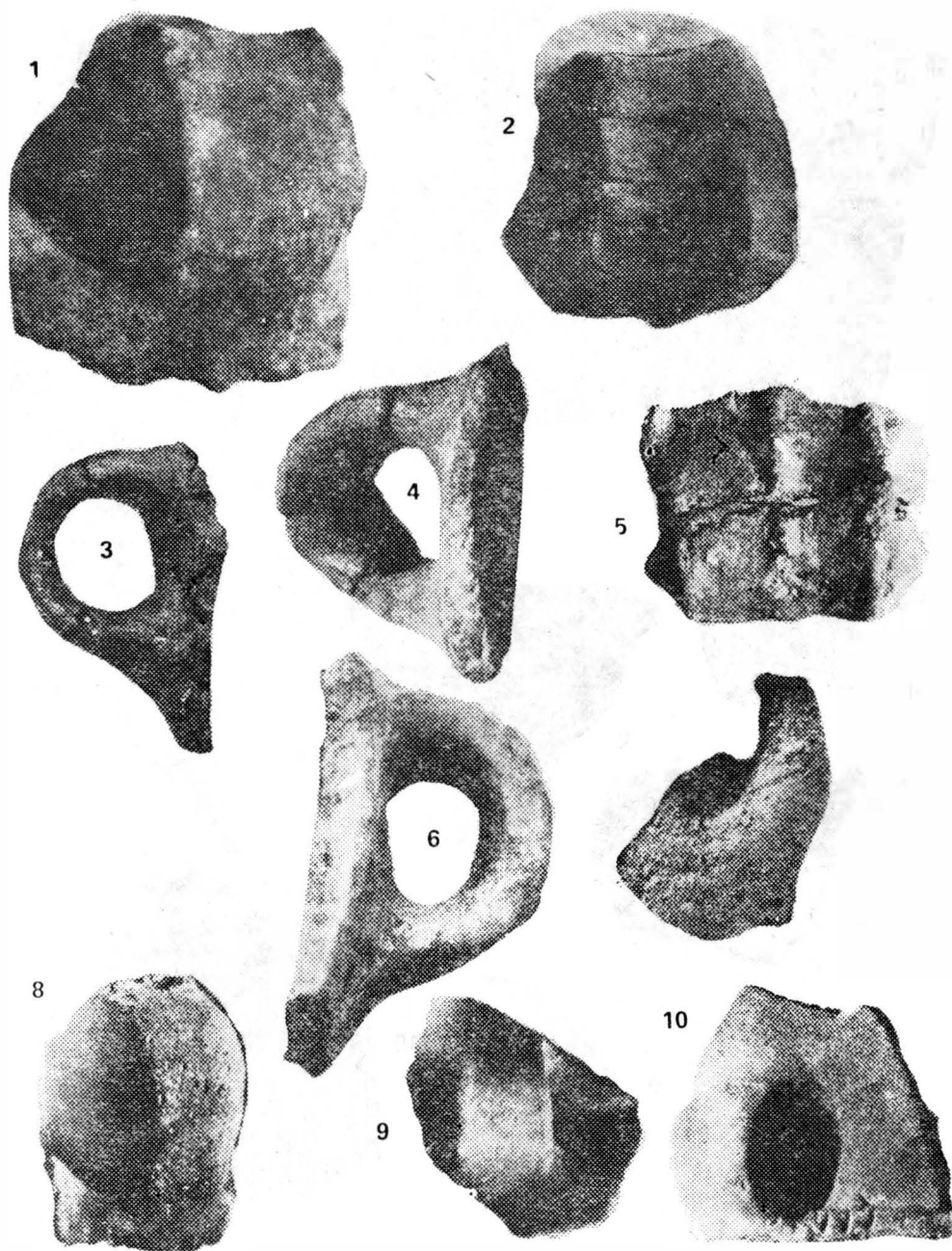

Fig. 19. 1—10, torți de vase, cultura Schneckenberg.

Abb. 19. 1—10, Henkel verschiedener Gefäße -Schneckenbergkultur.

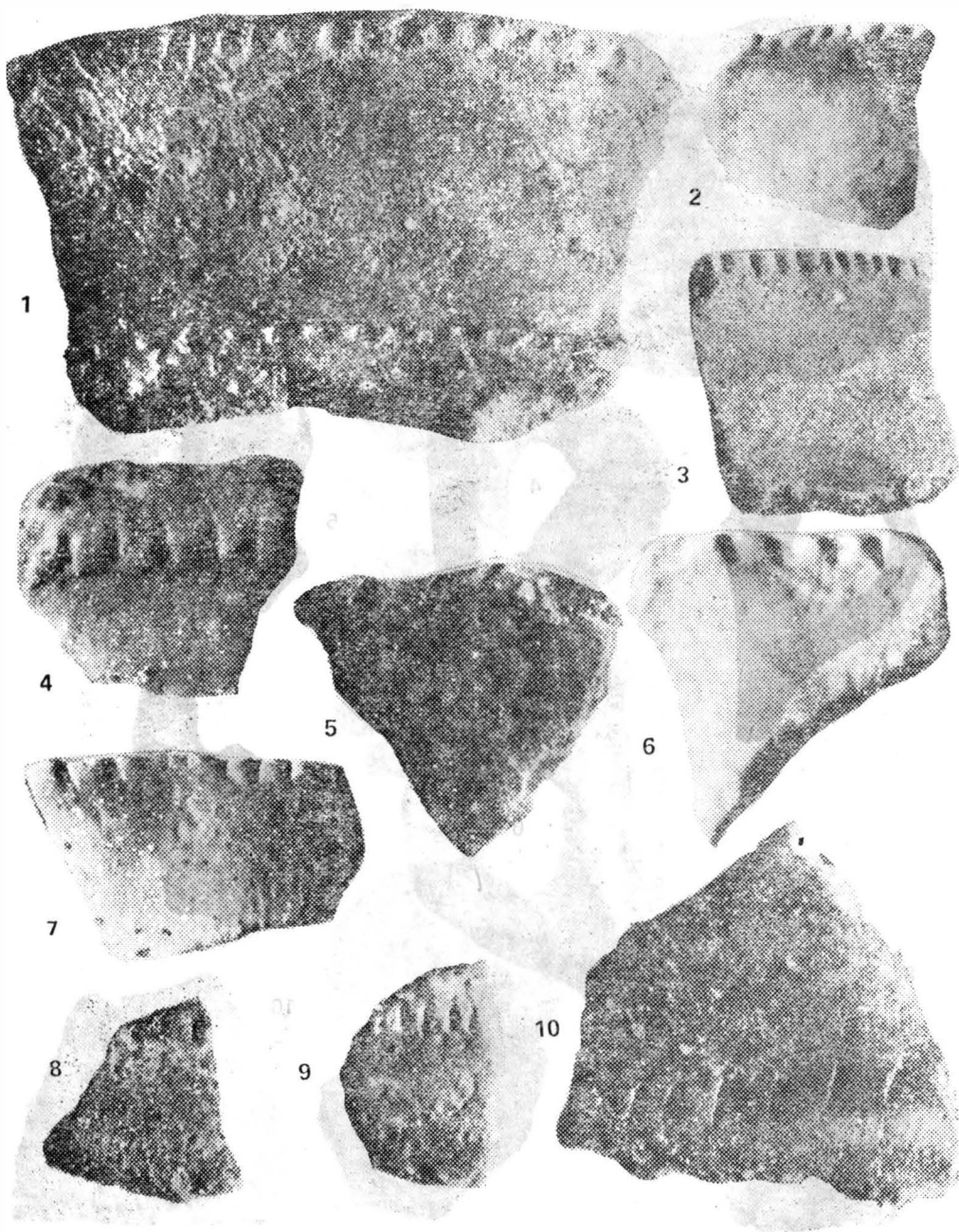

Fig. 20. 1—10 fragmente ceramice, cultura Schneckenberg.

Abb. 20. 1—10, Keramikbruchstücke -Schneckenbergkultur.

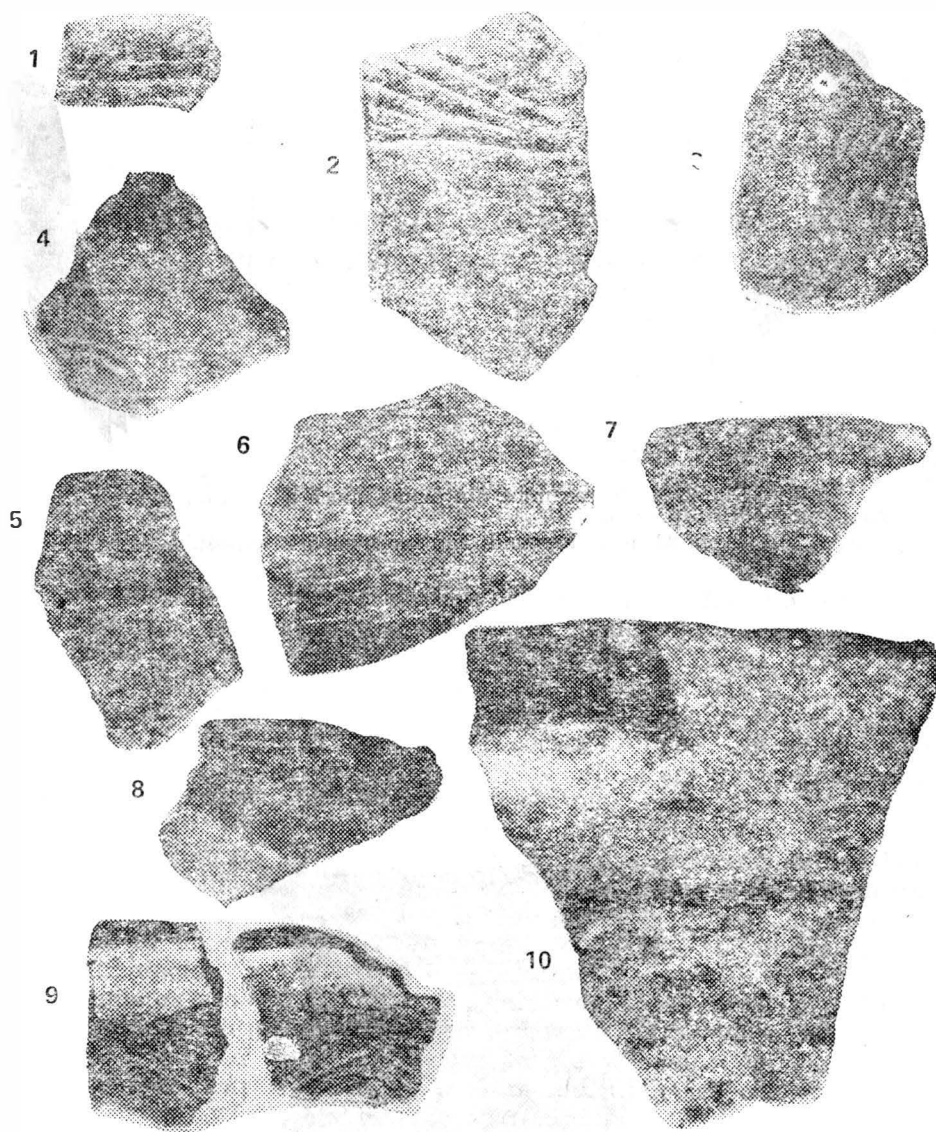

Fig. 21. Ceramică din perioada de trecere la epoca bronzului (1—3), Monteoru (4—6), Wietenberg (7—9), prima epocă a fierului (10).

Abb. 21. Keramik aus der Übergangsperiode zur Bronzezeit (1—3), Monteoru-Kultur (4—6), Wietenbergkultur (7—9) und aus der frühen Eisenzeit (10).

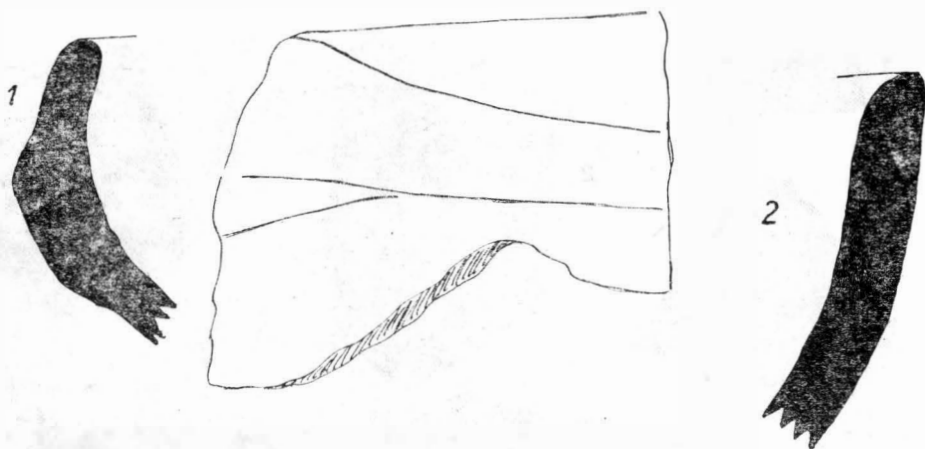

Fig. 22. 1—2, ceramică din prima epocă a fierului.

Abb. 22. 1—2, Keramik aus der frühen Eisenzeit.

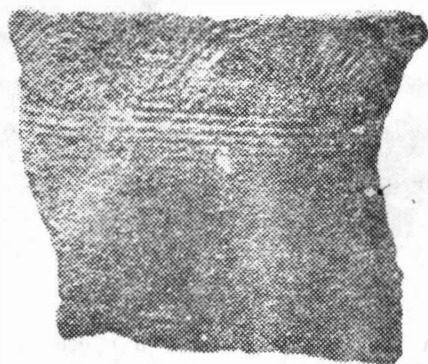

Fig. 23. Fragment ceramic feudal timpuriu.

Abb. 23. Keramikbruchstück aus dem frühen Feudalismus.

CERCETĂRILE ARHEOLOGICE DE LA RIȘNOV-CETATE (CAMPANIILE DIN ANII 1971—1980)

de FLOREA COSTEA

Începute în vara anului 1970, cercetările arheologice de la Rîșnov-Cetate, efectuate atunci sub îndrumarea acad. Constantin Daicoviciu, au fost reluate, cu intermitențe, în anii 1971, 1972, 1973, 1976 și 1980¹. Publicarea lor parțială² și imposibilitatea de a publica separat campaniile anuale, ne determină acum a înmănunchia, succint, rezultatele săpăturilor din anii amintiți³.

1971. S-a continuat săparea în adâncime a L 1 din S VI. Au fost descoperite fragmente ceramice dacice, modelate cu mîna sau la roată. Săparea s-a început de la —0,60 m față de nivelul superior al rocii în care este adîncită locuința. S-au recoltat părți de fructieră și alte tipuri de vase modelate la roată, un prisnel etc. Ceramica modelată cu mîna este mai numeroasă și mai bogat decorată decît cea din nivelul superior. La —0,75 m, în partea sudică a L 1 se află o aglomerare de pietre calcareoase ce împart suprafața acestui complex în două sectoare, unul dublul celuilalt. Pietrele nu pot să aparțină bordeiului ci trebuie să fie căzute sau aruncate intenționat aici în urma primei locuiri dacice. Locuința se adîncește pînă la 0,95 m față de nivelul superior al rocii. Podeaua este orizontală, așa cum a rezultat din îndreptarea conglomeratului și acoperită cu un strat de lut fățuit, gros de 3 cm, lut ce are în amestec cioburi dacice sau din epoca bronzului⁴. S-au reperat trei gropi de par, cu diametrele de 23, 25 și 31 cm, adînci de 33, 43 și 51 cm. Din ultima groupă, sub o lespede, au fost recuperate două fragmente ceramice negricioase. Poate să fie vorba de o reparare a locuinței și ele să aparțină primei faze. Intrarea se făcea dinspre sud, unde se vede un mic „chei” tăiat în rocă. Locuința este circulară, ușor neregulată, cu „diametrul” maxim de 4,40 m.

¹ Primele fragmente ceramice, găsite în turnul pătrat, medieval, ne-au fost semnalate de Gh. Nacu din Rîșnov.

² FLOREA COSTEA, *Așezarea dacică de la Rîșnov*, în *Cumidava*, IV, 1970, pp. 17—18; idem, *Dacii în Țara Birsei*, în *Aluta*, 1974—1975, p. 18 și urm. și pl. Ia, Ib; IOAN I. POP, *Săpături arheologice efectuate de Muzeul Județean Brașov în anul 1971*, în *Cumidava*, V, 1971, p. 861 și urm.

³ Prezentul material a fost susținut la cea de a XV-a sesiune anuală de rapoarte privind cercetările arheologice, Brașov, 1981.

⁴ IOAN GLODARIU, *Așezări dacice și daco-romane la Slimnic*, București, 1981, p. 29 și fig. 6—7.

Concomitent s-au înlăturat aluviunile ajunse între campanii în *L 2*. S-a continuat și săparea *L 3*, fapt ce a dus la degajarea unui complex din care în *S VI* s-a surprins un contur semicircular, la adâncimea de 0,69 m. De aici pînă la -0,98 m se aflau bolovani calcaroși, amestecați cu cărbune de lemn și ceramică fragmentară. În marginea gropii, la -1,02 m, un obiect din fier, trapezoidal, cu doi pedunculi. Corodarea completă nu a împiedicat determinarea formei: este vorba de o paftă dacică. Curățarea atentă a pietrelor amintite a dus la dezvelirea unui cuptor cu pietrar⁴. Lîngă pietre, la ușa cuptorului, o rîșniță rotativă, fragmentară, din tuf. Unele fragmente ceramice modelate cu mîna conțin resturi alimentare calcinate. Cuptorul funcționa sub un acoperiș asigurat de un schelet de lemn cu trei stîlpi (patru?: o groapă de par nu s-a reperat). Astfel, încăperea pe care în anul precedent o notasem *L 3*, s-a dovedit a fi un complex închis în care funcționa cuptorul (faptul este evident, spațiul adiacent acestuia nepermițînd și locuirea în perimetrul său). Ceramica dacică modelată cu mîna și rîșnița nu lasă nici un dubiu asupra atribuirii lui pe seama dacilor. Dimensiunile „bucătăriei”: coarda arcului (distanța între gropile de par de lîngă malul secțiunii) = 3,70 m; profunzimea (distanța dintre stîlpul median și coardă) = 2,50 m; adîncimea față de solul antic = 0,50 m. Fiind aproape lipit de *L 1* am considerat că îi aparține acesteia.

La fel de mică pentru a putea fi o locuință este și groapa (dezvelită parțial în 1970 și notată provizoriu *L 5*) cu semiaxa mare de 1,68 m și semiaxa mică de 1,60 m. Conținea ceramică foarte rulată, piciorul unei fructiere, un fragment de rîșniță din tuf vulcanic și un „miez” de la un topor de piatră perforat.

1972, aprilie

Mai întîi s-au curățat toate complexele amintite mai sus de depunerile din timpul iernii, aceasta cu scopul de a oferi vizitatorilor complexului muzeal din cetate posibilitatea de a vedea pe viu o serie de mărturii privind modul de construcție al locuințelor și grorilor de provizii dacice. Precizăm că nu există pericolul de deteriorare, ele fiind săpate în roca nativă.

S-a trecut apoi la deschiderea de noi secțiuni și casete. Dat fiind interesul trezit de prezumtiva densitate a complexelor descrise mai sus, accentul s-a pus pe zona lor, unde s-au deschis două casete (*A* și *B*). Degajarea casei *A* a dus la descoperirea de fragmente ceramice din epoca bronzului (cultura Schneckenberg), un fund de strachină dacică modelată cu roata și două fragmente de topoare de piatră, dintre care unul cu caneluri transversale. Între *m 3 a* și *2 b* a fost degajat un cuptor cu calotă, din pămînt vitrificat, ușor ovalizat, cu semiaxa mare nord-sud. Vatra este fățuită, aplicată pe un pat de pietre calcaroase, spre sud (pentru a se obține un plan orizontal), în rest lutul fiind așezat direct pe roca nativă, și ea amenajată în prealabil. Înălțimea pereților păstrați oscilează între 15 și 30 cm, peste ei și în interiorul lor aflîndu-se calota prăbușită. Atît în pasta din care a fost construit, cît și împrejurul cuptorului, se găsesc fragmente ceramice Schneckenberg. În depunerile dintre fragmentele de calotă se află multe cioburi dacice de la vase de ambele categorii și un gît de amforă romană, roșie. După înlăturarea depunerilor

și a dărimăturilor s-au putut stabili dimensiunile exacte și forma. Suprafața pe care s-au răspândit cărbuni, cenușă și părți din calotă reprezintă un oval cu semiaxa mare de 1,70 m și semiaxa mică de 1,60 m. După înclinarea bazei peretelui păstrat și a cantității de calotă căzută se poate aprecia că înălțimea cuptorului nu depășea 80—85 cm. Grosimea pereților oscilează între 10 și 15 cm. Vatra este vitrificată pe o grosime de 3—5 cm, sub ea pământul fiind înroșit pe alți 12—18 cm. Gura cuptorului se afla în josul pantei, spre est. Neîndoiește dacic, cuptorul poate fi datat fie în epoca clasică, fie în vremea stăpînirii romane în Dacia (vezi fragmentul de amforă romană).

În paralel s-a cercetat *caseta B*, lângă *L 1* din campaniile precedente. În caroul 7 a—7 b s-au descoperit două piese deosebite: la adîncimea de 0,80 m o figurină zoomorfă reprezentînd un vultur. Are aripile semideschise, în unghiuri diferite. Penajul este marcat prin incizii unghiulare. Lipsește capul, despre care însă se poate spune că era redat cu multă atenție și artă, avînd în vedere triunghiul în V care marchează gîtul. Picioarele (parțial rupte) erau și ele semiîntinse. Piesa este lucrată din lut cu paiete de mică, arsă reductiv, culoarea castanie-închisă. Spațele figurinei păstrează urme de aplicare pe un vas, ceea ce ne determină să credem că piesa era de fapt un element decorativ, poate chiar multiplicat⁵.

Lîngă acvilă se afla o jumătate dintr-o perlă din pastă, alb-verzuie, irizată, cu profile ușor torsionate. Perforație longitudinală. În restul casetei B — ceramică Schneckenberg în amestec olărie dacică de ambele categorii, cu decorul cunoscut. Tipuri: fructiere, strecurători, ulcior, un fragment de rișniță din piatră. La —0,60 m față de actualul nivel de călcare se află un strat de bolovani calcaroși, care lămuresc rostul celor descoperiți în locuința 1 din anul 1970: și unii și alții provin de la un zid mai tîrziu, feudal. Între —1—1,25 m se află un strat de bolovani amestecați cu cărbune de lemn și ceramică dacică. La —1,20 m un vas fragmentar, friabil și două vîrfuri de săgeți, din care unul cu aripioare, ambele puternic oxidate, cu conuri de fixare. La limita dintre *L 1* și locuința cu podea de lut se află o groapă cilindrică, cu diametrul de 40 cm, în care s-au descoperit fragmente ceramice și un prîsnel. Dintre celelalte materiale este de semnalat un fragment de oală din sec. VI—VII. Tot aici, pe podeaua de lut, un fragment de rișniță de mină. De fapt din podeaua de lut nu se mai păstra *in situ* decît circa 1/2 mp, restul fiind compromis de amenajările cerute de turnarea exteriorului la filmul „Dacii”. Se poate totuși observa că peste roca nativă, netezită, a fost așezat un pat de pietre calcaroase și bolovani, cu scopul de a se obține un plan orizontal. Peste acestea s-a așternut lipitura de lut care, așa cum se prezintă în suprafața păstrată, a fost arsă intens, ceea ce poate să ne facă să credem că aceasta putea fi și o vatră interioară, pe care însă focul nu a ars vreme îndelungată.

⁵ FLOREA COSTEA, *Prezențe romane în sud-estul Transilvaniei, în Sargeția*, XI—XII, Deva, 1974—1975, p. 278—279 și fig. 3/7—8.

S II/1972 (60x2 m)

A fost trasată tot în incinta „grădinii“, de-a lungul bisericii. Prin ea s-a căutat a se intersecta profilele de teren în baza cărora am presupus aici existența unor ziduri. Primul dintre acestea, în forma unui arc de cerc, a apărut în m 1—2, este gros de 50 cm. În m 3—4 un alt fragment de zid, gros de aproape 1 m (piatra fiind nerostuită lățimea nu este peste tot aceeași), între ale cărui capete și peretele absidei se află spații de trecere. El poate fi, în acest caz, masa prestolului.

De la actualul nivel de călcare pînă la adîncimea de 20 cm s-au descoperit fragmente ceramice feudale tîrzii (unele smălțuite), potcoave și caiele, bucăți de fier oxidat, informe. De la această adîncime, mai ales în m 20—21, au apărut fragmente ceramice dacice modelate cu mîna, cu peretele gros de peste 1 cm, ca și oale modelate la roată și un prîsnel.

Zidul din m 1—2 coboară pînă la —1,61 m de la actualul nivel de călcare. Este clădit din bolovani de carieră, cu liant de var și nisip. Zidul din m 3 este înalt de 0,77 m. Pornind din malul sudic al secțiunii începe un zid legat cu același mortar, din pietre calcaroase mai mari decît în m 1—2 între ele și o cărămidă. Este așezat direct pe o depunere de humus ce conține ceramică dacică și mai tîrzie. Credem că ele aveau menirea de a susține iconostasul și, ca atare, ar fi firesc să aibă o pereche în partea opusă, amîndouă delimitînd accesul în chor. Între cele două ziduri, bolovani similari celor din construcție, dărîmați. Printre ei s-au găsit: fragmente ceramice feudale tîrzii — puține și la suprafață —, un ciob prefeudal tîrziu (sec. IX—X), din pastă grosieră, brună, ornamentat cu o bandă orizontală și semicercuri în registru, ceramică dacică modelată cu mîna sau la roată (câni, fructiere etc.).

Între m 4—6, pînă la —1,40 m, se află ceramică dacică modelată cu mîna (oale-borcan cu buza evazată); din m 5 provine și o toartă de amforetă, din pastă fină, brună. În m 7—8, de asemenea ceramică dacică de ambele categorii și un fragment databil în sec. VI e.n., ornamentată cu o bandă vălurită, orizontală. Între m 10—11, ceramicii amintite i se adaugă o toartă de la un vas aparținînd culturii Schneckenberg și un prîsnel bitronconic, cu impresiuni digitale pe diametrul maxim. Pînă în m 24, ceramică Schneckenberg și L.T., între care (m 13) un fragment ce păstrează reminiscențe hallstattiene (butoni). Între m 18—20 se află o groapă cu un contur neregulat, în care se afla numai ceramică Schneckenberg. Între m 23—24, un zid similar celor descrise mai înainte, care credem că reprezintă fațada construcției. Perpendicular pe el, la vest, un alt zid din piatră de rîu și de carieră, care la partea superioară nu este legat cu mortar.

Întrerupte aici, cercetările au fost reluate în luna iunie, cînd s-a procedat la prelungirea spre vest a S II/1972. Pînă la —0,50 m s-au găsit numai fragmente ceramice și obiecte metalice din feudalismul dezvoltat. Între m 24—27 sud și 24—26 nord, o lentilă de nisip galben, groasă de 10—15 cm. ce reapare în m 29—30 doar în profilul sudic. În m 24—27, sub nisipul galben, pămînt negru conținînd ceramică dacică în amestec cu olărie feudală și două schelete. Lîngă unul din schelete se afla un virf de săgeată romboidal, databil în sec. XIV—XV. Sub lentila de pînă

mînt din m 27—30 se afla numai ceramică dacică, în poziție secundară, ca și în situațiile de mai sus întîlnite în această secțiune. În m 30—31, sub stratul vegetal, gros de 20—25 cm, se găsește o depunere de pămînt alb-gălbui, conținînd ceramică feudală foarte rulată, atipică. Îi urmează un nivel de pămînt negricios, cu mult cărbune de lemn, obiecte metalice și zgură de fier. În m 37, traversînd *S II*, un strat de bolovani calcaroși ce pot proveni tot de la partea superioară a unui zid. În m 33 pietrele se constituie într-un zid ce străpunge pavajul existent în această zonă, pavaj așezat în epoca feudală. În m 35, la numai —0,30 m, apare solul galben (conglomerat) steril. În m 39, la —1,35 m, s-a descoperit un vîrf de lance mică, din fier, cu inel median, iar la —1,70, fundul și fragmente din peretele unui vas feudal, cu două incizii orizontale. Tot aici, la —1,60 m, peretele concav, vitrificat, al unui mic cuptor săpat în rocă. În jurul lui sînt așezați bolovani calcaroși neatinși de ardere. Cuptorul nu poate aparține epocii feudale, fiind doar deteriorat în această vreme, cu ocazia amenajării drumului. În m 40, la —1,45 m, un alt vîrf de lance din fier, foliform, tot feudal. În m 43—44 a fost intersectat drumul feudal, amenajat din pietre mici de rîu, 30—45 cm sub actualul nivel de călcare.

Dintre complexe este de remarcat locuința săpată în conglomerat, surprinsă în m 31—34 pe o lungime de 1,57 m. Din porțiunea secționată de *S II* se poate spune că este vorba de un bordei dreptunghiular, poate pătrat, așa cum s-ar putea deduce din faptul că distanțele dintre gropile de par de pe laturi și cele din colțuri sînt aproape egale (1,45 și 1,47 m). Nu s-a găsit pragul de intrare, dar avînd în vedere adîncimea mică a locuinței (0,85 m) se pare că era suficientă o mică scară de lemn, demontabilă. Acoperișul era în două ape, susținut de o elevație de lemn, pe care s-a aplicat chirpic. În depunere s-au aflat fragmente ceramice dacice (la partea inferioară) și Schneckenberg (peste ele) ceea ce denotă că aceste poziții secundare se datorează unor lucrări ulterioare locuirii dacice. În m 32—33 locuința era traversată N—S de o aglomerare de bolovani ce puteau și ei să provină din dărîmarea unei construcții învecinate (eventual a elevației fațadei bisericii feudale timpurii). Nu au liant și conțin doar ceramică feudală. Pe fundul bordeiului, într-o mică adîncitură, se află o seceră de fier, puternic oxidată și ruptă (la —1,48 m). Alături, o masă informă de oxid de fier (cataramă?). În m 43—44 s-a intersectat din nou drumul feudal. În m 50—51 s-au descoperit două fragmente de oale-borcan, primul cu peretele aproape drept, butoni cilindrici și o proeminență circulară, buză dreaptă; celălalt este decorat cu linii incizate.

De la m 50 la m 60, *S II* s-a continuat pe lățimea de 1 m, dată fiind penuria vestigiilor și profilul terenului. S-a mai intersectat încă o dată drumul feudal (în m 57—58), putîndu-se astfel stabili șerpuirea acestuia. De la m 50 la 58 nu s-au mai recuperat nici un fel de obiecte, solul viu, steril (conglomerat) aflîndu-se la —0,55—0,80 m.

S.E. (secțiunea din exteriorul „grădinii“ 30x1 m). S-a săpat la 130 m SE de turnul pătrat, traversînd coama dealului. S-au descoperit doar cîteva fragmente ceramice din pastă zgrunțuroasă, negre-cenușii în interior și roșii la exterior, din pastă cu mult nisip, databile tot în

L.T.

S III/1972 (60x1 m).

S-a început de la 6 m de zidul de incintă al „grădinii“, spre vest de turnul pătrat. În m 1—5, deranjate parțial de amenajările pentru filmările repetate, pînă la —0,34 m, într-un strat de humus și pietre locale, se aflau în amestec fragmente ceramice dacice și feudale, primele decorate cu alveole, incizii etc. Aceleași vestigii, dar mai sărace, în m 6—10, cu precizarea că în m 7—8 profilul sudic traversează o groapă de provizii, pentru cercetarea căreia s-a deschis o casetă (C 1/1972). În m 14 resturi ceramice dacice de ambele categorii, pentru recuperarea cărora s-a mai practicat o casetă C 2/1972). Dintre vase se remarcă o fructieră spartă dar întregibilă, modelată la roată, din pastă fină, cu paiete de mică, cu piciorul cilindric, corpul oval și buza oblică în jos. Era așezată cu gura în jos (deci în poziție secundară), conținutul (cenușă și oase calcinate) fiind parțial vărsat și răspîndit în jur. Piciorul, aflat alături de corp, a fost rupt cu ocazia aruncării vasului din alt loc, care nu putea fi însă la o depărtare prea mare. Este clar că ne aflăm în fața unei urne funerare dacice. Cu urna nu se afla și capacul, proiectat undeva în apropiere. După adîncimea la care se afla (0,80 m) și după drumul care s-a croit între turnul pătrat și cetatea de pe colină, aflat cu peste 1 m deasupra actualului nivel de călcare al locului de descoperire a urnei, se poate aprecia că momentul „depunerii“ urnei aici coincide cu acela al construirii turnului amintit (sec. XV). Tot cu această ocazie credem că s-a petrecut și un alt fapt foarte rar întîlnit, dacă nu unic: ajungerea unei mari cantități de ceramică Schneckenberg și dacică în turnul medieval, amestecat în pămîntul urcat aici pentru a se crea posibilitatea de a se supraveghea și trage prin cele patru guri practicate în ziduri. Nu este exclus ca zona din care au fost luate atît aceste materiale, cît și urna funerară, să corespundă unei necropole.

De la m 25 spre vest începe un pavaj din piatră locală, cu 60—80 cm sub actualul nivel de călcare. Pe pietre și în amestec cu ele — ceramică dacică și feudală în amestec. Sub acest pavaj, la —0,77 m, în m 30—31, un capac dacic fragmentar, modelat la roată din pastă fină, cu angobă neagră. Împreună cu el era o brățară din bronz, cu protome de șarpe, cu semi-axa mare de 70 mm. De lângă brățară pornește spre SV o diră de os putrefiat ce poate proveni de la o mîină de copil. Puțin deasupra cotului se afla o plăcuță, tot de cupru, romboidală, cu unul din colțuri îndoite — un fel de pînten — și o perforație pentru nit. Laturile, puțin arcuite, au 19 mm lungime. Deși restul scheletului lipsește, urmele de os putrefiat arată că defunctul era un copil, orientat N-S. Aceste urme sînt însă atît de împrăștiate încît trebuie apreciate ca fiind tot în poziție secundară. În m 3 se află încă o groapă de provizii (G 2). În m 34—35, între —0,70 și —1,40 m s-au descoperit numai fragmente ceramice din epoca bronzului. În m 30—31 la —1,05 m față de actualul nivel de călcare se află o altă groapă, cu ceramică dacică și din epoca bronzului (G 3). Dintre materialele dacice sînt de menționat picioare și buze de fructieră cenușie modelată la roată, ornamentată pe partea superioară cu linii lustruite, vâlvurite și concentrice. Ceramica din epoca bronzului aflată în groapă poate să provină de la bordeiul cu care se intersectează și care între timp a fost umplut de o depunere lutoasă, gălbuie.

Unul din pereții lui, surprins în *S III*, este orientat N-S. *G 2* este circulară, cu fundul concav și are diametrul la gură de 1,20 m iar puțin deasupra fundului de 1,37 m. Adâncimea 1,70 m. În ea se aflau numai vestigiile ceramice dacice, de ambele categorii, între care și o frumoasă ceașcă (la —1,60 m) din pastă bine amestecată, brună, cu degresant de nisip, arsă oxidant; fundul plat, profilul tronconic, buza rotunjită. Decor din bas-tonașe pline. Pe fundul gropii (între —1,60—1,70 m) se află un strat de cărbune de lemn, oase sfărâmate, cioburi, bucăți de chirpic gălbui și roșietic etc., aflate într-o succesiune ce dovedește că groapa a fost ferită de intervenții ulterioare epocii dacice, căreia îi aparține. În ciuda similitudinii cu alte complexe sîntem departe de a considera că ne aflăm în fața unei gropi rituale, *G 2* nefiind altceva decît o obișnuită groapă de provizii, devenită ulterior groapă menajeră. Este săpată în rocă.

Alte complexe din S III/1972

Vatra din m 33. În malul sudic al secțiunii, la —0,83 m față de nivelul actual de călcare, a fost intersectată o altă vatră. Cenușa puțină și, în special, pămîntul (fățuit) încă nevitrificat puternic, dovedește o utilizare scurtă. Sub ea, la —0,92 m, se află un pat de bolovani locali, la care focul nu a ajuns. Fiind lipsită de materiale este dificil de atribuit.

Vatra din m 30. Secționată de peretele sudic, de adâncimea de 1 m, se află o vatră din lut fățuit. Partea superioară, înroșită de foc, este deranjată, spre deosebire de nivelul mai profund, unde lutul are culoarea gălbuie. Deasupra ei, cărbune de lemn și bulgări de lut ars, roșu. Sub ea, materiale ceramice aparținînd culturii Schneckenberg iar deasupra dacice, între care și părți dintr-un vas modelat la roată. Lutul fățuit nu s-a așezat pe pietre. Înroșirea puternică și pe o adâncime mare dovedește utilizarea ei timp îndelungat.

Groapa din m 32—33. A fost tăiată de malul nordic al secțiunii. Este aproape circulară și are diametrul maxim (1,50 m) la partea inferioară. Conține ceramică Schneckenberg și oase, dar nu credem că a fost săpată și folosită în această vreme.

Groapa din m 36. Începe să se profileze la —0,55 m față din nivelul actual de călcare. Este practică tot în nivelul aparținînd epocii bronzului și conține materiale specifice acestuia. Nu poate fi însă datată atunci, aceștia opunîndu-i-se vîrfului de săgeată feudal aflat pe fundul ei, respectiv la —1,05 m față de actualul nivel de călcare.

Groapa din m 37. Este de fapt o mică adîncitură concavă, cu diametrul la gură de 0,50 m. Deasupra ei se găsea puțin cărbune de lemn și cenușă. A fost complet astupată cu bolovani de calcar. În cenușă și între pietre se aflau fragmente ceramice din epoca bronzului.

Pavajul din m 23—27. Are aspectul unei străzi pietruite, „stratul de uzură” fiind format din piatră locală, spartă, în prezent destul de uzată și sfărîmicioasă. Bolovanii sînt așezați direct pe conglomeratul galben, steril. Peste și printre ei, fragmente ceramice, prîsnele și roți de car miniatural, toate din epoca bronzului. Pămîntul ce conținea aceste materiale nu este compact și se vede clar că a fost aruncat aici destul de recent. Pavajul datînd din evul mediu, vestigiile antice nu puteau ajunge peste el decît cu ocazia unor lucrări ulterioare abandonării ace-

tei căi de acces, poate chiar în anii 1848—1849, cînd „grădina“ cetății a fost special amenajată pentru a servi ca loc de instrucție pentru trupele austriece.

1973 (august—septembrie)

S-a continuat cercetarea în incinta bisericii, scopul fiind acela de a se obține elementele necesare confirmării ipotezei existenței aici a unei atare construcții. S-au trasat alte patru secțiuni (*SI-S IV/1973*). *SI 1/1973* (inițial 11x2 m), pe axul lung al bisericii, începînd de la zidul ce închide absida altarului. Înainte de începerea ei s-au degajat depunerile din absida altarului descoperit în anul precedent, pînă la 0,90 m adîncime. S-au descoperit numai fragmente ceramice feudale tîrzii și moderne. În m 2,82 a apărut o „movilă“ de bolovani de calcar, amestecați cu mortar de var și nisip sau numai cu var. Acest mic tumul are la bază 3,20 m diametru, din care în secțiune s-au surprins numai 2,80 m, restul fiind degajat prin casetare (*C 1/1973*). La —0,60 m de la actualul nivel de călcare au apărut trei lentile de pămînt înroșit, compact, grosimea lor oscilînd între 10 și 20 cm. Între cele trei lentile, dar în special sub ele, formînd o cuvertură continuă, se afla un strat subțire (0,05 m) de var stins. Începînd de la adîncimea de 0,70 m, în amestec cu bolovani de carieră de dimensiuni mijlocii, au fost surprinse, numai în perimetrul „tumului“ patru schelete de dimensiuni mari (în jur de 1,80 m). Nu au o poziție ordonată, fiind evident că au fost aruncate la întîmplare. „Dispunerea“ lor formează aproximativ un triunghi, cu unul din vîrfuri în malul sudic al secțiunii. Dintr-unul se păstrează numai capul. Și el și celelalte trei se pare că au aparținut unor militari, acestea din urmă avînd cîte o cataramă de fier în regiunea abdomenului. Pînă la adîncimea lor se afla numai ceramică feudală și modernă. De la acest nivel în jos s-au găsit fragmente ceramice dacice și din epoca bronzului. Dintre piesele speciale este de semnalat o pandantivă din bronz, bine conservată, cu patină malignă. Poate fi și capătul rupt al unei brățări. Oricum, neîndoielnic este faptul că ea este o piesă de podoabă dacică. Sub aglomerarea de bolovani era așezat un alt pat de pămînt ars, care trebuie pus tot în legătură cu momentul înmormîntării celor patru defuncți, moment în care și materialele dacice au fost aruncate aici.

Inițial am crezut că înmormîntarea s-a făcut deasupra unui complex dacic, pe care l-a afectat parțial dar care ulterior s-a dovedit a fi alt monument. O groapă dacică s-a surprins între m 7,50 și 8,95; are formă de căldare, cu diametrul la gură rezultînd din diferența celor două cifre și adîncimea de 1,50 m față de nivelul de călcare antic și încă 1 m față de cel actual. Diametrul maxim, la 20 cm deasupra fundului, este de 1,80 m. În partea ei superioară s-au găsit fragmente ceramice feudale iar în profunzime numai dacice. Groapa (*G 1/1973*) s-a cercetat cu mare dificultate din cauza altor două schelete (nr. 5 și 6), aflate practic pe buza ei. Nu mică era cantitatea de lemn carbonizat, căzut din rugul cu care s-au ars mantalele de lut așezate peste mormintele 1—4. Ambele schelete (*M 5, 6*) sînt orientate E—V (capul spre V), sînt mai mici (1,56 și 1,65 m) și par a nu avea nici o legătură cu *M 1—4*, deși se află la același nivel. În cazul lor este însă vorba de o depunere atentă și de o orientare rituală. La m 8,50 se văd etichetele unui alt schelet, cu

aceeași orientare ca *M* 5—6 dar cu 0,30 m sub nivelul acestora. Nici acesta nu are vreo piesă de inventar. În continuarea lui, spre vest, un schelet de copil, cu mîinile pe piept, ca și nr. 5—7 și spre deosebire de *M* 1—3 care au mîinile pe lîngă corp. Se mai cuvine subliniat că defuncții 5—8 nu prezintă urme de lovire, în timp ce nr. 1—3 au diferite fracturi la mîini, femur, bazin, craniu, maxilar etc., ceea ce demonstrează moartea firească a primilor și violentă a ultimilor.

În m 11 se afla o nouă groapă dacică (*G* 2/1973), cilindrică, cu diametrul de 1,00 m și adîncimea de 0,67 m față de nivelul de călcare antic (1,67 față de cel actual). Adîncimea mică face aproape exclusă destinația ei inițială de „magazie”. Conținea fragmente ceramice dacice, de la vase de ambele categorii și oase de bovine. Ca și *G* 1, *G* 2 a fost săpată în rocă.

În peretele estic (spre zidul „gropii” pe care se aflau scheletele 1—4) s-au găsit fragmente dintr-un vas feudal ce avea pe fund o cruce înscrisă într-o figură geometrică neclară (deteriorare avansată), similară celei de pe un alt vas găsit la baza zidului sudic al navei, databil în secolul al XIII-lea. Se păstrează și un fragment de buză, de care însă nu sîntem siguri că provine de la același vas dar care poate fi datată chiar în ultima parte a veacului precedent. Aflarea vasului într-o perforație orizontală ce leagă *G* 1/1973 (dacică) cu construcția cilindrică din zid de piatră, și chiar printre bolovanii din acest zid, dislocați cu ocazia aruncării cadavrelor, ajută la datarea atît a monumentului de piatră cît și a momentului amenajării „tumulului”, evident primul precedîndu-l pe al doilea. Tot aici se află o buză și un perete de vas cu o apucătoare perforată vertical, ceea ce denotă că la data înmormîntării amintite, în „grădina” cetății singurele nivele de cultură ce puteau fi deranjate erau cel dacic și cel din epoca bronzului, în principal, lor adăugîndu-li-se locuiri mai puțin dense din mileniul I e.n.

Pe fundul gropii, sub o lespede de gresie, se afla un mic pumnal de fier cu muchia rectilinie și tăișul arcuit, un vas miniatural, piriform, feudal. În pofida acestei situații rămînem la convingerea că *G* 1 este un complex dacic și iată de ce: sărăcia materialului dacic în *G* 1, în opoziție cu prezența lui masivă în cisterna feudală (ne permitem deja să o numim așa) nu se poate explica decît astfel: la data îngropării primelor două persoane în cisternă, la —1,90 m de la actualul nivel al ghizdului, peste aceștia s-a aruncat pămînt din groapa dacică, ea fiind atunci singurul loc din care acesta se putea lua fără a fi săpat. Cu această ocazie s-a și deteriorat parțial *G* 1 și s-a creat comunicația dintre ele (cea în care se afla ceramică din secolele XII—XIII). Doar așa credem că se poate explica faptul că între scheletele de pe gura cisternei și cele de pe fundul ei se află numai materiale dacice. După această dată în *G* 1 au ajuns obiecte feudale.

S-a reluat degajarea complexului pe care inițial l-am numit *G* 1 (cisterna). Sub scheletele 1—4 s-a dovedit a fi o construcție de zid, din bolovani locali, calcaroși, legați cu mortar de var și nisip. De la bordură pînă la adîncimea de 1,20 m s-au găsit numai fragmente ceramice dacice (ceea ce confirmă cele spuse mai înainte). La această adîncime se mai aflau încă două schelete: unul în malul nord-estic, chircit, cu un grad avansat de putrefiere, cu mîinile pe lîngă corp, înalt de circa 1,80 m

(*M 11*). Celălalt (*M 12*) are câteva amănunte de subliniat: maxilarul este perforat în partea stîngă, humerusul străpuns și fracturat în apropiere de umăr de un obiect din fier, foarte oxidat (lance?), rămas în locul loviturii. Detaliile arătate ne determină să credem că *M 11* și *M 12* au strînsă legătură cu *M 1—4*, fiind vorba de combatanți decedați în același mod și în aceeași împrejurare, mai cu seamă că și *M 2* avea două perforații alungite (în craniu) iar *M 3* alte două perforații, simetrice, în maxilar.

Pînă la adîncimea lor (—1,90 m) se afla numai pămînt ce conținea ceramică dacică. Sub schelete, un strat de pietre identice celor din perețele cisternei (perete gros de aproximativ 20 cm), ceea ce ne face să credem că ei sînt căzuți din acesta. Amănuntul nu este lipsit de importanță, dar nici nu este dovadă sigură că fîntîna încetase să funcționeze în momentul aruncării cadavrelor.

Constatarea ultimă este aceea că ne aflăm în fața unui rezervor pentru apă, ai cărei pereți au fost căptușiți cu tencuială de var și nisip dar care treptat s-a deteriorat. Nu ne încumetăm să ne pronunțăm asupra duratei funcționării fîntinii, mai cu seamă că ea putea fi reparată de cîte ori se impunea. Faptul că aici, pe culmea dealului, a existat un izvor captat și folosit sigur pînă în anul 1612 și că refugiații în cetate au avut o fîntînă din anul 1640 sugerează unele deducții. Încetarea folosirii cisternei se poate data în veacul al XIII-lea, ceea ce înseamnă că pînă în anul 1612 sursa de apă amintită putea fi captată și în alt rezervor, încă nedescoperit. În altă ordine de idei, avînd în vedere că noua fîntînă se sapă în cetate și nu în „grădină“, nimic nu ne împiedică să spunem că apa izvorului era utilizată și după această dată, cu precizarea că lipsa ei în cetate nu mai era atît de acut resimțită încît să ducă la capătulări ca aceea din anul 1612.

Mai important decît toate acestea ni se pare constatarea că nivelul superior al „tumulului“ (cisternei) se afla cu aproape 1 m peste acela al podelei (în chor parțial din cărămizi). Aceasta înseamnă sigur că ea a avut și un alt rol în afara celui de colector și păstrător de apă, anume de cult, fiind mai mult ca sigur și cristelniță.

Descrierea sumară a mormintelor

M 1. Se păstra numai capul; nu s-a găsit inventar.

M 2. Perpendicular pe secțiunea I, orientat aproximativ N—S. Defunctul măsoară aproximativ 1,80 m. Mîinile pe lîngă corp, cea dreaptă căzută mai jos decît capul, în interiorul ghizdului cisternei-cristelniță. În gura întredeschisă ținea un ciob... dacic, împreună cu nisip și pietriș. Sub umărul stîng, un alt fragment de oală dacică și o toartă de ceașcă fragmentară. Coccisul este foarte alungit și ascuțit, putînd să probeze un caz de atavism, mai ales prin comparație cu partea respectivă a scheletului 3. Din dantură nu lipsește decît un molar.

Inventar: o cataramă dreptunghiulară din fier, parțial oxidată.

M 3. Poziție ușor oblică pe SI/1973, orientat aproximativ NV-SE. Peste 1,80 m înălțime, cu oasele mai groase și mai lungi decît *M 2*. Craniul zdrobit de o lespede, în partea dreaptă (sigur în momentul arun-

cării), maxilarul căzut cîțiva cm față de locul unde era firesc să se afle. Mîinile pe lingă corp. Întreg scheletul este curbat spre spate, poziție căpătată în urma alunecării lente spre interiorul cisternei, ca urmare a presiunii stratului învelitor și a lipsei de consistență a celui inferior. Două perforații în maxilar.

Inventar: o cataramă dreptunghiulară din fier, la nivelul bazinului; lingă umărul drept o lance din fier, oxidată.

M 4. Parțial ghemuit sub *M 3*. S-au recuperat cîteva vertebre, coaste și craniul, acesta din urmă prezentînd două perforații alungite. Nu are inventar.

M 5. În afara cisternei-cristelniță, în nava bisericii, pe marginea nordică a gropii dacice (*G 1/1973*), orientat E—V. Lipsa picioarelor de la genunchi în jos împiedică măsurarea exactă. Mîinile încrucișate pe piept, stînga puțin mai jos. Nu are inventar.

M 6. În continuarea lui *M 5*, tot lingă *G 1/1973*. Sub 1,70 m înălțime; mîinile încrucișate pe piept. Lipsesc: tibia, peroneul, craniul și laba piciorului stîng. Fără inventar.

M 7. Aceeași poziție ca *M 6*, cu 35 cm sub nivelul acestuia, depus pe nivelul de călcare al gropii dacice vecine. Peste 1,75 m înălțime; mîinile încrucișate pe piept, craniul fisurat (probabil cu ocazia depunerii defunctului din *M 6*), lipsă coastele drepte. Brațul stîng deformat și mai scurt decît celălalt, craniul cu bulbul stîng excrescut. Nu are alt inventar în afara cîtorva cuie care pot proveni de la sicriul de lemn.

M 8. Aceeași orientare ca *M 6—7*, în malul sudic al *SI/1973*. Depus cu 17 cm sub *M 6*; lipsă craniul. Mîinile încrucișate pe piept. Fără inventar.

M 9. În peretele sudic al *SI/1973*, pe buza și la nivelul de călcare al gropii dacice. Înalt de 1,65—1,70 m. Mîinile încrucișate pe piept. Fără inventar.

M 10. Copil, orientare similară *M 5—9*, cu 30 cm peste nivelul antic. Mîinile încrucișate pe piept. Lipsesc picioarele, mîna stîngă, parte din craniu, coaste și vertebre. Fără inventar.

M 11—12. (Vezi p. 134).

Din cele constatate relativ la morminte (toate în perimetrul bisericii) se poate desprinde concluzia că *M 1—4* și *M 11—12* aparțin unor luptători luați prizonieri și uciși de învingători, înmormîntați fără respectarea unui ritual, acoperirea lor cu cuverturi de pămînt, cenușă și pietre nefiind altceva decît o măsură împotriva epidemiilor. Procedul ca atare este întîlnit în lumea mongolă, ceea ce ne face să punem momentul „în mormîntării” în legătură directă cu anul 1241. Victimele nu pot fi decît localnici (vezi și înălțimea lor net superioară mongolilor în general). Măsura de igienă luată de învingători poate să sugereze o ședere relativ îndelungată a acestora, ca și faptul că momentul luării ei a avut loc într-un anotimp călduros, ce favoriza declanșarea molimelor.

Mormintele 6—9 sînt ale altor localnici, civili, înmormîntați aici în perioadele de asediu al cetății. Lipsa inventarului împiedică datarea lor. Presupunem că ele aparțin totuși unei perioade ulterioare anului 1241. *S II/1973* (14x2 m). Este orientată E—V, în continuarea *SI* din

acest an, la 5,20 m de zidul de vest al navei bisericii. La —1,35 m în m 2 și la —1,10 m în m 5 s-a descoperit un strat de bolovani de calcar, așezați direct pe pământ. După lipsa de consistență a mortarului nu poate fi vorba de o substructură a drumului medieval. Până la această adâncime au fost descoperite — în amestec — fragmente ceramice dacice (modelate cu mîna sau la roată), feudale, cuie în patru muchii, un bolț de arbaletă fragmentar, o urechiușă de la un vas de metal, potcoave etc. Ceramica feudală aparține fazei finale a epocii. Bolovanii amintiți astupă parțial o groapă, probabil semibordeiul intersectat în anul precedent.

În m 5, la —1,35 m, un strat compact de lut gălbui-roșcat ce continuă pînă în m 8 unde, din cauza pantei, el „urcă” pînă la —0,60 m. De la actualul nivel de călcare pînă la adîncimea amintită s-a descoperit ceramică feudală în amestec cu olărie din epoca bronzului, dacică, o cataramă din fier etc. În m 6 și 7,65 se află o groapă circulară, în stratul de lut gălbui-roșcat surprinsă în plan cu 0,60 m și pe o „coardă” de 1,60 m. Groapa conținea ceramică dacică dar și un fragment feudal și un olan din aceeași vreme.

Începînd de la m 8,40 și pînă la m 14 inclusiv, la adîncimea de 1,70 m, roca este răzuită orizontal. Din loc în loc bolovani calcaroși, nestruși. În m 10, pe malul sudic, o groapă mică, ovală (0,60x0,50 m), probabil inițial de stîlp. O groapă similară ca formă dar mai mare (0,60x0,90 m), se află în m 12. Ambele aveau pe fund bolovani de carieră. În prima se afla un vas feudal spart pe loc, iar în cealaltă ceramică dacică. Tot în m 12 se află o vatră mică, de fapt numai o parte din ea (lut înroșit, vitrificat, așezat peste podea). În continuare, spre peretele sudic al secțiunii se află o piatră mare de rîu și una de calcar, în jurul cărora sînt răspîndite fragmente dintr-un vas feudal spart pe loc. Vatra și acest vas erau chiar pe podeaua locuinței (—1,18 m). Este vorba deci de o locuință de suprafață, cu vatra în interior. De la actualul nivel de călcare pînă la podea se aflau în amestec fragmente ceramice Schneckenberg^{5a}, dacice, feudale timpurii și tîrzii, cuie de fierar, o altă cataramă din fier, în forma literei D, o dăltiță de fier, un ornament de la o încuietore de ușă etc. În această situație se înțelege că locuința în discuție este greu de atribuit, mai ales că groapa de provizii, dacică, a fost căpăcuiată de aceasta.

S III/1973 (7x2 m). Perpendiculară pe S I, deci orientată N—S. Trasarea ei aici a urmărit surprinderea zidului sudic al navei bisericii sau a altor eventuale monumente din fața altarului. În m 1—3, sub stratul vegetal gros între 20 și 60 de cm, în care se aflau și mulți bolovani identici celor din zid, era o lentilă de pământ negru, groasă de 10—25 cm, ce conținea pietre de calcar și mortar de var cu nisip. Ultimul nivel îl constituie un strat de pământ cenușiu, gros între 40 și 80 de cm, iar la partea lui inferioară un rînd de bolovani ce corespund bazei zidului. Parțial în m 3 (10 cm) și în m următor (60 cm) se află zidul bisericii, ce se afundă în sol cu 1,10 m (începînd de la actualul nivel de călcare). Între m 4—7 solului de humus vegetal îi urmează, către zid, o lentilă

^{5a} FLOREA COSTEA, *O nouă descoperire arheologică la Rîșnov, în Cumișda, V, 1971, p. 737 și urm.*

de pământ cu mult mortar, pietre din construcție și pietriș, iar în m 5—7, în profilul opus, o lentilă similară care conținea și ceramică.

Zidul nu este așezat pe un teren amenajat anterior ci direct pe sol. Folosește aceleași materiale ca și cel din absida altarului și este gros la partea superioară, de 80 cm.

S IV/1973 (21x1 m). S-a trasat în afara „grădinii” cetății, la nord-est de turnul pătrat. Ea urma să traverseze șanțul de apărare exterior zidului feudal, pentru a vedea dacă atribuirea acestuia pe seama dacilor, făcută în campania din anul 1970, este corectă⁶. Totodată trebuia să secționeze și alte două șanțuri și două valuri mai mici, aflate la peste 15 m la est de primul. Mai trebuia să lămurească dacă valul dintre cele două sisteme de apărare amintite este natural sau artificial.

Pornind de la zidul „grădinii” cetății, pînă la m 5,50 se află o *bermă* din roca netezită orizontal. Presupunem că epoca în care s-a petrecut acest lucru este cea dacică, din următoarele considerente: se observă clar două nivele de depunere, separate de o lentilă de nisip galben, groasă de 20 cm în cea mai mare parte dar atingînd la m 5,20 grosimea de 40 cm. Deasupra acestei lentile se află solul vegetal, conținînd pietre căzute din zid, olane feudale fragmentare, ceramică dacică de ambele categorii și feudală. Sub lentila de nisip este un strat de lut negru, cu pigmentație de cărbune de lemn și *numai* ceramică dacică. Faptul că nu a depozitat nici pietre și nici alte vestigii ulterioare epocii dacice ne face să credem că lentila de nisip reprezintă nivelul de călcare și de depunere din evul mediu, iar stratul negru în care pătrunde șanțul corespunde în timp epocii dacice și îi aparține.

De la m 5,50 la m 12,60 se deschide partea superioară a șanțului (7,10 m), căreia îi urmează o creastă (pînă la m 16,25). La bază șanțul are 3,50 m lățime. Lățimea propriu-zisă a crestei este în prezent de 1 m iar baza valului de 6,70 m. Valul este format din rocă nativă, peste care s-a așezat pământ bătătorit, în două straturi, cel superior galben, cel inferior cenușiu. Circumvalația coboară destul de lin spre perechea de șanțuri și valuri, pînă la m 20, unde începe un amestec de pământ galben și cenușiu. Abruptul trebuia să fie în antichitate mult mai pronunțat, în prezent fiind mult erodat.

În m 23—24 se află un șanț în V, cu adîncimea actuală de numai 1 m și lățimea la gură de aproape 2 m. În m 25 începe iarăși un strat de pământ negricios, ce coboară în pantă accentuată spre șanțul următor. La 27,50 m, la adîncimea de 2 m (deci sub val) se află ceramică dacică *in situ*: un vas borcan cu patru butoni, cenușiu, și o altă oală, brun-roșcată. Sînt depuse într-un nivel gros de 15—20 cm, nederanjat. De la m 28,50 începe al doilea val, înalt în prezent de 1,80 m, lat la bază de aproximativ 6 m și de 1 m la partea superioară. Și el este amenajat dintr-un pământ cenușiu, compact, conținînd ceramică dacică și fiind întărit cu maluri de pământ ars. Peste acest strat se află un altul, de pământ galben, nisipos. Lungimea valurilor și a șanțurilor s-a putut urmări pe aproape 150 m lungime, toate secționînd perpendicular culmea ce face legătura între Dealul Cetății și masivul sudic.

⁶ FLOREA COSTEA, *Așezarea dacică de la Rișnov*, fig. 32.

1976

Întrerupte timp de trei ani, cercetările de la Rîșnov au fost reluate în august—septembrie 1976, cînd s-au urmărit precizări referitoare la biserică. S-au practicat: o secțiune (*SI/1976*, 14,50x2 m), paralelă și lipită de fațada vestică a bisericii; două casete pătrate cu latura de 4 m, la intrarea în chor; patru casete mici (3x1 m), simetrice, cîte două pe fiecare zid lung al navei.

În secțiune s-au constatat următoarele: sub stratul de humus, gros de numai cîțiva cm se află un platou special amenajat cu ocazia filmărilor din ultimii ani. Pămîntul, pietrele și nisipul au fost aduse din apropiere, fapt ce explică găsirea în amestec a vestigiilor din diferite epoci. Sub acesta se observă diferitele intervenții ale omului în antichitate și în evul mediu, după cum urmează: un pavaj albiat, din piatră de rîu, cu cota cea mai scăzută la nivelul pragului bisericii. Pietrele sînt așezate pe un pat de nisip galben, obținut din conglomeratul în care s-au săpat complexe dacice. Sub acest nisip se află un alt pavaj de piatră, similar celui superior. Ne aflăm în fața unei renunțări la o fază mai veche, de refacere și înălțare a pavajului din fața bisericii. Straturile inferioare sînt și ele bulversate, existînd diferite lentile și pungi, unele sterile din punct de vedere arheologic, altele conținînd materiale antice și feudale timpurii (între care și ceramice de tip Ciugud). În m 3, la —1,75 m, în peretele vestic se află o groapă de tip căldare, iar în plan, în m 3—6, două gropi dacice circulare, la adîncimea de 3,64 și, respectiv, 3,65 m față de actualul nivel de călcare.

Din *SI 1976* s-a deschis o casetă prin care s-a degajat o parte din zid și ușa bisericii, ușă a cărei lățime este de 1,75 m. Trei trepte ce depășesc în lungime deschiderea ușii coboară pînă la nivelul podelei din interior. Zidul frontonului se adîncește pînă la 2,05 m față de actualul nivel de călcare, roca nefiind nici aici amenajată în prealabil. Este construit tot din piatră locală, nerostuită, legată cu mortar de var și nisip. Grosimea maximă = 1 m.

Prin cele două casete s-au degajat pintenii ce marchează accesul în chor. S-a constatat că aceștia se terminau, spre navă, cu două lespezi paralelipipedice pe care se sprijineau doi stîlpi, cei de susținere a tîmplei. Acest detaliu surprinde, bisericile catolice neavînd un asemenea element arhitectural. În chor, în unghiul sudic format de pînten și perețele chorului, se află o pardoseală din cărămidă roșie. Central față de teni, în chor, tangentă la planul iconostasului, se plasează cisterna descrisă mai sus. Deși prea mare pentru a fi folosită drept cristelniță, credem că ea a jucat și acest rol cultic, pe lîngă cel de rezervor de apă (funcționarea poate fi succesivă).

Cele patru casete mici au ajutat la cunoașterea completă a planului construcției, punînd în evidență pereții lungi ai navei. S-a putut astfel stabili că biserica din „grădina“ cetății Rîșnov este de tip navă simplă, cu chorul alungit și cu o foarte mică absidă a altarului. Negăsindu-se podea de pietre este firesc ca aceasta să fi fost din lemn. Ele-

vația putea fi din piatră sau din lemn⁷. Lipsa totală a olanelor ne face să credem că acoperișul era din șindrilă sau din lemn. Este acesta un amănunt care nu se întâlnește la bisericile catolice săsești, chiar la cele mai vechi. Coroborarea acestor detalii cu acela al existenței unei tîmple creează un justificat semn de întrebare asupra atribuirii pe seama coloniștilor sași, abia sosiți. Pe de altă parte, dimensiunile construcției⁸ ni se par exagerate pentru o comunitate mult inferioară numericeste celei a românilor.

Lipsa olanelor poate să însemne și că biserica nu a apucat să fie terminată, cauza fiind invazia mongolă de la 1241.

Din cele spuse pînă acum, referitoare la biserică, credem că se poate conchide că ne aflăm în fața unuia din cele mai vechi monumente arhitecturale din Transilvania, databil sigur înainte de anul 1241.

Situarea edificiului în „grădina” cetății, ca și locuințele și vestigiile feudale timpurii de aici, pot să pledeze pentru folosirea „grădinii”, atunci, drept fortificație, ea fiind de fapt cetatea, cea care s-a ridicat pe deal datînd ulterior mării invazii mongole.

Din cele prezentate pînă acum credem că reiese importanța cercetărilor de la Rîșnov, care trebuie considerate abia începute și, deci, re-luate cu și mai mare amploare.

⁷ ZOLTAN SZEKELY, *Sud-estul Transilvaniei în secolele VI—XIII E.N.*, în *Aluta*, 1974—1975, fig. 8—9.

ARCHAEOLOGICAL RESEARCH AT RIȘNOV-CETATE (1971—1980 CAMPAIGNS)

— ABSTRACT —

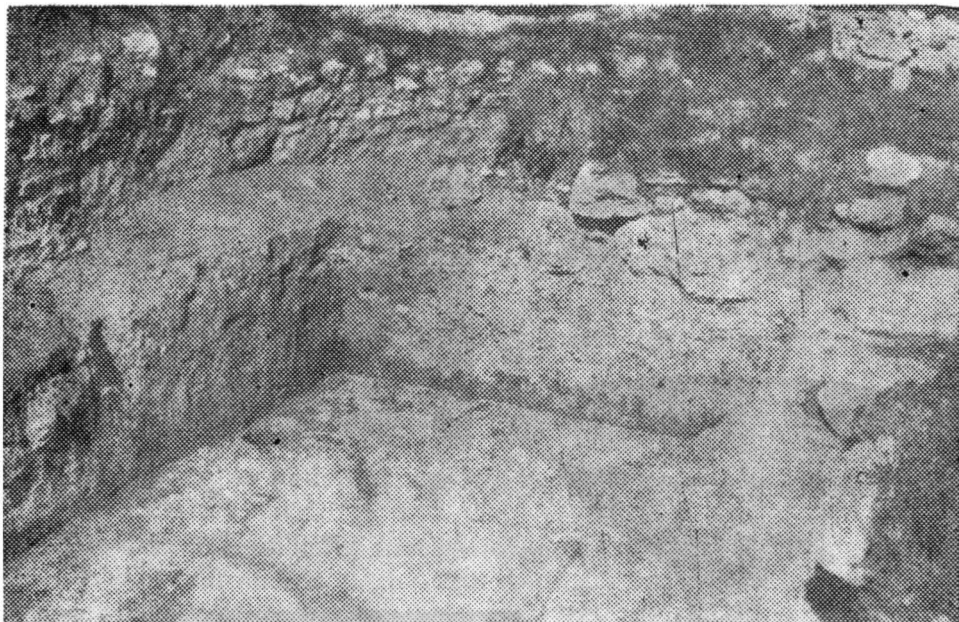
The author describes the archaeological research completed in the Dacian fortifications from Rișnov — Cetate, during the 1971, 1972, 1973, 1976 campaigns, as well as on-site checks that went off in 1980.

The Dacian dwellings and their appurtenances, dating from the 2th century. B.C., up to the first century, A.D., some pre-feudal materials, the early feudal church (12th—13th centuries), and the necropolis from the developed feudalism are enumerated. The fact is set forth that the Rișnov early feudal church is the oldest Romanian monument of this type in the South—East of Transylvania.

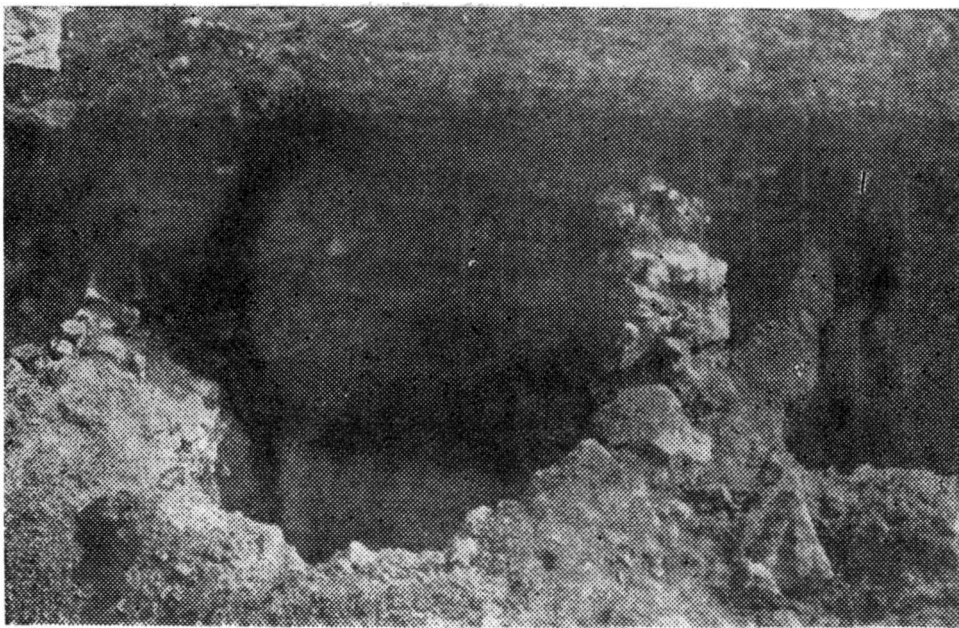

Rișnov-Cetate. Planșa I. 1. Cuptor săpat în stîncă; 2. Groapă de provizii, devenită groapă menajeră, săpată în rocă; 3. Fibulă dacică din bronz; 4. Fructieră dacică; 5. Oală-borcan.

Figure I: (1) Rock carved furnace; (2) Rock carved storage pit, subsequently used for disposing purposes; (3) Bronze Dacian fibula; (4) Dacian fruit tray; (5) Jug.

1

2

Rișnov-Cetate. Planșa II. 1. Aspect din timpul cercetărilor în biserica feudală timpurie; 2. Cisterna din aceeași biserică (a), alături de o groapă dacică de provizii (b).

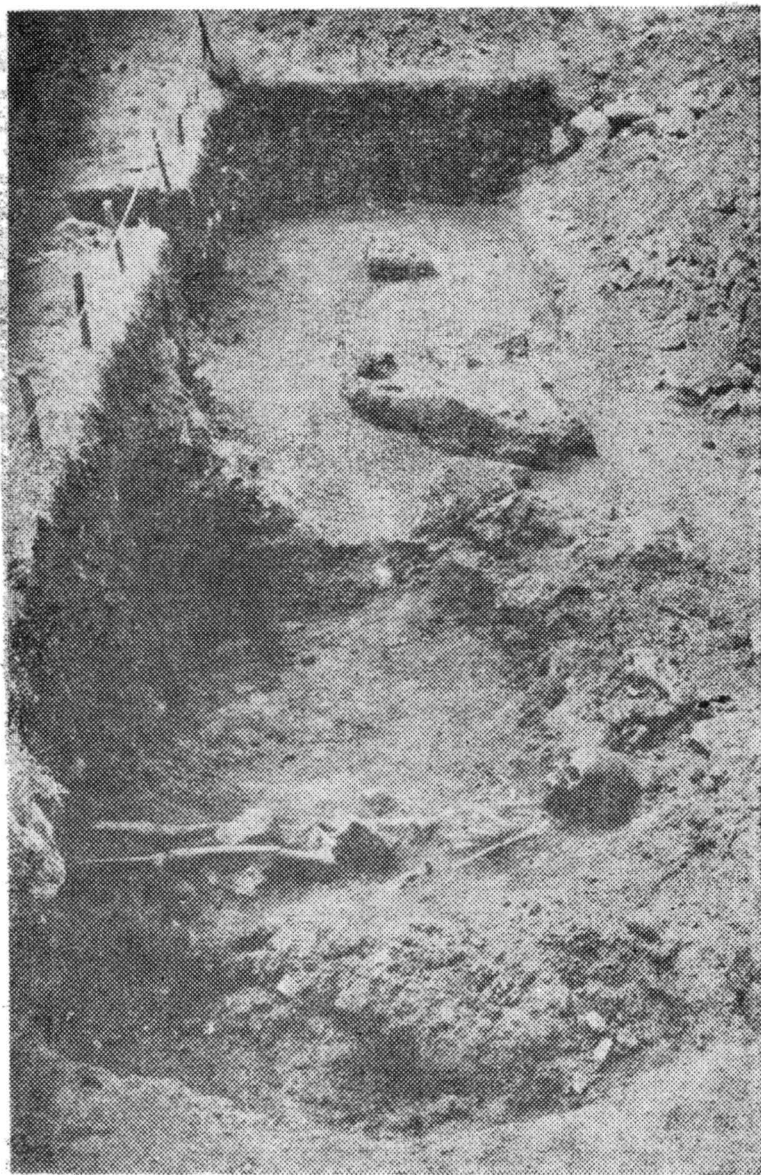
Figure II: (1) Archaeological research in the early feudal church; (2) The church cistern (a), located adjacent to a Dacian storage pit (b).

1

Planșa III. 1—2. Aspecte din necropola feudală.

Figure III: Aspects from the feudal necropolis.

2

Planşa III

Figure III

1

Rișnov-Cetate. Planșa IV: 1. Bordei dacic săpat în stîncă;
2. Biserica feudală-timpurie.

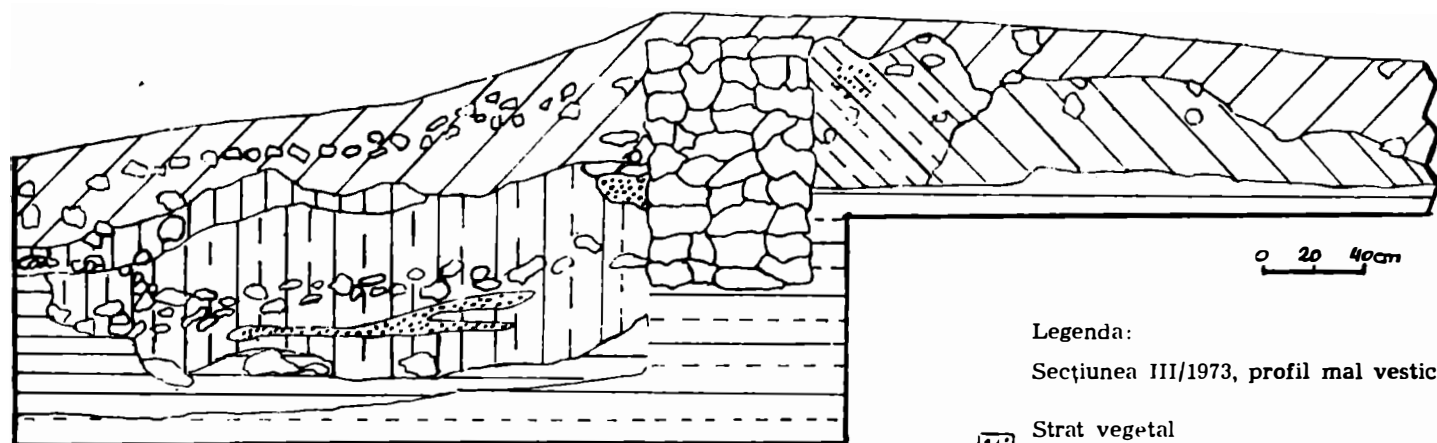
Figure IV: Rock carved Dacian dwelling (1); Early feudal church: upper view (2).

2

Planșa IV

Figure IV

Legenda:

Secțiunea III/1973, profil mal vestic

Pământ negru cu mortar și pietre calcaroase

Sol nisipos, cu pietre de calcar și ceramică

Humus cu mortar, nisip, pietre, ceramică

Sol vegetal fosil

Conglomerat dacitic nativ

Bolovani calcaroși rulați

Strat vegetal

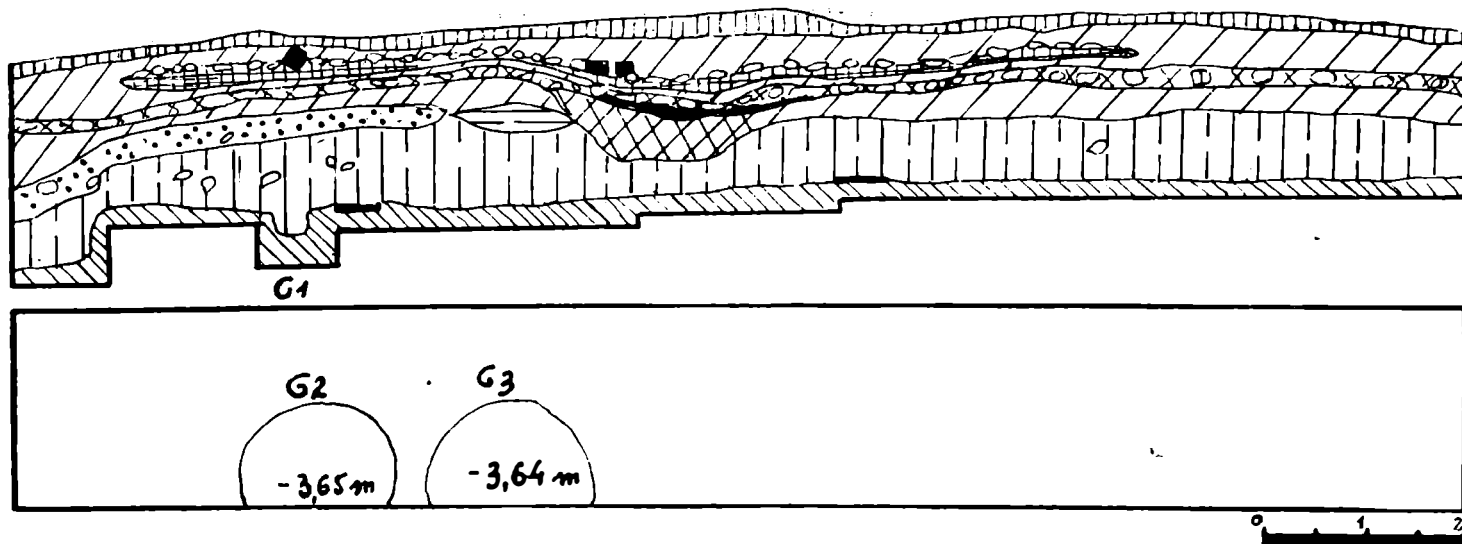
Nisip roșcat

Pământ cenușiu

Zid biserică

Rișnov-Cetate. Planșa V. Secțiunea III/1973, profil mal vestic.

Figure V: Section III/1973; West bank side view.

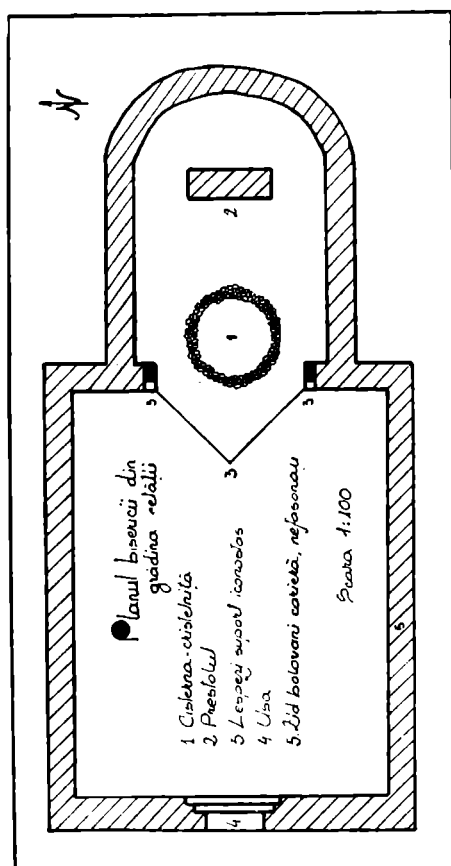
S I/1976

Legenda:

Humus de pădure, recent	Pământ cenușiu cu pigmentație conglomerat dislocat	Ceramică dacică
Strat de cultură antic (Schneckenberg, La Tène)	Pământ cenușiu cu vestigii din diferite epoci istorice	Pietre calcaroase izolate
Ceramică Ciugud	Strat steril	Conglomerat dacitic nativ
Pavaj medieval		
Conglomerat local dislocat		

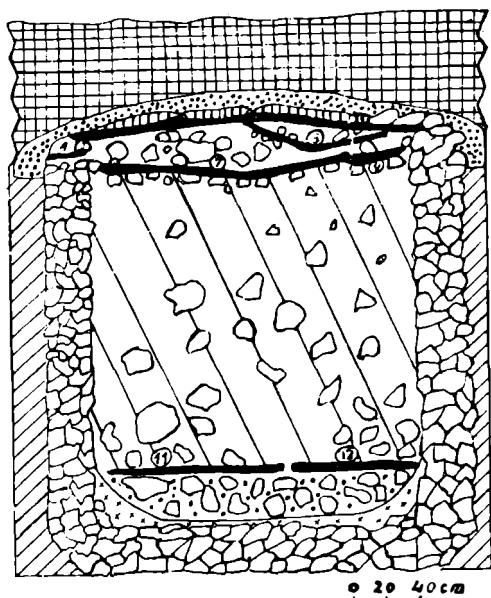
Rîșnov-Cetate. Planșa VI. Secțiunea I/1976, plan și profil nordic

Figure VI: Section I/1976; plan and North side view.

Rișnov-Cetate. Planșa. VII. Planul bisericii din grădina cetății.

Figure VII: Fortress garden church plan.

Cisterna — secțiune

Legenda:

- Depunere recentă, cu vestigii din diferite epoci
- Cuvertură de cenușă
- Pământ înroșit, compact
- Umplutură de bolovani și pământ, conținând vestigii dacice
- Schelete (1—4); (11—12)
- Var stins
- Bolovani și mortar de var
- Zidul cisternei
- Conglomerat dacit, nativ

Rîșnov-Cetate. Planșa VIII, Secțiune prin
cisterna bisericii din grădina cetății.

Figure VIII: Section through the early feudal church cistern.

ASERVIREA OBȘTELOR SĂTEȘTI AUTOHTONE DIN ȚARA BÎRSEI

de FLORIN SALVAN

Pitorescul peisaj natural bîrsan, vatră veche și continuă de locuire daco-română, romanică și românească¹, era împodobit, în feudalismul timpuriu, cu numeroase așezări umane. Unele dintre ele au intrat în orizontul istoriei. Altele însă rămîn învăluite în taină, poate, pentru totdeauna.

Obștile sătești autohtone din Țara Bîrsei, organizații social-economice specifice românești, conduse de juzi, cnezi și voievozi, nu se bucură, atîta vreme cît sînt libere pe plan social-juridic, de atenția cancelariilor emitente de documente. Dar îndată ce intră în sfera unor relații cu caracter feudal, actele scrise încep a le pomeni și pe ele².

Țara Bîrsei intrînd, la începutul secolului al XIII-lea, în sfera de interese a statului feudal maghiar, regele Andrei al II-lea a așezat, în această regiune, cu scop militar și politic, la anul 1211, pe cavalerii teutoni³. Regalitatea maghiară nu și-a extins nicăieri, în spațiul transilvan, dominația sa printr-o „cucerire politică“, „militară“. Ea s-a făcut, așa cum a arătat N. Iorga și Șt. Pascu, printr-o „luare în stăpînire“ a „sistemului cetăților“, a unor locuri întărite și centre economice, ca puncte de sprijin pentru dominarea drumurilor ce duceau peste Carpați în Moldova și Muntenia⁴. Țara Bîrsei devine, în planurile regalității maghiare, un astfel de „centru“ de expansiune în țările extra-carpătice, iar cavalerii teutoni instrumentul necesar în acest sens.

Deoarece cavalerii germani au depășit condițiile înțelegerii inițiale, tot regele Andrei al II-lea i-a alungat, în anul 1225, din Țara Bîrsei. Cavalerii ordinului pleacă de aici așezîndu-se în Prusia. Dar populația germană, colonizată de cavalerii teutoni în Țara Bîrsei, agricultori în primul rînd, dar și meșteșugari, a rămas pe loc⁵, conviețuind cu românii.

¹ Vezi: FLORIN SALVAN, *Continuitatea Românilor în Țara Bîrsei din cele mai vechi timpuri pînă la 1225*. Studii. (în mss.).

² ȘTEFAN PASCU, *Voievodatul Transilvaniei*, vol. II, Cluj-Napoca, 1979, p. 22, 23.

³ ȘTEFAN PASCU, *Voievodatul Transilvaniei*, vol. I, Cluj, 1971, p. 137.

⁴ N. IORGA, *Conferințe și prelegeri*, I, București, 1943, p. 65; ȘTEFAN PASCU, *Voievodatul Transilvaniei*, vol. I, p. 98. Pentru etapele pătrunderii statului feudal maghiar în Transilvania vezi: ȘTEFAN PASCU, *Voievodatul*, I, p. 28—192.

⁵ ȘTEFAN PASCU, *Voievodatul*, I, p. 141; THOMAS NÄGLER, *Așezarea sașilor în Transilvania*, București, 1981, p. 195.

Primul val de coloniști germani așezați aici, cel mai numeros, a venit, cum arată cercetările lingvistice, din provincia Sibiului, colonizată cu sași mai dinainte. Nu se poate însă preciza când s-a așezat în Țara Birsei un alt grup de coloniști sași sosiți din Germania, care are anumite similitudini lingvistice cu coloniștii germani așezați în părțile Bistriței și ale Reghinului⁶.

La vechea populație românească se adaugă astfel un nou element etnic, cel german. Coloniștii sași își întemeiază în mănăstirea al Birsei, peste satele românești sau alături de ele⁷, așezări rurale noi, libere pe plan social-juridic, în spiritul privilegiilor primite de sași de la regalia-tatea maghiară. Unele sate locuite de coloniștii sași sînt pomenite în scris, pentru prima dată, încă în secolul al XIII-lea, altele, în schimb, apar întâia dată în documente numai în secolul următor. Arătăm acest fenomen în tabelul de mai jos:

Perioada	Numărul de ani	Numărul de sate	Localitatea	Anul primei apariții documentare	%
1235— 1300	65	5	1) Brașov 2) Feldioara 3) Sînpetru 4) Hărman 5) Prejmer	1235—1241 ⁷ bis 1240 1240 1240 1240 ⁸	35,72
1301— 1350	50	2	6) Rîșnov 7) Ghimbav	1331 ⁹ 1342 ¹⁰	14,28
1351— 1400	50	7	8) Cristian 9) Bod 10) Codlea 11) Vulcan 12) Hălchiu 13) Rotbav 14) Măieruș	1362 ¹¹ 1368 ¹² 1377 1369 ¹² bis 1 1377 1371 ¹² bis 2 1377 ¹³	50,00
Total	165	14			100%

⁶ ȘTEFAN PASCU, *op. cit.*, p. 139; THOMAS NÄGLER, *op. cit.*, p. 154, 160, 185, 189.

⁷ ȘTEFAN PASCU, *op. cit.*, p. 139.

⁷ bis ȘTEFAN PASCU, *op. cit.*, p. 139.

⁸ FRANZ ZIMMERMANN și CARL WERNER, *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen* (Documente privitoare la istoria sașilor din Transilvania), vol. I, Sibiu, 1892, nr. 76, p. 68 (în continuare, *Ub.*).

⁹ *Ub.*, vol. I, nr. 494, p. 450.

¹⁰ *Ub.*, vol. I, nr. 571, p. 522.

¹¹ FR. ZIMMERMANN, CARL WERNER și GEORG MÜLLER, *Urkundenbuch...* (Documente...), vol. II, Sibiu, 1897, nr. 792, p. 198.

¹² *Ub.*, vol. II, nr. 918, 316.

¹² bis 1 *Ub.*, vol. II, nr. 925, p. 323.

¹² bis 2 *Ub.*, vol. II, nr. 963, p. 364.

¹³ *Ub.*, vol. II, nr. 1085, p. 480.

Localitățile Brașov, Feldioara, Sinpetru, Hărman și Prejmer (35,72⁰/₀) apar documentar, prima dată, încă între anii 1235—1240. Dar așezările Rîșnov și Ghimbav (14,28⁰/₀) sînt menționate înția dată numai în 1331 și respectiv în 1342. Localitatea Cristian apare, prima dată, în 1362, Bod în 1368, Vulcan la 1369, Rotbav în 1371, iar Hălchiu, Codlea și Măieruș în 1377 (50⁰/₀). Toate aceste 14 așezări există pînă în zilele noastre. Populația săsească a putut progresa destul de repede, pe plan social-economic și cultural, pentru că s-a bucurat de anumite condiții favorabile. Astfel sașii s-au așezat în șesul Bîrsei, deci în zona cea mai fertilă a acestei regiuni. Ca și ceilalți coloniști sași, ei au fost înestrați cu mai multe privilegii, care au fost reînnoite mereu. Sub raport social-juridic, sașii au fost oameni liberi și, ca atare, n-au cunoscut feudalismul în structurile sale clasice¹⁴.

Românii băștinași, în schimb, ca și maghiarii așezați în Țara Bîrsei în a doua jumătate a secolului al XIV-lea și la începutul celui următor, au ajuns, în cadrul procesului general de dezvoltare a feudalismului în Transilvania, în stare de dependență feudală. Acest proces a durat în Țara Bîrsei mai multe secole. Există o legătură dialectică între prima mențiune documentară a unei obști satești și procesul de aservire feudală. Acad. Șt. Pascu a demonstrat, în mod științific, pentru prima dată în istoriografia română, cum se manifestă această interdependență în cadrul voivodatului Transilvaniei¹⁵. Noi arătăm, în cele ce urmează, pe baza tabelului de mai jos, folosind metoda geografiei istorice, modul specific în care s-a desfășurat acest proces istoric obiectiv în spațiul geografic local bîrsan.

Perioada	Numărul de ani	Numărul de sate	Localitatea	Anul primei apariții documentare	%
1	2	3	4	5	6
1235—1300	65	4	1) Nieni (Teliu)	1235—1270 1301 ¹⁷	19,05
			2) Mikofalva (?)	1235—1270 1301	
			3) Budila	1291 (1288)	
			4) Tohan	1294 (1288) ¹⁸	
1301—1350	50		Neamintite cu numele	1331 ¹⁹	

¹⁴ ȘTEFAN PASCU, *Voivodatul*, II, p. 24.

¹⁵ Vezi: *Voivodatul*, II, p. 21—94.

¹⁷ Arhivele Statului din Brașov, *Palladium coronense*, p. 291 (în mss.).

¹⁸ *Documente privind Istoria României veacul XIII, C. Transilvania*, vol. II, nr. 451, p. 408 (În continuare D.I.R.).

¹⁹ D.I.R., *Veacul XIV, C. Transilvania*, vol. III, nr. 54, p. 39.

Perioada	Numărul de ani	Numărul de sate	Localitatea	Anul primei apariții docu- mentare	%
1	2	3	4	5	6
1351— 1400	50	10	1) Satu Nou 2) Baci 3) Turcheș 4) Cernatu 5) Satulung 6) Zizin 7) Domonkushaza (?) 8) Puhna (?) 9) Terch (Bran) 10) Zărnești	1366 ²⁰ 1366 1366 1366 1366 ²¹ 1367 1367 1367 1367 ²²	47,61
1401— 1450	50	2	1) Hopsiwen (Comloș) (?) 2) Crizbav	1404 ²³ 1410 ²⁴	9,52
1451— 1500	50	4	3) Apața 4) Țințari 5) Târlungeni 6) Purcăreni	1460 ²⁵ 1470 ²⁶ 1480 ²⁷ 1500 ²⁸	19,05
1501— 1570	70	1	1) Vlădeni	1570 ²⁹	4,77
Total:	335	21			100%

Privind acest tabel observăm, mai întâi, că într-o perioadă de aproximativ 335 de ani, cuprinsă între anii 1235—1570, apar, pentru întâia dată, în documente, la diferite intervale, un număr de 21 de sate dependente, dintre care 17 au supraviețuit pînă în zilele noastre, iar 4 au dispărut. Toate aceste localități se află în zona piemontană de la marginea sudică, sud-estică, sud-vestică și nordică a șesului birsan. Populația acestor așezări trăiește deci într-un mediu fizic mai puțin favorabil vieții decît cel pe care s-au așezat sașii liberi. În prima perioadă a acestui interval, cuprinsă între anii 1235—1300, de 65 de ani, sînt

²⁰ Ub., vol. II, nr. 873, p. 272.

²¹ Ub., vol. II, nr. 850, p. 242; *Die Rechtslage des ehemaligen Türzburger Dominiums (Situția de drept a fostului domeniu al cetății Bran)*, 1882, Beilage (anexa) E..., Anhang (adaus) I, p. 3.

²² Ub., vol. II, nr. 884, p. 279.

²³ Ub., vol. III, nr. 1520, p. 333.

²⁴ Ub., vol. III, nr. 1638, p. 487.

²⁵ GUSTAV GUNDISCH, *Urkundenbuch... (Documente...)*, vol. VI, București, 1981, nr. 3228, p. 85.

²⁶ Ub., vol. VI, nr. 3824, p. 468.

²⁷ *Szekely oklevéltár (Diplomatarul secuiesc)*, vol. I, Cluj, 1872, p. 244—249.

²⁸ *Die Rechtslage...*, Beilage E... Anhang V, p. 8.

²⁹ „Transilvania”, VII, 1874, nr. 15, p. 177—178.

menționate pentru prima dată, în documente, 4 sate autohtone (19,05⁰/₀). Astfel regele Bela al IV-lea (1235—1270) a donat satele Teliu (Nieni) și Satul lui Mico (Mikofalva ?) comitelui Detricus, fiul lui Teel de Prejmer³⁰. Tot în această perioadă Ladislau al IV-lea (1272—1290) donează satele Budila (Budula) și Tohan (Thohou) lui Nicolae, comite de Brașov, confirmate în 1294 de Andrei al III-lea (1290—1301)³¹. Cele 4 sate amintite sînt primite de comiții Detricus și Nicolae ca un „beneficium“ sau „feudum“. Pe lângă proprietatea obștească, cea mai extinsă, începe a se forma astfel și o proprietate feudală, „condiționată de slujbă“³².

În secolul al XIV-lea acest proces continuă pe scară și mai largă. Frații Ioan și Iacob, fiii lui Nicolae cel Mare de Rîșnov, au primit în perioada următoare, cuprinsă între 1301—1350, sau mai precis în anul 1331, de la Carol Robert de Anjou, „toate părțile din stăpînirea“ pe care o avea comitele Solomon de Brașov de la tatăl său Simion, comite de Brașov, „asupra oricăror sate... așezate oriunde în districtul Brașovului și în pămîntul Transilvaniei“³³. Dar satele pe care le poseda Solomon, ca „drept de moștenire“ de la tatăl său, nu sînt nominalizate și localizate. Procesul de feudalizare în Transilvania se poate socoti încheiat în aspectele sale fundamentale, cum a arătat acad. Șt. Pascu, pînă la mijlocul secolului al XIV-lea³⁴. Dar în Țara Bîrsei acest proces a cuprins, pînă acuma, numai satele Teliu, Satul lui Mico, Tohan și Budila și cele dobîndite de frații Ioan și Iacob, nespecificate cu numele. În aceste condiții cele mai multe obști sătești autohtone din Țara Bîrsei, opunîndu-se aservirii feudale, rămîn, ca și în alte zone mărginașe ardelenese³⁵, mai multă vreme libere.

Dar în perioada următoare, cuprinsă între anii 1351—1400, cînd are loc în Transilvania ofensiva feudală de pe timpul lui Ludovic I (1342—1382), numai în 2 ani și anume în 1366 și 1367 au fost aservite și în Țara Bîrsei 10 (47,61⁰/₀) obști sătești autohtone. Regele Ludovic a donat în anul 1366 lui Petru, fiul lui Nicolae de Ghimbav, posesiunea Satu Nou (Vyfalu), cerînd, totodată, abatelui mănăstirii Cîrța să-l protejeze pe acest Petru în posesia sa³⁶. Tot în anul 1366 regele Ludovic I, care donase mai înainte comitelui Stanislav posesiunile Satulung, Cernătu, Turches și Baci, cere capitului din Alba-Iulia să participe la înstăpînirea comitelui Stanislav peste aceste sate³⁷. Petru, voievodul Transilvaniei, poruncește, în 1367, conventului din Cluj-Mănăstur să ia

³⁰ Arhivele Statului din Brașov, *Palladium coronense*, p. 291 (în mss.).

³¹ D.I.R., *Veacul XIII, C. Transilvania*, vol. II, nr. 451, p. 403—404.

³² ȘTEFAN PASCU, *Voievodatul*, I, p. 285.

³³ D.I.R., *Veacul XIV, C. Transilvania*, vol. III, nr. 54, p. 39.

³⁴ ȘTEFAN PASCU, *op. cit.*, p. 335.

³⁵ ȘTEFAN PASCU, *Voievodatul*, II, p. 32—33.

³⁶ *Uh.*, vol. II, nr. 873, p. 272. Această posesiune este localizată în Țara Bîrsei și de: JOSEPH TRAUSCH, *Geschichte des Burzenländer Capitulus (Istoria capitulului din Țara Bîrsei)*, în: „Magazin“, vol. III, Caietul I, Brașov, 1852, p. 58; ȘTEFAN MOLDOVAN, în „Transilvania“, nr. 24, 1871, p. 288; HURMUZAKI, *Documente*, I/2, p. 133; FR. KILLYEN, *Formarea și evoluția comitatului Brașovului*, în: *Studii și articole de istorie*, VII, 1965, p. 19. Dar G. NUSSBÄCHER presupune că actul acesta se referă la o localitate din afara Țării Bîrsei (Posesiunile orașului Brașov în epoca feudală, cap. XII, în mss.).

³⁷ *Die Rechtslage...*, Beilage F..., Anhang I, p. 3.

parte la introducerea magistrului Iacob, zis de Braşov, nobil de Drag, în posesiunile sale ereditare Zizin, Satul lui Dominic (?), Puhna (?), Bran, Zărneşti, amintite acum pentru prima dată, ca şi în posesiunile Budila şi Tohan, cunoscute deja de mai înainte³⁸. Remarcăm că magistrul Iacob, zis de Braşov, încă avea drept de moştenire asupra acestor 7 posesiuni.

Cîmpul relaţiilor feudale s-a extins mult, aşadar, în aceste două secole. Satele Teliu, Satul lui Mico (?), Budila, Tohan, Satu Nou, Baci, Turcheş, Cernatu, Satulung, Zizin, Satul lui Dominic (?), Puhna (?), satul Bran, Zărneşti, 14 în total, plus satele primite de fraţii Ioan şi Iacob, au intrat, rînd pe rînd, în stăpînirea mai multor proprietari feudali. Toate aceste posesiuni se află în zona piemontană a Carpaţilor Meridionali. Dar n-au fost aservite încă toate obştile săteşti autohtone. Unele au rămas, în continuare, în stare liberă. Dar în secolele al XV-lea şi al XVI-lea intră şi ele sub stăpînire feudală. Astfel, între anii 1401—1450, apar prima dată, în documente, alte două sate, Comloş şi Crizbav (9,52%). Iacob Lackfi, voievodul Transilvaniei, donează, în anul 1404, posesiunea Comloş, situată în partea nordică a Țării Bîrsei, lui Iohannes Sydenswancz, judele Braşovului, şi lui Antonius Sander, fost „cetăţean“ (civis) de Braşov³⁹. Satul Crizbav e pomenit în anul 1410, cînd comitele secuilor, Mihail de Nadeş, permite locuitorilor din Feldioara să aducă apă dintr-un pîriu ce trecea prin satul Crizbav⁴⁰.

În perioada următoare, cuprinsă între anii 1451—1500, încă 4 sate (19,05%), Apaşa, Țîntari, Tărlungeni şi Purcăreni, intră în sfera relaţiilor feudale. Satul Apaşa, aşezat în nordul Țării Bîrsei, a fost conferit, în 1460, de Matei Corvin, lui Simon Forró de Belin şi lui Nicolae Forró de Sf. Gheorghe, împreună cu satele Baci, Cernatu, Turcheş şi Satulung⁴¹. La 1470 Matei Corvin confirmă nobililor Ladislau şi Oswald Forró, Nicolae şi Mihail Zekel, posesiunea Țîntari, împreună cu Budila şi un sat din altă parte a Transilvaniei⁴². Două sate săcelene, Tărlungeni şi Purcăreni, apar ca posesiuni ale cetăţii Bran, primul, Tărlungeni, în 1480⁴³, iar al doilea, Purcăreni, la 1500. Împreună cu acest din urmă sat sînt amintite şi celelalte 6 posesiuni săcelene, precum şi Crizbav şi Apaşa⁴⁴. Satul Vlădeni (4,77%), aşezat la vestul Țării Bîrsei, ajunge în dependenţă feudală la 1570. Boierul D. Chiriac şi sora sa Marta din Țara Românească îl zălogesc, împreună cu satul Țîntari, Margaretei Mailat, fiica lui Ştefan Mailat, fostul voievod al Transilvaniei⁴⁵. Dar N. Iorga arată că încă în secolul al XV-lea braşovenii posedau pămînt în Vlădeni ca şi în Tohan şi Zărneşti⁴⁶.

Încă 7 sate, aşadar, Comloş, Crizbav, Apaşa, Țîntari, Vlădeni, aşezate în nordul şi vestul Țării Bîrsei, ca şi Tărlungeni şi Purcăreni, din grupa satelor săcelene, intră astfel în cîmpul relaţiilor feudale. Toate

³⁸ Ub., vol. II, nr. 884, p. 279.

³⁹ Ub., vol. III, nr. 1520, p. 333.

⁴⁰ Ub., vol. III, nr. 1638, p. 487.

⁴¹ Ub., vol. VI, nr. 3228, p. 85; Székely Oklevéltár, vol. I, p. 185—186.

⁴² Ub., vol. VI, nr. 3824, p. 468.

⁴³ Székely Oklevéltár, vol. I, p. 241—249.

⁴⁴ Die Rechtslage..., Beilage E., Anhang V, p. 8.

⁴⁵ „Transilvania“, VII, nr. 15, 1874, p. 177—178.

⁴⁶ N. IORGA, Braşovul şi românii, Bucureşti, 1905, p. 115.

obștile sătești autohtone, aflate în zonele piemontane ale Țării Bîrsei, ca și elementele maghiare, așezate în unele sate românești, de prin a doua jumătate a secolului al XIV-lea și la începutul celui următor⁴⁷, se află acum sub dependență feudală. Satele sășești libere, așezate în șesul Bîrsei, sînt înconjurate cu un cerc, nu tocmai perfect, de aceste 21 de posesiuni aservite, românești și mixte, româno-maghiare, răspîndite în zonele mai puțin fertile ale Țării Bîrsei. Cel mai intens proces de feudalizare în Țara Bîrsei a avut loc în secolele al XIV-lea și al XV-lea. Peste 76,18% de obști sășești au fost aservite în aceste două secole. Acest proces istoric a durat în acest spațiu geografic mai multe secole, pentru că obștile sășești autohtone din această zonă laterală și-au putut apăra, cu îndîrjire, un anumit timp, ca și în alte zone laterale transilvănene, viața lor tradițională liberă.

Datele prezentate mai sus trebuie privite totuși cu prudența necesară. Ele nu pot oglindi întreg procesul de feudalizare în toată complexitatea sa. De altfel nici o informație istorică nu „reflectă întreaga realitate din vreo societate oarecare”⁴⁸. Despre satele Teliu și Satul lui Mico știm doar dintr-un document emis de regele Venceslav în anul 1301 că ele au fost donate încă de regele Bela al IV-lea și confirmate de urmașii săi pînă la Venceslav. Nici Andrei al III-lea nu arată, în 1294, cînd a donat Ladislau al IV-lea satele Budila și Tohan. Putem bănuî că acest fapt s-a petrecut în anul 1288, cînd regele a fost în Brașov, de unde a emis un act în favoarea capitlului din Alba Iulia⁴⁹. Carol Robert nu pomeneste, în actul său din 1331, numele satelor donate de el fraților Ioan și Iacob de Rîșnov. Ludovic I, cerînd, în 1366, introducerea comitelui Stanislav în stăpînirea satelor săcelene, Baciul, Turcheș, Cernatu și Satu-lung, specifică, totodată, că acest act este o nouă donație. De aici rezultă că a mai fost o donație anterioară, adică o altă mențiune documentară, necunoscută însă nouă. Satele Budila, Zizin, Satu lui Dominic, Puhna, Bran, Tohan și Zărnești, aparțineau, în 1367, magistrului Iacob de Brașov avea drept de moștenire, ceea ce înseamnă că ele au fost stăpînite și de alți feudali, înrudiți cu el pe care însă nu-i cunoaștem.

Satul Lylendorf, amintit în anul 1373⁵⁰, împreună cu alte sate, și anume cu cele menționate în documentul din 1367, amintit mai sus, nu este un sat nou, ci Satul lui Mico, cunoscut deja din secolul al XIII-lea. Într-un document din anul 1361 se spune: „Mykfolua, numit cu un alt termen Leelfalua, din comitatul Brașov”⁵¹. Matei Corvin confirmă, în anul 1460, satul Apața, împreună cu alte sate, cu titlul de nouă donație. Acest fapt încă implică o denumire anterioară a acestui sat. Documentele din anii 1467, 1480 și 1500, nu ne spun cum au ajuns satele Crizbav, Tărlungeni și Purcăreni și la ce dată anume sub stăpînirea cetății Bran. Satele Țințari și Vlădeni, zălogite, în 1570, de boierul D. Chiriac și sora sa Marta, se aflau, cu siguranță și înainte de această dată, în posesiunea

⁴⁷ Tratăm pe larg această problemă într-un studiu aparte.

⁴⁸ ȘTEFAN PASCU, *Voievodatul*, II, p. 125.

⁴⁹ Vezi: *D.I.R., Veacul XIII, C. Transilvania*, vol. II, nr. 344, p. 304—305.

⁵⁰ *Ub.*, vol. II, nr. 1010, p. 407.

⁵¹ „Mykfolua alio nomine Leelfalua vocata in comitatu de Brassow” (*Ub.*, vol. II, nr. 784, p. 190). Fr. Killyen a redat greșit acest text astfel: „posesiunea satelor Leelfalva și Mykfalva (două sate dispărute...)” (*op. cit.*, în *loc. cit.*, p. 18—19).

lor feudală sau a altor feudali, cum arăta N. Iorga. Mai adăugăm la aceasta și faptul că unele documente, probabil, s-au pierdut, iar altele nu sînt încă descoperite⁵². Totuși putem afirma că cele 13 documente amintite aici oglindesc, în linii generale, etapele sau momentele esențiale ale trecerii obștilor sătești libere în stare de dependență feudală. Aceste documente, „expresia relațiilor social-juridice și economice de caracter feudal”⁵³, oglindesc, totodată, și înmulțirea numărului de așezări existente, cu siguranță, cu mult înainte de prima lor mențiune documentară, ca și creșterea populației.

Satele Teliu, Budila, Tohan, Satu Nou, Baci, Turcheș, Cernatu, Satulung, Zizin, Bran, Zărnești, Tohan, Apața, Crizbav, Tărlungeni, Purcăreni, Țințari și Vlădeni, amintite, cronologic, în ordinea aceasta, au supraviețuit pînă în zilele noastre. Dar Satul lui Mico, acesta amintit de trei ori, Satul lui Dominic, pomenit de două ori, Puhna o singură dată și Comloș de mai multe ori, au dispărut. Antroponimul Mikó, plus sufixul „falva”, adică „sat” și Dominikus, plus sufixul „háza”, adică „gospodărie”, sau „falva”, adică „sat”, indică, cu siguranță, numele proprietarului. Satul lui Mico, Satul lui Dominic și Puhna trebuie să se afle în apropiere de satele Budila, Prejmer și Săcele, pentru că ele sînt amintite, în actele din anii 1367 și 1373, imediat după satul Budila. Unii cercetători identifică localitatea Lylendorf, amintită în 1375, cu satul Teliu⁵⁴. Noi credem însă că Lylendorf este un alt sat, și anume Satul lui Mico, dispărut.

Satele dispar datorită războaielor, epidemiilor, foametei, mutării lor de către feudali, „înghițirii” satelor mai mici de către cele mai mari și mai puternice, rebotezării lor etc.⁵⁵. Țara Bîrsei a fost pustiită de mai multe ori de tătari și anume în anii 1285⁵⁶, 1335⁵⁷, 1366, 1342⁵⁸, 1345. Cronica lui Joseph Teutsch, vorbind despre acest din urmă jaf tătăresc, adică din 1345, arată că în Țara Bîrsei au fost demolate castelele „cu excepția cetăților Brașov și Rîșnov, iar oamenii au fost prinși și jefuiți”⁵⁹. În anul 1338 mai multe sate din Țara Bîrsei au fost bintuite de ciumă⁶⁰. Dar ciuma neagră, care a lovit Europa în anii 1347—1349, s-a resimțit mai puțin în Transilvania⁶¹. În anul 1360 a fost o epidemie de ciumă în Ungaria⁶². Țara Bîrsei a fost apoi prădată de turci în anii 1395⁶³, 1421⁶⁴, 1422⁶⁵, 1427⁶⁶, 1432⁶⁷. Regele Sigismund de Luxemburg, referindu-se în anul 1435 la aceste repetate invazii otomane spunea că

⁵² ȘTEFAN PASCU, *Voievodatul*, vol. II, p. 56.

⁵³ Idem, *ibidem*, p. 21.

⁵⁴ PAVEL BINDER, *Contribuții la localizarea Cruceburgului și unele probleme legate de ea*, în: *Muzeul Regional Brașov, Culegere de studii și cercetări*, Brașov, 1967, p. 130.

⁵⁵ ȘTEFAN PASCU, *op. cit.*, p. 121—122, 134.

⁵⁶ I. IAMBOR, *Atacurile cumano-tătare asupra Transilvaniei în a doua jumătate a secolului al XIII-lea*, în: *Anuarul Institutului de istorie și arheologie*, Cluj-Napoca, 1974, p. 219; V. Spinei, *Moldova în secolele XI—XIV*, București, 1982, p. 170.

⁵⁷ *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt (Izvoare cu privire la istoria orașului Brașov)*, vol. IV, Brașov, 1886, p. 73, 87; Arhivele Statului din Brașov, *Collectanea zu einer Particular = Histoire von Cronstadt (Culegere de date istorice referitoare la orașul Brașov, adunate de Thomas Tartler, 1741)*, p. 535 (în mss.), (în continuare, *Collectanea*).

în aceste împrejurări au fost prădate și incendiate „casele orașului nostru (Brașov, n.n.), a târgurilor, satelor și posesiunilor din toată Țara Birsei... cu dușmănie de către turcii cruzi”⁶⁸. În aceste împrejurări triste probabil că au dispărut și Satul lui Mico, Satul lui Dominic și Puhna. Nu este exclus însă că ele să fi fost „înghițite” și de satele mai mari, cum este Satulung, ori ca feudații să fi mutat populația din aceste așezări pe moșiile lor. Sate lipsite de locuitori erau, în acest timp, și în alte părți ale Transilvaniei. Cam 1,5—10% din satele acestei provincii erau pustii în secolele XIV și XV⁶⁹.

Satul Hopsyfen⁷⁰ (Hamei), numit în unele acte cu sinonimul maghiar Komlos⁷¹, încă a dispărut. Toponimul Hopsyfen, apare documentar, prima dată, în anul 1404, într-un act donațional. Iacob Laczk, voievodul Transilvaniei, donează lui Johannes Sydenswancz, judele Brașovului, și lui Anthonius Sander, „cetățean” din același oraș, „toate locurile sau pământurile”⁷² aflate între cetatea Hălchiu și tirgul Hălchiu. Pământurile donate se numesc, „cu un termen comun Hopsiwen (Hamei) și Newdorff (Satunou)”⁷³.

Aceste pământuri sînt numite, în limba germană, de editorii documentului, „Landstriche”⁷⁴, adică, fiții de pământ. Toponimul Satu Nou, amintit aici, e cunoscut, ca nume de localitate, încă din 1366⁷⁵.

Voievodul Transilvaniei numește, ca donator, aceste „fișii de pământ” „desertas”⁷⁶. Dar acest cuvînt nu are, în cazul de față, înțeles de sate „pustii”, părăsite sau distruse. Aici e vorba, cum precizează însuși donatorul, de pământuri (fundos) „necultivate și negospodărite de oa-

⁵⁸ Arh. St. Brașov, *Collectanea*, p. 535.

⁵⁹ *Quellen*, vol. IV, p. 98.

⁶⁰ Arh. St. Brașov, *Collectanea*, p. 450.

⁶¹ ȘTEFAN PASCU, *Voivodatul*, II, p. 335.

⁶² *Documenta Romaniae Historica*, C. Transilvania, vol. XI, sub redacția Acad. Șt. Pascu, București, 1981, nr. 452, p. 469, nr. 460, p. 477 (ia continuare D.R.H.).

⁶³ ȘTEFAN PASCU, *Contribuțiuni documentare la istoria românilor în sec. XIII și XIV*, Sibiu, 1944, p. 74—75; C.C. Giurescu și D.C. Giurescu, *Istoria românilor*, București, 1974, p. 58.

⁶⁴ HURMUZAKI, *Documente*, XV/1, nr. XII, p. 11—12, nr. 13, p. 12, Arh. St. Brașov, *Collectanea*, p. 535.

⁶⁵ HURMUZAKI, *Documente*, XV/1, nr. XIV, p. 12.

⁶⁶ *Documenta Romaniae Historica*, D. Relații între Țările Române, volumul I, București, 1977, Ștefan Pascu, Cuvînt înainte, p. IX, nr. 160, p. 257.

⁶⁷ Arh. St. Brașov, *Collectanea*, p. 535.

⁶⁸ „Domus et edificia civitatis nostre predictae, necnon opidum villarum et possessionum totius terre nostre barciensis... a sevissimis Turcis, qui ipsam terram nostram hostiliter invadendo depredati sunt, per ignis incendium combustae” (Hurmuzaki, *Documente*, XV/1, nr. XXXI, p. 21).

⁶⁹ ȘTEFAN PASCU, *Voivodatul*, II, p. 337, 340, Nota 19.

⁷⁰ Hopfen — hamei (Maximilian W. Schöff, *Deutsch-Rumänisches Wörterbuch*, Dritte Auflage, Craiova, f.a., p. 418).

⁷¹ Komló — hamei (*Dictionar maghiar-român*, București, 1961, p. 388).

⁷² „...donamus omnes et singulas areas sive fundos” (*Ub.*, vol. III, nr. 1520, p. 333).

⁷³ „...communi vocabulo Hopsiwen et Newdorff vocatas” (*Ibidem*, p. 333).

⁷⁴ *Ub.*, vol. III, nr. 1520, p. 332, nr. 1573, p. 414.

⁷⁵ *Ub.*, vol. III, nr. 873, p. 272.

⁷⁶ *Ul*, vol. III, nr. 1520, p. 333.

meni⁷⁷ aflate pe hotarul satelor unde nu a pătruns activitatea civiliza-toare a omului. Termenul „desertas“ înseamnă nu numai pământuri părăsite, ci și locuri necultivate, neluate în administrare politică și gospodărire umană⁷⁸. Actul donațional mai numește aceste locuri (areas) necultivate și moșii (possessiones)⁷⁹. Cuvîntul „possessio“ este identic aici nu cu termenul de „villa“ (sat), ci cu termenul de loc, pămînt (possessions sive areas)⁸⁰. Dar sînt și cazuri cînd termenul de „villa“ (sat), cu care sînt numite aceste localități, este identic cu cel de „possessio“ (posesi-une)⁸¹ (1462).

— Cei doi stăpîni ai acestor „fișii de pămînt“, adică I. Sydenswancz și A. Sander, se pot bucura, în virtutea actului donațional, în mod liber, de pămînturile primite, de pertinențele lor, inclusiv de „satul sau de sa-tele“ ce se vor întemeia în aceste locuri⁸². Vedem subliniată aici o idee importantă. Beneficiarii acestor pămînturi trebuie să le populeze, să întemeieze sate. Probabil că așa ia naștere satul Hopsyfen (Comlos).

O singură dată, 12 octombrie 1406, cînd regele Sigismund confirmă actul emis de Iacob Laczk în 1404, cele două „fișii de pămînt“, Comlôs și Satu Nou, mai sînt numite tot „lipsite de locuitori“⁸³. Dar actele următoare care vorbesc despre aceste două sate, nu mai conțin determi-nări de această natură. Astfel în anul 1412, cînd Stibor, voievodul Transilvaniei, confirmă donația din anul 1404, aceste sate erau, desigur, popu-late, pentru că voievodul amintit nu mai spune acum că ele sînt pustii⁸⁴. Satele Comlos și Satu Nou sînt populate și în anul 1414. Acum ele sînt în mina lui Mihail de Nadeș, comitele secuilor. Nu se arată nici de data aceasta că ele ar fi lipsite de locuitori⁸⁵. În mai multe documente din secolul al XV-lea aceste două sate apar, în continuare, ca așezări popu-late⁸⁶. Decanul Țării Bîrsei cerea, în anul 1464, credincioșilor din Satu Nou să facă donații pentru construirea unei biserici în această pose-siune⁸⁷. Dar satul Comlos apare în acte numai pînă la anul 1496. El a dispărut ca nume de așezare. În anii 1480 și 1489 a bîntuit o epidemie de ciumă în Țara Bîrsei⁸⁸. „Ciuma graseiază în Brașov și Țara Bîrsei“ și în anul 1495⁸⁹. Epidemia de ciumă a bîntuit de 6 ori în această regiune și între anii 1530—1556⁹⁰. Țara Bîrsei a fost devastată în 1530 și 1535

⁷⁷ „...a cultura et mansiones hominum desertas“ (*Ub.* vol. III, nr. 1520, p. 333).

⁷⁸ ȘTEFAN PASCU, *Voivodatul Transilvaniei*, vol. I, Cluj, 1971, p. 126.

⁷⁹ *Ub.*, vol. III, nr. 1520, p. 333.

⁸⁰ „...desertas possessiones sive areas“ (*Ub.*, vol. III, nr. 1520, p. 333).

⁸¹ „...quasdam duas villas seu possessiones suas wyfalw et Komlos“ (*Ub.*, vol. V, nr. 3296, p. 128, și nr. 3297, p. 129).

⁸² „...villam seu villas ibidem instaurandas“ (*Ub.*, vol. III, nr. 1520, p. 333).

⁸³ „...omnium arearum sive fundorum nunc uti fertur habitatoribus destitu-torum“ (*Ub.*, vol. III, nr. 1573, p. 415).

⁸⁴ *Ub.*, vol. III, nr. 1688, p. 539.

⁸⁵ *Ub.*, vol. III, nr. 1735, p. 595—596.

⁸⁶ Vezi: GUSTAV GÜNDISCH, *Urkundenbuch...*, vol. V, București, 1975, nr. 2622, 2860, 2877, 2884, 3017; Idem, *Ub.*, vol. VI, nr. 3296, 3297, 3314, 3315, 3325, 3855, 3849, 3863.

⁸⁷ *Ub.*, vol. VI, nr. 3403, p. 201.

⁸⁸ Arh. St. Brașov, *Collectanea*, p. 450.

⁸⁹ ADOLF ARMBRUSTER, *Dacoromano-Saxonica*, București, 1980, p. 398

⁹⁰ Arh. St. Brașov, *Collectanea*, p. 450.

și de turci⁹¹. Probabil că satul Comlos a dispărut în vârtejul acestor calamități. Dar nu este exclus nici faptul că acest sat să fi fost „înghițit” de localitățile Hălchiu și Satu Nou⁹², din apropiere.

Ne oprim, în continuare, atenția la un document emis de Iancu de Hunedoara, în 19 februarie 1447, în legătură cu satul Bran. Acest sat apare, prima dată, în scris, în 1367⁹³, iar a doua oară în 1373⁹⁴, ca obiect de donație feudală. Actul lui Iancu de Hunedoara din 1447 este un document de luare în stăpânire a satului Bran. Voievodul Transilvaniei cere capitlului din Alba Iulia să participe la introducerea fraților Ioan și Lazăr, fiii lui Gaspar din Cîmpulung⁹⁵, în posesiunea satului Bran (Thercz). Acest sat este numit, se spune în document, „cu un alt cuvînt și Cîmpulung”⁹⁶. Dar termenul acesta, de Cîmpulung, nu are nimic de-a face cu toponimul omonim din Țara Românească, pentru că Iancu de Hunedoara precizează că satul Bran, numit și Cîmpulung, se află în Țara Birsei, în părțile Transilvaniei⁹⁷.

Toponimul Bran este însoțit, în act, și de alte determinări. Astfel el este numit o „posesiune regală”⁹⁸. Amintim aici că regele Sigismund spunea, în 1395, că satele Tohan și Zărnești, care sînt tot posesiuni regale, țin de cetatea regală Bran⁹⁹. Prin analogie putem presupune că și satul Bran, posesiune regală, aparținea de cetatea regală Bran. Deși satul Bran este donat celor doi frați „cu toate folosințele și pertinențele lui”¹⁰⁰, care pot fi puse în valoare, evident numai prin munca oamenilor din sat, totuși actul spune că „posesiunea regală... Bran este acum pustie și lipsită de locuitori”¹⁰¹. Era, întradevăr, satul Bran, așa cum se arată mai sus, o așezare pustie?

Bazîndu-se pe acest text, unii cercetători au formulat părerea că satul Bran era, la data aceasta pustiu, lipsit de locuitori, probabil da-

⁹¹ Arh. St. Brașov, *Collectanea*, p. 536.

⁹² Din cronica lui Ostermayer rezultă că Comloșul ar fi fost distrus de orașul Brașov în 1561 (*Quellen*, vol. IV, p. 522).

⁹³ *Ub.*, vol. II, nr. 884, p. 279.

⁹⁴ *Ibidem*, nr. 1010, p. 407.

⁹⁵ *Ub.*, vol. IV, nr. 2128, p. 443; Hurmuzaki, *Documente*, XV/1, nr. XIX, p. 15; *Ub.*, vol. V, nr. 2566, p. 187.

⁹⁶ *Ub.*, vol. V, nr. 2566, p. 187—188.

⁹⁷ „...in terra Barcza in partibus Transsilvanis habitam” (*Ub.*, vol. V, nr. 2566, p. 188).

⁹⁸ „...possessionem regalem Thercz” (*Ibidem*, p. 187).

⁹⁹ „...possessionem nostram regalem Zerne appellatam ad castrum nostrum Terch vocatum spectantem” (*Ub.*, vol. III, nr. 1351, p. 139); „...possessionem nostram regalem Toha appellatam, ad castrum nostrum Terch vocatum spectantem” (*Ub.*, vol. III, nr. 1358, p. 147—148). Dar în celelalte documente din secolul al XV-lea, nici localitățile Tohan și Zărnești, numite cu termenii de sat sau posesiune, nu mai au și determinativul de posesiuni regale (de exemplu în: *Ub.*, vol. III, nr. 1632 (1409), *Ub.*, vol. IV, nr. 2012 (1427), nr. 2298 (1437), *Ub.*, vol. V, nr. 2390 (1440), *Ub.*, vol. VI, nr. 3535 (1467)).

¹⁰⁰ „...cum cunctis eiusdem utilitatibus et pertinentiis” (*Ub.*, vol. V, nr. 2566, p. 188).

¹⁰¹ „...nunc desertam et habitatoribus destitutam” (*Ibidem*, p. 188).

torită ultimelor invazii turcești în Țara Bîrsei. Actul acesta ar fi, după opinia lor, ultima știre despre satul Bran¹⁰². Noi propunem aici o altă interpretare a textului de mai sus.

Este adevărat că invaziile turcești au constituit, nu o dată, o mare primejdie pentru populația din Țara Bîrsei. Dar țărani brăneni s-au putut ascunde, datorită poziției lor geografice favorabile, fie în cătunele cu case răsfirate de pe văile din apropiere, fie în satele învecinate, Tohan și Zărnești. După ce a trecut pericolul, oamenii revin la vetrele lor.

A dispărut, desigur, în aceste împrejurări triste, un anumit număr de țărani brăneni. Dar nu a fost distrus sau părăsit tot satul. Aducem câteva dovezi în acest sens. Prima rezultă chiar din conținutul actului donațional emis de Iancu de Hunedoara, în discuție aici. Știm că termenul de „possessio” are, cum a arătat acad. Șt. Pascu, un înțeles mai larg, plurivalent. El înseamnă nu numai sat (villa), ci și moșie¹⁰³, pământ în general¹⁰⁴. Iancu de Hunedoara a donat, în această lumină, fraților Ioan și Lazăr nu satul Bran, ci un pământ, o moșie („possessio”) de pe hotarul satului Bran, tot regală, pentru că ține de cetatea Bran, dar pe care brănenii nu-și făcuseră case. Acesta e motivul pentru care posesiunea regală Bran, donată de guvernatorul Transilvaniei, este numită „pustie” și „lipsită de locuitori”. În realitate ea era populată.

Chiar Iancu de Hunedoara spune acest lucru numai cu cinci ani mai târziu. În 18 iulie 1452, el interzice castelanilor de la Bran să practice anumite abuzuri față de negustori. În context cu aceasta, Iancu de Hunedoara arată ce fel de ilegalități comit castelanii. Astfel, aceștia iau vamă nedreaptă de la locuitori și negustori tocmai în apropierea zisei cetăți („dicti castrî”) și în orașul Bran („civitate Thewerch”) ¹⁰⁵. Iancu de Hunedoara spune, deci, clar o dată cetatea Bran și a doua oară orașul Bran. Incontestabil că satul Bran n-ar fi putut ajunge, în 1452, oraș, dacă în urmă cu cinci ani ar fi fost pustiu, părăsit. El a putut deveni o înfloritoare așezare în pasul Bran, pentru că se afla pe o importantă arteră comercială populată, care lega Transilvania de Țara Românească și de centre economice străine.

Existența satului Bran rezultă și dintr-un act emis, în 1468, de Ioan Pongracz, voievodul Transilvaniei. El condamnă în acest document unele nedreptăți ale castelanilor de la cetate față de „locuitorii și iobagii” din „pertinențele” cetății Bran. Astfel, țărani din aceste „perti-

¹⁰² GERNOT NUSSBÄCHER, *Contribuții la istoricul cetății Bran și a domeniului ei în secolele XIV—XV*, în *Cumidava*, IX—1, Brașov, 1976, p. 25—26; Idem, *Aus Urkunden und Chroniken*, Bukarest, 1981, p. 42.

¹⁰³ ȘTEFAN PASCU, *Voievodatul Transilvaniei*, vol. I, Cluj, 1971, p. 393; Dr. Karl Ernst Georges, *Lateinisch-Deutsches Handwörterbuch*, zweiter Band, Leipzig, 1855, p. 587; Antonius Bartal, *Glossarium mediae et infimae latinitatis Regni Hungariae*, Lipsiae, 1901, p. 506.

¹⁰⁴ Fișile de pământ Hopsyfen și Newdorff sînt numite, la 1404, „possessiones sive areas” (*Ub.*, vol. III, nr. 1520, p. 333).

¹⁰⁵ „...in suburbio dicti castrî et civitate Thewrch exigi” (*Documenta Romaniae Historica. D. Relații între țările române*, volumul I, (1222—1456), volumul întocmit de acad. Șt. Pascu, C. Cihodaru, K.G. Gündisch, D. Mioc, V. Pervain, București, 1977, nr. 310, p. 426).

nențe“ n-au voie să vineze în pădurile de pe hotar, nu se pot apăra împotriva hoților ce-i pîndesc pe căi și poteci¹⁰⁶. Aceste abuzuri se răsfrîng, în primul rînd, asupra țăranilor din Bran. Nicolae Iorga era convins că aici este vorba de brăneni. Rezumînd actul de mai sus, marele istoric spune că voievodul Ardealului cere castelanilor „să lase pe Brăneni a vîna, a face strajă și a trimite la Brașov capetele hoților ce vor fi ucis“¹⁰⁷. Satul Bran se număra, deci, indiscutabil, printre „pertinențele“ cetății Bran. Hoții pomeniți aici că atacau pe negustori încă întărește această idee. Vinatul amintit, de asemenea, aici, era bogat în pădurile din zonă. Nu știm exact satele stăpînite în acest an de cetatea Bran. În anul 1467 ea poseda numai satul Crizbav¹⁰⁸, așezat sub Munții Perșani. Dar pe acolo nu era un drum comercial. Satele Baci, Turcheș, Cernatu și Satulung erau stăpînite cu 8 ani în urmă, în 1468, de Simion Forró de Belin și Nicolae de Sf. Gheorghe¹⁰⁹. Deci nu făceau parte din pertinențele cetății. Numai pe timpul lui Ștefan Báthory (1479—1492), satele Baci, Turcheș, Zizin și Apața¹¹⁰ țin, în mod cert, de această cetate. Dar e posibil, deși nu știm sigur, ca cetatea Bran să fi posedat și alte pertinențe în 1468.

Dar satul Bran exista, după N. Iorga, și la 1498, cînd orașul Brașov ia ca zălog cetatea Bran împreună cu domeniul ei. „Încă de la 1498..., subliniază N. Iorga, judele și jurații din cetate avură putere de cîrmuire și de dăjdi, adică, drepturile feudale de atunci, asupra satului Bran“¹¹¹. Putem pune temei pe afirmațiile lui N. Iorga, pentru că marele nostru savant a cunoscut foarte bine istoria Țării Birsei pe baza imensului material documentar publicat și studiat de el¹¹².

Unii cercetători brașoveni sînt de părere că numele dispărutului sat Bran s-ar păstra în toponimul „dorff Stat“, menționat de cîteva ori în socotelile castelanilor de la Bran, din secolul al XVI-lea. Acest toponim ar indica, după opinia lor, locul unde a fost vatra unui sat dispărut ori distrus, o siliște adică¹¹³. Dar editorii socotelilor făcute de castelanii de la Bran, pe anul 1527—1537, înțeleg prin „dorff Stat“ doar „o de-

¹⁰⁶ „Rursusque populos et iobagiones in pertinentiis illius castri commorantes in silvis venare nec per vias semittas et calles ipsos custodire non permetteretis contra furos et latrones nec capita latronum per ipsos amputatores ad civitatem deferre ausi non essent“ (*Ub.*, vol. VI, nr. 3641, p. 352).

¹⁰⁷ HURMUZAKI, *Documente*, XV/1, București, 1911, nr. CXXI, p. 69.

¹⁰⁸ GERNOT NUSSBÄCHER, *Contribuții la istoricul cetății Bran și a domeniului ei în secolele XIV—XV*, în *Cumidava*, IX/1, Brașov, 1976, p. 31.

¹⁰⁹ *Ub.*, vol. VI, nr. 3228, p. 85.

¹¹⁰ *Die Rechtslage*, Beilage E, p. 13, Anhang II, p. 4—5; G. Nussbächer, *op. cit.*, p. 31.

¹¹¹ N. IORGA *Brașovul și românii*, București, 1905, p. 114.

¹¹² *Documente privitoare la istoria Românilor*, volumul XV al colecției „Hurmuzaki“. Acte și scrisori din arhivele orașelor ardelen (Bistrița, Brașov, Sibiu), publicate după copile Academiei Române de N. Iorga, partea I (1358—1600), București, 1911; partea a II-a (1601—1825), București, 1913; N. Iorga, *Brașovul și Românii; Scrisori și lămuriri*. Formează volumul X din „Studii și documente“ tipărite de Ministerul Instrucției, București, 1905.

¹¹³ PAVEL BINDER, *Toponemia istorică pe hotarul cetății Bran*, în „Limba română“, XX, nr. 6, 1971, p. 540; Gernot Nussbächer, *Contribuții la istoricul cetății Bran și a domeniului ei în secolele XIV—XV*, în *Cumidava*, IX/1, 1976, Brașov, p. 26.

numire a unui loc¹¹⁴ oarecare și nu un sat dispărut. Toponimul „dorff Stat“ e folosit, în contextul dat, nu cu înțeles de sat dispărut ci cu sensul de „loc sătesc“ folosit în comun de locuitori. În anul 1534 este amintită o pășune (pratum) „în jurul locului sătesc“ (dorff Stat)¹¹⁵, adică în jurul unui loc folosit de tot satul. Un loc numit, în mod popular (vulgo), „loc sătesc“ (in der Dorff Stat) exista, în anul 1550, „mai jos de cetatea Bran“. Pe acest loc a fost omorît Paulus Rot, împreună cu fiul său¹¹⁶. Acest loc de sat (Dorff statt) sau loc sătesc a fost dat, în anul 1551, unui Petru pentru 2 fl. și 20 aspri. Locul acesta este amintit acum în context cu alte locuri¹¹⁷.

Rezultă, deci, din cele arătate mai sus, că satul Bran a avut o existență continuă în secolul al XV-lea ca și după aceea.

Mai arătăm, în fine, că localitățile Tohan și Zărnești încă sînt amintite, în documentul din 1447, citat mai sus, ca tîrguri (oppido). „Michael Galacz din tîrgul (oppido) Zărnești și Tohan“¹¹⁸ încă a fost prezent, în anul 1447, la înstăpînirea fraților Ioan și Lazăr peste satul Bran. Intensa activitate comercială desfășurată în zona Branului a contribuit și la ridicarea acestor două sate apropiate la treapta de tîrg. Dar nu mult după aceea, în 1453, ambele localități sînt amintite, din nou, tot ca mai înainte, cu numele de posesiune (possessio)¹¹⁹, iar în anul 1462 ca sate (villae)¹²⁰.

Din cele de mai sus desprindem cîteva concluzii. Satele săsești, întemeiate, în secolele al XIII-lea și al XIV-lea în Țara Bîrsei, prin colonizare, au fost libere pe plan social-juridic. Obștile săsești autohtone sînt, în schimb, aservite. Aceeași soartă o împărtășesc și elementele maghiare, așezate în unele sate românești. Relațiile feudale încep să pătrundă în această regiune numai în a doua jumătate a secolului al XIII-lea. Acest proces se prelungește pînă în a doua jumătate a secolului al XVI-lea. În secolul al XIII-lea au fost aservite numai patru sate românești, iar în cel următor mai mult de 10, în secolul al XV-lea 6 sate și unul în secolul al XVI-lea. Astfel s-au generalizat relațiile feudale în Țara Bîrsei — peste 21 de sate, unele românești, altele devenind mixte româno-maghiare. Patru din aceste sate au dispărut, iar 17 supraviețuiesc pînă în zilele noastre. Țara Bîrsei fiind o arie laterală în cîmpul geografic transilvănean, obștile săsești autohtone au putut viețui aici mai multă vreme în stare liberă, la fel ca și în alte zone mărginașe ale provinciei.

¹¹⁴ „Ortsbezeichnung bei Törzburg“ = „Numire de loc la cetatea Bran“ (Quellen, vol. II, p. 728).

¹¹⁵ „Circa pratum dorff Stat“ (Quellen, vol. II, p. 489).

¹¹⁶ „Inferius castrum Thertsch (vulgo in der Dorff Stat)“ (Quellen, vol. III, p. 553).

¹¹⁷ Quellen, vol. III, p. 471.

¹¹⁸ „Michael Gelaz de oppido Zernest et Thohan“ (Ub., vol. V, nr. 2566, p. 188).

¹¹⁹ „Possessiones Thohan et Zarna“ (Ub., vol. V, nr. 2866, p. 411).

¹²⁰ „Duas villas“ (Ub., vol. VI, nr. 3303, p. 135).

— ZUSAMMENFASSUNG —

In diesem Beitrag zeigt der Verfasser, nach dem Vorbild des Akad. Șt. Pascu, mit der Methode der historischen Geographie, die Art und Weise, wie die rumänischen Dörfer, sowie die mit der Zeit, rumänisch-ungarisch gewordene Dörfer, unter die Herrschaft verschiedener sächsischer, ungarischer und szekler Feudalherrn gelangten. Es wird anfangs hervorgehoben, dass alle 13 sächsischen Gemeinden, welche im XIII. und XIV. Jahrhundert, durch Ansiedlung, in dem fruchtbaren Burzenland, gebildet wurden, blieben frei, dank mehrerer Privilegien und waren nicht Leibeigene.

Im Burzenland beginnt die Bildung der Feudalisierung nur in der zweiten Hälfte des XIII. Jahrhunderts und hält an bis zur zweiten Hälfte des XVI. Jahrhunderts. In dieser Zeitspanne von etwa 335 Jahren wurden 21 Dörfer untertänig. Vier von diesen (19,05%) wurden, in der zweiten Hälfte des XIII. Jahrhunderts, andere, nicht genannte, in der ersten Hälfte des XIV. Jahrhunderts, zehn (47,61%), in der zweiten Hälfte dieses Jahrhunderts, sechs (28,57%) im XV. Jahrhundert und ein (4,77%) im folgenden Jahrhundert, untertänig. Die meisten Dörfer, nämlich 14 (76,18%) an der Zahl, dieses Landesteiles wurden im XIV. und XV. Jahrhundert untertänig. Daraus folgt also, dass die ursprünglichen rumänischen Dörfer im Burzenland längere Zeit frei leben konnten. Dieses ist hier eine eigene Erscheinung, die sich auch in anderen Randgebieten Siebenbürgens wiederholt.

Die oben genannten Tatsachen können die Feudalisierung im Burzenland nicht von allen Gesichtspunkten widerspiegeln, deshalb möge man diese Daten mit besonderer Vorsicht interpretieren.

Die 17 untertänigen Dörfer, wie Teliu, Budila, Tohan, Satu Nou, Baci, Turcheș, Cernatu, Satulung, Zizin, Bran, Zărnești, Crizbav, Apața, Țîntari, Tărlungeni, Purcăreni und Vlădeni, wurden in dieser Reihenfolge zum ersten Mal dokumentarisch erwähnt, so wie aus der Tabelle von der Seite 69—70 und beiliegender Karte hervorgeht, zusammenleben bis auf den heutigen Tag.

Aber vier untertänige Dörfer, nämlich Satul lui Mico, Satul lui Dominic, Puhna und Comlos sind verschwunden, nach verschiedenen Kriegen, Seuchen, „Verschlingung“ der kleineren Dörfer von den grossen, u.s.w.

Zum Abschluss weist der Verfasser auf mehrere Tatsachen hin, wodurch bewiesen wird, dass das Dorf Brau, im Jahre 1447, nicht verlassen war.

„DE LA NEGRU VODĂ LA MIRCEA VODĂ BASARAB“

de ION HAȘFALEAN

Memoria poporului român poartă spre noi de secole numele „Negru Vodă“ al unui personaj istoric „întemeietor de țară“. Această tradiție istorică populară despre întemeierea Țării Românești este solid ancorată în numeroase fapte de cultură materială și spirituală românească: toponime și hidronime evocând numele întemeietorului și edificii laice și religioase ce-i sînt atribuite din vechime acestuia de popor, răspindite pe aproape întreg teritoriul țării cu densitate mai mare în zona sub-montană și fiind, în majoritatea lor covârșitoare, mult anterioare momentului „Posada—1330“¹.

Începînd de pe la jumătatea secolului al XVI-lea și pînă spre sfîrșitul secolului al XVIII-lea s-a format însă și o tradiție cultă despre întemeierea Țării Românești, prin consemnarea în scris a datelor pe care le mai vehicula tradiția istorică populară și a celor păstrate eventual în izvoare scrise anterioare, dar, din nefericire, și a unora din afara acestor surse, de multe ori aparținînd unor contexte istorice diferite sau fiind de-a dreptul fanteziste. Menite a umple golurile create prin pierderea, datorită procesului firesc al uitării, a unor fapte istorice ținînd de tradiția populară, aceste din urmă date au fost implicate circuitului istoriografic datorită stadiului relativ scăzut al cunoașterii istorice specific secolelor XV—XVII, precum și interselor promovate prin constituirea de izvoare scrise documentare ori narative, mergînd de la cele economice, cum erau întărirea stăpînirii asupra unor pămînturi, moșii și sate și confirmarea de privilegii, pînă la cele politice, cum erau dovedirea filiației dinastice a domnitorilor și demonstrarea legitimității domniei². La toate acestea se adaugă și pătrunderea în tradiția despre înteme-

¹ MARTIAN, I., *Repertoriu*, pp. 10—41 și *Urme*, pp. 36—38, 42, 44; DRĂGANU, N., *Românii*, pp. 280—281; IORDAN, I., *Toponimia*, pp. 43—44, 271, 306 și *Nume*, p. 63; COSTEA, F., *Cercetările*, pp. 1—9, *Obiecte*, pp. 79—89 și *Cîteva date*, integral; ESKENASY, V., *O nouă fortificație*, pp. 34—44; PUȘCAȘU, N. și PUȘCAȘU, V., *Cronică*, p. 74; NÄGLER, TH., *Breaza*, pp. 89—121 și *Cercetări*, p. 15, GIURESCU, C., C., *Probleme*, pp. 81—82; CONSTANTINESCU, N., *Cronologia*, pp. 681—701 și *Curtea*, p. 25; CHIȚESCU, L., *Cercetări*, pp. 155—188 și *Cetățeni*, pp. 32—37; IOSIPESCU, S., *Recenzie*, p. 1204, nota nr. 19. Cercetătorii complexelor arheologice de la Argeș (N. Constantinescu) și de la Cetățeni (L. Chițescu) datează vestigiile timpurii feudale de aici, pe baze numismatice, pentru perioada 1180—1238/40.

² STOICESCU, N., *Descălecat*, pp. 97—164.

meierea țării a unor date și nume din tradițiile legate de fondarea unor așezări sau mai cu seamă mănăstiri, fondare desemnată prin aceiași termeni: „așezare(a)” și „întemeiere(a)”. Despre mănăstirea Tismana, ridicată de Radu I (1377—1384), dar terminată de Dan I (1385—1386), care i-a dat și primele acte de danie, în prima jumătate a secolului al XVII-lea se știa a fi cea mai veche mănăstire din țară și că domnitorul care a ctitorit-o s-a numit Radu. În conștiința călugărilor de la Tismana, s-a contopit vaga amintire despre întemeierea țării de către Negru Vodă purtată de tradiția istorică populară, generînd credința în simultaneitatea celor două întemeieri și în identitatea „Radu I = Negru Vodă”, de unde personajul istoric ireal Radu Negru din documentele Tismanei³. Cea mai recentă opinie istoriografică⁴ afirmă că din tradiția de la Tismana „Radu Negru” a pătruns în izvoarele narrative, primele citate fiind inscripția în piatră a bisericii domnești din Cîmpulung — pusă în anul 1636 din porunca lui Matei Basarab în locul celei vechi deteriorată de cutremurul din anul 1628 — și *Cronica Țării Românești* redactată în aceleași vreme la curtea domnului. În amîndouă aceste izvoare, în locul întemeietorului țării „Negru Vodă” al tradiției populare, este consemnat pentru prima oară în sursele interne, „descălecătorul” din Transilvania „Radu Negru”. Dar, în timp ce în inscripție întemeierea Țării Românești prin descălecător — element nou în raport cu tradiția populară — data acestui fapt este 1215, cu care consună rezultatele cercetărilor arheologice la care ne-am referit, în *Cronica țării* se dă data 1290. După părerea istoricului N. Stoicescu, noțiunea de „descălecător” a fost introdusă acum din inițiativa domnitorului Matei Basarab⁵. Această opinie pare însă să fie contrazisă de un izvor narativ extern, anterior tuturor izvoarelor interne de acest fel cunoscute, în care, deși nu se vorbește nimic despre descălecător, iar întemeietorul este numit Negru Vodă (Negro Voevoda, în limba italiană) ca în tradiția populară, el este arătat ca fiind „di nazione Unghero”⁶, ca și de unele cercetări de ultimă oră, la care ne vom referi mai departe. Aici este locul să menționăm și faptul că în *Cronica țării* se precizează și durata domniei întemeietorului Țării Românești — 24 de ani și că tot în acest izvor narativ se descrie și modalitatea unificării Olteniei cu Muntenia ca închinare a vîrfurilor feudale din vestul Oltului (denumite „banoveții Basarabi”, proiecție a unor realități mai tîrzii, din secolul XV, spre epoca întemeierii⁷) către întemeietor, ce stăpînea la răsărit de rîu.

Izvoare de mîna întîi, documentele sînt, spre deosebire de izvoarele narrative, vreme mai îndelungată fidele tradiției istorice populare și, ele menționează cel puțin doi purtători domnești ai numelui Negru Vodă. La 3 mai 1549, Mircea Ciobanul întărește mai multor boieri satul Hirisești pe Gilort și munții din jur, arătînd că „am văzut domnia mea și carte de la mîna tatălui domniei mele și altă carte de la mîna lui Negru voievod cel Bătrîn”⁸. La 20 iunie 1620, doi locuitori din Cîlcești

³ *Ibidem.*

⁴ *Ibidem.*

⁵ *Ibidem.*

⁶ LUCCARI, di P., G., *Copioso*, ed. 1790, p. 82.

⁷ STOICESCU, N., *Descălecător*, pp. 124—125.

⁸ *SMIM*, pp. 67—68.

— Gorj primesc întărire pentru opcina lor pe care o aveau „de la întemeierea țării, din zilele răposatului Negrul voievod“, domnul Gavrilă Movilă declarînd că „am văzut domnia mea cartea lui (Negru vodă⁹) veche și ruptă“¹⁰. La 24 ianuarie 1622, trei săteni din Arcani — Gorj cer domnului Radu Mihnea să le întărească stăpînirile din Arcani, Căzănești și Florești, declarînd că sînt ale lor „de la moși și de la strămoși... încă și din zilele lui Negru voievod cel Bătrîn“, iar martorii aduși din satele vecine le confirmă în fața domnului aceste stăpîniri ca fiind ale lor „încă din zilele lui Negrul voievod“¹¹. Radu Negru al tradiției istorice culte, consemnat în pisania din 1636 a bisericii domnești din Cîmpulung, numită de popor „a lui Negru Vodă“, și în aceeași vreme în Cronica țării, pătrunde în documente, și poate nu întîmplător într-un document de-al Tismanei, abia în anul 1656. Astfel, referindu-se la balta Bistrețul, domnitorul Constantin Șerban afirma la 13 aprilie 1656 că văzuse hrisovul lui Dan voievod, „fiul lui Radu Negru“, din leat 6894 (1385)¹². Menționîndu-se că în hrisovul din 1385 se întărise într-adevăr mănăstirii Tismana balta Bistrețul, dar că Dan I îl numea aici pe tatăl său nu Radu Negru, ci doar „binecinstitorul voievod Radul“, se trage concluzia că „epitetul Negru a fost adăugat deci (în documente — n.n.) la numele Radu în 1656“¹³. Asupra veridicității acestei concluzii însă vom reveni. Aici mai adăugăm, doar că acesta este, dintre documentele luate istoriografic în considerare, primul în care Radu Negru al tradiției istorice culte, și nu Negru Vodă al tradiției populare cu care aici, nefiind asociat întemeierii țării, nu este confundat, este explicit identificat cu Radu I, tatăl lui Dan I și al lui Mircea cel Bătrîn, fapt în raport cu care demersul similar din 1892 al lui Dimitrie Onciul, al cărui punct de pornire a fost însă pisania în piatră a bisericii domnești din Cîmpulung, se vadește de prisos¹⁴.

În legătură cu tema lucrării de față, una din principalele concluzii ale istoriografiei este că personajul ireal Radu Negru s-a plămădit în mediul monastic, în primul rînd al Tismanei, prin confuzia „Negru Vodă = Radu Negru“, de unde a trecut în documente și cronici, din care a fost preluat și difuzat în popor de către promotorii învățării de carte. Schema răspunde mai ales explicării felului în care tradiția istorică populară despre întemeierea Țării Românești a început, de pe la jumătatea secolului al XVII-lea, să fie însoțită varianta cultă și apoi treptat înlocuită și în circuitul popular de către aceasta. Se pare însă că acest fenomen a fost mai complex, iar aria geografică în care el s-a petrecut a fost mai largă.

Astfel, într-o „carte ocolniță“ din anul 1488 a satului Rășinari de lângă Sibiu¹⁵, întocmită pe baza unor documente mai vechi¹⁶, stă scris că hotarul acestui sat „(...) Mearge pe apă în sus, iase în Curmătură la

⁹ STOICESCU, N., *Descălecat*, p. 147, unde paranteza aparține autorului.

¹⁰ *DIR-B*, III, p. 568.

¹¹ *DIR-B*, IV, p. 87.

¹² Cf. STOICESCU, N., *Descălecat*, p. 149.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ ONCIUL, D., *Originile*, pp. 372—373.

¹⁵ IORGA, N., *Scrisori*, p. 228 și urm.

¹⁶ PĂCALĂ, V., *Monografia*, p. 37 și 42—43.

Fintina Neagră. Coboară pe o vale, dă în apa cea mare, merge pe apă în sus (...) și, făcându-se două riuri, mergem pe apa ce vine despre munteni, muntele Buceciu al marelui heartegu Radu Vodă Negru cel de la anii 6740 (1232), iase în Curmătură (...). Ce iaste în lăuntru acestui ocol, iaste pământ rumînescu a(l) satului Rășinariului nimăruî înduplecă; n'are nime a-l porunci nice în pământ, nice în apă, nice în ghinde, nice în jiru, nice în aluniș, nice în rînsă. Și s-au prea în(n)oit această carte ocolniță în zilele Mării Sale de Dumnezeu cinstitului (cinstitorului?) Craiu Matiaș, cîndu au fost cursul anilor ot rojdes H(rist)vo 1488 (...). În cartea ocolniță este cuprinsă și o referire la un fragment dintr-un document mai vechi privitor la niște danii de moșii făcute de doi domnitori ai Țării Românești bisericii din Rășinari: „Hram sv(e)ta ț(e)rkva p(ea)po(do)vna Parascheva, pentru moșiile besearicii, ceale date besearicii de Marele Hearteg Domnu(l) Rad(u) Vodă Negru. În cîmpu de jos, din calia Coște(i)ului, în sus, pînă în Strimtu, jumătate de spre pădure a besearicii, jumătate a popilor; altă, din jos de calia Coșteiului, alta peste rîu din Gura Văi(i), cu piatră rătundă, precum merge vărsătură pîn rîu pe lingă merii popa Oprea Pătruțu, pe lingă stupină, pîn calia Coște(i)ului. Dară cea din jos de calia Coște(i)ului e dată de Mircea Vod(ă) Basarab. Leat 6891 (1383), m(e)s(i)ța Ghen(arie) 7, za pomînanie d(u)șa ih (pentru pomenirea sufletului lor)“. Despre acest inserat cărții ocolnițe din 1488 a satului Rășinari, Nicolae Iorga scria¹⁷ că este traducerea din slavonă a unui fragment din cel mai vechi hrisov românesc privind o afacere internă. După cum arată V. Păcală¹⁸, această carte ocolniță — ce a fost folosită de obștea satului Rășinari, aflat pe pământ regesc, într-un îndelungat proces de hotăr și privilegii cu universitatea săsească în secolul XVIII — ar fi fost întocmită în cancelaria lui Matei Corvin. În legătură cu această afirmație, constatăm că, în anul 1781, oficialul cancelariei imperiale Francisc Siss a întocmit; pe baza unui înscris din vremea lui Matei Corvin¹⁹, o hartă²⁰ funciară a satului liber Rășinari, în care hotarele acestuia coincid întru totul cu cele consemnate în cartea ocolniță de la 1488, fapt ce permite identificarea acesteia cu înscrisul de care, împreună cu depozitiile juraților cerute de procedura vremii, s-a servit oficialul austriac pentru întocmirea hărții.

Dar, asupra valorii documentare a cărții ocolnițe din 1488 planează îndoiala, fapt ce explică, poate, ignorarea ei de către istoricii care au abordat tema „Negru Vodă“. Găsit în anul 1655 cu prilejul restaurării bisericii vechi din Rășinari²¹, documentul a fost scos la iveală, în cursul procesului declanșat în 1717, abia în anul 1776 sau la începutul anului 1777, după ce diriguitorii universității săsești au prezentat ei înșiși un document fals, dovedit ca atare (o diplomă datată „1467“, prin care Matei Corvin le-ar fi restituit, ca iobăgit, satul Rășinari)²². „Guberniul“ Transilvaniei care a judecat cauza s-a vădit, pînă la stingerea procesului în deceniul al patrulea al secolului al XIX-lea, potrivit punctului

¹⁷ IORGA, N., *Scrisori*, p. XXXIII.

¹⁸ PĂCALĂ, V., *Monografia*, p. 37.

¹⁹⁻²⁰ SISS, FR., *Mappa*, în legendă: „Juxta dictamen Literarum Valachicarum tempore Serenissimi Mathiae Regis confectum“.

²¹ PĂCALĂ, V., *Monografia*, p. 82.

²² *Ibidem*.

de vedere al instanței supreme, curtea imperială de la Viena, conform căruia, în general, satele libere aflate pe pământ regesc nu trebuiau înfeudate nobililor sau orașelor. Așa se face că „Prin rezoluția guberniului din 30 Maiu 1777 — Nr. 5916, apoi prin deliberatul aceluiași for din 16 Ian. 1784 — Nr. 9443, documentul a fost declarat fals și osîndit să fie nimicit. Totuș(i), un exemplar se rătăci printre hîrțiile procuratorului fiscal și scăpă astfel de p(i)eire. Ieșind din nou la iveală, în a. 1828, goana se reinnoi contra lui și numai cu mare greutate putu să i se salveze existența”²³. Afirmația lui V. Păcală că această carte ocolniță s-a găsit în anul 1655 nu poate fi controlată și, în consecință, nici argumentul că, precedînd cu 62 de ani declanșarea procesului și cu 122 de ani utilizarea ei în acest proces, ea nu este un produs ad-hoc contemporan nu poate fi invocat în sprijinul autenticității sale. Dar atît împrejurările în care documentul a fost declarat fals și poziția consecvent părtinitoare de-a lungul întregului proces a instanței care l-a declarat fals, cît și îndîrjirea cu care s-a urmărit distrugerea lui pledează în favoarea autenticității. Pentru a evita însă un punct de vedere preconcepțut, să luăm în considerare acest document, pe rînd, ca (1) autentic și apoi (2) ca fals.

1. În cartea ocolniță din anul 1488 a satului Rășinari găsim un toponim „Fintina Neagră” a cărui formă inițială nu este exclus să fi fost „Fintina Negrului” sau mai degrabă „Fintina lui Negru (Vodă)”, dar care la 1488 devenise deja „Fintina Neagră” în uzul locuitorilor Rășinariului. Această presupunere este susținută de invocarea nu mult mai departe, în textul cărții ocolnite, a stăpînirii Muntelui Buceniu din apropiere de către Negru Vodă scris însă Radu Negru, fapt ce sugerează ideea că la 1488 înlocuirea lui Negru Vodă al tradiției populare de Radu Negru al tradiției culte în conștiința comunității satului Rășinari se împlinise. Așadar, în ciuda opiniei predominante în istoriografia curentă, confuzia „Negru Vodă = Radu Negru” este mai timpurie și totodată prezentă și peste munți în Transilvania, aici fiind consemnată într-un document nemănăstiresc ținînd de interesele unei comunități libere satești.

Cartea ocolniță a satului Rășinari este unicul document, în care anul 1232 apare ca una dintre diversele date ce-l situează pe Negru Vodă în timp menționate în izvoarele scrise. dar apropiată de anul 1215 săpat în piatră la 1636 în pisania bisericii „Negru Vodă” din Cîmpulung, pe care tînd să-l confirme cercetările arheologice asupra cărora ne-am oprit. Cu referire la Negru Vodă, în cartea ocolniță se face distincția „cel de la anii 6740 (1232)”, ce nu poate semnifica decît că în conștiința colectivă a locului (Rășinari) și a vremii (1488) se păstra, ca și în documentele oltene citate mai sus. amintirea a mai mulți, cel puțin doi, purtători domnești ai numelui „Negru (Vodă)”. În textul inserat cărții ocolnite a satului Rășinari apar alăturate numele „Radu Vodă Negru” și „Mircea Vodă Basarab”. Este evident că „Radu Vodă Negru cel de la anii 6740” din textul propriu al documentului nu este același cu „Radu Vodă Negru de la 1383. Ghenarie, 7” din textul inserat acesteia, care este Radu I, tatăl lui Mircea cel Bătrîn. De aici rezultă că în răstimpul

²³ *Ibidem*.

de un secol — de la 1383, cînd Radu I este numit „Radu Vodă Negru“, pînă la 1488, cînd cu privire la Negru Vodă se face distincția „cel de la anii 6740 (1232)“ — în conștiința populară din Amlaș, cel puțin a rășinărenilor, s-a născut confuzia „Negru Vodă = Radu Negru“ fapt ce nu exclude derularea unor procese similare la Tismana și Cîmpulung în ale căror hrisoave este prezentă aceeași confuzie.

În textul inserat cărții ocolnițe a satului Rășinari se aduce, prin precizarea implicită a poziției la 7 ianuarie 1383 a lui Mircea cel Bătrîn în ierarhia feudală a Țării Românești, o clarificare în problema asocierii la domnie. Nefiind încă domn, Mircea cel Bătrîn (1386—1418) nu putea face în 1383 danii de pămînturi ori acorda privilegiile decît în calitate de deținător al unui apanagiu feudal. Or, situarea geografică a Amlașului și Făgărașului peste munți în Transilvania reclama tocmai apanagiul ca modalitate eficientă de stăpînire a acestor posesiuni ale Țării Românești. De altfel, n-am avea aici decît reeditarea, în alt context factologic, a situației din vremea lui Basarab I și Nicolae Alexandru, care, ca asociat la domnie, stăpînind posesiunile de peste munți, a prestat în această calitate, fără a-l angaja pe domnitor, în anul 1344, omagiul feudal lui Ludovic, regele Ungariei²⁴. Fără să argumenteze și fără să țină seama de dispararea teritorială, prin fișia Tălmăciu — Avrig de pe Olt aflată în stăpînirea regalității ungare, a Amlașului de Făgăraș, Ilie Minea le prezenta ca o unitate²⁵, iar Octavian Popa presupunea că urmașul lui Radu I, Dan I (1385—1386) ar fi plecat din Făgăraș în Țara Românească pentru a prelua domnia țării²⁶. Din textul adus aici în discuție rezultă însă că, cel puțin în jurul datei de 7 ianuarie 1383, în Amlaș, dacă nu și în Făgăraș, domnitorul Radu I era reprezentat de cel de-al doilea fiu al său, Mircea. Scenariului încercat în rîndurile de față i s-ar putea aduce obiecția că tocmai în această vreme Țara Românească nu mai stăpînea Amlașul și Făgărașul, pe care Radu I le-a pierdut, opinie larg împărtășită în istoriografia românească. Dar singurul document prin care s-ar putea certifica acest fapt, datează din 1 iunie 1383, deci de după „1383, Ghenarie, 7“²⁷, dată pînă la care atît domnitorul Radu I, cît și fiul său Mircea puteau, cel puțin teoretic, să dăruiască bisericii din Rășinari pămînturi, mai ales în condițiile crizei de succesiune la tronul Ungariei declanșată de moartea, în 1382, a regelui Ludovic, cînd prima reacție firească a Țării Românești ne pare a fi fost reocuparea posesiunilor sale de peste munți, dacă acestea ar fi fost pierdute anterior.

2. În falsul de la 1776/77, numit „Carte ocolniță a satului Rășinari“ și datat 1488, găsim tradiția populară despre întemeierea Țării Românești de către Negru Vodă redată prin toponimul „Fîntîna Neagră“, a cărui formă inițială nu este exclus să fi fost „Fîntîna Negrului“ sau mai degrabă „Fîntîna lui Negru (Vodă)“, dar care la 1776/77 devenise „Fîntîna Neagră“ în uzul locuitorilor Rășinariului. Această presupunere este susținută de invocarea nu mult mai departe, în textul cărții ocolnițe, a stăpînirii muntelui Buceciu din apropiere de către Negru Vodă, scris

²⁴ IOSIPESCU, S., *Controverse*, pp. 1967—1972.

²⁵ MINEA, I., *Amlaș-Făgăraș*, pp. 1—79.

²⁶ POPA, O., *Ugrinus*, p. 15.

²⁷ HURMUZAKI, *Documente*, 1/2, p. 278.

însă Radu Negru, fapt ce sugerează ideea că la 1776/77 înlocuirea lui Negru Vodă al tradiției populare de către Radu Negru al tradiției culte se împlinise. Așadar, conform opiniei predominante în istoriografia curentă, confuzia „Negru Vodă = Radu Negru” își află geneza în mediul cult monastic și de cancelarie din a doua jumătate a secolului al XVI-lea și prima jumătate a secolului următor, extinzându-se apoi și în Transilvania.

Acest fals este unicul izvor scris, dar document nu cronică, în care anul 1232 apare ca una dintre diversele date ce-l situează pe Negru Vodă în timp, menționate în izvoarele scrise, dar apropiată de anul 1215 săpat în piatră la 1636 în pisania bisericii „Negru Vodă” din Cîmpulung, pe care tind să-l confirme cercetările arheologice la care ne-am referit. Cu referire la Negru Vodă, în falsul de la 1776/77 se face distincția „cel de la anii 6740 (1232)”, ce nu poate semnifica decât faptul că în conștiința colectivă a locului (Rășinari) și a vremii (1776/77) se mai păstra, ca și în documentele oltene din secolele XVI—XVII citate mai sus, amintirea a mai mulți, cel puțin doi, purtători domnești ai numelui „Negru (Vodă)”. În textul datat „7 ianuarie 1383” (autentic sau fals, fals mai vechi ori plăsmuit tot la 1776/77) inserat falsei cărți ocolnițe a satului Rășinari, purtător al numelui „Negru (voievod)” apare un Radu Vodă, care nu poate fi, dat fiindu-i alăturat Mircea Vodă Basarab, decît tatăl acestuia, Radu I (1377—1384). Dar ca să plăsmuiască inseratul, autorii falsului din 1776/77 ar fi trebuit fie să cunoască, ceea ce nu este imposibil, documentul din 13 aprilie 1656 al mănăstirii Tismana, fie să cunoască identificarea „Negru Vodă = Radu I” elaborată de Dimitrie Onciul abia la 1892, adică după 116 ani, ceea ce este imposibil.

Coroborînd variantele (1) și (2), rezultă că, fie atestată printr-un document autentic la 1488, fie redată printr-un fals la 1776/77, dar reprezentînd o tradiție locală veche de trei secole, conștiința rășinărenilor despre mai mulți, cel puțin doi, purtători domnești ai numelui „Negru”, îndrumă, asemenea celor trei documente oltene citate mai sus și indiferent de realitatea sau irealitatea „descălecatului” ori de semnificația acordată acestui termen, spre reconsiderarea istoriografică a episodului din tradiția cultă al închinării către Negru Vodă a unor vîrfuri feudale din Oltenia. Dacă, în împrejurările concrete încă necunoscute ale unificării Olteniei cu Muntenia, această închinare a avut într-adevăr loc, fie pașnic — fie nepașnic, este mai mult ca probabil, după cum istoria vremii ne oferă numeroase exemple, ca ea să se fi consfințit prin încheierea unor legături de familie, descendenții în linie bărbătească ai unificatorilor perpetuînd numele „Negru” al întemeietorului. Și dacă Basarab a fost numele de persoană²⁸ al unuia dintre aceștia, atunci strălucita victorie din 1330 a purtătorului său asupra oștilor maghiare conduse de regele Carol Robert a făcut ca acest nume să devină nume dinastic²⁹, pe care-l întîlnim pentru prima oară asociat unui nume de persoană — „Mircea Vodă Basarab” — tocmai în textul datat „1383, Ghenarie, 7” și inserat cărții ocolnițe, același în care întîlnim pentru prima oară și vechiul nume dinastic „Negru” asociat unui nume de persoană — „Radu Vodă Negru”.

²⁸ STOICESCU, N., *Descălecat*, p. 124.

S-a încercat a se demonstra, argumentându-se atît cît este cu putință în stadiul actual al cunoașterii temei, că noțiunea de „descălecat” apare pentru prima oară în deceniul al patrulea al secolului XVII în pisană bisericii „Negru Vodă” din Cimpulung și în Letopiseșul Cantacuzinesc³⁰ și că o dată Negru Vodă identificat cu Radu I se poate trage concluzia că nu poate fi vorba de o întemeiere a țării anterioară vremii lui Basarab I. Dar dacă tradiția scrisă este mai veche decît secolul al XVII-lea și dacă noțiunea de descălecat, chiar dacă nu în legătură cu Negru Vodă, apare și în înscrisuri anterioare celor de mai sus, semnificînd nu „descindere” ci „întemeiere”, după cum dovedesc cele mai noi cercetări³¹, această concluzie poate fi pusă sub semnul întrebării.

Iar dacă, pe baza datelor oferite de tradiția populară și a celor ce pot fi dovedite ca autentice din ghemul contradictoriu al tradiției culte, se admite întemeierea la cumpăna secolelor XII—XIII, pe o arie teritorială corespunzătoare celei acoperite de vestigiile lingvistice și arheologice la care ne-am referit, a unui stat timpuriu feudal al românilor, cu structuri și suprastructuri specific românești, atunci „descălecatul”, indiferent de factorii care l-au determinat, nu mai poate fi interpretat ca „descindere”, ci ca o schimbare a zonei de reședință mai îndelungată a domnitorului și curții domnești, așa cum s-a propus în multe lucrări de specialitate pînă acum. Și dacă, datorită în primul rînd factorilor internaționali ai vremii, care au acționat aproape simultan, cum au fost expansiunea dinspre vest a regalității maghiare, viiturile repetate ale cumanilor declanșate de bătălia din 1223 de la Kalka și apoi marea invazie tătară din 1241—1243, acest stat s-a fărâmițat în cnezatele și voievodatele consemnate la 1247 în Diploma ioaniților, teritorial similare probabil celor anterioare centralizării de către Negru Vodă, reunirea lor, ori a unei însemnate părți a acestora, din care n-au lipsit Severinul, Amlășul și Făgărașul, de către Basarab I, a însemnat reeditarea, în condiții schimbate, a întemeierii Țării Românești.

Ca urmaș al lui Basarab I. Nicolae Alexandru și Vlaicu Vodă, domnitorul Radu I (confundat cu Negru Vodă în tradiția cultă) n-a putut fi întemeietorul țării, dar ctitor sau întemeietor de mănăstiri și biserici și darnic al acestora cu pămînturi, sate și privilegii a fost, iar acolo unde interesele domniei o cereau, el a putut să așeze sate libere. Apare astfel ca foarte lesnicioasă asocierea, în hrisoave mai tîrzii purtînd interese materiale, a calității de întemeietor de comunități sătenești și monahale a domnitorului cu cea de întemeietor al țării, întemeiere din vremea căreia tradiția populară proiecta în contemporaneitate numele „Negru” purtat și de Radu I. Promovîndu-și interesele și cunoscînd rolul vechimii ca argument în judecarea pricinilor, și a celor aduse în fața domnului țării în special, comunitățile sătenești ori cele mănăstirești proiectau propria lor întemeiere în trecut către cea a țării, proiectînd și numele „Radu” al întemeietorului lor, sau pe care-l afirmău ca atare, în trecut, atribuindu-l și întemeietorului țării Negru Vodă — al tradiției

²⁹ POPA, O., *Ugrinus*, p. 24.

³⁰ Vezi mai sus trimiterea nr. 5.

³¹ GOROVEI, S., ST., *Sensuri*, (nr. 6) pp. 11—12 și (nr. 7) pp. 17—19.

populare. Iată născut un întemeietor de țară — Radu Negru —, personaj istoric pe cît de ireal, pe atît de distinct de Negru Vodă și de Radu I, tatăl lui Mircea cel Bătrîn.

Acest personaj ireal este, așadar, cel purtat de tradiția istorică cultă despre întemeierea Țării Românești. Ultimele mărturii scrise despre circulația în Țara Făgărașului a tradiției istorice populare despre Negru Vodă sînt piatra genealogică de la 1728 a protopopului Ionașcu Monea din Veneția de Jos³² și lucrarea unui istoric sas brașovean, începută în anul 1728 și publicată în anul 1743 la Jena, în care autorul atrage atenția asupra faptului că „(...) aceste știri nu le dețin de la autori de cărți, ci din relatări verbale întemeiate pe vechi tradiții”³³. Amîndouă aceste izvoare îl plasează, în consonanță cu pisană bisericii domnești din Cîmpulung, cu cartea ocolniță a satului Rășinari și cu rezultatele cercetărilor arheologice, pe Negru Vodă în ultimele două decenii ale secolului al XII-lea și în primele trei decenii ale secolului al XIII-lea, fapt cu care concordă și durata (24 ani) domniei acestuia consemnată în *Cronica Țării Românești*.

În secolul al XIX-lea, făgărășenii pierduseră amintirea lui Negru Vodă, iar cînd Ion Codru Drăgușanu pune, în anul 1869, bazele școlii capitale românești din Făgăraș, aceasta este denumită Radu Negru, denumire preluată și de liceul românesc înființat aici în anul 1919 și reatribuită apoi (1969) aceluiași liceu.

Așadar, începînd din a doua jumătate a secolului XVII, tradiția istorică populară despre întemeierea Țării Românești de către Negru Vodă este treptat înlocuită și aici în Țara Făgărașului de cea cultă despre descălecarea Țării Românești de către Radu Negru, în secolul XIX substituția fiind un fapt împlinit, motiv pentru care considerăm că așa-numitele tradiții populare locale, ce se mai regăsesc în zonă, invocate de unii istorici contemporani sînt, cu excepția denumirii „a lui Negru Vodă” pentru cetățile feudale de la Breaza și Comăna de Sus, sînt de factură cultă.

³² Muzeul Țării Făgărașului, sala nr. 1 — arheologic.

³³ FILSTICH, J., *Schendiasma* — cf. CHIHAIA, P., *De la Negru Vodă la Neagoe Basarab*, București, 1976, pp. 143—147.

LISTA ABREVIERILOR

- CHIȚULESCU, L. *Cercetări = Cercetări arheologice la Cetățeni*, județul Argeș, în *Cercetări arheologice*, Muzeul de istorie al României, II, București, 1976.
- CHIȚESCU, L., *Cetățeni = Cetățeni — important centru politic și cultural al formațiunii românești din secolul al XIII-lea condus de voievodul Seneslau*, în „Revista muzeelor și monumentelor”, seria Monumente istorice și de artă, 1, 1983.
- CONSTANTINESCU, N., *Cronologia = Cronologia monumentelor de la Curtea de Argeș (sec. XII—XIV). Semnificația lor istorică*, în „Revista de istorie”, 4, 1981.
- CONSTANTINESCU, N., *Curtea = Curtea de Argeș 1200—1400. Asupra începuturilor Țării Românești*, București, 1984.
- COSTEA, F., *Obiecte = Obiecte metalice descoperite în cetatea de pe Măgura Codlei*, în *Cumidava*, II, Brașov, 1968.
- COSTEA, F., *Cercetările = Cercetările arheologice de la cetatea feudală de pe Măgura Codlei*, m.-ss., Muzeul Județean Brașov.
- COSTEA, F., *Cîteva date = Cîteva date cu privire la cetatea feudală de pe Măgura Codlei în urma săpăturilor arheologice*, comunicare la Sesiunea muzeelor, București, 1977.
- D.I.R.-B = *Documente privind Istoria Românilor*, seria B (Țara Românească), I, București, 1951—1955.
- DRĂGANU, N., *Românii = Românii în veacurile IX—XIV pe baza toponimiei și a onomasticii*, București, 1933.
- ESKENASY, V., *O nouă fortificație = O nouă fortificație românească din Țara Făgărașului — Cetatea Comănei (sec. XIII—XIV)*, în „Revista muzeelor și monumentelor”, seria Monumente istorice și de artă, 1, 1981.
- FILSTICH, J., *Schendiasma = Schendiasma historicum Valachorum historia annalium Transilvanensium*, Jena, 1743.
- GIURESCU, C., C., *Probleme = Probleme controversate în istoriografia română*, București, 1977.
- GOROVEI, S., ȘT., *Sensuri = Sensuri profunde ale unei noțiuni istorice: descălecatul*, în „Magazin Istoric”, 6 și 7, 1985.
- HURMUZAKI, *Documente = Documente privitoare la istoria românilor*, I/2 (1346—1450).
- IORDAN, I., *Nume = Nume de locuri românești în R.P.R.*, București, 1952.
- IORDAN, I., *Toponimia = Toponimia românească*, București, 1963.
- IORGA, N., *Scrisori = Scrisori și inscripții ardelenice și maramureșene*, I, București, 1906.
- IOSIPESCU, I., *Recenzie = Despre unele controverse ale istoriei medievale românești (sec. XIV)*, în „Revista de Istorie”, 10, 1979.
- IOSIPESCU, I., *Recenzie = Recenzia cărții „Vladislav I (1364—1377)” a lui N. Constantinescu*, în „Revista de Istorie”, 6, 1981.
- I.UCCARI, di P., G., *Copioso = Copioso ristretto degli annali Rausa*, Veneția, 1605 și 1790.
- MARȚIAN, I., *Repertoriu = Repertoriu arheologic pentru Ardeal, Bistrița*, 1920.
- MARȚIAN, I., *Urme = Urme din războaiele romanilor cu dacii*, Cluj, 1921.
- MINEA, I., *Amlaș-Făgăraș = Din trecutul stăpînirii românești asupra Ardealului. Pierderea Amlașului și Făgărașului*, București, 1914.
- NÄGLER, TH., *Breaza = Cercetările arheologice din cetatea de la Breaza—Făgăraș în Studii și comunicări*, Muzeul Bruckenthal, 14, 1969.
- NÄGLER, TH., *Cercetări = Cercetări arheologice în Țara Făgărașului privind feudalismul timpuriu*, în *Memoriile secției de științe istorice a Academiei României*, seria IV, tom II, 1977.

- ONCIUL, D., *Originile = Originile principatului Țării Românești*, în *Scrieri istorice*, ed. A. Sacerdoțeanu, I, București, 1968.
- PĂCALĂ, V., *Monografia = Monografia comunei Rășinari*, Sibiu, 1915.
- POPA, O., *Ugrinus = Ugrinus — 1291*, Brașov, 1935.
- PUȘCAȘU, N. și PUȘCAȘU, V., *Cronică = Cronică*, în „Buletinul monumentelor istorice și de artă”, 1, 1973.
- SISS, FR., *Mappa = Mappa ichonographico-topographica pagi liberi Resinar*, 1781, în Păcală, V., *Monografia*.
- STOICESCU, N., *Descălecat = „Descălecat” sau întemeiere? O veche preocupare a istoriografiei românești. Legendă și adevăr istoric*, în *Constituirea statelor feudale românești*, București, 1980.
- VĂTAȘIANU, V., *Istoria = Istoria artei feudale în Țările Române*, I, București, 1969.

ABSTRACT

Enclosed within the more extensive theme of the Romanian feudal state foundation, the work entitled 'From Negru Voda to Mircea Voda Basarab' deals with one of the most controversial problems of Romanian historiography, namely wheather, or not, an early feudal state existed, preceding the foundation of the independent Moldavian and Wallachian states, in the 14th century.

Recycling in the historiographic circuit a document from 1488 including an insert from an older document, dated 'January 7th, 1383', the author brings along new arguments pleading for the existence of an early feudal state created by Negru Voda at the transition from the 12th to the 13th century, as the popular tradition states, that preceded the foundation of the independent Moldavian and Wallachian states.

CONSIDERAȚII ASUPRA LOCALIZĂRII POSADEI (ÎN LUMINA UNUI DOCUMENT DIN ANUL 1716 ȘI UNELE PROBLEME ISTORIOGRAFICE)

MIRCEA GHERMAN și
RADU ȘTEFĂNESCU

Victoria repurtată la 9—12 noiembrie 1330 de voievodul Basarab I asupra regelui Ungariei, Carol Robert d'Anjou își are semnificația majoră ca moment culminant al afirmării românilor la sud de Carpați și al încheierii procesului de consolidare a statului feudal independent Țara Românească.

În aceste condiții, fixarea contextului istoric și a datelor furnizate de istoriografia contemporană sau apropiată evenimentului devine deosebit de importantă. Dintre acestea ne vom opri succint numai asupra unor aspecte generale sau particulare cărora poate merită a li se acorda o atenție sporită.

Prima problemă este stabilirea temeiurilor pe care se bazau revendicările teritoriale ale regalității maghiare referitoare la formațiunea politică a lui Basarab și a căror consemnare în documentele timpului capătă o semnificație aparte legată de existența formațiunilor statale în nordul Dunării și în același timp de controversata problemă a regatului Asăneștilor.

Este știut că regele Carol Robert, ca de altfel și urmașul său Ludovic cel Mare, purtau între titlurile lor și pe cel de rege al Bulgariei, în baza căruia revendicau dreptul de suzeranitate asupra Banatului, Olteniei și Munteniei, deși acestea nu figurau sub nici o formă în titulatura regală maghiară. De altfel Ludovic cel Mare, vrînd a adăuga vasalilor săi și Moldova, va întrebuința pentru aceasta denumirea de „Cumania”. Aceste denumiri de Bulgaria și Cumania corespund de fapt Țării Românești și Moldovei, păstrîndu-se sub această formă în documente pînă în secolul al XV-lea, cînd devin Valahia și Moldova¹.

¹ Titlul de rege al Bulgariei apare încă din anul 1202, cînd Emeric al Ungariei (1196—1204) este astfel menționat într-o diplomă (Fejer, *Codex Diplomaticus Regni Hungariae*, II, p. 391) contrar majorității mențiunilor din istoriografia noastră ce consideră ca prima dată anul 1233, cînd coregentul Bela IV înființează Banatul de Severin. Subsidiar temei noastre, ne vom limita a semna doar și împrejurarea că din același an 1202 datează și scrisoarea papei Inocențiu al III-lea către Kaloian, căruia, numindu-l „domn al bulgarilor și românilor” îi spune: „precum ești prin originea ta roman așa să fi și prin imitație, și poporul țării tale, care se zice coborîtor din sîngele romanilor, să urmeze întocmirile bisericii romane”

Cu referire la datele istorice privind lupta din 9—12 noiembrie 1330, remarcăm existența a două documente ce fac mențiunea acestuia: unul foarte apropiat evenimentului, datat 1330 decembrie 9, în care este descris locul desfășurării luptei fără a-l denumi însă² — document a cărui autenticitate este contestată³ și, al doilea, cunoscuta *Chronicon Pictum Vindobonense* ce cuprinde, de asemenea, descrierea locului luptei dar tot fără denumirea expresă a acestuia⁴.

Nicolae Iorga, semnalînd un document din anul 1397, ce relatează despre lupta din 1395 dintre Sigismund de Luxemburg și Vlad Uzurpatorul, precizînd că ea a avut loc la „Pazzata”⁵, emite ipostazele: 1. Pazzata este identic cu Posada și 2. Lupta din 1330 s-a desfășurat tot aici.

Astfel apare în istoriografia noastră problema localizării „luptei de la Posada din 1330”!

Sînt cunoscute ipotezele emise asupra „localizării” Posadei și stabilirii drumului de retragere parcurs de Carol Robert, între care mai multe sufragii au întrunit cea care vedea lupta desfășurîndu-se în Lovișteea, pe ruta Curtea de Argeș—Ciineni—Sibiu și varianta plasării Poșadei pe culoarul Curtea de Argeș—Cîmpulung—Rucăr—Bran⁶.

Se impune deci o primă constatare: nu există nici o sursă documentară certă care să argumenteze una din rutele posibile adoptate de Carol Robert la întoarcerea din Țara Românească iar ipoteza privind „lupta de la Posada” și întreaga problemă a localizării acesteia se poate pune numai cu referire la confruntarea din anul 1395⁷.

De aceea considerăm că documentul la care ne vom referi mai jos, conține o informație ce poate constitui un argument nou în sprijinul localizării denumirii toponimice de Posada în zona Rucăr, fără însă ca aceasta să fie vreun temei în localizarea luptei din 1330.

(Hurmuzaki, *Documente*, I, 1, p. 4). Este deci evident că regalitatea maghiară de numea Țara Românească Bulgaria, în virtutea unor realități ale timpului, cînd regatul vlaho-bulgar mai cuprindea încă și zona nord-dunăreană. De altfel, ieșirea Țării Românești din cadrele acestui regat este marcată de înlocuirea în istoriografia timpului a termenului de bulgaro-vlahi, cum mai apare încă la Choniates, cu ungro-vlahi la Cantacuzenos, 1323 (Cf. și A.A. MUREȘIANU, *O nouă contribuție la istoria românilor în evul mediu*, Brașov, 1938, extras din „Țara Birsei”, p. 36—37).

² Vezi VICTOR MOTOGNA, *Iarăși lupta de la Posada*, în *Revista de Istorie*, IX (1923), p. 83.

³ MARIA HOLBAN, *Pe marginea unor „Probleme controversate în istoriografia română”*, în *Revista de Istorie*, 6, tom 31, iunie 1978, p. 1076; Eadem, *Despre raporturile lui Basarab cu Ungaria angevină și despre reflectarea campaniei din 1330 în diplomele regale și în Cronica Pictată*, în *Studii*, 20/1967, nr. 1, p. 3—43; Eadem, *Contribuții la studiul raporturilor dintre Țara Românească și Ungaria angevină*, în *Studii*, XV, 1962, vol. 2, p. 315—344. Autoarea face și analiza critică a tuturor documentelor în care se fac referiri la lupta din 1330, inclusiv *Cronica Pictată*, fixînd cu autoritate coordonatele autentice, elementele subiective și cronologia reală (vezi și G. POPA-LISSEANU, *Izvoarele istoriei românilor*, vol. XI, București, 1937, p. XLIII).

⁴ G. POPA-LISSEANU, *Op. cit.*, p. 108—112; 233—236.

⁵ N. IORGA, *Carpații în luptele dintre români și unguri*, în *Analele Academiei Române*, secția istorică, S.2, Tom XXXVIII, București, 1915—1916, p. 85. Documentul — publicat în Hurmuzaki, *Documente*, I, 2, p. 395.

⁶ Vezi C.C. GIURESCU, *Probleme controversate în istoriografia română*, București, 1977, p. 158.

⁷ De fapt denumirea de „Lupta de la Posada” poate fi atribuită doar luptei dintre Sigismund de Luxemburg și Vlad Uzurpatorul, din 1395.

Documentul, păstrat în arhivele vieneze, datat 1716 septembrie, este un raport întocmit la ordinul guvernatorului militar al Transilvaniei, generalul conte Steinvile, urmînd a fi înaintat lui Eugeniu de Savoia⁸, importanța lui constînd în primul rînd în varietatea informației referitoare la Țara Românească.

Din document rezultă clar intenția autorităților habsburgice de extindere a stăpînirii asupra întregii Țări Românești⁹. În acest scop este cerut și raportul amintit, care cuprinde detaliat descrierea geografiei, economiei, administrației țării, observații demografice și asupra raporturilor sociale, în fond un adevărat bilanț al rentabilității unei eventuale ocupări a provinciei.

⁸ Arhivele Statului București, microfilme Viena, nr. inv. 1149, cadrele 108—121.

⁹ Tendința de expansiune a Imperiului austriac în direcția țărilor române ce se contura tot mai clar în epocă, va face ca și istoriografia germană să se preocupe tot mai mult de problemele românești, angrenînd mai tîrziu la aceasta chiar și istoriografia maghiară. Spre sfîrșitul secolului al XVIII-lea acest subiect va deveni chiar de predilecție în cercetările istoricilor germani și maghiari. Avînd în vedere semnificația, astăzi mare pentru noi a teoriilor lansate și susținute de acești istorici, considerăm necesar a reaminti aici cîteva dintre cele mai puțin cunoscute. Istoriografia sâsească ardeleană menționează la sfîrșitul secolului al XVII-lea pe Mathias Miles (*Siebenbürgischer Würg-Engel oder Chronicalischer Anhang des 15. seculi*, Hermannstadt, 1670) care considera pe românii transilvăneni descendenți din „cetățenii romani colonizați în Ardeal de Traian” (p. 212) și Franck von Franckenstein (1643— ?) care, referindu-se la naționalitățile din Transilvania, spune că „cei mai vechi sînt românii (valachi), care odinioară se chemau latinește romani”, considerînd că „ei sînt rămășițele coloniștilor romani ai împăratului Traian... precum o dovedește la Roma Columna Traiană, iar în Transilvania multe inscripții romane și monumente de piatră” (Franck von Franckenstein, *Breviculus Originum Nationum et precipue Saxonicae in Transilvania cum nonnullis aliis observationibus*, Claudiopoli, 1697, p. 20—24).

În secolul al XVIII-lea autohtonii românilor din Transilvania este susținută de istoricii sași Martin Felmer (1720—1767) și Michael Lebrecht (1757—1811) care, referindu-se la valahii transilvăneni îi numește „...cei mai vechi locuitori ai acestor regiuni” (M. LEBRECHT, *Die Geschichte von Siebenbürgen in Abendunterhaltungen*, Hermannstadt, 1784, p. 65).

Un deosebit interes prezintă lucrarea istoricului german J. THÜNMANN (*Untersuchungen über die Geschichte der oestlichen europäischen Voelker*, Leipzig, 1774) care, pornind de la premisa greșită a nelatinității limbii române, neagă descendența românilor din coloniștii romani, considerîndu-i însă urmași exclusiv ai dacilor și geților.

A trebuit să apară un pseudoistoric, Franz Joseph Sulzer ca să se nască și teoria negării continuității și autohtoniei românilor în Transilvania dar primii care se ridică împotriva lui sînt chiar cei mai importanți istorici maghiari de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea.

ȘTEFAN KATONA (1732—1811), în a sa *Historia critica primorum Hungariae ducorum* apărută în anul 1778, se pronunță categoric pentru continuitatea elementului românesc provenind din coloniștii romani „aduși de Traian” (vol. I, p. 324—326), iar Ignatius Fessler (1756—1839) — în ciuda unor evidente contradicții — combate pe Sulzer dar și pe Thünmann, considerînd și el că valahii sînt urmașii coloniștilor romani aduși de Traian. (I. FESSLER, *Die Geschichte der Ungarn und ihrer Landsassen*, Leipzig, 1815, vol. I, p. 28; 72—73).

Este interesant de remarcat faptul că pînă la Roessler principalii istoriografi ai Ungariei au susținut autohtonii românilor în Transilvania, combătînd tezele lui Sulzer precum și faptul că și după apariția teoriei roessleriene — cu evident substrat politic — cîțiva istorici serioși ai Ungariei nu i-au acordat credit acesteia (G. Pray, B. Virág, St. Horvath, I. Kemeny, C. Szabo ș.a.; vezi și A. A. MUREȘIANU, *op. cit.*).

În cadrul descrierii geografice, la capitolul trecători, între cele menționate ca principale apare și *Posada—Rucăr*. Aceeași localitate este din nou menționată în document și ca punct de reper în stabilirea limitelor extreme ale teritoriului muntean. Mențiunea aceasta ne dovedește că în conștiința românilor, la 1716, Posada—Rucăr reprezenta un toponimic major recunoscut ca atare, neexcluzându-se existența unor alte Posade-defileu, dar acestea nedepășind cadrul de circulație locală. Cunoscuta exigență a birocrăției austriece nu ar fi scăpat consemnarea unei alte eventuale Posade, de exemplu în trecătoarea Ciineni, ce apare și ca în document, dar fără altă mențiune¹⁰.

În consecință, informația din document confirmă, cu toată trecerea unei perioade de timp destul de îndelungate, intrarea termenului de posadă=trecătoare, defileu, din limbajul curent în toponimica geografică a localităților din Țara Românească sub denumirea de „Posadă” pentru trecătoarea de pe ruta Rucărului. Astfel ea poate fi o confirmare privind localizarea luptei din anul 1395 la Rucăr, admitând identitatea Pazzata=Posada din documentul semnalat de N. Iorga și în consecință și pentru istoricii care susțin ipoteza acestuia, respectiv că și lupta din 1330 s-a desfășurat în același loc.

Cu privire la această luptă din anul 1330, vom remarca o serie de fapte, numai la nivelul unor argumente de logică istorică, de altfel singurele care ne sînt astăzi la îndemînă.

1. Contrar unor afirmații, drumul de întoarcere cel mai scurt ce putea fi avut în vedere de Carol Robert, nu era prin Loviștea ci era ruta Cîmpulung—Bran, deoarece — și nu trebuie uitat faptul că — pe această linie se afla la numai aproximativ 30 km Cîmpulungul, unde cunoscutele atestări ale comitelui Laurențiu de la 1300 și a „cloăsterului” (Kloster=mănăstire) presupun existența acolo a unui minimal punct de sprijin catolic și oricum o posibilitate de aprovizionare mai rapidă a unei armate înfometate. În continuare, pe această rută, pe măsura înaintării armatei, punctele de sprijin și dominație maghiară erau mult mai apropiate decît pe ruta Ciineni—Sibiu.

2. Privită din punct de vedere al regelui ungar, ajuns la Curtea de Argeș fără a-l fi putut scoate de barbă din ascunzișurile sale pe Basarab, așa cum amenințase, situația putea prezenta alternativa: fie o retragere rușinoasă, confirmînd eșecul campaniei, fie o tentativă de a obține un avantaj minim, fie și propagandistic. Retragera prin Ciineni—Sibiu ar fi corespuns primei variante, pe cînd ruta Cîmpulung—Bran ar fi oferit, cel puțin, posibilitatea unei simbolice revanșe prin ocuparea celui alt centru important al țării (Cîmpulungul), ceea ce, oricum, ar fi permis transformarea eșecului într-un relativ succes.

3. Totodată, acest aspect prezintă și un revers, privind poziția lui Basarab. Este evident că înaintarea lui Carol Robert a fost urmărită îndeaproape de Basarab și oștirea sa plasată în acest caz în fața invadatorului și nu în spatele acestuia. În consecință, reîntoarcerea lui Carol Robert prin Ciineni, în marș forțat, ar fi însemnat o mișcare pe flanc a oștii Țării Românești pentru a o depăși pe cea maghiară și a ajunge la timp în defileu pentru a pregăti lupta. Mai mult, aceste operațiuni

¹⁰ Arhivele Statului București, doc. cit.

trebuiau să se desfășoare într-un teren foarte dificil, care nici astăzi nu beneficiază de drumuri paralele accesibile. În schimb, în ipoteza rutei Rucăr—Bran, oastea lui Basarab fiind probabil deja pe acest amplasament, nu avea altceva de făcut decât să-și aleagă terenul și să facă din timp și în liniște toate preparativele de luptă. Această ipoteză mai relevă și un alt avantaj pe care Basarab îl putea prevedea. Fără îndoială, Carol Robert, o dată ajuns la Cîmpulung, unde a găsit sprijin și o relativă siguranță, putea să nu se mai fi gândit la eventualitatea unui atac românesc, slăbind în consecință vigilența în cercetarea de avangardă a unui teren din ce în ce mai apropiat de pozițiile sale. Este deci cert că elementul surpriză găsește la Posada—Rucăr locul cel mai potrivit pentru a fi exploatat de Basarab.

4. Este cunoscut faptul că regele Carol Robert nu se afla în relații bune cu puternicele orașe Brașov și Sibiu, ceea ce ar fi putut influența asupra alegerii rutei sale de întoarcere. Or, din nou drumul Rucărului oferea posibilitatea ca, o dată ajuns în zona Branului, deci la 30 km de Brașov, acesta să evite contactul cu cetatea luînd o altă direcție, în timp ce drumul prin Loviștea scotea oastea regelui maghiar în imediată apropiere a Sibiului, contactul cu orașul fiind ca atare greu de evitat.

5. Mai semnalăm o obiecțiune formulată referitor la ruta Cîmpulung—Rucăr—Bran, doar pentru a releva tocmai sensul ei contrariu. Această rută a fost respinsă de unii cercetători pe motivul dificultăților mari de teren — treceri de riuri, muncele, teren accidentat — care nu ar fi permis trecerea unei armate de talia celei conduse de Carol Robert. Ne întrebăm însă în acest caz, cum a fost posibilă trecerea pe aceeași rută a armatei similare a lui Sigismund în anul 1395 și căreia, fapt semnificativ, Vlad Uzurpatorul îi aplică *aceeași tactică utilizată de Basarab în 1330*. Nu există nici un argument potrivit căruia în decursul celor 65 de ani care despart cele două lupte să se fi produs o schimbare atât de radicală care să transforme acest drum din impracticabil în practicabil. În aceste condiții obiecțiunea devine un puternic argument pentru ruta Cîmpulung—Rucăr—Bran sprijinit pe:

— utilizarea acestei rute, după scurgerea unui timp relativ scurt. În condiții similare, deci o opțiune care indică concret condițiile optime ale timpului;

— repetarea tacticii din 1330, dar cu efect mult mai mic, consecință firească în cazul unui pericol „cunoscut“;

— concluzia că drumul prin Loviștea, lung, străbătînd un teritoriu lipsit de localități mai mari, într-un teren accidentat, mai puțin circulat, era „drumul cel mai greu“.

Nu putem însă să nu remarcăm și un argument, ținînd tot de logica istorică și sursele documentare existente și care, deși este singurul care pledează pentru ruta prin Loviștea, poate fi determinant.

Istoriografia noastră a tratat mențiunile potrivit cărora între Carol Robert și Basarab a existat o înțelegere prin care acesta din urmă a indicat drumul de întoarcere luîndu-și angajamente ferme de supunere și garantare a securității armatei regale, dezastrul acesteia datorîndu-se deci trădării (perfidie, înșelarea bunei credințe) domnului român.

În excelenta analiză critică a textelor care se referă la lupta din 1330, cercetătoarea Maria Holban¹¹ a demonstrat caracterul subiectiv și lipsa de temei a neconvingătoarelor mențiuni care se referă la această „trădare” a lui Basarab. Vom adăuga că în postura avantajoasă în care era Basarab față de Carol Robert, aflat în situație dificilă, nici nu era firesc să-și ia angajamentele umiltoare menționate de autorul Cronicii Pictate¹². Pe de altă parte însă, dacă aceste condiții trebuie să înălțurate, există toate motivele să acceptăm totuși existența unei înțelegeri — sau mai verosimil, tratative duse de pe poziții de egalitate. Însuși cronicarul și mai ales Carol Robert în diploma dată în anul 1335, în care relatează această împrejurare¹³, nu și-ar fi permis să inventeze și înțelegerea și condițiile ei, dacă nu ar fi existat o bază de notorietate. Numai existând această înțelegere care nu putea fi decât orală, a avut posibilitatea de a-i adăuga condițiile care să-i scuze înfringerea, fiind totodată la adăpost de orice posibilitate concretă de contestare a afirmației sale. Nu știm în realitate cum au decurs aceste tratative, dar este de reținut ambiguitatea formulărilor, în diploma din 1335 vorbindu-se de un „armistițiu”¹⁴ iar în Cronica Pictată utilizându-se nejustificat o formă vagă: „De aceea, s-a ordonat o împăcare cu Basarab”. (Quo facto, treuga ordinată cum Bazarad).

Asupra acestui pasaj formulăm și unele rezerve față de traducerea mai sus citată, care atribuie termenului *ordina* un sens prea extins pentru perioada respectivă, a ordona. Ablativul absolut *treuga ordinata*, în care treuga presupunem că este un termen nou creat de cronicar anticipând pe *fide*, care urmează în text, împreună cu traducerea strictă a lui *ordin* o=a stabili, a reglementa, nu a ordona, duce la traducerea: *după ce s-a stabilit (a fost stabilită) o înțelegere*. Totodată remarcăm și înrudirea lui *fide* cu vechiul *f o e d u s*=tratat de alianță, alianță.

Remarcăm de asemenea că finalul relatării din Cronica Pictată este fără rezerve față de victoria românilor care este considerată că s-a produs „ca nu cumva să se semețească. (ungurii n.n.) de mulțimea victoriilor sau, cel puțin să fie pedepsiți pentru îngîmfarea lor de mai înainte, pentru ca să cunoască și ei umilința...”¹⁵. Judecată prea aspră dacă scuza „înșelării bunei credințe” ar fi fost reală.

În consecință putem considera ca un fapt real existența unor tratative în urma cărora drumul de întoarcere a fost *indicat* — și mai plauzibil, *impus* — de domnitorul român.

Iată însă că acum se pune întrebarea: care ar fi fost în acest caz drumul pe care logic trebuia să-l indice Basarab? Dacă regele Carol Robert era cel care își alegea drumul, avea, după cum am mai arătat, toate motivele să ia ruta Cîmpulung—Rucăr—Bran, dar dacă Basarab era cel ce îl impunea, atunci aceleași argumente pledează pentru ca el să nu fi ales această cale. Era firesc ca Basarab să aleagă drumul cel

¹¹ Vezi nota nr. 3.

¹² „...dîndu-și acesta cuvîntul că va asculta de rege și că va da regelui și tuturor oamenilor săi siguranța de a se întoarce acasă și că-i va arăta un drum drept...” (Cf. *Cronica Pictată*).

¹³ Cf. G. POPA-LISSEANU, *op. cit.*, p. XLIV—XLVI.

¹⁴ Idem, p. XLV.

¹⁵ Idem, p. 112 și 236.

mai lung, cel mai greu, cel cu mai puține posibilități de aprovizionare, deci ruta prin Lovișteea. De asemenea în acest caz el avea posibilitatea de a pregăti terenul, de a-și plasa armata din timp și de a-și crea astfel condițiile victoriei.

În stadiul actual al cercetărilor privind localizarea luptei din 1330 ne aflăm în fața unor *ipoteze de lucru* dintre care nici una nu a reușit să depășească această condiție. Speranțele puse de unii cercetători în cercetarea de teren cu fotografii aeriene și săpături arheologice, mergând ~~pînă~~ la a considera că prin acestea se va ajunge la un rezultat sigur, ipoteza transformîndu-se în certitudine¹⁶, ni se par prea optimiste. Sînt prea puține șanse ca aceste cercetări să mai dea rezultate astăzi, cu atît mai mult că tot *Cronica Pictată* ne spune că: „Vlahii au dus mulți prizonieri, atît răniți cît și neatinși și au pus mîna pe foarte multe arme și haine de preț ale tuturor celor căzuți și bani în aur și argint și vase prețioase și brîuri de sabie și multe pungi cu groșițe late și cai cu șele și cu friie ce toate le-au luat și le-au dus lui Basarab Voievod”¹⁷. Aceasta restrînge foarte mult posibilitatea de a mai găsi ceva care să fie și concludent, mai ales în cazul Posada—Rucăr unde s-ar pune și problema a două bătălii suprapuse, din 1330 și 1395.

În lipsa acelei surse documentare care să localizeze exact lupta din 1330¹⁸, avem însă o certitudine incomparabil mai importantă pentru istoriografia noastră: indiferent pe care rută s-a produs retragerea armatei maghiare și a semețului ei monarh angevin, aceasta a suferit o înfrîngere totală din partea românilor care și-au afirmat astfel dreptul lor la independență.

¹⁶ C.C. GIURESCU, *op. cit.*, p. 162.

¹⁷ G. POPA-LISSEANU, *op. cit.*, p. 111 și 235—236.

¹⁸ Prezenta comunicare a fost întocmită și susținută la Rîmnîcu Vilcea în anul 1980 cu ocazia împlinirii a 650 de ani de la această bătălie. De aceea adaugă la referirile bibliografice inițiale lucrarea lui C. Rezachieviici *Localizarea bătăliei dintre Basarab I și Carol Robert (1330) în Banatul de Severin*, în *Almanahul Institutului de Istorie și Arheologie „A.D. Xenopol”* Iași, 1985. XXII, p. 391—406. Autorul concluzionează că „Desigur localizarea în Banatul de Severin a bătăliei din 9—12 noiembrie 1330 dintre ostile lui Basarab I și cele ale regelui Carol Robert o socotim tot o ipoteză științifică, dar pînă la ora actuală aceasta rămîne singura de acest fel care, dincolo de argumentele logice, beneficiază și de o susținere documentară”, indicîndu-se ca surse în acest sens *Cronica Pictată* (în G. POPA-LISSEANU, *Izvoarele istoriei românilor*, XI, p. 236) și *Cronica lui Thuroczi în Scriptores rerum Hungaricarum*, ed. I.G. Schwandtner, Viena, 1746, p. 164. Ne rezumăm acum la a remarca faptul că în *Cronica Pictată* nu există această mențiune, textul fiind formulat astfel în traducerea lui G. Popa-Lisseanu: „Regele însă după această înfrîngere a venit la Vișegrad”. (Rex autem cum tali eventu venit in Vyssegrad). *Cronica lui J. Thuroczi* din 1364, editată de Schwandtner și prefăcută de Mathias Bell în 1746, nu face decît să reproducă *Cronica Pictată* din 1358, dar incorect, astfel că pasagiul citat mai sus apare ca „Rex autem cum tali eventu venit ad Temesvar, et sine mora venit deinde ad Vyssegrad”. Indiferent că acest adaos se datorește ediției Schwandtner sau lui Thuroczi el nu poate constitui o susținere documentară, fiind evident un adaos ulterior.

ABSTRACT

An unpublished, 18th century document is presented in this study, as a contribution to a possible localization of the Posada battle. A series of considerations are made related to known documentary sources contributing to the geographic localization of the battle that took place in 1330, between Basarab I and Carol Robert d'Anjou.

DATE DIN TRECURUL COMUNEI DUMBRĂVIȚA (SATELE ȚINȚARI ȘI VLĂDENI) ÎN SECOLELE XV ȘI XVI

de GERNOT NUSSBÄCHER

Comuna Dumbrăvița compusă din satele Dumbrăvița — odinioară Țințari — și Vlădeni, este situată pe valea pârului Homorod, afluent din stînga al râului Vulcănița¹. Satul Țințari a fost întemeiat pe locul unde pârul Valea Caselor se varsă în Homorod și unde vechiul drum de la Feldioara — pe malul stîng al Homorodului — părăsește Depresiunea Brașov (sau Depresiunea Bîrsei) și intră în Depresiunea Vlădeni, deci face legătura între Țara Bîrsei și Țara Făgărașului.

Satul Vlădeni a fost întemeiat la 6 km în amonte de Țințari, în hotarul acestui sat, acolo unde Homorodul primește ca afluent Ți Hămăradia din stînga (nord) și Valea Cărbunelui din dreapta (sud)².

Prima mențiune documentară privind satul Țințari, cunoscută pînă în prezent, s-a păstrat într-un document al regelui Matei Corvinul din 18 octombrie 1470, prin care nobilii Ladislau și Oswald Forro ca și Nicolae și Mihail Zekel de Sfintu Gheorghe (Zenthgewrg) sînt confirmați în stăpînirea așezărilor Budacu de Sus (Bwdak) din comitatul Dobîca și Budila (Bodola) și Țințari (Swnyokzegh) situate în Țara Bîrsei³.

A doua mențiune documentară a așezării datează din anul 1484, cînd Stefan Báthori, voievodul Transilvaniei, a hotărît într-un litigiu privind dreptul de a folosi apa râului așezărilor Feldioara și Crizbav. În document este menționat drumul care duce de la satul Țințari (Zwnwokzegh) spre Crizbav (Klisszbach)⁴.

La 31 iulie 1507, în registrul datornicilor orașului Brașov s-a consemnat că sfatul Brașovului a împrumutat nobilului Mihail Forro 10 florini luînd ca zălog satul Țințari (Snakendorff)⁵. La 14 noiembrie 1508, nobilii Mihail și Nicolae Forro au restituit orașului Brașov suma de 170 florini pe care i-au împrumutat, drept zălog al împrumutului fiind

¹ Localitățile județului Brașov 1971, Brașov, 1972, p. 163.

² MIHAI ALBOTĂ — SIMONA FESCI, *Munții Perșani*. Ghid turistic, București 1980, p. 34—36.

³ GUSTAV GUNDISCH, *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, VI, București, 1981, nr. 3824, p. 468.

⁴ Arh. St. Brașov, Colecția Biserica Neagră, IV. E. 87.

⁵ *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt*, I, Brașov, 1886, p. 183.

tot satul Țințari⁶. Cei doi nobili au putut restitui împrumutul, vânzând jumătate din posesiunea menționată nobilului Matei Mailat, boier român din Comăna, care a primit și întărirea din partea regelui Vladislav al II-lea, în anul 1509⁷. La 25 ianuarie 1509, Vladislav al II-lea poruncește conventului din Cluj—Mănăstur să-și trimită un om de mărturie la punerea lui Matei Mailat în stăpânirea așezării cumpărată de la nobilii Forro⁸.

Din actul de punere în stăpânire reiese că în anul 1509 existau încă doi nobili proprietari ai posesiunii, Benedict, fiul lui Thomas de Țințari (Zunyogzegh) și Blasius Forro. Ca reprezentant al locuitorilor satului, la luarea în stăpânire, a participat și cnezul Radul, din partea obștii, care era iobag al lui Blasius Forro⁹.

Așezarea Mailateștilor la Țințari, a avut drept urmare mai multe conflicte între aceștia și orașul Brașov. Primele urme scrise ale acestor diferende sînt două scrisori, din anul 1511, ale lui Ioan Zápolya, voievodul Transilvaniei, către Matei Mailat, care poruncește să nu împiedice pe locuitorii din Țara Birsei la folosirea liberă a pădurilor¹⁰.

În anul 1512, Matei Mailat obține la rîndul său o scrisoare regală către orașul Brașov, prin care se poruncește a nu-i face greutăți în stăpînirea posesiunii sale Țințari, iar pentru aplanarea conflictului, regele hotărăște și efectuarea unei hotărniciri¹¹. În urma acestei porunci, Matei Mailat a făcut hotărnicirea în așa fel încît a ocupat și o parte din pădurile aparținătoare orașului Brașov¹².

O nouă hotărnicire a posesiunii Țințari s-a efectuat în anul 1513¹³. În 1514, Matei Mailat este somat atît de către vicevoievod¹⁴ cît și de către voievodul Transilvaniei să justifice ocuparea unei păduri de lîngă Șercaia, ce aparținea orașului Brașov¹⁵. Tot atunci și magistratul orașului și districtului Brașov a fost convocat pentru a prezenta toate documentele pe care le aveau privitoare la Țințari, deoarece niște locuitori din Feldioara au doborît copaci din pădurea lui Matei Mailat¹⁶.

⁶ *Ibidem*, p. 183, nota 3. Cf. PAVEL BINDER, Ștefan Mailat (circa 1502—1551), boier român și nobil transilvănean. Date despre românitatea lui, în *Studii, revistă de istorie*, XXV, nr. 2/1972, p. 303.

⁷ MAJLÁTH BÉLA, *Oklevelek Mayládi István történetéhez (Documente privitoare la istoria lui Ștefan Mailat)*, în *Történelmi tár (Magazin istoric)*, Budapesta 1891, p. 624—625, cf. și Dr. ANDREAS VERESS, *Acta et epistolae relationum Transylvaniae Hungariaeque cum Moldavia et Valachia*, vol. I (*Fontes rerum Transylvanarum*, vol. IV), Cluj—Budapesta, 1914, nr. 74, p. 98—99.

⁸ Cf. rev. *Történelmi Tár*, 1891, p. 112, nr. 413. Raportul conventului din 3 aprilie 1509; vezi *ibidem*, nr. 414.

⁹ MAJLÁTH BÉLA, *op. cit.*, p. 626.

¹⁰ Arh. St. Brașov, fond Primăria Brașov, Consignatio Privilegiorum, nr. 291 și 294.

¹¹ *Ibidem*, nr. 296.

¹² MAJLÁTH BÉLA, *op. cit.*, p. 630.

¹³ Arh. St. Brașov, fond Primăria Brașov, Palladium Coronense, p. 387 și 396—399.

¹⁴ MAJLÁTH BÉLA, *op. cit.*, p. 630—631.

¹⁵ Arh. St. Brașov, fond Primăria Brașov, Colecția Privilegii nr. 305.

¹⁶ *Ibidem*, nr. 306.

În primăvara anului 1515 s-a ajuns la o înțelegere între magistratul Brașovului și nobilul Matei Mailat cu privire la folosirea pădurilor și apelor¹⁷.

În anul 1516, Matei Mailat obține dreptul de paloș asupra locuitorilor din posesiunea sa Țîntari, iar în 1518, Ștefan Mailat, noul stăpîn al așezării, obține chiar un privilegiu de tîrg anual pentru ziua Sf. Petru și Pavel (29 iunie)¹⁸.

În anii 1520 și 1521 au fost efectuate noi hotărniciri ale hotarului satului Țîntari¹⁹.

În timpul luptelor pentru stăpînirea Transilvaniei dintre Ioan Zápolya și Fedinand de Habsburg, așezarea Țîntari a constituit obiectul de dispută între mai mulți pretendenți. La 4 mai 1531, Ioan Zápolya a dat posesiunea Țîntari drept răsplată lui Mathias Forro, canonic la Alba Iulia poruncind capitolului din Alba Iulia să trimită omul de mărturie la punerea în stăpînire²⁰. Hotărnicirea însă nu s-a putut face din cauza unor oponenți (decembrie 1531)²¹.

Din cauza trecerii lui Ștefan Mailat de partea lui Ferdinand de Habsburg, la cererea judeului primar din Brașov, Lucas Hirscher, regele Zápolya a donat, la 13 noiembrie 1531, posesiunea Țîntari — confiscată de la Ștefan Mailat și frații săi — orașului Brașov²². Amintim că în aceeași zi Ioan Zápolya a dat orașului Brașov și posesiunea Grid din Țara Făgărașului²³.

Prin aceste donații, orașul Brașov a încercat să obțină stăpînirea și controlul asupra întregului drum comercial din Țara Birsei pînă în Țara Făgărașului, pînă la două posesiuni pe care le avea mai demult în această parte, satele Șercaia și Părău. Se pare însă că această încercare n-a reușit, deoarece Ștefan Mailat a trecut din nou de partea regelui Ioan Zápolya, devenind, în 1534, chiar voievod al Transilvaniei²⁴.

În registrele de socoteli ale orașului Brașov, în anii următori, satul Țîntari apare ca reședință a voievodului Ștefan Mailat²⁵ sau a fratelui său Dimitrie²⁶.

În anul 1538 s-a efectuat o delimitare a hotarelor așezărilor Satu Nou, posesiune a orașului Brașov, și Țîntari, posesiune a lui Dimitrie Mailat, care hotărnicire a fost confirmată și ea de Ioan Zápolya cu prilejul venirii sale la Brașov²⁷.

¹⁷ Arh. St. Brașov, fond Primăria Brașov, colecția Schnell, III, 59.

¹⁸ MAJLÁTH BÉLA, *op. cit.*, p. 632—633.

¹⁹ *Quellen*, vol. I, p. 260 (1520), p. 336—337 (1521).

²⁰ BEKE ANTAL, *Az erdélyi káptalan levéltára Gyulafehérvárt (Arhiva capitolului Transilvaniei din Alba Iulia)*, în *Történelmi Tár*, 1893, p. 301, nr. 852.

²¹ *Idem*, *ibidem*, p. 302, nr. 854.

²² MAJLÁTH BÉLA, *op. cit.*, p. 637—638.

²³ Arh. St. Brașov, fond Primăria Brașov, colecția Privilegii, nr. 407, cf. GERNOT NUSSBÄCHER, *Poseziunile orașului Brașov în Țara Făgărașului*, în *Anuarul Institutului de istorie și arheologie Cluj-Napoca*, XXIV, 1981, p. 334.

²⁴ PAVEL BINDER, *op. cit.*, p. 307—308.

²⁵ *Quellen*, vol. II, p. 454 (1536); p. 573 (1538).

²⁶ *Ibidem*, vol. II, p. 461 (1536), p. 561 (1538), p. 678 (1540).

²⁷ *Ibidem*, vol. II, p. 591 (1538); Arh. St. Brașov, fond Primăria Brașov, colecția Privilegii nr. 430.

Atunci cînd — în primăvara anului 1540 — Ștefan Mailat a devenit din nou infidel față de Ioan Zápolya, orașul Brașov s-a grăbit să ceară din nou posesiunea Țîntări²⁸. Moartea regelui a împiedicat însă realizarea cererii brașovenilor. În anii următori la Țîntări sînt în continuare, ca stăpîni feudali, membri ai familiei Mailat²⁹, apoi diferiți comiți³⁰ și un span³¹.

În anul 1552, generalul Ioan Baptista Castaldo, comisar imperial habsburgic pentru Transilvania, poruncește punerea în stăpînirea unei porțiuni din satul Țîntări a lui Petrus Forro de Hopirta (Haporthon)³².

La 5 iulie 1554, fostul voievod al Transilvaniei, Andrei Báthory de Șumuleu și Demetrius Kwryak de Țîntări (Zwnyogzegh), în calitate de stăpîni ai satului Țîntări, acordă lui Thomas Molnar din Brașov dreptul de a ridica o moară pe teritoriul acestui sat, și în aval un teasc („tormentorium leguminum“), acționat prin forța apei. Stăpîinii feudali au precizat că în caz de vînzare moara poate fi transferată numai lor³³.

În anul 1556 Petru Petrovich, loțîitorul regelui Ferdinand în Transilvania, confirmă dreptul de stăpînire asupra posesiunii Țîntări lui Gabriel Mailat și Margaretei Mailat, soția lui Andrei Báthory³⁴.

În anul următor, 1557, după retragerea habsburgilor din Transilvania, regina Isabella i-a atribuit jumătate din posesiunea Țîntări lui Nicolae Forro de Hopirta, reclamant și ciștigător al unui proces împotriva lui Gabriel Mailat³⁵.

În anul 1568 s-a desfășurat o acțiune de clarificare a drepturilor de moștenire asupra unor porțiuni din această posesiune între Margareta Mailat (fiica fostului voievod transilvănean Ștefan Mailat, căsătorită mai întîi cu Andrei Báthory, fost voievod al Transilvaniei, iar a doua oară cu Johannes Iffiu) și Dimitrie Chiriatic de Țîntări, fiul lui Voicu Chiriatic și al Martei, sora lui Ștefan Mailat, considerați ca „frați de moștenire“ (fratres condivisionales), pe de o parte și frații Caspar și Andreas Ilies (Illjessy) de Belin, pe de altă parte³⁶. La cererea lui Caspar Ilies (Illjessy)

²⁸ *Ibidem*, *Privilegii* nr. 435.

²⁹ *Quellen*, vol. III, p. 90 (1541), p. 384, 399 (1547).

³⁰ *Ibidem*, vol. III, p. 259 (1545 Nicolaus Palussy et Paulus Hayossy comites); p. 340 (1546 Paulus Hayossy et filius ipsius Kuriak); p. 507 (1549, Wolfgang Nadasdi).

³¹ *Ibidem*, vol. III, p. 437—440 (1548, Wolfgangus Zpanus).

³² Arh. St. Brașov, Colecția de documente a liceului „Honterus“ din Brașov, seria Acte nr. 1111 (sumarul volumului 2 din *Tomi Fragmentorum, Comitatus Albensis*, fasc. 1, nr. 2, p. 70—71).

³³ Arh. St. Brașov, fond Primăria Brașov, colecția Schnell, II, nr. 155.

³⁴ Arhiva Bisericii Negre Brașov, T.q. 80.XI. nr. 339 (*Tomi Fragmentorum*) vol. VI. din Arhiva Capitlului din Alba Iulia, p. 571—573.

³⁵ Arh. St. Brașov, colecția de documente a liceului „Honterus“, Seria Acte nr. 1111 (*Tomi Fragmentorum*) vol. II. *Comitatus Albensis*, Cista II, fasc. 3, nr. 5, p. 382—388. Despre biografia lui Nicolae Forro de Haporthon cf. PAVEL BINDER și ARNOLD HUFFMANN, *Cu privire la datarea și geneza Cazanicii I, tipărită de diaconul Coresi*, în *Limba Română* XVI, nr. 2/1967, p. 110—113.

³⁶ Arh. St. Brașov, fond Primăria Brașov, colecția Stenner I (latină-germană-maghiară), vol. I, nr. 201.

în anul 1568 a fost transcrisă și hotărnicirea dintre Satu Nou și Țințari, din anul 1538, spre a-i servi petiționarului în procesul cu Dimitrie Chiriac de Țințari privitor la această posesiune³⁷.

Pe la mijlocul secolului al XVI-lea se pare că a fost întemeiată și așezarea de la Vlădeni, care nu apare în descrierea hotarului satului Țințari din anul 1512³⁸. Prima mențiune documentară cunoscută până acum despre Vlădeni se află într-un document din anul 1570³⁹. În acest an, copiii lui Drăghici Chiriac (Kuriak) din Țara Românească, Dimitrie și sora sa mai mică Marta, soția lui Vlad Uscat (Vadul Uzkat), au zălogit pentru suma de 300 florini părțile lor din posesiunile Țințari și Vlădeni Margaretei Mailat⁴⁰.

În anul 1577 Christofor Báthory, voievodul Transilvaniei, atribuie lui Dimitrie Furcă din Țințari porțiuni din Țințari și Vlădeni, revendicate de Catharina Szent-Lászlai, văduva lui Dimitrie Chiriac⁴¹.

În anul 1578 Margareta Mailat și Dimitrie Furcă au împărțit, în părți egale, porțiunile lor dobândite prin moștenire în cele două așezări situate în comitatul Alba, curtea nobiliară din Țințari revenind lui Dimitrie Furcă⁴².

La 17 martie 1578 căpitanul cetății Făgăraș recunoaște că a primit de la magistratul orașului Brașov suma de 60 florini reprezentînd, potrivit înțelegerii, taxa pe anul 1578 pentru pădure și pentru hotarul satului nou, ceea ce ar putea să fie o referire la Vlădeni, sat întemeiat recent⁴³.

La 5 decembrie 1594 Sigismund Báthory, principele Transilvaniei, a donat orașului Brașov porțiunile din posesiunile Țințari și Vlădeni, confiscate de la consilierul Ioan Iffju de Mihăieni (Mihalyfy), soțul Margaretei Mailat, pentru participare la conspirația împotriva principelui⁴⁴. Cînd s-a procedat, la 7 mai 1595, la introducerea în stăpînire a orașului Brașov, în aceste posesiuni, Cristofor Furcă din Țințari și alții s-au împotrivit atribuirii posesiunilor întregi⁴⁵.

³⁷ *Ibidem*, colecția Privilegii nr. 430/1.

³⁸ Arh. St. Brașov fond Primăria Brașov, colecția Privilegii, Palladium Coronense, p. 397—398.

³⁹ În „Transilvania”, VIII, 1874, p. 178.

⁴⁰ I. CAV. de PUȘCARIU, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, I, Sibiu 1892, p. 153, 161; II, Sibiu 1895, p. 225; IOAN CAV. de PUȘCARIU, *Fragmente istorice despre boierii din Țara Făgărașului*, IV, Sibiu 1907, p. 128—129; cf. PAVEL BINDER, *Ștefan Mailat*, p. 304.

⁴¹ Arh. St. Brașov, fond Primăria Brașov, Consignatio Privilegiorum nr. 537; cf. și *ibidem*, Colecția Schnell, vol. I, nr. 47, rezumat publicat de Nicolae Iorga în colecția Eudoxiu de Hurmuzaki, *Documente privitoare la Istoria Românilor*, XV, I, București, 1911, p. 665, nr. 1231.

⁴² Arh. St. Brașov, fond Primăria Brașov, colecția Privilegii nr. 551.

⁴³ „Az erdeo feleol es az Wyfalwy hathar feleol”, cf. Arh. St. Brașov, fond Primăria Brașov, colecția Schnell, vol. II, nr. 191. Nu poate fi vorba de actuala așezare Satu Nou, situată mult mai la răsărit.

⁴⁴ Arh. St. Brașov, fond Primăria Brașov, colecția Privilegii nr. 606.

⁴⁵ *Ibidem*, nr. 608.

După moartea în anul 1596 a lui Cristofor Furcă, care nu a avut urmași, părțile sale din Țințari, Vlădeni și Crihalma au fost donate de către principele Sigismund Báthory lui Thomas Nagy, un slujbaş al cancelarului Stephanus Josika⁴⁶.

Istoria actualei comune Dumbrăvița în secolul al XVI-lea este caracterizată în mare parte de tendința orașului Brașov, de a deveni stăpîn feudal al posesiunilor Țințari și Vlădeni, atît pentru controlul drumului comercial și strategic spre Țara Făgărașului, cît și pentru extinderea domeniului orașului. Această tendință se va realiza abia în secolul al XVII-lea, istoria comunei în acest interval formînd obiectul unei lucrări viitoare.

⁴⁶ *Ibidem*, nr. 612.

HISTORISCHE DATE AUS DER VERGANGENHEIT VON DUMBRĂVIȚA IM 15 UND 16. JAHRHUNDERT

(ZUSAMMENFASSUNG)

Die Arbeit fasst die historischen Daten zur Geschichte der Dörfer Țințari (Schnakendorf) und Vlădeni (Wladein) — die heute die Grossgemeinde Dumbrăvița bilden — vom 15. und 16. Jahrhundert aus gedruckten und unveröffentlichten Quellen zusammen. Die beiden im Westen des Burzenlandes am Verbindungsweg ins Fogarascher Land gelegenen Ortschaften — Țințari urkundlich zuerst 1470, Vlădeni zuerst 1570 erwähnt — waren adlige Besitzungen der Familien Forro und Mailat. Die Arbeit verfolgt besonders den Besitzerwechsel im Laufe des 16. Jahrhunderts. Die Stadt Brașov (Kronstadt) trachtete im 16. Jahrhundert danach, diese Ortschaften als Besitzungen ihrem Dominium einzuverleiben, diese Bestrebungen wurden aber erst im 17. Jahrhundert von Erfolg gekrönt.

MĂRTURII REFERITOARE LA FOLOSIREA LIMBILOR LATINĂ ȘI ROMÂNĂ ÎN DOCUMENTELE ȘI CĂRȚILE TIPĂRITE ÎN SCHEII BRAȘOVULUI — SEC. XVII—XVIII —

de VASILE OLTEAN

Latinitatea limbii și a poporului nostru a constituit o permanență vie în decursul întregii noastre existențe, ea fiind obiect de confruntare științifică și popularizare încă de la începuturile scrisului în limba română. Istoriografia medievală, prin cunoscuții cronicari din toate zonele românești, a remarcat latinitatea limbii și romanitatea poporului de pe poziții umaniste, pentru ca reprezentanții Școlii Ardelene, prin investiții lingvistice și istoriografice, să preia aceste idei de pe pozițiile iluminismului, având ca urmări directe înlocuirea alfabetului chirilic, alcătuirea de dicționare, aprofundări istoriografice și infiltrarea de cărți de cultură latină și neolatină în mediul național.

Scheii Brașovului, aflat la întretărirea tuturor drumurilor care duceau spre Moldova și Muntenia, favorizat de avantaje economice și politice, a înscris în cadrul focarului de cultură locală numeroase mărturii de cultură și limbă neolatină, prin dascălii școlii și cărturarii autohtoni, sau cei aflați în popas sporadic pe aceste locuri.

Cu mult înainte de prima jumătate a secolului al XVIII-lea, când — după aprecierea profesorului Alexandru Niculescu — „se stabiliseră adevăratele contacte directe cu cultura Europei neolatine”¹, aflăm mărturii ale infiltrației culturale neolatine în Scheii Brașovului și o primă dovadă o constituie preocuparea pentru studiul limbii latine. *Diacul Oprea*, „diadascalos” al școlii din Schei, în cunoscutul „Epilog” atașat „Octoihului” său tradus în limba română la 1570, menționează că „srăbește și latinește să știe numai cine iaste om cărtulariu, oare preut, oare dascăl, oare diac, iară mișelamea n-are lipsă de știrea” — de unde reiese că limba latină era încă apanajul păturii culte, dar era studiată de slujitorii școlii.

În aceeași perioadă popa Dobre, tatăl vestitului cărturar, colaborator coresian, Mihai, intercalează între cele două *Molitvelnice* cumpă-

¹ ALEXANDRU NICULESCU, *Individualitatea limbii române între limbile romanice*, București, 1978, p. 57.

rate de la popa Bratu cu 55, respectiv 75 aspri la 1569 un text de propagandă în sprijinul atitudinii contra Reformei, scris în limbă română sub titlul „Învățătură și întrebare, cînd va vrea un om de legea lăti-nească să vie către a noastră credință și lege să se boteze...“, care deși e un text de profesiune pentru credința ortodoxă, deci trebuia scris în limba slavă, acesta este consemnat în limbă română, dovadă că la acea dată, la 10 ani după prima tipăritură românească la Brașov, limba slavă nu era **capabilă** „de înțelegătură“, încît chiar și explicațiile tipiconale trebuiau date în limba română, cu atît mai mult cu cît textul se adresa preotului, care, prin excelență, trebuia să cunoască limba slavă, și tocmai el nu o mai cunoștea².

Nu poate fi fără interes faptul că pe două cărți din arhiva muzeului, din aceeași perioadă (*Cazania* lui Coresi — 1580—1581 și un *Minei* nedat) sînt consemnate cuvintele: „Troada, Ierusalim, Ulpia Traiana, Neron, Maximilian, Iulian, Dioclețian, i proci“³, fiind mărturii din istoria latină meditate de un localnic.

Cu siguranță că limba latină s-a învățat și la școala din Schei, o dată ce această școală — după cum se știe — pregătea viitorii dascăli și preoți, însă prima mărturie privind angajarea oficială a unui dascăl specialist pentru limba latină o aflăm în cel mai vechi „Catastif“ al bisericii de la anul 1693, care menționează la 20 iunie 1767 hotărîrea obștii de a aduce „un dascăl procopsit la învățătură, elin și latin și de se va putea ca să fie de învățătură copiilor“⁴. Desigur că mult înainte de această dată existau dascăli de limbă latină la școala din Schei, ca dovadă, la 1724 și 1725 între Cristov Voicu, trimisul românilor din Schei la Viena și protopopii locului, Florea Băran și Radu Tempea, se poartă o bogată corespondență (peste 20 de scrisori) cu grafie latină⁵, ceea ce dovedește că dascălii din Schei cunoșteau importanța scrierii limbii române cu caractere latine pentru afirmarea conștiinței naționale în cadrul naționalităților din Transilvania. Cu alte cuvinte, cărturarii din Scheii Brașovului, încă la sfîrșitul secolului al XVII-lea și începutul celui următor aveau o concepție elaborată asupra promovării limbii latine în școală și a limbii materne desprinsă de influența slavonă. Acest detaliu, redat de scrisorile amintite, este esențial pentru înțelegerea faptului că nașterea curentului de idei al școlii latiniste se producea nu numai la Sibiu Cluj, Rîmnic, Vîlcea, Cotnari, Iași, Blaj, ci mai întîi la Brașov, mai bine-zis în condițiile specifice de aici. Pe aceeași idee se situează și scrisoarea căpitanului Ilie Birt, care, trimis în delegație la autoritățile din Transilvania, atrage atenția românilor din Schei să nu folosească limba latină în convorbire cu „generalul de la Brașov“, pentru că acesta nu prea știe latinește⁶. Este o afirmație din care deducem că folosirea limbii latine în Scheii Brașovului de către dascălii și preoții de aici, nu era o „rara avis“, nu era doar un limbaj utilizat pentru stabilirea relațiilor oficiale, ci pentru cele individuale.

² Arhiva muzeului, *Manuscris* 2, fond Manuscrise (nepaginat).

³ **DIACONUL CORESI**, *Evanghelia cu învățătură*, arhiva cit. C.V. 86, f. 3r.

⁴ Arhiva cit. Fond Proto-coale, *Catastif* 1, p. 123.

⁵ **VASILE OLTEAN**, *Acte, documente și scrisori din Scheii Brașovului*, Editura Minerva, 1980, p. 21.

⁶ *Ibidem*.

Un alt document care ilustrează același aspect al conștiinței unității românilor pe bază de limbă, din care decurge ideea introducerii alfabetului latin pentru scrierea în limba română, îl găsim prezent în același volum, în textul din 22 mai 1782. Este vorba de o proclamație a lui Iosif al II-lea, deci un document oficial multiplicat prin tipar, proclamație transcrisă cu chirilice în limba română pentru a fi citită în biserică, dar adnotată de Radu Duma într-o scriere cu caractere latine, „la Brașov să se citească“. Se pare că pentru dascălii brașoveni, mai înainte de a încerca pledoaria lor în favoarea scrierii românești cu caractere latine, acesta era un fel de cod lingvistic în raport cu cel oficial, un limbaj al unei comunități închise dar bine organizate⁷.

Însuși faptul că la 18 aprilie 1786 adresa autorităților brașovene pentru românii din Șchei, prin care le aduce la cunoștință un alt decret al lui Iosif al II-lea privind concesiile religioase, se folosește grafia latină și limba română, dovadă că la curtea autoritară din Brașov încă se afla un copist român (cum de altfel știm că exista și în secolul al XVI-lea, când Iane, Mihai, Toma ș.a. funcționau ca „scriitori la Cetate“ și dascăli sau preoți în Șchei)⁸. Faptele se repetă printr-o altă ordinațiune a magistratului din 16 ianuarie 1786 prin care interzice preoților din Șchei „de a mai pedepsi pe cineva cu pedepse grele“, scrisă în aceeași grafie latină⁹.

Nu poate fi fără semnificație faptul că Petcu Șoanul, dascălul școlii din Șchei la începutul secolului al XVIII-lea, după ce și-a confecționat singur un tipar chirilic la 1731 pentru a tipări primele calendare-almanah în literatura noastră, la 1737 „a turnat și litere latinești, care însă — după afirmația cronicarului german Tartler — nu sînt prea acurate“¹⁰.

Investigînd arhiva istorică a muzeului din Șchei am fost impresionați de numărul mare al documentelor în grafie latină sau chiar în limba latină, premergătoare oficializării alfabetului latin, care conduc spre această concluzie a conștiinței latinității limbii noastre. Acestea pot fi grupate în șase categorii reprezentînd:

I. Documente oficiale în raport cu magistratul și autoritățile Brașovului, din care menționăm:

— Hrisov emis de principele Acațiu Barciei pentru recunoașterea de mitropolit a lui Sava Brancovici — 9 ianuarie 1659 — l. latină (doc. 2).

— Privilegiu acordat de Leopold I românilor din Șchei — 16 septembrie 1701 — l. latină, (doc. 32).

— „Carte de siguranță“ acordată de Leopold I patriarhului Arsenie Cernovici — 18 decembrie 1703 — l. latină — copie — (doc. 40).

— Memoriul măcelarilor români din Șchei adresat magistratului — 1715 — l. latină — (doc. 68).

⁷ *Ibidem*, p. 33.

⁸ STERIE STINGHE, *Documente privind trecutul românilor din Șchei*, Brașov, 1902, vol. II, p. 6—7.

⁹ *Ibidem*, p. 9—10.

¹⁰ XXX *Quellen zur Geschichte der Stadt Brasso*, Brașov, 1899, vol. VII, p. 194.

- „Ordinațiune“ emisă de generalul guvernator al Transilvaniei, Valis, privind drepturile românilor din Șchei — 20 ianuarie 1708 — l. latină, copie — (doc. 148).
- Idem, 12 mai 1730 — l. latină — (doc. 158).
- Răspunsul magistratului dat memoriilor românilor din Șchei — 18 septembrie 1738 — l. latină — (doc. 250).
- Diplomă emisă de Maria Tereza, împărăteasă, pentru întărirea de patriarh a lui Arsenie Ioanovici — l. latină orig. și copie lat. — 21 octombrie 1741 — (doc. 258).
- Memoriul românilor din Șchei adresat împărătesei Maria Tereza — 18 ianuarie 1753 — l. latină — (doc. 291).
- Diploma lui Dimitrie Eustatievici pentru studiile făcute la Kiev — 23 aprilie 1753 — l. latină — (doc. 293).
- Diploma de teologie a lui Dimitrie Eustatievici emisă de Academia din Kiev — 19 aprilie 1753 — l. latină — (doc. 294).
- Guvernatorul Haller răspunde la memoriul românilor din Șchei — 15 martie 1754 — l. latină — (doc. 295).
- Românii din Șchei cer magistratului să le accepte zidirea de case în piatră în jurul școlii — 21 iulie 1772 — l. latină — (doc. 425).
- Dispoziție dată de magistrat pentru locurile din „Poiană“ ale românilor din Șchei — 21 mai 1773 — l. latină — (doc. 453).
- Rezoluția consiliului de război prin care se ordonă magistratului să nu asuprească pe românii din Șchei — 1773 — l. latină (doc. 463).
- Cercetare asupra memoriilor românilor din Șchei — 13 mai 1774 — l. latină (doc. 469).
- Consemnarea asupririlor pricinuite românilor din Șchei de către autorități — 4 iulie 1774 — l. latină — (doc. 470 și doc. 486).
- Memorii ale românilor din Șchei pentru autorități — iulie 1774 — l. latină — (doc. 473 și doc. 485).
- Memoriul românilor din Șchei în cauza „Poienii“ — 11 octombrie 1775 — l. latină — (doc. 498).
- Chestionar al autorităților din Transilvania privind comerțul — 1 februarie 1776 — l. latină — (doc. 527).
- Răspunsul magistratului în cauza „Poienii“ — 18 iulie 1777 — l. latină — (doc. 538).
- Rezoluția guvernială în cauza „Poienii“ — 19 mai 1778 — l. latină — (doc. 557).
- Opoziție făcută de românii din Șchei în privința rezoluției privind „Poiana“ — 22 august 1778 — l. latină — (doc. 559).
- Edict de toleranță al lui Iosif al II-lea — 8 noiembrie 1781 — l. latină — (doc. 598).
- Românii din Șchei cer consiliului regal cameral un avocat care să le reprezinte interesele — 11 martie 1783 — l. latină — (doc. 627).
- Românii din Șchei se plîng pentru nedreptățile de vamă — 11 aprilie 1783 — (doc. 628).
- Magistratul răspunde șcheienilor — 21 mai 1783 — l. latină — (doc. 629).
- Agentul aulic înștiințează pe șcheieni asupra revoluției guverniale — l. latină — 20 februarie 1784 — (doc. 641).
- Memoriul negustorilor din Șchei cu vii în Muntenia, cerînd privilegii — 20 noiembrie 1784 — l. latină — (doc. 650).
- Românii din Șchei cer autorităților dreptul de a face bere și de a tăia vite — 22 august 1795 — l. latină — (doc. 756).
- Românii din Șchei cer autorităților privilegii pentru măcelărit și de a face bere — 28 august 1795 — (doc. 757).
- Românii din Șchei cer magistratului rezoluție la memoriul precedent — 28 septembrie 1795 — l. latină — (doc. 758).

— Protocol de consemnare a procesului susținut de Ioan Crăciun Găitănar cu „boboarii” din Brașov pentru confecționarea de găitane cu piepteni italieni — 2 februarie 1796 — l. latină, germană, maghiară și română, în grafie chirilică — (doc. 767).

— Extras din ordinul guvernial privind restricția vânzării uleiului de in — 10 februarie 1796 — l. latină — (doc. 768).

— Interogatoriu în procesul contra șcheianului Achim Coman făcut de preoții bisericii din Schei — 1796 — l. latină și română chirilică — (doc. 786).

— Preoții și curatorii din Țara Birsei cer ca protopopiatul să fie restituit la Biserica din Schei — l. latină — 17 februarie 1797 — (doc. 787).

— Memoriu de protest al românilor din Schei pentru măsurarea greșită a vinului de autorități — 15 ianuarie 1798 — l. latină — (doc. 801).

— Decret guvernial prin care respinge recursul negustorilor din Schei — 30 ianuarie 1798 — l. latină — (doc. 805).

II. Copii latine după documente oficiale sau traduceri latine

— Copie după actul de „Uniația” cu Roma a episcopului Atanasie — 7 iulie 1701 — copie latină — (doc. 28).

— Foruncă de la împăratul Leopold în favoarea românilor din Schei — 12 septembrie 1701 — (doc. 31).

— Decret emis de generalul Valis prin care întărește dependența brașovenilor în cele bisericești de Rîmnic — 12 mai 1750 — (doc. 57).

— Episcopul Rîmnicului Inochentie numește un preot din Schei ispravnic în cauze justițiale — 24 februarie 1732 — copie latină — (doc. 174).

— Carol al VI-lea întărește privilegiile acordate românilor din Schei de Leopold I — 18 mai 1735 — copie latină — (doc. 205, doc. 206 și doc. 208).

— Autoritățile Transilvaniei emit decret de privilegiu pentru ortodocși — 8 iunie 1735 — copie latină — (doc. 210).

— Informația dată de magistrat împotriva privilegiilor lui Leopold I pentru românii din Schei — 1736 — copie latină — (doc. 228).

— Protocol de consemnare a împăcării românilor din Schei cu magistratul în fața autorităților din Sibiu — 1736 — copie latină — (doc. 230).

— Memoriul înaintat de românii din Schei generalului Vasile — 21 august 1737 — copie latină — (doc. 234).

— Prințul George Cristian Lobkovitz emite carte de privilegiu religios pentru românii din Schei — 3 decembrie 1737 — copie latină — (doc. 241).

— Românii din Schei se plîng autorităților Transilvaniei contra magistratului care se amestecă în problemele lor religioase — 1737 — copie latină — (doc. 242).

— Protocol de împăcare a românilor din Schei cu magistratul — 5 mai 1738 — copie latină — (doc. 247 și doc. 248).

— Decret împărătesc prin care se poruncește magistratului să nu se amestece în treburile religioase ale românilor din Schei — 16 decembrie 1751 — copie latină — (doc. 284).

— Magistratul dispune în privința locurilor din Poiană ale șcheienilor — 6 august 1754 — (doc. 296) copie latină și traducere românească.

— Memoriul românilor din Schei adresat guvernului — 25 august 1759 — copie latină — (doc. 312).

— Hrisov de la Scarlat Grigorie Ghica pentru românii din Schei — copie latină — (doc. 326).

— Magistratul informează guvernul în privința privilegiului de vinărit acordat de Leopold românilor din Schei — copie latină — 5 aprilie 1761 — (doc. 333).

— Protocol de consemnare a memoriului românilor din Schei și răspunsul guvernului — 22 aprilie 1761 — copie latină — (doc. 337).

- Hrisovul emis de Mihai Racoviță al Țării Românești privind vinăritul românilor din Șchei în Muntenia — 17 octombrie 1761 — copie latină — (doc. 342).
- Protocol de consemnare a problemelor legate de moșia din Muntenia; Carcaleții vechi a bisericii brașovene — 3 mai 1766 — copie latină — (doc. 378).
- Românii din Șchei se plîng pentru piedicile puse în relații comerciale — cu Țara Românească — 6 mai 1768 — copie latină — (doc. 392).
- Patriarhul Ierusalimului dă rezoluție în privința moșiei din Muntenia, Carcaleții vechi a bisericii brașovene — 22 iulie 1768 — copie latină — (doc. 396).
- Copia privilegiului dat șcheienilor de Leopold I — 20 iunie 1769 — copie latină — (doc. 403).
- Rescript gubernial în privința românilor din Șchei — 10 octombrie 1772 — copie latină (doc. 434).
- Extras din memoriul românilor din Șchei adresat autorităților — 7 august 1773 — copie latină și română în grafie chirilică — (doc. 459).
- Memoriul românilor din Șchei adresat dietei — 20 decembrie 1773 — copie latină — (doc. 461).
- Românii din Șchei cer autorităților să li se accepte comisarul Baranyi pentru rezolvarea problemelor juridice — 10 februarie 1774 — copie latină (doc. 468).
- Cancelistii P. Scoreu și I. Boeriu consemnează greutățile românilor din Șchei — 10 octombrie 1774 — copie latină — (doc. 480).
- Obșteșe românilor din Șchei înaintează memoriu către guvern în cauza „Poienii” luată de magistrat — 19 mai 1775 — copie latină — (doc. 491).
- Memoriul românilor din Șchei adresat împăratului de la Viena — 6 iunie 1775 — copie latină — (doc. 494).
- Decret gubernial în privința „Poienii” — 28 septembrie 1775 — copie latină — (doc. 497).
- Hrisov de danie emis de domnul Munteniei Alexandru Ipsilanti — 6 noiembrie 1775 — copie latină — (doc. 450).
- Românii din Șchei înaintează un nou memoriu în cauza „Poienii” — 1775 — copie latină — (doc. 511).
- O nouă decizie a guvernului în cauza „Poienii” — 23 septembrie 1777 — copie latină — (doc. 540).
- Memoriul românilor din Șchei adresat guvernului — 19 ianuarie 1778 — copie latină — (doc. 554).
- Negustorii din Șchei protestează în contra starostelui Grigore Lipoveanu — 24 aprilie 1779 — copie latină — (doc. 567).
- Iosif al II-lea emite rezoluție în privința dreptului românilor din Șchei de a cumpăra proprietăți în Cetate — 4 iulie 1781 — copie latină — (doc. 594 și doc. 596 din 9 august 1781).
- Memoriu românilor din Șchei adresat autorităților — 18 iunie 1782 — copie latină și română în grafie chirilică — (doc. 608).
- Protocol de consemnare a situației muntelui Baiu dăruit șcheienilor de românii din Râșnov — 2 ianuarie 1784 — (doc. 639).
- Decret guvernial privind oieritul românilor din Săcele și Brașov în România — 5 ianuarie 1784 — copie latină — (doc. 640).
- Memoriul românilor din Șchei adresat guvernatorului Brukenthal — 17 martie 1784 — copie latină — (doc. 642).
- Decret guvernial în privința negustorilor din Șchei — 22 martie 1785 — copie latină — (doc. 654).
- Iosif al II-lea emite dispoziție în privința organizării parohiilor — 18 aprilie 1786 — copie latină și română în grafie chirilică — (doc. 674).
- Memoriul adresat autorităților privind vinul bisericii — 1786 — copie latină — (doc. 690).
- Dispoziție guvernială prin care dispune ca preoții să nu mai pedepsească cetățenii cu pedepse grele ci cu moralizări — 12 martie 1787 — copie latină și română-chirilică — (doc. 696).

- Memoriu adresat de românii din Șchei guvernului în privința neînțelegerilor cu magistratul — 1789 — copie latină — (doc. 701).
- Protocol de consemnare a procesului lui G. Șandor care a furat bani și lucruri din biserică — 1789 — copie latină — (doc. 717).
- Magistratul îngrădește dreptul românilor din Șchei de a cumpăra piei din altă parte, decât din Țurgul slobod — 25 noiembrie 1793 — copie latină și română chirilică — (doc. 740).
- Protocol de consemnare a contribuției Cetății Brașov pe anii 1794—1795 — copie latină — (doc. 745).
- Decret guvernial de privilegiu pentru lemnarii din Șchei — 25 iunie 1795 — copie latină — (doc. 752).
- Românii din Șchei cer guvernului scutiri de taxe — 22 august 1795 — copie latină și română chirilică — (doc. 755).
- Decret guvernial prin care se acordă românilor din Șchei drepturi privind croitoria, vopsitoria și alte meserii — 29 octombrie 1795 — copie latină — (doc. 760).
- Protestul românilor din Șchei adresat magistratului pentru abuzul făcut prin confiscarea cinexii pentru negoț — 14 decembrie 1795 — copie latină — (doc. 761).
- Memoriul românilor din Șchei împotriva magistratului pentru că i-a oprit să-și exercite meseriile — 1795 — copie latină — (doc. 762).
- Generalul Lobcovitz dispune ca magistratul să respecte drepturile românilor din Șchei — 1795 — copie latină — (doc. 764).
- Românii din Șchei înaintează autorităților un memoriu prin care arată că au angajat ca avocat pe Samuel Trensini, care nu cunoaște limba germană și roagă ca pe viitor să le emită „deliberate” în limba latină (s.n.), dar magistratul refuză cererea pe baza legilor statutare — 15 februarie 1796 — copie latină — (doc. 769).
- Negustorii din Șchei roagă pe magistrat să constrângă pe „tatăl de vecini” să dea socoteală pentru banii strinși de la populație — 15 februarie 1796 — (doc. 770) — copie latină.
- Protocol de consemnare a două decrete în privința românilor din Șchei — 20 iunie 1796 — copie latină — (doc. 778).
- Curatorii bisericii cer să fie eliberat I. Coman din închisoare — 1 iulie 1796 — copie latină — (doc. 780).
- Preoții din Țara Birsei cer guvernului transilvănean ca George Haines să fie lăsat în funcția pe care o are — 7 iulie 1796 — copie latină — (doc. 781).
- Curatorii bisericii din Șchei cer magistratului ca protonopiatul să rămână pe lângă biserică din Șchei și condamnă intrigile lui George Haines — 3 martie 1797 — copie latină — (doc. 789).
- Magistratul înaintează o pretenție financiară de 1000 fl. pentru Ioan Dan din Șchei — 8 septembrie 1797 — copie latină — (doc. 794).
- Negustorii din Șchei cer reglementarea vânzării mărfurilor pentru negustorii străini — 20 septembrie 1797 — copie latină — (doc. 795).
- Curatorii bisericii din Șchei ridică pretenție financiară asupra lui Ioan Consten — 18 decembrie 1797 — copie latină — (doc. 798).
- Decret guvernial pentru încadrarea lui George Haines în funcția de administrator protopopesco — 2 ianuarie 1798 — copie latină — (doc. 799).
- Negustorii din Șchei se plâng pentru pagubele făcute de negustorii străini — 22 ianuarie 1798 — copie latină — (doc. 803).

III. Protocoale de rezolvare a unor probleme oficiale

- Conspectul celor ce au fost uciși de turci în bătălia din timpul lui Rakóczi — 15 iunie 1724 — copie latină — (doc. 123).
- Catalogul negustorilor români și greci aflați în Șchei — 20 iunie 1769 — l. latină — (doc. 404).

- Extras din fundațiile bisericii din Șchei provenite din daniile lui Neagoe Basarab al Țării Românești și Elisaveta Petrovna împărăteasa Rusiei — 1775 — l. latină — (doc. 515 și 517).
- Consemnarea fundațiilor bisericii din Șchei — 1786 — l. latină — (doc. 282).
- Contribuția regească pe anii 1788 și 1796 — l. latină — 1788 — (doc. 707).
- Veniturile capitale și speciale ale bisericii — 9 iulie 1789 — l. latină — (doc. 711).

IV. Corespondența în limba latină între locuitorii din Șchei și autorități

- Ioan Vodă al Țării Românești emite hrisov de privilegiu pentru românii din Șchei — 20 martie 1718 — copie latină și română chirilică — (doc. 80 și 82).
- Episcopul Climent al Rîmnicului informează pe românii din Șchei despre cele aflate de la Viena — l. latină — 29 septembrie 1737 — (doc. 239).
- Reprezentantul bisericii acuză de furt pe Ion Coman — 28 iunie 1796 — l. latină — (doc. 779).
- Procesul Mariei Constantin Carcalechi în privința unei datorii față de biserică — copie latină germană, română chirilică — 24 martie 1797 — (doc. 790).
- „Comuna bisericească” din Șchei se obligă să dea avocatului Samuil Trensini salariul de 250 fl. în calitate de avocat al bisericii — l. latină și română chirilică — 23 ianuarie 1798 — (doc. 804).
- „Globul turnului și tradițiunile posterioare” — 18 octombrie 1798 — l. latină — (doc. 811).
- Convenția încheiată între biserica Sf. Nicolae și maistrul A. Merxelius pentru obiecte metalice — 20 octombrie 1798 — l. latină — (doc. 812).
- Suzana Fogarași, văduva lui Samuil Trensini înaintează un memoriu pentru datoriile soțului său — 1812 — l. latină — (doc. 53).

V. Acte protocolare în limba română — grafie latină și corespondență

- Florea Băran scrie trimisului obștei din Șchei la Viena, Cristov Voicu — română—grafie chirilică — 15 martie 1724 — (doc. 113).
- Florea Băran către Cristov Voicu la Viena — 29 martie 1724 — română — grafie latină — (doc. 114).
- Florea Băran către Cristov Voicu la Viena — română — grafie latină — 4 aprilie 1724 — (doc. 115).
- Florea Băran către Cristof Voicu la Viena — 22 aprilie 1724 — română — grafie latină — (doc. 116).
- Florea Băran către Cristof Voicu la Viena — 1 mai 1724 — română — grafie latină (doc. 117).
- Florea Băran către Cristof Voicu la Viena — 11 mai 1724 — română — grafie latină — (doc. 118).
- Florea Băran către Cristof Voicu la Viena — mai 1724 — română — grafie latină — (doc. 119).
- Florea Băran către Cristof Voicu — 1 iunie 1724 — grafie latină — l. română — (doc. 120).
- Florea Băran către Cristof Voicu la Viena — 1 iunie 1724 — română — grafie latină (doc. 121).
- Radu Tempea către Cristof Voicu la Viena — 15 iunie 1724 — română — grafie latină — (doc. 122).
- Florea Băran către Cristof Voicu la Viena — 22 iunie 1724 — română — grafie latină — (doc. 124).

- Radu Tempea către Cristof Voicu la Viena — 12 iulie 1724 — română — grafie latină — (doc. 125).
- Florea Băran către Cristof Voicu la Viena — 26 iulie 1724 — română — grafie latină — (doc. 126).
- Florea Băran din Șchei către Cristof Voicu la Viena — 12 octombrie 1724 — română — grafie latină — (doc. 129).
- Cristof Voicu scrie din Viena românilor din Șchei — română — grafie latină — 26 octombrie 1724 — (doc. 130).
- Florea Băran către Cristof Voicu la Viena — 8 noiembrie 1724 — română — grafie latină — (doc. 131).
- Florea Băran către Cristof Voicu la Viena — 25 ianuarie 1725 — română — grafie latină — (doc. 133).
- Florea Băran către Cristof Voicu la Viena — 22 februarie 1725 — română — grafie latină — (doc. 134).
- Cristof Voicu de la Viena informează obștea din Șchei despre misiunea sa — 1 mai 1725 — română — grafie latină — (doc. 135).
- Florea Băran către Cristof Voicu la Viena — 6 mai 1725 — română — grafie latină — (doc. 137).
- Cristof Voicu informează obștea din Șchei de noile demersuri — română — grafie latină — (doc. 140).
- Ignat Strohmayr scrie românilor din Șchei pentru demersurile făcute la Curtea din Viena în favoarea lor — 23 septembrie 1777 — română — grafie latină — (doc. 541).
- Răspunsul românilor din Șchei lui Strohmayr — română — grafie latină — 1777 — (doc. 550).
- Protopopul din Șchei I. Stefanovici cere înlesniri juridice judeului brașovean — 4 martie 1782 — română — grafie latină — (doc. 258).
- Contract încheiat între românii din Șchei și avocatul Trensini — 29 iulie 1795 — copie, română — grafie latină — (doc. 754).
- Avocatul S. Trensini prezintă românilor din Șchei anumite situații juridice — 18 februarie 1799 — română — grafie latină — (doc. 814).
- Samuel Trensini prezintă românilor din Șchei anumite probleme juridice personale — 28 februarie 1799 — română — grafie latină — (doc. 815).
- Samuel Trensini cere reprezentanților bisericii de a se muta din Șchei în Cetate — 29 septembrie 1799 — română — grafie latină — (doc. 822).

VI. Acte protocolare locale scrise în limba română și grafie latină

- Protocol de consemnare a unei înțelegeri a șapte negustori din Șchei în cauza vămii vinurilor — 1 august 1771 — română — grafie latină — (doc. 415).

Desigur că din categoriile documentelor prezentate mai sus cele cu semnificații mai profunde sînt ultimele trei categorii care dovedesc cu certitudine ușurința cu care românii din Șchei folosesc și cunosc limba latină. Surprinde în mod deosebit refuzul din 15 februarie 1796 (doc. 769) al magistratului de a accepta ca avocatul bisericii din Șchei (care nu cunoștea limba germană) să folosească în raporturile cu magistratul limba latină. De asemenea impresionează bogata corespondență purtată de protopopul bisericii din Șchei (în parte scrisorile sînt scrise de fiul său Teodor Băran) Florea Băran cu trimisul obștei la Viena, Cristof Voicu pentru rezolvarea problemelor de negoț, bisericești („Uniația”) și obștești ale românilor din Șchei, precum și răspunsurile acestuia, care, deși era negustor, folosea cu ușurință transcrierea limbii române în grafie latină.

Pe acest fundal documentar se înscriu infiltrațiile de cultură latină și neolatină prin traduceri sau copieri de cărți de către dascălii și slujitorii bisericii din Șchei, care premerge prin fapta lor Școala Ardeleană. La sfârșitul secolului al XVII-lea se cunoaște activitatea *dascălului Costea*, care-și „îndulcea zilele“ traducând din literatura greacă, latină și slavă. De mare răsunet s-a bucurat *Floarea darurilor* — „cartea aleasă din toate cărțile, dulce învățătură omului“, cunoscută în limba italiană ca *Fiori di virtù*, iar în literatura noastră sub numele de *Albinușa și Floarea darurilor*¹¹.

Contemporan lui — *dascălul Alexandru Polonul* — care, după afirmația lui N. Iorga — era „un polon din Liov, care știa limba țării de unde venise (la Brașov), limba aceeaia în care se așezase și pe lângă acestea ceva latinește, grecește, slavonește“¹². Lui i se atribuie, alături de alte cărți traduse din slavă, și *Amartolon sotiria* (*Mintuirea păcătoșilor*) tradusă după cartea venețiană a lui Agapie Landos de la 1641, iar la 1699 semnează o odă în limba latină în termenii: „Hunc librum scripsi ego Alexandrus preceptor Polonus anno domini 1699 mes. 7, 21“¹³.

Din apreciată familie de cărturari, *Corbea*, slujitori ai școlii și bisericii din Șchei, dar și oameni de curte ai domnitorului muntean Brîncoveanu și ai țarului Petru I, se desprinde preocuparea pentru limba latină a fraților David și Teodor Corbea. Primul scria la 1701 de la București românilor din Șchei indicându-le aprecierile domnitorului muntean în privința luptei pentru rezistență în fața Uniației, încheind prin afirmația: „Mai trimisei iarăși o suplică *făcută latinește*, care este făcută cu rugămintă la țară, la gubernium și aceasta socotescu că va fi de mare ajutori de vreme ce știu că domnii ungurești nu iubesc aceste învoire“¹⁴. Fratele său Teodor Corbea, învățând latina atît în familie, cît și în cadrul școlii catolice din Brașov, avea să devină ceaș spătăresc la curtea Brîncoveanului și logofătul curții domnești, unde este folosit ca translator de limbă latină, slavă, rusă, maghiară și greacă. Alături de alte lucrări, mai puțin importante, se înscrie opera de mari proporții închinată latinității limbii noastre: „*Dictiones Latinae cum valachicae interpretatione*“, alcătuit în jurul anului 1700. Patronul spiritual al acestui prim dicționar latin-român este vestitul episcop Mitrofan al Buzăului (traducătorul primelor mineie în limba română). Cele 377 de file, format 30—32 cm, scris în cursivă pe două coloane, partea românească cu chirilice, titluri și inițiale cu roșu, cuprinde cca 34 000 de articole și aproape 30 000 de cuvinte¹⁵. Pe lângă numeroși termeni geografici, istorici și științifici, întîlnim un număr apreciabil de forme ardelenesti dialectale și arhaisme. Deși nepublicat, manuscrisul, prin circulație și întrebuintarea lui de primii lexicografi ai limbii române, își are meritul de a fi deschis

¹¹ NICOLAE CARTOJAN, *Cărțile populare în literatura românească*, 1974, p. 248.

¹² NICOLAE IORGA, *Istoria literaturii române*, 1928, p. 41.

¹³ CANDID MUȘLEA, *Biserica Sf. Nicoale din Șchei*, Brașov, 1943, vol. I, p. 123.

¹⁴ STERIE STINGHE, *Documente...*, vol. I, p. 17—21.

¹⁵ GR. CREȚU, *Cel mai vechi dicționar latin-român*, București, 1905, p. 17.

pentru prima dată porțile spre lumină, întrebuițind de pe pozițiile iluminismului Școlii Ardelene originea latină a limbii în căstigarea drepturilor istorice ale națiunii române din Transilvania.

O vestită familie de dascăli ai școlii din Schei în epoca luminilor este și cea a *Dumestilor*, reprezentată de Dimitrie, Ion, Radul II, Zaharia și Gheorghe Duma¹⁶. În biblioteca namesnicului Dimitrie Duma, alături de alte cărți lăsate moștenire fiilor săi Radu și Ion Duma, se găsea la 1775 și cunoscuta carte a lumii neolatine *Floarea Darurilor*. Fiul său, Ion Duma, mai bine de o jumătate de secol dascăl al școlii din Schei, mărturisește în predoslovie *Psaltirii* sale de la 1751 profesiunea sa de credință înscrisă ulterior în ideologia Școlii Ardelene: „... Nu mai puțin om zice pentru oare carii defaimă și hulesc limba noastră cea rumânească zicînd că iaste grozavă și necuviincioasă... unii ca aceia bine să știe că fiește care om limba lui întru care s-au născut i se pare a fi mai frumoasă și mai lesne decît toate limbile...”. Tot el este cel care traduce cunoscuta carte neolatină a lui Toma Hemmerken *De imitationi Cristii* la 1774, pe care la 1807 dascălul școlii din Schei Ion Stefanovici o pune sub tipar, cu cheltuiala fraților Ioan și Constantin Boghici, din convingerea că „bine ar fi cînd s-ar sili toți care au dar de la Dumnezeu ca să poată și pe alții a-i învăța”.

Fratele său, *Radu Duma*, și el dascăl al școlii mai bine de patru decenii, „fiind cuvios și vrednic, multe cărți au tîlmăcit și le-au scris latinește, grecește și sirbește”, după cum mărturisește o cronică contemporană lui¹⁷. În prefața *Mineiului* pe luna septembrie, copiat și tradus din limba slavă la 1779 (după un exemplar adus din Rusia) își mărturisește această aplecare spre tîlmăcirea cărților de cultură: „Toată fapta cea bună — considera Radu Duma — și după toate încă iaste vie, drept aceea, fiindcă în multe cetăți și orașe înfloarește și crește facerea de bine, adică tîlmăcirea cărților bisericești și politicești dintr-alte limbi pentru folosul cel de obște al neamului nostru rumânesc...” a tradus această carte¹⁸ pentru ca într-o altă predoslovie, atașată *Mineiului* pe septembrie de la Rîmnice din 1780 (lipsit în editare de prefață), același dascăl să explice originea indictionului prin referințe și investigații de cultură și istorie latină¹⁹. Din limba latină, la 1777 Radu Duma traduce *Livada duhovnicească* a lui Ioan Moshos pentru ca „metaforicește într-acest chip se înțelege că precum din lunca sau livada cea bine înflorită cu tot felul de flori, albinele multe flori de dulceață string și adună roadă dulce în stupina cea pămîntească, așa dar și câți vor ceti această carte din viețile sfinților ca niște flori vor culege roadă duhovnicească...”. Mobilul realizării și conjunctura traducerilor din limba latină sînt mărturisite de Radu Duma în epilogul cărții. După trei ani, la 1780 Radu Duma traduce și copiază în trei exemplare *Piatra smintelii* după Ilie Miniat, care — conform însemnării „s-au tîlmăcit după latinește și grecește și

¹⁶ VASILE OLTEAN, *Dumestii — o familie de dascăli și preoți din Schei, promotori ai credinței și culturii noastre străbune*, în „Iadrumătorul bisericesc pe anul 1980”, Sibiu, 1980, p. 173—180.

¹⁷ VASILE OLTEAN, *Dumestii...*, p. 178.

¹⁸ Arhiva cit., fond Carte veche, C.V. 37, p. 1.

¹⁹ *Ibidem*, C.V. 903, p. 1.

s-au scris de mine, dascălul Radu Duma, Braşov, 1780 avgust 1^a, fiind o veritabilă carte de dogmă în favoarea ortodoxismului. Traducând din greacă *Teologia pastorală*, Radu Duma nu uită să specifice un alt deziiderat al iluminismului ardelean, afirmând că „acum întâi tălmăcită (cartea) în cea părintească limba a noastră rumânească de smeritul între clerici, didascălul Radu Duma“, iar într-o altă traducere din greacă şi slavă (*Indreptarea preoţilor* Sibiu 1789) îşi expune din nou profesiunea de credinţă prin afirmaţii ca: „Văzînd liniştea patriei şi bucuria care înfloresce ca un crin bine înmiresmat, întru luminarea limbii româneşti cu tot felul de şcoale naţionaliceşti... mă ţiu încredinţat cu această puţină osteneală...“ de a traduce şi copia cartea.

În aceeaşi perioadă, un alt dascăl al şcolii, Nicolae Radu Cătană, traduce în limba română *Istoria citorva împăraţi romani*²⁰, care poartă următoarea însemnare autografă: „Aceasta se numeşte cartea împăraţilor celor vechi, foarte spre folosul şi învăţătura pravoslavnicilor creştini... 1796 ianuarie 10 Braşov“.

Din cele şase generaţii de cărturari *Radu Tempea*²¹, care şi-au desfăşurat activitatea pe o perioadă de mai bine de două secole (XVII—XVIII) se distinge prin preocupări latiniste *Radu Tempea V*, care, învăţînd limba latină în şcoala germană braşoveană, precum şi în familie, avea să se înscrie pe linia Şcolii Ardelene, preluînd după 40 de ani fapta lui Dimitrie Eustatievici prin realizarea la 1797 a *Gramaticii româneşti*, pusă în slujba idealurilor istorice ale poporului nostru. Această conştiinţă a sa este dovedită şi de mărturiile înscrise în prefaţa cărţii: „măiestria gramaticească este cheia care dintru întinericul necunoştinţii ne deschide uşa prin care venim la lumina înţelepciunii spre care de mult am fi avut trebuinţă de a veni“, considerînd că prin traducerea cărţilor în limba română „au adus şi aduc acuma roade şi mlădiţe limbii româneşti, curăţînd prin multele cărţi care le-au dat şi le dau la lumină toată neghina ce cuprinse limba noastră... căci de-ar aduce-o cineva în curăţenie ar fi toama latinească şi italienească“. Meritul lui Radu Tempea V de a „corecta limba în sens latin“, după afirmaţia lui N. Iorga, avea şi implicaţii didactice, fapt de care autorul este conştient, afirmînd într-un alt pasaj al profeţiei: „... după ce ucenicii în scurtă vreme vor datini temeinica măiestrie, ori *gramatica latinească* ori germanicească, cu aleasă deşteptare vor avea a o pricepe şi folosinţa spre care sfişit o învăţă a o dobîndi, fiindcă la feştecare parte şi cap al acestei gramatici s-au adăugat şi temeiturile latineşti ca şi cînd ar începe orice român a învăţa limba latinească mai bine şi cu lesnire să poată pricepe şi învăţa...“.

Nu pot fi neglijate nici contribuţiile celorlalţi reprezentanţi ai familiei Tempea, dar pe care, din circumstanţe de spaţiu nu le prezentăm în materialul de faţă.

Osmoza culturii latine şi neolatine existente în Schei la sfîrşitul secolului al XVIII-lea ne este sugerată de un *Miscelaneu* aflat în arhiva istorică a muzeului²², scris în cea mai mare parte între anii 1788—1790

²⁰ Biblioteca Academiei R.S.R. Fond Manuscrise, ms. 596.

²¹ CANDID MUŞULEA, *O dinastie de preoţi şi protopopi Radu Tempea*, Braşov, 1943.

²² Arhiva cit., Fond Manuscrise, ms. 1247, 130 f.

de Leonte Bucur Pușcariu, fost elev al dascălului Radu Duma și apoi dascăl al școlii din Șchei. Prin conținutul manuscrisului se oferă posibilitatea să stabilim dimensiunile valorice ale cunoașterii limbii latine și ale uzanței alfabetului latin în contextul școlii din Șchei. În afara unor texte în grafie chirilică, care definesc preocupările unui dascăl al epocii (ex.: dicționar grec-român, *Firea omenească...*, *Porecla numelor...* etc.) găsim numeroase texte în grafie latină, care folosesc influențele de grafie germană și maghiară, explicabile pentru acea perioadă. Între texte de mari dimensiuni, menționăm o orație de nuntă din zona Branului. De mare importanță sînt însă cele 11 fabule extrase din primul fabulist al antichității latine, Fedru, care — după cum se cunoaște — după ce au fost popularizate prin culegerea în manuscris din secolul al IX-lea, cunoscînd lumina tiparului abia la 1596 prin Pierre Pithou și apoi în 1835 prin ediția pariziană a lui H.I. Albrecht, urmată la mai bine de o jumătate de secol de cea a lui J. Chauvin, tot la Paris²³. Cu mult înainte de ultimele ediții pariziene, manuscrisul brașovean popularizează sub aspect didactic cele mai cunoscute fabule ale lui Fedru.

Desigur că aceste mărturii, prezentate sporadic și incomplet din circumstanțe de spațiu, vin să dovedească preocupările față de latinitatea limbii și a culturii din partea cărturarilor care au definit focarul de cultură în Șcheii Brașovului.

²³ XXX *Scriitori greci și latini*, seria „Mic dicționar“, Editura Științifică și enciclopedică, București, 1978, p. 264.

LATIN LINGUISTIC AND CULTURAL INFILTRATIONS IN BRAȘOV SCHEI WARD 17th—18th CENTURIES

— ABSTRACT —

Based on documents from the archives of the First Romanian School Museum, the present study reveals the importance of Latin linguistic infiltrations during the 17th and 18th centuries, when Slavonic language was losing its cultural interest and locutory extent.

Latin teaching in the Schei School is attested by the confessions in deacon Oprea's 'Epilogue' (1570). Similarly, an impressive flow of Latin documents written by Romanians from the Schei ward is registered. These documents are presented in six categories:

1. Official documents, related to the authorities and the Judge of Brașov;
2. Latin copies of official documents, or Latin translations;
3. Protocols issued during official meetings;
4. Latin personal documents addressed by Schei inhabitants to the local authorities;
5. Acta officialia, written in Romanian language, with Latin graph, and personal documents;
6. Acta officialia, written in Romanian Language, with Latin graph.

In the final section of this study, contributions concerning the Schei scholars writing in Romanian with Latin graph are included.

PICTORUL C. D. ROSENTHAL, EMISAR AL EMIGRAȚIEI ROMÂNE DE LA PARIS

de MIRCEA GHERMAN

Activitatea politică desfășurată de pictorul C.D. Rosenthal și colaborarea sa cu revoluționarii români din 1848 este relevantă în articole și studii care au valorificat un bogat fond documentar, constituind astfel lucrări de referință în istoriografia noastră¹. Totuși, multe împrejurări din scurta sa viață au rămas ipotetice și cu slabe perspective de a mai putea fi precizate.

Astfel, se consideră ca dată a nașterii sale anul 1820², evenimentul întîmplîndu-se la Budapesta unde trăiau părinții săi. De asemenea s-a emis ipoteza că venirea sa în Țara Românească ar putea fi atribuită unei misiuni încredințate de organizația franc-masonică din Ungaria³, presupunere susținută și de prezența sa pe o listă de onoare a membrilor masoneriei române, din anul 1844⁴. Sosirea sa la București este apreciată a fi înainte sau chiar în anul 1842, cînd își datează prima lucrare în această localitate⁵. De acum înainte se semnalează dovezi suficiente care să confirme adeziunea sa la programul cercurilor progresiste revoluționare române, atît în țară cît și la Paris, prietenia sa cu C.A. Rosetti etc. Revoluția din 1848 îl găsește în țară, participînd la ședințele din casa lui C.A. Rosetti alături de Winterhalder, Cernescu, Crețulescu ș.a. iar primirea cetățeniei române la 2 august 1848 „considerînd că a luat partea cea mai activă la revoluția noastră și dovezile ce a dat că simte ca un adevărat român“, nu lasă nici o îndoială asupra caracterului activității depusă de el în acest timp⁶. În continuare, guvernul revoluționar

¹ G. OPRESCU, *Pictura românească în secolul al XIX-lea*, București, 1937; PETRE CONSTANTINESCU-IAȘI, *Trei pictori români în revoluția de la 1848*, București, 1948; C.V. ROSETTI, *Un pictor luptător în revoluția de la 1848*, în „Adevărul literar și artistic“ din 4 martie 1923; C. SĂTEANU, *Rosetti și pictorul Rosenthal*, în ADAM din 1 Mai 1975; DAN GRIGORESCU, *Trei pictori de la 1848*, București, 1967; ION FRUNETTI, *Pictorul revoluționar C. Rosenthal*, București, 1955 și recent EUGEN GLÜCK, *Date noi privind viața și activitatea lui C.D. Rosenthal*, în *Studii și Cercetări de Istoria Artei*, tom. 33, 186, p. 70—79.

² P. CONSTANTINESCU-IAȘI, *op. cit.*, p. 30.

³ Idem, p. 31.

⁴ *Ibidem*, cu referire la I.T. Ulic, *Istoricul Franc-Masoneriei în România*, în „Paza polițienească“, Anul III, Nr. 9—10, 1923, p. 15.

⁵ P. CONSTANTINESCU-IAȘI, *op. cit.*, p. 31.

⁶ *Ibidem*, cf. „Monitorul Român“ din 9 august 1848, nr. 9, p. 35.

ii va încredința misiuni importante⁷, ca apoi să se afirme din nou cu ocazia arestării capilor revoluționari români, între care și Rosenthal. Deși eliberat, ca urmare a intervenției Agenției Consulare Austriece din București⁸, refuză să-și părăsească prietenii urmându-i în drumul lor pe Dunăre, împreună cu Maria Rosetti, cu care organizează evadarea lor la Orșova și trecerea pe teritoriul austriac⁹.

La 1 mai 1850, Rosenthal sosește la Paris, în decembrie al aceluiași an trece în Elveția, iar în martie 1851 pleacă la Graz¹⁰. Este perioada în care emigrația română activează febril în marile centre europene ducând o intensă activitate revoluționară. În acest sens, vin să se adauge noi mărturii documentare, care scot în evidență amploarea acestor acțiuni. În acest context se înscriu și documentele pe care le prezentăm acum, aflate în arhivele vieneze, și care se referă la consecințele ultimei misiuni revoluționare a lui Rosenthal.

Prietenul său, Rosetti îi cere printr-o scrisoare trimisă de la Paris să plece în Ardeal pentru a face propagandă revoluționară printre români, trimițându-i pentru aceasta și o ladă cu broșuri și manifeste de difuzat¹¹. În drumul său spre Transilvania, Rosenthal este arestat la Budapesta în luna iulie 1851 și la scurt timp moare în închisoare, cadavrul lui fiind refuzat mamei sale¹². Un ziar din Frankfurt, datat 28 iulie 1851, a anunțat știrea afirmând că pictorul s-a spânzurat în închisoare în noaptea de 23 iulie și că la el s-au găsit proclamații revoluționare¹³. Iată însă că la 3 septembrie, Al. Golescu-Arăpila îi scrie lui Paul Bataillard că Rosenthal a fost asasinat din ordinul guvernului de la Viena, care a înțeles să se debaraseze de un agent incomod, iar arestarea s-a datorat sesizării poliției din Paris, care în acest timp făcea greutăți și refugiaților români¹⁴. Acțiunea este dublată prin percheziția pe care poliția pariziană o face după arestarea lui Rosenthal la C.A. Rosetti, de data aceasta sesizarea venind de la poliția maghiară, care găsisse între scrisorile confiscate și unele aparținând prietenului său, Rosetti¹⁵.

Documentele din arhivele vieneze pe care le publicăm vin să confirme atât conjunctura politică și poziția Austriei, cât și acțiunile emigrației române și, în special, rolurile jucate de C.A. Rosetti, C.D. Rosenthal și Erich Winterhalder.

Reprezentantul diplomatic al Austriei la București, A. von Laurin trimite la 19 mai 1851 un raport¹⁶ către prințul Schwarzenberg¹⁷, în care face o amplă retrospectivă privind acțiunile revoluționare din ultimul an și în special a emigrației române din Paris, precum și legăturile ei prin Transilvania cu Țara Românească. În raport se arată că încă din

⁷ *Anul 1848 în principatele române*, București, 1904, vol. II, p. 398.

⁸ P. CONSTANTINESCU-IAȘI, *op. cit.*, p. 35.

⁹ *Anul 1848 în principatele române*, București, 1904, vol. V, pp. 758—761.

¹⁰ P. CONSTANTINESCU-IAȘI, *op. cit.*, p. 36.

¹¹ Cf. C.V. Rosetti, *op. cit.*

¹² P. CONSTANTINESCU-IAȘI, *op. cit.*, p. 36.

¹³ *Idem*, p. 37.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ C. SĂȚEANU, *op. cit.*

¹⁶ Arhivele Statului București, Xerografii Viena, Pachet L.XXIX/5, filele 3—8

¹⁷ KARL BOROMÄUS, PHILIPP von SCHWARZENBERG (1802—1858), principe, între anii 1851—1858, guvernator civil și militar al Transilvaniei,

septembrie 1850 consulul austriac sesizase faptul că „prin intermediul poștei noastre (din Transilvania n.n.) vin (la București) tipărituri și scrisori din Paris, al căror conținut este periculos pentru stat“. Scrisorile erau adresate unor personalități marcante românești și consulului englez Grant care, așa cum considera Laurin în raportul său, ar fi fost chiar alături de cercul boierilor Racoviță — principalii „vinovați“ de revoluția din 1848. În orice caz, este de reținut că raportul relevă ca un fapt cert intensificarea în această perioadă a acțiunilor de propagandă întreprinse de emigrația română din Paris și largul ecou pe care acestea l-au avut în țară.

La 27 mai 1851, von Laurin, semnalează din nou interceptarea publicațiilor revoluționare trimise de emigrația română din Paris¹⁸. Sesizează importanța faptului că aceste publicații cuprind și îndemnuri adresate românilor din Bucovina, Transilvania și Banat, citind un pasagiu semnificativ: „Rugăm pe frații noștri care vor primi această foaie să copieze dintr-însa acele articole pe care le consideră utile și să le difuzeze în rîndurile populației. Pentru moment această foaie este editată de studenți munteni și moldoveni. Pentru ca aceasta să devină un adevărat organ al Republicii române, cerem tinerilor democrați din Transilvania, Bucovina și Banat să intre în legătură cu noi“¹⁹.

Conștiente de pericolul ce îl putea reprezenta această unitate de acțiune, autoritățile habsburgice își iau măsurile de siguranță, astfel că la 25 iunie 1851, ministrul de interne Bach îi putea comunica lui Schwarzenberg măsurile luate pentru ca propaganda emigranților români din Paris să nu poată pătrunde în Transilvania, Banat și Bucovina²⁰.

În ciuda tuturor măsurilor luate, difuzarea manifestelor continuă și von Laurin este nevoit să raporteze din nou la 5 iulie 1851 despre agitația provocată în țară de primirea scrierilor revoluționare trimise de la Paris²¹. Iată însă că acum apare în raport și o vădită tendință de estompere a ineficienței măsurilor luate, prin aprecieri subiective, liniștitoare, asupra consecințelor propagandei revoluționare. Von Laurin consideră că nu există pericol din partea maselor care „nu suferă de nici o lipsă“ ci din partea nobilimii care „trăiește parțial în străinătate, unde așa cum am avut ocazia să ni se confirme din unele corespondențe, a cunoscut mai bine realizările revoluționare și teoriile socialiste“²².

Dar, difuzarea manifestelor se intensifică și la 9 iulie 1851, guvernatorul civil și militar al Transilvaniei, raportează din nou ministrului Bach despre sosirea la Sibiu a unor pachete de imprimate trimise de la Paris pentru Transilvania, cerînd totodată instrucțiuni²³. Același aspect, dar referindu-se la Moldova este cuprins în raportul trimis din Iași la 14 iulie 1851 de către baronul Testa, guvernatorului von Schwarzenberg²⁴. Cu aceeași dată, 14 iulie 1851, pleacă de la București și raportul consu-

¹⁸ Arhivele Statului București, Xerografii Viena, Pachet LXXIX/6, filele 2—5.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ *Ibidem*, Pachet LXXIX/9, fila 2.

²¹ *Ibidem*, Pachet LXXIX/3, filele 2—6.

²² *Ibidem*.

²³ *Ibidem*, Pachet LXXIX/10, filele 1—3.

²⁴ *Ibidem*, Pachet LXXIX/11, filele 2—8.

lului von Laurin către Schwarzenberg, conținând referiri la publicațiile trimise de la Paris prin Sibiu în Țara Românească și consecințele asupra opiniei publice²⁵. Acest raport conține însă și o importantă confirmare privind situația activității revoluționarilor români din emigrație. Astfel, se arată că „partidul de acțiune din Paris ar fi devenit unul singur”, referindu-se desigur la disensiunile și diversele orientări ale emigrației române din perioada imediat următoare revoluției și chiar mai mult, realizarea de către aceștia a unui front de acțiune comun, bine încheiat, în care erau cuprinși și frații lor din Transilvania. În paralel cu ruta stabilită prin Sibiu și Brașov „partidul de acțiune din Paris” acționa și pe ruta Marsilia—Constantinopol, trimițând în țară publicații și „scriitori de amenințare de tip mazzinist de care cei slabi nu par a fi puțin îngrijorați”²⁶.

Coroborând aceste informații cu cele privind activitatea depusă de emisari ai revoluționarilor români emigrați la Paris — Tarsița Tell, I.C. Brătianu, C. Telegescu, A. Christofi ș.a.²⁷ — precum și datele privind existența, încă din anul 1849, a unei societăți secrete revoluționare brașovene avînd drept scop refacerea vechii Dacii²⁸ și legătura acesteia cu foile brașovene — „Gazeta Transilvaniei” și „Foaia pentru minte inimă și literatură” — și redactorul lor Iacob Mureșianu²⁹, ne duc spre concluzia că la această dată funcționa un sistem bine pus la punct cu centre în Sibiu și Brașov, ca stații tranzit pentru Țara Românească și Moldova și, totodată, centre politice de dirijare a activității revoluționare pentru toate cele trei țări românești.

În 16 iulie 1851 ministrul de interne austriac, Bach, trimite prințului von Schwarzenberg publicații revoluționare, probabil tocmai cele confiscate la Sibiu³⁰, cuprinzînd între altele și versiunea franceză a poeziei „La o pasere trecătoare”, una din piesele care figurase, fără a fi remarcată de autorități, în cazul anchetat la Brașov, în ianuarie 1851, privind activitatea revoluționară a lui Iacob Mureșianu³¹.

Cazul Rosenthal, a însemnat, pe lângă ecoul larg în opinia publică, și deschiderea unui nou dosar în arhiva cancelariei vieneze, referitor la consecințele politice ale acțiunilor post-revoluționare. Autoritățile vieneze vor lua în toamna anului 1851 măsuri severe pentru reprimarea activității emigrației române din Paris, cu întreaga rețea pe care este

²⁵ *Ibidem*, Pachet L.XXIX/12, filele 2—4.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ Vezi Arhivele Statului București, Xerografii Viena, Pachet L.XXIX/1—5; 10—12; 43; Microfilme Austria rola 112, documente comunicate la sesiunile științifice de comunicări: Tirgoviște 5—6 Mai 1977, LUANA POPA *Măsuri luate de autoritățile habsburgice pentru supravegherea revoluționarilor români*, Pitești, 21—22 Mai 1978; MIRCEA GHERMAN, *Din activitatea post-revoluționară a unor patrioți munteni la Brașov, în 1851 — texte în manuscris*.

²⁸ Vezi AUREL A. MUREȘIANU, *Planul Regatului Daciei, refugiații politici din principate și românii brașoveni la 1848*, Brașov, 1935. CORNELIA BODEA, *Lupta românilor pentru unitate națională, 1834—1849*, București, 1967, p. 128. Arhivele Statului București, Microfilme Austria, rola 100.

²⁹ Vezi CORNELIA BODEA, *Iacob Mureșianu interogat de poliția habsburgică*, în „Manuscriptum” nr. 4/1972, pp. 112—123.

³⁰ Arhivele Statului București, Xerografii Viena, Pachet L.XXIX/2, fila 1—3.

³¹ Vezi *supra* nota 29.

evident că reuşiseră să şi-o formeze. La 16 septembrie 1851, ministrul Bach raportează guvernatorului Schwarzenberg starea de spirit creată prin arestarea lui Rosenthal, remarcând eşecul tactic provocat de moartea pictorului, înainte ca cercetările să poată fi dirijate în sprijinul unei propagande contrarii. Totuşi insistă asupra activităţii lui C.A. Rosetti care prin legăturile sale cu Rosenthal devenise o persoană susceptibilă de a fi compromisă, mai ales faţă de autorităţile franceze, riposta abso-lutismului austriac găsind astfel o cale de atac împotriva activităţii re-voluţionarilor români³².

Raportul, conţinând în adnotările ulterioare şi consemnarea conti-nuării cercetărilor pînă în anul 1852, scoate în relief şi încercarea Vienei de a-şi face un aliat şi auxiliar din guvernul român căruia îi semna-lează activitatea revoluţionară a presupuşilor complici ai lui Rosetti şi Rosenthal la Bucureşti, şi anume Jean Demeter Bournazo şi Winterhalder³³. În altă anexă a aceluiaşi raport este trimisă şi copia scrisorii lui C.A. Rosetti din 14 iulie 1851 către Rosenthal, care confirmă încă o dată atît misiunea lui Rosenthal cît şi nivelul atins de acţiunile emi-graţiei române, care, după cum afirmă Rosetti a „intrat în alianţă euro-peană şi acum suntem ajutaţi, susţinuţi şi mînaţi la muncă de o lume întregă”³⁴. Din aceeaşi scrisoare rezultă că prin intermediul lui Winterhalder³⁵, trebuia să se desfăşoare principala acţiune la Bucureşti.

Măsurile luate sînt cuprinse într-o ciornă din 30 septembrie a printului Schwarzenberg, care cere reprezentantului Austriei la Paris, A. Hübner să intervină pentru expulzarea „rău famatului C.A. Rosetti, care, ca unul dintre agitatorii principali ai comitetului emigranţilor ro-mâni la Paris, se presupune că se află în cele mai strînse şi continue legături cu Comitetul central democrat european din Londra”, iar con-sulul Laurin din Bucureşti să semnaleze guvernului român activitatea lui Winterhalder, cerînd totodată ministrului Bach să analizeze „dacă trebuie îngăduit acestui cetăţean austriac şederea pe mai departe la Bucureşti”³⁶.

Răspunsul consulului Laurin poartă data de 14 octombrie 1851 şi relatînd demersurile, informaţiile culesese şi poziţia principelui Ştirbei care „m-a solicitat să-l invit pe Winterhalder să părăsească principatul în 3—4 luni” manifestă totuşi o vădită bunăvoinţă pentru el, scuzîndu-l şi considerînd că acesta a încetat orice activitate revoluţionară³⁷. Ace-eaşi poziţie, contrară ideii expulzării lui Winterhalder din Bucureşti o are şi ministrul de interne, Bach, care însă în raportul său din 21 oc-tombrie 1851 o motivează că acesta o dată revenit la Viena ar putea ac-tiva mai uşor pentru emigraţia din Paris³⁸. În acelaşi sens revin Laurin

³² Arhivele Statului Bucureşti, Xerografii Viena Pachet L.XXIX/21, filele 1—4 (anexa 1).

³³ *Ibidem*.

³⁴ *Ibidem*, filele 5—7 (anexa 2).

³⁵ Asupra rolului jucat de librarul E. Winterhalder, vezi M. GHERMAN *Zeugnisse einer rumänisch-deutschen Freundschaft*, în „Neue literatur”, Buc., nr. 2/1981, pp. 84—90.

³⁶ Arhivele Statului Bucureşti, Xerografii Viena, Pachet L.XXIX/21, filele 8—15 (anexa 3).

³⁷ *Ibidem*, Pachet L.XXIX/22, filele 1—4 (anexa 4).

³⁸ *Ibidem*, Pachet L.XXIX/23, fila 1 (anexa 5).

la 24 octombrie 1851³⁹ și Bach, la 8 octombrie⁴⁰, dar teama de activitate revoluționară în țările românești este atât de mare, încît totuși cancelaria vieneză va hotărî, la 5 octombrie, expulzarea lui Winterhalder, ministrul Bach dînd dispoziții în consecință lui Laurin, la 11 noiembrie 1851⁴¹. Acesta, după ce ia și consimțămîntul guvernului român⁴² și stabilește data de 19 ianuarie 1852 ca termen de plecare definitivă, comunicat și lui Winterhalder, raportează la 25 noiembrie 1851 lui Schwarzenberg executarea ordinului⁴³.

Astfel se încheie acest capitol care prelungește organic revoluția din 1848 și care pe lângă înalta semnificație a legăturii care a unit destinele lui Rosenthal, Rosetti și Winterhalder în jurul marilor idealuri revoluționare, relevă o dată mai mult aportul istoric major al revoluției, adevărat program politic care a trasat cu clarviziune drumul națiunii române spre realizarea idealului național.

ANEXA 1

1851, iulie, 14. Paris. Extras dintr-o scrisoare a lui C.A. Rosetti adresată lui C.D. Rosenthal la Budapesta, anexă la scrisoarea ministrului Bach către prințul Schwarzenberg din 19 septembrie 1851, nr. 1110/9 pres. 17/9.

Apoi treburile noastre merg bine, ne-am înțeles, muncim și sper că cu ajutorul tău în 3—4 luni vom realiza lucruri mari. Din manifestul alăturat vei înțelege că am intrat în alianța europeană și că acum sîntem ajutați, susținuți și mînați la muncă de o lume întreagă; eu sfîrșesc deci prin a-ți spune că sîntem pe calea cea bună și în curînd ne vei vedea făcînd lucruri demne de sacrificiile pe care le-ai făcut pînă acum; chiar proclamația pe care ți-o voi trimite în cîteva zile este o recompensă pentru tine. Acum să trecem la alte lucruri.

Am fost de părere că tu ești singurul care ne-ai putea face mari servicii la București și am hotărît că trebuie să te întorci în țară, deci scrie-i imediat lui Winterhalder și întreabă-l ce trebuie să faci pentru a obține permisul de întoarcere; așteptîndu-i răspunsul și permisul de întoarcere scrie-i imediat o altă scrisoare doamnei Duchateau, rugînd-o să obțină pentru tine permisul.

...

Soția mea îmi spune să-ți scriu că este încîntată de ultima ta scrisoare, ea te consideră un adevărat om și nu te clasează în acea categorie de animale inutile și vătămătoare, care sînt mizantropii. Te îmbrățișează; noi am dat 100 de franci lui Cheignard pentru a ne face o copie după ultimul tău tablou, pe care o vom trimite în dar lui Mazzini — ce glorie pentru tine — dar tu o meriți, înainte deci, frate dragă!

Noi, așa cum sîntem, vom face minuni! Să iubim și să ne iubim unii pe alții! mereu și cu intensitate și fericirea va fi a noastră, căci ea este la noi.
ad nr. 1110/9 1851

Arhivele Statului București, Xerografii Viena, Pachet LXXIX/21, filele 5—7. Limba franceză.

³⁹ *Ibidem*, Pachet LXXIX/24, filele 1—4 (anexa 6).

⁴⁰ *Ibidem*, Pachet LXXIX/26, fila 1 (anexa 7).

⁴¹ *Ibidem*, Pachet LXXIX/27, fila 1 (anexa 8).

⁴² *Ibidem*, Pachet LXXIX/28, fila 3 (anexa 9).

⁴³ *Ibidem*, Pachet LXXIX/28, fila 1—2 (anexa 10).

ANEXA 2

1851, septembrie, 16, Viena. Ministrul Bach către prințul Schwarzenberg comunica starea de spirit în urma morții lui Rosenthal și rezultatul investigațiilor privind activitatea revoluționarilor români.

Nr. 1110/9 17/9

Viena, 16 sept. 1851

Prealuminate principe,

În ultima vreme nici un eveniment nu a suscitat o atenție mai mare decât arestarea pictorului Rosenthal la Pesta și este regretabil că investigațiile privitoare la activitatea acestui bărbat care promiteau să ducă la cele mai considerabile rezultate au fost întrerupte atât de brusc prin sinuciderea sa.

Intrucât între timp s-a dovedit că Rosenthal a fost un emisar al cunoscutului exilat român C.A. Rosetti și că prin acesta a fost în legătură cu propaganda generală revoluționară, în a cărei interese a activat de mai mult timp, mă simt obligat să vă trimit toate datele privind acest fapt pentru binevoitoare luare la cunoștință.

De interes deosebit ar putea fi conținutul ultimei scrisori a comandamentului interimar de armată, baron von Appel din 27 ale lunii trecute nr. 3367 rezervat, care arată legăturile lui Rosenthal cu conducătorii Partidului revoluționar român, referitor la activitatea acestuia în vederea promovării unei acțiuni financiare și după cum alțea dvs. veți putea vedea cu bunăvoință, din scrierea alăturată sub nr. 3, cât de mult Rosetti și adepții lui din Paris au fost afectați și îngrijorați de arestarea lui Rosenthal. O copie a unei scrisori anterioare a lui Rosetti către Rosenthal pe care am prezentat-o altădată arată, ce sarcină a avut de îndeplinit Rosenthal.

De aceea credem că n-am greșit, permițându-mi să atrag atenția excelenței Dv. asupra dorinței pronunțate de baronul von Appel de a obține în continuare informații prin ambasada imperială din Paris, și aceasta cu atât mai mult, încât la corespondentul Jean Demeter Bournazo din București este vorba de descoperirea unei legături care în privința relațiilor strinse ale celei dintâi cu Rosetti nu este fără importanță.

Primiți...

/adnotări pe verso/

Nr. 1204/29

vide

Scrisoarea lui Rosetti către Rosenthal din 14 iulie 1851

Telegrame către Paris și București și notă către ministrul Bach, din 30 sept. 1851

Raport din București, din 14 oct. 1851

Raport din București, din 24 octombrie 1851

Notă a ministrului Bach, din 21 octombrie 1851

Notă către ministrul Bach pentru telegrama la București

Scrisoarea Ministrului Bach, din 8 noiembrie 1851

Telegrama spre București, din 11 noiembrie 1851

Raport din București, din 25 noiembrie 1851

Vezi actele din anul 1852
București 11/4 nr. 246/9

Bach

Nr. 2935/1908 (?)

Către Ministrul imperial al inter-
nelor

Dr. Alexander Bach
Viena, 16 sept. 1851

Comunicare de documente importante găsite la emisarul Rosenthal arestat la Pesta, care s-a sinucis după aceea. Din aceste hirtii rezultă pericolozitatea mare a lui Rosetti la Paris, mai departe sînt recunoscuți drept adepți ai partidului revoluționar Demeter Bournazo și Winterhalder.

Cercetări care trebuiesc întreprinse în acest sens prin ambasada imperială din Paris.

ANEXA 3

1851, septembrie 30, Viena. Cancelaria prințului Schwarzenberg. Ciorna unei circulare cu instrucțiuni privind supravegherea revoluționarilor români și măsurile ce trebuie luate. Adnotări ale prințului Schwarzenberg.

nr. $\frac{1110}{9}$

C ă t r e,

1. Dl. Hübner-	Paris	Rosetti
2. Dl. Laurin	București	Rosenthal
3. Dl. Ministru Bach		Winterhalder
30 septembrie 1851		Bournazo

Pentru Paris și București.

După cum veți fi aflat din presa oficială, în iulie a.c. la Budapesta a fost arestat un pictor român cu numele Constantin Rosenthal, fiind suspectat de a fi un agent al partidului revoluționar.

Cercetările privind uneltirile acestui om și care promiteau că vor duce la rezultate considerabile, din păcate au fost întrerupte datorită sinuciderii acestuia.

Cu toate acestea s-a dovedit că Rosenthal a funcționat ca emisar al rău famatului Constantin Alexandru Rosetti, care, ca unul dintre agitatorii principali ai comitetului emigranților români la Paris, se presupune că se află în cele mai strînse și continue legături cu Comitetul central democrat european din Londra.

Se pare că Rosenthal a avut de mult încrederea lui Rosetti și a tovarășilor acestuia și a fost însărcinat de a difuza tendințele subversive ale acestora mai ales în statele Imperiului austriac și să urmărească același țel și în Valahia printr-o călătorie și să se îngrijească după puteri de difuzarea în toate direcțiile a manifestelor revoluționare românești.

Extrasul anexat al unei scrisori a lui Rosetti către Rosenthal, găsit la Rosenthal, constituie o dovadă parțială pentru cele spuse mai înainte.

Pentru Paris

Vă rog încă odată — după cum s-a mai întâmplat prin rescriptele de aici din 16 februarie și 3 martie a.c. nr. 125/9 și 144/9 să îndreptați din nou atenția autorităților polițienești asupra uneltirilor periculoase ale lui Rosetti și să încercați să o influențați în așa fel, încît să nu i se mai permită șederea în Franța, fapt care — la tratarea actuală mai severă a străinilor din Paris — precis că nu este greu de obținut.

Pentru București

Vă rugăm să-l înștiințați pe guvernul princiar în mod confidențial despre notele amintite anterior referitor la uneltirile partidului de emigranți români și să-i atrageți atenția asupra lui Winterhalder, pomenit în extrasul scrisorii anexate, și care se pare că se află în relații strînse cu Comitetul emigranților români.

Pentru Paris și București

Printre alte scrisori se află la Rosenthal și una semnată cu: Louis, avînd data Paris, 6 august, str. D'Alger nr. 65 adresată d-lui Jean Demetre Bourmezo din București, care dă de bănuț în legătură apropiată a corespondentului și a lui Bourmazo cu Rosetti și cu partidul emigranților în general.

Trebuie să vă încredințez dv. să faceți uzul cel mai adecvat.

Pentru Paris

La autoritățile polițienești din Paris.

Pentru București

La guvernul princiar pentru a face cercetări în continuare. Despre îndeplinirea sarcinilor de mai sus aștept răspunsul dvs.

Primiți...

Pentru ministrul Bach

După ce am luat cu mult interes cunoștință prin comunicatul cuprinzător transmis cu adresa stimată din 16 ale lunii curente despre cercetările privind pictorul Constantin Rosetti, am onoarea să vă restituie cele comunicate, anexat cu cea mai mare mulțumire.

Am fost determinat de ele să acționez autoritățile de securitate franceze și românești asupra activității periculoase a partidei emigranților români, apoi l-am însărcinat pe ambasadorul imperial din Paris să acționeze în măsura în care este oportun ca C.A. Rosetti să fie expulzat din Franța.

Deoarece dintr-o scrisoare a lui Rosetti din 14 iulie găsită la Rosenthal rezultă că un individ cu numele de Winterhalder a fost în legătură apropiată cu cei doi, care este fără dubiu librarul Heinrich Winterhalder, originar din Viena, care a fost compromis în revoluția din Valahia din 1848, a fugit de acolo și pentru care dv. cu adresa nr. 8636/961 din 1 mai anul trecut mi-ați trimis un pașaport al locotenentei Austriei de Jos pentru o ședere de un an la București, pentru a-i face posibil ca sub protecția acestui document să se întoarcă din Paris la București, trebuie să supun considerației dv. dacă trebuie îngăduit acestui cetățean austriac șederea pe mai departe la București?

Despre corespondența unui anume Louis din Paris cu Jean Demetre Bourmazo din București și legăturile lor cu Rosetti se vor întreprinde de asemenea cercetări.

Rapoartele pe care le aștept în această problemă nu voi lipsi să le aduc la cunoștința dvs.

ANEXA 4

1851, octombrie, 14 București. A. von Laurin către prințul Schwerzenberg, știri despre situația creată în urma morții lui C. Rosenthal și activitatea librarului Winterhalder la București.

Agencia și Consulatul general
imperial-regal

București, 14 octombrie 1851

nr. 26

Nr. $\frac{1277}{G}$ pr. 25/10

Prea înalte Principe !

S-au cunoscut foarte bine legăturile între Constantin Rosenthal, pomenit în înaltul decret emis de alteța dv. în 30 ale lunii trecute sub nr. $\frac{1110}{G}$, cu Rosetti și cu alți proscriși români și când s-a aflat că primul s-a sinucis, a existat grija, ca hîrțiile sale și corespondența sa cu tovarășii săi de opinii ar fi căzute în mîna justiției și că participanții ar fi fost descoperiți.

Principele Știrbei a intenționat tocmai să mă roage să cercetez pe căi potrivite, dacă printre documentele lăsate de Rosenthal se găsesc și hîrtii obținute din partea unor români, cînd am avut onoarea de a primi decretul alteței dv. pe care l-am pomenit anterior.

A pus greutate deosebită pe notele privind pe Demetre Bournazo, care tocmai a intenționat să se strecoare în Valahia folosind pretextul de a căuta huiulă. Principele își rezervă dreptul de a-l supraveghea în caz că ar reuși să vină aici și să-l legitimeze în clipa în care ar arăta o comportare care ar da de bănuț.

În ceea ce-l privește pe Winterhalder, acesta și-a desfăcut relațiile cu Rosetti de mai bine de 18 luni. Întreține însă cu capitalul acestuia o librărie care sub firma Rosetti și Winterhalder este cea mai bună librărie din București.

Principele m-a solicitat să-l invit pe Winterhalder să părăsească principatul în 3—4 luni. Înainte de a fi luat vreo măsură în această direcție, rog pe alteța dv. să-mi dea indicațiile cuvenite deoarece acest bărbat de curînd a obținut un pașaport din partea locotenenței Austriei de Jos.

Depozitul lui Winterhalder conține opere de scriitori clasici francezi și germani. Scrierile politice și manifestele le-a eliminat de mult. Întruniri numai au loc în incinta librăriei; a rupt și toate relațiile cu Racoviță și cu consulul englez. Fiind un librar bine instruit și de altfel un om cu totul inofensiv, prietenii cărții, chiar dacă nu sînt mulți, ar suferi dacă ar pleca de aici.

Dacă de altfel Rosetti l-a invitat pe Winterhalder de a-i ușura lui Rosenthal intrarea în Valahia, se pare că Winterhalder n-a răspuns acestei invitații căci nu s-a aflat la nici o instanță despre așa ceva.

În cea ce privește acest subiect, am să-l interoghez exact pe Winterhalder, iar rezultatele voi avea onoarea de a le raporta alteței dv.

Primiți alteța dv. expresia devotației mele cele mai sincere.

A. von LAURIN

ANEXA 5

1851, oct., 21, Viena. Ministrul Bach către Prințul Schwarzenberg comunica informațiile obținute referitor la atitudinea librarului Winterhalder față de mișcarea revoluționară română.

Nr. $\frac{1259}{g}$ pr. 22/10

Viena, 21 octombrie 1851

Prealuminate Principe !

Răspunzînd la stimata adresă din 30 a lunii trecute nr. 1110 am onoarea a comunica Prealuminăției Dvs. că deși n-am observat că librarul Heinrich Winterhalder din Viena să fii devenit suspect prin legăturile sale cu Rosetti și Rosenthal, stabilindu-se însă în cazul unei expulzări din Valahia în Viena, ar putea ține de aici nu numai legăturile periculoase cu Parisul și Bucureștiul, ci ar putea să le facă prietenilor săi servicii chiar mai mari. De aceea cred că deocamdată nu cred că e potrivit să facem caz împotriva rămîinerii în continuare a cetățeanului nostru la București.

Primiți Prealuminăția Dvs. expresia alesei mele stime cu care am onoarea a rămîne al Prealuminăției Dvs. preaplecat servitor.

Bach

ANEXA 6

1851, oct. 24. București. A. von Laurin către prințul Schwerzenberg. Comunica răspunsurile date de librarul Winterhalder referitor la legăturile sale cu revoluționarii români din emigrație.

Agencia și Consulatul General împăătesc regesc

Nr. 27 A—E București, 24 octombrie 1851

Nr. $\frac{1313}{g}$ pr. 2/11

Prealuminate Principe !

Prin raportul din 14 a lunii, nr. 26 am avut onoarea să comunic Prealuminației Dvs. că îl voi întreba pe librarul Winterhalder, care a stat în corespondență cu proscrisul valah Rosetti, pentru a înlesni lui Constantin Rosenthal intrarea în Țara Românească (Valahia), despre străduințele sale în această direcție.

Winterhalder nu neagă faptul că atât Rosetti cât și Rosenthal l-ar fi rugat să lucreze (intervină) pentru cel din urmă. Precum știe însă, Rosenthal și-a dorit reîntoarcerea la București, fiindcă aici ar fi locul unde să-și poată valorifica cu succes arta sa.

Mai multe scrisori din partea lui Rosenthal către Winterhalder certifică aceasta.

În ceea ce privește persoanele care trebuiau să intervină pentru Rosenthal, acestea n-au îndrăznit să prezinte la locul potrivit dorința acestuia și ar fi de explicat aceasta lui Winterhalder, iar el ar fi scris (lui Rosenthal) că poliția s-ar opune reîntoarcerii sale la București.

Correspondența deja menționată, a lui Rosenthal cu Winterhalder precum și o scrisoare a lui Rosetti către cel din urmă, le-am procurat și am onoarea a prezenta alăturat toate exemplarele Prealuminației Dvs.

În ceea ce privește scrisorile lui Winterhalder, acestea nu sînt periculoase, agravant apare doar faptul că a stat în legătură cu acești oameni și s-a lăsat folosit ca unealtă pentru aceste uneltiri.

Totuși, tendința aceasta criminală este evidentă, dacă se compară scrisoarea sesizată la Pesta a lui Rosetti către Rosenthal, din 14 iulie, cu scrisoarea mai sus amintită către Winterhalder din ziua de 8 a aceleiași luni.

Winterhalder susține că în această chestiune n-ar fi bănuiră nimic rău și din scrisorile existente nici nu se poate deosebi contrariul.

Totuși, intimitatea acestuia cu Rosetti și Rosenthal care reiese din schimbul de scrisori, nu lasă din păcate nici un dubiu, că n-ar fi știut de taina acestora și că n-ar fi fost informat despre intențiile propagandei revoluționare.

Guvernul domnesc dorește de aceea expulzarea lui Winterhalder din Țara Românească (Valahia).

El deține însă o librărie pe care ar trebui să o părăsească în acest caz și, deține, precum se știe, un pașaport pentru ședere la București pentru un an, pe care l-a obținut de curind.

În aceste împrejurări, socotesc de datoria mea să rog Prealuminația Dvs. pentru instrucțiuni înainte de a lua o hotărîre definitivă.

Am onoarea să repet prealuminației Dvs. expresia stimei mele adînci.

A. von Laurin

ANEXA 7

1851, noiembrie 8, Viena. Ministrul Bach către prințul Schwarzenberg. Referitor la situația expulzării librarului Winterhalder din Țara Românească.

Nr. $\frac{1341}{g}$ pr. 10/11

Wien, în 8 noiembrie 1851

Preluminate Principe !

Răspunzînd stimatei Dvs. adrese, din 5 a lunii nr. $\frac{1277}{g}$ am onoarea să certific cu mulțumiri prealuminăției Dvs. raportînd Agentului și Consulului General împărătesc din București din 14 a lunii precedente cu nr. 26 cu privire la librarul Heinrich Winterhalder și să vă comunic că motivele sînt atît de evidente încît guvernul împărătesc să aibe ceva de obiectat și să nu pună nici o piedică expulzării lui Winterhalder din Țara Românească, ceea ce se va comunica ambasadorului Țării Românești de către Consulul General menționat.

Primiți asigurarea stimei mele depline cu care am onoarea a rămîne al prealuminăției Dvs. ascultător servitor.

Bach

ANEXA 8

**1851, noiembrie, 11. Viena. Cancelaria prințului Schwarzenberg către A. von Laurin
dispoziția privind pe librarul Winterhalder.**

Nr. 1313

g

11 noiembrie 1851 (Viena)

Privind raportul Dvs. din 24 a.c. nr. 27 A — al cărei anexe vă restitui
alăturat — nu pot decât să vă recomand să urmați întru-totul acel ordin, care
este cuprins în răspunsul meu din 5 a lunii Nr. $\frac{1277}{g}$ referitor la librarul Win-
terhalder.

(Notat pe margine: se referă la corespondența între Winterhalder, Rosenthal și
Rosetti).

ANEXA 9

1851, nov. 5/17. București I. Otteteleşanu către A. von Laurin comunica consimțământul guvernului pentru prelungirea date de expulzare a librarului Winterhalder. Copie anexată la adresa din 25 nov. 1851 a consulului von Laurin.

Ad. Nr. $\frac{1426}{g}$ 1851

Copia notei, onorabilului Secretar de Stat al Principatului Valahiei către Agenția și Consulul General al Austriei la București, 5/17 noiembrie 1851.

Aminarea cu șase luni care a fost acordată lui Henri Winterhalder, librar stabilit aici, pentru a-și rezolva afacerile și să părăsească țara, fiind expirat, guvernul princiar consimte, în afară de cazul în care Dumneavoastră nu aveți de obiectat, să prelungească acest termen inițial cu încă două luni începînd de astăzi, la sfîrșitul căruia veți putea Dl. Agent și Consul general să luați măsurile necesare pentru ca în virtutea motivelor enunțate în Nota Secretarului din 23 ianuarie nr. 284 Dl. Winterhalder trebuie să părăsească definitiv țara.

I. Otteteleşanu

ANEXA 10

1851, noiembrie 25, București. A. von Laurin către prințul Schwarzenberg. Raportează că a comunicat lui Winterhalder ordinul de expulzare.

I.r. Agenția și Consulatul general București, la 25 noiembrie 1851

Nr. $\frac{29}{31}$

Nr. $\frac{11126}{g}$ nr. 7/n

Prealuminate Principe !

În conformitate cu înaltul (indescifrabil n.n.) din 5 a.l. Nr. $\frac{1277}{29}$ și a copiei după nota secretariatului de stat a ministerului (Țării Românești) i-am comunicat librarului Heinrich Winterhalder că cel mai târziu pînă la 19 ianuarie a anului următor va trebui să părăsească definitiv acest principat.

De obiecțiile sale n-am putut ține cont și i-am atras atenția că acest termen este peremptoriu.

Despre aceasta s-a încunoștințat secretariatul de stat al principatului.

Ziua plecării sale precum și ruta pe care o va urma, voi avea onoarea a comunica preluminăției Dvs. la timp.

Permiteți prealuminăția Dvs. exprimarea stimei mele profunde.

A. von Laurin

THE PAINTER C. D. ROSENTHAL: AN EMISSARY OF THE ROMANIAN DIASPORA IN PARIS

ABSTRACT

After taking refuge in Paris, the Romanian revolutionaries from 1848 intensively continued to act to reactivate the fight for liberty, independence, and national unity. In July, 1851, as an emissary of the Romanian Diaspora in Paris, C.D. Rosenthal leaves for homeland, where he was supposed to get in touch with the revolutionary patriots back home. The scheme, however, failed, because he is arrested in Budapest, where he dies in prison.

The appended documents, kept in Viennese archives, prove coherent, well organized actions to tie up the Paris Diaspora with the Romanians from Transylvania and, through Sibiu and Braşov, their liaison centres, with the Romanians back home.

CITEVA DOCUMENTE PRIVIND RELAȚIILE GOLEȘTILOR CU BRAȘOVUL

de DORINA NEGULICI

În șirul multiplelor legături ce au existat de-a lungul întregii noastre istorii între Brașov și principate, un loc deosebit îl ocupă cele cu Țara Românească, sub toate aspectele: economic, cultural și politic.

Epoca lui Constantin Brîncoveanu, caracterizată prin progrese semnificative în toate domeniile vieții materiale și spirituale, a marcat un moment semnificativ în intensificarea legăturilor cu Transilvania și îndeosebi cu Brașovul. Numeroasele documente care ni s-au transmis și din care o bună parte se păstrează fie la Arhivele Statului, fie în Arhiva Primei Școli Românești din Șcheii Brașovului reflectă politica națională dusă de remarcabilul domn. În ceea ce privește relațiile sale cu Brașovul, a urmărit mai multe direcții. I-a ajutat pe românii de aici în lupta dusă împotriva catolicizării preconizată de habsburgi, din rîndurile lor și-a recrutat pe cel mai vestit diplomat, David Corbea, a acordat largi privilegii negustorilor din Șchei și cetate, iar meșterilor aurari, țesători, tîmplari le comanda cantități mari de produse atît de apreciate la curtea sa și a boierilor români.

A ținut la relațiile de bunăvecinătate, mai ales din dorința de a putea acționa direct și fără opreliști în rîndurile românilor amenințați chiar în ființa lor etnică.

În realizarea înnoirilor pe care le-a preconizat și înfăptuit, atît în domeniul politic cît și în cel cultural, Brîncoveanu s-a înconjurat de oameni valoroși, de primă mînă. Așa se explică faptul că printre sfetnicii săi se va afla și Radu Golescu, fiul lui Matei (Leurdeanu)¹, care a ocupat o serie de dregătorii, mai întîi comis și ispravnic de Cîmpulung, apoi agă și mare vornic.

Cu Radu Golescu încep și legăturile boierilor Golești cu Brașovul. Atunci cînd Brîncoveanu îl numea ispravnic de Cîmpulung, domnitorul înștiințează prin scrisoarea din 3 septembrie 1700² pe judele Brașovului, „jupîn Echel Gheorghe” (Georg Jekelius) de schimbarea pe care o făcuse și-l anunță că Radu Golescu va veni în orașul său. Cere judeului să caute să i se facă acestuia dreptate în orice judecată, „ca să păzească pururea buna vecinătate”.

¹ ANASTASIE IORDACHE, *Goleștii — locul și rolul lor în istoria României*, București, 1979, p. 11.

De altfel, Radu Golescu cunoștea deja societatea brașoveană, știa bine că aici se află vestiții meșteri care lucrau la comanda boierilor din țară. Acest lucru este atestat tot de o scrisoare a lui Brîncoveanu datată la 10 aprilie 1689¹ adresată aceluiași jupîn Gheorghe „fălnogiu de la Cetatea Brașovului“, prin care îl ruga să dea piatra de pecete trimisă lui Ieremia pecetarul (este vorba de Ieremias Jekelius III) și să-l îndemne să lucreze cât mai repede în același fel ca pecetea făcută la inelul de aur trimis prin Radu Golescu postelnicul, cu mențiunea de a scrie de data aceasta legenda cu slove latinești. Acest document are pentru noi o dublă importanță. O dată pentru că reliefează serviciile ce le-a adus Radu Golescu Brîncoveanului și apoi pentru că aflăm printre meșterii brașoveni care au lucrat pentru vestitul domn și pe Ieremias Jekelius III (1686—1716)².

De la isprăvnicia din Cîmpulung, Radu Golescu adresa lui „Jekil Ghiorghi“, județul Brașovului, la 14 octombrie 1700 o scrisoare³ prin care îi cerea acestuia să facă dreptate în pricina dragoveanului căruia i s-au oprit la plecare oile de către un nemeș. Ispravnicul cercetase situația, știa că împricinatul este de baștină din Dragoslavele și nu „venetic deantrăla parte venit“, avînd „temeiul casei lui și moșiile lui“. Îl atenționează pe jude să facă dreptate, „ca să nu avem vorbe de împotriviri“.

După Radu Golescu, fiul lui Matei, pînă la anul 1804 nu mai avem știri despre vreo relație a Goleștilor cu brașovenii. Începînd însă cu acest an și pînă în vremea revoluției pașoptiste relațiile sînt continue sub o formă sau alta.

Radu Golescu, fiul Anei Golescu și al lui Nicolae Știrbei, va întreține relații economice cu brașovenii. Este cunoscut faptul că marele ban, receptiv la înnoirile vremii sale, s-a adaptat noilor relații de producție⁴, reușind prin comerțul cu miere, ceară și vite să-și sporească considerabil averea. Pe cînd era doar vornic, vînduse vite măcelarului brașovean Joji, iar acesta nu i le achitase. La 12 martie 1804⁵, „Logofeția cea mare a Principatului Valahiei“, scrie Agenției cesaro-crăieștii Curți, pentru vornicul Golescu care au dat jalbă domniei că are de primit 200 fl. taleri de la Joji măcelarul din Brașov. La judecată, în Brașov, încă din 1802, Joji s-a legat să plătească. Cerea să-l silească județul Brașovului la plată. La 1817, 26 ianuarie⁶ Radu Golescu semnează alături de fiul său Nicolae și de Grigore Băleanu, un raport către Ion Gheorghe Caragea domnul Țării Românești, despre cercetarea pricinii dintre brașoveanul Ilie Tîrcă din Șchei și căminarul Drugănescu. O copie a acestui raport se află în arhivele amintite.

² *Catalogul documentelor românești din Arhivele Statului de la Orașul Stalin*, vol. I, 1521—1799, p. 41, 188; Stenner, I, 3, nr. 374; NICOLAE IORGA, *So-cotelile Brașovului*, p. 250.

³ *Catalogul documentelor românești din Arhivele Statului de la Orașul Stalin*, vol. I, 1521—1799, p. 24, nr. 107; ȘTEFAN IONESCU, *Epoca Brîncove-nească*, Cluj-Napoca, 1981, p. 224.

⁴ GYÁRFÁS TIHAMER, *A Brassai Ötvösség Története*, Brașov, 1912, p. 123.

⁵ *Catalogul documentelor românești din Arhivele Statului de la Orașul Stalin*, vol. I, 1521—1799, p. 41, 190; Stenner I, 5, nr. 680.

Fiii marelui ban Radu Golescu, Iordache și Constantin, vor duce mai departe în timp relațiile cu brașovenii, în vremea lor acestea amplificându-se.

De la Constantin Golescu boier liberal și cărturar, care de tânăr intră în viața politică, urcând toate treptele arhondologiei, de la ispravnic pînă la mare logofăt, se păstrează în Arhivele Statului Brașov, documentul datat 24 iunie 1808⁹. În acel moment Dinicu îndeplinea funcția de stolnic ispravnic de Muscel, calitate în care semnează înștiințarea către Sfatul judecătorilor cetății Brașovului cu privire la jaful făcut de hoțul Ianoș asupra birăului Ion Perșoiu.

Împreună cu fratele său Gheorghe, aveau să cunoască Brașovul îndeaproape în timpul refugiului din 1821—1822, determinat de desfășurarea evenimentelor din acest an din Țara Românească¹⁰. S-au refugiat, alături cu alți boieri ai țării, în cetatea ce adăpostise de veacuri „popasurile lungi, oboseite și triste ale atîtor alți fugari din vremei...”¹¹. Se cunoaște bine activitatea politică pe care cei doi Golești au desfășurat-o în timpul refugiului. Se știe de asemenea condițiile în care au trăit refugiații români la Brașov. Autoritățile transilvănene insistau pentru dislocarea lor spre interiorul țării, pretextînd o mai ușoară aprovizionare. Ca urmare a insistențelor mitropolitului Dionisie¹² și datorită faptului că magistratura orașului considera rămînerea necesară pentru a avea „comercianții și industriașii sași bun profit bănesc, avînd mărfurile lor căutate printre boierii refugiați...”¹³, refugiații continuă să trăiască în cetate și în cartierele de margine. Neaflînd ajutor de nicăieri, situația lor materială degradîndu-se rapid, parte dintre ei au început să se ocupe de executarea și comercializarea unor produse pentru a-și asigura existența. Printre aceștia se afla și Iordache Golescu așa cum rezultă din cererea pe care o înaintează în 1822 magistratului orașului¹⁴: „Gheorghe Ion Golescu din Valahia vecină, roagă, deoarece poliția abia în luna august anul curent potrivit anexei i-a permis să-și construiască un cupor pentru confecționarea cozonacilor și prăjiturilor sale deoarece cozo-

⁹ ANASTASIE IORDACHE, *op. cit.*, p. 13.

¹⁰ *Catalogul documentelor românești din Arhivele Statului Brașov*, vol. II, 1800—1825, București, 1975, p. 108, 495.

¹¹ *Idem*, p. 517, nr. 2942.

¹² *Idem*, p. 217, nr. 1140; Arhivele Statului Brașov, Fond Actele magistratului, nr. 275/1811.

¹³ N. BĂNESCU, *Viața și scrierile marelui vornic Iordache Golescu*, Vălenii de Munte, 1910, p. 11—12; EMIL VIRTOSU, *1821 — Date și fapte noi*, București, 1932, p. 141; EMIL MICU, *Brașovul și mișcarea revoluționară condusă de Tudor Vladimirescu*, în *Cumidava*, II, Brașov, 1968, p. 123; ANASTASIE IORDACHE, *op. cit.*, p. 19.

¹⁴ EMIL VIRTOSU, *op. cit.*, p. IV—V.

¹² ANASTASIE IORDACHE, *op. cit.*, p. 20—21.

¹³ A.A. MUREȘIANU, *Știri nouă despre refugiații munteni la Brașov în secolul al XVIII-lea și în revoluția de la 1821*, în „Țara Birsei”, Anul II, Ianuarie—Februarie 1930, No. 1, p. 14—15.

¹⁴ IOAN LUPAȘ, *Cum trăiau în Brașov boierii refugiați din Țara Românească în cursul revoluției lui Tudor Vladimirescu*, în „Țara Birsei”, Anul V, No. 3, Mai—Iunie 1932, p. 200.

¹⁵ Arhivele Statului Brașov, Fond Actele Magistratului, doc. 4050.

nacii săi sînt cu totul diferiți de produsele franzelarilor de aici și obișnuiesc a fi consumați numai de către boieri însă nu și de către locuitorii de aici și deoarece el a plătit chiria pe anul acesta lui Duca Melancovici pentru 440 florini și a investit în acest scop 120 de florini“. Dar în acești ani de grele încercări, nu au renunțat la activitatea politică. De la Brașov aveau să semneze împreună cu Al. Villara și ceilalți boieri o serie de memorii adresate Rusiei¹⁶ în ideea posibilității înfăptuirii unei reforme atît de necesare în Țara Românească. Activitatea pe care au desfășurat-o după anul 1822, îi situează pe cei doi frați Iordache și Dinicu Golescu printre personalitățile proeminente ale epocii atît în domeniul gîndirii social-politice cît și în cel al culturii naționale.

¹⁶ EMIL VÎRTOSU, *op. cit.*, p. 141.

¹⁷ ANASTASIE IORDACHE, *op. cit.*, p. 103.

DOCUMENTS IN THE ARCHHIVES FROM BRAȘOV CONCERNING THE RELATIONS BETWEEN THE GOLESCU FAMILY AND THE CITY OF BRAȘOV

ABSTRACT

The permanence of the extensive relations between the cis- and trans-Carpathian territories is a fundamental constant of our history. Arguments pleading for this assertion swamp libraries, archives, and museums altogether.

In this study, a particular aspect of the problem is dealt with, namely the relations between the Golescu family, a resounding name in the turbulent Romanian history, and the city of Brașov. In this study, we gathered all the relevant documents kept in Brașov archives, consisting of acta officialia or personal letters the Golescu family members addressed to the Brașov magistracy, covering a period of about 150 years.

ANDREI MUREȘIANU — CONTRIBUȚII BIBLIOGRAFICE*

de ION BUZAȘI

I. ÎN VOLUME

Icoana creșterii rele cu mijloace de a o face și mai rea. După principiile renumiților bărbați Cr. S. Salțmann și Carol Han, tradusă și prelucrată pentru români de Andreiu Murășan. Brașov, Tipografia lui Ioan Göt, 1848.

Din poeziile lui Andreiu Mureșanu, Brașov, 1862. Cuprinde: Poesii ocaționari: Fetița și păsărica, Teodor și Mariuța, Simpatia la Viena, Vinovatul, O muștrare, Nuse poate, Un rămas bun de Brașov, Așa mi-a fost ursita, Răsunet, O panoramă în vis, Alt răsunet, Cătră nuori, O plimbare la lună, Cătră mierlă, Glasul unui român, La serbarea aniversării pre în domn Georgie D. Bibescu în 23 aprilie 1843, O privire de pe Carpați, O privire peste lume, Un suspin, La muza mea, Orb și orb, Un răsunet, 15 Mai 1848, Omul frumos, Un devotament familiei Hurmuzachi, Cătră martirii români din 1848—1849, Devotament în sale principelui Carol de Schwarzenberg, la intrarea sa în Sibiu ca guvernator, La deschiderea tipografiei românești diecesane din Sibiu, Răspunsul păsăruicii, Omagiu de fidelitate mai. sale Francisc Iosef I împ. al Austriei etc. cu ocaziunea venirii sale în Ardeal la 27 iulie 1852, Orfana din munți, Dorul meu, O dimineată pe Surul, Suvenire, Domnului căpitan c.r.M.N., Anul nou 1854, Minte, Încelatul, Un vot sincer închinat mai. sale Francisc Iosef I împ. al Austriei etc. cu ocaziunea festivității nupțiarilor în 24 aprilie 1854, Morții de la Oltenița, România la 1854, La mormîntul lui Ioan Mocioni de Foen, rep. 25/21 mai 1851, La mormîntul lui Lucian Mocioni de Foen, rep. 23/11 mai 1854 în etate de 24 ani, Imn popular, Trei monumente: La Buzău, Focșani și Iași, Anul Nou 1855, Locul fericirii, Fanariotul și darea, O fetiță la aniversarea mamei sale, Moldova la anul 1855, La mormîntul protosingelului Grigoriu Pantazi, La mormîntul marelui vornic al Moldovei Decsachi Hurmuzachi, care a murit în 30 martie 1857, Un epitaf, Un logogrif.

Versiuni și imitări de fabule și istorioare în metru: Cele două căpățini goale, Moartea și candidații ei, Viața la cîmp și la grădine, Conținerea de gustarea amorului fizic în iunie și afară de căsătorie, Împăratul și arhimandritul, Țăranul persian cu poamele, Asinul cu trei proprietari, Morariul cu fiul său, Vinătorul de pe Alpi, Lacrimile, Lupul în doaga de moarte, Năluca, Văduva din China, Ducea Paluchiu.

Din poeziile lui Andreiu Mureșianu, Ediția a doua, Sibiu, 1881. Față de ediția anterioară adaugă în cuprins: Elenuța în cetate, Eremitul din Carpați, Lumina și adevărul, Cuvîntul unui pelerin, Un epitaf, La mormîntul D-iei M.S.I.

Omul frumos, poezie de Andreiu Mureșan. O familie fericită (din Istoriorele lui Andersen), Biblioteca copiilor nr. 17, Editura Librăriei Ciurcu, Brașov, 1901.

* Viața și opera lui Andrei Mureșianu fiind analizate în multe de noi, în prezenta bibliografie am cuprins numai lista lucrărilor publicate, așa cum figurează în original, oferind doar corecții ortografice și unele note explicative.

Ioan Lupaș, *Din activitatea ziaristică a lui Andrei Mureșan*, București, 1925. Cuprinde articolele: Cîteva reflexii asupra poeziei noastre, Duplica (Asupra poeziei), Articol începător. Proprietate (avere, moșie), Spice istorice, Lovirea lui Gavril Băthori cu brașovenii la a. 1612, Artele sau măestriile cele frumoase, Românul și poezia lui, Românul în privința muzicii, Românul în privința picturii, Un sfat bun la timpul său, Măiestria tipariului.

Notă: Este atribuit în mod eronat lui Andrei Mureșanu articolul Un discurs asupra versificației noastre. El aparține lui G. Bariț, așa cum demonstrează Livia Grămadă în ediția cit.

Poezii și articole, ediție îngrijită și prefată de D. Păcurariu, Editura pentru literatură, 1963.

Reflexii, ediție îngrijită, prefată, note și glosar de Livia Grămadă, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1977 (seria „Restituiri”). Cuprinde articolele: Trecerea omului la slobozenie și moral, Pentru ce sîntem așa rămaș, Cîteva reflexii asupra poeziei noastre, Duplică (Asupra poeziei), O vorbă pentru creștere și școală, Articol începător (proprietate, avere, moșie), Sulzer despre români, Răspuns la articolul „Versuri albe”, Artele sau măestriile cele frumoase, Românul și poezia lui, Românul în privința muzicii, Românul în privința picturii (zugrăvirei), Măiestria tipariului.

Notă: În Addenda se reproduce și se atribuie lui Andrei Mureșan articolul Tinerimea noastră pe la școalele publice.

II. ÎN PERIODICE

A. Poezii originale

Stihuri rostite de un școlariu în examenul din școala românească în Brașov, la 1839, februarie 8 — „Foaie pentru minte, inimă și literatură”, II, 1839, nr. 7, p. 55, semnat A.M.

A propos — „F.p.m.i.l.”, II, 1839, nr. 17, pp. 129—130, semnată de A.M.-n (în volum *Fetița și păsărica*).

Simpatie la Viena — „F.p.m.i.l.”, II, 1839, nr. 18, pp. 142—143, semnată Serețeanu.

Către un trandafir veșted — „F.p.m.i.l.”, II, 1839, nr. 20, pp. 158—159, semnată A.M.-n.

Vinovatul — „F.p.m.i.l.”, II, 1839, nr. 48, p. 384, semnată A.M.-n.

Mustrea — „F.p.m.i.l.”, III, 1840, nr. 12, p. 95.

Notă: S e precizează mai tirziu (p. 128) că titlul ei trebuie să fie *Mustrare*. În volum apare cu titlul *O mustrare*.

Nu se poate — „F.p.m.i.l.”, III, 1840, nr. 16, p. 128, semnată A.M.-nu.

Așa mi-a fost ursita — „F.p.m.i.l.”, IV, 1841, nr. 11, p. 88, semnată A.M.-nu.

Răsunet — „F.p.m.i.l.”, IV, 1841, nr. 45, pp. 359—360.

O panoramă. În vis — „F.p.m.i.l.”, IV, 1841, nr. 49, p. 392.

Alt răsunet — „F.p.m.i.l.”, V, 1842, nr. 2, p. 16.

Cătră nuori — „F.p.m.i.l.”, V, 1842, nr. 5, p. 40.

Ironie — „F.p.m.i.l.”, V, 1842, nr. 11, p. 88.

Om și vită-n paralel — „F.p.m.i.l.”, V, 1842, nr. 15, pp. 119—120.

Un rămas bun — „F.p.m.i.l.”, V, 1842, nr. 37, p. 296.

Notă: Data 1840. În volum apare cu titlul: *Un răsunet bun de la Brașov*.

Cătră mierlă, poezie populară — „F.p.m.i.l.”, V, 1842, nr. 39.

Notă: În volum: *Cătră mierlă*.

Glasul unui român — „F.p.m.i.l.”, VI, 1843, nr. 28, p. 224.

O privire peste lume — „F.p.m.i.l.”, VIII, 1845, nr. 27, pp. 219—220.

Un suspin — „F.p.m.i.l.”, VIII, 1845, nr. 39, p. 316, semnată a.m.n.

La musa mea — „F.p.m.i.l.”, X, 1847, nr. 16, p. 132, semnată a-m-u.

Orb și orb — „F.p.m.i.l.”, X, 1847, nr. 42, p. 344, semnată a-m-u.

Răsunet — „F.p.m.i.l.”, XI, 1848, nr. 25, p. 200, semnată a.m.u.

Notă: În volum *Un răsunet*. Poezie cunoscută sub numele *Deșteaptă-te române*.

Un devotament familiei Hurmuzachi din partea tinereții române din Transilvania, — „F.p.m.i.l.”, XIII, 1850, nr. 1, pp. 1—2, semnată A.M.

Vers funebral rostit cu ocaziunea rugăciunilor, făcute pentru martirii români la 27 dec. a. tr. în biserica cea mare din suburbiul românesc la Brașov, de profesorul — „F.p.m.i.l.”, XIII, 1850, nr. 2, p. 9, nesemnată.

Notă: În volum: *Cătră martirii români din 1848—1849*. A fost publicată și în *Bucovina*, III, 1850, nr. 2, p. 9.

Răspunsul păsăruicii din foiletonul „Zimbrului”, — „F.p.m.i.l.”, XIII, 1850, nr. 11, p. 88, semnată A.M.-u.

Devotament înălțimei sale serenismului principe Carol de Svarțenberg Guvernatoriului c.r. civil și militar al Transilvaniei, comandantului de corpul 12, general-locoteninte mareșal câmpescu s.c.l., s.c.l. Cu ocaziunea intrării sale în Sibiu, din partea națiunii române din Transilvania, — „F.p.m.i.l.”, XIV, 1851, nr. 19, p. 152.

Notă: A fost publicată și în limba germană în traducerea lui I. Schuller „F.p.m.i.l.”, XIV, 1851, nr. 21, p. 168. Versiunea românească a fost reprodusă în „Gazeta de Moldavia”, XXIII, 1851, nr. 65, p. 265, și în „Zimbrul”, II, 1854, nr. p. 61.

Omul frumos — „F.p.m.i.l.”, XIV, 1851, nr. 27, p. 215, semnată A.M.-u.

Omagiu de fidelitate, închinat maiestății sale c.r. apostolice Franciscu Iosefu I, imperatu al Austriei, rege al Ungariei, mare principe al Transilvaniei s.c.l., s.c.l. cu ocaziunea prea-naltei sale veniri în Transilvania de către comunele românești de relegea răsăriteană la 26 iuliu în Brașov — „F.p.m.i.l.”, XV, 1852, nr. 25, p. 97.

Notă: Semnează „translator de guberniu pentru limba română”.

Suvenire, D.M.N. — la Mitrovitiu, — „F.p.m.i.l.”, XVI, 1853, nr. 49, p. 362. Semnează A.M.

Elenuța în cetate — „F.p.m.i.l.”, XVII, 1854, nr. 8, p. 32, semnează Urziceanu.

Eremitul din Carpați — „F.p.m.i.l.”, XVII, 1854, nr. 14, p. 68, nesemnată.

Un vot sincer, închinat maiestății sale imperatorului Franciscu Iosefu I și serenității sale mirese Elisabeta, ducesa în Bavaria, cu ocaziunea festivității nupțiarilor în 24 aprilie 1854, din partea poporului românesc — „F.p.m.i.l.”, XVII, 1854, nr. 15, p. 69, nesemnată.

Morții de la Oltenița — „F.p.m.i.l.”, XVII, 1854, nr. 21, p. 115—116, nesemnată.

Eremitul din Carpați, — „F.p.m.i.l.”, XVII, 1854, nr. 21, p. 116, nesemnată.

La mormintul lui Ioane Mocioni de Fenu, care a reposat în 25/19 mai 1854, — „F.p.m.i.l.”, XVII, 1854, nr. 27, pp. 147—148, semnată Eremitul.

La mormintul lui Lucianu Mocioni de Fenu, care a reposat în 23/11 mai 1854 în etate de 24 ani, — „F.p.m.i.l.”, XVII, 1854, nr. 31, p. 172, semnată Eremitul.

Eremitul din Carpați — „F.p.m.i.l.” — XVII, 1854, nr. 36, p. 196, nesemnată.

Notă: În volumul de poezii, publicat în 1862, a apărut sub titlul *România în 1854, II*.

Trei monuminte la Buzău, Focșani și Iași, — „F.p.m.i.l.”, XVII, 1854, nr. 48, p. 262—263, semnată Eremitul din Carpați.

Locul fericirii — „F.p.m.i.l.”, XVII, 1854, nr. 53, p. 285 semnată Eremitul din Carpați.

Anul nou 1855, — „F.p.m.i.l.”, XVII, 1855, nr. 1, p. 4, semnată Eremitul din Carpați.

Moldova la anul 1855 — „F.p.m.i.l.”, XVIII, 1855, nr. 7, p. 36, semnată Eremitul din Carpați.

La mormintul protosing (helului) Grigorie Pantasi, — „F.p.m.i.l.”, XVIII, 1855, nr. 9—10, p. 51—52, semnată O.Z.

Fanariotul și darea, — „F.p.m.i.l.”, XVII, 1855, nr. 15, p. 80, semnată Eremitul din Carpați.

Cugetări, I, Mintea — „F.p.m.i.l.”, XVIII, 1855, nr. 24, p. 136, semnată Eremitul din Carpați.

Cugetări, II, Lumina și adevărul — „F.p.m.i.l.”, XVIII, 1855, nr. 36, pp. 203—204, semnată Eremitul din Carpați.

Cuvîntul unui pelerin, — „F.p.m.i.l.”, XVIII, 1855, nr. 42, p. 235—236, semnată Eremitul din Carpați.

La mormintul marelui vornic din Moldova Doxachi Hurmuzachi, care a răpăsat în 30 martiu 1857, c.v., — „F.p.m.i.l.”, nr. 5, p. 17, semnată Un român.
Ducesa Paluchin — „F.p.m.i.l.”, XXI, 1858, nr. 12, pp. 55—56, semnată A.M.
Un epitaf la mormintul d-lei M...S. — „F.p.m.i.l.”, XXV, 1862, nr. 31, p. 244.

B. Poezii traduse și imitații

Traducere — „F.p.m.i.l.”, I, 1838, nr. 4, pp. 31—32, semnată A.M.
Un cîntec (după Kisfaludi), — „F.p.m.i.l.”, II, 1839, nr. 19, pp. 151—152, semnată R-ț P.
Două titve goale — „F.p.m.i.l.”, VI, 1843, nr. 14, p. 112, semnată A.M.
Moartea și candidații ei — „F.p.m.i.l.”, VI, 1843, nr. 19, pp. 151—152, semnată And.M-u.
Vînătorul de pe Alpi (După Schiller) — „F.p.m.i.l.”, XIV, 1851, nr. 42, semnată A.M-u.
Lacrămile — „F.p.m.i.l.”, XV, 1852, nr. 11, pp. 33—34.
Versul unui recrut, — „F.p.m.i.l.”, XV, 1852, nr. 25, p. 97.
Imnu populare, — „F.p.m.i.l.”, XVIII, 1855, nr. 9—10, p. 52.
*Din nopțile lui lungu. Noaptea a noua, — „F.p.m.i.l.”, XXVII, 1864, nr. 1, p. 8; nr. 2, p. 16; nr. 3, p. 24, traducere a unui fragment din poemul *The complaint Night IX*, ciclul *Night thoughts*.*

C. Proză originală

Sene caracteristice, — F.p.m.i.l.”, I, 1838, nr. 9, p. 70.
Însemnări în subsol la bucata „Focul amorului”, — „F.p.m.i.l.”, I, 1838, nr. 26, p. 206, semnată A.M-n.
Cuvînt asupra unui răposat tînăr școlari, — „F.p.m.i.l.”, II, 1839, nr. 11, p. 87—88, nesemnat.
Biografia unui literat englez, — „F.p.m.i.l.”, II, 1835, nr. 30, pp. 236—238, semnat A.M-n.
Cuvîntarea școlastică rostită cu prilejul examenului de vară de un școlariu în vîrstă de 9 ani, la școala românească din Brașov, — „F.p.m.i.l.”, II, 1839, nr. 31, pp. 243—245, semnat A.M-n.
Anecdotă, — „F.p.m.i.l.”, II, 1839, nr. 30, p. 240; nr. 31, p. 248; nr. 33, p. 264, semnată A.M-u.
Trecerea omului la slobozenie și moral, — „F.p.m.i.l.”, II, 1839, nr. 32, pp. 253—256, semnat A.M-n.
Visul meu, — „F.p.m.i.l.”, III, 1840, nr. 29, p. 231.
Pentru ce sîntem așa rămași, — „F.p.m.i.l.”, VI, 1843, nr. 42, pp. 329—331.
Cîteva reflexii asupra poeziei noastre, — „F.p.m.i.l.”, VII, 1844, nr. 26, pp. 201—205.
Duplică (Asupra poeziei), — „F.p.m.i.l.”, VII, 1844, nr. 46, p. 364—366; nr. 47, p. 367—373.
O vorbă pentru creștere și școale, — „F.p.m.i.l.”, VII, 1844, nr. 50, pp. 391—393.
Proprietate, (avere, moșie), — „Gazeta de Transilvania”, VIII, 1845, nr. 76, pp. 301—302; nr. 77, pp. 305—306; nr. 78, pp. 309—310; nr. 79, pp. 313—314, nr. 80, pp. 317—318, semnat a.m.n.
Sulzer despre români, — „F.p.m.i.l.”, IX, 1846, nr. 30, pp. 236—240.
Răspuns la articolul „Versuri albe”, — „F.p.m.i.l.”, XVI, 1851, nr. 26, pp. 198—199, semnat M.
Tinerimea noastră pe la școlăle publice, — „Telegraful român”, I, 1853, nr. 17, pp. 65—66; nr. 18, pp. 69—70; nr. 19, pp. 73—74; nr. 20, pp. 77—78.
Artile sau măiestriile cele frumoase, — „T.r.”, I, 1853, nr. 34, pp. 133—134; nr. 35, pp. 137—138; nr. 36, pp. 141—142; nr. 37, pp. 145—146; nr. 38, pp. 149—150; nr. 39, pp. 153—154; nr. 40, p. 157, nesemnat.
Românul și poezia lui, — „T.r.”, I, 1853, nr. 41, p. 161; nr. 42, p. 165; nr. 43, pp. 169—170, nesemnat.

Românul în privința muzicei, — „T.r.”, I, 1853, nr. 61, pp. 241—242; nr. 62, p. 245; nr. 63, pp. 249—250, nesemnat.

Românul în privința picturii (Zugrăvirei), — „T.r.”, I, 1853, nr. 65, pp. 257—258.

Măiestria tiparului, — „T.r.”, II, 1854, nr. 96, pp. 381—382; nr. 97, pp. 385—386; nr. 98, pp. 380—390, nesemnat.

D. Proză tradusă și prelucrări

Complimente eoropinești, — „F.p.m.i.l.”, II, 1839, nr. 23, pp. 180—181, trad. de A.M-n.

Făcătorul de rele din cinstea pierdută (din Schiller), — „F.p.m.i.l.”, II, 1839, nr. 33, pp. 262—263; nr. 34, pp. 265—269; nr. 35, pp. 273—276; nr. 36, pp. 281—285, semnat A.M-n.

Extract din humoristul Saphir, — „F.p.m.i.l.”, II, 1830, nr. 36, pp. 287—288; nr. 37, p. 296, semnat And.M-n.

Ceva pentru tineri, — „F.p.m.i.l.”, III, 1840, nr. 1, ap. 8, extract de A.M-n.

Creșterea face toate (după Martin Shnell), — „F.p.m.i.l.”, IV, 1840, nr. 18, pp. 137—142, trad. de A.M-nu.

Pedecile întru procopsirea tinereții satești, — „F.p.m.i.l.”, IV, 1841, nr. 50, pp. 394—398; nr. 51, pp. 401—402, după un jurnal de A. Murășanu.

N-avem bani și pentru ce?, — „F.p.m.i.l.”, V, 1842, nr. 1, pp. 2—6; nr. 2, pp. 9—13, trad. de A. Murășanu.

Naționalitatea și patria, — „F.p.m.i.l.”, V, 1842, nr. 19, pp. 149—151; nr. 20, pp. 155—158.

Femeile în Nord — America, Italia și Englitera, — „F.p.m.i.l.”, V, 1842, nr. 21, pp. 161—164, din Spiegel, trad. de And. Murășanu.

Fiul demoralizat, — „F.p.m.i.l.”, 1842, nr. 24, pp. 189—192; nr. 25, pp. 193—196, după un izvor sigur prelucrat de And. Murășanu.

Prășirea și grija de dobitoace, — „F.p.m.i.l.”, VI, 1843, nr. 32, pp. 252—256; nr. 33, pp. 260—263; nr. 34, pp. 268—271, trad. de A.M-u.

Țigara cea dintii (povestire), — „F.p.m.i.l.”, VI, 1843, nr. 36, pp. 281—285, după un izvor sigur de And. Murășanu.

Prețul singelui (povestire), — „F.p.m.i.l.”, 1843, nr. 37, pp. 292—295; nr. 38, pp. 300—304; nr. 39, pp. 308—312, după un izvor nemțesc de And. Murășanu.

Ialba dobitoacelor, — „F.p.m.i.l.”, VIII, 1845, nr. 42, pp. 333—336, tr. a.m.u.

Istoria sultanului (după Wieland), — „F.p.m.i.l.”, X, 1847, nr. 28, pp. 227—230, semnat a.m.u.

Un cuvânt în favorul omeninei (tot după Wieland), — „F.p.m.i.l.”, X, 1847, nr. 29, pp. 235—236, semnat a.m.u.

Spice istorice, — „F.p.m.i.l.”, X, 1847, nr. 33, pp. 266—271; nr. 34, pp. 273—277; nr. 35, pp. 284—288; nr. 36, pp. 293—295; nr. 37, pp. 301—304; nr. 38, pp. 307—312; nr. 39, pp. 313—317; nr. 40, pp. 321—325; nr. 41, pp. 329—332; nr. 42, pp. 337—342, semnat a.m-u.

Colera, — „Gazeta de Transilvania”, X, 1847, nr. 84, pp. 333—334, „după mai multe izvoare a-m-u”.

Mijloc de a-ți învăța copiii să pizmuiască, — „F.p.m.i.l.”, XII, 1849, nr. 1, pp. 4—6.

Mijloace de a învăța pe fii de mici să fure, — „F.p.m.i.l.”, XII, 1849, nr. 1, p. 6.

Icoana creșterii rele, — „F.p.m.i.l.”, XIV, 1851, nr. 12, pp. 92—96.

III. DESPRE SCRIERI ȘI AUTOR

A. Referințe critice în volume

ALBU, NICOLAE, *Istoria școlilor românești din Transilvania între 1800—1867*, Editura didactică și pedagogică, București, 1971.

ANTONELLI, *Breviaru istoric al școalelor din Blașiu*, Blașiu, 1877.

- X X X, *Bariț și contemporanii săi*, vol. I—IV, București, Editura Minerva, 1973—1978.
- BARÎȚ, G., *Părți alese din istoria Transilvaniei pe 200 de ani în urmă*, vol. I—III, 1891.
- BARÎȚ, G., *Biografia mea*, M XV/3/3082 — ms la Biblioteca „Astra”, Sibiu.
- BALAN, I.D., *Condiția creației. Portrete*, București, Editura pentru literatură, 1968.
- BANUȚ, A.P., *Scrieri*, Editura Minerva, București, 1974.
- BRANIȘTE, VALERIU, *Amintiri din închisoare*, Editura Minerva, București, 1976.
- CĂLINESCU, G., *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*, București, 1941.
- X X X, *Cărturari brașoveni, secolele XV—XX*, Brașov, 1972.
- COLAN, I., *Casina română din Brașov, 1835—1935*, Brașov, 1935.
- CORNEA, PAUL, ZAMFIR, MIHAI, *Gîndirea românească în epoca pașoptistă*, 1969, Editura pentru literatură.
- DANSUȘIANU, AR., *Cercetări literare*, Iași, 1887.
- DENSUȘIANU, ARON, *Istoria limbei și literaturii române*, Iași, 1885.
- DUICA, BOGDAN-G.H., *Studii și articole*, Editura Minerva, București, 1975.
- HANEȘ, P.V., *Istoria literaturii românești*, București, 1924.
- X X X, *Ideologia generației române de la 1848 din Transilvania* (autori: George Em. Marica, Iosif Hajos, Călina Mare, Constantin Rusu), Editura politică, București, 1968.
- IORGA, N., *Istoria literaturii românești, în veacul al XIX-lea*, I—III, București, 1907—1909.
- X X X, *Istoria literaturii române*, vol. II, Editura Academiei R.S.R., 1968 (capitol redactat de D. Păcurariu).
- IVAȘCU, GEORGE, *Din istoria teoriei și criticii literare românești 1812—1866*, Editura didactică și pedagogică, București, 1967.
- MAIORESCU, TITU, *Critice*, Editura pentru literatură, 1966.
- MARICA, G. EM., *Foaie pentru minte, inimă și literatură, Bibliografie analitică*, cu un studiu monografic, Editura pentru literatură, 1969.
- NETEA, VASILE, *George Barițiu. Viața și activitatea sa*, Editura științifică, București, 1966.
- NEFEA VASILE, *Figuri ardelene*, București, (1914).
- PAPADIMA, OVIDIU, *Ipostaze ale iluminismului românesc*, Editura Minerva, București, 1975, pp. 324—360.
- POP, VASILE GR., *Conspect asupra literaturii românești și a scriitorilor ei*, partea a II-a, București, 1876.
- PUMNUL, ARON, *Lepturariu românesc*, tomul IV, partea a II-a, Viena, 1865.
- ROSETTI, D-TRIE R., *Dicționarul contemporanilor din România*, București, 1898.
- SION, G., *Suvenire contemporane*, Editura Minerva, București, 1973 (col. B.P.T.).
- STRAJE, MIHAIL, *Dicționar de pseudonime*, Editura Minerva, București, 1973.
- TANCO, TEODOR, *Virtus romana rediviva*, vol. I, Bistrița, 1971.
- VULCAN, IOSIF, *Panteonul Român*, Budapesta, 1868.

B. Monografii, studii, articole

- ALBU, NICOLAE, *Geneza cîntecului „Deșteaptă-te, române”*, în ziarul „Unirea” (Alba-Iulia), 17 mai 1973, pagina a III-a.
- BARÎȚ, GEORGE, *Epistole ale repauzaților* (precedate de o biografie a lui Andrei Mureșianu), în „Transilvania”, X, 1877, nr. 21 (1 noiembrie, pp. 238—241).
- BARÎȚ, GEORGE, *Material pentru biografia lui Andrei Mureșianu*, în „Observatorul”, nr. 47/1879.
- BĂLĂEȚ, DUMITRU, „Cîntarea României”. O nouă ipoteză asupra paternității, în „România literară”, An. IX, 1976, nr. 24 (10 iunie), pp. 12—13.
- BOGDAN, MIRCEA, *Andrei Mureșianu. Contribuțiuni biografice*, Brașov, 1942.

- BOITOȘ, OLIMPIU, *Poezia lui Andrei Mureșanu*, în „Gazeta Transilvaniei”, VI, 1943, nr. 11—19, pp. 21—25.
- Notă: Într-o formă amplificată opere în extras la Brașov, 1943.
- BRANIȘTE VALER, *Mureșianu András*, Tanulmány az erdélyi roman irodalon Körebel, Budapest, 1891.
- BRANIȘTE, VALERIU, *O poezie necunoscută de Andrei Mureșanu*, în „Drapelul”, I, 1901, nr. 9, p. 2.
- Notă: Atribuie greșit lui A.M. poezia 15 mai 1848 de Vasile Alecsandri, semnată la apariție Un român.
- BRANIȘTE, VALERIU, *Poezii uitate de la A. Mureșianu*, în „Drapelul”, IV, 1904, nr. 13, pp. 1—2.
- BRANIȘTE, VALERIU, *Altă poezie uitată*, în „Drapelul”, IV, 1904, nr. 22, pp. 1—2.
- BRANIȘTE, VALERIU, *Brașovul*, în „Foaie de Duminică”, an I, 1894, nr. 14.
- BUCUȚA, EMANOIL, *Andrei Murășanu*, în „Transilvania”, nr. 8/1941, pp. 544—550.
- BUCUȚA, EMANOIL, *Muzeul Murășanu*, în „Gazeta Transilvaniei”, an 104, nr. 104, 97, 25 decembrie 1941.
- BUZAȘI, ION, *Andrei Mureșanu publicist*, în „Transilvania”, nr. 7/1977, p. 38.
- BUZAȘI, ION, *O nouă ipoteză asupra poeziei „Un răsunset”*, în ziarul „Unirea”, 15 martie, 1979, p. 2.
- BUZAȘI, ION, *Andrei Mureșanu vizionarul unității noastre naționale*, în „Almanahul Tribuna”, Cluj, 1981, pp. 87—89.
- CĂLIMAN, N. DR., *„Deșteaptă-te române”*, în „Gazeta Transilvaniei”, an 106, nr. 51, 10 iunie 1943.
- CĂLIMAN, VALERIA, *Colaborarea lui Andrei Mureșanu la Macrobioica lui Pavel Vasici*, în „Astra”, I, 1966, nr. 6, p. 7.
- CIOCULESCU, ȘERBAN, *Andrei Mureșianu publicist*, în „România literară”, an X, 1977, nr. 31, p. 7.
- CIURA, AL., *Văduva poetului. Scrisoarea unei doamne*, în „Luceafărul”, XI, 1912, nr. 13, pp. 247—248.
- COLAN, ION, *Să ne aducem aminte*, în „Gazeta Transilvaniei”, an 106, nr. 81, 25 octombrie 1943.
- COȘBUC, GEORGE, *Cele trei marșuri*, în „Tribuna poporului”, I, 1897, nr. 6, p. 27.
- CRISTEA, DAN, *Publicistica unui revoluționar*, în „Luceafărul”, an XX, 1977, nr. 28, p. 2.
- CUTOVA, IOAN, *Andrei Mureșanu în conștiința lui Eminescu*, în „Arhiva someșană”, II, Năsăud, 1974, pp. 268—275.
- DENSUȘIANU, ARON, *Poeziile lui Andrei Mureșanu*, în „Federațiunea”, I, 1868, nr. 62, pp. 242—243; nr. 65, pp. 254—255; nr. 66, pp. 258—259; nr. 67, p. 262; nr. 69, p. 270.
- Notă: Reprodus în volumul „Cercetări literare”, Iași, 1887, pp. 121—142.
- DENSUȘIANU, ELENA, *O scrisoare de la Andrei Mureșanu*, în „Gazeta Transilvaniei”, nr. 105, 11/24 mai 1907, p. 2.
- DUICĂ-BOGDAN, G., *Andrei Mureșanu*, în „Tribuna”, V, 1888, nr. 179, pp. 713—714; nr. 180, pp. 717—718.
- DUICĂ-BOGDAN, G., *Imitatorii lui Andrei Mureșanu*, în „Tribuna”, V, 1888, nr. 184, pp. 733—734. Ambele reproduse în vol. *Studii și articole*, Editura Minerva, București, 1975.
- DUICĂ-BOGDAN, G., *Schiller la români*, în „Luceafărul”, Sibiu, 1905, nr. 9, p. 189.
- FOCȘENEANU, ION, *Gânduri pe marginea comemorării lui Andrei Mureșanu* în „Ritmuri”, I, 1929, nr. 2, pp. 3—5.
- GHERMAN, JOE DR., *Geneza unui imn*, în „Astra”, I, 1966, nr. 6, p. 7.
- GHERMAN, MIRCEA, *Mureșenii*, în „Magazin istoric”, II, 1968, nr. 4, pp. 2—7.
- GHERMAN, MIRCEA, *Mărturii documentare despre Andrei Mureșanu*, extras din „Marmația”, 1980.
- GEORGESCU, TISTU, N., *Cultul bardului Andrei Mureșanu*, în „Gazeta Transilvaniei”, an 104, nr. 25.

- GOGA, O., *Curente de idei în literatura ardeleană de la 1848 pînă în zilele noastre*, în „Serbările de la Blaj”, 1911, pp. 248—259.
- GRAMADĂ, LIVIA, *Idei literare în publicistica lui Andrei Mureșanu*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, series Philologia, t. IX, 1964, fasc. 1.
- GRAMADĂ, LIVIA, *Prefață*, la Andrei Mureșanu, *Reflexii*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1977 (seria „Restituiri”).
- LUPAȘ, IOAN, Prefață la „*Din activitatea ziaristică a lui Andrei Mureșanu*, București, 1925.
- LEMENY-BRAN, I. AL., *Poezia lui Andrei Mureșanu*, în „Ritmuri”, I, 1929, nr. 2, pp. 3—5.
- MARTIN, AUREL, *100 de ani de la moartea lui Andrei Mureșanu*, în „Luceafărul”, IV, 1963, nr. 21, p. 4.
- MOLDOVAN, ISAIA, *Din întâmplările vieții*, în „Gazeta Transilvaniei”, LXI, 1898, nr. 234, p. 4.
- MUREȘIANU, IACOB, (Notiță despre poeziile lui Andrei Mureșanu), „F.p.m.i.l.”, XXVI, 1863, nr. 2, p. 15—16.
- MUREȘIANU, IACOB, *Trăsăturile fundamentale din biografia repauzatului*, în „Gazeta Transilvaniei”, XXVI, 1863, nr. 101, pp. 391—392, semnat Red.
- MUREȘIANU, AUREL A., *Andrei Mureșanu, intim*, în „Ritmuri”, I, 1929, nr. 2, pp. 5—8.
- MUZICESCU, G., *Aria lui „Deșteaptă-te române”*, în „Arhiva”, VI, 1895, nr. 3—4, pp. 223—226.
- NETEA, VASILE, *Din activitatea lui Andrei Mureșanu la Brașov*, extras din „Cumidava”, 1973.
- NETEA, VASILE, *Andrei Mureșianu*, în „Luceafărul”, IX, 1966, nr. 46, p. 3.
- FACURARIU, D., *Prefață la Andrei Mureșanu, Poezii și articole*, Editura pentru literatură, 1963.
- PETRI, ILIE, *Preocupările pedagogice ale lui Andrei Mureșianu*, în „Arhiva Someșană”, II, Năsăud, 1974, pp. 276—290.
- PLĂMĂDEALĂ, ANTONIE DR., *Episcop, Calendar de inimă (octombrie): Andrei Mureșanu și poezia lui nemuritoare*, în „Telegraful român”, 1978, nr. 39—40, p. 2.
- RĂȚIU, IOAN, *Viața și operele lui Andrei Mureșanu* (studiu istoric-literar), Blaj, 1900.
- RĂȚIU, IOAN DR., *O scrisoare a mitropolitului Șulțiu. La biografia lui Andrei Mureșanu*, în „Luceafărul”, II, 1903, nr. 16—18, pp. 279—280.
- SEVER, AXENTE, *Care fu cauza morții premature a lui Andrei Mureșianu*, ms. în Arhiva Mureșenilor, nr. 1057.
- STINGHE, ȘT. DR., *Deșteaptă-te, române în forma lui originală*, în „Țara Birsei”, 1933, nr. 6, p. 120.
- SUCIU, CORIOLAN, *Blajul, Brașovul și Mureșenii*, în „Cultura creștină”, Blaj, 1925, pp. 363—376.
- ȘULUȚIU-ȘTERCA, IOSIF, *Andrei Mureșan*, în „Drapelul”, IV, 1904, nr. 7, p. 2.
- ȚASLAUAN, OCT. C., *De la cei ce nu mai sînt. Cîteva contribuiri la biografia lui Andrei Mureșanu*, în „Luceafărul”, I, 1903, nr. 9—10, pp. 146—147.
- URSA, SEVER, *Un ilustru fiu al Bistriței: Andrei Mureșanu — poet — tribun al revoluției de la 1848*, în ziarul „Ecolul” (Bistrița), 17 mai 1973, p. 2.
- VULCAN, IOSIF, *Biografii și notițe*, în „Tribuna”, III, 1867, p. 233.

C. Nesemnate

- (Notă despre „Icoana creșterii rele”, cu extrase), „F.p.m.i.l.”, XIV, 1851, nr. 12, pp. 92—96.
- Știre tristisimă (despre moartea lui Andrei Mureșanu), în „Gazeta Transilvaniei”, XXVI, 1863, nr. 98—99, p. 385.
- Înmormîntarea poetului laureat Andrei Mureșanu, cu discursul lui Ioane Rusu*, „Gazeta Transilvaniei”, XXVI, 1863, nr. 100, pp. 387—388; nr. 101, p. 391.
- Monumentul lui Andrei Mureșanu*, „Transilvania”, 1869, nr. 7, pp. 79—80.
- Un monument lui Andrei Mureșanu*, în „Gînd românesc”, I, 1933, nr. 8, p. 366.

D. Poezii închinat lui Andrei Mureșanu

IOSIF VULCAN, *Cătră Andrei Mureșanu*, „F.p.m.i.l.“, XXN, 1861, nr. 30, p. 242.

IUSTIN POPFIU, *Odă către maiestatea divină*, — Dedicată Sp. D. Andrei Mureșanu în semnul adîncii mele considerațiuni, — „F.p.m.i.l.“, XXV, 1862, nr. 20, p. 160.

IACOB MUREȘIANU, *La mormîntul poetului român laureat Andrei Mureșianu*, — „F.p.m.i.l.“, XXVI, 1863, nr. 27, pp. 185—186.

ZAHARIA ANTINESCU, *O lacrimă pe mormîntul Poetului Andrei Mureșanu*, — „F.p.m.i.l.“, XXVI, 1863, nr. 28, pp. 199—200.

IUSTIN POPFIU, *La moartea poetului Andrei Mureșanu*, în vol. „Poesia și prosa“, Oradea—Mare, 1870, pp. 78—83.

MIHAI EMINESCU, *Epigonii* (strofa a VII-a), în vol. „Poezii. Proză literară“, vol. I. Ediție de Petru Creția, 1978, Cartea românească, p. 29.

MIHAI EMINESCU, *Mureșanu* (tablou dramatic), *Ibidem*, vol. II, p. 109.

I.L. LAPEDATU, *La Andrei Mureșanu*, în „Familia“, 1877, XII, p. 13.

ION PILLAT, (*Mureșanu*), ciclul „Bătrînii“ din vol. *Pe Argeș în sus*.

NICOLAE STOE, *Mureșan*, „Flacăra“, 1978, nr. 27, p. 1.

NICOLAE STOE, *Clopot* (fragment), „Flacăra“, 1978, nr. 28, p. 1.

DUMITRU MĂLIN, *Cîntec*, în ziarul „Unirea“, 15 mai 1978, p. 2.

ANDREI MUREȘIANU: BIBLIOGRAPHICAL CONTRIBUTIONS

ΛBSTRACT

Andrei Mureșianu's poems, prose, and articles in volumes or periodicals are presented, together with the monographs, studies, articles and critical references on the poet's works, published by various authors. authors.

**CONTRIBUȚIA BRAȘOVULUI LA ÎNTEMEIEREA
ȘI DEZVOLTAREA „ASOCIAȚIUNII TRANSILVANE
PENTRU LITERATURA ROMÂNĂ ȘI CULTURA
POPORULUI ROMÂN”.
ACTIVITATEA DESPĂRȚĂMÎNTULUI BRAȘOV
AL „ASTREI” (1870—1918)**

de MĂRIUCA RADU

Înființată în anul 1861, la Sibiu, *Asociațiunea transilvană pentru literatură română și cultura poporului român* (Astra), izvorită din generoasele idei ale Revoluției române de la 1848, a fost cea mai importantă societate culturală a românilor transilvăneni, desfășurînd o activitate multilaterală și susținută pentru păstrarea ființei poporului român, emancipare și unitate națională pusă sub semnul unității culturale¹.

Atît în perioada de căutări din deceniul cinci al secolului al XIX-lea, la acțiunea propriu-zisă de întemeiere a „Astrei”, dar și ulterior, brașovenii au adus un prețios sprijin material și moral², pe care ne vom strădui să-l prezentăm în această lucrare. De asemenea, pe plan local, la Brașov a luat ființă primul și cel mai puternic despărțămînt al „Astrei”, care a reușit să polarizeze, asemenea societății mamă, întreaga suflare românească a Țării Bîrsei.

*

Imediat după înăbușirea prin forță a Revoluției de la 1848, în fața elementelor înaintate și progresiste ale intelectualității române din Transilvania, problema centrală a devenit înființarea unei universități sau academii culturale, menită a avea un cîmp larg de acțiune cultural-științific, promovînd prin toate mijloacele o muncă largă de luminare a maselor, așezămînt, care să contribuie la făurirea edificiului culturii poporului român.

¹ C. BOTORAN, I. CALAFETEANU, E. CAMPUS, V. MOISUC, *România și Conferința de pace de la Paris (1918—1920). Triumful principiului naționalităților*, Cluj-Napoca, 1983, p. 32.

² Pentru detalii, vezi: M. BĂLTESCU, M. TANASIU, *Contribuția Brașovului la întemeierea și activitatea „Astrei” (1861—1880)*, în *Crisia*, Oradea, 1974, p. 229—244.

Ca punct comun de plecare a „Astrei” și a viitoarei Academii române, poate fi considerată acea „Înștiințare literară” trimisă de D.A. Sturdza, aflat la München, publicistului și profesorului brașovean Iacob Mureșianu, preconizând o Comisie literară, menită să discute problemele limbii și ortografiei române³.

Paralel, între românii transilvăneni aflați după revoluție în străinătate și cei din țară, avea loc un dialog permanent, privind înființarea edificiului național. Astfel în apelul semnat de Simion Bărnuțiu și Ioan Maiorescu în anul 1852 și adresat românilor din Brașov, ce cerea „o școală mare, o academie, în care tinerimea română să învețe în limba maternă științele”⁴. În același an, „Gazeta Transilvaniei” își informa cititorii despre „ideea compusă de cei trei bărbați ai noștri Iancu, Axentiu și Balintu” privind „fundarea unei societăți literare române care va avea drept scop cultura și dezvoltarea limbii române și publicarea de cărți folositoare”⁵.

Frământările pentru înființarea unei societăți culturale în Transilvania durează aproape un deceniu, din cauza politicii Curții imperiale de la Viena care se opunea constituirii unei instituții menite să promoveze idealul național și politic al românilor. Frunțașii transilvăneni ai mișcării național-culturale, Simion Bărnuțiu, Ioan Maiorescu, Andrei Șaguna, Ioan Pușcariu, George Barițiu n-au cedat opoziției absolutismului austriac, continuând demersurile pentru crearea unui așezămînt cultural. Lupta lor a fost favorizată și de noile condiții istorice existente după 1860, cînd monarhia austriacă este nevoită să treacă la o perioadă de regim liberal. În acest an, eforturile de înființare a unei societăți culturale a românilor transilvăneni se amplifică, luînd forme concrete. Juristul brănean, Ioan Pușcariu, cerea într-un ciclu de articole, intitulat „Țara Oltului”, pentru cele trei milioane de români întemeierea unei instituții de cultură pentru cunoașterea literaturii române și pentru cultura poporului român, care să dispună de o bibliotecă, muzee, publicații proprii⁶.

Actul de constituire al „Astrei” se consideră petiția semnată de 171 de personalități ale vieții culturale transilvănene, înaintată guvernatorului Lichtenstein la 12 iunie 1860⁷. Petiția își baza expunerea de motive pe ideea generală de progres la care românii doreau să fie părtași: „Semnalul timpului nostru e progresul! — spune actul amintit. Staturi, națiuni rivalizează laolaltă în năzuiala după progres, adică spre înaintarea fericirii universale, prin dezvoltarea puterilor lor spirituale și materiale, prin înflorirea agriculturii și a industriei și nu suferă nici

³ AXENTE DANCIU, *Primele cărămizi la temelia Academiei Române*, extras din „Țara Birsei”, Brașov, 1936, p. 1—11.

⁴ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 29, 27 aprilie 1870.

⁵ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 35, 9 mai 1852. În acest scop, cei trei bărbați depuseseră un fond de 2500 de florini la o bancă din Sibiu, dar din cauza vitregiei timpului, această acțiune nu se va finaliza.

⁶ IOAN cavalier de PUȘCARIU, *Notițe despre întimplările contemporane*, Sibiu, 1913, p. 1—10; T.V. PĂCĂȚIANU, *Cartea de aur*, vol. II, p. 767—775.

⁷ V. CURTICĂPEANU, *Mișcarea culturală românească pentru Unirea din 1918*, București, 1968, p. 60—61; MARIA ITU, *Forme instituționalizate de educație populară în România, 1859—1918*, București, 1981, p. 44—45.

o îndoială că fundamentul întii al înfloririi fiecărui stat este cultivarea morală și luminarea poporului și bunăstarea lui prin astea e condiționată”⁸. În această perioadă intensă de consultări și întruniri, brașovenii își vor aduce din nou o contribuție prețioasă, inclusiv la redactarea proiectelor de statute, aprobate de oficialități sub rezerva abținerii de la treburile politice și religioase, a limitării stricte la sfera științifică”.

Astfel, într-un entuziasm de nedescris, la Sibiu, la 23 octombrie/4 noiembrie 1861 va avea loc adunarea de constituire a *Asociațiunii transilvane pentru literatura română și cultura poporului român*, prescurtat „Astra”, organizație care avea să strălucească pe firmamentul culturii românești din Transilvania.

Desfășurându-și activitatea pe cinci mari coordonate (limbă și literatură, știință, învățămînt, agricultură) „Astra” va depăși repede opreliștile ce i se impuseseră, avînd meritul de a se fi adresat în mod egal intelectualului, meseriașului și plugarului, tînarului sau vîrstnicului, contribuind la educarea, culturalizarea și emanciparea românilor transilvăneni. Pe drept cuvînt se poate spune că „Astra” a devenit societatea culturală cu cea mai mare putere de penetrație în rîndul maselor populare.

De numele Brașovului se leagă și cea de a doua adunare generală a „Astrei” din iulie 1862, pe care Ioan Lupaș o considera ca cea mai frumoasă și mai reușită dintre toate întrunirile. Referindu-se la atmosfera sărbătorească existentă la Brașov, în timpul desfășurării celei de a doua adunări a „Astrei”, „Gazeta Transilvaniei” scria: „Brașovul i-a primit pe înalții oaspeți cu o față festivă; tricolorele, costumele naționale și tradiționalele urări — să trăiască — nu mai conteneau. Seara se porni un cortegiu de 150 de torțe de la Gimnaziu, cu fanfara în frunte, care salută pe oaspeți”⁹.

A doua adunare generală a „Astrei” a fost și o demonstrație a solidarității naționale a românilor pe linie culturală, luînd parte și Alexandru Odobescu, care în darea de seamă pe care o face asupra celor văzute, aprecia că: „Brașovenii au călcat aici înaintea noastră, căci atunci e speranța să apucăm și noi în urma lor, mărturisind că manifestația și-a atins scopul, contribuind la redeşeptarea poporului român”¹⁰.

Incontestabil, cărturarilor brașoveni, în frunte cu George Barițiu, considerat de istoriografie drept „spiritus rector” al „Astrei”, le revine meritul în organizarea sub auspiciile „Astrei” a primei expoziții economice naționale românești, la 28 iulie 1862 în Brașov¹¹.

Examinînd valoarea acestei expoziții, care a prezentat ce a fost mai frumos și mai bun din creația materială și spirituală a populației românești din monarhia habsburgică, „Gazeta Transilvaniei”, scria: „Folosul unei întreprinderi de asemenea natură poate fi dublu, adică moral

⁸ MARIA ITU, *op. cit.*, 45.

⁹ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 56, 17 iulie 1862, p. 4.

¹⁰ ALEXANDRU ODOBESCU, *Opere*, vol. II, 1967, p. 237—255.

¹¹ A doua adunare a *Asociațiunii transilvane pentru literatura română și cultura poporului român*, ținută la Brașov, de la 28/16—30/19 iulie 1862, Sibiu, 1862, p. 56—60; SIMION POP, *Primele expoziții economice românești*, în „Probleme economice”, nr. 3/1966, p. 89.

și material. Cîștigul moral ce se trage din expoziție, este acela, cum că românilor li se dete o nouă ocaziune de a-și cunoaște cît mai bine facultățile spirituale, de a se încrede în viitor, și mai mult în puterile proprii, de a se face cunoscuți altor popoare, pe un teren, pe care acelea învățaseră pînă acum numai a-i disprețui, de a insufla respect, ca pe viitor să judece mai drept pe român, silindu-se a-l cunoaște mai îndeaproape; prin această expoziție se deschide calea, pe care mergînd peste 5—6 ani, să ajungem acolo, ca să concurăm pe ceilalți compatrioți, maghiari și germani, la o expoziție comună, unde să ne arătăm fiecare ceea ce sîntem în stare de a produce cu spiritul și brațele noastre¹².

Organizată cu scopul de a prezenta numai evoluția economică și a industriei casnice a românilor, expoziția de la Brașov, conținînd peste 2 000 de obiecte¹³, nu a cuprins și obiecte ale celorlalte naționalități, dar, așa cum declara George Barițiu, aceasta nu însemna că ea urmărește țeluri naționaliste sau șovine: „Dacă românii doresc astă dată... a face expozițiune curat românească, aceasta nicidecum nu provine din voința de a ne izola de către alte popoare conlocuitoare, ce ar mirosi a vreun egoism rău înțeles, ci această măsură ne este dictată de natura scopului că adică voim să ne arătăm noi așa precum suntem, fără a ne împăuna cu nimica cu ceea ce nu e al nostru; poate în aceasta dorim a observa și o oareșcare delicateță și bună cuviință către compatrioții noștri¹⁴.

Patriotismul oamenilor de cultură din Brașov s-a manifestat și pe linia sprijinului material, acordat așezămintelor culturale înființate în Transilvania, dar mai ales pentru crearea condițiilor necesare pentru ca „Astra” să-și realizeze obiectivele propuse. În acest sens relevăm faptul că Iacob Mureșianu, directorul „Gazetei Transilvaniei” din Brașov donează 1 000 de franci (1 602 florini) „în favoarea literaturii juridice române (înființarea unei Academii române de drept — n.n.) și pentru cultura poporului român în ramul acesta și în lățirea cunoștințelor agro-nomice¹⁵.

La 1 ianuarie 1868, apăsrea la Brașov, din inițiativa și sub redacția lui George Barițiu, revista „Transilvania”, organ oficial al „Asociațiunii transilvane pentru literatura română și cultura poporului român”, ea fiind prima publicație românească cu profil enciclopedic și cu cea mai

¹² „Gazeta Transilvaniei”, nr. 62, 7 august 1862, p. 3.

¹³ Au fost expuse 2200 de obiecte, precumpănind produsele industriei casnice, a meseriilor agricole, obiecte de artă. Cele 2200 de obiecte au fost expuse în patru săli vizitate cu mult interes. Menționăm mai ales articolele de cojocărie, pielărie, curelărie, covoare, soiuri speciale de grîu, vinuri alese etc. De remarcă covorul cu inscripția „Independența Transilvaniei”, cusut de Alexandrina Georgiu Popa, două tablouri cu portretul lui Mihai Viteazul, cusute de Suzana Molnar și Sidonia Maior; tablourile pictorilor N. Popescu și C. Vlădăreanu sau ale cunoscutului portretist Mișu Popp, un șerpar bărbătesc cusut cu fir de aur pe catifea roșie. George Barițiu notează că multe din exponate au fost distinse cu premiu, ca de exemplu costumele naționale românești, țesăturile de lînă din Săcele și Rășinari. Pentru această problemă, vezi: SIMION POP, *op. cit.*, p. 96—97.

¹⁴ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 62, 7 august 1862, p. 3.

¹⁵ Muzeul județean Brașov, Arhiva Mureșenilor, doc. nr. 798, 5365, 6301, 5355; „Transilvania”, nr. 7, 1868, p. 152; V. CURTICĂPEANU, *op. cit.*, p. 132—133.

înelungată perioadă de apariție (1868—1946)¹⁶. În coloanele revistei „Transilvania”, se vor publica mai ales studii de istorie și literatură națională, documente referitoare la trecutul de luptă al poporului român, pentru libertate națională și dreptate, informații și date despre existența și continuitatea românilor în Ardeal, aspecte privind viața politică, economică, socială, probleme de etnografie, folclor și lingvistică. O muncă neostenită va depune pentru editarea revistei, George Barițiu, prin studiile și articolele sale publicate aproape în fiecare număr despre istorie, literatură, artă, economie, cât și prin polarizarea în jurul acestei publicații a cărturarilor din Transilvania și din vechea Românie¹⁷.

După întemeierea „Astrei”, o primă formă de legătură a comitetului de conducere cu membrii ei, au fost colectorii, aleși dintre cei mai distinși intelectuali, care aveau misiunea să adune taxele, să sprijine organizarea activității. Pentru Brașov, acest rol a fost îndeplinit de Ioan Lengeru¹⁸. Această formă organizatorică devenind insuficientă, datorită creșterii influenței „Asociațiunii” în rîndurile românilor transilvăneni, se va recurge la crearea despărțămintelor¹⁹, conduse de un subcomitet. Pe baza hotărîrilor adoptate de adunarea generală de la Șomcuța Mare (10—11 august 1869) în anul 1870 vor apărea primele despărțăminte, în anii următori, acestea cuprinzînd toate regiunile Transilvaniei²⁰. Crearea despărțămintelor „Astrei” va duce la îmbunătățirea formelor de activitate ale acestui important așezămînt cultural, la intensificarea luptei pentru unitate națională a românilor, fapt remarcat și de ziarul brașovean „Orientul latin”, care scria: „prin aceasta Asociațiunea s-a înfundat și se va înrădăcina și în cel din urmă sat”²¹.

Primul despărțămînt s-a înființat la Brașov, de unde a pornit și inițiativa pentru întemeierea „Asociațiunii transilvane”. Adunarea generală a districtelor Brașov și Trei Scaune s-a desfășurat în sala festivă a liceului românesc în ziua de 4/16 ianuarie 1870, în prezența unui numeros public românesc. Primul comitet al despărțămîntului nou înființat a fost compus din: Ioan Petric, director; Iosif Barac, Damian Datcu, Iacob Mureșianu, Ioan Meșotă, Ioan Popovici, Ioan G. Ioan, membri²². Ziarul „Gazeta Transilvaniei”, referindu-se la solidaritatea brașovenilor cu cauza tuturor românilor transilvăneni, remarcă: „Spiritul comunal este de a ne interesa în prima linie de binele general al poporului ro-

¹⁶ În cadrul adunării generale a „Astrei” de la Abrud — 1865 — George Barițiu susține o dizertație în care fundamentează semnificația editării de către „Asociațiunea transilvană” a unor organe de presă. În ședința extraordinară a Comitetului „Astrei” ținută în 15 octombrie 1867, Barițiu este de acord să devină redactorul organului oficial de presă, care urma să fie editat, cu condiția ca revista să fie tipărită la Brașov, iar aranjarea materialelor, după examinarea acestora de către Comitetul „Astrei” de la Sibiu, să rămînă în grija redactorului. După o vie dezbateră, se va hotărî în această ședință editarea „Unei reviste a „Asociațiunii” la Brașov” („Transilvania”, nr. 10, 1868, p. 233).

¹⁷ V. CURTICĂPEANU, *op.cit.*, p. 84—95.

¹⁸ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 31, 1868, p. 1.

¹⁹ Fiecare despărțămînt, la rîndul său era împărțit în filiale (agenturi).

²⁰ „Transilvania”, nr. 18, 1869, p. 214—215.

²¹ „Orientul Latin”, nr. 24, 1874, p. 1—2.

²² „Gazeta Transilvaniei”, nr. 2, 1870, p. 1; „Transilvania”, nr. 5, 1870, p. 61.

mân... Deci să ne dăm mîna cu toții, cu mic cu mare, să ne interesăm pe întrecute de scopul cel înalt și deodată mintuitor al „Asociațiunii”²³.

Din punct de vedere teritorial, primul despărțămînt al „Astrei” cuprindea districtele Brașov și Trei Scaune și 57 de comune²⁴. Cu timpul au intervenit unele modificări, în sensul că se vor desprinde formînd despărțăminte separate, Branul și Zărneștii, iar o parte din comunele districtului Trei Scaune — despărțit și el din 1890 — vor cere reîncorporarea la despărțămîntul Brașovului, pe considerentul că aici „viața națională pulsa mai viu”²⁵.

Caracteristica fundamentală a activității desfășurate de despărțămîntul Brașov a constat în emanciparea economică și spirituală a masei, împletită cu o continuă laicizare. Un alt mare merit al „Astrei” a fost că, sprijinind material pe fiii de țărani și meșteșugari aflați în școli, și-a creat o intelectualitate legată de aspirațiile poporului, care își va pune întreaga capacitate de muncă pentru atingerea nobilelor scopuri ale „Asociațiunii”, mergînd pînă acolo — cum este cazul brașoveanului Andrei Bărseanu — încît să înapoieze suma ce i-a fost acordată ca stipendiu în timpul școlii spre a fi folosită la ajutorarea altor tineri²⁶.

În primii ani de activitate, conducerea despărțămîntului brașovean își va conjuga eforturile cu „Asociațiunea pentru sprijinirea învățăcelilor și sodalilor români meseriași”²⁷, în vederea ajutorării copiilor care începuseră să sosească din toate colțurile Transilvaniei, spre a învăța meserie, cu bani și cu veșminte. Paralel, erau stimulați material și meșterii care primeau cît mai mulți ucenici pe o perioadă de cel puțin trei ani și îi și îmbrăcau. Zelul depus în această direcție îl găsim consemnat într-unul din rapoartele „Astrei”: „subcomitetul din Brașov s-a remarcat prin crearea fondului pentru ajutorarea tinerilor meseriași”²⁸.

În direcția ajutorării școlarilor săraci, dar și a școlilor românești (mai ales cele din districtul Trei Scaune), despărțămîntul Brașov al „Astrei” a contribuit cu bani, manuale, abecedare și rechizite²⁹.

Pentru combaterea alcoolismului, adevărat flagel al secolului al XIX-lea, se înființează la Brașov din inițiativa despărțămîntului, „Reuniunea pentru înfrînarea băuturilor spirtoase”. Nu cunoaștem activitatea acestei Reuniuni, dar cert este faptul că la începutul secolului XX, încă se mai țineau expuneri, însoțite de ilustrații, prin care se căuta să se arate urmările uneori tragice ale acestui abuz.

Din anul 1876 încep să se înființeze primele agenturi comunale la Rotbav, Măieruș, Feldioara și Prejmer, în care preocuparea de bază

²³ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 2, 1870, p. 1.

²⁴ „Transilvania”, nr. 5, 1870, p. 61.

²⁵ „Analele Astrei”, nr. 1, 1908, p. 11.

²⁶ „Transilvania”, nr. 4—5, 1911, p. 384; *idem*, nr. 1—2, 1910, p. 48—49.

²⁷ MĂRIUCA RADU, *Asociațiunea pentru sprijinirea învățăcelilor și sodalilor români din Brașov — susținătoare a învățămîntului profesional brașovean românesc*, în *Cumidava*, XII/1, Brașov, 1979—1980, p. 229—239; *idem*, *Date privind activitatea „Asociațiunii pentru sprijinirea învățăcelilor și sodalilor români meseriași din Brașov”, 1869—1918*, în *Cumidava XIII/2*, Brașov, 1983, p. 191—201.

²⁸ „Orientul Latin”, nr. 54, 1874, p. 3.

²⁹ *Arhivele Statului Brașov*, Fond: Astra, Registrul protocoalelor (1880—1900); ședința comitetului din 9 decembrie 1880 (în continuare: A.S.B.).

era citirea de ziare și cărți venite din Transilvania și din vechea Românie³⁰.

Intrucît problema formării de meseriași români este preluată cu succes de către Reuniunea brașoveană a învățăcelilor și sodalilor, în mod firesc, conducerea despărțămîntului se va orienta către agricultură, industria casnică și spre latura cultural-educativă; totuși luînd aspecte specifice nu este neglijat nici domeniul economic.

În anii '80 ai veacului trecut, două chestiuni vor figura pe agenda de lucru a despărțămîntului Brașov: este vorba de înființarea mult doritei școli de țesut de la Săcele (care după părerea inițiatorilor putea îmbunătăți soarta industriei casnice săcelene, odată înfloritoare, dar acum aflată în declin din cauza mării industrii)³¹ și de ridicarea unui monument în cinstea poetului Andrei Mureșianu³² în fața liceului românesc, urmînd să fie dezvelit cu ocazia adunării generale a „Astrei” de la Brașov (1883). Inițiatorul ambelor proiecte era negustorul Diamandi Manole, cunoscută personalitate a vieții publice brașovene.

Deși pornită cu entuziasm³³, ideea școlii de țesut de la Săcele se lovește de numeroase greutăți cauzate de recenta lege a învățămîntului dar și de un oarecare indiferentism al fruntașilor săceleni. Acest proiect se va materializa parțial cîțiva ani mai tîrziu³⁴, prin cumpărarea unor războaie de țesut moderne și înființarea la Brașov a unui magazin etalon³⁵.

Proiectul ridicării monumentului poetului Andrei Mureșianu găsește un larg sprijin atît din partea românilor transilvăneni cît și la frații de dincolo de Carpați, care donează în acest scop importante sume de bani³⁶, dar se izbește de rezistența autorităților care refuză acordarea unui loc public. Atunci românii brașoveni iau inițiativa construirii unui monument funerar, ce va fi înălțat în cimitirul din Groaverii Brașovului, unde fuseseră aduse și osemintele poetului aflate pînă atunci la cimitirul de „Pe Tocile”³⁷ și inaugurat în timpul adunării generale de la Brașov, din august 1883.

În cadrul acesteia, consemnăm din partea gazdelor numeroase contribuții în sfera economiei și în cea a moștenirii istorice.

³⁰ „Transilvania”, nr. 5, 1876, p. 57.

³¹ A.S.B., Fond: *Astra*, Registrul protocoalelor (1880—1900). Adunarea generală a despărțămîntului I ținută la Săcele (Cernatu) la 2/14 nov. 1880; „Gazeta Transilvaniei”, nr. 89, 1880, p. 1. După încheierea adunării. Diamandi Manole ține un discurs în care arată pierderea cauzată de decăderea industriei de casă săcelene, propunînd înființarea unei „Școli române de țesături de lînă și bumbac” în Săcele. În vederea realizării cît mai rapide a acestui scop contribuie personal cu suma de 200 florini.

³² A.S.B., Fond: *Astra*, Registrul protocoalelor (1880—1900); ședința comitetului din 15/27 ianuarie 1881.

³³ A.S.B., Fond: *Astra*, Registrul protocoalelor (1880—1900); ședința comitetului din 17/29 octombrie 1881; „Transilvania”, nr. 1—2, 1882, p. 60.

³⁴ A.S.B., Fond: *Astra*. Registrul protocoalelor (1880—1900). Raportul adunării generale a despărțămîntului din 27 decembrie 1889.

³⁵ „Analele Astrei”, nr. 2, 1907, p. 42—45.

³⁶ „Transilvania”, nr. 7—8, 1882, p. 62.

³⁷ A.S.B., Fond: *Astra*. Registrul protocoalelor (1880—1900); ședința comitetului din 31 iulie 1883.

Bartolomeu Baiulescu propunea, în vederea stimulării agricultorilor, două premii „care să se ofere în fiecare despărțământ și în fiecare an aceleia care în primăvara sau vara respectivă și-a lucrat mai bine pământurile și care posedă cele mai frumoase vite crescute și îngrijite la casa sa”³⁸. Iosif Comănescu, originar din Codlea îl completa spunind că ar fi mai necesară tipărirea unor manuale de agricultură, cele mai bune urmînd să fie și ele premiate. Aceste propuneri se vor materializa pentru că „Astra” avea permanent în vedere că fără practicarea unei agriculturi raționale, intensive, existau puține șanse de îmbunătățire a stării economice precare a țaranului român.

Adunarea generală, pe lângă o interesantă expoziție cu caracter economic, mult apreciată de către vizitatori, prilejuiește și susținerea de către brașoveanul N. Pop a unei dizertații, intitulată „Monografiile cetăților Transilvaniei”, pe care George Barițiu, intuindu-i valoarea o publică în paginile revistei „Transilvania”³⁹, împreună cu un articol propriu, în care remarcă faptul că autorul depistează și valorifică numeroase documente românești aflate în arhive din Transilvania și străinătate, dar în același timp sugerează că pentru perioada evului mediu trebuie puse mai mult în valoare strînsele legături economice, politice și culturale existente între românii de pe ambele versante ale Carpaților.

Pe linia cunoașterii valorilor istorice din districtul Brașovului, se înscrie și hîrtia trimisă de Comitetul central al „Astrei”, prin care se atrage atenția asupra „cărților și manuscriselor vechi românești precum și asupra acelor obiecte de interes literar care eventual s-ar putea afla în comunele din despărțământul respectiv”⁴⁰. Numai că această idee fusese avansată încă din 1882, de Andrei Bărseanu, care se oferise, pe lângă depistarea unor obiecte legate de trecutul românilor, să studieze ținutul Brașovului și din punct de vedere economic, istoric și etnografic. Lipsită de suport material⁴¹, inițiativa nu s-a realizat decît după anul 1898, cînd valorosul om de cultură, Andrei Bărseanu a devenit președintele despărțământului; revenind la vechiul său gînd, se va angaja personal în întocmirea unor chestionare, prin care să fie studiat în complexitatea lui modul de viață al românilor din ținutul Brașovului. După părerea sa un asemenea chestionar trebuia să cuprindă obligatoriu și o rubrică în care să fie consemnate obiectele de valoare artistică, etnografică și istorică de pe cuprinsul acestui teritoriu⁴².

Desigur, finalizarea parțială (o numim astfel întrucît ne gîndim la Muzeul brașovean al „Astrei” înființat după Unirea de la 1918) a acestor căutări o putem regăsi în muzeul „Astrei” inaugurat la Sibiu

³⁸ „Transilvania”, nr. 17—18, 1883, p. 125—130. De altfel această propunere fusese avansată anterior conducerii Despărțământului Brașov, care la rîndul ei o va înainta Adunării generale (A.S.B., Fond: *Astra*. Registrul protocoalelor (1880—1900); ședința comitetului din 31 iulie 1883.

³⁹ „Transilvania”, nr. 11—12, 1886, p. 89.

⁴⁰ A.S.B., Fond: *Astra*. Registrul protocoalelor (1880—1900); hîrtia primită în acest sens din partea Comitetului central al „Astrei”, este citită în cadrul ședinței comitetului din 29 aprilie 1885.

⁴¹ „Transilvania”, nr. 1—2, 1882, p. 60.

⁴² A.S.B., Fond: *Astra*. Registrul protocoalelor (1880—1900); ședința comitetului din 2/14 iulie 1898.

în anul 1905, la înzestrarea căruia românii brașoveni și-au adus contribuția din plin⁴³. În discursul ținut cu ocazia inaugurării Muzeului „Astrei”, relativ la rolul muzeului în viața unui popor, se spunea: „Muzeul este arsenalul cel mai puternic cu care își apără un popor individualitatea, originea și tot ce a moștenit de la străbuni”⁴⁴ — menționându-se în ceea ce privește valoarea obiectelor expuse — „că după cerculariul episcopului Aaron cu care a deschis școalele din Blaj în anul 1774, ca importanță urmează admirabila grupă a Junilor din Șcheii Brașovului, ce reprezintă o serbare a cărei origine se pierde în negura timpilor seculari”⁴⁵. Tot de la Brașov era amintită ca provenind și o tablă de tipar din anul 1761⁴⁶. Până la fondarea propriului muzeu, brașovenii au fost contribuabili activi, sporind permanent patrimoniul istoric și artistic al românilor transilvăneni. Un episod semnificativ în acest sens: numai în anul 1906, cu ocazia celei de a treia adunări generale a „Astrei” ținută la Brașov, au fost donate pentru muzeu din partea unor persoane particulare și instituții peste 6 000 de coroane⁴⁷.

Conform tradiției, românii brașoveni au organizat și de această dată o interesantă expoziție, unde vor fi expuse „în premieră” manuscrise, obiecte de cult și cărți vechi din Șcheii Brașovului. O scurtă trecere în revistă a expozițiilor organizate la Brașov (1862, 1883, 1906) sau bogata participare a brașovenilor la manifestările similare de la Sibiu — 1881, 1905 și Blaj — 1911 dovedesc dorința continuă și firească în tot mai multe domenii de activitate a românilor de aici.

Dacă adunările generale ale „Astrei” sînt considerate adevărate *congrese naționale*, atunci prin modul de organizare, cît și prin problematica abordată, adunările generale ale Despărțămîntului Brașov ținute anual în diferite localități ale districtului pot fi numite fără exagerare — *mici congrese naționale*.

Ca punct de referință rămîne adunarea generală a Despărțămîntului ținută la Codlea în ziua de 29 septembrie 1885⁴⁸, care a debutat cu dizertația: „Necesitatea introducerii meseriilor între sătenii noștri” susținută de Bartolomeu Baiulescu. Vorbitorul, fidel principiilor sale economice, propunea extinderea meseriilor și în mediul rural, ceea ce ar fi însemnat pe lîngă o economie substanțială de bani și o trecere treptată a meșteșugului sătesc în mina elementului românesc. A doua dizertație: „O scurtă privire asupra trecutului și pre-entului comunei Codlea”, prezentată de Iosif Comănescu reprezintă o incursiune în istoria locală,

⁴³ Din anul 1904 Despărțămîntul Brașov anunță începerea acțiunii de depistare și stringere de obiecte pentru Muzeul „Astrei”. „Transilvania”, 1904, p. 262.

⁴⁴ „Analele Astrei”, nr. 3, 1905, p. 162—163.

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ „Analele Astrei”, nr. 1, 1906, p. 113—114. Lista contribuțiilor pentru Muzeul „Astrei”: Constantin de Steriu, 2200 cor.; Nicolae Vecerdea, director de bancă, 2000 cor.; Elena Popovici, 200 cor.; beneficiul matineului muzical-literar, aranjat de Despărțămîntul Brașov al „Astrei” din 13/26 martie 1905, 335 cor.; directorul Despărțămîntului, Andrei Bărseanu, 246 cor.; dr. I. Hosanu, 100 cor.; I. Săbădeanu, 68 cor.; elevii gimnaziului din Brașov, 58,84 cor.; Cornel Aiser, casier, 50 cor.; I. Oncioiu, funcționar, 50 cor.

⁴⁸ A.S.B., Fond: *Astra*, Rîgistrul protocoalelor (1680—1900). Adunarea generală a Despărțămîntului ținută la Codlea în 29 septembrie 1883.

autorul argumentînd prezența românilor în aceste locuri din toate timpurile⁴⁹. Adunarea generală, drept recompensă, hotărăște tipărirea acestei expunerii sub formă de broșură, iar pentru viitor, drept stimulent votează două premii ce se vor acorda celor mai bune dizertațiuni populare⁵⁰.

Expunerile au fost completate în mod fericit de organizarea unei „expoziții de manufacturi lucrate de populațiunea română din opidul Codlea“, alcătuită din 150 de obiecte din ramurile: fierărie, lemnărie, pînzărie, lînărie și fructe⁵¹. Cu această ocazie a fost alcătuit un juriu ad-hoc, care a acordat 5 premii de un galben. Era încă un succes al manufacturii românești, pe care George Barițiu îl întrevădea încă din anul 1862: „Unele popoare sînt de acea opinie, cum că industria la românii din Transilvania este nulă și că agricultura lor se află în stare primitivă. Poporul nostru fundă o Asociațiune, a cărei chemare este de a înainta cultura lui. Însă de unde era să înceapă această Asociațiune dacă nu i se vor da tot felul de ocaziuni spre a cunoaște o dată pe deplin acele trepte ale culturii românești?“⁵². Acțiunile Despărțămîntului rămîn cu atît mai salutare, cu cît, spre deosebire de celelalte asociațiuni culturale brașovene, care dispuneau de fonduri serioase, bugetul acestuia se ridica în această perioadă la numai 50 fl., întreaga activitate fiind prestată de către membrii ei în mod gratuit⁵³. Tot adunarea de la Codlea este aceea care hotărăște organizarea, respectiv reorganizarea filialelor (agenturilor) despărțămîntului⁵⁴. Din cauza războiului vamal care a întrerupt cursul firesc al relațiilor economice dintre Austro-Ungaria și România, dînd o puternică lovitură brașovenilor, problema filialelor a trebuit să fie amînată timp de trei ani. În acest răstimp, Despărțămîntul Brașov al „Astrei“ a fost nevoit să-și reducă activitatea la afaceri curente. Imaginea de-a dreptul dezolantă a Brașovului, în timpul războiului vamal este sesizată și într-o dizertație ținută la adunarea generală a Despărțămîntului de la Turcheș (1890) — „Și pe cînd acum 10—20 de ani Brașovul se putea numi încă picior de rai, azi a devenit aproape fără deosebire un ținut de amărît trai. Lipsa totală de legături, de negoț cu România, căci noi ne deprinsesem a lucra numai cu această țară, au adus cu sine partea cea mai mare a neguțătorilor și meseriașilor care a trebuit să emigreze dincolo“⁵⁵.

Chestiunea agenturilor este repusă în cadrul adunării generale de la Brașov a Despărțămîntului (1888), insistîndu-se ca acestea să fie reînființate cît mai grabnic. Acum Despărțămîntul Brașov al „Astrei“ va

⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁰ *Ibidem*.

⁵¹ A.S.B., Fond: Astra. Protocol luat în ședința comisiunii pentru premiarea obiectelor expuse de către românii din comuna Codlea cu ocaziunea adunării generale a Despărțămîntului I.

⁵² *A doua adunare...*, p. 56—60; M. BĂLTESCU, M. TANASIU *op. cit.*, p. 231.

⁵³ „Transilvania“, nr. 3—4, 1886, p. 29.

⁵⁴ A.S.B., Fond: Astra. Registrul protocoalelor (1880—1900). Adunarea generală a românilor din opidul Codlea.

⁵⁵ „Transilvania“, nr. 11, 1890; p. 418—419; *idem*, nr. 3, 1891, p. 76—85.

intra într-o nouă etapă a existenței sale, când revitalizarea filialelor se va împleti cu înființarea bibliotecilor populare⁵⁶.

Preocupările conducerii Despărțământului Brașov al „Astrei“ pe linia înființării de biblioteci sînt mai vechi. La Brașov⁵⁷ sau în diferite comune existau mici biblioteci alcătuite din cărți și colecții de ziare procurate pe bază de donație din partea persoanelor particulare, a unor instituții publice și din partea conducerii superioare a „Asociațiunii“.

Adunarea generală de la Turcheș—Săcele (1890)⁵⁸, marchează momentul acțiunii sistematice de înființare a unor biblioteci populare stabile, alături de începutul reorganizării agenturilor comunale. În anul următor — 1891 — aceeași acțiune va avea loc și la Dîrste⁵⁹, unde, pentru sporirea rolului educativ și stimularea orientării învățămîntului spre latura practică, s-a hotărît acordarea de premii acelor învățători care realizau împreună cu elevii cea mai reușită grădină școlară; inițiau cel mai bine pe elevi în deprinderea lucrului de mîna; organizau cel mai bun cor școlar.

În această perioadă de experimente și căutări, brașoveanul George Maior, redactor al „Gazetei Transilvaniei“ și membru al comitetului Despărțământului Brașov al „Astrei“, propune la adunarea generală a „Astrei“ de la Sebeș (1894) — „introducerea bibliotecilor populare ambulante, creîndu-se și premii pentru acele despărțăminte care vor introduce cel mai rapid procedeul amintit“⁶⁰. Această idee nouă se pare că a pătruns mai greu în straturile superioare ale „Astrei“, de vreme ce Iosif Blaga, delegatul Brașovului la adunarea generală de la Blaj, întreba de ce nu se dă o mai mare importanță înființării unor astfel de biblioteci, dînd în acest sens exemplul concetățenilor săi, care au și aplicat — de altfel primii — acest sistem⁶¹. Prima bibliotecă populară ambulantă, alcătuită din cărți în valoare de 10 fl. fusese inaugurată la Feldioara cu ocazia adunării generale a Despărțământului (14 ianuarie 1896)⁶². Revista „Transilvania“ consemna pozitiv această știre: „Despărțămîntul Brașov, care în timpul mai nou a început a propaga cauza Astrei cu un zel deosebit, a inaugurat duminică 14 ianuarie în comuna Feldioara prima bibliotecă ambulantă și a predat-o imediat în folosința

⁵⁶ A.S.B., Fond: Astra. Registrul protocoalelor (1880—1900). Raportul comitetului Desp. I (Brașov și Trei Scaune) al „Astrei“ despre activitatea sa în decursul trienliului 1885/6—1887/8, prezentat adunării generale a despărțămîntului în 28 august 1888.

⁵⁷ A.S.B., Fond: Astra. Registrul protocoalelor (1880—1900). Rapoartele comitetului Desp. I Brașov al „Astrei“ pe perioada 1881—1890.

⁵⁸ „Transilvania“, nr. 4, 1891 (Partea oficială), p. 126—127. Pentru biblioteca din Turcheș (Săcele) comitetul a procurat 44 de broșuri și opuri și a abonat pe o jumătate de an numărul de duminică al „Gazetei Transilvaniei“.

⁵⁹ „Transilvania“, nr. 5, 1892 (Partea oficială), p. 154.

⁶⁰ Vezi pe larg pentru această problemă, studiul Eugeniei Glodariu, *Despărțămîntul Brașov — inițiatorul bibliotecilor populare ambulante ale „Astrei“*, în *Cumidava*, VI, Brașov, 1973, p. 133—141; autoarea tratează perioada de înființare a bibliotecilor populare ambulante, mergînd pînă în anul 1900; în prezentul studiu ne ocupăm de rolul acestor instrumente de culturalizare a maselor în contextul activităților generale a despărțămîntului Brașov al „Astrei“.

⁶¹ „Transilvania“, nr. 9, 1895, p. 302.

⁶² EUGENIA GLODARIU, *op. cit.*, p. 135—136.

poporului. Prin aceasta s-a făcut primul pas pentru realizarea unei dorințe vechi și mult accentuate în sinul Asociațiunii⁶³.

Dar în timpul desfășurării acestor acțiuni, în sinul conducerii Despărțământului apar unele disensiuni care îl amenințau cu desființarea. Nu cunoaștem natura acestor fricțiuni, iar documentele vremii sînt discrete în abordarea acestei delicate chestiuni. Analizînd însă activitatea ulterioară a Despărțământului credem că tînăra generație dorea un teren mai larg și mai dinamic de afirmare. La intervenția energică a lui Virgil Onițiu, ca delegat al Comitetului central al „Astrei”, în 15/27 martie 1898 are loc ședința de alegere a noului comitet compus din: Andrei Bărseanu, președinte; Grigore Maior, vicepreședinte; Cornel Aiser, casier; I. Săbădeanu, controlor și Nicolae Bogdan, notar⁶⁴.

Sub conducerea distinsului profesor Andrei Bărseanu, Despărțământul Brașov intră în faza sa cea mai dinamică de activitate, fiind considerat „cel mai puternic despărțământ al Asociațiunii”, iar rapoartele comitetului vor fi publicate în revista „Transilvania”, „ca să servească drept model și altor despărțăminte”.

Prima măsură a noului comitet a fost aceea de a găsi cea mai bună modalitate pentru creșterea numărului de membri⁶⁵. În acest scop sînt publicate apeluri în presa locală, sînt trimise invitații nominale fruntașilor brașoveni. Rezultatele nu întîrzie să se arate. În scurt timp membrii se dublează și un număr din ce în ce mai mare de oameni din cele mai diferite categorii sociale sînt atrași în orbita „Astrei”, colaborînd activ cu ea.

În anul 1911, Despărțământul avea 116 membri fondatori, pe viață și ordinari⁶⁶, la care se adăugau și cele 20 de reuniuni cu caracter economic și cultural de pe cuprinsul districtului Brașov, aflate sub egida „Astrei”⁶⁷; în anul 1914 s-au mai afiliat încă trei reuniuni.

În scopul înființării de noi agenturi sînt convocați la 15 mai 1898 reprezentanții comunelor din Despărțământ, constatîndu-se că era necesară o legătură mai strînsă cu membrii comitetului. La numai cîteva săptămîni se înființau agenturile din Ghimbav și Codlea⁶⁸, urmate de cele din Feldioara, Rotbav și Măieruș⁶⁹. Pînă în anul 1905, Despărțăm-

⁶³ „Transilvania”, nr. 1—2, 1896, p. 82.

⁶⁴ A.S.B., Fond: *Astra*. Registrul protocoalelor (1880—1900). Proces-verbal luat în adunarea de reconstituire a Despărțământului I, Brașov al „Astrei”, ținută în 15/27 martie 1898, sub prezidiul lui Virgil Onițiu, ca delegat al Comitetului central al Astrei.

⁶⁵ A.S.B., Fond: *Astra*. Registrul protocoalelor (1880—1900); ședința comitetului Desp. I Brașov al „Astrei” din 3 martie 1899.

⁶⁶ „Transilvania”, nr. 4, 1911, p. 508.

⁶⁷ Între acestea amintim atît societățile înființate anterior, ca Societatea comercianților români (fostul Gremiu), Casina română, Reuniunea femeilor române, Reuniunea de gimnastică și cîntări, apoi: Societatea pentru fond de teatru român, Societatea de lectură a sodalilor români din Brașov „Lumina”, Reuniunea femeilor române pentru ajutorarea văduvelor scăpătate, Societatea de lectură din Codlea, Reuniunea pentru muzica instrumentală, Reuniunea de cîntări din Săcele etc. „Transilvania”, nr. 4, 1911, p. 559—560.

⁶⁸ A.S.B., Fond: *Astra*. Registrul protocoalelor (1880—1900); ședința comitetului Desp. I Brașov al „Astrei” din 3/15 iunie 1898.

⁶⁹ A.S.B., Fond: *Astra*. Registrul protocoalelor (1880—1900); ședința comitetului Desp. I Brașov al „Astrei” din 11/23 iunie 1898.

mîntul cuprindea 19 agenturi⁷⁰, iar în preajma primului război mondial, ființau agenturi în toate cele 27 de comune ale sale⁷¹.

Agenturile, amintite în rapoartele comitetului ca „desfășurînd o activitate lăudabilă”⁷², devin mici focare culturale. În fruntea lor se află oameni cunoscuți încă anterior, ca susținători fervenți ai „Asociațiunii”.

Paralel cu înființarea de noi filiale are loc și o activitate susținută de creare a unor noi biblioteci populare ambulante, în această direcție apărînd un adevărat curent de opinie; numeroși brașoveni contribuie cu sume de bani, cărți, dau spectacole de teatru, în favoarea unor noi biblioteci și pentru diversificarea conținutului acestora⁷³. Nu lipsesc nici ajutoarele venite din vechea Românie dîndu-se și de această dată dovadă de un admirabil spirit de solidaritate⁷⁴.

În mai 1898 este inaugurată oficial a doua bibliotecă ambulantă pentru locuitorii din Brașovul Vechi⁷⁵, constatîndu-se cu bucurie că în decurs de două luni fuseseră citite 266 volume⁷⁶. Tot acum începe sistemul de rotație al bibliotecilor, în 12 iunie este adusă biblioteca nr. 1 din Feldioara fiind predată agenturii din Hărman⁷⁷ pentru că cererea de cărți era foarte mare⁷⁸, după cum remarcă și revista „Transilvania”: „Cititorii unei biblioteci așteaptă cu nerăbdare sosirea bibliotecii următoare și de obicei predarea unei biblioteci este împreună cu o mică serbare populară, împreună cu vorbiri, cîntări și declamațiuni”⁷⁹. Comitetul Despărțămîntului caută mijloacele cele mai potrivite pentru înființarea a noi biblioteci, sarcină destul de dificilă dacă avem în vedere varietatea mare a cărților dar și refuzul Comitetului central al „Astrei” de a destina un fond realizării acestui scop⁸⁰. Atunci eforturile vor fi continuate prin mijloace proprii. Pentru a avea și ei o bibliotecă, tinerii meseriași din Șcheii Brașovului strîng din colecte și spectacole suma de 219 coroane, fiind și ei înzestrați cu o bibliotecă adecvată⁸¹. În anul 1900 Despărțămîntul dispunea de 12 biblioteci populare⁸² în două serii:

⁷⁰ „Analele Astrei”, nr. III, 1906, p. 61.

⁷¹ „Transilvania”, nr. 1—2, 1913, p. 300.

⁷² „Transilvania”, 1906, Anale III, p. 62.

⁷³ „Transilvania”, nr. 6, 1899, p. 89—90; *idem*, nr. 10, 1899, p. 211; *idem*, nr. 4—5, 1899, p. 219—220; *idem* nr. 1—2, 1899, 303—305.

⁷⁴ A.S.B. Fond: *Astra*. Registrul protocoalelor (1880—1900); ședința comitetului Desp. I Brașov al „Astrei” din 7 aprilie 1899; din București sosiseră sub formă de donație peste 200 de volume și broșuri, din partea unor susținători ai mișcării culturale din Transilvania (I.G. Bibicescu, G. Pitiș, Kalinderu etc.).

⁷⁵ A.S.B., Fond: *Astra*. Registrul protocoalelor (1880—1900); ședința comitetului Desp. I Brașov al „Astrei” din 6/18 mai 1898.

⁷⁶ *Ibidem*.

⁷⁷ A.S.B., Fond: *Astra*. Registrul protocoalelor (1880—1900); ședințele comitetului Desp. I. Brașov al „Astrei” din 11/23 iunie și 2/14 iulie 1898.

⁷⁸ „Transilvania”, nr. 1, 1900, p. 38—40.

⁷⁹ *Ibidem*.

⁸⁰ A.S.B., Fond: *Astra*. Registrul protocoalelor (1880—1900); ședința comitetului Despărțămîntului I Brașov al „Astrei” din 27 noiembrie 1898.

⁸¹ A.S.B., Fond: *Astra*. Registrul protocoalelor (1880—1900); ședința comitetului Desp. I Brașov al „Astrei” din 3 martie 1899.

⁸² A.S.B., Fond: *Astra*. Registrul protocoalelor (1880—1900). Procesul-verbal al Adunării generale a Desp. I Brașov al „Astrei” de la Hărman, 4 iunie 1900.

A și B; în anul următor este inaugurată seria C⁸³, constatându-se cu satisfacție: „...că nu este departe timpul cînd toate cele 27 de comune de pe teritoriul despărțămîntului nostru vor fi înzestrate cu biblioteci populare ambulante distribuite în serii de către 9 biblioteci, cu material de lectură diferit”⁸⁴. Oricum în ajunul izbucnirii primei conflagrații mondiale, Brașovul reușise să-și creeze cele 27 de biblioteci în valoare de peste 5 000 de coroane⁸⁵. La reușita acestei acțiuni au contribuit așa cum se afirma într-unul din rapoartele comitetului: „reprezentanți din toate clasele noastre sociale, săteni și orășeni, plugari, funcționari și comercianți, bărbați și femei, dovadă că zelul nostru pentru cultură a prins rădăcini în întreaga societate a noastră și pe de altă parte dovadă că publicul nostru, cu toate împrejurările grele în care trăiește, este gata a sprijini orișice întreprindere menită a contribui la înaintarea poporului”⁸⁶.

Inițiativa brașovenilor s-a bucurat de un larg ecou în Transilvania; comitetul primea în această perioadă scrisori din Năsăud și din părțile mureșene, însoțite și de sumele trebuincioase pentru ca să li se alcătuiască biblioteci potrivite⁸⁷. În urma generalizării curentului de opinie în favoarea bibliotecilor populare, conducerea superioară a „Astrei” ia hotărîrea ca începînd din anul 1899 să editeze colecția intitulată „Biblioteca populară”, aceasta în legătură și cu înființarea recente secțiuni literare a „Asociațiunii transilvane”, cu sediul la Brașov⁸⁸. Membrii acestei secțiuni trec imediat la acțiune hotărînd, pentru început, să fie editate sau reeditate sub formă de broșuri separate, articole și studii apărute de-a lungul anilor pe teme ca: meșteșuguri, agricultură, literatură și istorie⁸⁹. În anul 1909, referentul secțiunii literare face propuneri de un real folos, privind bibliotecile, în legătură cu întocmirea anuală a unui repertoriu al tuturor lucrărilor de valoare și înființarea unui depozit de cărți central cu care să fie alimentate despărțămintele și agenturile. Pînă la materializarea acestor deziderate⁹⁰, bibliotecile brașovene vor fi înzestrate cu noi scrieri din trecutul Brașovului, ca rod al unor fructuoase cercetări depuse de: Sterie Stinghe, Candid Mușlea și Andrei Bărsan, căruia în 1902 îi apăsese cunoscuta carte intitulată *Istoria școalelor din Brașov*, premiată și de Academia română.

O altă contribuție a brașovenilor trebuie remarcată în acest context: este vorba de finalizarea *Enciclopediei*, prețios instrument de lucru, tezaur de cultură pentru fiecare român transilvănean. Din cei peste 200 de colaboratori din Transilvania și vechea Românie, sînt amintiți și brașovenii: Maria Baiulescu (industrie textilă), Andrei Bărsan (literatură

⁸³ A.S.B., Fond: *Astra*. Registrul protocoalelor (1880—1900); ședințele comitetului Desp. I Brașov al „Astrei” din 2 februarie și 3 martie 1900.

⁸⁴ „Transilvania”, 1906, Anale III, p. 61—62.

⁸⁵ „Transilvania”, nr. 1—2, 1913, p. 300.

⁸⁶ „Transilvania”, nr. 4—5, 1899, p. 219—220.

⁸⁷ A.S.B., Fond: *Astra*. Registrul protocoalelor (1880—1900); ședința comitetului Desp. I Brașov al „Astrei” din 23 septembrie 1898.

⁸⁸ „Transilvania”, nr. 6—7, 1901, p. 181—182.

⁸⁹ „Transilvania”, 1903, Anale III, p. 125.

⁹⁰ „Transilvania”, nr. 4, 1909, p. 323.

română), Gheorghe Dima (muzică), I. Socaciu (drept cambial), Nicolae Vecerdea (biografii), Arsenie Vlaicu (școli comerciale)⁹¹.

O mare atenție este acordată problemelor legate de agricultură și industrie casnică, vizînd în general practicarea unei agriculturi raționale și în special creșterea gradului de bunăstare a țaranului român. De această dată, eforturile întreprinse în acest domeniu nu vor mai rămîne la un stadiu mai mult sau mai puțin teoretic, ci, vor avea și rezultate practice. Se va continua prin acordarea de premii destul de substanțiale celor mai buni cultivatori de pămînt⁹² și celor mai îngrijite grădini școlare⁹³. Constituind un real stimulent, an de an aceste premii vor fi înmulțite. Subordonate aceluiași scop, tot acum apar primele asociații de asigurare a vitelor și pămîntului⁹⁴, precum și de credit, pe sistem Reiffeisen, popularizate de membrii comitetului⁹⁵.

Desigur că un mare succes, l-ar fi constituit înființarea mult doritei Reuniuni de agricultură din comitatul Brașovului, propusă în adunarea generală a Despărțămîntului de la Hărman⁹⁶. Dar ministrul de resort de la Budapesta îi va respinge statutele sub pretextul că „naționalitățile pot înființa numai reuniuni culturale și literare”⁹⁷; rezultă din această respingere teama față de concurența economică crescîndă a românilor transilvăneni.

Un alt mijloc a constat în ținerea de expuneri pe teme de specialitate, însoțite uneori și de împărțirea de broșuri. Continuînd să diversifice aceste căi, conducerea Despărțămîntului Brașov al „Astrei”, va trece la împărțirea de altoiuri și semințe țăranilor din Bod, Cristian și Rîșnov⁹⁸, iar în anul 1911, pe banii Despărțămîntului se vor procura sate-nilor din Arpătac două mașini agricole⁹⁹.

Ne-am oprit în mod special la expunerile inițiate și susținute de „Astra”, întrucît, din cauza conținutului interesant, variat, au devenit un instrument eficace de educare a maselor; această formă cultural-educativă va deveni activitatea dominantă a Despărțămîntului brașovean al „Astrei” între anii 1898 și 1914.

La început expunerile aveau un caracter sporadic, fiind ținute cu ocazia adunărilor generale ale Despărțămîntului, dar cînd începe activitatea de înființare a agenturilor, corelată cu itinerarea bibliotecilor, comitetul Despărțămîntului hotărăște intensificarea acestor manifestări, pe

⁹¹ „Transilvania”, nr. 1, 1904, p. 52. Raport despre terminarea *Enciclopediei*.

⁹² A.S.B., Fond: Astra. Registrul protocoalelor (1880—1900). Proces-verbal luat la adunarea generală a Despărțămîntului I Brașov al „Astrei” din 14 iunie 1898.

⁹³ Pe parcurs de la un premiu de 10 cor. oferit pentru cea mai îngrijită grădină școlară se ajunge la trei premii a câte 20 de coroane fiecare, împărțite anual. „Transilvania”. Număr jubiliar, 1861—1911, p. 323.

⁹⁴ „Transilvania”, nr. 4, 1909, p. 261.

⁹⁵ A.S.B., Fond: Astra. Registrul protocoalelor (1880—1900). Proces-verbal luat în adunarea generală a Desp. I Brașov al „Astrei” de la Hărman, 4 iunie 1900; „Transilvania”, 1900. Partea oficială, p. 74.

⁹⁶ *Ibidem*.

⁹⁷ „Transilvania”, nr. 2, 1904, p. 43—44.

⁹⁸ „Transilvania”, nr. 4, 1911, p. 490.

⁹⁹ *Ibidem*; „Transilvania”, nr. 1—2, 1913, p. 300.

teme imediate, ca: economia și medicină populară¹⁰⁰. Tot acum înregistrăm și dorința unui număr tot mai mare de intelectuali brașoveni specializați pe diferite domenii de a colabora la aceste acțiuni¹⁰¹.

Simțindu-se tot mai mult nevoia acestor expuneri, apare firească tendința diversificării temelor. Pe lângă cele de interes imediat, sînt abordate teme din domeniile: literaturii populare și culte, istoriei, geografiei, pedagogiei.

Prelegerile de agricultură în diversele ei ramuri: grădinărit, pomi-cultură, creșterea rațională a vitelor dețin încă o pondere însemnată, ele începînd să fie însoțite și de demonstrații practice. La invitația comitetului, învățătorul Anania Boldor din Codlea ține, în comuna sa natală, 4 prelegeri însoțite și de demonstrații practice (plantare de pomi, altoire), „fiind urmărite cu mult interes de către ascultători”¹⁰². Pe linia acestor preocupări se înscrie și cursul de albinărit inițiat de comitetul Despărțămîntului pe timpul verii cu „economii din comitatul Brașovului”¹⁰³.

Pentru ca temele agricole să primească un conținut cu adevărat științific, este propusă angajarea a doi „învățători agronomici”, care să cutreiere comunele dînd sătenilor îndrumări practice¹⁰⁴. Rezultatele acestor eforturi nu întîrzie să apară, fiind menționate și în rapoartele Despărțămîntului: „Prelegerile populare au îndemnat poporul la pomărit, legumărit, la îngrijirea mai bună a vitelor, la cultivarea pămîntului și s-au înființat mai multe tovărășii agricole pentru cumpărarea de mașini agricole și procurarea de vite de rasă”¹⁰⁵.

În scopul ridicării nivelului general de cultură al maselor, „Astra” a hotărît ținerea unor cursuri de alfabetizare¹⁰⁶. În județul Brașov existînd puțini neștiutori de carte, acestea au avut un caracter sporadic¹⁰⁷. Doar în comuna Arpătac (Trei Scaune), unde populația românească nu știa să scrie și să citească decît în limba maghiară, preotul Aurel Nistor a ținut cursuri de scris și de citit în limba română, fiind și premiat cu 50 de coroane de către comitetul Despărțămîntului¹⁰⁸.

Folosind cadrul creat în această direcție, pentru perioada de iarnă „cînd și plugarul nostru are timp a se îndeletnici cu lucrări spirituale”, conducerea Despărțămîntului publică un călduros apel în „Gazeta Transilvaniei”, prin care învățătorii sînt insistent rugați să se ocupe în con-

¹⁰⁰ Primele prelegeri de acest fel au fost ținute la Ghimbav și Feldioara de către Cornel Aiser (Despre asigurări) și doctorul G. Baiulescu (Bótele lipicioase și mijloacele de a le preveni). „Cu această ocaziune — se sublinia în Raportul comitetului — s-a exprimat dorința din partea poporului, ca să se facă mai des astfel de lucruri”. A.S.B., Fond: „Astra”. Registrul protocoalelor (1880—1900); proces-verbal luat în ședința comitetului Desp. I Brașov al „Astrei” din 7 aprilie 1899.

¹⁰¹ A.S.B., Fond: „Astra”. Registrul protocoalelor (1880—1900); ședința comitetului Desp. I Brașov, al „Astrei” din 21 decembrie 1899.

¹⁰² „Transilvania”. Analele Astrei, nr. 2, 1907, p. 42—45.

¹⁰³ *Ibidem*.

¹⁰⁴ *Ibidem*.

¹⁰⁵ „Transilvania”, nr. 4, 1909, p. 261; *idem*, nr. 4—5, 1911, p. 480—488.

¹⁰⁶ *Ibidem*.

¹⁰⁷ „Transilvania”, nr. III, 1910, p. 252—253; în anul 1910 nu mai aveau loc astfel de cursuri pe motivul că în afară de persoanele de vîrstă înaintată toți locuitorii Despărțămîntului erau știutori de carte.

¹⁰⁸ „Transilvania”, nr. 3, 1900, p. 252—253.

tinuare de tinerii care au terminat școala, organizînd pentru ei cursuri de scris și de citit, iar paralel să antreneze prin lecturi din autori români, șezători literare, pe toți sătenii indiferent de vîrstă¹⁰⁹.

În anul 1903, profesorul brașovean Aurel Ciortea, membru al secțiunii științifice a „Astrei” vine cu interesanta propunere privind introducerea skiopticonului, ca material ilustrativ al conferințelor¹¹⁰. În același an, de această dată mai receptivă la nou, adunarea generală a „Astrei” de la Baia Mare, aprobă achiziționarea unui asemenea aparat (se ceruseră mai multe) dat în folosința secțiunii științifice la Brașov¹¹¹; practic, aparatul va fi folosit și pentru nevoile Despărțămîntului Brașov. Imediat, Aurel Ciortea se va deplasa la București cumpărînd mai multe seturi de diapozitive, ale căror imagini reprezentau scene din timpul Războiului de independență al României, orașe și monumente celebre etc.

După cum preciza Aurel Ciortea într-un raport adresat conducerii „Astrei”, „succesul a fost enorm”. În mai puțin de două luni au fost ținute la Brașov, Sînpetru, Ghimbav, Codlea, Dîrste și Rîșnov, 18 asemenea prelegeri¹¹². Pentru viitor se prevedea cumpărarea și a altor seturi de diapozitive cu conținut educativ și de cultură generală.

Un alt pas important pe linia educării maselor îl constituie efortul de explicare științifică a unor fenomene naturale, de combatere a obscurantismului, de popularizare a științei, domeniu care luase la începutul secolului XX un avînt de care trebuia să se țină cont în mod obligatoriu. Aceasta cu atît mai mult cu cît trebuia să ținem seama pentru vremea respectivă de puținătatea mijloacelor de informare. În acest scop „Gazeta Transilvaniei” publică o serie de articole, intitulate „Culturale”, în care este propusă compunerea mai multor cicluri de conferințe pe teme științifice, sistematizarea celor existente, publicarea unor broșuri de popularizare etc. Se considera firesc și necesar ca oamenii să fie informați despre sistemul solar „cu toate frumusețile sale”, despre oceanografie „cu viața interesantă din adîncurile mărilor”¹¹³.

Din anul 1908 încep prelegerile pentru pătura cultă, intitulate „Conferințele și seratele Asociațiunii”¹¹⁴, ceea ce înseamnă atingerea unui stadiu calitativ superior în activitatea acestei prestigioase societăți. Și de această dată Despărțămîntul se va impune prin găsirea unor noi mijloace de afirmare, bazîndu-se și pe bogata mișcare culturală de amatori existentă în orașul Brașov. Conferințele „Astrei” erau trimestriale, prilejuind ținerea unor manifestări de o înaltă ținută. Sînt de remarcat în acest sens prelegerile pe teme literare (poezia lui Eminescu, trilogia lui Delavrancea *Apus de soare*, susținute de Alexandru Bogdan), de istorie sau de cultură generală (Renașterea). În mod firesc privirile tuturor erau îndreptate spre literatura de dincolo de Carpați, ajunsă la apogeu¹¹⁵.

¹⁰⁹ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 238, 1911, p. 2.

¹¹⁰ „Transilvania”, 1903. Analele Astrei, nr. 3, p. 136.

¹¹¹ „Transilvania”, 1904. Analele Astrei, nr. 4, p. 195—200.

¹¹² *Ibidem*.

¹¹³ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 69—78, 1911.

¹¹⁴ „Transilvania”, 1908. Analele Astrei, nr. 1—2, p. 197.

¹¹⁵ „Transilvania”, nr. 3, 1909, p. 199; erau menționate 20 de conferințe cu cele mai diferite teme.

Cu timpul încep să fie invitate și personalități ale vieții cultural-științifice din Transilvania. Cu o asemenea ocazie, Silvestru Moldovan ținea la Brașov o interesantă dizertație despre Poezia noastră populară în contextul istoriei naționale; au fost amintite figurile lui Pinte, Horea și Iancu. Era încă un prilej de evocare a unor eroi ai luptei de eliberare a poporului nostru¹¹⁶.

De un mare interes se bucurau seratele „Astrei“, în cadrul cărora se recitau versuri, uneori proprii, marcându-se și debutul unor tineri poeți brașoveni, ca Ecaterina Pitiș, care și-a uimit publicul prin marea sensibilitate a creației sale. „Publicul — relate „Gazeta Transilvaniei“ — prin furtunoase aplauze a dovedit că românii brașoveni sînt mîndri de poeta lor“. Totodată erau interpretate la un înalt nivel artistic piese instrumentale din repertoriul național și străin¹¹⁷.

Cu ocazia celei de a treia adunări generale a „Asociațiunii transilvane“, ținută la Brașov în anul 1906, discursul inaugural a fost rostit de Andrei Bărseanu, care considerînd despărțămintele „coloana vertebrală“ a „Astrei“ arată în continuare că „despărțămintele nu mai sînt niște cadre fără ostași, niște simple birouri pentru adunarea taxelor, ci, cele mai multe se întrec unele pe altele în înființarea de biblioteci populare și în ținerea prelegerilor pentru popor, fiecare caută să atragă masele pentru cauza cea mare a culturii naționale și să deștepte dragostea pentru cultura românească“¹¹⁸. În continuare se atrăgea atenția că scopul „Astrei“ trebuia îndreptat permanent către omul din popor „să căutăm a-i cunoaște firea și aplecările, să-l luminăm cu toate mijloacele moderne, să-i ușurăm necazurile și să-l îmbărbătăm“¹¹⁹.

Din anul 1909, profesorul Nicolae Bogdan devine directorul despărțămîntului Brașov¹²⁰, Andrei Bărseanu ajungînd vicepreședinte al „Astrei“ iar din anul 1911, președinte¹²¹.

În această perioadă Brașovul va rămîne cel mai puternic despărțămînt al „Astrei“, așa cum se specifica și în Raportul general pe 1911: „...în ceea ce privește prelegerile cu caracter economic și cultural, aranjînd pe deasupra și reprezentații teatrale, serate artistico-literare, într-un cuvînt o activitate deosebită“¹²². În acești ani apar ca filiale ale „Astrei“ numeroase asociații cu caracter economic și cultural. Printre acestea se numără casele din Brașov (Șchei și Brașovul-Vechi), societățile de lectură, corurile răspîndite în toate comunele Despărțămîntului¹²³, precum și Casa culturală (prima de acest gen înființată în mediul rural) avînd un sediu propriu, înzestrat cu o bogată bibliotecă, colecții de ziare și reviste, broșuri de specialitate¹²⁴.

¹¹⁶ „Gazeta Transilvaniei“, nr. 261, 1911, p. 3.

¹¹⁷ „Gazeta Transilvaniei“, nr. 55, 1911, p. 3.

¹¹⁸ „Transilvania“, nr. 4—6, 1906, p. 86—95.

¹¹⁹ *Ibidem*.

¹²⁰ „Transilvania“, nr. 4, 1911, p. 559.

¹²¹ Cu ocazia alegerii lui Andrei Bărseanu în funcția de președinte al Astrei, brașovenii i-au trimis o telegramă de felicitare cu următorul conținut: „Mîndri de alegerea d-lui Bărseanu ca președinte al Asociațiunii, Despărțămîntul Brașov se alătură la bucuria sibienilor“. „Gazeta Transilvaniei“, nr. 190, 1911, p. 3.

¹²² „Transilvania“, nr. 4—5, 1911, p. 480—481.

¹²³ „Transilvania“, nr. 4, 1909, p. 261; *idem*, nr. 4, 1911, p. 559—560.

¹²⁴ „Transilvania“, nr. 1, 1911, p. 77.

Brașovenii se vor alătura entuziasmului general marcat de sărbătorirea jubileului „Astrei“ de la Blaj. Subliniind importanța evenimentului, „Gazeta Transilvaniei“ va publica ample relatări. Iată ce scria ziarul cu o zi înaintea începerii serbării: „Români de pretutindeni se vor grăbi la Blaj ca împreună să prăznuiască jubileul de jumătate de veac al celei mai vechi societăți culturale ce avem...” Corespondentul ziarului brașovean scria cu o firească mândrie despre compozitorul și dirijorul, brașovean de origine, Iacob Mureșianu, care a încântat auditoriul cu compozițiile sale „oferind publicului momente de adevărată înălțare sufletească”¹²⁵.

Andrei Bârseanu, acum vicepreședintele „Astrei“, în discursul de deschidere va face, reluând ideile enunțate în 1906 la Brașov, o realistă retrospectivă a activității „Asociațiunii transilvane“, remarcând și de această dată necesitatea emancipării poporului, a luminării lui cu toate mijloacele culturii moderne¹²⁶. După părerea sa, în activitatea „Astrei“ rolul de primă importanță îl dețin despărțămintele: „ele (despărțămintele n.n.) factorii cei mai însemnați ai Asociațiunii noastre... ele sînt rădăcinile, care dau pomului însoțirii noastre hrana trebuincioasă și totodată ramurile pline de viață”¹²⁷. Programul de activitate al „Astrei“ pentru viitor poartă aceeași amprentă o omului de o aleasă cultură, cu vederi largi, lipsit de sentimente șovine, dar în același timp dominat de un firesc patriotism, dublată și de experiența sa de mai multe decenii cînd s-a aflat în fruntea Despărțămîntului brașovean al „Astrei“, fiind perfect conștient că principalele suporturi de păstrare a ființei naționale ale unui popor oprimat, sînt: cultivarea limbii și cunoașterea istoriei¹²⁸.

Ca un aspect mai deosebit, merită relevat zborul demonstrativ al aviatorului Aurel Vlaicu, organizat la Brașov sub auspiciile despărțămîntului brașovean al „Astrei“. În acest scop entuziaștii membri ai comitetului au publicat apeluri în presă și au împărțit la sate sute de afișe¹²⁹. În ziua de 20 septembrie/3 octombrie 1911, sub ochii a 5 000 de

¹²⁵ „Gazeta Transilvaniei“, nr. 171—175, 1911.

¹²⁶ „Transilvania“, nr. 5—6, 1911, p. 660.

¹²⁷ *Ibidem*.

¹²⁸ *Ibidem*; cele 5 puncte ale programului prevedeau: 1) cultivarea înainte de toate a graiului național, dar vom prețui orișice limbă, mai virtos ale concetățenilor noștri. 2) vom cerceta trecutul poporului nostru, cultivînd istoria națională și adunînd cu pietate orișice urmă ce ne amintește de acest trecut. 3) vom căuta mai departe să cunoaștem ce de-amănuntul pămîntul pe care locuim, cu frumusețile și bogățiile sale. 4) vom căuta înainte de toate să cunoaștem poporul din care facem parte, cu însușirile și particularitățile lui, cu graiul și obiceiurile lui, cu felul de viață al lui, cu cîntecele și cu jocul. 5) ne vom îndrepta îndeosebi cu dragoste privirile la poporul nostru de la țară, care formează puterea neamului nostru și care s-a arătat și pînă acuma ca un pămînt primitor și roditor, căutînd să-l luminăm cu toate mijloacele culturii moderne; să-i dezvoltăm încrederea în puterile proprii și astfel să facem din el un popor tot mai conștient și tot mai folositor sieși și țării pe care o iubește cu atîta căldură.

¹²⁹ „Gazeta Transilvaniei“, nr. 190, 1911, p. 2.

oameni, în ciuda timpului nefavorabil, avionul lui Vlaicu a decolat într-un admirabil zbor de pe terenurile lui Sterie Diamandi de la Stupini¹³⁰. Și pentru românii brașoveni, Vlaicu devenise un simbol, iar zborul său însemna „Biruința libertății și triumful minții românești”.

În condițiile izbucnirii primului război mondial, asemenea celorlalte societăți culturale brașovene, despărțămîntul brașovean al „Astreii” își încetează activitatea. O parte din membrii comitetului sînt mobilizați; directorul Despărțămîntului, profesorul Nicolae Bogdan, moare eroic pe cîmpul de luptă. Alții, pentru atitudinea lor „periculoasă” manifestată în cadrul primirii entuziaste din august 1916 sînt nevoiți să se retragă împreună cu armata română. Deși vor trece prin momente deosebit de grele, aceiași entuziaști tineri vor lupta în țară sau în străinătate pentru înfăptuirea idealului unirii într-un singur stat a tuturor românilor.

¹³⁰ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 198, 1911, p. 5.

**BRAȘOVIAN CONTRIBUTION TO THE FOUNDATION
AND DEVELOPMENT OF THE "ASTRA" ASSOCIATION.
THE ACTIVITY OF BRAȘOV BRANCH OF ASTRA
(1870—1918)**

ABSTRACT

Upsurged from the generous ideas of the Romanian revolution from 1848, and founded in Sibiu, in 1861, the Transylvanian Association for Romanian Literature and Romanian People Culture (ASTRA) was the most important cultural society of the Transylvanian Romanians, which extensively acted towards the preservation of Romanian people entity and the accomplishment of national unity through cultural unity.

Both during the inchoative period in the forties, then later on, when ASTRA was actually founded, and subsequently, the Brasovians gave a precious material and moral support, as unpublished documents in Brașov archives reveal. Also, mention is to be made of the three general assemblies the Association held in Brașov, which were considered as downright 'national congresses', the issue of the ASTRA mouth-piece, namely the 'Transylvania' gazette, the foundation of the first popular libraries from Transylvania, and the substantial contribution of the Brasovians to the endowment of the ASTRA Museum, inaugurated in Sibiu, in 1905.

Similarly, it was in Brașov that the first and most important ASTRA branch was founded, with the intent to economically and culturally emancipate the Romanians from Brașov.

PROFESORUL AUREL CIORTEA (1872—1929)

AUGUSTIN C. TĂTARU, MIRCEA GHERMAN

În frumoasa localitate Cojocna din apropierea Clujului, s-a născut la 13 noiembrie 1872 Aurel Ciortea ca fiu al lui Teodor și al Reveicăi, buni români și luptători pentru drepturile poporului. Era aici tradiția luptei pentru apărarea limbii române și a păstrării cărților valoroase. „Printre așezările de peste munți, care au păstrat pînă la noi un număr important din vechile tipărituri românești, se află și Cojocna (județul Cluj) cu cele 10 cărți de la Tîrgoviște, Rîmnice sau București. Alături de acestea, găsim și Pravila de la Tîrgoviște ce va fi fost bună călăuză numeroasei populații românești de aici. În 1766, o conscripție înregistra la Cojocna, 1 006 suflete neunite“¹.

Teodor Ciortea nu era străin de faptul că la 1905 cu ocazia alegerilor, oamenii din cercul Cojocna nu s-au prezentat la urne, protestînd astfel contra politicii de împilare națională, el însuși fiind un om de acțiune și cu multă dîrzenie pentru a nu lăsa lucrurile făcute numai pe jumătate. Acestea îl vor caracteriza și pe copilul Aurel, care a urmat primele clase la Cluj, iar liceul la piariștii din același oraș, clasele a VII-a și a VIII-a absolvindu-le la liceul săsesc din Bistrița. Românii nu au putut realiza o Universitate proprie decît după 1918. De aceea Aurel Ciortea a frecventat cursurile Universității maghiare din Cluj, la Facultate de științe². Pe lîngă o pregătire profesională serioasă, studentul Aurel Ciortea a trăit la Cluj într-o ambianță de lupte continue pentru apărarea drepturilor poporului pe care-l slujea și tatăl său cu atîta zel. Nu trebuie să scăpăm din vedere faptul că era perioada cînd se exercita o presiune puternică pentru deznaționalizarea românilor din „imperiul scaunului cu două picioare“ sau cum a numit Alexandru Roman, dualismul: „unio duarum nationum contra plures“. La Cluj s-a încheiat un puternic front de luptă pentru drepturile românilor. Încă la 1867, Iuliu Coroianu (viitorul redactor al proiectului de Memorand) pe atunci încă elev de liceu, a înființat, cu mai mulți colegi români, societatea secretă „Sătean“ avînd ca principal scop cultivarea dragostei de neam. La Socie-

¹ Prof. KEITH HITCHINS (S.U.A.), prof. IOAN BEJU, *Conscripția eparhiei legii grecești neunite în Ardeal în anul 1766*, în Mitropolia Ardealului, XXII/1977, nr. 7—9, p. 522, citat după dr. IOANA CRISTACHE PANAIT, *Aceleași neam, aceeași lege*, în „Buletinul Oficial al Patriarhiei Române“, Aprilie, 1980.

² ȘTEFAN PASCU, *Universitatea din Cluj*, Cluj, Editura „Dacia“, 1972, p. 15.

tatea studențimii studioase, înființată de Ioan Pamfilie³ și Chifa, au participat Vasile Ladislau Pop, Iacob Bologa, Ilie Măcelaru, Pavel Vasici, Nicolae Barbu, Iuliu Bardoși etc.⁴. Profesorul de limba și literatura română de la Universitatea maghiară din Cluj, dr. Grigore Silași, „acest bărbat erudit și stimat de toți oamenii buni“, cum l-a caracterizat Gh. Bariț, a contribuit la înființarea societății studențești „Iulia“, în amintirea voievodului Gelu, avînd ca simbol culorile roșu, albastru, galben. La această acțiune au participat și viitorii memorandiști pe care Aurel Ciorteia îi va admira mai tirziu fie ca acuzați (Iuliu Coroianu, Teodor Mihali), fie ca apărători în proces (S. Moldovan și Aurel Isac). Aurel Ciorteia ajunge student la Universitatea din Cluj în etapa cea mai frămîntată a luptelor românilor din Transilvania de după anul 1848. Era perioada procesului Memorandumului, profesorul Silași fiind îndepărtat din învățămînt încă la 1884⁵, iar frămîntările pe platforma clujană devenind tot mai complexe. Ciorteia își începe studiile universitare în anul 1891. Aurel N. Popp din București, într-un manuscris⁶ ne arată cum l-a cunoscut pe studentul nostru. Studențimea din București și Iași nu a rămas în afara acțiunilor *Ligii pentru unitatea culturală a tuturor românilor* avînd ca obiectiv major apărarea drepturilor românilor din Transilvania, inițîind în septembrie 1893, un congres studențesc ce s-a desfășurat la Buzău. Au fost invitați și studenți români de la universitățile din Viena, Budapesta, Cluj. Cu această ocazie, arată Aurel N. Popp, a cunoscut pe Alexandru Vaida (Voevod) student în medicină la Viena, C. Sotir, student la Universitatea din Budapesta și Aurel Ciorteia student la Universitatea din Cluj. În documentul de referință se arată cum au fost primiți studenții din Transilvania la Predeal, București și Buzău unde a luat cuvîntul și Aurel Ciorteia. Au făcut excursie pe Dunăre, au văzut lucrările de la Cernavodă și au avut ocazia de a vizita laboratorul de fizică experimentală al Universității din București — domeniu ce-l interesa pe Ciorteia în mod deosebit.

În lunile aprilie și mai 1894 s-a desfășurat la Cluj procesul Memorandumului. Atmosfera politică era încărcată; manifestările față de eroii români erau zilnice. Încă în aprilie 1894, studenții români din Cluj și alte centre din Austro-Ungaria au tipărit un apel pentru a chema poporul la Cluj pentru ziua de 7 mai. Așa se explică faptul că în ziua de 8 mai aproape 40 000 români intraseră în oraș „stîrnind îngrijorarea autorităților“. La 19 mai 1894, rectorul Universității fiind informat despre acțiunea studenților români din Cluj, a cerut luarea grabnică de măsuri împotriva acestora. Cu sprijinul poliției și siguranței s-a întocmit o listă de 42 studenți ai Universității din Cluj. Majoritatea erau studenți ai facultății de drept, 10 de la medicină și 6 de la Facultatea de litere și științe. În ziua de 30 mai 1894, la ședința consiliului de disciplină, ținută

³ El a oficiat căsătoria profesorului universitar Ștefan Micle cu Ana Cîmpeanu din Năsăud, care a devenit cunoscuta poetă Veronica Micle (7 august 1864).

⁴ V. *Istoria Clujului*, sub redacția academicianului Ștefan Pascu, 1974, pp. 313—332; 344—371.

⁵ În adevăr, începînd cu anul 1884, Cluj devenise centrul ofensivei celei mai violente îndreptate împotriva românilor ardeleni (ONISIF GHIBU, *Universitatea Daciei Superioare*, București, 1929, p. 23).

⁶ *Muzeul județean Brașov*, Arhiva Mureșenilor, fond Aurel Ciorteia.

sub președinția rectorului Brandt Iószef, sînt luate declarațiile studenților printre care se număra și Aurel Ciortea. Unitari ei își recunosc culpa, fiind pedepsiți cu neeliberarea certificatelor de absolvire, neadmiterea la examenele de fine de an și de doctorat. Descoperirii instigatorilor îi urma aducerea pe banca acuzaților a celor 42 de studenți. Experiența avută cu ocazia procesului Memorandului, determină însă autoritățile să sisteze urmărirea, temîndu-se de manifestațiile prilejuite de un nou proces⁷.

După terminarea studiilor universitare, Aurel Ciortea este numit, pentru anul de studii 1896—97, profesor la școala reală din cadrul școlilor centrale române din Brașov. Așezat în orașul de graniță al unui imperiu anacronic, își dă seama că aici în centrul geografic al etniei noastre și intersecțiile triale dintre români sînt mai intense decît orișunde. *Abia* a început activitatea că s-a și dovedit un om plin de interes pentru progresul școlii preluînd îngrijirea cabinetului de chimie, iar din anul 1898 a condus biblioteca centrală a școlilor românești. În anul 1900 (în parte și cu ajutorul fondurilor Eforiei) a făcut o excursie de studii la Berlin și Paris. În anul 1901, publică lucrarea „Curenții și razele electrice”. Despre această lucrare, profesorul universitar Augustin Maior de la Universitatea din Cluj, scria în anul 1930, că a fost prima de acest gen din Transilvania, care ne-a introdus „atît de clar și inteligent în acest domeniu vast și interesant”⁸. La sfîrșitul acestei lucrări, autorul publică și un capitol privind „Fizica și expoziția universală din anul 1900 în Paris”.

În anul 1904 este secretar al Reuniunii Române de Gimnastică și Cîntări și predă matematica și fizica la Gimnaziul ce va purta mai tîrziu numele de Liceul Andrei Șaguna⁹. Era o personalitate neastîmpărată, căutînd mereu noul atît în specialitate cît și în domeniul metodelor de predare. Ciortea a adus o contribuție însemnată în a-i determina pe români să se orienteze spre profesii mai concrete, unde exista un deficit foarte mare. El a fost primul din Brașov, care, în cabinetul de fizică pe care-l conducea a făcut rost de un aparat Röntgen, unde veneau și medicii din oraș cu pacienții lor pentru a identifica anumite maladii și deficiențe anatomo-patologice. De asemenea, Aurel Ciortea a făcut un experiment unic pe vremea aceea, introducînd în clasele a VII-a și a VIII-a, calculul diferențial și integral, capitole ce se făceau atunci numai în Universități, iar la fizica experimentală a inaugurat lucrări practice. Reușind pe deplin aceste metode la un liceu umanist, bineînțeles cu concursul și dragostea elevilor, profesorul nostru și-a ciș-

⁷ *Istoria Clujului*, sub redacția academicianului Ștefan Pascu, p. 320.

⁸ AUGUST MAIOR, *Activitatea didactică și științifică a profesorului Aurel Ciortea*, în revista „Țara Birsei” nr. 1/1930, p.

⁹ Lucian Blaga arată că orele de fizică și matematică „care mă interesau realmente și pe care profesorul Aurel Ciortea, un intelectual fin, autor de manuale, care vedea și dincolo de ele, ni le făcea deosebit de agreabile... Distinsul profesor totdeauna muncit de problemele specialității sale, un om cu setea zărilor în el, mă lua uneori la plimbare pe alcea din fața liceului. Discutam asupra principiilor fundamentale ale Mecanicii și căutam împreună să alegem dacă principii puteau să fie în întregime un rezultat pe simplul temei de experiență sau dacă nu, în ce măsură ele implicau puterea născocitoare a minții omenești”. (*Ironicul și cîntecul vîrștelor*), București, 1963, p. 139—140).

tigat o faimă deosebită. Iată ce consemna profesorul universitar și cunoscut om de știință Valeriu I. Bologa despre fostul său dascăl: „Din acești elevi ai lor (prof. A. Ciortea și T. Blaga, colaboratori la redactarea Cursului de fizică experimentală, 2 volume, 1912 — n.n.) a ieșit un număr deosebit de mare de ingineri, medici, naturaliști, economiști cu totul neobișnuit la noi în acea vreme”¹⁰. În anul 1909, referindu-se la Aurel Vlaicu, profesorul Ciortea menționa: „...în persoana d-lui Aurel Vlaicu, inginer diplomat la München, avem a privi un temeinic cunoscător în ale mecanicii și mai presus de toate pe cel mai norocos experimentator român pe terenul aviațiunei”¹¹.

De la activitatea lui deosebit de însemnată pe tărîmul școlii va fi smuls de izbucnirea primului război mondial. Experiența acestor vremi o va concretiza într-un jurnal cu vaste trimiteri la idealurile poporului nostru și cu ironia istoriei de a lupta cu unul din copiii lui pe fronturi străine. Parte din aceste însemnări au fost publicate de Axente Banciu în revista „Țara Birsei” și editate într-un volum, apărut în anul 1938 cu titlul „*Din ziarul profesorului Aurel Ciortea*”. Acest document redactat continuu în frământata viață de pe front și necorectat după aceea de autor, scoate în evidență gândurile analistului care atunci cînd a primit ordinul de incorporare și harta Galiției a notat cu o amară ironie: „Să capeți în mînă itinerarul morții și să-l privești cu fața veselă”.

Războiul, pentru ei, era dezlănțuirea bestiei din om. Anacronismul și absurdul situației era de asemenea exprimat destul de clar. „Și cînd te gîndești că peste 200 000 de români au luat pușca în mînă să apere viața și avutul nemeșilor unguri”¹². Acești români purtau și tricolorul alături de însemnele steagului maghiar și nimeni nu le făcea observație¹³. Autorul nostru notează că le lăsa acest simbol, împlinindu-le ultima dorință „precum celor osîndiți la moarte”.

Intrat în hărtuiala zilnică a frontului din Galiția, Ciortea descria cu talent frământarea oamenilor: „Unul se spală, altul pachetează, al treilea se păduchează, altul doarme, altul cîntă. Veșnic larmă”¹⁴. În acest angrenaj al morții oamenilor și al distrugerii de bogății, arăta că: „Așa e traiul și ocupațiunea aici, de nu te poți găsi ca individ, ci numai ca șurub de la o mașină”¹⁵. Unitățile militare tot înaintează și se retrag și umbrele morții și ale distrugerii revin mereu în fața lor. Mișcarea este legea vieții și moartea este încremenire. El observă că n-a mîncat de 30 de ore și nu a dormit nici o clipă în 48 de ore iar orașul Halici a fost distrus aproape complet și trecînd pe lîngă locuri unde înainte era un sat, acum fumeau niște rămășițe și viața a dispărut complet. În anul

¹⁰ „Tribuna” Cluj-Napoca, 31 decembrie 1959.

¹¹ „Gazeta Transilvaniei” nr. 209, 29 octombrie 1909.

¹² *Din ziarul profesorului Aurel Ciortea*, Brașov, 1938, p. 11.

¹³ Diversiunea a fost creată de guvern, răspîndind zvonul că rușii au atacat România, iar românii din imperiu trebuie să salveze pe frații lor.

Ministerul de interne a emis un ordin (1914) ca naționalitățile să poată purta culorile naționale proprii (v. „*Unirea Transilvaniei cu România*”, sub redacția Ion Popescu-Puțuri și Augustin Deac, București, 1972, p. 432).

¹⁴ *Din ziarul profesorului Aurel Ciortea*, p. 24.

¹⁵ *Ibidem*, p. 37.

1917, la 19 mai, notează: „Omenirea se scaldă, unii în lac de sînge, alții în lac de lacrimi și puțini în grămezi de bani“¹⁶.

Experiența frontului și trăirea mai multor indivizi de națiuni diferite în același pericol, totuși într-o lume îmbicsită de șovinism, îl determină pe Ciortea să noteze în jurnalul său: „Noroc însă că, paralel cu diferitele categorii de șovinism, care învrăjesc popoarele, necesitățile zilnice ale vieții civile, au dat naștere și acestor fel de ocupațiuni care nivelează încitva diferențele și domolește ura dintre centrele de șovinism. Acestea sînt: schimbul de marfă brută, industria, știința și comerțul mondial. Și mai presus de toate socialismul...“¹⁷. Reflecțiile lui sînt uneori foarte ample și pline de adevăr, mai ales că erau scrise într-un moment cînd nu știa dacă peste cîteva clipe va mai trăi sau nu. „Spiritul democratic este o etapă mai avansată în evoluția omenirii decît cel național șovinst“¹⁸.

La 7 decembrie 1917, fiind în nord, aproape de Nistru și reflectînd că: „Un mister trece peste țara rușilor“, zărește creasta unui deal din Moldova și pare că prinde în imagine și „figura înaltă a lui Tolstoi, învăluită într-un suman sur, pînă în pămînt, încins cu o curea, cu capul gol, cu mina dreaptă arătînd spre soarele ce urca vesel pe bolta scaldată în lumină și parcă simt că evaporază din sufletu-mi și ultimii picuri de ură față orice fel de dușman“¹⁹.

Pentru Aurel Ciortea, viitorul era al științei. A fost zdruncinat cînd a auzit că laboratorul organizat de el a fost distrus de armata germană. „Am muncit 10 ani pînă l-am curățat de vechituri, l-am aranjat și înzestrat cu aparate moderne mai bine decît oricare din celelalte școli din Brașov. Înjghebasem și o mică colecție de aparate pentru exercițiile elevilor. Aveam un aparat de proiecțiuni bun, un cinematograf, gramofon, o pompă perfectă, o bibliotecă specială, cu un cuvînt, aveam o plăcere cînd intram acolo, totdeauna găsesc material nou și interesant de ocupație, un eliostat cu orologiu, acumulatori-duplex, locomotivă drăguță, lunetă bună. Doamne, ce greu mă pot împăca cu cugetul la acest locșor împrietenit cu sufletul meu“²⁰.

Frînturi despre știință sînt mereu prezente între însemnările de pe front. „Atomul — arată el — e un sistem de lumé care se guvernează după aceleași legi ca și sistemul solar“. La 8 februarie 1916, găsindu-se într-un sat din Galiția, nota în ziarul său: „Am explicat pastorului Dizmacsek principiul relativității. După ce l-a înțeles a exclamat: periculos lucru. Spiritul catolic conservator are oroare de rezultatele grandioase ale științei“²¹.

A luptat și pe frontul italian, în Tirol, iar la data de 4 iunie 1918 sosește la Brașov, după un straniu interludiu, într-un spital din Budapesta, unde tot personalul lipsește, dominînd dezordinea și murdăria. „Apoi spital ca ăsta ba să mai vezi. Mîncarea e foarte bună, dar încolo

¹⁶ *Ibidem*, p. 42.

¹⁷ *Ibidem*, p. 53.

¹⁸ *Ibidem*, p. 55.

¹⁹ *Ibidem*, p. 54.

²⁰ *Ibidem*, p. 40.

²¹ *Ibidem*, p. 76.

o stare de tot patriarhală. Dumnezeu singur e doftor nu numai al sufletelor, dar și al trupurilor. Medicul șef de aici un damblagiu, îi tremură mîinile din încheieturi și degetele, îi curg balele, chiorește — ei, în fine un om de compătimit, și așa ne curează pe noi. Cînd îl vezi îți vine să-l poștești pe scaun să se dezbrace”²².

La data de 5 octombrie 1918, a depus jurămîntul la Comitetul Național Român din Arad, împreună cu alți patru ofițeri români din cadrul Regimentului 24 Făgăraș. De asemenea, nota într-un stil telegrafic în jurnalul său: „Azi sînt comandantul gardelor române din Țara Bîrsei”²³, șef redactorul ziarului „Glasul Ardealului” și nu mai știu în cîte comisii, activ... Vineri (fără a preciza data — n.n.) plecăm vreo 30 de brașoveni la Alba Iulia, la Adunarea Națională ce se va ține în 1 decembrie n. și în care Națiunea română din Ungaria și Transilvania își va croi noua soartă prin reprezentanții săi. Eu voi reprezenta gimnaziul nostru din Brașov”²⁴.

A fost comandantul gărzii naționale din Țara Bîrsei pînă în momentul intrării armatelor române, primite de noile autorități, cu flori și „cununițe de brad și de iederă cu tricolor împletite”. La 7 decembrie, înselează în jurnal: „Cu aceasta se termină activitatea mea de comandant militar al Țării Bîrsei”.

După încetarea apariției ziarului amintit mai sus, împreună cu Ovidiu Dante Gherman și alții, Ciortea conduce „Gazeta Transilvaniei” care reapare la 1 ianuarie 1919, în condiții politice noi. În același an, însă, va fi nevoit să părăsească definitiv ziarul brașovean²⁵.

La Brașov, așa cum rezultă și din cele de mai sus, a fost într-o continuă activitate. În luna martie 1919 este la Sibiu, unde Comitetul Uniunii profesorilor elaborează un nou plan de învățămînt. În calitate de președinte al cercului didactic din Țara Bîrsei, va organiza prima Universitate populară. În afară de Aurel Ciortea și Axente Banciu, la această Universitate au ținut cursuri P. Teodorescu, N. Orghidan, I. Cristea, M. Eliescu, G.K. Ionescu, Periețeanu. Pe lângă cei 150 de intelectuali din Țara Bîrsei au mai conferențiat oameni de știință români și mari patrioți ca: I.D. Ștefănescu, N. Iorga, Simion Mehedinți, Rădulescu Pogoneanu. A organizat spectacole la care au ostenit mai ales profesorii

²² *Ibidem*, p. 64.

²³ În ziarul „Glasul Ardealului” (Anul I, nr. 5 din ziua de vineri 2 (15) noiembrie 1918) s-a publicat o notă în care se arată: „Consiliul național român pentru Ungaria și Transilvania a hotărît înființarea gardei naționale pe întreg teritoriul locuit de români. Toate comandațiile se organizează după comitate (județe) și sînt supuse Consiliului Național Român din Arad. Scopul este susținerea ordinii, împiedicarea jafurilor și a volnicărilor”. Comanda din Brașov o are Consiliul militar român județean, iar direct al gărzii naționale, Aurel Ciortea. Consiliul Național Român este singurul for al națiunii române, iar jurămîntul cuprinde între altele că „în toate manifestațiile vieții mele voi fi fiu credincios Națiunii unitare române și nu voi ridica mîna mea asupra fraților mei...”.

²⁴ Din ziarul profesorului Aurel Ciortea, p. 65.

²⁵ Faptul este confirmat de o Hotărîre a Tribunalului Brașov nr. 1110/10.1919, în care figurînd ca martor, este menționat ca „fost director la „Gazeta Transilvaniei” (Muzcul județean Brașov, Arhiva Mureșenilor, fond Ovidiu Dante Gherman).

Nestorescu, N. Oancea și Baci, obținându-se 33 000 lei din care 30 000 lei au fost distribuiți văduvelor de profesori și învățători din Țara Birsei. Ciortea nota în ziarul său: „Așa mulțumit n-am fost de mult“.

Datorită faptului că se dovedise un om de inițiativă și un bun organizator a fost chemat la Cluj, de către Onisifor Ghibu care era secretarul general al Resortului de Instrucție din Consiliul Dirigent și numit (martie 1920) director al învățămîntului mediu și profesional, avînd probleme destul de grele de rezolvat: plasarea profesorilor, rapoarte către ministru, programe analitice „apoi chestia Academiei de Comerț și a Școlii de Arte și Meserii...“. După demisia lui Octavian Prie, la 27 decembrie 1921, este numit director general al instrucțiunii din Ardeal, pînă la 1 martie 1922²⁶.

Principala sarcină a profesorului Ciortea era organizarea unei instituții de învățămînt economic superior în Transilvania, care să corespundă cerințelor noii activități a statului național unitar român. A inaugurat cursurile cu 37 de studenți în primul an și cu cadre didactice mai ales de la Universitatea din Cluj. În timpul conducerii sale, în calitate de rector (din 1920 pînă în 1929) a reușit să realizeze o instituție ce și-a dovedit valabilitatea și care s-a dezvoltat continuu atît prin creșterea numărului de studenți, prin completarea posturilor didactice vacante cu cadre bine pregătite în specialitatea respectivă, cît și prin mărirea anilor de studii de la doi la trei și prin organizarea a două secții de specialitate: secția comerț, bancă, asigurări și secția industrială. Astfel, în anul 1920, erau 37 de studenți, iar în anul 1929, peste 260. Primul nucleu de cadre didactice proprii ale Academiei în număr de 6 a fost format în anul 1922, pentru ca în anul 1929 să fie 17 cadre didactice proprii ale instituției, bineînțeles toate cu pregătire de specialitate și cu prestigiu științific.

Pe rectorul Ciortea l-a preocupat în mod deosebit asigurarea unui cadru legal acestei instituții, inițiind un proiect de lege pentru asimilarea ei cu Academia de Înalte Studii Comerciale și Industriale din București. Nu a reușit și problema a rămas ca o primă sarcină pentru viitorul rector.

Obiectivul principal al instituției era pregătirea de economiști cu studii superioare care să aibă o cultură generală orientativă și cunoștințe de specialitate temeinic însușite. Ciortea a fost mereu preocupat care anume dintre discipline trebuiau predate la o instituție de învățămînt superior economic. În dările de seamă pe care le-a publicat din doi în doi ani privind activitatea Academiei Comerciale a insistat destul de mult asupra structurii învățămîntului. Dacă următorii rectori vor avea probleme noi, în ceea ce privește structura învățămîntului, ei vor respecta coordonatele generale stabilite în perioada Ciortea, cu modificări și adaptări care nu vor afecta prea mult, liniile principale stabilite.

El pretindea de la noul economist să cunoască economia politică, economia națională, întreprinderile comerciale și industriale, mărfurile,

²⁶ Ministrul Instrucțiunii cu adresa nr. 24862, 31 martie 1922, îi aducea mulțumiri pentru munca depusă ca director al învățămîntului: „numai devotamentul, priceperea și zelul arătat de Dv. au putut da roadele frumoase obținute în atît de scurt timp“ (*Muzeul județean Brașov*, Arhiva Mureșenilor, Fond Aurel Ciortea).

legislația financiară, dreptul civil și comercial, contabilitatea și corespundența comercială în mai multe limbi moderne, istoria și geografia economică.

„Învățămîntul din Academia de Comerț imbină în mod egal cunoștințele teoretice cu cele de specializare. Economistul încorporează teoria cu practica vieții economice și veghează ca evoluția ei să fie normală...”²⁷.

A fost un om care a căzut la datorie. A lucrat tot timpul așa cum învățase de la țărani români din Cojocna care nu aveau odihnă pînă mai puteau ține în mînă sapa și coasa. Aurel Ciortea poate fi considerat cu adevărat organizatorul învățămîntului economic superior românesc din Transilvania. În timpul cît a fost primul rector al Academiei Comerciale din Cluj, s-au stabilit disciplinele de predat, anii de studii, secțiile de specializare precum și mecanismul pedagogic de desfășurare a activității didactice. Nu este deci de mirare că sala festivă a Academiei Comerciale de la Cluj purta denumirea de „Sala Aurel Ciortea” ca un omagiu aceuia care a trudit foarte mult pe ogorul pregătirii noilor economiști de care țara avea atîta nevoie.

Aurel Ciortea și-a adus o contribuție de seamă pentru predarea matematicilor financiare la un nivel corespunzător, cu o tematică de actualitate absolut necesară pentru ca economiștii să înțeleagă procesele intime ale finanțărilor și ale operațiilor bancare și de credit, calculele dobînzilor (simplă și compusă), scontul și reescontul, planul de amortizare a unei datorii, calculele legate de efectele publice, precum și calcule financiare privind asigurările asupra vieții, rolul calculului posibilităților în stabilirea tabelelor de mortalitate etc.²⁸. Avem la îndemînă nu numai lucrarea lui din 1900 cu titlul „*Renta perpetuă cu rate*”, inclusiv lucrarea la care ne-am referit mai sus, ci și cursul predat la Academia Comercială din Cluj, cu titlul „*Matematica aplicată la operațiunile financiare pe termen lung*”.

În timpul unei operații pe care a suferit-o, făcută într-un spital din Berlin, în 1929, Aurel Ciortea nu mai revine printre cei vii. Este înmormîntat la Cojocna lui dragă, acolo unde părinții l-au învățat frumoasele cuvinte ale limbii române, dragostea pentru popor, cîntea și munca, ca supreme atribute ale neamului și dirzena în îndeplinirea datoriei. Este semnificativă următoarea frază din jurnalul său: „Zilele după război în care am stat de atîtea ori în fața morții, le primesc ca un dar de la Dumnezeu pe care bucuros le jertfesc pentru binele neamului”.

În anul 1934, succesorul lui Ciortea la rectorat făcea următoarele aprecieri la activitatea primului rector al Academiei Comerciale din Cluj: „Aurel Ciortea a pus toată rîvna și toată priceperea sa în scopul de mai sus (organizarea acestui învățămînt — n.n.) reușind a face să intre în funcțiune Academia noastră chiar din toamna anului 1920, cînd s-a inaugurat primul an școlar 1920—1921 cu 37 studenți, Ciortea fiind rector, funcție pe care a păstrat-o pînă în 1929. Pentru tot binele ce l-a

²⁷ Academia de Comerț din Cluj, *Dare de seamă pe anii 1925—26 și 1927—28*, Cluj, 1929.

²⁸ Profesorul AUREL CIORTEA, *Matematică Financiară*, Brașov, 1906.

făcut instituției noastre Aurel Ciorte, și desigur că el a dorit să facă și mai mult decât a putu face, considerînd împrejurările și oamenii din fruntea treburilor noastre publice, care trebuiau să-l ajute și pe el, — noi aducem astăzi aici memoriei lui, omagiul nostru recuposcător și pioasa amintire a Academiei“²⁹.

La 26 noiembrie 1939, cu ocazia unei conferințe ținută în sala festivă a Liceului „Andrei Șaguna“ din Brașov, profesorul universitar Ion Mateiu, fost rector al aceleiași instituții, caracteriza pe primul rector astfel: „Bun și prevenitor, modest, echilibrat, corect și conștiincios, apropiat și sociabil, el a știut recolta deopotrivă simpatiile colegilor și dragostea studenților care vedeau în el un prieten drag și un părinte duios, cu inima caldă și sfatul cuminte“³⁰.

²⁹ GEORGE MOROIANU, *Academia de Înalte Studii Comerciale și Industriale Cluj*, în „Observatorul Social Economic“, nr. 1, 2 din 1934, p. 140.

³⁰ Prof. I. MATEIU, *Profesorul Aurel Ciorte*, în „Analele Academiei de Înalte Studii Comerciale și Industriale din Cluj“, 1940, p. 702.

LUCRĂRILE PROFESORULUI AUREL CIORTEA

1. *Din viața stelelor*. Cernăuți, 1898.
2. *Curenții și razele electrice*, Brașov, 1901, Tip. Ciurcu.
3. *Aritmetica după Beke*, 1903.
4. *Matematici financiare*, 1906, Brașov, Tip. Ciurcu.
5. *Curs de fizică experimentală*, 2 vol., (în colaborare cu T.L. Blaga), Brașov, 1912, Ediția a II-a Cluj, 1923—1925.
6. *Fizică* (în colaborare cu T.L. Blaga), Brașov, Ciurcu, 1910.
7. *Renta perpetuă cu rate*, Brașov, Ciurcu, 1900.
8. *Introducere în principiul relativității*, Cluj, 1923.
9. *Matematici aplicate la operațiunile financiare cu termen lung. Curs predat la Academia Comercială din Cluj*, litografiat, 1929.
10. *Din ziarul profesorului Aurel Ciortea*, Brașov, 1938.

RAPOARTE, STUDII, ARTICOLE

- a. *Darea de seamă despre studiile și experiențele făcute în vara anului 1900 la Berlin și Paris* în „Anuarul gimnaziului 1901“.
- b. *Dare de seamă despre exercițiile de fizică la Liceul Șaguna*, în „Anuarul Gimnaziului“, 1907—1908.
- c. *Dările de seamă ale Academiei Comerciale din Cluj* (în trei volume, cuprinzând activitatea pe câte doi ani de studii din 1920 până în 1928).

PROFESSOR AUREL CIORTEA (1872—1929)

(ZUSAMMENFASSUNG)

Zu den bedeutenden Persönlichkeiten aus Braşov (Kronstadt), die am Anfang des 20. Jahrhunderts wirkten, zählt auch Professor Aurel Ciortea, der sich als Wissenschaftler sowie als Kämpfer für die nationale Einheit der Rumänen Verdienste erworben hat.

Vor der Vereinigung Siebenbürgens mit Rumänien (1. Dezember 1918) war Ciortea Militärkommandant der Rumänischen Nationalgarde von Kronstadt. Später war er der Organisator und der erste Rektor der Handelsakademie von Cluj (Klausenburg). Ciortea ist der Verfasser von wichtigen wissenschaftlichen Arbeiten über Physik und Mathematik und gehört durch seine gesamte Tätigkeit zu den Intellektuellen, die zum Aufbau des modernen Rumäniens wesentlich beigetragen haben.

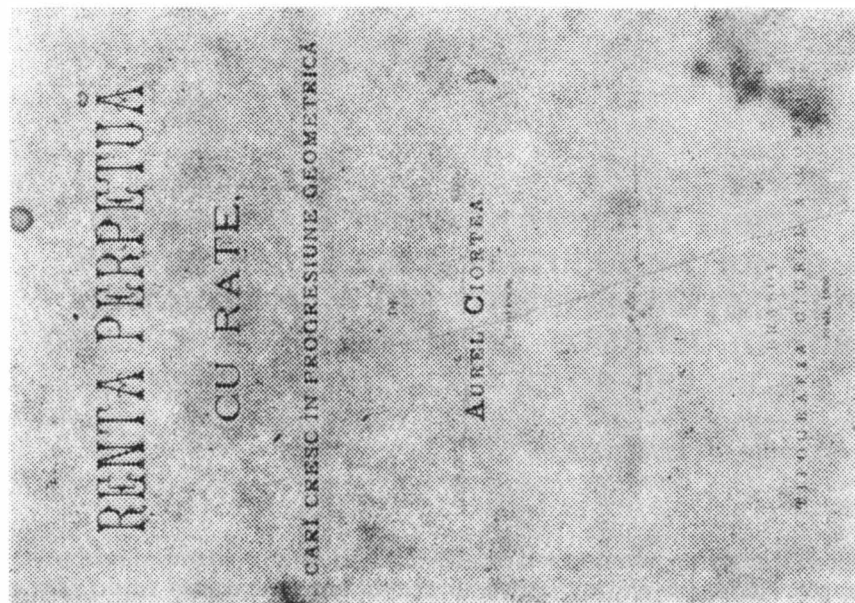
AUREL CIORȚEA (1872—1929)

Ofițer în armata austriacă (1915)

Cu fiul său Marin

INTELECTUALI TRANSILVĂNENI ÎN LUPTA PENTRU REALIZAREA STATULUI NAȚIONAL UNITAR ROMÂN. DIN CORRESPONDENȚA LUI ONISIFOR GHIBU CĂTRE DR. POMPILIU NISTOR ȘI VASILE STOICA CU VICTOR BRANIȘTE

de MARGARETA SUSANA SPÎNU

Arhivele brașovene dețin numeroase documente, unele cunoscute, altele mai puțin cunoscute, privitoare la evenimentele de seamă ale istoriei neamului.

Un loc aparte îl ocupă, însă, acele mărturii documentare care demonstrează implicarea unor personalități, la realizarea actelor istorice din anul 1918, ce au consfințit victoria românilor în lupta lor pentru desăvîrșirea statului național unitar.

Pe această linie consemnăm și cele 10 scrisori aflate astăzi în patrimoniul Muzeului primei școli românești — Șchei, Brașov, corespondență purtată de mari înaintași ardeleni, militanți pentru unirea politică și spirituală a tuturor românilor, Onisifor Ghibu¹ și Vasile Stoica², adresate brașovenilor dr. Pompiliu Nistor³ și ziaristului Victor Braniște⁴.

¹ Onisifor Ghibu (1883—1972). A studiat teologia la Sibiu, apoi filosofia și pedagogia la București, Budapesta, Strasbourg și Iena, unde și-a luat doctoratul în 1909. Între 1911 și 1912 a fost profesor la seminarul Andreian din Sibiu, iar după Unire a fost secretar general la Instrucție în Consiliul Dirigent din Ardeal (1918—1928). Membru al Academiei Române, decan al Facultății de Litere (1929), președinte al secției școlare a Astrei, inspector general al Școalelor Ortodoxe din Transilvania, deputat în Consiliul Național al Transilvaniei (1919) și senator al Consiliului Comunal de Orhei (1926—1927).

A întemeiat ziarul „România Nouă”. Împreună cu Gheorghe Pop și C. Bucșan a fondat și condus, în anii 1915—1916, revista „Tribuna” la București, colaborând și la „Epoca”. A desfășurat o intensă activitate de propagandă pentru intrarea României în război contra Austro-Ungariei și Unirea cu Transilvania.

² Vasile Stoica (1889—1960), absolvent al gimnaziului din Brașov, profesor la Sibiu, după izbucnirea primei conflagrații mondiale a trecut în România, unde a desfășurat o activitate susținută pentru intrarea în război alături de Antantă și dezrobirea teritoriilor aflate sub stăpânirea Austro-Ungariei, în lupta tuturor forțelor națiunii pentru eliberare și unitate statală.

A participat ca voluntar, în lupte, în prima fază a războiului. În vara anului 1917 a plecat în S.U.A., făcând parte din „Misiunea Patriotică Română”, care a avut un rol important în informarea opiniei publice, a cercurilor politice și presei americane, asupra aspirațiilor naționale ale poporului român.

9 din cele 10 scrisori aparțin lui Onisifor Ghibu și au fost expediate în intervalul martie 1915 — 30 aprilie 1918 brașoveanului dr. Pompiliu Nistor, aflat prizonier în Rusia-Siberia, la Tomsk.

Anii 1915—1918 corespund pentru Onisifor Ghibu cu cei ai refugiului la București și Chișinău, unde alături de alți lideri ai mișcării naționale unioniste ardeleni, trecuți încă din 1914 în România a desfășurat o activă propagandă în vederea realizării statului național unitar român. Menționăm că în 1916 Onisifor Ghibu este condamnat împreună cu Octavian Goga și cu alți refugiați ardeleni, într-un proces de „trădare” judecat la Cluj, pentru dezertare și pentru activitatea politică pe care o desfășurau la București⁵.

Corespondența purtată de cei doi luptători pentru un ideal comun, nu este întâmplătoare. Ea demonstrează din partea lui Onisifor Ghibu nu numai interes pentru prietenul foarte apropiat din anii de școală de la Brașov, Pompiliu Nistor, pe care îl caracteriza ca pe un „băiat serios, cu o frumoasă cultură literară românească”, ci și prețuirea pentru „caracterul său bun și un bun român cu interes pentru trecutul, prezentul și viitorul neamului”. O parte din scrisorile lui Pompiliu Nistor către Onisifor Ghibu au fost publicate în „Tribuna” de la București (1915—1916)⁶.

6 din cele 9 scrisori, aparțin perioadei refugiului din București 1915—1916. Ele se referă la activitatea de redactor de la revista „Tribuna”, scoasă la București (1915—1916), revistă săptămînală „politică și culturală” unde alături de Octavian Goga și de alți refugiați ardeleni, desfășoară o intensă activitate propagandistică pentru intrarea României în război contra Austro-Ungariei și unirea cu Transilvania; la „Epoca”⁷ unde susține rubrica științifică și publicistică în domeniul istoriei, organizării școlii și învățămîntului românesc și pe cea permanentă intitulată „Ardealul vorbește”.

Inițiază în S.U.A. „Liga Națională Română” care a avut ca obiectiv politic major, obținerea unui sprijin explicit din partea guvernului american pentru realizarea unității naționale a tuturor românilor.

³ Pompiliu Nistor (1883—1961), medic la Zărnești, Brașov. În anii neutralității României, în timpul în care era prizonier în Siberia, a întreținut corespondența cu Onisifor Ghibu, care a exercitat o influență pozitivă asupra constituirii în Rusia a detașamentelor de voluntari ardeleni și bucovineni, din rîndul celor peste o sută de mii de prizonieri. Sosiți în patrie, s-au înrolat în rîndurile armatei române, aducîndu-și aportul la luptele împotriva cîmpitorilor. O parte din scrisorile lui Pompiliu Nistor către O. Ghibu au fost publicate în „Tribuna” la București (1915—1916).

⁴ Victor Braniște (1874—1938). A urmat Facultatea de drept din Cernăuți și Budapesta, ziarist, redactor la ziarul „Patria” (1897—1899), în 1897 redactor la „Gazeta Transilvaniei”. Alături de Voicu Nițescu, a desfășurat în rîndul prizonierilor români din Rusia, de la Celiabinsk pînă la Irkutsk în Siberia, o activitate rodnică pentru înrolarea lor în armata română, avînd ca rezultat crearea, în anul 1918, a unui nou corp de voluntari români pe teritoriul Rusiei Sovietice.

⁵ 1918. Unirea Transilvaniei cu România, Editura Politică, București, 1978, pag. 394.

⁶ Nadia Nicolescu, *Onisifor Ghibu — pe baricadele vieții*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1978, p. 355.

⁷ Arhiva Muzeului Primei Școli Românești, Brașov, Fond Pompiliu Nistor, doc. 1462.

Scrisorile din anii 1915—1916, prezintă clar poziția politică a lui Onisifor Ghibu față de necesitatea rezolvării problemei naționale — desăvîrșirea unității statului Român. Numărîndu-se printre partizanii intervenției României în războiul pentru reîntregirea neamului, prin aderarea României de partea Antantei, în scrisoarea datată 17 martie 1916⁸, Onisifor Ghibu subliniază necesitatea participării la acest război, considerînd că „dacă România nu va face acum război, va fi vai de noi toți. Dacă nici după războiul acesta nu va ieși altceva din noi, apoi nu va mai ieși niciodată nimic“.

Din tonul scrisorilor reiese încordarea sufletească în care se afla toată suflarea românească care, indiferent de orientările politice ale vremii, năzuia fierbinte spre realizarea desăvîrșirii unității statului național și aștepta cu nerăbdare intrarea cît mai curînd a țării în acțiune.

Caracterizînd situația politică a României, de la începutul anului 1916 și poziția puterilor Antantei față de ea, O. Ghibu sublinia: „E un întinerire absolut cel puțin în opinia publică și nimeni nu se mai mișcă deoarece nu se știe ce acopere acest strat gros de beznă. Poate o să fie bine, dar acest bine mi se pare că e mai problematic acum, cu mult decît înainte“⁹. Și mai departe: „Vina nu e, desigur numai aici în țară. Vezi bine că puterile către care merg simpatiile noastre, nu dau aproape nimic din ce se așteaptă și din ce se laudă de atîta vreme că vor face. Credințele lor inspiră optimism, dar isprăvile lor nu sînt nici pe departe în congruență cu vorbele. Cînd această stare generală se va schimba, precis voi fi și eu mai optimist“.

O. Ghibu își exprimă, însă, încrederea în realizarea visului dorit de toți oamenii de bine ai țării: „totuși mai cred într-o înviere, pe care, dacă și o merităm pentru calitățile noastre, o merităm pentru suferințele milenare ale bietului popor român de pretutindeni, care a fost exploatat de o mină de oameni de toate limbile, inclusiv cea românească“¹⁰.

La vestea intrării României în război, Onisifor Ghibu se grăbește să-l înștiințeze, în îndepărtata Siberie, pe Pompiliu Nistor că „Cearul cel mare a sosit“¹¹ și că este necesară unirea tuturor forțelor în lupta pentru realizarea idealului național, implicit a zecilor de mii de prizonieri români aflați pe teritoriul Rusiei, în vederea înființării de regimente de ardeleni și bucovineni care să vină să lupte pe frontul românesc.

Informîndu-l pe P. Nistor despre demersurile întreprinse de o serie de personalități pe lângă Consiliul de Miniștri al României, în vederea organizării corpului de voluntari români din prizonierii aflați în Rusia, Onisifor Ghibu îi cerea în scrisoarea din 10 octombrie 1916¹² lui Pompiliu Nistor să urgenceze, alături de alți prizonieri români, acțiunile pentru constituirea corpului de voluntari și că este necesar ca „pentru prestigiul nostru — socotesc că ar fi frumos, ca voi, o seamă de prizonieri de acolo să adresați și voi Ministrului de război român, o cerere în care să-l rugați să vă aducă în țară și să vă puie la treabă“.

⁸ Arhiva Muzeului Primei Școli Românești, Fond Pompiliu Nistor, doc. 1460.

⁹ Idem, doc. nr. 1459.

¹⁰ Idem, doc. nr. 1460.

¹¹ Idem, doc. nr. 1455.

¹² *Ibidem*.

Mersul nefavorabil al războiului îl determină pe Onisifor Ghibu să se refugieze, în toamna anului 1916, împreună cu familia, în Moldova, de unde, în prima jumătate a lui martie 1917, trece în Basarabia.

Correspondența dintre cei doi patrioți continuă. Următoarele două scrisori sînt redactate: în Chișinău, în datele de 24 martie 1917¹³ și 17 aprilie 1917¹⁴, a treia datată 30 aprilie 1918¹⁵ fiind expediată din Iași.

Aflat la Chișinău, O. Ghibu se angajează imediat, alături de alți democrați, într-o vastă și însuflețită activitate politică situată pe linia idealurilor revoluției care se afla în prima ei fază: îndrumarea maselor populare la lupta pentru înlăturarea numeroaselor consecințe ale asupririi naționale și sociale, exercitate prin toate mijloacele de regimul țarist, abolit, pentru obținerea autonomiei politice și apoi, în 1918, pentru Unirea cu România.

Această angajare decurgea din convingerea sa, că „acțiunea moldovenească începută are sorti de izbîndă și eu m-am legat de această acțiune cu toate puterile mele“, deoarece „sunt vremuri mari acestea pentru toate ramurile neamului nostru și fiecare din noi are datoria să-l servească acolo unde e mai mare nevoie și unde munca lui poate să dea maximul de rezultate, iar printr-o norocoasă fatalitate a lucrurilor am ajuns ca astăzi să putem servi aici, această ramură sănătoasă, dar cu totul neglijată pînă acum“.

O. Ghibu a desfășurat, de asemenea, în cursul anilor 1915—1918 o bogată activitate științifică și publicistică.

Așa după cum avea să-l informeze pe Pompiliu Nistor, publică în 1916 în Editura Academiei, trei lucrări asupra literaturii didactice din Transilvania. Aceste lucrări, alături de alte titluri: *Istoria învățămîntului românesc*, manuale de istorie și geografie etc., reprezintă, în cadrul activității științifice, un capitol tematic special, legat de educație, școală și învățămînt.

Cel de al zecelea document¹⁶, parțial publicat de Ion Nicoară¹⁷ în lucrarea „Contribuția brașovenilor la actul de la 1 decembrie 1918“, îl reprezintă scrisoarea adresată în 3 iulie 1918 de Vasile Stoica lui Victor Braniște la Vladivostok. Victor Braniște, frate cu Valeriu Braniște, fusese, pînă în 1916, redactor al „Gazetei Transilvaniei“. La izbucnirea războiului ca mulți alți intelectuali transilvăneni a trecut în vechea Romînie, participînd la activitatea desfășurată de „Liga culturală“.

În vara anului 1918 se afla în Rusia, unde, împreună cu Voicu Nițescu, organizează un al doilea Corp de voluntari români la Celiabinsk. În acest scop s-a deplasat în Siberia, la Irkutk. În așteptarea vapoarelor engleze care urmau să-i transporte pe frontul din Franța, Victor Bra-

¹³ Idem, doc. nr. 1876.

¹⁴ Idem, doc. nr. 1457.

¹⁵ Idem, doc. nr. 1453.

¹⁶ Arhiva Muzeului Primei Școli Românești, Brașov, Fond Pompiliu Nistor, doc. nr. 692.

¹⁷ Ion Nicoară, *Aspecte privind contribuția brașovenilor la lupta pentru desăvîrșirea unității naționale a poporului român (1918)*, în *Studii și articole de istorie*, vol. XI, București, 1968; Gelu Neamțu, *Uniunea Democratică a Europei Centrale și Unirea Transilvaniei cu România (1918)*, în *Anuarul Institutului de istorie și arheologie*, Cluj-Napoca, XXVII, 1985—1986.

niște a primit scrisoarea lui Vasile Stoica care îl chema la Washington cu „încă un ofițer priceput în politică“, pentru a-i folosi la organizarea și instruirea unităților de voluntari pe cale de formare. Intenția lui Vasile Stoica era de a chema în S.U.A. și alți ofițeri români aflați în Siberia, care ar fi grăbit procesul de organizare și pregătire a unităților voluntarilor români din America.

Documentul conține, de asemenea o serie de informații și aprecieri referitoare la activitatea desfășurată de emigrația română, în cursul anilor 1917—1918, în diferite state ale lumii: S.U.A., Franța, Italia, pentru mobilizarea energiilor politice, materiale și morale a românilor de pretutindeni la realizarea unității naționale. Înștiințându-l pe Victor Braniște, despre „Misiunea“ trimisă de guvern, în America, în mai 1917 — alcătuită din Vasile Lucaciu, Ion Moța și Vasile Stoica, acesta din urmă preciza scopurile ei „de informare a lumii despre chestia noastră“, a cercurilor politice și a presei americane asupra aspirațiilor naționale ale poporului român, de organizare a unei unități de voluntari români transilvăneni.

Exprimându-și încrederea în cîștigarea opiniei publice americane de partea cauzei naționale și statale românești, Vasile Stoica își întemeia credința pe faptul că „americanii sunt un popor cu mare suflet cinstit, vor sincer să ne ajute, dar trebuie să le arătăm că avem nevoie să fim ajutați și că merităm ajutorul“.

Cunoscător al acțiunilor patriotice desfășurate de emigrația română, în străinătate, Vasile Stoica aprecia ca pozitivă activitatea „Comitetului Național al românilor din Transilvania și Bucovina“, constituit la Paris în primăvara anului 1918, și informa, de asemenea, despre alegerea sa ca „vicepreședinte“ al Comitetului, consecință „a muncii ce am săvîrșit-o în America“, primind și atribuția de „conducere politică și militară a chestiunii ardeleni în America“.

Considerînd destrămarea monarhiei Austro-Ungare ca un obiectiv, iar lupta românilor pentru unirea într-un singur stat național ca o dreptate istorică, bine informat. Vasile Stoica îi comunică lui Victor Braniște despre activitatea Comitetului de acțiune a românilor originari din Transilvania, Banat și Bucovina, din Italia, care „lucrează admirabil“, despre organizarea în Italia, unde existau 18 mii de români, a „armatei ardeleni“, notînd că lor „li s-au mai adăugat mulți ofițeri români din misiunile care erau în străinătate“.

Dar, atenția și interesul lui Vasile Stoica se îndreaptă spre America unde: „în scopul de a ajuta pe frații din Transilvania, Banat să fie uniți cu regatul României“ se hotărăște înființarea organizației intitulate „Liga națională Română“ — în 5 iulie 1918, sub conducerea sa. Liga, cu un birou politic și unul militar — arăta Vasile Stoica, va trebui să „muncească pe două direcții: a) va da informații politice, b) va face o organizare militară, o legiune de români de aici“.

Convins de dreptatea cauzei românești, pentru care lupta, Vasile Stoica în cuvinte emoționante își exprima, în încheierea scrisorii, convingerea împlinirii idealului național, Unirea, pentru că: „N-am murit, dragă

Victore, și nici nu murim așa ușor. Și să știi că biruința e a noastră și vom ajunge zilele de fericire pe care nici nu îndrăznim să le visăm”¹⁸.

Valoarea documentară a acestor scrisori, aflate astăzi în Arhivele brașovene — și care aparțin celor doi luptători naționali Onisifor Ghibu și Vasile Stoica, adresate brașovenilor Pompiliu Nistor și Victor Braniște, decurge din faptul că ele punctează momente ale luptei pentru acea clipă unică de înălțare și devenire a neamului *Unirea cea Mare*, pentru care au militat și luptat. Documentele ne prezintă climatul politic, activitatea care a cuprins întreaga suflare românească din țară și de peste hotare, pentru realizarea operei de voință, de simțire și trăire a unui întreg neam, făurirea Marei Uniri.

Visul care se va împlini în 1918, la care și-au adus o contribuție de seamă reprezentanții generației Marii Uniri — Onisifor Ghibu și Vasile Stoica, izvora, așa după cum se va remarca în primul forum parlamentar al României Mari din „dorul unității naționale rămas viu din rîndul de oameni în rînd de oameni și conștiința că unitatea neamului nu este un vis deșert, că ea este cu putință și a dat forțe de rezistență și nădejde celor copleșiți de jugul străin și a dat avînt gîndirii politice a marilor dascăli ai neamului”.

¹⁸ Înființarea unei legiuni formată numai din voluntari români nu s-a putut realiza, aceștia fiind incluși în unitățile armatei S.U.A. (vezi și Ștefan Pascu, *Făurirea Statului Național Unitar Român*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1983, p. 422).

ANEXA I

București, 19.VII.1915

Dragă prietene,

Deja de mai multe ori am vrut să-ți scriu, dar abia acum reușesc acest lucru. Din noiembrie mă aflu în București cu întreaga familie și nu știu când voi putea revedea Sibiul. Sîntem aici o întreagă mulțime de „refugiați” care așteaptă „marea oră”. Din martie scoatem „Tribuna” săptămînal, iar de 5 săptămîni avem la „Epoca” o rubrică permanentă pe prima pagină sub titlul „Ardealul vorbește”.

Lucrăm cu toții atît cît sîntem în stare dar, Dzeu știe cu ce rezultate. Am scris și o carte despre școala românească în Ardeal, care va apare în curînd și în limba germană. Îți trimit și ție un exemplar cu speranța că îl vei primi.

În ultima vreme Tăslăuanu a scos o carte de 350 de pagini, sub titlul „Trei luni pe cîmpul de răboi” și care s-a epuizat în foarte scurtă vreme (6.000 ex.). Acum apare deja ediția a doua.

Sînt și alte scrieri care tratează chestiunea transilvăneană, dar dacă chestiunea însăși va căpăta cea mai mică rezolvare nu știe nici un suflet.

Aici este pentru moment liniște. Aproape nimic nu se mișcă. Presa însăși lasă intrucîtva de dorit.

Vom încerca să trimitem și „Tribuna”, poate ajunge și ea.

Acum citeva zile am primit aici o scrisoare de la fratele Virgil. El a fost în concediu la mama sa; astăzi a sosit un plic... de la Lemberg și tot astăzi a venit o scrisoare de la Rafiroiu care îți trimite fotografia alăturată; îți va face desigur o bucurie.

Te rog scrie-ne cum îți merge, dacă e posibil scrie în detaliu.

Multe salutări de la soția mea și de la toți prietenii care îți doresc toate cele bune.

Te rog salută din partea noastră pe toți prietenii și cunoscuții de acolo. Sînteți probabil o foarte numeroasă colonie românească și sperăm că acolo nu simțiți că veți rămîne mereu acolo.

Al tău prieten,
O. Ghibu
Str. Clucerului 36

ANEXA II

București, 29.XI.1915 (12.XII.n.)

Str. Profetului 6

Iubite Pompei,

Am primit ambele tale scrisori, ce e drept cu grave leziuni din partea cenzurii. Din prima scrisoare mi-a sosit abia a treia parte, restul a fost tăiat cu foarfecele la Odesa. Dar, în sfîrșit, și așa mi-au făcut o mare plăcere, căci mi-a duceau știri despre tine. Auzisem într-un rînd că ai fost bolnav de tifos și-ți duceam grija. Așa că înțelege bucuria noastră a tuturor, cînd am aflat că ești în viață și ești sănătos și încă și vesel.

Noi, pe aici cu sănătatea am duce-o destul de bine, toți, dar cu veselia ne întâlnim mai rar. Viața sufletească pe care o ducem e deprimantă. Avem dese momente de totală decepție și de regrete de a fi plecat de-acasă...

Totuș neputînd face altceva, așteptăm înaintea, doară, doară se va ivi totuș minunea.

Am luat și luăm și noi parte la viața de aici, fiecare în felul său. Eu, Ghiță și Bucșan scoatem „Tribuna” odată pe săptămână. (Ți-o trimitem și ție, dar nu știu dacă-ți vine; te rog scrie-mi). Goga și Lucaci iau parte activă pe la întrunirile mari, acum chiar candidează chiar la deputăție cu program național-iredentist. În curînd va fi alegerea la Galați și la Caracal, și poate că vor reuși. Goga și-a strîns în volum articolele și cuvîntările. Ți-l trimit și ție volumul acum, dar cine știe dacă o să-l primești. Îți trimit totodată și o carte de ale mele („Școala românească din Transilvania”, pe care ți-am mai trimis-o odată — și „Viața și organizația bisericească și școlară în Transilvania”). Aș dori mult ca ele să ajungă în mîna ta și mai ales cartea lui Goga „Strigăte în pustiu”, care-ți va spune multe, multe pe care eu aici nu ți le pot scrie.

Prin Transilvania e rău. Au cules tot ce se mai putea. Acum se fac recrutările de la 50—55 ani, pentru serviciu auxiliar. În săptămînile trecute au fost deținuți o mulțime de preoți și alți intelectuali, care sînt la închisoare.

Despre unii se zice că ar fi spînzurați. O sărăcie, o jale, o pustietate îngrozitoare.

Nu știu ce-om mai găsi pe acasă cînd ne vom întoarce, dacă ne vom mai putea întoarce.

Bărbații noștri deacolo și-au suspendat orice activitate politică — Unii (Vaida și Aurel Popovici) sunt în exil, în Elveția, urmăriți de leul de la Geszt, fiindcă în capitala împărăției germane au tratat cu oamenii mari de colo chestiunea Transilvaniei. Maniu e tunariu la Șura mică. Așa că pomparburi nu sunt. Doar Mihali ce se mai învîrte. La deschiderea Camerei a spus cîteva cuvinte care n-au fost rele. Încolo nici o altă activitate decît pentru patrie. Tot, tot.

Mă întrebi de Geni Goga. El a fost la Toms, de unde s-a întors acum vre-o patru săptămîni cu L. Gabor, care a fost candidat la avocat la Bucșan. Acum pregătește de tipar o carte despre cîte a văzut și pătimit într-un an de război și de captivitate. Tu n-ai putea să ne faci o surpriză?

Am uitat să-ți scriu despre moartea directorului Onițiu, întîmplată acum 6 săptămîni. Grozav!

Noul director e I. Blaga. Cît de des la forfecat Moartea în anul din urmă gimnaziul din Brașov. Și de ar fi măcar cu atît.

Închei, trimițîndu-ți multe salutări din partea nevastei mele și a tuturor prietenilor și cunoscuților de aici și rugîndu-te să-mi scrii cît mai des și cît mai mult. Dacă cumva nu vei primi cărțile trimise, să știi că Goga ți-a dedicat cartea „din exilul nostru de aici”. Dacă o primești, scrie-mi mai pe larg impresia ce ți-a lăsat-o. Cu drag al tău,

Ghibu

ANEXA III

București, 17.III.1916

Iubite Pompei,

Am primit toate trei scrisorile tale, dimpreună cu cea menită pentru publicitate, care a și apărut în „Tribuna”, fiind remarcată apoi și de alte ziare. Nu știu dacă „Tribuna” îți vine cel puțin acum. La Novonicolaeusk și se trimitea regulat. După primirea scrisorilor tale din Biisk, am dat ordi să ți se schimbe adresa. Dacă totuși nu-ți vine, vina nu știu a cui poate fi. Eu ți-am trimis și jurnale, acum în urmă, ca imprimate. Nu știu dacă le-ai primit cel puțin pe acestea din urmă.

Mă întrebi ce-a făcut Geni, Goga, Gabor și Popa-Radu de-au scăpat? Dacă vrei fă și tu ca ei: adresează-te consulului Diamandy cu o cerere în care să-i spui cine ești, că ești prieten cu Goga și cu ceilalți refugiați din Țară, și, dacă vei stăruia cred că vei izbuti.

Ți-am mai scris în acest sens și acum vre-o 5 săptămîni, dimpreună cu Ghiță și cu Bucșan, dar nu știu dacă vei fi primit scrisoarea, care-ți era adresată la Novonicolaevsk.

Mă întrebi dacă eu sunt o Borcia? O nu, doamne ferește; e un consătean de-al meu, învățător refugiat și el. E la administrația „Neamului românesc” și scrie și el din cînd în cînd cum poate. Eu nu scriu decît la „Tribuna” și la reviste pedagogice. În timpul din urmă am lucrat la un studiu mai întins asupra literaturii didactice din Transilvania, care o să apară peste vre-o 2—3 săptămîni în Editura Academiei. Dacă aș ști că nu se prăpădește pe poștă ți l-aș trimite și ție. Poate că ar avea efect bun în contra insomniei...

Noi pe aici o ducem greu sufletește, după cum cred că-ți închipuiești și tu.

Afară de o speranță vagă de tot, nici o perspectivă. Lumea s-a obișnuit cu speranța în plească, dar numai Dumnezeu știe ce se va alege pînă la sfîrșit din toată harababura asta mondială. Totuș politica țării cred că e îndrumată spre bine, în teorie. Dar să vedem cînd s-o face trecerea la practică. Acest „cînd” poate să mai întîrzie mult. Deocamdată nu există nimic care l-ar accelera, decît poate mult așteptata ofensivă generală de primăvară!...

Îmi scrii că ai îmbătrînit stînd degeaba prin cele pustietăți ale Asiei. Mîngie-te însă că nu ești singurul care ai dreptul de a te plînge astfel. Sunteți acolo zeci de mii de Români care aveți aceeași soartă tristă. Și, crede-mă că nici noi aici nu suntem mai de invidiat. Uneori mă gîndesc că mi-ar fi și mie mai bine acolo în Siberia, unde durerile sufletești, oricît ar fi de grozave, totuși nu pot fi uneori atît de mari ca cele pe care le îndurăm noi aici. Voi aveți un ideal, pe care nimic nu l-a putut pîngări. Idealul nostru însă e mai pălit, din cauză că cei care ar fi fost să-l cultive și să-l îngrijească adeseori l-au pîngărit ei. Viața noastră aici e o perpetuă suferință, din care numai Moartea ne mai poate izbăvi.

Dacă România nu va face acum războiul, va fi vai de noi toți, și de ea tot așa. Fără o purificare radicală pe care numai războiul o poate duce, cu cît că România e condamnată la moarte. Adeseori am impresia că noi suntem cel mai nenorocit neam, mai nenorocit decît Polonii și Armenii și de cît oricare alte neamuri din Europa. Dacă nici după războiul acesta nu va ieși altceva din noi, apoi nu va mai eși niciodată nimic. Nu sunt pesimiști? Aceasta e realitatea. Totuși mai cred într-o înviere, pe care, dacă și o merităm pentru calitățile noastre, o merităm pentru suferințele milenare ale bietului popor român de pretutindenea, care a fost exploatat de o mîină de oameni de toate limbile, inclusiv cea românească.

În curînd o să-ți mai scriu. Pînă atunci primește de la noi toți prietenești îmbrățișări. Dumnezeu să ne ajute să ne mai revedem, al tău

Ghibu

Cine sunt învățătorii de care îmi scrii. Mult aș dori să am cîteva rînduri de la ei. Te rog spune-le salutări din parte-mi.

Ghibu

ANEXA IV

București, 29.IV.1916

Iubite Pompei,

În urma telegramei tale, am vorbit cu Goga, care s-a adresat secretarului legației rusești. Acesta, în urma detaliilor spuse de Goga, a promis că va face pașii necesari ca să fi pus în libertate. Mă bucur foarte mult că te-ai hotărît să faci acest pas hotărîtor pentru tine. Poate că Dumnezeu ne va avea de grijă tuturor ca să ne întoarcem după un timp oarecare, pe la vetrele noastre.

Zilele acestea am primit și scrisoarea ta cea românească, cu articolul care apare în cel mai apropiat nr. al „Tribunei”.

Văd din ea că mi-ai scris nu de mult și o scrisoare franțuzească, pe care însă n-am primit-o.

Rindurile din ultima mea scrisoare te-au pus pe gânduri. Bine ar fi să fiu eu greșit, și să dea Dzeu să fiu! Dar pentru moment crede-mă, e greu să judeci altfel.

Chestiunea cea mare a ajuns la un punct mort.

E un întineric absolut cel puțin în opinia publică și nimeni nu se mai mișcă deoarece nu se știe ce acopere acest strat gros de beznă. Poate că o să fie bine, dar acest bine mi se pare că e mai problematic cu mult decât înainte. Vina nu e, desigur, numai aici în țară. Vezi bine că puterile către care merg simpatiile noastre se laudă de atîta vreme că vor face. Cuvintele lor inspiră un optimism, dar isprăvile nu sunt nici pe departe în coglăsuire cu vorbele. Cînd această stare generală se va schimba precis voi fi și eu mai optimist. Binențeles speranță mai am încă, dar pare că totuș încercarea și ispitirea noastră e prea îndelungată...

Dar, în sfîrșit, destinul e mai mare decât fiecare din noi și decât toți la un loc.

El te va aduce cred și pe tine în mijlocul nostru...

Mă mir că nici acum nu primești „Tribuna” deși ți se trimite consecvent de un an de zile. Ți-am trimis și gazete, te-am abonat pe numele tău și la „Liber-tatea” lui Moța. Îți mai trimit și acum Gazeta, doar, doar le vei primi.

Noi suntem, trupește, destul de bine.

Altfel, îți poți închipui și tu. Eu lucrez toată vremea, pentru a uita de situația asta grozavă pe care nu-mi stă în putere s-o schimb. Tocmai acum am publicat în Editura Academiei trei lucrări asupra literaturii didactice din Transilvania. Munca aceasta îmi e unica satisfacție, afară de cea pe care mi-o oferă cei doi copii și peste tot viața familiară. Viața politică m-ar omorî dacă nu m-aș apăra în forma aceasta de nimicnicia ei. Nu-i de ajuns numai cu păcatele de aici, se mai adaugă și păcatele noastre.

Nițescu cu cîțiva amici de-ai lui scoate de vre-o trei luni încoace și el o gazetă „România Mare” iar V.E. Moldovan (V. Brumarul), după ce s-a vîndut nemților a publicat acum o broșură scandaloasă împotriva lui Goga, Tăslăuanu, Bucșan, Osavadă și Șchiopu.

A mini crudimini!

Și acum să ne vedem în curînd cu bine!

Cînd vei sosi vino direct la mine

Al tău cu drag,

Ghibu

ANEXA V

București, 22.XVI.1917

Iubite Pompei,

N-am mai primit nici un semn de la tine, de mult. Ce mai faci? Sau poate că ești chiar pe drum? Zilele trecute a fost pe aici Vecerdea, care-mi spunea că părerea celor de acasă e să nu vii deocamdată, pînă ce nu va intra România în mult așteptată acțiune. Știi că și părerea mea e tot asta. Și a lui Ghiță, care stă la mine în gazdă. Să sperăm că ne apropiem cu pași tot mai repezi de momentul pe care toată suflarea românească îl așteaptă de doi ani. Atunci, sper să fiți mobilizați și voi cu toții pentru a doua oară.

Pe aici, situația morală e acum mai bună ca înainte.

Brussilof a trezit speranțe mari. Dacă ele și de data aceasta se vor pră-

buși va fi greu să ne mai reculegem sufletește. Dar se pare că, în sfârșit, totuși va trebui să fie înghenunchiată trufia teutono-turană și să ne vedem pe calea realizării aspirațiilor noastre.

Noi o ducem tot în aceleași condiții pe care le știi. Ducșan e mai necăjit căci îi e bolnavă nevasta de vreo două luni. E într-un sanator. Se pare că acum e ceva mai bine. Ghiță urmează literale. Acuma e tocmai în toiul examenelor...

Eu am mai scos niște cărți, de trecere de vreme „Tribuna“, pe care cred că cel puțin acum o primești, a împlinit un an și jumătate de viață.

La toamnă sperăm să o punem pe baze mai solide.

Poate că pînă atunci ești și tu aici.

Dacă nu vii, trimite-mi cel puțin fotografia pe care de mult mi-ai promis-o.

În dorința de a primi cît mai curînd știri de la tine, te salut cu toată dragostea. Al tău, Ghibu.

Nevastă-mea îți trimite multe complimente și urări de bine.

ANEXA VI

Onisifor Ghibu către

Pompiliu Nistor, medic, prizonier de guere

Biisk, Siberia

10 septembrie 1916

Sunt mai bine de trei luni de zile, de cînd n-am mai primit nici o veste de la tine. Credeam că te vei fi mutat din Biisk sau te vei fi prăpădit (?) cînd dalaltăieri la cenzura militară dădui peste cartea poștală pe care i-ai scris-o mamei tale la Zărnești. Astfel te-am regăsit, ceea ce mă bucură mult.

Așa dară, ceasul cel mare a sosit!

Cred că lucrurile o să înceapă binisor și o să se termine cu bine.

Pentru prestigiul nostru socotesc că ar fi frumos ca voi, o seamă de prizonieri de acolo să adresați și ministrului de război român o cerere, în care să-l rugați să vă aducă în țară și să vă puie la treabă.

Noi am făcut de aici pași și pentru voi și pentru noi, dar pînă acum chestiunea nu e încă rezolvată. Ducșan e la cartierul armatei I, unde-i poți scrie; Ghiță e la cartierul diviziei a 4-a, ambii sunt interpreți cu gradul de sublocotenenți. Ai noștri cei mai mulți sunt încă tot pe aici în așteptare.

Zicîndu-ți acum un călduros la revedere te aștept cu drag. Vecerda e prefect de poliție la Brașov; primar e Dr. Baiulescu. Profesorii din Brașov au rămas aproape toți acolo.

Ghibu

ANEXA VII

Odesa, 24.III.1917

Dragă Pompi,

Sunt de cîteva zile în Odesa, de unde plec mîine la Chișinău unde m-am stabilit de vre-o două săptămîni cu familia. Aici se începe o mare acțiune moldovenească, ale cărei sorți de izbîndă am multă nădejde. Eu m-am legat de această acțiune cu toate puterile mele și m-am gîndit că ar trebui să faci și tu tot posibilul ca să te rupi de acolo și să vii la Ch., pentru a lucra împreună la „Cuvîntul

moldovenesc" și afară de el. Sunt vremuri mari acestea pentru toate ramurile neamului nostru și fiecare din noi are datoria să-l servească acolo unde e mai mare nevoia și unde munca lui poate să dea maximul de rezultate. Printr-o norocoasă fatalitate a lucrurilor am ajuns ca astăzi să putem servi această ramură de aici, ramură sănătoasă, dar cu totul neglijată pînă acum. Mă gîndesc să-l aduc și pe Ghiță aici și îi scriu și lui totmai acum în acest sens. Dacă am putea fi noi trei înși pe lîngă gruparea de aici, cred că am putea lucra cu folos. Providențialul boier basarabean care a ajutat timp de cîțiva ani școlile de la noi e în fruntea mișcării pe care o sprijină din toate puterile sufletului său și a pungii sale, așa că șansele unei izbînzii sunt mai asigurate de cîte ori și cînd.

Te rog deci fă tot posibilul și pe orice cale vino la Chișinău. Dacă crezi că am putea face noi, de acolo, ceva pentru tine, scrie-mi și arată-ne chipul, ca să încercăm noi. Dar ar fi mai bine dacă ai da tu o... lovitură de stat și te-ai prezenta într-o bună dimineață personal la Chi.

Cu ce să trăiești, o să se găsească aici, la nevoie.

În tot cazul pune-mă cît mai curînd în curent cu planurile tale.

Al tău cu toată dragostea,

Ghibu

Chișinău Iukovskasa 15, „Cuvînt moldovenesc“

ANEXA VIII

Chișinău, 17.IV.1917

Iubite Pompei,

Nu știu dacă ai primit sau nu două scrisori de la mine în timpul din urmă. Îm ambele îți scriu să faci tot ce-ți stă în putință și să vii la Chișinău, unde s-a început o frumoasă acțiune moldovenească la care îi fi și tu de mare folos. Văd acum din telegrama ta că îți e imposibil să vii, ceea ce regret foarte mult.

Aș dori acum să știi ce te face să mă chemi acolo la tine? Te rog să-mi scrii și să mă lămurești.

Eu aș veni bucuros pînă acolo, dar vezi e departe, drumul lung și greu și costisitor. Apoi sunt și foarte ocupat aici toată vremea acum și cu anevoie m-aș putea rupe pe 8—10 zile, cît mi-ar trebui neapărat.

Te rog să-mi scrii numaidecît motivul ca să mă știu orienta pe deplin. Zilele acestea va veni la noi Goga care acum e la Petrograd. Dacă cumva veți trece pe aici, spre România, telegrafiază-mi înainte ca să vin la gară (în caz că nu te poți opri o zi tu aici). Căci mi-a spus Goga cînd a trecut pe aici, că e vorba ca s-o porniți spre țară cu toții.

Dacă va fi așa vă zic: Să fie într-un ceas bun și Dumnezeu să vă dea vouă norocul pe care nu l-a dat celor din țară!

Nu știu dacă pe acolo vă vin gazete românești. Vei fi văzînd din ele ce jale și ce dezastru e în țară.

Eu mă gîndesc cu groază la ce o mai aduce și ziua de mîine și la ce-am mai găsi cînd, după pace, ne vom întoarce acasă?

Mă gîndesc cu îndoială și la rolul vostru. Acum știi dacă în împrejurările de acum e bun pasul pe care sunteți hotărîți să-l faceți?

Închei aceste rînduri în așteptarea scrisorii tale și-ți trimit din partea noastră a tuturor multe salutări. Al tău cu drag,

A. Ghibu

Arhiva Muzeului Primei Școli Românești, Brașov, Fond Pompiliu Nistor, doc. 1876.

Arhiva Muzeului Primei Școli Românești, Brașov, Fond Pompiliu Nistor, doc. 1457.

ANEXA IX

Iași, 30.IV.1918

Dragă Pompei,

Dă-mi voie să-ți scriu și pe această cale ceea ce ți-am spus acum două săptămîni printr-o telegramă. Pasul pe care l-ai făcut să te ducă la fericirea pe care o meriți. Viața voastră casnică să fie un cuib de mulțumire, o insulă de fericire în grozava mare de nenorocire în care a ajuns deocamdată neamul nostru. Știu cit de mulțumit ești de noua viață pe care ai început-o și doresc ca să nu fie niciodată mai întunecată, ci să-ți fie pururea senină ca acum.

Se înțelege că toate aceste urări nu se referă numai la tine, ci și la ființa de care te-ai legat pentru vecie și de care ești cel puțin de acum înainte, nedespărțit.

Întîlnirea voastră în împrejurări așa de romantice aproape, m-a impresionat adînc, și mi-a rechemat în minte aproape două decenii din viața mea. Va să zică, v-ați regăsit! Fiți fericiți pentru totdeauna!

Din parte-mi m-ași bucura dacă ați putea veni la Chișinău, pentru ca să trăim împreună, vremea cît va trebui să mai stăm pînă la înapoierea noastră în Ardeal — ceea ce și acum mai cred că o să se întîmple.

Aud că dr. Baiulescu ți-a găsit loc la un spital. Eu am fost în timpul din urmă tot cam pe drumuri, încît nu m-am putut interesa precum ar fi trebuit de acest lucru. Sper că în curînd ne vom întîlni dacă la noi la Chișinău nevastă-mea se bucură, dimpreună cu mine, că veniți și că cercul nostru vechi de prieteni se reface. Și Bucșan se așază zilele acestea aici cu familia. Numai Ghiță lipsește. E pe la Moscova, după cîte se aude.

Lui Rafiroiu, dacă ține să vie în Basarabia, te rog să-i spui ca să vie în persoană la Chișinău pentru a se interesa de un post la țară, căci deocamdată la oraș nu e nici unul.

Trebuie multă alergătură pentru aceasta și numai el o poate face. Parohii vacante sunt cîteva și, lucru în principiu se poate — rămîne numai de stăruit în mod concret.

Se înțelege că, venit odată la Chișinău cu acest gînd va avea tot sprijinul meu. Și cu aceasta, zicîndu-ți la revedere în Chișinău, te rog totodată să prezinți doamnei Virginia respectuoase sărutări de mîna din parte-mi, al tău vechi prieten,

Ghibu

ANEXA X

Washington, 3 iulie 1918

Dragă Victore,

Am citit scrisoarea pe care ai trimis-o lui Teofil din Vladivostok și îndată am înțeles cum ați ajuns acolo. Ne-am hotărît îndată să vă trimitem tot ajutorul posibil ca să puteți veni cît mai grabnic aicea, unde mai ales acum avem nevoie de toate puterile noastre.

Un prieten al meu, american, îndată ce a auzit de la mine cine sunteți, mi-a pus imediat la dispoziție 600 dolari ca să vie doi dintre voi aici. Din banii aceștia îți trimit 300 în plicul acesta. Nu îndrăznesc să-i pun toți să nu se piardă

Dacă va fi să se piardă, numai jumătate. Deci îndată ce primești banii, ia cu tine un camarad, bun ofițer și bun și în cele politice și pleacă încoace. Dacă ajunge-ți la San Francisco, telegrafiază-mi să-ți trimit și restul de 300 dolari ca

Arhiva Muzeului Primei Școli Românești, Brașov, Fond Pompiliu Nistor, doc. 1453.

să aveți să veniți pînă la Cleveland, iar de acolo la Washington. Dacă cumva nu vă ajung pînă la San Francisco, telegrafiază-mi din Tokyo, căci la Tokyo pot trimite bani și telegrafic.

Și acum îndrumări:

În Tokyo veți găsi români, care să vă călăuzească. Dacă nu, trageți la Tsukigi-Seyoken Hotel, care nu e tocmai scump. Ajunși în San Francisco mergeți la Palace Hotel sau Saint Francisc Hotel și de aici îmi telegrafiați mie.

Bilete de tren vă procură oficiul hotelului, cu nici un adaos la preț. În Chicago însă va trebui să schimbați trenul, poate chiar să treci la altă gară. Interesați-vă la conductorul trenului.

Ceea ce v-aș ruga, dragă Victore, e să nu vă opriți în drum decît la San Francisco, unde să vedeți parcul, portul și galeria de artă.

Să veniți direct și cît mai repede, căci vom avea mare nevoie de munca voastră. Și așa celelalte orașe le veți vedea în drumurile pe care le vom face împreună.

Pe drum, pe vapor, scrie cele ce-ai văzut în Rusia și în Austria, căci ajuns aici, găsim traducători și le publică cu mare grabă orice editor sau orice revistă. Americanii sunt un popor cu mare suflet cîstit.

Vor sincer să ne ajute, dar trebuie să le arătăm că avem nevoie să fim ajutați și că merităm ajutorul.

Să te informez acum despre altele, ca să fii orientat cîtuși de puțin, de cele ce se fac și se pot face.

Sunt aici de un an și am căutat să aduc toate serviciile posibile, mai ales în ce privește informarea lumii despre chestia noastră. Am izbutit bînișor.

Cînd a venit legația, cu Dr. Angelescu ca ministru, am fost atașat la legație și am continuat munca.

După încheierea păcii Dr. Angelescu a demisionat și a plecat în Franța să se întoarcă acasă. Propaganda ar fi trebuit întreruptă...

Ardelenii încă nicăieri n-au acceptat pacea. În Paris s-a format acum un Consiliu Național al Transilvaniei și Bucovinei, recunoscut de Aliați ca guvernul nostru provizoriu. Tocmai eri am primit cablogramă despre toate. Eu am fost proclamat *vice-președinte*, avînd în vedere munca ce am săvîrșit-o în America și am fost însărcinat cu conducerea politică și militară a chestiunii ardeleni în America.

Consiliul lucrează admirabil în Italia și Franța. În Italia foștii prizonieri au fost organizați ca armată ardelenă și recunoscută ca atare de Aliați care astfel își iau angajamentul că vor dezrobi Ardealul și celelalte ținuturi românești. Sunt 18 mii cu 134 ofițeri. Și s-au mai adăugat însă mulți ofițeri români din misiunile care erau în străinătate. Generalul Iliescu și-a dat demisia din Armata Regatului și probabil are să ia comanda armatei noastre transilvănene, care se va lupta sub propriul nostru steag.

N-am murit, dragă Victore și nu murim așa ușor! Și să știi că biruința e a noastră și vom ajunge zilele de fericire pe care nu îndrăznim nici să le visăm.

În America, în 5 iulie, deci poimîine, vom întemeia o „Ligă Națională” supusă Consiliului din Paris, cuprinzînd pe toți românii din America care erau cam dezbinați de nenorocirii de intelectuali și confesionaliști. naufragiați aici. Are să fie o organizație puternică chiar și cu resurse materiale bunișoare. Această Ligă va susține aici în Washington biroul politic și militar al Consiliului Național din Paris pentru America.

Biroul care va fi sub conducerea mea, va munci în două direcții: a) va da informații politice și b) va face o organizare militară a Legiunii de români de aici, care va fi transportată în Europa alături de cele cinci regimente din Italia și Franța.

Acum înțelegi de ce te rog să vii repede. Sînt singur și nu biruiesc. Intelectualii de aici, cu excepția a doi inși care stau departe de Washington, nu se priceap la problema noastră politică. Și nu vreau să iau pe nimeni în biroul acesta dintre cîrpaci. Pînă la sosirea voastră voi lucra singur. Îndată ce vii tu, împărțim lucrul: noi doi vom vedea de partea politică și de propagandă, iar camaradul ofițer va ține seama, mai ales, de partea militară. Grăbiți deci să putem face cît de mult, căci alții prea ne-au luat înainte. Deocamdată veniți voi doi și vom aduce în curînd și pe ceilalți. Cred că peste cîteva zile vre-o două săptămîni voi putea colecta și pentru ei și să-i aducem.

Până la sosirea lor poate vom avea vre-o cîteva companii recrutate, încît îi punem dea dreptul în tabără să facă instrucția noilor noștri ostași. De viață să n-aveți teamă! O scoatem noi la capăt. Ba o să și cîntăm ca pe vremuri. Vă îmbrățișez pe toți cu dragoste.

Vasile Stoica

P.S. Am demisionat de la legăție dar îmi poți telegrafia tot acolo, sau la adresa locuinței mele: 1737-HI-Street Washington.

**LES INTELECTUELS DE LA TRANSYLVANIE,
DANS LA LUTTE POUR LA REALISATION
DE L'ETAT NATIONAL UNITAIR ROUMAIN.
LA CORRESPONDENCE D'ONISIFOR GHIBU
ADRESÉE À DR. POMPILIU NISTOR ET CELLE DE
VASILE STOICA À VICTOR BRANIȘTE**

RESUMÉ

Nous présentons 10 (dix) lettres innédites d'Onisifor Ghibu adressées à Dr. Pompiliu Nistor et celles de Vasile Stoica adressées à Victor Braniște pendant les années 1916—1918.

Cette correspondence montre l'apport des intellectuels de Transylvanie aux action qui ont conduit à la fin à réaliser l'Union des tous les Roumains: mars—avril, novembre—1 Decembre 1918.

CONSTITUIREA ȘI ACTIVITATEA CONSILIILOR (SFATURILOR) ȘI A GĂRZILOR NAȚIONALE ROMÂNE DIN ACTUALUL JUDEȚ BRAȘOV* (1918—1919)

de LUANA POPA

„Revoluția a învins. S-a constituit Consiliul Național Român” — anunța cu majuscule manifestul publicat de „Adevărul” la 21 octombrie/3 noiembrie 1918.

Crearea Consiliului Național Român Central a fost semnalul declanșării unei vaste mișcări de organizare a românilor din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș. Într-o perioadă scurtă de timp, specifică procesului revoluționar, pînă la sfîrșitul lunii noiembrie, aproape toți românii transilvăneni, indiferent de apartenența politică sau stare socială, erau organizați și cuprinși în consilii (sfaturi) și gărzi naționale, județene, cercuale și comunale. Aceste organisme alese în mod democratic, s-au înstăpînit asupra puterii locale, înlocuind instituțiile vechi, aflate în slujba intereselor străine poporului.

Începutul l-a făcut Aradul. I-au urmat Alba Iulia, Clujul, Tîrgu Mureș, Sibiu, localități unde la 2 noiembrie 1918 s-au format în cadrul adunărilor populare, consiliile și gărzile naționale¹. În același timp, brașovenii, la chemarea Comitetului de inițiativă format în ultimele zile ale lui octombrie, s-au întrunit în casele parohiale ale bisericii Sf. Nicolae din Schei². Adunarea națională a românilor care a avut loc cu acest prilej a fost cadrul constituirii Sfatului Național Român din Țara Birsei, compus din 35 de membrii, avînd în frunte un Comitet Executiv alcătuit din 12 fruntași naționali, lor adăugîndu-li-se 23 de reprezentanți ai comunelor din Țara Birsei. Ales pe baza principiului „exercitării dreptului

* Configurația actualului județ Brașov nu corespunde celei din anul 1918, cînd județul, ca unitate administrativă, cuprindea Țara Birsei pînă la Rîșnov și o parte din actualul județ Covasna. Județul Făgăraș (care astăzi este inclus în județul Brașov) cuprindea Țara Oltului și comunele din zona Zărnești—Polana Mărului—Bran, iar zona Rucpa (plasa) era arondată administrativ județului Tîrnava Mare.

¹ Vezi Ștefan Pascu, *Făurirea statului național unitar român*, Editura Academiei Române, București, 1983, vol. II, p. 94—96.

² „Glasul Ardealului”, I, nr. 1, 9 noiembrie 1918.

nostru de liberă dispunere"³, forul conducător al locuitorilor din Țara Birsei a lansat în primul număr al organului său de presă, „*Glasul Ardealului*”^{3a} (apărut între 9 noiembrie 1918 și 12 ianuarie 1919) o mobilizație chemare la organizare, la luptă: „Români din toate unghiurile țării! Organizați-vă! Faceți să răsunе glasul vostru dintr-un colț în celălalt al lumii, în cinstea și mîndria neamului nostru întreg” — îndemna apelul din 9 noiembrie. În continuare se sublinia necesitatea ca în fiecare cerc să fie ales sfat național care „să fie mijloc de înțelegere între partidul național român și popor, ca atunci oînd ni se va cere, fie și mîine, ca un singur om să se ridice toată suflarea românească întru proclamarea drepturilor sale”.

De la început, Sfatul Național Român din Țara Birsei s-a preocupat de crearea atît a sfaturilor, cît și a gărzilor naționale, formațiuni militare românești aflate, la fel ca și consiliile sau sfaturile naționale sub autoritatea Consiliului Național Român Central. Astfel, la 10 noiembrie 1918, în cadrul întîlnirii tuturor ofițerilor români aflați în acel moment în Brașov cu cei 12 membri ai Comitetului Executiv al Sfatului Național Român s-a format Consiliul Militar Român Județean. Acesta și-a propus ca scop imediat organizarea gărzilor naționale „în toate comunele cu majoritate sau cu minoritate considerabilă românească”. Compus din 11 membri⁴, avea în frunte un stat major format din comandant, adjutant și secretar, cancelaria sau sediul, comanda, aflîndu-se în clădirea Internatului Școalelor medii românești⁵, str. Prundului nr. 39 (azi, str. 13 Decembrie nr. 45). Organizarea brașovenilor a fost confirmată prin Ordinul de zi nr. 3 al Comandei supreme a Gărzilor Naționale Române din Ungaria și Transilvania, comandant al gărzilor naționale române din Țara Birsei fiind numit căpitanul Aurel Ciortea, iar adjunct căpitanul Iancu Munteanu⁶. Reîntoarcerea în 19 decembrie a profesorului Aurel Ciortea la catedră (Școalele Centrale Române) a însemnat preluarea comandei gărzilor din Țara Birsei de către căpitanul Iancu Munteanu, care, la rîndu-i, a predat-o în 12 ianuarie 1919 locotenentului Bucșa⁷.

În vederea realizării unei structuri organizatorice unitare a tuturor acestor formațiuni înarmate ale populației românești din Țara Birsei, conformă și cu Statutul gărzilor naționale, aprobat și publicat de Coni-

³ Mircea Gherman, *Ovidiu Dante Gherman și Ilie Cristea redactori ai „Glasului Ardealului”*, Ziridava XII, 1980, p. 342.

^{3a} Membrii redacției și administrației publicației erau Dr. Baciuc Ioan, Ciortea Aurel, Cristea Ilie, Gherman O. Dante, Sîmion Fabi, Teșos Silviu, Dogariu Romulus, Navrea Dragoș, Conform „Conspectul membrilor de redacție și administrație ai ziarului „Glasul Adevărului” pentru completarea salariului, 31 decembrie 1918, Arhiva Muzeului Primei Școli românești din Scheii Brașovului, document necatalogat.

⁴ „Glasul Ardealului”, I, nr. 2, 12 noiembrie 1918. Compoziția Consiliului Militar Român din Țara Birsei era următoarea: medic-colonel Dr. Iuliu Mureșianu, căpitan: Constantin Popovici, Aurel Ciortea, Vasile Zirnoveanu, Bujor Voina; medic local: Dr. Alex. Dobrescu; locotenent: A. Gusu, D. Căpățînă, R. Săbădeanu, A. Suru; sublocotenent: Ioan Baboie.

⁵ „Glasul Ardealului”, I, nr. 8, 6/19 noiembrie 1918.

⁶ „Glasul Ardealului”, I, nr. 12, 11/24 noiembrie 1918.

⁷ „Glasul Ardealului”, I, nr. 49, 30 decembrie 1918/12 ianuarie 1919.

siliul Național Român Central la 8 noiembrie⁸, Consiliul Militar Român județean al cărui teritoriu de acțiune cuprindea întreg comitatul Brașov, comunele brănene, o parte din comunele din comitatul Făgăraș, Tohanul Vechi și Nou, Zărnești, Poiana Mărului, Vulcan, Holbav, Țințari și Vlădeni, plus o parte din comitatul Treiscaune, a trecut la organizarea în secții. Inițial au fost create 4 secții, apoi, avându-se în vedere complexitatea situației și, mai ales, îndeplinirea scopului pentru care au fost create aceste organe ale revoluției, „susținerea ordinii, împiedicarea jafurilor, omorurilor și volnicilor”⁹, s-au organizat 9 secții cu centrele la: Brașov, Bran, Zărnești, Codlea, Feldioara, Hăghig, Aita Mare, Prejmer și Satulung¹⁰. Pentru a coordona procesul de organizare, veghind la respectarea dispozițiilor Consiliului Național Român Central, a organelor județene, au fost delegați din partea Comandei militare din Brașov locotenentul R. Săbădeanu și sublocotenentul G. Stinghe¹¹, care, neobosiți, de-a lungul lunii noiembrie s-au deplasat în orașele și comunele brașovene îndrumând localnicii în procesul constituirii consiliilor (sfaturilor) și gărzilor naționale comunale.

Totodată, în paginile „Glasului Ardealului” au fost publicate Regulamentul de organizare și funcționare a gărzilor naționale, comunicatele oficiale și Ordinele de zi ale Comandei militare române din Brașov, documente care evidențiază astăzi amplitudinea procesului revoluționar pe aceste meleaguri, caracterul său democratic.

La fel ca și în restul Transilvaniei, gardiștii îmbrăcați în haine civile sau militare (după posibilități), dar având „brătar tricolor la brațul stâng, cu inscripția „Garda națională română”, au fost recrutați din rîndul ofițerilor, soldaților sau civililor „demni de toată încrederea”. De altfel reconstituirea procesului creării consiliilor (sfaturilor) și gărzilor naționale în sud-estul Transilvaniei (teritoriul de astăzi al județului Brașov) ne prilejuiește evidențierea atmosferei sărbătorești, entuziasmului sincer al locuitorilor, afirmarea solidarității acestora față de Consiliul Național Român Central. Simultan sau într-o strînsă cronologie ce evidențiază hotărîrea poporului român de a fi stăpîn pe soarta sa, în Țara Birsei, a Făgărașului, în plasa Rupea au avut loc, încă din primele zile ale lui noiembrie 1918, adunările de constituire a noilor organisme revoluționare românești¹².

Cu toate că, în numeroase localități abia în lunile noiembrie—decembrie 1918, în unele cazuri și mai tîrziu, au revenit intelectualii români

⁸ Gh. Unc, Augustin Deac, 1918, *gărzile naționale române din Transilvania*, Editura Militară, București, 1979, p. 50.

⁹ „Glasul Ardealului”, I, nr. 5, 2/15 noiembrie 1918.

¹⁰ „Glasul Ardealului”, I, nr. 12, 11/24 noiembrie 1918. Comandanții secțiilor au fost: Secția I Brașov — căpitanul Bujor Voinea; Secția II Bran — sublocotenentul Ovidiu Popovici; apoi Ioan Paș; Secția III Zărnești — locotenentul George Bucșa, apoi căpitan Dr. Ilariu Hoadrea; Secția IV Codlea — sergent George Stoian, apoi sublocotenent C. Mușlea; Secția V Feldioara — sublocotenent George Bidu, apoi locotenent Dr. V. Rauca; Secția VI Hăghig — locotenent Octavian Fulea; Secția VII Aita Mare — locotenent Octavian Fulea; Secția VIII Prejmer — stegar Traian Ludu; Secția IX Satulung — stegar Gh. Dragoș, conform „Glasul Ardealului”, I, nr. 15, 15/28 noiembrie și nr. 40, 16/29 decembrie 1918.

¹¹ „Glasul Ardealului”, I, nr. 13, 13/26 noiembrie 1918.

¹² Vezi Tabelul constituirii consiliilor (sfaturilor) și a gărzilor naționale române în actualul județ Brașov.

din refugiu¹³, din lagărele de concentrare sau de pe fronturile din Europa, totuși cei prezenți, cu sprijinul neprecupețit al maselor populare, au declanșat procesul organizatoric. Printre primii s-au aflat cei din zona Săcelelor, le-au urmat brănenii, cei din părțile Rupei, din vechea Cetate a Făgărașului și localitățile oltene, din Rotbav, Doboli, Tohanul Vechi, Codlea, Feldioara, Stupini, Crizbav, Zărnești, Holbav, Satu Nou, precum și celelalte comune ale Țării Birsei etc.

Preocupați de a se organiza „politicește independent“, în „înțelesul directivei C.N.R.C.“, pentru „asigurarea ordinii publice și a vieții locuitorilor“, dar și pentru a „conlucra la înfăptuirea idealului național“, cîțiva fruntași români din Satulung s-au întrunit în seara zilei de 31 octombrie în casa unui localnic¹⁴ hotărînd înființarea sfatului și gărzii naționale române din comună. Ca urmare, la 4 noiembrie 1918, în cadrul unei emoționante și însuflețite adunări ce a avut loc în localul școlii, a fost ales sfatul național format din 34 de persoane¹⁵, președinte Ștefan Piclea, vicepreședinte Constantin Stoica, notar învățătorul Nicolae Pană, și Garda națională, compusă din 34 de membri, sub conducerea stegarului, în rezervă, Gh. Dragoș (Anexa 1). Încă din primele zile, sfatul național din Satulung a lansat un apel pentru stringerea fondurilor necesare dotării cu steagul tricolor. „Fiecare român este rugat să ne sprijine și să dăruiască atît cît îi permit mijloacele materiale“ — glăsuia chemarea. Și continua: „Vom fi veseli cînd vom vedea filfiind între noi mîndrul nostru tricolor. Pătrunși fiind în suflet de sfînta libertate, nici unul să nu caute a se da înapoi de la această mică jertfă ce se face spre fala noastră“¹⁶. Deși majoritatea românilor din Satulung, ca de altfel din

¹³ Cercetările întreprinse pînă în prezent ne-au permis să stabilim că în septembrie 1916, o dată cu retragarea armatei române din sudul Transilvaniei, aproximativ 100 de intelectuali (învățători, profesori, preoți, avocați) împreună cu familiile, temîndu-se de măsuri represive din partea autorităților ungare, au trecut în România. Mulți dintre aceștia au pîrbeșit pînă în Ucraina, de unde s-au reîntors abia la sfîrșitul anului 1918 sau începutul lui 1919. O parte dintre aceștia (cum a fost cazul compozitorului Gh. Dima, a preotului Ioan Pușcariu din Moeciu de Jos etc.) au avut nenorocul să fie arestați de autoritățile germane de ocupație din vechea Romînie și trimiși în Transilvania, unde au fost închiși și condamnați de tribunalele maghiare ca „trădători de patrie“. Vezi Nicolae Borzea de Vist, *Organizarea romînilor olteni în orașul Făgăraș din Țara voievozilor români olteni 11 noiembrie 1918*, Făgăraș, 1925, p. 11; *Anuarul Liceului ortodox român Andrei Șaguna din Brașov* (LX și LXI), Anul jubiliar 1924—1925, publicat de Dr. Iosif Blaga, Tip. A. Mureșianu: Braniște, Brașov 1925, p. LXVIII.

¹⁴ „Nenea Sandu Bucurenciu, din str. Mocanilor nr. 2“, conform Gh. Dragoș, *Participarea săcelelor la acțiunea de pregătire a Unirii Transilvaniei cu România de la 1 Decembrie 1918*, lucrare în manuscris, Arhiva Primei Școli Românești din Scheii Brașovului, fond Gh. Dragoș și a manuscriselor predate la Muzeul Județean Brașov — „donația Gh. Dragoș“.

¹⁵ Sfatul Național Român din Satulung era compus din: Ștefan Piclea, Nicolae Pană, Victor Popea, Zenovie Popovici, Petru Leucă, Vasile Farcaș, Vasile Ioan, Savu Luca, Ioan Clinciu, Sandu Bucurenciu, Ioan Micu, Constantin Stoica, Constantin Iancica, Ioan Pirvu, Gh. Dragoș-senior, Nicolae Cioca, Ion Barbu, Ion Bodean, Ioan Moldovean, Nicolae Fătu, Gh. Median, Ioan Manu, Matei Gheorghită, Nicolae Cioca, Manca Stoia, Alexe Stoie, Ion Pirvu, Ion Știrbu, Ioan Aldea, Ioan Bodean. Direcția Arhivelor Statului, (în continuare D.A.S.). Fond Consiliul Dirigent. Administrația Județeană și comunală, 16/1919, filele 64—65, Gh. Dragoș, *Op. cit.*

¹⁶ Apelul a fost definitivat și lansat în urma ședinței sfatului din 11 noiembrie 1918. *Idem*

toate cele șapte comune săcelene, au avut de îndurat, mai ales în anii 1916—1918, regimul de teroare, jafurile bandelor de ciangăi și jandarmi, distrugerea locuințelor, transformarea acestora în grajduri pentru armata austro-ungară¹⁷, totuși, în scurt timp, cele 336 coroane dăruite de localnici au permis cumpărarea materialului și confecționarea de către „un grup de tinere” a „unui frumos drapel național”¹⁸.

Ceremonia depunerii jurământului Gărzii naționale din Satulung și a sfințirii tricolorului, desfășurată în ziua de 21 noiembrie 1918, în plenul obștii românești, a prilejuit participanților trăirea unor clipe deosebite. Ele au fost evocate, în cuvinte simple, dar deosebit de sugestive, de un părtaș la evenimente, profesorul universitar Gh. Dragoș¹⁹, care, de altfel, a lăsat posterității o arhivă cuprinzând acte și însemnări din anii 1916—1918, precum și o documentată și bine venită relatare asupra

¹⁷ „Glasul Ardealului”, I, nr. 20, 21 noiembrie/4 decembrie 1918.

¹⁸ Gh. Dragoș, *Op. cit.* (ms).

¹⁹ *Gheorghe Dragoș*. S-a născut la 30 septembrie 1898 în Satulung, comuna Săcele, județul Brașov, într-o familie de mocani români. După terminarea școlii primare din satul natal, a urmat, la Brașov, patru clase de liceu la gimnaziul Andrei Șaguna, continuând apoi cu Școala superioară de comerț din localitate. Imediat după absolvirea acesteia, în 1916, a fost încadrat în armata austro-ungară și trimis pe front.

În toamna anului 1918, după cum mărturisește Gh. Dragoș în amintirile sale, se afla „acasă în Satulung”, venit în concediu de pe frontul italian din Tirol. A participat la evenimentele revoluționare, fiind stegar al gărzilor naționale românești din Săcele și a celei din Satulung. În 1919 s-a înrolat în Regimentul 81 Infanterie al armatei române, format la Brașov și a participat la evenimentele militare până în iulie aceluiași an, când a fost rănit.

În perioada anilor 1920—1923 a urmat Academia de Înalte Studii Comerciale și Industriale din București, secția economică-consulară, timp în care a condus și Asociația studenților din institut. După terminarea studiilor, la 15 noiembrie 1923 a fost numit profesor suplinitor și director al Școlii superioare de comerț din Satu Mare. De-a lungul celor șapte ani de muncă în această parte a țării a desfășurat o intensă și rodnică activitate obștească și culturală. Astfel, a înființat publicația „România de Nord”, colaborând în același timp și la ziarul „Satu Mare”, susținând în paginile acestora necesitatea atragerii spre învățământul mediu economic a copiilor de țărani. De asemenea, cu ajutorul fondurilor strânse a dotat Școala de comerț din Satu Mare cu mai multe colecții de obiecte pentru științele naturii, geografie, comerț și a pus bazele unui cămin pentru elevi.

În anul 1925 Gheorghe Dragoș a luat examenul de capacitate și a fost numit profesor titular la specialitatea juridico-economică în cadrul Școlii superioare de comerț din Cluj. Cu toate acestea, până în anul 1930 rămâne detașat la Satu Mare, fiind remarcat rolul însemnat avut în organizarea învățământului economic mediu din nordul Transilvaniei.

În anul 1931 doctoratul luat cu teza „Cooperatia în Ardeal” i-a conferit și locul de primul doctor al Academiei de Înalte Studii Comerciale și Industriale din Cluj. Timp de zece ani (1930—1940) a activat în calitate de asistent suplinitor la Catedra de economie politică a Academiei de Înalte Studii Comerciale și Industriale din Cluj. În iunie 1940 a fost numit conferențiar definitiv, iar în februarie 1941, prin concurs a ocupat locul de profesor titular la Catedra de cooperatie a Academiei Comerciale.

Și la Cluj Gh. Dragoș a desfășurat o bogată activitate culturală și obștească, fiind timp de șase ani președintele Asociației profesorilor secundari din Cluj, contribuind la înființarea a numeroase cooperative și la constituirea Asociației profesorilor secundari din Brașov.

În toamna anului 1940, în urma Dictatului de la Viena, Academia comercială din Cluj s-a mutat la Brașov, rămânând aici până în 1950. În perioada 1944—1945 dr. Gh. Dragoș a fost și rectorul acestui institut de învățământ superior.

desfășurării acțiunii revoluționare din toamna anului 1918 pe plaiurile săcelene. „Mi-a fost dat să trăiesc atunci momente înălțătoare și să aud cel mai însuflețit, mai sfânt și mai tunător „Deșteaptă-te române“ cîntat de tot poporul — scria Gh. Dragoș. Cînd s-a ajuns la intonarea ultimelor versuri: „Murim mai bine-n luptă, cu glorie deplină, Decît să fim salvați iarăși în vechiul nost pămînt“ descărcarea sufletelor a fost atît de năvalnică, încît lacrimile au inundat ochii tuturor“.

Urmînd exemplul locuitorilor din Satulung, românii din celelalte comune săcelene au trecut la constituirea sfaturilor și gărzilor naționale, o contribuție remarcabilă în rapida organizare a localnicilor avînd-o și Octavian Simtion²⁰, comisar al Sfatului Național din Țara Birsei, preot în Cernat.

Ultimii ani, după retragerea din activitatea profesorală universitară i-a petrecut pe meleagurile natale. Aici s-a stins din viață la 10 august 1972, nu înainte de a întocmi, cu același patriotism care i-a caracterizat străduința de-o viață, o documentație bogată referitoare la evenimentele revoluționare ale anului 1918, donată împreună cu principalele lucrări publicate Muzeului primei școli românești din Scheii Brașovului. În prezent, datorită bunăvoinței urmașilor săi, o parte din manuscrise și lucrări se află și la Muzeul Județean Brașov, constituind „Donația Gh. Dragoș“.

Lucrări publicate:

- Monografia băncii „Săceleana“, Tipografia Națională, Cluj, 1931.
- Formele de activitate cooperatistă mai potrivite situației speciale a Ardealului, Tipografia Națională, Cluj, 1931.
- Importanța și organizarea asigurărilor agricole, Tipografia Națională, Cluj, 1932.
- Cooperația în Ardeal, Editura Consiliului Național al Cooperației, București, 1933.
- Kemal Atatürk, omul și opera, Tipografia Minerva, 1935.
- Aspecte din viața economică a Greciei, Tipografia Națională, Cluj, 1935.
- Stadiul de dezvoltare economică a societății homerice, Tipografia Națională, Cluj, 1937.
- Aspecte și realizări economice în Turcia lui Kemal Atatürk, Imprimeria Cărților Funduare, Cluj, 1938.
- Problema aprovizionării în vechea Atenă, Imprimeria Cărților Funduare, Cluj, 1932.
- Educația și fapta cooperatistă în Danemarca, Tipografia Carpați, Cluj, 1940.
- Contribuția ASTREI la propășirea economică a noastră, Institutul de arte grafice, „Dacia traiană“, Sibiu, 1943.
- Articole, cronici în: „Viața școlară“ (Satu Mare), „Ardealul tînăr“ (Cluj), „Tribuna cooperației ardelenе“ (Cluj), „Satul și școala“ (Cluj), „Societatea de mîine“ (Cluj), „Progres și cultură“ (Tîrgu Mureș), „Gazeta ilustrată“ (Cluj), „Transilvania“ (Sibiu), „Viața săceleană“, „Plauri săcelene“ (Brașov), „Curierul cooperației române“ (București), „Gazeta Transilvaniei“ (Brașov), „România Nouă“ (Cluj), „Astra“ (Brașov), „Neamul nostru“ (Sfîntu Gheorghe) etc.

A făcut parte din mai multe comitete redacționale: al revistei „Țara de mîine“ (Cluj), al revistei „Observatorul social-economic“ (Cluj), cel al revistei „Economia Românească“, și ziarul „România de Nord“. A colaborat cu personalități ale vieții spirituale românești prof. Gheorghe Moroianu, prof. Virgil Magdearu, prof. Victor Jinga, cu scriitorul Ion Agârbiceanu, cu prof. univ. Iuliu Hațieganu, cu acad. Constantin Daicoviciu, cu prof. Ion Breazu.

²⁰ Octavian G. Simtion (1881—1929) născut la Sibiu, într-o familie de intelectuali români. După absolvirea claselor primare și liceale la Blaj, Sibiu și Năsăud, intră la Seminarul pedagogic-teologic din Sibiu. Activează începînd cu anul 1903, ca învățător la Turda, Abrud și Alba Iulia, iar din 1909 capelan și apoi preot la Cernat. Organizează la Abrud un cor al moșilor cu care participă la 2 expoziții

„...cu ziua de azi a răsărit soarele dreptății pentru poporul român”²¹, au afirmat cu nespusă bucurie și speranță în viitor participanții din Turcheș la adunarea populară din 4 noiembrie, când au fost desemnați membrii sfatului național din comună²². Peste trei zile, sub prezidiul comisarului O. Simtion și în Baciul a avut loc întrunirea în cadrul căreia s-au constituit sfatul și garda națională²³. La 17 noiembrie în comuna Cernat, la adunarea populară au participat aproape toți „bărbații aflători în comună, precum și un număr mare de străini și femei”, care și-au ales 16 reprezentanți în sfatul național și 10 în garda națională²⁴. Sentimente de emoționantă încredere în viitor au fost exprimate și cu prilejul sfințirii steagului tricolor în Turcheș²⁵, Baciul²⁶, Purcăreni²⁷, Zizin²⁸, solemnități însoțite de cuvântări, intonarea lui „Deșteaptă-te române” și „Pe-al nostru steag e scris Unire”, salve de arme și aclamații de „Trăiască România Mare”!

Pînă la sfîrșitul lunii noiembrie pe meleagurile săcelene au fost constituite, în toate comunele sfaturi (consilii) și gărzi naționale, acestea din urmă constituind secția IX Satulung. Ca urmare a indicațiilor primite din partea C.N.R.C., de la mijlocul lunii decembrie 1918 aceste sfaturi se vor numi *consilii*, ele fiind subordonate consiliului cercual alcătuit din trei reprezentanți din cadrul fiecărui organism comunal. Astfel, în ședința din 20 decembrie din Satulung au fost desemnați din rîndul membrilor consiliului Ștefan Piclea, Sandu Bucurenciu și Constantin Stoica.

Cele șapte gărzi naționale aflate sub comanda lui Gh. Dragoș au avut un efectiv de 171 membri (Anexa 2), cărora pe parcurs li s-au

generale române din 1906 de la București, unde este și medaliat cu Medalia acestei manifestări naționale. Preocupările în domeniul muzicii corale continuă și în anii următori cînd compune marșul de concert, închinat voluntarilor români din primul război mondial „Trec voluntarii” și „Imnul învățătorilor”.

În anii 1917—1918, cu toate riscurile impuse de regimul politic, culege și transmite importante informații cu caracter militar din zona Brașov-Săcele, cu ajutorul unor oameni de încredere prin „Vama cucului” spre București și Iași.

În toamna lui 1918 are un rol de mare însemnătate în organizarea revoluționară a locuitorilor din cele șapte sate săcelene, fiind ales și membru al Sfatului Național Român din Țara Birsei, comisar al acestuia pentru zona Săcele și președinte al Sfatului Național din Cernat. Este ales delegat al Săcelelor și participă la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, exprimînd în marele for al națiunii române dorința de unire a conaționalilor săi. Pentru contribuția la lupta pentru unitate națională a fost decorat de statul român cu „Steaua României” grad de cavalier și medalia „Bene Merenti”. (Date biografice furnizate de Octavian Aug. Simtion, căruia îi mulțumim și pe această cale).

²¹ Șt. Hurmuzache, I. Adam, *Consiliile Naționale Române în lupta pentru unirea Transilvaniei cu România*, Revista arhivelor, XI, 1968, nr. 2, p. 141.

²² D.A.S., Fond Consiliul Dirigent, Administrația județeană și comunală, 16/1919, filele 36, 37.

²³ D.A.S., Fond Consiliul Dirigent, Administrația județeană și comunală, 16/1919, fila 32.

²⁴ D.A.S., Fond Consiliul Dirigent, 20/1918, f. 3.

²⁵ „Glasul Ardealului”, I, nr. 24, 27 noiembrie/10 decembrie 1918.

²⁶ „Glasul Ardealului”, I, nr. 32, 6/19 decembrie 1918.

²⁷ „Glasul Ardealului”, I, nr. 32, 6/19 decembrie 1918.

²⁸ „Glasul Ardealului”, I, nr. 44, 21 decembrie/3 ianuarie 1918.

alăturat și foștii membri ai gărzii maghiare din Satulung. Sediul coman-dei a funcționat în casa din str. Mocanilor nr. 91²⁹, locuința familiei Dragoș.

Tot în primele zile ale lunii noiembrie, în activitatea febrilă de or-ganizare s-au aflat și românii din cercul Rupea (Cohalm³⁰). În cadrul adunării frunțașilor și intelectualilor s-a dat citire apelului din „Glasul Ardealului” și s-au ales membrii „Consiliului Național Român din locali-tate și jur alegându-se de președinte pe profesorul dr. Ioan Iosif”³¹. Legiunea (garda) națională creată cu acest prilej, compusă din 52 de membri, „a depus jurământul în mîinile Consiliului Național Român de aici”³².

Constituirea celor două organisme revoluționare a fost popularizată și prin manifestul „Cetățeni! Frați români!” care îndemna locuitorii din satele și comunele învecinate să urmeze exemplul celor din Rupea³³. Despre modul în care „oficialii” au fost anunțați asupra evenimentelor relata peste 50 de ani însuși Ioan Iosif³⁴: „În atmosfera de nedescris en-tuziasm al populației românești determinată de vestea înfrîngerii arma-telor „Puterilor Centrale”, pretorul Tompa Istvan a convocat pe toți cetă-țenii de vază ai orașului pentru a anunța o serie de măsuri luate de Ministerul de război. Deși la adunare erau jandarmi din garnizoana de la Homorod, am făcut declarația că națiunea română și-a ales un Con-siliu Național și că românii din plasă nu se vor supune decît dispozițiilor acestui consiliu. Profitînd de uimirea generală a oficialităților, am pă-răsit imediat sala, iar ulterior nu m-au putut aresta pentru că mă păzea garda națională română”³⁵.

Comunicînd la rubrica „Organizarea noastră națională” evenimen-tul, „Glasul Ardealului”, în cel de-al doilea număr al său conchidea me-taforic: „Organizarea comunelor este în curgere”. Într-adevăr, privit re-trospectiv, procesul revoluționar din toamna anului 1918, de pe melea-gurile județului Brașov este asemănător unei ape, în curgerea sa natu-rală prin matcă. Căci așa cum un mare fluviu își adună apele, așa și românii din toate colțurile Transilvaniei și-au unit eforturile în jurul

²⁹ Gh. Dragoș, *Op. cit.* (ms).

³⁰ Plasa Rupea făcea parte în acea perioadă din comitatul Tîrnava Mare.

³¹ Dr. Ioan Iosif, 1918 în *ținutul Cohalmului, Amintiri*, Astra nr. 4, 1968, p. 7; „Glasul Ardealului”, I, nr. 2, 12 noiembrie 1918.

³² Gh. Unc, Augustin Deac, *Op. cit.*, p. 50.

³³ Arhiva Muzeului Unirii Alba Iulia, Fond Documentele Unirii, vol. VII, nr. 2418/1815.

³⁴ Dr. Ioan Iosif — personalitate a vieții economice românești, originar din Rupea, unde a trăit și activat o mare parte din viață. În 1915, în timpul revenirii din Elveția, în Transilvania unde luase licența la Universitatea din Lousanne, este arestat împreună cu soția și plimbat prin închisorile din Austria și Ungaria, fiind eliberat în februarie 1916. În seara zilei de 17 august 1916 este arestat din nou, tot cu soția, de către pretorul Tompa din Rupea și deportați la Sopron. Eliberat în toamna lui 1918, joacă un rol de prim ordin în evenimentele revoluționare din zona Rupea. Participă ca delegat la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia și este ales deputat în Marele Sfat al Țării. În 1919, în calitate de consilier tehnic în probleme economico-financiare face parte din delegația României la Conferința de pace de la Paris.

³⁵ Dr. Ioan Iosif, 1918 în *ținutul Cohalmului, Amintiri*, Astra, nr. 4/1968, p. 7.

Consiliului Național Român Central spre a dovedi lumii justețea cauzei naționale.

Asemenea săcelenilor, a locuitorilor din zona Rupea, românii din cele 10 comune brăne au trecut cu hotărîre la constituirea noilor organisme revoluționare. Stau mărturie în acest sens Protocoalele ședințelor Consiliului Național Român din Bran și Listele gărzilor rurale naționale române din comunele brăne Sohodol, Moeciul de Jos și de Sus, Fundata, Poarta, Șirnea, Peștera, Măgura, Predeal (Vezi Anexa 3). Din ele rezultă că la 5 noiembrie un grup de fruntași locali au pus bazele consiliului, iar peste două zile, reprezentanții tuturor comunelor brăne au validat acest organism, propunînd ca în fruntea lui să fie doi președinți — dr. Iosif I. Pușcariu și dr. Aurel Stoian. Tot în acest cadru, sublocotenentul Ovidiu Popovici a adus „la cunoștința întregului popor însemnătatea formării gărzilor naționale”, îndemnînd la grabnica lor alcătuire. Ca urmare, în fiecare din cele 10 comune au luat ființă pînă la 27 noiembrie „gărzi rurale naționale române” (formate din 4—19 gardiști și un comandant), conducător al tuturor fiind ales sublocotenentul Ovidiu Popovici. Sediul Secției II Bran, astfel constituită a fost „cazarma cea veche de jandarmerie din Bran”³⁶. Festivitatea ocazionată de sfințirea tricolorului în fața celor 2.000 de oameni s-a încheiat cu abordarea drapelului pe turnul castelului medieval ce străjuia trecătoarea, în care timp au fost intonate cîntece naționale³⁷.

Procesul de organizare a sfaturilor și gărzilor s-a extins și în Țara Făgărașului. Aici, la 11 noiembrie, în cadrul unei adunări populare convocate încă din 9 noiembrie, românii și-au ales un organ conducător propriu — Consiliul Național Comitatens pentru toată Țara Făgărașului — format din 52 de persoane, în frunte cu un Comitet executiv (compus din 12 fruntași români), avîndu-l ca președinte pe avocatul dr. Nicolae Șerban, vicepreședinte Nicolae Bozea, secretar dr. Camil Negrea. Tot cu acest prilej s-a constituit și garda națională cunoscută și sub denumirea de Legiunea Țării Făgărașului, la început sub conducerea căpitanului Ioan Dejenaru, apoi a căpitanului Ștefan Boer³⁸.

Încă din primele zile de la înființarea sa, Consiliul Național Român, comitatens s-a preocupat de crearea și consolidarea organismelor revoluționare, angajîndu-se să „ia în administrare siguranța personală și a averii publice și private a comitatului Făgăraș”³⁹.

Prin manifestul „Frați români” din 15 noiembrie⁴⁰, dar mai ales prin Ordinul de zi din 14 noiembrie (care cuprindea precizările privind modul de desfășurare a adunărilor de alegeri pentru organele locale), Consiliul Național Român comitatens a imprimat procesului de consti-

³⁶ D.A.S., Fond Consiliul Dirigent, 19/1918, filele 1—4; Mircea Băltescu, *Contribuții privind lupta național-politică a lui Pompiliu Dan, Cumidava, II, Brașov, 1968*.

³⁷ „Glasul Ardealului”, I, nr. 32, 6/19 decembrie 1918.

³⁸ Ioan Mindrea, 1918 în *Țara Făgărașului, Cumidava XII/1*, Muzeul Județean Brașov, 1979—1980, p. 291—292; „Glasul Ardealului”, I, nr. 6, 3/16 noiembrie 1918.

³⁹ „Glasul Ardealului”, I, nr. 9, 7/20 noiembrie 1918.

⁴⁰ Nicolae Borzea de Vist, *Organizarea românilor olteni în orașul Făgăraș din Țara voievozilor români la 11 noiembrie 1918, Făgăraș, 1925*, p. 56.

tuire a consiliilor și gărzilor naționale un caracter unitar. Grija față de reușita formării acestor organe este argumentată și de faptul că pentru a conduce adunările populare de alegeri au fost nominalizați, la nivelul celor 76 de comune, câte doi fruntași români, din rîndul fiilor localității, devotați poporului și cauzei sale. De asemenea, urmînd exemplul brașovenilor, teritoriul comitatului Făgăraș a fost structurat în 15 secții ale gărzilor naționale aflate sub comanda Legiunii Țării Făgărașului⁴¹. Conform Ordinului de zi din 14 noiembrie, garda națională a constatat: „a. din toți acei voinici apți care au făcut serviciul militar; b. din toți acei poporani care se anunță de bună voie; c. în garda națională pot fi primiți numai aceia care au împlinit etatea de 18 ani și nu au trecut peste 60 ani”⁴². Rapiditatea derulării evenimentelor revoluționare, impunătoarea manifestare a voinței de viață nouă a făgărășenilor, demonstrată în primul rînd prin alegerea consiliilor și gărzilor naționale, au fost evidențiate și de presa timpului, „Glasul Ardealului” și „Românul” acor-dînd spații largi faptelor „oltenilor” din Țara Făgărașului. „Minunata organizare a românilor din comitatul Făgăraș” era genericul sub care „Românul” din 14/27 noiembrie 1918 descria cu admirație procesul organizării localnicilor.

„Spiritul vremii ca iuțeala fulgerului a străbătut satele noastre — constata cu satisfacție la 15 noiembrie „Glasul Ardealului”, anunțînd la rubrica „Organizarea noastră națională” evenimentele din alte două localități județene desfășurate în 12 noiembrie. Astfel, referindu-se la Doboli, organul de presă scria: „Adunarea poporală, cu mare însuflețire a format Sfatul Național Român din șapte membri, sub prezidiul lui Ioan Toma. Totodată a înființat și garda națională din 30 membri”.

„...Tohănenii identificîndu-se cu declarația Dr. Al. Vaida, își aleg Sfatul Național din 24 membri... Garda națională constă din 50 membri, sub conducerea sergentului major Eliseu Măeruțiu” — comunica, în continuare, publicația.

Tot în același timp „Zărneștenii s-au organizat. Sfatul Național constă din 60 membri, iar Comitetul Executiv din 10 membri, în frunte cu Pompiliu Dan...”⁴³. Referindu-se la aceste evenimente, Pompiliu Dan, în rînduri autobiografice, menționa: „Poporul din Zărnești întrunindu-se în sala școlii primare confesionale ortodoxe române, după o scurtă deliberare m-au proclamat președinte al Consiliului Național din Zărnești, iar ca vicepreședinte pe preotul Ilarie Piso. Consiliul Național ales a preluat asupra sa puterea administrativă, judecătorească și militară. Ne-am constituit imediat o gardă militară de 20 persoane sub comanda avocatului dr. Ilarie Hoandrea iar mai tîrziu, sub comanda stegarului reîntors de pe front, Emilian Reit, învățător din Bran...”⁴⁴.

Nici locuitorii din Codlea nu au rămas mai prejos. În adunarea populară din 13 noiembrie ei și-au organizat Sfatul Național (din 17 membri) sub președinția lui G. Preșmorean și Garda națională română

⁴¹ Gh. Unc, Augustin Deac, *Op. cit.*, p. 98; Ioan Mîndrea, *Op. cit.*, p. 293.

⁴² Gh. Unc, Augustin Deac, *Op. cit.*, p. 107.

⁴³ „Glasul Ardealului”, I, nr. 8, 6/19 noiembrie 1918.

⁴⁴ Arhivele Statului Brașov, Fond Pompiliu N. Dan, nr. 28.

(din 120 membri) sub conducerea lui Gh. Stoia⁴⁵. I-au urmat locuitorii din Crizbav, care la 15 noiembrie au format Sfatul național, avându-l ca președinte pe M. Schiopu și garda națională a cărei componență a fost, inițial, de 15 membri crescînd după 1 Decembrie 1918 la 41 de gardiști⁴⁶. Peste două zile, la Feldioara s-a desfășurat „ședința de constituire” a sfatului și gărzii naționale, președinte fiind ales Ioachim Lainer⁴⁷.

La 23 noiembrie și locuitorii din Apața au ales organismele revoluționare, garda națională constituită din 51 de membri conduși de Ioan Eremie asigurînd ordinea și liniștea în comună. În ziua următoare, poporenii din Budila au delegat 15 reprezentanți în Sfatul Național și 45 de membri, „în frunte cu sergentul în marină Aron Pușcariu”, în garda națională⁴⁸. În aceea zi, cei din Țîntari (azi Dumbrăveni) au format un sfat constituit din 24 de membri în frunte cu Ilarie Gonțea (Anexa 4)^{49a}.

Cu entuziasm au răspuns la chemarea de organizare și sătenii din: comuna Sinpetru, constituind Sfatul (președinte Ioan Nan) și garda națională din 60 membri⁴⁹; din Prejmer — unde funcționa „deja din primele zile” Sfatul Național Român alcătuit din 26 membri sub conducerea lui Ioan Ludu și Garda națională sub comanda stegarului Traian Ludu⁵⁰; din Dîrste — cei 36 de gardiști fiind conduși de sublocotenentul Ioan Moarcăș⁵¹; din Teliu⁵².

Enumerarea localităților brașovene unde în toamna anului 1918 au fost create, într-o atmosferă sărbătorească, de sincer entuziasm, con-

⁴⁵ „Glasul Ardealului”, I, nr. 9, 7/20 noiembrie 1918; Gh. Stoia a fost plutonier în armata austro-ungară. În 1916 trece munții în România, dar în primăvara lui 1918 este arestat de ocupanții germani, dus la Cluj, unde asemeni altor români cunoaște rigorile legilor, fiind judecat și condamnat la temniță. Eliberat în scurt timp datorită evenimentelor revoluționare, se întoarce acasă, unde este ales comandant al Gărzii Naționale din Codlea. Informații primite de la urmașii lui Gh. Stoia și furnizate prin bunăvoința lui Marian Aurel.

⁴⁶ D.A.S., Fond Consiliul Dirigent, Administrația județeană și comunală, 15/1919, filele 145—147.

⁴⁷ D.A.S., Fond Consiliul Dirigent, Administrația județeană și comunală, 16/1919, fila 60.

⁴⁸ „Glasul Ardealului”, I, nr. 23, 25 noiembrie/8 decembrie 1918.

^{49a} Arhiva Muzeului Unirii, Tom II, p. 687—688.

⁴⁹ „Glasul Ardealului”, I, nr. 18, 18 noiembrie/1 decembrie 1918; D.A.S., Fond Consiliul Dirigent, Administrația județeană și comunală, 16/1919, fila 34.

⁵⁰ „Glasul Ardealului”, I, nr. 17, 17/30 noiembrie 1918. Membrii Sfatului care cuprindea și reprezentanții din Stupini și Lunca Cilnicului erau: Pavel Roșca, D. Bălășcuță-jr., Ioan Munteanu, Ioan Șandru, Ioan Bohălțean, G.R. Stelea, Ioan Ciripoi, Gh. Popovici-jr., Gh. Arineanu, Nicolae Petrică, Moise Stela, Gh. Șandru, Gh. Munteanu, D. Șerban, Geo Moldovanu, Alexandru Munteanu, Nicolae Miret-jr.; din partea localității Stupini: Radu Rechitean, I.V. Rechițean; din Lunca Cilnicului: Al. Bișiu, Ioan Bișiu iar din satul Cărpiniș: Artenie Beștea, Ioan Ivan. Conform Ioan Calborean, *Istoricul comunei Prejmer*, lucrare în manuscris.

⁵¹ „Glasul Ardealului”, I, nr. 16, 16/29 noiembrie 1918; Sediul gărzii naționale române se afla în clădirea Școlii primare. Vezi Arhiva Muzeului Culturii din Scheii Brașovului, Fond George Bideț.

⁵² „Glasul Ardealului”, I, nr. 21, 23 noiembrie/6 decembrie 1918.

siliile (sfaturile) și gărzile naționale — organisme de ordine și asigurarea liniștii, vieții și avutului oamenilor — mai cuprinde și comunele: Bod⁵³, Cristian⁵⁴, Feldioara⁵⁵, Ghimbav⁵⁶, Hălchiu⁵⁷, Hărman⁵⁸, Măieruș⁵⁹, Rîșnov⁶⁰, Rotbav⁶¹, Vulcan⁶², Mesendorf⁶³, Criț⁶⁴. Din nefericire documentele care le menționează, în special, rapoartele primăriilor comunale din anul 1922, informează lapidar despre constituirea gărzilor naționale, nominalizînd comandanții acestora și, în unele cazuri, participanții la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia.

Ceea ce rezultă însă din aceste surse, din paginile „Glasului Ardealului“, din mărturiile unor contemporani, este un fapt ce se impune a fi subliniat ca pildă pentru acele vremuri și pentru cele viitoare, anume lipsa unor manifestări șovine sau naționaliste din partea românilor față de populația maghiară și săsească. Ilustrativă este în acest sens prezența într-o serie de comune, alături de garda națională română, a gărzilor acestor locuitori. A fost cazul Săcelelor, Feldioarei, Rîșnovului, Ghimbavului și Rupei. Sau în altă parte, la Teliu și în Satulung, gărzile maghiare dizolvîndu-se, membrii lor au intrat în componența celor românești, veghind împreună la respectarea securității persoanei și averii tuturor cetățenilor, „de orice națiune și de orice lege vor fi ei“ — așa cum îndemna în apelul său Consiliul național din cercul Rupea⁶⁵.

Finalizarea în ultimele zile ale lunii noiembrie a procesului de organizare a consiliilor (sfaturilor) și gărzilor naționale a însemnat, la nivelul teritoriului de azi al județului Brașov, constituirea a 63 de asemenea organisme, sub directa îndrumare a Sfatului Național din Țara Birsei și a Consiliului Militar Român Județean din Brașov⁶⁶, a 76 de gărzi coordonate de Consiliul Național Român comitatens și Legiunea Țării Făgărașului, precum și a celor din plasa Rupea. Conform rapoartelor înaintate de comandanții gărzilor din Țara Birsei și a Făgărașului, Comandei din Arad, la 14 decembrie 1918, efectivul total al gardiștilor era

⁵³ Arhivele Statului Sibiu, fond Astra, document nr. 2675/1922, fila 4.

⁵⁴ Arhivele Statului Sibiu, Fond Astra, document nr. 2675/1922, fila 7.

⁵⁵ Arhivele Statului Sibiu, Fond Astra, document nr. 2675/1922, fila 13.

⁵⁶ Arhivele Statului Sibiu, Fond Astra, document nr. 2675/1922, fila 14.

⁵⁷ Arhivele Statului Sibiu, Fond Astra, document nr. 2675/1922, fila 15; D.A.S., Fond Consiliul Dirigent, Administrația județeană și comunală, 16/1919, fila 34.

⁵⁸ Arhivele Statului Sibiu, Fond Astra, document nr. 2675/1922, fila 16.

⁵⁹ Arhivele Statului Sibiu, Fond Astra, document nr. 2675/1922, fila 17.

⁶⁰ Arhivele Statului Sibiu, Fond Astra, document nr. 2675/1922, fila 20.

⁶¹ Arhivele Statului Sibiu, Fond Astra, document nr. 2675/1922, fila 21; D.A.S., Fond Consiliul Dirigent, Administrația județeană și comunală, 15/1919, fila 22; 16/1919, fila 38.

⁶² Arhivele Statului Sibiu, Fond Astra, document nr. 2675/1922, fila 24; D.A.S., Fond Consiliul Dirigent, 20/1918.

⁶³ D.A.S., Fond Consiliul Dirigent, II, Secția Siguranței, poliției și jandarmeriei nr. 6/1920, fila 35.

⁶⁴ *Idem*.

⁶⁵ *România în anii primului război mondial*, Editura Militară, București, 1987, vol. II, p. 601.

⁶⁶ Ion Clopoțel, *Revoluția din 1918 și Untrea Ardealului cu România*, Editura revistei „Societatea de mîine“, Cluj, 1926, p. 135.

de 4.164 oameni (2.714 — Țara Făgărașului și 1.450 — Țara Birsei)⁶⁷. Militarii abia întorși de pe front, civilii, mulți veniți de curînd din prîbie, muncitorii, țărani, intelectuali, s-au strîns în jurul tricolorului jurînd „credință și supunere către Consiliul Național Român din Ungaria și Transilvania” și națiunii române⁶⁸.

•
•

Create într-un ritm alert, în cursul lunii noiembrie 1918, consiliile (sfaturile) și gărzile naționale județene cercuale, comunale de pe meleagurile brașovene au ființat unele pînă spre mijlocul lui ianuarie 1919, altele încă o lună⁶⁹, cînd în locul lor au fost instituite organele de pază, ordine și siguranță proprii noului regim politic burghezo-democratic. În tot acest timp ele au îndeplinit toate atribuțiile politice și administrative, menținerea ordinii și liniștii, rolul lor începînd să scadă după Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, cînd s-a constituit Consiliul Dirigent și s-a trecut la o nouă etapă în organizarea instituțiilor administrative, de apărare internă și externă.

Încă de la începutul activității sale Sfatul Național Român din Țara Birsei a apelat „la conștiința tuturor fiilor neamului rugînd să-și păstreze cumpătul, să nu dea naștere la certuri, neînțelegeri, tulburări”, în interesul „fiicăruia și viitorul întregului neam românesc”. În virtutea acestui principiu, în prima întrunire a celor 52 de membri ai Sfatului (12 noiembrie) s-au stabilit atribuțiile consiliilor (sfaturilor) comunale, care trebuiau să exercite controlul asupra autorităților civile locale „în ce privește averea comunei, bani, bucate și vite”, să „petracteze singure afacerile, care privesc alimentația și ordinea publică”, iar hotărîrile urmau a fi comunicate „sfaturilor străine prin delegații săi”, realizîndu-se astfel „o cooperare a populației în chestiuni economice și de siguranță publică”. De asemenea, consiliile locale, „urmînd exemplul celor din Feldioara”, erau îndemnate să protesteze față de așezarea în comună a trupelor germane în retragere.

Tot atunci, în vederea rezolvării „chestiunilor economice și de siguranță din Brașov, Sfatul a hotărît crearea unei comisii din șapte membri „în coînțelegere cu celelalte națiuni”⁷⁰.

Complexe și deseori dificile au fost sarcinile care au stat spre soluționare Sfatului Național din Țara Birsei, fapt care a determinat, mai cu seamă după constituirea Consiliului Dirigent, crearea unor secții

⁶⁷ V. Arimia, *Gărzile naționale în lupta pentru înfăptuirea unității de stat a României*, *Revista arhivelor*, XI/1968, nr. 2, p. 155.

⁶⁸ „Glasul Ardealului”, I, nr. 5, 2/15 noiembrie 1918.

⁶⁹ Cu toate că gărzile naționale din Țara Făgărașului au fost desființate la 5 ianuarie 1919, Consiliul Național Comitatens și-a încetat definitiv activitatea la 15 februarie 1919, dată după care a început instituirea primarilor comunali.

Consiliul Național din Zărnești și-a încheiat activitatea la 1 februarie, cînd are loc și ultima ședință, iar cel din Bran la 17 februarie 1919. Vezi Ioan Mindrea, *Op. cit.*, p. 294; D.A.S., Fond Consiliul Dirigent, Administrația județeană și comunală, 15/1919, fila 28, Arhivele Statului Brașov, Fond Pompiliu Dan, nr. 28; D.A.S., Fond Consiliul Dirigent, 19/1918.

⁷⁰ „Glasul Ardealului”, I, nr. 4, 14 noiembrie 1918.

— economică, culturală — cu largă participare socială. Abuzurile și nedreptățile administrației maghiare din Săcele, a jandarmilor din Întorsura Buzăului sau a celor din Feldioara au fost situații în care organele revoluționare românești au intervenit cu tact și hotărîre⁷¹.

Aprovizionarea Brașovului și a celorlalte localități cu alimente și lemne de foc⁷², împărțirea vitelor și a atelajelor luate de armata germană din România în comunele brașovene, în vederea reîntoarcerii lor la posesori⁷³, ajutarea muncitorilor și a soldaților demobilizați rămași fără loc de muncă, despăgubirea celor internați și întemnițați în lagărele și închisorile austro-ungare⁷⁴, dezarmarea și internarea în cazărmi a celor aproximativ 5.000 de soldați germani aflați în Brașov⁷⁵, au fost numai o parte din chestiunile de mare însemnătate care au preocupat Sfatul Național Român din Țara Birsei, organele sale cercuale și comunale.

Problemele sanitare, în acele timpuri de epidemii cauzate de război, a transporturilor și comunicațiilor, finanțele, justiția, învățămîntul au fost permanent în atenția celor dintîi nuclee de administrație românească⁷⁶ pe meleaguri brașovene.

Ceea ce însă a caracterizat aceste luni de revoluție românească a fost atît străduința de bună conviețuire a românilor cu restul populației, dar mai ales voința de înfăptuire a visului de unitate și libertate națională. Edificatoare pentru starea de spirit a populației românești brașovene, precum și pentru modul în care au înțeles fruntașii noștri naționali imperativele momentului sînt rîndurile Apelului Sfatului Național Român din Țara Birsei adresat, la 13 decembrie 1918, cetățenilor Brașovului:

„Trăim vremuri de tranziție — de trecere, cînd autoritățile vechi ale statului ungar nu mai au autoritatea necesară întru susținerea ordinei, ale noastre încă nu sînt constituite, ci sînt în primele faze ale plămădirii.

Lucrurile nu se pot schimba în 24 ceasuri!

Iar cu puteri omenesti a organiza un nou stat trebuie vreme, răbdare și muncă.

Zidirea trebuie să se facă gradat, întîi să se pună temelie, apoi acoperișul, iar pînă a te putea scuti sub noua boltire trebuie răzemată zidirea cea veche!

...

Vă îndemnăm așadar: susținerea ordinei din răspuțeri, mergeți mai departe pe calea legii și ocoliți volniciile.

...Să arătăm lumii, să arătăm acelor concetățeni care nu ne-au apreciat sau n-au vrut să ne aprecieze — conchidea Apelul — că nu a fost lipsă de falanga jandarmilor pentru a susține ordinea și atunci ne vom face demni de mărirea hotărîre de la Alba Iulia și strălucitoarele șanse cu care ne apropiem de masa verde a petrectărilor de pace⁷⁷.

⁷¹ „Glasul Ardealului“, I, nr. 12, 11/24 noiembrie 1918.

⁷² „Glasul Ardealului“, I, nr. 8, 6/19 noiembrie 1918.

⁷³ „Glasul Ardealului“, I, nr. 16, 16/29 noiembrie 1918.

⁷⁴ „Glasul Ardealului“, I, nr. 24, 27 noiembrie/10 decembrie 1918.

⁷⁵ „Glasul Ardealului“, I, nr. 26, 29 noiembrie/12 decembrie 1918.

⁷⁶ Ștefan Pascu, *Op. cit.*, p. 108.

⁷⁷ „Glasul Ardealului“, I, nr. 31, 5/18 decembrie 1918.

Efectul „disciplinei uimitoare, care a cîrmuit o țară luni de zile“ a fost astfel sintetizat în paginile „Glasului Ardealului“: „În oraș domnește cea mai perfectă ordine. Viața își urmează cursul normal, fără să se resimtă mult după schimbarea survenită. Compatrioții noștri sași și unguri erau de mult pregătiți pentru schimbările acestea, așa încît ele au urmat de tot neted. Întreaga administrație a orașului și județului stă azi în mîinile Sfatului Național Român din Brașov“⁷⁸.

Din primele zile ale activității sale Consiliul Național Român comitatens din Țara Făgărașului s-a impus ca organ politic conducător, el preluînd administrația, siguranța și ordinea publică în întreg districtul, fapt recunoscut și de subprefectul comitatului Făgăraș care raporta guvernului Consiliului Național Maghiar că vechile „oficialități comunale au fost nevoite să-și înceteze activitatea“⁷⁹. Referindu-se la desfășurarea evenimentelor revoluționare din această parte a Transilvaniei, „Glasul Ardealului“ a consemnat, cu vădită mulțumire sub titlul „Administrația românească în comitatul Făgăraș“: „12 decembrie st.n. toată administrația orașului și comitatului preluată de români. Pretutindeni domnește cea mai perfectă ordine și cea mai mare însuflețire. Tot ce a avut Țara Oltului mai bun s-a angajat fără preget la munca de organizare națională. Trebuie să constatăm cu satisfacție că în privința puterilor de muncă și a organizării Făgărașul stă în fruntea tuturor“⁸⁰.

Alături de consiliile sau sfaturile naționale, un rol de maximă importanță l-au jucat gărzile naționale, formațiuni militare românești apărute ca o necesitate izvorită din contextul luptei revoluționar-naționale din Transilvania. „Pe brațele gardei române se leagănă acum soarta acestui popor — arăta în acest sens „Glasul Ardealului“ din 24 noiembrie, sintetizînd rolul și importanța gărzii naționale — și nu ar fi vrednici de ziua de mîine acei care se trag de la sfînta chemare să își apere neamul lor propriu. Răsplata nu va să întîrzie mult, căci trebuie să crească garda română, să poată împlini menirea ei mare și scopul ei sfînt de pe urmă.

Pe încetul să șterge și praful de pe trecutul glorios al poporului român și în fulgerarea de o clipă a mîndriei trecute răsar grănicerii români!“.

Pe meleagurile brașovene gărzile au început a se forma odată sau imediat după constituirea consiliilor (sfaturilor) naționale, în funcție de condițiile concrete din localitatea respectivă.

Închegarea lor a fost un proces care a parcurs mai multe etape, în prima fază, pînă la întoarcerea acasă a trupelor românești de pe fronturi, gărzile naționale au cuprins „tot ce mai rămăsese valid în satele

⁷⁸ „Glasul Ardealului“, I, nr. 26, 29 noiembrie/12 decembrie 1918.

⁷⁹ Șt. Hurmuzache, I. Adam, *Op. cit.*, p. 2; Marin Badea, *Înstaurarea puterii național-revoluționare românești, în 1918 Unirea Transilvaniei cu România*. Ediția a III-a revizuită și adăugită, Editura Politică, București, 1978, p. 503.

⁸⁰ „Glasul Ardealului“, I, nr. 32, 6/19 decembrie 1918.

românești“ și ostașii din diferite garnizoane⁸¹. Oficializarea gărzilor naționale prin Manifestul-circulară al Consiliului Național Român Central din 6 noiembrie a imprimat procesului de formare a acestora un puternic avânt. Ca urmare, la Brașov, a fost creat Consiliul Militar Român Județean, la Făgăraș Legiunea Țării Făgărașului, la Săcele, Rupea și Bran gărzi coordonate de către un comandant din cele trei localități, urmînd apoi faza înființării de gărzi la nivel de cercuri și sate, etapă care s-a finalizat în ultima săptămînă a lunii noiembrie.

Una din problemele stringente apărută în procesul organizării gărzilor a fost aceea a înarmării lor corespunzătoare. Înzestrarea cu armament și muniții s-a făcut pe diferite căi, în funcție de condițiile concrete. Astfel, la Prejmer în urma intervenției prompte a Sfatului Național Român, o parte din armele necesare gărzii au fost obținute de la fostele autorități locale, iar restul prin colectarea lor de la populația românească din comună^{81a}. Garda națională română din Holbav, care a luat ființă încă din 8 noiembrie 1918, dispunea la începutul lunii ianuarie 1919 de „40 bucați puști militare, sistem Manlicher, apoi 20 baionete, 6 curele de încins și 300 gloanțe de pușcă“, armament insuficient pentru cei 60 de membri ai săi. Iată de ce s-a încercat prin publicarea în comună a ordonanțelor referitoare la adunarea puștilor și altor soiuri de arme“, completarea dotării gardiștilor (Anexa 7). La Brașov și Făgăraș s-a intrat în posesia depozitelor de armament ale fostelor regimente austro-ungare destrămate în urma revoluției. Într-o serie de comune, ca de exemplu cele săcelene sau brănene, o sursă a constituit-o dezarmarea vechii jandarmerii sau a trupelor germane în retragere. „Garda a luat ființă, membrii ei au depus jurămîntul, dar nu a putut să funcționeze imediat, din lipsa armelor — scria profesorul Gh. Dragoș în amintirile sale, evocînd modul în care gardiștii din Satulung au rezolvat această problemă. Pentru a ni le procura, am dezarmat, la marginea dinspre Bratocea a comunei, o coloană de soldați germani care se retrăgeau din România. Printr-o acțiune rapidă și curajoasă și printr-o stratagemă ingenioasă am reușit să luăm de la soldații germani de trei ori mai multe arme. Surplusul l-am dăruit altor gărzi, care aveau nevoie de arme“.

De asemenea, Consiliul Militar din Brașov a urmărit, printr-o serie de ordine publicate în „Glasul Ardealului“, recuperarea de la foștii militari întorși acasă și neîncadrați în gărzi, a armamentului adus de pe front⁸². În pofida străduințelor, la 14 decembrie, conform rapoartelor înaintate de comanda din Brașov și Făgăraș către Arad, aproximativ jumătate din efectivul gardiștilor (2.768) erau „neînarmați“⁸³.

Cu toate acestea, avînd sprijinul nelimitat al maselor populare, gărzile naționale au desfășurat o remarcabilă activitate orientată în trei direcții fundamentale: sprijinirea consiliilor (sfaturilor) naționale române în preluarea administrației publice; menținerea și apărarea noii ordini

⁸¹ Gh. Unc, Augustin Deac, *Op. cit.*, p. 25.

^{81a} Ioan Calboreanu, *op. cit.*

⁸² „Glasul Ardealului“, I, nr. 10, 8/21 noiembrie 1918.

⁸³ V. Arimia, *Op. cit.*, p. 155.

românești și susținerea poporului în exercitarea dreptului de autodeterminare, în manifestarea voinței de unire cu România⁸⁴.

Relevante sînt în acest sens paginile „Glasului Ardealului”, adevărată cronică a perioadei noiembrie 1918 — ianuarie 1919, în care au fost publicate comunicate, ordine de zi, informații, știri, articole ce ilustrează complexitatea situației și, mai ales, preocuparea organelor revoluționare de a-și îndeplini „datorințele” naționale.

Menținerea unui climat de ordine și liniște a fost unul dintre obiectivele gărzilor naționale brașovene, aceasta presupunînd o corectă și permanentă cunoaștere a împrejurărilor, a stării de spirit a locuitorilor, a prezenței gărzilor străine și atitudinilor lor față de cele românești, precum și a trupelor germane în retragere. Din primele zile, așa cum s-a întîmplat în Țara Făgărașului⁸⁵, în satele brănene⁸⁶, în zona Zărnești⁸⁷, gărzile naționale românești au înlăturat vechea instituție a jandarmeriei și autoritățile locale. „O parte din notarii comunali și notarii publici au fost nevoiți să părăsească reședințele lor, iar alții au fost nevoiți să stea la o parte. Dintre prim-pretorii plaselor, cei din Șercaia și Făgăraș sînt încă pe loc, ceilalți prim-pretori ai plaselor Bran și Arpaș, împreună cu personalul lor au trebuit să plece. Administrația a fost preluată de Comitetul Național Român „... — raporta vicecomitele din Făgăraș”⁸⁸.

Avînd menirea de a „susține ordinea și împiedica jafurile, omorurile și volniciile”⁸⁹, gardiștii brașoveni au apărut instituțiile (poșta, serviciul de telefoane, spitale, școli, judecătorii) și avuția publică, zi și noapte. De asemenea, podurile, căile de transport, îndeosebi gările au fost supravegheate permanent, așa cum rezultă și din Ordinul de zi nr. 1 din 19 noiembrie al Comandantului militar român din Brașov care indica instituirea de către gărzile rurale „la toate gările gărzi spre a asigura edificiile, liniile, matinelul trenului și transporturile și, mai ales, a personalului de la gări, cu un cuvînt spre susținerea ordinei în gări”⁹⁰. Conștient de rolul gărzilor brașovene, generalul german Koch care „dispunea de vreo 20.000 soldați și a stat vreo 10 zile în Brașov și împrejurimi..., s-a rugat de comandantul gărzilor române să facă tot posibilul ca soldaților săi să nu li se întîmple supărări”⁹¹.

Semnificativă pentru starea de spirit din acea perioadă, pentru ținuta democratică, umană a populației locale, a gardiștilor, este și întîmplarea relatată de „Glasul Ardealului” din 29 decembrie 1918. „Ieri soldații germani originari din Alsacia-Lorena care se aflau în captivitate românească — au plecat spre casă. La gară un avocat român le-a vorbit nemțește, iar oamenii îmbrăcați în cămașa de forță germană au răspuns franțuzește provocînd o surprindere nespuse de fericită în sufletul mulțimii românești adunate în jurul lor. Au cerut apoi soldaților români din gardă banda tricoloră românească, iar în schimb le-au oferit trico-

⁸⁴ Gh. Unc, Augustin Deac, *Op. cit.*, p. 122.

⁸⁵ Ioan Mindrea, *Op. cit.*, p. 295.

⁸⁶ D.A.S., Fond Consiliul Dirigent, 19/1918.

⁸⁷ Arhivele Statului Brașov, Fond Pompiliu N. Dan, nr. 28.

⁸⁸ Ioan Mindrea, *Op. cit.*, p. 296; Marin Badea, *Op. cit.*

⁸⁹ „Glasul Ardealului”, I, nr. 5, 2/15 noiembrie 1918.

⁹⁰ „Glasul Ardealului”, I, nr. 10, 8/21 noiembrie 1918.

⁹¹ Ion Clopoțel, *Op. cit.*, p. 135.

lorul francez, apoi s-au îmbrățișat și sărutat. A fost o scenă de nespusă gingășie și subtilitate sufletească cum numai între fiii gintei latine se poate naște“.

În aceeași măsură de importanță a fost și sarcina gărzilor naționale de a apăra proprietatea privată, „a persoanelor și avutul lor“. „Acei gardiști sau ofițeri — atenționa Comandamentul Gărzilor Naționale Române din Țara Bîrsei⁹² — care ar profita de poziția lor și în loc să înalțe sentimentele naționale în mod ideal, cearcă a se îmbogăți prin jaf sau escrocherie din averea concetățenilor sau din a trupelor militare în trecere, vor fi timbrați ca nedemni de a purta numele frumos de gardist sau ofițer român“. Sînt cuvinte care și astăzi, la scurgerea atîtor decenii, impresionează prin semnificația lor. Sînt o expresie a „disciplinei uimitoare“ proprie aceluia timp, care „s-a încheiat mai ales din cumințenia, cumpătul și simțul de răspundere al milioanei de oameni de jos, al țăranilor noștri împrăștiați prin săcelele lor oropsite“⁹³.

*
• •

La trei zile de la apariția în „Românul“ a istoricei convocări a Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia, la 23 noiembrie 1918, „Glasul Ardealului“ publica chemarea Marelui Sfat al națiunii române din Ungaria și Transilvania. Dar înainte ca acest unic document din istoria de pînă atunci a românilor să vadă lumina tiparului în orașul de la poalele Tîmpei, vestea că sosise momentul ca „națiunea română din Ungaria și Transilvania să-și hotărască însuși soarta sa de acum înainte“ pătrunsese prin orașele și comunele brașovene. Timp de cinci zile, între 24 și 28 noiembrie 1918, într-o atmosferă de deosebită înflăcărare, de trăire patriotică, dintr-un colț în altul al Țării Bîrsei și a Făgărașului s-au desfășurat adunările de alegere a delegaților, la care au participat intelectuali, muncitorii și meseriașii din orașe, țăranii și intelectuali din sate, bărbați și femei, vîrstnici și tineri. Și nu întîmplător a fost faptul că printre primii care s-au întrunit la 24 noiembrie pentru a declara „dorința noastră hotărîită de a ne uni cu România“ și a-și alege reprezentanții pentru „Congresul Național de la Alba Iulia“ au fost cei 2.800 de locuitori ai comunei Țințari⁹⁴. I-au urmat într-o firească și entuziastă simțire românească poporeni din celelalte așezări ale județului Brașov. În total de pe meleagurile brașovene au participat la „Cea mai măreață sărbătoare națională a românilor“⁹⁵, adunarea de la Alba Iulia, 95 de

⁹² „Glasul Ardealului“, nr. 21, 23 noiembrie/6 decembrie 1918.

⁹³ Ștefan Pascu, *Op. cit.*, p. 115.

⁹⁴ Arhiva Muzeului Unirii Alba Iulia, Fond Documentele Unirii, vol. II, p. 687—688, 689.

⁹⁵ Ștefan Pascu, *Op. cit.*, p. 188.

delegați. Dintre acești împuterniciți ai tuturor claselor și păturilor sociale, a instituțiilor culturale, economice și bisericești, nouă au reprezentat gărzile naționale române. Delegat al Comandei militare din Brașov a fost desemnat locotenentul Andrei Gușu⁹⁶, iar a Gărzii naționale din oraș, sergentul major Ștefan Grădinar⁹⁷. La Bran „s-au ales prin aclamațiune: Ovidiu Popovici, sublocotenent, șeful suprem al Gardei Naționale Române... și Iacob Flucuş...”⁹⁸. Din partea secției Zărnești a Gărzii Naționale au fost împuterniciți locotenentul farmacist George Cuturean din Zărnești și sergentul major Elisie Măeruțiu din Tohanul Vechi⁹⁹. Secția Prejmer a gărzilor brașovene a avut reprezentanți pe stegarul Traian Ludu și gardistul Gh. Șandru¹⁰⁰, iar garda din Feldioara pe sergentul major Vasile Neagoe¹⁰¹. Tot în acele zile premergătoare lui 1 Decembrie 1918, la sediul Casinei române din Brașov (șirul Botelor nr. 22 — azi str. G. Barițiu nr. 1) „Marele Sfat al Țării Bîrsei își ținea ședințele în vederea plecării la adunarea de la Alba Iulia. Prezida chiar președintele Casinei, entuziastul protopop dr. Vasile Saftu. Casina era instalată în localul băncii „Albina”. Delegații din toate părțile au luat parte la consfătuiri. Clipele erau unice în istoria unui neam. Acolo, în Casină, fiecare participant a primit, drept insignă, o panglică tricoloră cu inscripția „România Mare 18 Nov. 1918 Brașov”¹⁰².

Numeroși locuitori din Rupea, avându-i în frunte pe delegații lor dr. Ioan Iosif, George Repede, Jeronim Buzea, Ioan Mitri Danciu, Ioan Stan Spornic au plecat la Alba Iulia cu steagul societății culturale „Junimea”, înființată de români în anul 1908. Peste 50 de ani același steag a fost martorul amplelor manifestări dedicate aniversării Unirii la Alba Iulia, fiind dus de delegații ripeni, printre care și I. Stan Spornic, singurul participant la evenimentele din 1918, rămas în viață.

Trenul care a plecat în 29 noiembrie din Brașov, a dus la Alba Iulia nu numai împuterniciții obștei brașovene, ci și numeroși poporeni, femei și bărbați, tineri și vîrstnici dornici de a fi martorii clipei mărețe a înfăptuirii visului de unire.

Spre Alba Iulia s-au îndreptat în acele zile delegații din Țara Bîrsei și a Făgărașului și numeroase scrisori și telegrame de

⁹⁶ Arhivele Muzeului Unirii Alba Iulia, Fond Documentele Unirii, vol. I, p. 779.

⁹⁷ *Ibidem*, p. 781.

⁹⁸ *Ibidem*, p. 787—789, 791.

⁹⁹ *Ibidem*, p. 851—853.

¹⁰⁰ *Ibidem*, p. 851—853.

¹⁰¹ *Ibidem*, p. 783.

¹⁰² Ion Colan, *Casina română din Brașov, 1835—1935*, Institutul de arte grafice, Brașov, 1935, p. 112.

entuziaste urări de succes, de aprobare și adeziune ale celor rămași acasă. 46 de comune au trimis asemenea mesaje însumând 11.537 semnături, dovezi ale însuflețitoarelor sentimente de încredere și speranță în viitorul neamului românesc.

„Brașovenii salută cu căldură Marea adunare națională și așteaptă cu evlavie solia mântuirii neamului“ sau 1.500 de români din Feldioara „salută și felicită cu sufletul și inima lor strălucita adunare națională a tuturor românilor din Transilvania și Ungaria, dorind din suflet izbînda strălucită și întruparea profeției: „Viitor de aur România are / Și prevăd prin secolii a ei înălțare“¹⁰³ — sînt doar cîteva din rîndurile acestor documente.

La 1 Decembrie 1918, în timp ce la Alba Iulia se săvîrșea mărețul act al Unirii, în toate localitățile din Țara Birsei și Făgărașului, ca de altfel pe tot cuprinsul Transilvaniei, s-au desfășurat serbări naționale. În bisericile românești a fost adusă la cunoștința poporului, prin cuvintele emoționante rostite de fruntașii naționali, împlinirea dezideratului de unire¹⁰⁴.

În ziua următoare istoricei decizii, la 2 decembrie, absolvenții și elevii Școlilor medii și comerciale din Brașov au depus, în prezența gărzii naționale și a unui public numeros, o cunună de flori cu tricolor pe mormîntul lui Andrei Mureșianu din Groaveri¹⁰⁵. Tot în acele zile, pe prima pagină a organului de presă al Sfatului din Țara Birsei, „Glasul Ardealului“, a apărut în chenar tricolor articolul de fond simbolic intitulat „Înviere“. „După 18 veacuri de impilare neamul românesc învie!“ — anunța cu emoție și bucurie Ilie Cristea, redactor al publicației. Sintetizînd valoarea istorică a hotărîrii de unire el scria, în continuare: „A sosit plinirea vremii!“ Articolul se încheia prin sugestiva și deosebit de frumoasa mărturisire făcută „Învierii“: „Ce bine-i că n-ai venit pe neașteptate, căci coardele inimii ni s-ar fi rupt sub povara simțirii“¹⁰⁶.

Faptele de mai sus, desfășurate în istoricul sfîrșit de an 1918, demonstrează că alături de masele populare din întreaga Transilvanie, românii din Țara Birsei și Țara Făgărașului, din ținutul Rupei au participat la evenimentele revoluționare cu dîrzenia și combativitatea ce i-a caracterizat și în alte momente ale istoriei, argumentînd astfel, încă o dată, ceea ce Ștefan Cicio Pop a afirmat: „nici un neam nu a dovedit maturitatea atît de perfectă și iubirea de neam pe care a dovedit-o la 1918 poporul român“¹⁰⁷.

¹⁰³ Ștefan Pascu, *Op. cit.*, p. 216.

¹⁰⁴ „Glasul Ardealului“, nr. 19, 20 noiembrie/3 decembrie 1918.

¹⁰⁵ *Idem.*

¹⁰⁶ *Idem.*

¹⁰⁷ Ștefan Pascu, *Op. cit.*, p. 209.

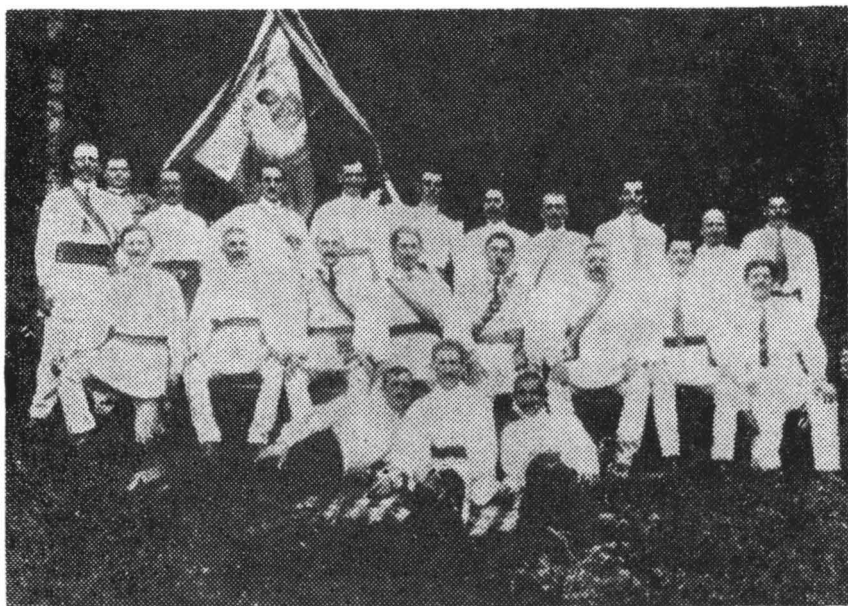

Fig. 1 Voluntarii români din Codlea care au luptat în armata română. Steagul tricolor al „Asociației foștilor voluntari din această comună a fost confecționat de localnici și are pictat în medalionul central bustul lui Avram Iancu.

Fig. 2 Dr. Vasile Saftu, președintele Sfatului Național Român din Țara Bîrsei.

Fig. 3 George Stoia, comandantul Gărzii naționale române din Codlea.

Fig. 4 Gh. Dragoș, comandantul gărzilor naționale române din Săcele.

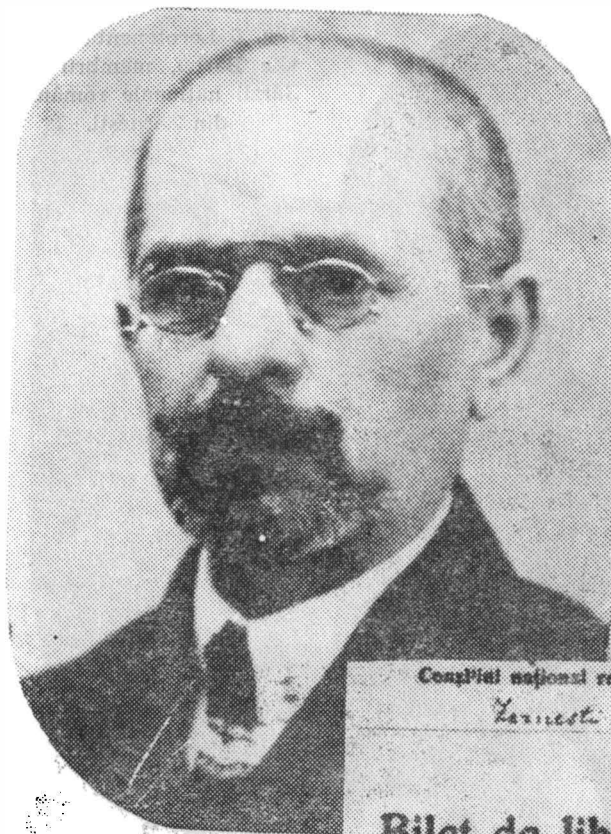

Fig. 5 Pompiliu Dan, președintele Consiliului Național Român din Zărnești, delegat al cercului Făgăraș la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia.

Consiliul național român din
Zărnești

Bilet de liberă circulație

Subsemnatul certifică că locuitorul Pompiliu Dan
domitor secolar, președinte al consiliului național
român unic al 11 municipiu al Marelui Sfârșit Național
de naționalitate român domiciliat în comuna
Zărnești, jud. Făgăraș în vârstă de 42 ani, este
cunoscut de noi personal și are voie să meargă la Brasov,
la Brasov, Pitești, București pentru afaceri oficiale

Zărnești în 5 Ianuarie 1919

P. Dan
preș.

NATIONAL ROMAN
CONSILIUL

Fig. 6 Locotenentul Vasile Barbu, membru al Gărzii naționale române din Zărnești.

Fig. 7 George Preșmeran, delegat al locuitorilor din Codlea la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia.

Fig. 8 Gh. Cernea, participant din comuna Paloș (Rupea) la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia.

Fig. 9 Dascu Nicolae, participant din comuna Paloș (Rupea) la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia.

Fig. 10 Dr. Aurel Stoian, președintele Consiliului Național Român din Bran, delegat al cercului Tohanul Vechi la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia.

Fig. 11 Octavian G. Simtion, președintele Sfatului Național Român din Cernat, delegat al cercului Hărman la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia.

Fig. 12 Tinerii artiști din Rupea, care în ianuarie 1919, în cadrul manifestărilor prilejuite de înfățișarea visului de unire a tuturor românilor au prezentat „Poemul Unirii”, posibilă creație a scriitorului brașovean Andrei Bîrseanu.

Fig. 13 „Hora Unirii” jucată de locuitorii din Rupea cu ostași români, în decembrie 1918, în centrul orașului.

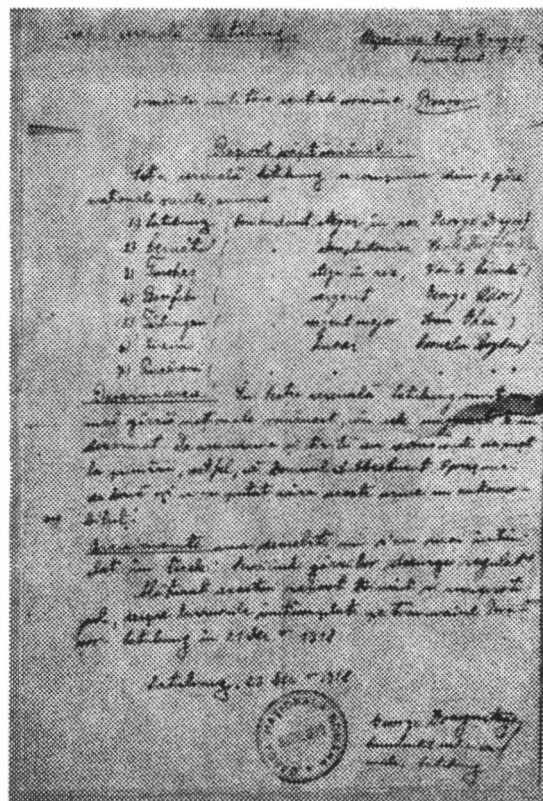

Fig. 15. Raportul săptămânal al Gărzii naționale române din Satulung, 23 decembrie 1918.

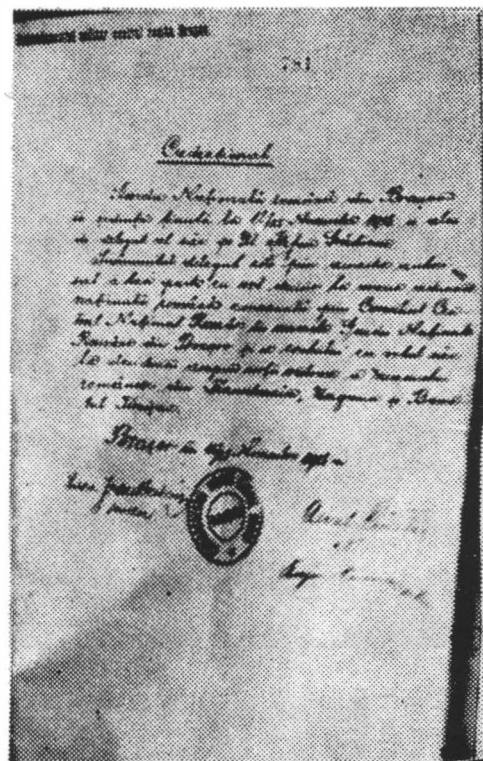

Fig. 14. Credenționalul care confirmă alegerea lui Ștefan Grădinar ca delegat al Gărzii naționale române din Brașov la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia. Este „autorizat a luat parte cu vot decisiv la decidența asupra sorții viitoare a neamului românesc”.

Constituirea consiliilor (sfaturilor) și a gărzilor naționale române în actualul județ Brașov

Nr. crt.	Data	Localitatea	Președinte Sfat Național Român	Comandant Garda Națională Română	OBS.
0	1	2	3	4	5
1.	2 noiembrie 1918	Brașov	Dr. Vasile Saftu Sfatul Național Român din Țara Birsei	Căpitanul Bujor Voina	Consiliul Militar Român Județean
2.	10 noiembrie 1918	Brașov		Căpitanul Aurel Ciortea	
3.	4 noiembrie 1918	Satulung	Ștefan Piclea	Gheorghe Dragoș	
4.	4 noiembrie	Turcheș	Constantin Papuc (4—18 noiembrie);		
5.	7 noiembrie	Săcele: Baciu	Nicolae Pascu Vasile Costea (17 noiembrie—12 decembrie);	V. Căciulă Gh. Odor	
6.	17 noiembrie	Cernat	Aurel Oancea	V. Durgheș	
7.	noiembrie	Purcăreni	Octavian Simtion	Cornel Bogdan	
8.	noiembrie	Zizin	Oprea Trandaburu	Cornel Bogdan	
9.	noiembrie	Târlungeni	Oprea Trandaburu	Ioan Ghia	
10.	5 noiembrie	Rotbav	Nicolae Comșa Ioan Marin; Vasile Nustrea	Gh. Gligor	
11.	5 noiembrie 1918	Bran (cele 10 comune)	Dr. Iosif Pușcariu Dr. Aurel Stoian	Ovidiu Popovici Ioan Paș	
12.	6 noiembrie 1918	Rupea	Dr. Ioan Iosif	George Fuciu	
13.	8 noiembrie 1918	Zărnești	Pompiliu Dan	Dr. Ilarie Noadrea Ștefan Emil Reit	
14.	8 noiembrie	Holbav		Candidt Scurtu	
15.	11 noiembrie 1918	Făgăraș	Dr. Nicolae Șerban	Dr. Nicolae Boeriu organe la nivel de comitet	
16.	12 noiembrie	Doboli	Ioan Toma	Eliseu Măeruțiu	
17.	12 noiembrie	Tohanul Vechi	Moise Brumboiu	George Stoia	
18.	13 noiembrie	Codlea	C.F. Preșmereanu		

0	1	2	3	4	5
19.	14 noiembrie	Stuplîni		Voicu Ioan Romulus Cosnea	
20.	15 noiembrie	Crizbav	M. Şchiopu	George Toma	
21.	17 noiembrie	Feldioara	Ioachim Lainer	Dr. Vicenţiu Rauca Achim Taus	
22.	18 noiembrie	Satu Nou		Ioan Mucşariu	
23.	23 noiembrie	Sînpetru	Ioan Nan	Ioan Erimie	
24.	23 noiembrie	Apăta			
25.	24 noiembrie	Budila		Virgil Creangă	
26.	24 noiembrie	Ţîntari	Ilarie Gonţea		
27.	noiembrie	În cursul lunii noiembrie, fără a se cunoaşte încă o dată exactă,			au luat fiinţă:
28.	noiembrie	Bod		Filip Creiţar	
29.	noiembrie	Cristian		Virgil Pop	
30.	noiembrie	Dîrste		Ioan Moarcăş	
		Ghimbav		Dumitru Marcu,	
				Th. Lichs	
31.	noiembrie	Hălchiu	Dumitru Iacob	Victor Cristolovean	
32.	noiembrie	Hărman		Ioan Bătrînu	
33.	noiembrie	Prejmer	Ioan Ludu	Traian Ludu	cuprinde Stupîni şi Lunca Cîlnicului
34.	noiembrie	Rîşnov		Ioan Ducorin	
35.	noiembrie	Vulcan	Ioan Debu	Ioan Clinciu	
36.	noiembrie	Teliu		George Gross	
37.	noiembrie	Tohanul Nou		George Petrişor	

Notă: Prezentul tabel este o încercare de prezentare cronologică a procesului de constituire a consiliilor (sfaturilor) şi gărzilor naţionale pe baza documentaţiei existente (presă, documente de arhivă, memorii) şi consultate pînă în momentul alcătuirii lui. Foarte posibil ca în viitor el să poată fi completat cu noi date şi nume care să permită reconstituirea complexă a acţiunii de formare a acestor organisme revoluţionare.

ANEXA 1

L I S T A

membrilor „Gărzii Naționale Române“ din Satulung

Numele	Gradul	Anul nașterii
1. Dragoș Gheorghe	stegar comandantul gărzii	1898
2. Băncilă Vasile	caporal	1886
3. Moldovean Ioan	caporal	1885
4. Manu Constantin	caporal	1896
5. Orjan Radu	fruntaș	1888
6. Mircioiu Ioan	fruntaș	1891
7. Popa Ioan	soldat	1896
8. Munteanu Irimia	soldat	1898
9. Ionescu Ilie	soldat	1899
10. Șeitan Ioan	soldat	1899
11. Băncilă Ioan	soldat	
12. Șerban Dumitru	soldat	
13. Țiței Ioan	soldat	
14. Balcă Gheorghe	soldat	1894
15. Deleanu Nicolae	soldat	
16. Măia Ioan	soldat	
17. Lupu Ioan	soldat	
18. Săndulescu Constantin	soldat	
19. Mustață Gheorghe	soldat	
20. Bodean Ioan	soldat	
21. Simionescu Gh.	soldat	
22. Cosma Gh.	soldat	
23. Țiru Ioan	soldat	

George Dragoș — stegar

ANEXA 2

Numărul membrilor

Gărzilor Naționale Române din comunele săcelene

1. Garda Națională Română din Satulung	23
români, plus 12 maghiari, înscriși ulterior	12
Total	35
2. Garda Națională Română din Cernatu	16
3. Garda Națională Română din Turcheș	24
4. Garda Națională Română din Baci	10
5. Garda Națională Română din Târlungeni	33
6. Garda Națională Română din Purcăreni	34
7. Garda Națională Română din Zizin	19
TOTAL	171

George Dragoș — stegar

L I S T A

Gărzii rurale naționale române din comuna MOECIUL DE JOS

Nr. crt.	Rangul	Numele și prenumele	Anul nașterii	Regimentul în care a servit	Ziua intrării în gardă	Observații
1.	Sergent	Bucur Popoiu	1876	Regimentul de Honvezi nr. 23	18 noiembrie 1918	
2.	Sergent	Aron Pivaru	1894	Reg. de Infanterie nr. 31	18 noiembrie 1918	
3.	Infanterist	Emilian Mițoiu	1894	Reg. de Infanterie nr. 31	18 noiembrie 1918	
4.	Infanterist	George Răduțoiu	1885	Reg. de Infanterie nr. 31	18 noiembrie 1918	
5.	Infanterist	Iosif Negrea	1894	Reg. de Infanterie nr. 31	18 noiembrie 1918	
6.	Infanterist	Ioan Pințea	1894	Reg. de Infanterie nr. 31	18 noiembrie 1918	
7.	Infanterist	Ioan Răduțoiu	1898	Reg. de Infanterie nr. 31	18 noiembrie 1918	
8.	Fruntaș	Iosif Boboc	1888	Reg. de Infanterie nr. 2	18 noiembrie 1918	
9.	Infanterist	Moise Popoiu	1874	Reg. de Infanterie nr. 31	18 noiembrie 1918	
10.	Infanterist	Ioan Boșa	1893	Regimentul de Honvezi nr. 23	18 noiembrie 1918	
11.	Caporal	Teodor Gârbacea	1890	Regimentul de Honvezi nr. 23	18 noiembrie 1918	
12.	Infanterist	Ioan Maria	1890	Reg. de Infanterie nr. 29	18 noiembrie 1918	
13.	Infanterist	Nicolau Ghelmia	1890	Regimentul de Honvezi nr. 23	18 noiembrie 1918	
14.	Infanterist	Moise Runcianu	1886	Regimentul de Honvezi nr. 23	18 noiembrie 1918	
15.	Infanterist	George Pica	1881	Regimentul de Honvezi nr. 23	18 noiembrie 1918	
16.	Infanterist	Aron Negrea	1880	Regimentul de Honvezi nr. 23	18 noiembrie 1918	
17.	Infanterist	Toma Martoiu	1870	Regimentul de Honvezi nr. 24	18 noiembrie 1918	

Bran la 24.XI.1918

Locțiitor șef de secție,
Ovidiu Popovici

Secția a II-a BRAN

L I S T A

Gărzii rurale naționale române din comuna FUNDATA

Nr. crt.	Rangul	Numele și prenumele	Anul nașterii	Regimentul în care a servit	Ziua intrării în gardă	Observații
1.	Infanterist	Alex. Gavenescu	1882	Reg. de Infanterie nr. 31	10 noiembrie 1918	
2.	Infanterist	George Boza	1882	Reg. de Infanterie nr. 31	10 noiembrie 1918	
3.	Infanterist	Nicolau N. Olteanu	1878	Reg. de Infanterie nr. 31	10 noiembrie 1918	
4.	Infanterist	Zenofie Stoian	1880	Reg. de Infanterie nr. 31	10 noiembrie 1918	
5.	Infanterist	Ioan Ercuș	1891	Reg. de Infanterie nr. 31	10 noiembrie 1918	
6.	Infanterist	Nicolau Nilă	1869	Reg. de Infanterie nr. 31	10 noiembrie 1918	
7.	Infanterist	Aron Iacob	1883	Reg. de Infanterie nr. 31	10 noiembrie 1918	
8.	Infanterist	Moise Sumedrea	1889	Reg. de Infanterie nr. 31	10 noiembrie 1918	
9.	Șofer	Vasile Olteanu	1887	—	10 noiembrie 1918	
10.	Șofer	Ioan Băgălă	1882	—	10 noiembrie 1918	
11.	Infanterist	Simion Stoian	1883	Regimentul de Honvezi nr. 23	10 noiembrie 1918	
12.	Infanterist	Moise Ionețiu	1887	Regimentul de Honvezi nr. 23	10 noiembrie 1918	
13.	Infanterist	Moise Brănescu	1873	Regimentul de Honvezi nr. 23	10 noiembrie 1918	
14.	Infanterist	Ioan G. Olteanu	1882	Regimentul de Honvezi nr. 23	10 noiembrie 1918	
15.	Infanterist	Ioan Sbârna	1867	Regimentul de Honvezi nr. 23	10 noiembrie 1918	

Bran la 24.XI.1918

Locțiitor șef de secție,

Ovidiu Popovici

L I S T A**Gărzii rurale naționale române din comuna POARTA**

Nr. crt.	Rangul	Numele și prenumele	Anul nașterii	Regimentul în care a servit	Ziua intrării în gardă	Observații
1.	Infanterist	Nicolai N. Clinciu	1873	Reg. de Infanterie nr. 31 și	10 noiembrie 1918	
2.	Caporal	Ioan Cențiu	1889	Reg. de Infanterie nr. 31	10 noiembrie 1918	
3.	Fruntaș	Nicolai Cențiu	1887	Reg. de Infanterie nr. 31	10 noiembrie 1918	
4.	Caporal	Iosif Balca	1872	Reg. de Infanterie nr. 31	10 noiembrie 1918	
5.	Infanterist	Ioan Prodan	1876	Regimentul de Honvezi nr. 23	10 noiembrie 1918	
6.	—	Ioan Puchianu	1866	Reg. de Infanterie nr. 31	10 noiembrie 1918	
7.	Infanterist	Miron Rădăcină	1884	—	10 noiembrie 1918	N-a fost soldat
8.	Infanterist	Moise Albu	1894	Reg. de Infanterie nr. 31	10 noiembrie 1918	
9.	Infanterist	Iosif Noaghia	1874	Reg. de Infanterie nr. 31	10 noiembrie 1918	
10.	Infanterist	George Arsu	1879	Reg. de Infanterie nr. 31	10 noiembrie 1918	
11.	Caporal	Ioan Funariu	1892	Reg. de Infanterie nr. 31	10 noiembrie 1918	
12.	Caporal	Vasile Babeș	1886	Regimentul de Honvezi nr. 23	10 noiembrie 1918	
13.	Infanterist	Iosif Tampa	1890	Regimentul de Honvezi nr. 23	10 noiembrie 1918	

Bran la 24.XI.1918

Locțiitor șef de secție,

Ovidiu Popovici

Secția a II-a BRAN

L I S T A**Gărzii rurale naționale române din comuna ȘIRNEA**

Nr. crt.	Rangul	Numele și prenumele	Anul nașterii	Regimentul în care a servit	Ziua intrării în gardă	Observații
1.	Infanterist	Ioan Râpianu	1872	Regimentul de Honvezi nr. 23	11 noiembrie 1918	
2.	Infanterist	Moise Flueraș	1878	Reg. de Infanterie nr. 31	11 noiembrie 1918	
3.	Infanterist	George Bangălă	1870	Reg. de Infanterie nr. 31	11 noiembrie 1918	
4.	Infanterist	George Calaică	1880	Reg. de Infanterie nr. 31	11 noiembrie 1918	
5.	Infanterist	Ioan Roșianu	1880	Reg. de Infanterie nr. 31	11 noiembrie 1918	
6.	Infanterist	Nicolai Terciu	1884	Reg. de Infanterie nr. 31	11 noiembrie 1918	
7.	Infanterist	Iosif Țeposu	1868	Reg. de Infanterie nr. 31	11 noiembrie 1918	
8.	—	Nistor Chirciu	1872	—	11 noiembrie 1918	Nu a fost soldat
9.	—	Ioan Al. Benga	1888	—	11 noiembrie 1918	Nu a fost soldat
10.	Infanterist	Ioan Chirciu	1868	Regimentul de Honvezi nr. 23	11 noiembrie 1918	
11.	—	Moise Cojocar	1891	—	11 noiembrie 1918	Nu a fost soldat
12.	—	Nicolau Fruntes	1879	—	11 noiembrie 1918	Nu a fost soldat

Bran la 24.XI.1918

Locțiitor șef de secție,

Ovidiu Popovici

L I S T A

Gărzii rurale naționale române din comuna MOECIUL DE SUS

Nr. crt.	Rangul	Numele și prenumele	Anul nașterii	Regimentul în care a servit	Ziua intrării în gardă	Observații
1.	Infanterist	Ioachim Gârbacea	1882	Reg. de Infanterie nr. 31	10 noiembrie 1918	
2.	Infanterist	Ioan Puihanu	1880	Reg. de Infanterie nr. 31	10 noiembrie 1918	
3.	Infanterist	Ioan Ludu	1884	Reg. de Infanterie nr. 31	10 noiembrie 1918	
4.	Caporal	George Gârbacea	1884	Regimentul de Honvezi nr. 23	10 noiembrie 1918	
5.	Caporal	George Voinescu	1886	Regimentul de Honvezi nr. 23	10 noiembrie 1918	
6.	Infanterist	Ioan Spîrchez	1886	Regimentul de Honvezi nr. 23	10 noiembrie 1918	
7.	Caporal	Ioachim Popoiu	1881	Regimentul de Honvezi nr. 23	10 noiembrie 1918	
8.	Infanterist	Ioan Dragoslavici	1895	Regimentul de Honvezi nr. 23	10 noiembrie 1918	
9.	Fruntaș	Nicolai Gârbacea	1887	Reg. de Art. de munte nr. 12	10 noiembrie 1918	
10.	Infanterist	Ioan Gîrbăcică	1900	Regimentul de Honvezi nr. 23	10 noiembrie 1918	

Bran la 24.XI.1918

Locțiitor șef de secție,

Ovidiu Popovici

Secția a II-a BRAN

L I S T A

Gărzii rurale naționale române din comuna SOHODOL

Nr. crt.	Rangul	Numele și prenumele	Anul nașterii	Regimentul în care a servit	Ziua intrării în gardă	Observații
1.	Sergent	Severin Reit	1876	Regimentul de Honvezi nr. 23	10 noiembrie 1918	
2.	Sergent	Iacob Flucuș	1883	Reg. de Infanterie nr. 31	10 noiembrie 1918	
3.	Sergent	Iosif Căpățină	1868	Reg. de Infanterie nr. 31	10 noiembrie 1918	
4.	Sergent	Iosif Tican	1890	Reg. de Infanterie nr. 31	10 noiembrie 1918	
5.	Sergent	Miron Mojor	1883	Reg. de Infanterie nr. 31	10 noiembrie 1918	
6.	Sergent	Emilian Beșioagă	1886	Reg. de Infanterie nr. 31	10 noiembrie 1918	
7.	Caporal	Toma T. Tampa	1877	Regimentul de Honvezi nr. 23	10 noiembrie 1918	
8.	Fruntaș	Averte Băncilă	1877	Regimentul de Honvezi nr. 23	10 noiembrie 1918	
9.	Infanterist	Ioan Rășină	1875	Regimentul de Honvezi nr. 23	10 noiembrie 1918	
10.	Infanterist	Neculai Solovăstru	1886	Regimentul de Honvezi nr. 23	10 noiembrie 1918	
11.	Infanterist	Voicu Pușcariu	1888	Regimentul de Honvezi nr. 23	10 noiembrie 1918	
12.	Infanterist	Ioan Zecheriu	1873	Reg. de Infanterie nr. 31	10 noiembrie 1918	
13.	Infanterist	Ioan Todor	1888	Reg. de Infanterie nr. 31	10 noiembrie 1918	
14.	Infanterist	Miron Burcuș	1892	Reg. de Infanterie nr. 31	10 noiembrie 1918	
15.	Infanterist	George Pandrea	1897	Reg. de Infanterie nr. 31	10 noiembrie 1918	
16.	Infanterist	Ioan Maxim Baci	1893	Reg. de Infanterie nr. 31	10 noiembrie 1918	
17.	Infanterist	George Miron Moja	1896	Reg. de Infanterie nr. 31	10 noiembrie 1918	
18.	Artilerist	Nicolai Comșa	1890	Regimentul de Artilerie nr. 12	10 noiembrie 1918	
19.	Infanterist	Emil Stoian		Regimentul de Honvezi nr. 23	1 decembrie 1918	

Bran la 24.XI.1918

Locțiitor șef de secție,

Ovidiu Popovici

L I S T A

Gărzii rurale naționale române din comuna PEȘTERA

Nr. crt.	Rangul	Numele și prenumele	Anul nașterii	Regimentul în care a servit	Ziua intrării în gardă	Observări
1.	—	Bucur Cojanu	1865	—	10 noiembrie 1918	N-a fost soldat
2.	Sergent	Ioan M. Porancia	1892	Reg. de Infanterie nr. 31	10 noiembrie 1918	
3.	Infanterist	Ioan Ar. Cojanu	1895	Reg. de Infanterie nr. 31	10 noiembrie 1918	
4.	Infanterist	George Cojanu	1871	Reg. de Infanterie nr. 31	10 noiembrie 1918	N-a fost soldat
5.	—	Victor Băncilă	1886	—	10 noiembrie 1918	
6.	Infanterist	Moise Bucșioiu	1866	Reg. de Infanterie nr. 31	10 noiembrie 1918	
7.	Infanterist	Ioan D. Nan	1871	Regimentul de Honvezi nr. 24	10 noiembrie 1918	
8.	Infanterist	Iosif Conia	1886	Regimentul de Honvezi nr. 24	10 noiembrie 1918	
9.	Sergent	Iancu Cojanu	1890	Regimentul de Honvezi nr. 24	10 noiembrie 1918	
10.	Infanterist	Ioan. I. Cojanu	1898	Reg. de Infanterie nr. 31	10 noiembrie 1918	
11.	Infanterist	George Terciu	1886	Reg. de Infanterie nr. 31	10 noiembrie 1918	

Bran la 24.XI.1918

Locțiitor șef de secție,
Ovidiu Popovici

L I S T A**Gărzii rurale naționale române din comuna PREDEAL**

Nr. crt.	Rangul	Numele și prenumele	Anul nașterii	Regimentul în care a servit	Ziua intrării în gardă	Observații
1.	Infanterist	Nicolau Bucșa	1890	Reg. de Infanterie nr. 135	10 noiembrie 1918	
2.	Caporal	Ioan Boboc	1893	Regimentul de Honvezi nr. 23	10 noiembrie 1918	
3.	Gefraitâr	Nicolau Chițu	1891	Reg. de Infanterie nr. 31	10 noiembrie 1918	
4.	Honvezi	Alecsandru Rășină	1890	Regimentul de Artilerie nr. 16	10 noiembrie 1918	
5.	Infanterist	Nicolau Ghinea	1891	Regimentul de Honvezi nr. 23	10 noiembrie 1918	
6.	Infanterist	Ion Funariu	1892	Reg. de Infanterie nr. 31	10 noiembrie 1918	
7.	Infanterist	Moise Scînteie	1895	Reg. de Infanterie nr. 31	10 noiembrie 1918	
8.	Infanterist	George Boboc	1895	Reg. de Infanterie nr. 31	10 noiembrie 1918	
9.	Infanterist	Octavian Boboc	1898	Regimentul de Honvezi nr. 23	10 noiembrie 1918	

Bran la 24.XI.1918

Locțiitor șef de secție,
Ovidiu Popovici

L I S T A**Gărzii rurale naționale române din comuna MĂGURA**

Nr. crt.	Rangul	Numele și Prenumele	Anul nașterii	Regimentul în care a servit	Ziua intrării în gardă	Observații
1.	Infanterist	Ioan Pepine	1872	Reg. de Infanterie nr. 31	10 noiembrie 1918	
2.	Infanterist	Ioan Cotinghiu	1884	Reg. de Infanterie nr. 31	10 noiembrie 1918	
3.	Infanterist	Nicolau Rapea	1875	Regimentul de Honvezi nr. 23	10 noiembrie 1918	
4.	Infanterist	Ioan Baiu	1870	Regimentul de Honvezi nr. 23	10 noiembrie 1918	

Bran la 24.XI.1918

Locțiitor șef de secție,
Ovidiu Popovici

Anexa nr. 3. Arhiva Muzeului Primei Școli Românești din Scheii Brașovului, documente necatalogate. Mulțumim și pe această cale directorului Vasile Oltean care ne-a pus la dispoziție documentele de mai sus, colaborând astfel la completarea tabloului procesului revoluționar din anul 1918 din zona Brașovului.

Sigiliul Sfatului Național Român din Țara Bîrsei

P R O T O C O L

Luat în adunarea națională a poporului român din Țințari, ținută în 11/24 noiembrie 1918 pentru alegerea Sfatului național sătesc sub prezidiul parohului Ioan Gavrilescu.

I. După celebrarea sf. liturghii prin ambii preoți, în fața unui public numeros, președintele, parohul Ioan Gavrilescu prin o vorbire adecvată momentului zugrăvește în culori vii timpurile istorice de azi și starea prezentă a națiunii noastre, apoi deschide ședința adunării, propunând alegerea a 2 bărbați de încredere și a unui notar.

1. Cu aclamațiuni se aleg bărbați de încredere Simion Micu și Ștefan Ciolan, iar notar învățătorul pens.(ionar) Petru Danciu.

II. Se porcede la alegerea Sfatului sătesc și prezentându-se 2 liste, care conțineau numele bărbaților ce aveau să fie aleși.

2. Adunarea prin aclamațiuni au ales în Sfatul național sătesc pe următorii:

1. Ilarie Gonțea	13. Irimie I. Picu
2. Irimie Socaciu	14. Ioan I. Grămadă
3. Ioan Strimbu	15. Ioan Cr. Morar
4. Nicolae Neagoe	16. Nicolae I.V. Mamina
5. George Pîntece	17. Ioan I. Săniuță
6. Ioan Ar. Savu	18. Simion S. Nicu
7. Nicolae V. Popa	19. Ioan Ciolan
8. Petru Danciu	20. Ștefan Popoviciu
9. Vasile Urdea	21. Ștefan N. Scorția
10. Iosif V. Ciolan	22. Ioan Const. Micu
11. Nicolae I. Neguliciu	23. Vasile N. Simion
12. Vasile V. Popoviciu	24. Nicolae M. Bodean
- care imediat au depus jurământul prescris în mîinile parohului-președinte.

III. Se pune la ordinea zilei constituirea Sfatului sătesc.

3 Se alege de conducător Ilarie Gonțea paroh; sub conducător Petru Danciu învățător pens. iar notar Irimie Socaciu învățător.

IV. Președintele propune alegerea unui delegat care să reprezinte comuna noastră Țințar, la Adunarea marea națională ce se va ține sîmbăta viitoare în 30 noiembrie la Alba Iulia.

Totodată roagă adunarea ca la persoana să nu reflecteze din cauză sanitară.

4. Cu mare insufletire se alege părintele Ilarie Gonțea care necondiționat are să se prezinte la timpul și locul designat.

Cu acestea ședința s-a închis și procesul verbal s-a încheiat și subscris.

D.U.S.

Ioan Gavrilescu

președinte

Petru Danciu

(notar)

Original

Bărbați de încredere:

Ștefan Ciolan

Simion Micu

Muzeul Unirii Arhiva, Tomul II, p. 687—688.

GARDA NAȚIONALĂ DIN STUPINI — BRAȘOV

Nr. crt.	Rangul	Numele și prenumele	Anul nașterii	Regimentul
1.	Sergent	Voicu Ioan	1889	2
2.	Caporal	Negură Constantin	1886	2
3.	Caporal	Spătăroi George	1893	2
4.	Fruntaș	Pitiș Ioan	1892	Artilerie 35
5.	Fruntaș	Dobri Dumitru	1889	2
6.	Fruntaș	Dobri Neculai	1882	2
7.	Infanterist	Blegu Ioan	1872	2
8.	Infanterist	Oprea Ioan	1891	Artilerie 16
9.	Infanterist	Blegu Dumitru	1899	2
10.	Infanterist	Vulcănen Dumitru	1898	2
11.	Infanterist	Puiu Ioan	1900	24
12.	Infanterist	Blegu Ioan	1884	24
13.	Infanterist	Christea Ioan	1898	Artilerie 138
14.	Infanterist	Constantin George	1894	24
15.	Infanterist	Blegu George	1894	2
16.	Infanterist	Pigru Bârsan Ioan	1884	24
17.	Infanterist	Spătăroi Ioan	1886	24
18.	Infanterist	Negulici Neculai	1894	24
19.	Infanterist	Negulici George	1884	
20.	Infanterist	Coman Neculai	1892	2
21.	Infanterist	Voicu George	1897	24
22.	Infanterist	Negulici Vasile	1895	
23.	Infanterist	Voicu Ioan	1896	2
24.	Infanterist	Spătar George	1894	
25.	Infanterist	Spătar Ioan	1891	
26.	Infanterist	Rusu George	1899	Honvezi 31
27.	Infanterist	Cojocar Dumitru	1899	Artilerie 53
28.	Infanterist	Oncea Ștefan	1894	Artilerie 1
29.	Infanterist	Popovici George	1898	Artilerie 1
30.	Infanterist	Negulici Vasile	1899	Artilerie 53
31.	Infanterist	Bârsan George		24
32.	Infanterist	Puiu Dumitru		Huszar R.2.
33.	Infanterist	Truță Neculai		2
34.	Infanterist	Brundușoi Ioan	1900	Nu a fost soldat
35.	Infanterist	Negură Neculai	1896	Nu a fost soldat
36.	Nu a fost soldat	Puiu Neculai		Nu a fost soldat
37.	Nu a fost soldat	Constantin Dumitru	1901	Nu a fost soldat
38.	Nu a fost soldat	Zaharie Neculai	1902	Nu a fost soldat

39.	Nu a fost soldat	Cojocar Ioan	1898	Nu a fost soldat
40.	Nu a fost soldat	Voicu Vasile		Nu a fost soldat
41.	Nu a fost soldat	Spiridon Traian	1901	
42.	Nu a fost soldat	Ghimbășan Neculai	1894	Artilerie 12
43.	Nu a fost soldat	Oprea Ioan	1888	Nu a fost soldat

Muzeul Județean Brașov, Arhiva Mureșenilor, dosar 564, doc. nr. 9725.

ANEXA 6

Onoratului

Oficiu Pretorial

în

ZĂRNEȘTI

Viu a face cunoscut despre formarea gardei naționale române din Tohanul nou cum că de la înființarea gardei naționale române și pînă la 1 decembrie 1918, au fost în număr 48 oameni pe zi cu 20 coroane, iar de la 1 decembrie s-au redus numărul gardiștilor la 20 oameni pe zi cu 10 coroane pînă la 15 decembrie st.n. 1918, iar de la 15 decembrie fiind tot 20 oameni dar făcînd serviciu numai 2 oameni pe zi cu câte 8 coroane iar Comandantul gărzii începînd din 15 decembrie st.n. cu 60 coroane lunar.

Deci pînă acum încă nu s-a plătit nimic.

Alte accidente nu s-au întîmplat.

Tohanul nou la 20/2 Ianuarie 1919.

George I. Petrișor,

Comand. gardei n.r.

O ă t r e,

Garda Națională Română din Zărnești

În urma provocării de datto 18.XII.1918, am onoare a vă raporta următoarele:

1. Garda Națională Română din comuna noastră s-a înființat la 8 noiembrie st.n. 1918 din 60 membri precum urmează:

1. Candit Scurtu, comandantul	30. George V. Bordean
gardei	31. Vasile G. Bordean
2. Stan Radu, subcomandantul	32. Neculae I. Oprea
gardei	33. Neculae I. Rușețiu
3. Irimie Gligor, subcomandantul	34. Dumitru Oana
gardei	35. George N. Ciociu
4. Ioan Gligoraș, gardist	36. Bucur Tintea
5. George F. Lăzăroiu	37. Ioan I. Rușețiu
6. Iacob Muntean	38. Vasile Drăgușin
7. George I. Stănișor	39. George I.N. Dumitru
8. David Micu	40. George Tintea
9. Ioan I. Gligor	41. Ioan I.N. Dumitru
10. Ioan Todorache	42. George Bra Ciociu
11. Vasile G. Sulică	43. George R. Oltean
12. Stan St. Oprea	44. Onisim Micuțiu
13. Ioan Buzoiu	45. George G. Bordean
14. Ioan Bunea	46. Ioan N.
15. Ioan G. Sulică	47. George N. Bănuțu
16. Ioan Lăzăroiu	48. George B. Oana
17. George Sulică	49. Stan I.St. Micuțiu
18. George Brînzar	50. Ioan N.B.St. Sulică
19. Neculae N. Bancu	51. George I. Gabor
20. George Iv. Dumitru	52. Avram Ciociu
21. George N. Dumitru	53. George G. Stănișor
22. Ilie Stanciu Necula	54. George G.L. Ciociu
23. David D. Botea	55. Irimie I. Gligor
24. Alexandru Vlădărean	56. Stan Rușețiu
25. Ioan T. Muntean	57. Neculae Stănișor
26. Neculae N. Drăgușiu	58. Ioan B. Solomon
27. Ioan I. Nica	59. Onislu Motă
28. Zachiu Ludu	60. Stan Nițu
29. George G. Bordean	

gardiști

Între gardiști nu există nici un ofițer și nici un subofițer.

Gardiștii au primit solda de 3 coroane la zi din 9 noiembrie pînă la 30 noiembrie inclusiv, adică pe 22 zile, iar de atunci încoace, din lipsă de parale solda este în restanță.

2. Garda națională din localitate dispune de 40 bucăți puști militare sistem Manlicher, apoi 20 baionete, 6 curele de încins și 300 gloanțe de pușcă. Dintre puști una singură are necesitate de reparație, celelalte toate sînt în stare de folosință.

3. Ordinațiunea referitoare la adunarea puștilor și a altor soiuri de arme, ce s-ar afla la privați — a fost publicată de 2 ori în comună — și publicului i s-a atras atențiunea asupra împrejurării acesteia importante, dar cu toate acestea pușcă nu a insinuat și respective nu a dat înlăutru nimenea; aceasta se explică prin faptul că puștile au fost strînse de oficiile administrative încă din 1914 și astfel nici o persoană neîndreptățită nu dispune de arme.

În fine am onoare a vă raporta că, Consiliul Național în conțelegere cu Garda Națională Română din Holbav are abonament la foile „Glasul Ardealului“ și „Românul“ și că pe viitor ne vom conforma ordinelor publicate întrînsele.

Holbav, la 29 decembrie st.v. 1918.

Candit Scurtu,

Comandantul Gardei Naționale
din Holbav

LA CONSTITUTION ET L'ACTIVITÉ DES CONSEILS ET DES GARDES NATIONALES ROUMAINES DU DÉPARTEMENT DE BRAȘOV

RÉSUMÉ

Ayant à la base des documents d'archive, la presse du temps, notamment „La voix de la Transylvanie“, les mémoires des certains participants aux événements, ainsi que la bibliographie de spécialité, l'ouvrage présente le processus révolutionnaire de la fin de l'année 1918 dans le département de Brașov. La constitution des conseils et des gardes nationales, l'activité de ces organismes révolutionnaires tout au long des mois novembre 1918 — janvier 1919, représentant la thématique abordée dans les pages de l'ouvrage.

ACTUL DE LA 23 AUGUST 1944 ÎN DOCUMENTE DIN ARHIVELE VEST-GERMANE

de TIBERIU COLIBAN,
NICOLAE JURCA

Ca toate marile evenimente ale istoriei noastre naționale, insurecția din august 1944, moment declanșator al revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă, a constituit expresia efortului suprem al tuturor forțelor social-politice viabile ale națiunii care, peste contradicții și deosebiri de interese, s-au raliat și au acționat pentru înfăptuirea unor deziderate și obiective naționale care angajau însăși ființa și viitorul poporului român. S-a relevat adesea, pe drept temei, că insurecția a fost un veritabil act de autodeterminare al poporului român, prin care acesta a rupt cu trecutul opresiv, s-a decuplat din alianța nefastă cu Puterile Axei, a restabilit independența și suveranitatea națională și s-a angajat, cu toată hotărîrea și forțele de care a dispus, alături de Coaliția antihitleristă, la marea acțiune istorică de a răpune dușmanul de moarte al civilizației și umanității — fascismul.

Din perspectivă istorică, actul de la 23 August 1944 ni se relevă ca un moment crucial al istoriei noastre moderne, cu raportările ce ne duc, înainte și după el, pe firul marilor coordonate și permanente ale istoriei noastre, oferindu-se ca o sursă generoasă de învățăminte, pe care cercetarea noastră istorică este datorare să le descifreze și să le conserve, deversându-le în tezaurul experienței noastre istorice. Numeroaselor și valoroaselor lucrări și studii care au supus unei analize aprofundate epopeea eroică a insurecției¹, adăugăm aceste pagini care — fără să modifice datele generale ale procesualității istorice deja cunoscute — vor aduce, credem noi, detalieri și nuanțări, întregind tabloul de ansamblu al acestor zile eroice. Studiul de față este fondat pe documente — în cea mai mare parte inedite — provenite din arhivele

¹ Vezi: A. SIMION, *Preliminariile politico-diplomatice ale insurecției române din august 1944*, Cluj-Napoca, 1979; *Insurecția din august 1944, și semnificația ei istorică*, București, 1974; *Marea conflagrație a secolului XX*, București, 1974; GHEORGHE ZAHARIA, *Insurecția națională armată antifascistă și antiimperialistă din august 1944*, București, 1977; IOAN SCURTU, *Viața politică din România 1918—1944*, București, 1982, ș.a.

vest-germane². Importanța introducerii în circuitul istoric a unor documente primare, emanate de la instituții civile și militare germane, servicii secrete de informații hitleriste și, îndeosebi, a însemnărilor cu caracter memorialistic ale unor diplomați și generali germani³, adesea implicați direct în evenimente, rezidă, în primul rând, în faptul că ele mijlocesc cunoașterea măsurii și modalității în care partea adversă a perceput, iar în funcție de aceasta, a reacționat la acțiunea forțelor insurecționale.

A cunoscut Hitler acțiunile ce se întreprindeau în România pentru ieșirea din Axă? Iată o întrebare ce se insinuează și rămâne încă tentantă după aproape patru decenii și jumătate de la consumarea acelor evenimente cu consecințe adânci și de lungă durată pentru destinul poporului român. Înainte de a încerca un răspuns, așa cum se conturează el din studiul documentelor adversarului — Germania nazistă — să derulăm firul acelor evenimente și zile de încleștare istorică dintre forțele insurecționale și cele fasciste. În primăvara anului 1944, lupta de rezistență antifascistă și antinazistă a poporului român a intrat într-o fază decisivă, ca urmare a evoluției situației interne și internaționale. Agravarea situației social-politice din țară, ororile și calamitățile războiului care ajunsesse pe teritoriul României, precum și perspectiva transformării țării într-un teatru de război pustiitor, cu consecințe imprevizibile pentru inșeși destinele națiunii, au determinat, în rândul maselor populare, a tuturor forțelor patriotice și antihitleriste, o puternică hotărâre de a scurta dominația fascistă. La acești factori de ordin intern, se adaugă marile succese obținute, pe front, de armatele Uniunii Sovietice, care au dus greul celui de al doilea război mondial, victoriile obținute de armatele celorlalte țări ale Coaliției antihitleriste, precum și intensificarea mișcării de rezistență a popoarelor împotriva fascismului, care au influențat și amplificat nemulțumirea și ura celor mai largi pături și categorii sociale față de dictatura antonesciană și de cotropitorii hitleriști. Această realitate a fost urmărită și supravegheată atent de cele 11 servicii secrete de informații germane⁴, care acționau pe teritoriul țării noastre și a căror menire era să furnizeze date Reichului despre situația de aici, încât să nu se producă nici o defecțiune care ar fi periclitat dominația germană. Guvernul celui de al III-lea Reich considera de o importanță extremă menținerea controlului asupra petrolului și cerealelor României, asupra teritoriului său de o valoare strategică deosebită, cât și a potențialului său militar. De altfel, după capitularea Italiei, la

² Vom consemna, aici, că Direcția Generală a Arhivelor Statului a întreprins, de-a lungul anilor, o amplă acțiune de depistare și microfilmare a unor documente cu referire la istoria României, aflate în arhivele din R.F.G. La această activitate am avut șansa să particip, fapt pentru care exprim întreaga grațitudine conducerii D.G.A. St. (T. Coliban).

³ În „Revista de istorie“, t. 35, nr. 10 din 1982, p. 1139—1147, Fl. Constantin a publicat, în traducere și cu un studiu introductiv, răspunsurile generalului de cavalerie în retragere Erik Hansen, șeful fostei Misiuni militare germane din România, la chestionarul Institutului de istorie contemporană din München privind insurecția din august 1944. Memoriile celorlalți diplomați și militari germani, așa cum am precizat, n-au intrat încă în circuitul științific.

⁴ *Procesul mării trădări naționale. Stenograma dezbaterilor de la tribunalul poporului asupra guvernului Antonescu, 1946, p. 155.*

8 septembrie 1943⁵, existau, la nivelul înaltului Comandament al Statului Major al Wehrmachtului, temeri că „defecțiuni” s-ar putea repeta în Ungaria și România, considerente care au stat la baza pregătirii planurilor militare de ocupare totală a acestor țări — „Margarethe I” și respectiv, „Margarethe II”. În cursul lunilor ianuarie—februarie 1944, au fost întocmite propunerile de ocupare militară fățișă a României. După întâlnirea Hitler—Antonescu, din 26—28 februarie 1944, — așa cum rezultă dintr-un document provenind din arhivele O.K.W. — „Führerul a ordonat să se încheie pregătirile pentru planul „Margarethe I” și să se suspende pregătirile pentru planul „Margarethe II”, care-i fuseseră prezentate între timp”⁶. Rezultă că, la acea dată, Hitler ajunsese la convingerea că „mareșalul ar fi în stare și totodată dispus să împiedice o răsturnare în România”. Despre existența unui plan militar secret care viza ocuparea României avea să afle și mareșalul Antonescu, dintr-un raport ce i l-a prezentat, la 30 martie 1944, generalul Titus Gârbea, șeful statului major român de legătură cu O.K.W., la reîntoarcerea din Germania. Pericolul unei ocupații militare hitleriste sau al unor măsuri speciale de represalii a continuat să planeze asupra României și în lunile următoare, pe măsură ce lupta de rezistență și activitatea partidului comunist s-au intensificat, iar situația de pe front s-a agravat. La 7 aprilie 1944, deci la scurtă vreme după intrarea armatei sovietice pe teritoriul nord-estic al țării și după declarația guvernului sovietic din 2 aprilie⁷, ambasadorul german Manfred von Killinger și H. Neubacher, însărcinatul special pentru problemele economice, telegrafiau ministerului de externe al Reichului despre faptul că „se constată, ca urmare a înaintării rușilor, o pronunțată atitudine comunistă printre muncitorii din regiunea petroliferă”⁸. Aparatul militar era îngrijorat, pe de o parte, de acțiunile de sabotaj din industria petroliferă⁹, pe de altă parte, de bombardamentele aliaților, cărora cu greu le puteau face față¹⁰. Semnificative, din acest punct de vedere, sînt relatările colonelului Neuman care, în ianuarie 1944, s-a deplasat în România împreună cu generalul Galland pentru a analiza problema apărării aeriene a teritoriului petrolifer, deoarece toate știrile lăsau să se întrevadă începerea unor atacuri ale aviației militare americane. Deși generalului Gerstenberg îi era subordonată întreaga apărare a bazinului petrolifer și avea sub comandă artileria antiaeriană, aviația, trupe dotate cu lansarea ceții artificiale, unități de pompieri, s-a creat un sector special al aviației de vînătoare, subordonat unui comandament unic pe Balcani, șeful acestui sector pentru România fiind colonelul Neuman. Toate aceste măsuri, mai degrabă organizatorice, n-au

⁵ Cf. *Regimurile fasciste și totalitare în Europa*, vol. I, 1979, p. 141—143.

⁶ Vezi „Magazin istoric”, nr. 8/1974, p. 16.

⁷ La 2 aprilie 1944, V.M. Molotov a declarat în numele guvernului sovietic, că intrarea trupelor sovietice pe teritoriul țării noastre era determinată de necesități pur militare și că Uniunea Sovietică nu urmărește avantaje teritoriale și nici să schimbe orînduirea de stat existentă. (*Marea conflagrație a secolului XX*, București, 1974, p. 35).

⁸ Arhiva politică a Ministerului de Externe din Bonn (Politisches Archiv des Auswärtigen Amts Bonn) Abt. I.A. Rumänien Bd. 15.

⁹ Arhivele Militare din Freiburg OKW/W.F.St. Sig. 988.

¹⁰ Arhivele Militare din Freiburg AOK/raportul colonelului Neuman p. 1—5.

întărit capacitatea de apărare a zonei. „Bineînțeles — mărturisește colonelul german — că forțele noastre nu ajungeau nici pe departe pentru a respinge atacul. Oricît de trist ar suna, cea mai bună apărare a noastră era ceața — din păcate am rămas numai la această posibilitate de apărare în perioada următoare”¹¹. Și, pornit pe mărturisiri, colonelul Neuman consemnează: „Fără îndoială că mareșalul Antonescu era un om integru, care multă vreme a fost de partea noastră. Dar era un om prea corect, ca să nu observe că noi nu eram serioși cu promisiunile noastre”¹². Cu toate că nu-și respectau angajamentele pe care și le asumau, autoritățile militare germane recurgeau la amenințări și intimidări. Generalul Buhle, spre exemplu, de la O.K.W., referindu-se la sabotajul din industria românească, l-a amenințat pe generalul Titus Gârbea că dacă acesta va continua, germanii vor fi nevoiți să ia măsuri speciale, vor întări paza și efectivele de poliție germană în zona petroliferă, deoarece carburanții sînt o problemă vitală pentru Wehrmacht. „Ceea ce m-a îngrijorat mai mult — va mărturisi mai târziu generalul Gârbea — au fost aluziile generalului Zeitzler, șeful Marelui Stat Major al O.K.W., în convorbirea din 11 iunie vorbind despre măsurile dure luate împotriva Rezistenței franceze, generalul nazist mi-a spus că, pe viitor, oriunde s-ar petrece acte de sabotaj, se va proceda cu maximă severitate ca în Italia și Iugoslavia”. Aluzia privea, desigur, România, unde se produse-seră sabotaje, mai ales în zona petroliferă.

Ofensiva armatei sovietice pe teritoriul României, care prefigura perspectiva ocupării țării, bombardamentele masive ale aviației americano-britanice asupra Bucureștiului, din 4 aprilie, au provocat panică în rîndul cercurilor politice guvernamentale, dar și ale opoziției politice burgheze, care și-au intensificat căutările pentru găsirea unor soluții salvatoare. După tatonările diplomatice din anii 1942—1943, întreprinse de Mihai Antonescu, cu acordul mareșalului, prin intermediul legațiilor române din unele țări neutre, Ion Antonescu a autorizat și recomandat pe Barbu Știrbey, pentru a pleca, în martie 1944, la Cairo, unde urmau să ducă tratative cu Aliații în numele opoziției¹³. Concomitent, s-au angajat contacte cu diplomații sovietici la Stockholm¹⁴; în interesul spargerii coaliției fasciste și al izolării Reichului, aceștia erau autorizați să negocieze încheierea armistițiului cu generalul Antonescu. La 12 aprilie 1944, guvernul sovietic a înaintat mareșalului Antonescu textul „condițiilor minimale” ale armistițiului, definitivat prin consultarea guvernelor Marii Britanii și Statelor Unite ale Americii¹⁵. Guvernul antonescian a respins la 15 mai, propunerile sovietice de armistițiu, apreciindu-le ca nesatisfăcătoare și a hotărît continuarea războiului, cu toate consecințele previzibile, alături de Axă. Toate aceste acțiuni militare și politico-diplomatice au amplificat lupta de rezistență a forțelor patriotice și antihitleriste și au adîncit criza regimului militar-fascist. Destă-

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Ibidem*.

¹³ General TITUS GÂRBEA, *Intîlniri cu generalul Sănătescu*, în „Magazin Istoric”, nr. 8/1979, p. 38.

¹⁴ *Procesul mării trădări naționale...*, p. 169.

¹⁵ A. SIMION, *op. cit.*, p. 392—393.

bilizarea vieții politice din România, pericolul potențial al desprinderii ei din Axă, au îngrijorat aparatul militar nazist, care vintura din nou ideea ocupării militare. Într-un raport al căpitanului Cartellieri, întocmit la Marele Cartier al Führerului, la 14 mai 1944, se semnală că România „a devenit fricoasă și șovăielnică“, datorită ultimelor evenimente de război și bombardamentelor continue¹⁶. Făcând abstracție de opoziția politică burgheză care, după părerea ofițerului nazist, „și-a întins întotdeauna antenele înspre partea inamică“, adică spre Aliați, „și ultimii români de încredere încep să devină șovăielnici în atitudinea lor“¹⁷. Sintetizînd punctul de vedere al unor organe militare germane (generalul Alfred Gerstenberg), se atrăgea atenția asupra faptului că, în România, s-ar putea repeta situația din Italia. „Mareșalul Antonescu este un om de încredere — aprecia căpitanul Cartellieri — el însă nu se mai poate impune“. Mai mult, după aceeași opinie, Antonescu este influențat de opoziție, care-i reproșă o serie de chestiuni printre care și faptul că a „pierdut armata la Stalingrad“. În aceste condiții, se relevă că unele organe militare germane se pronunțau pentru ocuparea militară a României. Deși recunoaște că există „forțe crescînde care acționează pentru a impulsiona România înspre desprinderea de noi“, autorul raportului nu împărtășește o asemenea soluție. Justificîndu-și rezerva, căpitanul Cartellieri consideră că ocuparea nu numai că ar pretinde forțe germane sporite, dar ar declanșa și o luptă de rezistență. În concluzie, considerîndu-se soluția ocupării fătîșe a României ca fiind „greșită“, se preconiza „o conducere germană forte“, exercitată de un general german, care ar fi trebuit să smulgă, treptat, pentru sine, puterea efectivă în țară și să conducă guvernul român în mod oportun¹⁸. Sarcinile acestui general, care trebuia să fie și șeful Misiunii militare germane în România, erau formulate astfel: menținerea voinței de rezistență a românilor; apărarea antiaeriană a regiunii petrolifere; asigurarea aprovizionării frontului, „folosirea nelimitată a țării pentru scopuri germane“. Fără îndoială că acest document este relevant, atît din punctul de vedere al cunoașterii situației din țară, cît și al divergențelor de păreri existente în cercurile politice și militare germane în legătură cu măsurile ce urmau a fi adoptate pentru a menține, cu orice preț, România în alianța cu puterile fasciste.

La începutul lunii august 1944, concomitent cu pregătirile ce se făceau pentru definitivarea planului politico-militar al insurecției, serviciile germane transmiteau noi și contradictorii informații despre situația din România. Asemenea știri și aprecieri cuprinde și nota informativă, datată la 4 august și semnată de Andreas Schmidt, șeful Grupului Etnic German, adresată Ministerului de externe al Reichului. După aprecierea sa, situația politică a fost caracterizată, în ultimul timp, „ca stabilă“ și numai o schimbare a mersului operațiunilor militare în sectorul de sud al frontului de răsărit ar putea „provoca schimbări politice în Româ-

¹⁶ Arhivele Militare din Freiburg „Oberkommando der Wehrmacht, Wehrmachtführungsstab“ Qu₂, sig. 15/2.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Ibidem*.

nia¹⁹. Total neinformată asupra pregătirilor ce se făceau (evident, în strictă conspirativitate), A. Schmidt afirmă că „fluxul caracteristic discuțiilor și dezbaterilor politice ale personalităților particulare și grupurilor politice este deja, de săptămîni, ca și amorțit“. Aceasta era, vom completa noi, liniștea dinaintea furtunii. În schimb, el semnalează că evoluția militară din răsărit, atacurile aeriene, apropierea frontului, evacuările „pre-sează asupra stării de spirit, măresc dificultățile economice și financiare“²⁰. Documentul atrage atenția asupra a „o serie de simptome“, care, după părerea autorului, ar merita să fie reținute.

În această categorie de „fenomene“ este semnalată problema evreiască. Se afirmă că Maniu a dat cuvînt de ordine adeptilor săi din Transilvania să trateze prietenos evreii care fugeau din Ungaria, deoarece aceasta creează „supoziții posibile pentru retrocedarea Transilvaniei de Nord“; de asemenea, Mihai Antonescu, vicepreședintele Consiliului de miniștri, ar fi indicat organelor Ministerului de Interne să înlesnească trecerea clandestină a graniței de către emigranții evrei din Ungaria, amenințați acolo cu moartea. Numărul evreilor care au trecut, în aceste condiții, frontiera româno-maghiară este apreciat la circa 300. Cu asemenea „metode“, afirmă A. Schmidt, cercurile politice conducătoare încearcă să-și creeze „alibiul lor pe lângă aliați și își pregătesc retragerea în lagărul anglo-saxon“²¹. În acest context, se fac aprecieri și asupra acțiunilor de politică externă ale opoziției, care se consideră a fi aprobate de Mihai Antonescu. „Se pare că englezii și aliații lor au luat atitudine față de aceste încercări — presupune A. Schmidt — că trebuie în sfîrșit să se vină cu propuneri practice realizabile, așadar înseamnă că ori se acordă mandat pentru tratative guvernului Antonescu, ori se răscoală împotriva acestui guvern, înainte de a se începe asemenea tratative politice“²². Am stăruit asupra acestui document pentru că, în ciuda caracterului său lacunar, el realizează o analiză destul de detaliată a situației politice din România în preajma insurecției, cît și pentru motivul că autorul este un personaj deosebit de tenace în a apăra interesele Reichului și care, în același timp, se bucura de influență pe lângă vîrfurile conducătoare naziste.

Starea de spirit antifascistă și antihitleristă a celor mai largi categorii sociale, a întregului popor român, a caracterizat și armata română, care s-a transformat treptat într-o componentă a forțelor de rezistență împotriva dictaturii și a războiului hitlerist.

Iată de ce, concomitent cu urmărirea evenimentelor politice din țară, cu interpretarea stării de spirit a diferitelor categorii sociale și grupări politice, comandamentele germane au recurs la supravegherea atentă a trupelor române, suspectînd orice acțiune a acestora, îndoindu-se de fidelitatea lor, preconizînd, din aceste considerente, intercalarea lor pe front între unitățile germane. La 3 august 1944, Grupul de corp militar Kirchner, Secția I-a, se adresa grupului de armată Wolner, informîndu-l despre atitudinea militarilor români din Divizia de tancuri

¹⁹ Arhiva politică a Ministerului de Externe din Bonn seria Inland II. Bd. VI.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ *Ibidem*.

„România Mare“ față de trupele germane²³. Generalul Corne, comandantul Diviziei, — se arăta în documente — a dat dispoziție ca tancurile care se află în dotare să fie ocupate, în caz de luptă, de servanți români. Se relatează apoi că tancurile sînt atent supravegheate, și păzite de militari români, iar instructorilor germani li s-a făcut cunoscut că nu mai este nevoie de serviciile lor. Un translator al Diviziei se informează în continuare, ar fi comunicat unui locotenent colonel german, că „românii ar fi primit ordin de a nu mai trage în avioane dușmane și nici în trupe care aterizează din avioane“²⁴. Comandantul de instrucție la regimentul de tancuri al Diviziei „România Mare“, căpitanul Bergman, furnizează și alte informații care i se par lui suspecte: atitudinea ofițerilor români este apreciată ca fiind „deosebit de rezervată“, iar ofițerii germani „sînt mult mai atent supravegheați“; soldații români nu mai poartă cămașă și pantaloni „ci asemănător cum o poartă rușii, pe deasupra pantalonilor și încinși cu centura“, ceea ce ar putea fi un semn de recunoaștere etc. La toate acestea, se adaugă cererea comandantului român din Roman, adresată comandantului german local, ca în cîteva ore să comunice efectivul exact al trupelor germane combatante. Acest ultim fapt relatat s-ar putea să fie „în legătură cu semnele amintite și comentate mai sus, că din partea românilor ar exista preocupări, care sînt îndreptate împotriva aliatului german și s-ar putea să fie în concordanță cu dușmanul. Pentru că s-ar putea ca timpul hotărît să fie foarte apropiat“²⁵ (subl. n.).

În primele zile ale lunii august 1944, serviciile militare și diplomatice germane din România au fost alertate de noul comandant al Grupului de armate „Ucraina de Sud“, generalul Hans Friessner, căruia i s-a părut nesigură situația atît pe front cît și în spatele frontului. Deși, la plecarea din Berlin — cum singur mărturisește — Hitler îl sfătuisese să nu-și facă griji, deoarece „Mareșalul Antonescu ne este fidel. În spatele său stau, ca un singur om, poporul român și armata sa“, Friessner a întreprins acțiuni proprii de informare. La 1 august, însoțit de șeful statului său major, a plecat la București, unde a avut convorbiri cu generalii Alfred Gerstenberg, Erik Hansen și ambasadorul Manfred von Killinger, care l-au decepționat prin necunoașterea realităților și prin soluțiile nesatisfăcătoare pe care le propuneau. Gerstenberg, care-i făcuse o impresie mai bună, i-a comunicat că o singură baterie de artilerie antiaeriană ar fi suficientă „pentru a lichida orice lovitură de stat la București“. Ambasadorul Killinger, întrebat ce măsură preconizează pentru cazul unei crize de guvern în România, a răspuns cu naivitate: „Pînă acum nici un fel de măsură“, nici nu este de așteptat vreo criză de guvern (...²⁶).

Generalul Hansen, care și el făcuse „o impresie nesatisfăcătoare“ lui Friessner, afirmă, într-o notă la memoriile sale, că el i-a declarat co-

²² *Ibidem*.

²³ Arhivele militare din Freiburg AOK, 8 1a/KTB nr. 3, 58298/5.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ HANS FRIESSNER, VERRATENE SCHLACHTEN. Die Tragödie der deutschen Wehrmacht in Rumänien und Ungarn, Hamburg, 1956, p. 53—54.

mandantului Grupului de armate „Ucraina de Sud“ că „o răsturnare a lui Antonescu este posibilă și că informarea sa la Cartierul general al Fűhrerului a fost făcută cu această rezervă“²⁷. Rămínind la convingerea că situația politică și militară din România nu e sigură, generalul Friessner a adresat, la 3 august, o scrisoare personală lui Hitler și Ribbentrop, prin care cerea să i se subordoneze toate trupele și serviciile germane din România și să i se acorde dreptul de a organiza un sistem propriu de informare pe întreg teritoriul românesc. Această cerere a găsit audiență la O.K.W., care a încercat să obțină de la Hitler un ordin în acest sens. Satisfacerea pretențiilor lui Friessner — așa cum remarcă generalul Gârbea, într-o discuție cu Constantin Sănătescu — ar fi periclitat „mișcarea de desprindere de Germania“²⁸. A survenit, însă la 5 august 1944, ultima întâlnire Hitler—Antonescu, în urma căreia, instantaneu, Înaltul comandament militar german (O.K.W.) a respins propunerile ambițiosului Friessner. Întîlnirea Hitler—Antonescu, deși s-a încheiat cu angajamente categorice din partea acestuia din urmă, a calmat neliniștea Reichului. Generalul Spalke, atașatul militar german la București, aprecia că, după această dată, în cercurile militare și civile românești, devenise vizibilă o „îmbunătățire a situației“.

Fluxul informațiilor, de tot felul, de la serviciile germane spre Reich a continuat, neînterupt, pînă la 23 August 1944. Astfel, într-o notă informativă, privind situația politică din România, a Serviciului Central de Siguranță al Reichului (Reichsfűhrer SS), din 5 august 1944, se preciza: „Evoluția politicii interne în ultimele 4 săptămîni arată clar o trecere a întregii opoziții spre stînga, cu aceasta preluarea conducerii acestei opoziții de către Partidul Comunist“²⁹.

Rezultă, așadar, că serviciile de contrainformații germane erau la curent cu progresele care se făcuseră pe linia coalizării forțelor democratice și patriotice, inclusiv cu rolul decisiv ce revenea partidului comunist în cadrul acestui sistem de alianțe politice. În document se arată că „se va încerca să se înființeze sub conducerea comunistă un fel de guvern al Frontului popular“, al cărui scop ar fi obținerea condițiilor de armistițiu cu Uniunea Sovietică și de a influența opinia publică în sensul că aceasta „ar fi garantul independenței României“. Sînt evidente referirile la constituirea Blocului Național Democratic și la unele din obiectivele din Declarația acestuia din 20 iunie 1944. Ceea ce nu cunoșteau serviciile de contrainformații germane, și nu vor afla nici mai tîrziu, era planul militar al insurecției, existența unei mișcări de rezistență, condusă de comuniști, și aflată într-un stadiu avansat al pregătirilor pentru doborîrea dictaturii și a ruperii alianței cu Reichul. Aceasta rezultă foarte clar din concluzia informării Serviciului Central de Siguranță hitleristă: „Acum, ca și înainte, raporturile de putere politică se află exclusiv în mîna mareșalului și a armatei române. Opoziția nu are

²⁷ ERIK HANSEN, însemnările memorialistice, la chestionarul Institutului de istorie contemporană din München. Arhivele Federale Koblenz, fond 101 F. rola 55.

²⁸ Vezi „Magazin istoric“, nr. 8/1979, p. 38.

²⁹ Arhivele Militare din Freiburg. O.K.W./W.F.St. Sig. 988.

în spatele ei încă o mișcare care să aibă posibilitatea de a smulge marelui puterea³⁰.

În aceste condiții — de relativă relaxare a forurilor politice și militare hitleriste — apare stranie telegrama lui Hitler, din 6 august 1944, adresată Amiralului Mării Negre (A.S.M.) și conducerii marinei de război germane (S.K.L.), cuprinzând ordinul de a lua unele măsuri de precauție pentru cazul în care România ar ieși din război sau s-ar organiza un „puci politic intern”³¹. În ordin se făcea referire la atitudinea „labilă” a României, dar se preciza că „deocamdată nu există nici un motiv” de temere. Oricum, acest ordin al Führerului rămâne ciudat și prin faptul că el n-a fost transmis celorlalte misiuni militare de pe teritoriul României și nici Grupului de armată „Ucraina de Sud”.

La insistențele ultimative ale reprezentantului P.C.R., ofițerii anti-hitleriști l-au convins pe rege la 10—11 august, să accepte ziua de 26 august 1944 ca dată a declanșării insurecției³². Cam în același timp, la 10 august, dovedindu-se încă o dată total neinformați, Killinger transmitea superiorilor săi de la Berlin următoarele: „Situația e pe deplin sigură. Regele Mihai garantează alianța cu Germania”. Cîteva zile mai tîrziu, la 15 august, după informațiile lui H. Klugkist, consilier al legației germane la București, colonelul Bauer, șeful Abwehr-ului din România, l-a informat pe ambasadorul german că, pentru 26—27 august, regele ar fi convocat un consiliu de coroană, la care urmau să participe ambii comandanți ai armatei române, ce trebuiau să revină de pe front.

Cu acest prilej ar fi urmat să se hotărască poziția României față de război³³. Killinger a nesocotit și această avertizare, deoarece informațiile sale pe canalul Rödel indicau că mareșalul va continua „marșul” alături de Germania³⁴. Dintr-o scrisoare a generalului C. Sănătescu, publicată în Jurnalul de dimineață din 31 decembrie 1944, rezultă că Eugen Cristescu, șeful Serviciului Special de Informații, a adus la cunoștință lui I. Antonescu și ambasadorului Killinger, la 17 august 1944, informații complete asupra acțiunilor politice care se întreprindeau, însă n-a fost în măsură să furnizeze date asupra planului militar insurecțional. Aceasta explică, după părerea lui Sănătescu, faptul că Antonescu și autoritățile germane n-au trecut la represalii³⁵.

O relatare interesantă, dar evident greu de confirmat, făcea, în 1952, fostul șef al Grupului de armate „Ucraina de Sud” — generalul D. von Grolman — potrivit căreia, cu zece zile înainte de actul de la 23 August 1944, Andreas Schmidt a sosit în Germania, pentru a prezenta un raport „amănunțit de situația creată în România”. Neputînd fi introdus în audiență la Hitler, a fost primit de Ribbentrop. Ministrul de

³⁰ Ibidem.

³¹ Arhivele Militare din Freiburg. O.K.W./W.F.St. Sig. 3/1944.

³² Cf. VASILE LIVEANU, *Cu privire la începutul insurecției din august 1944. Despre preliminariile arestării lui Antonescu*, în „Revista de istorie”, t. 30, nr. 9/1977, p. 1589.

³³ Dr. H. KLUGKIST, însemnările memorialistice, la chestionarul Institutului de istorie contemporană din München. Arhivele Federale Koblenz, fond 101 F. nr. 62.

³⁴ Arhivele Federale Koblenz, fond 101 F, rola 62.

³⁵ Vezi: NICOLAE JURCA, *Mișcarea socialistă și social-democrată din România 1934—1944*, București, 1978, p. 178.

externe hitlerist — potrivit acestei știri — ar fi telegrafiat lui Killinger, la București, care a dat invariabilul răspuns — „poveste din Balcani“. „Dacă s-ar fi dat crezare lui Schmidt — e de părere Grolman — o întreagă armată ar fi fost salvată și n-ar fi ajuns 100 000 de oameni în prizonierat datorită acestui eveniment“³⁶. Această informație a apărut, de fapt, în ziarul „Der Spiegel“ din 7 mai 1949, sub forma unei relatări a ginerelui lui A. Schmidt și trebuie privită, deci, cu toată circumspecția.

Din memoriile generalului Erik Hansen aflăm că, la 19 august 1944, în preziua declanșării mării ofensive sovietice, Antonescu a avut o întrevedere cu Carl Clodius, „super“ ambasadorul german peste Killinger, prilej cu care mareșalul îi declarase „fără ocolișuri, într-o stare de extremă agitație, că dacă cel puțin o divizie germană, pe cât posibil o divizie blindată, nu era readusă neîntârziat, el va trebui, avînd în vedere marea ofensivă sovietică, iminentă după părerea lui, să-și rezerve libertatea de acțiune. Aceasta era, deci, o amenințare nevoalăată cu desprinderea de Germania“³⁷. Clodius a informat „cu maximă urgență“ Ministerul de externe german, iar Hansen autoritățile militare (pe Jodl). Reacția forurilor germane este astfel descrisă de Hansen: „Răspunsului bombănit „Vom vedea ce se poate face...“ etc. nu i-a urmat nimic! Nu a fost oprită și adusă divizia care se găsea în curs de îmbarcare (78) și nici măcar nu s-a pregătit întoarcerea altor trupe“³⁸.

În zorii zilei de 20 august 1944 s-a declanșat marea ofensivă sovietică în sectorul Iași—Chișinău, cu scopul de a încercui principalele forțe ale Grupului de armate „Ucraina de Sud“. Încă din primele zile ale ofensivei, trupele Frontului 2 ucrainian au rupt apărarea inamică pe direcțiile principale ale celor două fronturi. În aceste condiții grave, Antonescu a plecat pe front, pentru a analiza cu Comandamentul german măsurile ce se impuneau pentru a stăvili ofensiva sovietică. La 21 august mareșalul a avut o întrevedere cu Hans Friessner, comandantul Grupului de armate „Ucraina de Sud“, care i-a atras atenția asupra zvonurilor care circulau cu privire la o posibilă schimbare a pozițiilor României față de război³⁹. Antonescu a bagatelizat aceste zvonuri și a dat asigurări de loialitate. În cursul aceleiași zile, Antonescu a fost informat, la Bacău, de generalul Gârbea, întors atunci din Germania, că Hitler hotărîse să nu trimită nici măcar un soldat, toate rezervele fiind îndreptate spre alte zone ale frontului. În schimb, așa cum rezultă dintr-o telegramă a lui Edmund Veesenmayer, șef SS aparținînd Ministerului de externe al Reichului, Legația germană din București continua să dea asigurări guvernului român că sovieticii „n-au concentrat forțe“, de aceea nu poate fi vorba decît de „mici înaintări locale lipsite de importanță“⁴⁰. „Atunci a început — se afirmă, în același document — o activitate politică febrilă în București. Cererea de a schimba politica română a devenit generală“. Numai că, va trebui să precizăm noi, E. Ve-

³⁶ H. GROLMAN, însemnările memorialistice, la chestionarul Institutului de istorie contemporană din München. Arhivele Federale Koblenz fond 101 F. rola 62.

³⁷ ERIK HANSEN, op. cit., I/1.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ HANS FRIESSNER, op. cit. I/3/80-81 și A. SIMION, op. cit., p. 477.

esenmayer le cunoștea și transmitea aceste informații, superiorului său, la 30 august, din Budapesta, și nu mai puteau fi citite decît istoricilor. Rămîne însă valabilă afirmația lui că: „Speranțele germane (de a menține România în alianță cu Reichul n.n.) s-au bazat pe încăpăținarea mareșalului Antonescu și pe puterea sa de comandă asupra armatei române”⁴¹. Generalul Hansen își amintește, și el, că, abia la 21 august, au ajuns la București: „primele zvonuri pesimiste” despre marea ofensivă sovietică începută în ajun. Generalul Friessner „a refuzat în mod categoric (în ziua aceea, ca și în următoarele două zile)” de a-l informa, din cauza pericolului de interceptare a informațiilor⁴².

La 22 august 1944, în plină derută provocată de marea ofensivă sovietică, Antonescu s-a reîntîlnit cu generalul Hans Friessner, la Slănic Moldova, unde se afla Comandamentul Grupului de armate „Ucraina de Sud”. De comun acord, cei doi au hotărît ca trupele germane și române să fie retrase pe linia fortificată Focșani—Nămolosa—Brăila—Dunărea maritimă, măsură care n-a mai putut fi pusă în aplicare⁴³. În după masa zilei de 22 august, reîntors de pe front, Antonescu a avut succesiv, convorbiri cu Ion Mihalache, ca delegat al P.N.Ț., P.N.L. și P.S.D. și cu dr. Carl Clodius, cu care a abordat, problema eventualei ieșiri din război, cu avizul prealabil al lui Hitler.

Înterupem aici prezentarea evenimentelor ce au precedat istoricul act de la 23 August 1944, așa cum se regăsesc ele în sursele germane, pentru a răspunde la interogația cu care am început aceste pagini: a cunoscut Hitler situația din România și pregătirile ce se făceau pentru ruperea alianței cu Reichul? Firește că un răspuns tranșant, cum ar fi de dorit, nu se poate da, fără a implica riscul de a nu exprima adevărul, adică acel adevăr istoric obiectiv, care refuză aproximațiile, dar implică relativitatea. Așa cum sperăm să fi rezultat din analiza pe care am întreprins-o, aparatul central al Reichului, precum și Hitler personal, au primit numeroase semnale din România, pe cele mai diverse canale, despre starea de spirit a poporului român și a armatei, potrivnică dictaturii și războiului, despre lupta de rezistență a forțelor democratice și patriotice condusă de Partidul Comunist, despre unele tatonări ale opoziției burgheze și chiar ale guvernului pentru o eventuală încetare a războiului și încheierea armistițiului cu Aliații. În schimb, forurile conducătoare hitleriste n-au avut cunoștință despre existența unor forțe naționale organizate și care elaboraseră un plan politico-militar concret care viza răsturnarea guvernului antonescian și ruperea alianței nefaste cu Germania. Ne întrebăm și noi, în căutarea unui răspuns, — cum s-au întrebât, cu detașarea istorică, foști diplomați și militari germani cu mi-

⁴⁰ Arhiva politică a Ministerului de Externe din Bonn, Abt. I A. Rumänien Allg. Sig. 103.

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² ERIK HANSEN, *op. cit.* I/3.

⁴³ H. FRIESSNER, *op. cit.*, p. 81; cf. MIHAIL E. IONESCU, *Apogeul crizei politico-militare a regimului antonescian în preajma declanșării insurecției din august 1944*, în „Revista de istorie”, t. 33, nr. 9/1980, p. 1662—1663.

siuni în România⁴⁴ — dacă această situație poate fi pusă numai pe seama defecțiunilor serviciilor secrete de informații germane, ale căror relatări au fost, adesea, lacunare și contradictorii? Răspunsul este categoric nu! Prin canalele Abwehr-ului, condus succesiv de coloneii Rödler și Bauer, ale Misiunii militare germane, condusă de generalul Erik Hansen, ale Comandamentului Grupului de armată „Ucraina de Sud“, mai ales în timpul zelosului general Hans Friessner ș.a., s-au transmis date și informații care, evaluate, ar fi putut da indicii organelor de decizie hitleriste asupra gravității situației politico-militare din România. De fiecare dată aceste avertismente au fost nesocotite și anulate de o serie de factori. În primul rând, ambasadorul Manfred von Killinger, care se bucura de influență la conducerea Reichului și de încrederea personală a lui Hitler, n-a înțeles gravitatea situației⁴⁵, bagatelizînd cu aroganță avertismentele prin binecunoscutele sale calificative „prostii“, „povești balcanice“ etc. Un alt factor care a anihilat suspiciunea și reacția Reichului față de România a fost convingerea Führerului că mareșalul Antonescu este deplin stăpîn pe situație, că are în spatele său sprijinul poporului și al armatei. Pentru Hitler, așa cum afirmă fostul diplomat german, H. Klugkist, „Antonescu era egal cu România“⁴⁶. La aceasta se adaugă încrederea pe care o avea Hitler față de Antonescu, pe care îl „prețuia foarte mult ca om de stat și conducător de armată“⁴⁷ și în a cărei loialitate credea. Dacă avem în vedere faptul că Antonescu a invocat, drept condiție clauza de a nu fi obligat să întoarcă armele împotriva Germaniei sau mai tîrziu aceea de a obține avizul lui Hitler, era justificată încrederea dictatorului german. Un popor, însă, nu poate fi oprit să evite catastrofa, pentru a menaja „onoarea mareșalului“. E ceea ce va spune și Iuliu Maniu, în depoziția lui la procesul Antoneștilor: „...nu poate fi oprită națiunea în calea ei, printr-un cuvînt de onoare dat de cineva, fie el chiar prim-ministru sau mareșal“⁴⁸.

Factorul decisiv care a împiedicat conducerea Reichului de a cunoaște pregătirile ce se făceau pentru declanșarea insurecției l-a constituit însă temeinica ei pregătire politico-militară. Din relatările cu caracter memorialistic, rezultă că planul militar concret al insurecției era cunoscut numai de reprezentanții Partidului Comunist, ai Palatului și armatei. Celelalte partide membre ale Blocului Național Democratic (P.S.D., P.N.Ț. și P.N.L.) erau implicate doar în activitatea politică, ce

⁴⁴ Între anii 1952—1957, Institutul de istorie contemporană din München a elaborat un chestionar pe care l-a adresat unor foști diplomați și militari germani care au activat în România în anii celui de al doilea război mondial, solicitîndu-i să răspundă la unele întrebări legate, îndeosebi, de actul de la 23 August 1944.

⁴⁵ ANDREAS HILLGRUBER, *Hitler, König Carol und Marschall Antonescu, Die Deutsch-rumänischen Beziehungen 1938—1944*, Wiesbaden, ed. 2-a, 1965, p. 216.

⁴⁶ Dr. H. KLUGKIST, însemnările memorialistice la chestionarul Institutului de istorie contemporană din München. Arhivele Federale Koblenz fond. 101 f. rola 62, p. 27—29.

⁴⁷ *Ibidem*.

⁴⁸ Procesul mării trădări naționale..., p. 209.

se desfășura paralel cu cea militară și aveau cunoștință doar în mare despre pregătirile ce se făceau pentru răsturnarea dictaturii militarofasciste. Aceasta a asigurat deplina conspirativitate a acțiunilor și a creat situația de surpriză pentru aparatul politic și militar al celui de al III-lea Reich.

Declanșarea insurecției — surpriză totală pentru Reich. În cursul dimineții de 23 august, mareșalul Antonescu, reîntors de pe front în ziua precedentă, a convocat, la Snagov, o ședință restrânsă a Consiliului de Miniștri, în cadrul căreia a adoptat o serie de hotărâri rezultate din evoluția situației militare, ca urmare a puternicii ofensive sovietice la aripa de sud a frontului sovieto-german și pentru punerea în aplicare a măsurilor stabilite la întâlnirea cu generalul Hans Friessner, comandantul Grupului de armate „Ucraina de Sud”. Măsurile adoptate, în flagrantă contradicție cu interesele superioare naționale, vizau retragerea armatei și organizarea rezistenței pe linia fortificată Carpații Răsăriteni—Focșani—Nămolosa—Dunărea maritimă, concomitent cu evacuarea instituțiilor guvernamentale în Transilvania.

În timp ce se desfășura ședința guvernului, a sosit la Snagov vicepreședintele Partidului Național Liberal, Gheorghe Brătianu, ca reprezentant ale P.N.Ț., P.N.L. și P.S.D., cu misiunea de a face o ultimă încercare pe lângă Antonescu pentru a-l convinge să iasă din Război⁴⁹. Referindu-se la această misiune a sa, în depoziția la procesul din mai 1946, Gheorghe Brătianu relatează: D-nii Dinu Brătianu, Iuliu Maniu și Titel Petrescu — dl. Pătrășcanu era urmărit de poliție și nu putea fi găsit — ca reprezentanți ai partidelor din Blocul Național Democratic, mi-au dat însărcinarea să mă duc la Snagov și să vorbesc cu dl. mareșal Antonescu, pentru încheierea imediată a armistițiului, aceasta în urma evenimentelor petrecute pe frontul din Moldova... Dl. mareșal Antonescu mi-a cerut asentimentul scris al șefilor opoziției, care atunci reprezentau țara, pentru ca să încheie armistițiul, în condițiile care erau cunoscute și mi-a spus — îmi aduc aminte — că dacă va obține acest asentiment în scris, indiferent de părerea germanilor, el va încheia armistițiul⁵⁰. Condiția formulată de I. Antonescu, singura de altfel, pentru a încheia armistițiul — „asentimentul scris” al șefilor partidelor de opoziție — era motivată prin aceea că „era vorba de o răspundere istorică”⁵¹.

Întors la București, Gheorghe Brătianu a obținut promisiunea celor trei șefi de partide ca, în cursul zilei, să elaboreze „asentimentul scris”. Cu această știre, dar fără documentul solicitat de Antonescu, Gh. Brătianu s-a reîntors, înainte de ora 15, la Snagov, având o ultimă întrevvedere cu Mihai Antonescu, vicepreședintele Consiliului de Miniștri.

În prima parte a zilei de 23 august, mareșalul Antonescu sub presiunea evenimentelor politico-militare care se precipitau, a întreprins alte două acțiuni, relevante pentru deruta în care se afla, dar nesemnificative pentru hotărârea de a pune capăt războiului alături de Germania hitleristă. A fost trimis un curier diplomatic la Stockholm pentru a duce

⁴⁹ Libertatea, 5 septembrie 1944; Jurnalul de dimineață. 11 ianuarie 1945.

⁵⁰ *Procesul marii trădări naționale...*, p. 187.

⁵¹ *Ibidem*, p. 57.

împuterniciri speciale ministrului României în capitala Suediei, F. Nanu, în vederea negocierii aranjamentelor de armistițiu cu sovieticii, dacă se mențineau condițiile anterioare. Emisarul diplomatic a și plecat spre locul de destinație în cursul zilei⁵². În același timp, Ion Antonescu a aprobat transmiterea unui mesaj la Ankara, adresat Aliaților occidentali, prin care solicita lansarea unui desant de trupe anglo-americane pe teritoriul României, care i-ar fi facilitat, după părerea lui, luarea libertății de acțiune în vederea încheierii armistițiului⁵³.

În cadrul întrevederii din dimineața zilei de 23 august cu Gheorghe Brătianu, Mihai și Ion Antonescu „au avut inițiativa” solicitării unei audiențe la Palat și au chiar telefonat în prezența liderului liberal⁵⁴. Generalul Emilian Ionescu, pe atunci adjutant regal, consemnează acest episod: „La orele 10, sint chemat la telefon de colonelul Davidescu — șeful cabinetului militar al mareșalului — care mă anunță că Antonescu cere regelui o audiență pentru ora 16. Raportez și Mihai acceptă. Peste câteva minute — o nouă cerere de audiență: de data aceasta, din partea lui Mihai Antonescu, pentru ora 15,30. Răspunsul regelui: Se aprobă⁵⁵. În aceste împrejurări și ținând seama de perspectiva reîntoarcerii lui Ion Antonescu pe front și de acolo la postul său de comandă din Transilvania, pentru a nu pierde șansa arestării sale la palat, regele și apropiații săi, cu avizul Partidului Comunist, au hotărât devansarea insurecției pentru acea zi de miercuri, 23 august. În după-masa zilei au sosit, succesiv, la Palat, Mihai Antonescu, (la ora 15,30) și Ion Antonescu (la 16,05) prilej cu care, pe baza planului întocmit de organizatorii insurecției, au fost arestați. În cursul aceleiași zile au fost arestați alți membri ai guvernului și demnitari ai aparatului dictaturii, convocați la palat sub pretextul unui consiliu de coroană.

Imediat după arestarea conducătorilor dictaturii militaro-fasciste, au sosit la Palat reprezentanții Partidului Comunist, Lucrețiu Pătrășcanu, Emil Bodnăraș și Constantin Titel Petrescu, reprezentantul Partidului Social-Democrat.

În seara zilei de 23 august 1944, imediat după arestarea membrilor guvernului antonescian, regele, uzînd de prerogativele sale de șef al statului, a semnat decretul nr. 1619 prin care generalul de corp de armată, Constantin Sănătescu era numit prim-ministru. Au urmat apoi o serie de decrete, semnate de rege și primul-ministru, prin care au fost numiți membrii guvernului și alte persoane cu funcții de răspundere. Guvernul era compus din militari și tehnicieni, avînd ca miniștri fără portofoliu pe reprezentanții celor patru partide care alcătuiau Blocul Național-Democratic.

Declanșarea insurecției a constituit o surpriză totală pentru aparatul militar și civil hitlerist, ceea ce explică reacția sa confuză și tardivă, dar disperată și incapabilă să înăbușe actul de voință al poporului român. E momentul să încercăm reconstituirea reacției hitleriste, cu aju-

⁵² ANDREAS HILLGRUBER, *op. cit.*, p. 216; VASILE LIVEANU, *op. cit.*, p. 1604.

⁵³ VASILE LIVEANU, *op. cit.*, p. 1604.

⁵⁴ *Procesul mării trădări naționale...*, p. 187.

⁵⁵ EMILIAN IONESCU, *În uniformă pentru totdeauna*, București, 1979, p. 93

torul amintitelor surse germane. În memoriile sale, generalul de cavalerie Erik Hansen, șeful fostei Misiuni militare germane din România, relatează că primele zvonuri despre o posibilă răsturnare a lui Antonescu i-au parvenit în jurul amiezii de 23 august, când l-a căutat maiorul Hinkeldey, ofițer de stat major german repartizat pe lângă generalul Gârbea, șeful statului major român de legătură cu înaltul Comandament al armatei germane (O.K.W.). Ofițerul german, întors chiar atunci la București de pe front, unde îl însoțise într-o misiune pe generalul Gârbea, l-a întrebat pe Hanssen dacă considera posibil „că un alt general bilitate o consideră exclusă, „deoarece nimeni n-ar risca așa ceva, ținând român ar putea să-l răstoarne pe Antonescu printr-un puci“, pentru că ar fi auzit un zvon în acest sens. Hansen a replicat că o asemenea posseama de prestigiu și autoritatea lui Antonescu⁵⁶. Generalul german consideră că a fost „o gravă greșală“ a sa că nu s-a gândit că „acel“ general ar putea acționa eventual la ordinul său din însărcinarea regelui, că n-a alarmat grupele și serviciile germane de sub comanda sa și că n-a dispus retragerea lor în regiunile fixate pentru asemenea cazuri⁵⁷. Erik Hansen consideră că nu poate fi „descărcat“ de răspundere nici chiar prin faptul că Legația germană și Abwehr-ul — tot mai reticente față de el — nu l-au informat despre „tratativele în curs, trădătoare și duplicitate“ și nici despre „întimplările“ din noaptea de 21/22 august 1944. Respectiv „întimplări“ — însușite ca atare și de istoricul vest-german Andreas Hillgruber — se referă la faptul că, în noaptea respectivă, ia mânăstirea Ceahlău, care se afla în raza de acțiune a unei brigăzi românești, ar fi avut loc tratative între un general sovietic și o delegație română. Această știre — pe care surse românești n-au confirmat-o! — ar fi ajuns la cunoștința Legației germane prin atașatul de poliție Richter dar n-a parvenit Misiunii militare germane pentru armata de uscat de sub comanda generalului Hansen⁵⁸. După acest zvon, generalul Hansen a chemat totuși pe conducătorii comandamentelor și serviciilor militare germane din București, cărora le-a dat ordinul de a fi „extrem de vigilenți și de a controla toate măsurile de alarmă prevăzute“, după care, în jurul orei 13, le-a dat liber⁵⁹. N-avem motive să ne îndoim de veridicitatea acestei informații — tirzii — pentru că, în fapt, ea nu-i este favorabilă lui Hansen, potrivit opticii foștilor comandanți militari germani.

În după masa aceleiași zile, după ora 16, lt. colonelul genist Röstel, primul ofițer cu operațiile, i-a comunicat telefonic generalului Hansen că în oraș circulă zvonuri despre arestarea lui Antonescu. Informat și rugat să controleze informația consilierul de legație, dr. Gerhard Stelzer, a comunicat, la scurt timp, că „zvonul nu se adevărește“, deoarece el

⁵⁶ Arhivele militare din Freiburg, fond NL 229, rola 61, (Răspunsurile sub formă de memorii, la întrebările Institutului de istorie contemporană din München, ale generalului Erick Hansen).

⁵⁷ Ținând seama de atacurile aeriene anglo-americane, cât și de apropierea frontului, Marele Stat Major Român și Misiunea militară germană pregătiseră cartiere de refugiu pe Valea Oltului, în zona Rimnicu Vilcea (*Ibidem*).

⁵⁸ ANDREAS HILLGRUBER, *op. cit.*, p. 221 și p. 348, nota 74.

⁵⁹ Arhivele militare din Freiburg, fond NL 229, rola 61 (memorii Erick Hansen).

a vorbit cu colonelul Radu Davidescu, șeful cabinetului militar al mareșalului, care a explicat „rîzînd“, că Antonescu s-a dus din proprie inițiativă la Palat și că este așteptat să se întoarcă⁶⁰.

Rezultă că primele măsuri, dintre cele mai importante, din planul insurecțional, se înfăptuiau cu succes, în timp ce serviciile de spionaj și comandamentele militare germane recepționau doar „zvonuri din oraș“. Aceasta explică relativul calm din tabăra germană, unde totul continua să se desfășoare ca într-o zi obișnuită de război. La clubul ofițerilor germani din București, spre exemplu, prințul Albrecht von Hohenzollern, atașat al Misiunii militare germane din România și unchiul regelui Mihai, făcea ultimele pregătiri pentru serata de adio organizată în cinstea lui cu prilejul retragerii din funcție, la care urma să participe și generalul Hansen. În timp ce erau în toi pregătirile pentru a „petrece o seară deosebită — prin muzică — în cercul camarazilor“, iar orchestra militară interpreta „trio-ul pentru pian nr. 3 și cvartetul pentru coarde opus 18“ s-a comunicat parola de alarmare a trupelor de intervenție⁶¹.

Prima informație de natură să alerteze întregul aparat militar și civil german din București a parvenit de la Eugen Cristescu șeful Serviciului Special de Informații, și generalul Tobescu, inspectorul general al Jandarmeriei, care au intrat la bănuială cînd Antonescu nu s-a mai întors de la Palat. Ei au comunicat Legației germane presupunerea că mareșalul ar fi fost arestat⁶². În jurul orei 17, generalul Hansen a fost convocat de urgență la Legație, pentru o convorbire „foarte gravă“. Aici, la Legația germană din Calea Victoriei, se aflau „în mare agitație“, numai Gerhardt Stelzer și Eugen Cristescu. Acesta din urmă l-a informat pe Hansen despre bănuiala lui că Antonescu ar fi fost arestat probabil „de oameni din garda personală a regelui“ și că ar fi fost dus într-o pivniță a Băncii Naționale. Au sosit, apoi, la Legație⁶³, chemați de generalul Hansen, amiralul Werner Tillessen, șeful Misiunii marine militare germane, generalul locotenent Alfred Gerstenberg, șeful Misiunii aeronautice și comandant al apărării antiaeriene a regiunii petroliere, generalul dr. Karl Spalke, atașatul militar german la București. Aceștia au hotărît să cheme de urgență pe ambasadorul Manfred von Killinger care se afla, împreună cu domnișoara Hella Petersen (secretară și aman-tă) la Săftica. În jurul orei 19, a sosit la Legație și ministrul plenipotențiar al Reichului, care va trebui, sub impactul cu evenimentele, să renunțe la convingerea „că nici o frunză nu se mișcă în România fără știrea lui“ și la obișnuitele bagatelizări: „poveste balcanică“ etc. După ce a fost informat asupra situației de către cei prezenți, Killinger a comunicat mai întîi telefonic Ministerului de externe german despre eveni-

⁶⁰ *Ibidem*.

⁶¹ Arhivele Federale din Koblenz, fond 101 F, rola 55, conf. 286—298. (Răspunsurile sub formă de memoriu, la întrebările Institutului de istorie contemporană din München, ale fostului atașat militar german la București, prințul Albrecht Hohenzollern).

⁶² ANDREAS HILLGRUBER, *op. cit.*, p. 216.

⁶³ Arhivele militare din Frelburg, fond NL 229, rola 61 (memorii Erick Hansen).

mentele din București și a promis că-l va înștiința imediat și pe Hitler⁶⁴. La rîndul său, generalul Erik Hansen a însărcinat telefonic pe ofițerul cu operațiile din Serviciul care se afla la Academia de război să transmită indicativul pentru ordinul de alarmare a trupelor și să întocmească un raport provizoriu către Înaltul comandament al armatei germane (O.K.W.)⁶⁵. Cum între timp autoritățile insurecționale române au întrerupt firul telefonic oficial al Legației, iar postul de radio se afla, „ca de obicei“, la vila lui Killinger de la Snagov, a fost tăiată orice posibilitate de legătură cu exteriorul. Generalul Gerstenberg, din biroul său instalat lângă Legație, a mai avut un timp legătură telefonică. De la acest post telefonic, Gerstenberg va realiza, în jurul orei 20, „convorbirea sa fatală“ cu generalul Werner Kreipe, șeful Statului major al aviației militare germane (Luftwaffe) și la care a participat și Killinger⁶⁶. Gerstenberg a sugerat bombardarea și ocuparea Bucureștiului, propunere pe care Hitler o va accepta și va da ordine corespunzătoare. La o jumătate de oră după aceasta, ofițerul 1 din statul major al Misiunii militare germane pentru armata de uscat a comunicat telefonic la Comandamentul Grupului de armate „Ucraina de Sud“ că ceva nu este în regulă cu mareșalul Antonescu și cu vicepreședintele Consiliului de Miniștri⁶⁷. Cum informația era neclară, peste cîteva minute generalul Grolman, șeful statului major al grupului de armate, a sunat pe comandantul Luftwaffe, generalul Gerstenberg, pentru a-i cere lămuriri. Acesta a confirmat știrea arestării lui Antonescu, dar n-a fost în măsură să dea, încă, informații precise. Între timp, la insistențele generalilor și diplomaților adunați la Legație, Killinger s-a decis — așa cum ne relatează Erik Hansen — „să plece imediat la Palat, chiar fără instrucțiuni de la Berlin, să ceară la rege o audiență și o explicație în legătură cu situația creată“⁶⁸. Generalul Hansen nu împărtășește afirmația istoricului vest-german Andreas Hillgruber potrivit căreia regele l-ar fi chemat pe ambasadorul german în audiență⁶⁹. Această precizare se confirmă dacă avem în vedere că adjutantul regal, colonelul Emilian Ionescu, surprins de vizita intempestivă la Palat a „două persoane din corpul diplomatic“ (Killinger și consilierul său, dr. Gerhard Stelzer), a fost nevoit să recurgă, împotriva uzanțelor, la procedura de a-i identifica pe cei doi diplomați germani⁷⁰. La această audiență, desfășurată între 20,30 și 20,50, au fost prezenți, alături de rege, generalul Sănătescu, noul prim-ministru, Grigore Niculescu-Buzești, ministru de externe, generalul Aldea și cei doi secretari particulari ai lui Mihai. Cu acest prilej, diplomații germani aveau să afle că guvernul Antonescu a fost demis și înlocuit cu un altul și că România era hotărîtă să iasă din războiul împotriva Națiunilor

⁶⁴ *Ibidem*.

⁶⁵ *Ibidem*.

⁶⁶ Generalul Erick Hansen a afirmat că, despre această convorbire, a aflat abia mai trziu, în timpul prizonieratului, și nu ar fi fost de acord cu ea, dezavuînd-o (*Ibidem*).

⁶⁷ General-maior EUGEN BANTEA, *Insurecția română în jurnalul de război al grupului de armate germane „Ucraina de sud“*, București, 1974, p. 20—21.

⁶⁸ Arhivele militare din Freiburg, fond NL 229, rola 61 (memorii Erick Hansen).

⁶⁹ ANDREAS HILLGRUBER, *op. cit.*, p. 217.

⁷⁰ Cf. EMILIAN IONESCU, *op. cit.*, p. 106—107.

Unite. Ambasadorul german era invitat să determine guvernul Reichului să retragă imediat trupele germane din România, pentru a scuti cele două armate de o grea încercare⁷¹. Audiența s-a încheiat cu amenințarea lui Killinger: „Voi transforma România într-o baie de sînge!“. Într-o telegramă către Ministerul de externe al Reichului, din 30 august 1944, expediată din Budapesta, Edmund Veessenmayer, șef SS, rezumă astfel audiența lui Killinger la Palat: „Plenipotențiarul a făcut regelui violente reproșuri și a declarat că Germania nu poate accepta o schimbare a politicii externe a României. Regele a replicat că trupele germane nu mai apărau țara și de acum el trebuie să încerce să diminueze catastrofa inevitabilă prin luare de contact cu inamicii. Împotriva trupelor germane din România și împotriva cetățenilor Reichului din România guvernul român nu va întreprinde, de la sine înțeles, nimic“⁷².

UicMkpkentaliațilorE

După audiența lui Killinger la rege, ne informează Hansen, de la Legație s-a transmis un ordin prin radio — printr-un ofițer de la informații ce se afla acolo — către toate serviciile militare, prin care se avertiza că „ieșirea apropiată a României din război nu înseamnă, încă, război contra armatei germane“, se ordona însă trupelor să-și asigure adăposturile, să se apere în caz de atac și la nevoie să se retragă „spre ieșirile răsăritene, respectiv sudice ale Carpaților“⁷³.

Începînd cu ora 22, posturile de radio românești au difuzat în repetate rînduri, Proclamația regelui, prin care se aducea la cunoștință țării și opiniei publice mondiale victoria istorică a poporului român care s-a descătușat de dominația fascistă și a hotărît să-și restabilească independența. „Oricine s-ar împotrivi hotărîrii noastre libere luate — suna ca un verdict istoric proclamația — și care nu atinge drepturile nimănui, este un dușman al neamului nostru“. Proclamația regelui către țară a spulberat ultimele „nedumeriri“ ale forurilor hitleriste în legătură cu răsturnările ce se produsese în capitala României. Jurnalul de război al Înaltului comandament al armatei germane a sintetizat corect obiectivele Proclamației: „...România a acceptat tratativele de armistițiu oferite de Rusia, Anglia și America. Aliații ar fi recunoscut nedreptatea Dictatului de la Viena, în urma căruia li se smulse românilor Transilvania. Alături de Aliați, și cu ajutorul lor, armata română va trece granițele impuse la Viena. Dictatura ar fi luat sfîrșit și cu aceasta orice asuprire“⁷⁴. Șeful Misiunii militare germane pentru armata de uscat își amintește că atunci cînd s-a transmis Proclamația și a fost comunicată componența noului guvern, unul din membrii Legației ar fi exclamat: „Ah, lista o cunoșteam de mult!“. Alt prilej de reflecții amare pentru Hansen: „și pe mine mă lăsaseră într-o totală ignoranță despre aceste lucruri“⁷⁵.

⁷¹ Arhivele militare din Freiburg, fond NL 229, rola 61 (memorii Erick Hansen) și ANDREAS HILLGRUBER, *op. cit.*, p. 217.

⁷² Arhiva politică a Ministerului de Externe din Bonn (Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes), Rumänien, dos. 103.

⁷³ Arhivele militare din Freiburg, fond NL 229, rola 61 (memorii Erick Hansen).

⁷⁴ Arhivele militare din Freiburg, O.K.W./WFSt/Msg, 130/1-16.

⁷⁵ Arhivele militare din Freiburg, fond NL 229, rola 61 (memorii Erick Hansen).

La scurt timp după difuzarea Proclamației, Grigore Niculescu-Buzești, proaspătul ministru de externe, a invitat pe consilierul Legației germane, dr. Stelzer, și i-a făcut cunoscut, în mod oficial, ruperea relațiilor diplomatice dintre România și Reich⁷⁶. Totodată, ministrul de externe român a oferit, din nou, posibilitatea ca trupele germane să se retragă, dar „s-a plins deja cu privire la ostilitățile germane” din zona Băneasa. Declarația regelui, făcută ministrului plenipotențiar von Killinger, invocată și în convorbirea Niculescu-Buzești—Stelzer, că „împotriva trupelor germane în România este de la sine înțeles, că conducerea română nu va întreprinde nimic”, avea drept scop să întîrzie reacția germană, să dea răgaz forțelor insurecționale să perfecteze măsurile militare ce se impuneau, cu atât mai mult cu cît insurecția fusese de-ansată cu câteva zile. Istoricul militar — generalul Eugen Bantea — avansează și alte ipoteze care au șansa validării⁷⁷. Din aceste considerente, remarca istoricului vest-german Andreas Hillgruber că, între declarațiile autorităților române și proclamația regelui existau „aparent” contradicții⁷⁸, este logică. Dar, dincolo de aceste considerații, vom reține faptul că „oferta română”, de a accepta posibilitatea retragerii trupelor germane din zona Capitalei, a provocat puternice controverse în tabăra generalilor germani, aflați în izolare de trupele lor la sediul misiunii diplomatice. Convins tot mai mult, din „știrile care soseau la Legație”, că întreaga populație a salutat ușurată „încheierea iminentă a păcii” și că „a vorbi de un puci este absurd”, generalul Hansen a adoptat o atitudine mai realistă, pronunțându-se pentru retragerea trupelor. „Am comunicat intenția și părerea mea — afirmă Hansen — domnilor V. Killinger, Clodius (sosit și el între timp), Tillessen, Gerstenberg și Spalke, pe care i-am întrunit. Toți au fost de aceeași părere și m-au aprobat în toate privințele”⁷⁹. Gerstenberg va afirma, mai târziu, în prizonierat, chiar lui Hansen, că el n-ar fi fost prezent la această primă parte a întrunirii și nu și-a dat acordul pentru retragerea trupelor. Un lucru este cert că, la propunerea lui Hansen, s-au raliat amiralul Tillessen și atașatul militar, generalul dr. Karl Spalke⁸⁰. O altă linie care s-a conturat, îndeosebi după directiva lui Hitler de la miezul nopții de 23 spre 24 august, a fost aceea reprezentată de generalul Gerstenberg, care considera că răgazul acordat de autoritățile române trebuie folosit pentru pregătirea represaliilor împotriva insurecției.

La ora 22,25, ambasadorul Killinger a avut o convorbire telefonică cu generalul Grollman, șeful statului major al grupului de armate „Ucraina de Sud”, pe care l-a informat despre arestarea lui Antonescu, despre audiența la rege, cît și despre faptul că instituțiile germane din București erau înconjurate de trupe românești⁸¹. În această situație, ge-

⁷⁶ Arhivele militare din Freiburg, fond NL 229, rola 61 (memorii Erick Hansen); ANDREAS HILLGRUBER, *op. cit.*, p. 217.

⁷⁷ Cf. general-maior EUGEN BANTEA, *op. cit.*, p. 26—27.

⁷⁸ Cf. ANDREAS HILLGRUBER, *op. cit.*, p. 217.

⁷⁹ Arhivele militare din Freiburg, fond NL 229, rola 61 (memorii Erick Hansen); vezi și ANDREAS HILLGRUBER, *op. cit.*, p. 218.

⁸⁰ Arhivele militare din Freiburg, fond NL 229, rola 61 (memorii Erick Hansen).

⁸¹ Cf. general-maior EUGEN BANTEA, *op. cit.*, p. 22.

neralul Hans Friessner, încălcându-și competențele, și-a subordonat, cu de la sine putere, toate trupele și serviciile germane din România, după care i-a comunicat lui Hitler. În convorbirea Hitler—Friessner, de la ora 23,25, acesta din urmă l-a informat pe Führer despre preluarea conducerii tuturor trupelor germane de pe teritoriul României, a propus transferarea urgentă în interiorul arcului carpatic „a tot ce mai putea fi salvat ca oameni și material” și organizarea acolo, în acest teritoriu controlat de armatele hortyste, a unui front de apărare⁸². Hitler a confirmat măsurile luate de Friessner și a promis transmiterea unei directive.

În noaptea de 23 august au sosit primele știri despre evenimentele din Capitală, la Ploiești și Constanța, zone de o importanță strategică deosebită, apreciate ca atare și în planul militar al insurecției. La Ploiești, colonelului Neuman, șeful sectorului pentru aviația de vânătoare, Gerstenberg i-a comunicat „scurt și agitat” că „ambasadorul von Killinger și el personal au fost chemați seara târziu la regele României unde li s-a declarat că România încetează războiul și că trece de partea aliaților și Antonescu ar fi arestat”. Generalul Gerstenberg adăuga că au fost asigurați că nu se vor întreprinde acțiuni militare împotriva lor, dar să se ia măsuri urgente pentru retragerea trupelor germane din România. Colonelului i s-a ordonat să fie pregătit de alarmă și să-i transmită, prin mijloacele cele mai rapide, vești⁸³. La Statul Major al Marinei de Război (Marine Verbindungsstab) din Constanța știrea, „surprinzătoare că România a propus armistițiul”, a fost primită de la Grupul de armate „Ucraina de Sud”. În timp ce de la grupul de armate se dădeau asigurări că „noul guvern nu va întreprinde nimic împotriva Germaniei”, trupele române încercau sediul statului major al marinei germane⁸⁴.

Semnificativă și relevantă pentru confuzia și deruta cu care a fost receptată la comandamentele superioare germane insurecția română este și relatarea feldmareșalului Weichs, comandantul armatei germane pe frontul din Est, prezent în acele zile la Cartierul general din Prusia. „La Comandamentul superior al armatei, Keitel și Jold — relatează Weichs — n-au luat la început în serios informațiile primite. Totuși, se bănuia însă declanșarea în est a unor mișcări în spatele frontului”⁸⁵. Și fostul feldmareșal hitlerist își amintește: „Am fost întrebat câte trupe voi putea pune la dispoziție din cele aflate în subordinea mea, pentru a restabili poziția Germaniei în România și în spatele frontului. După aprecierea situației din Balcani, am raportat că aș fi putut pune la dispoziție un batalion care în acel moment era disponibil. S-au mulțumit și cu aceasta și batalionul a fost trimis pe calea aerului în România”⁸⁶.

⁸² Arhivele federale Koblenz, fond 101 F, rola 55, cmf. 57 (Răspunsurile sub formă de memorii, la întrebările Institutului de istorie contemporană din München, ale generalului Friessner).

⁸³ Arhivele militare din Freiburg AOK (raportul colonelului Neuman, p. 7).

⁸⁴ Arhivele militare din Freiburg, OKW/WRSt., sig. 988 (Raportul final al comandamentului marinei militare-sud privind evacuarea Dobrogei).

⁸⁵ Arhivele federale din Koblenz, fond 101 F, rola 55, cmf. 82—89. (Răspunsurile, sub formă de memorii, la întrebările Institutului de istorie contemporană din München, ale feldmareșalului Fr. von Weichs).

⁸⁶ *Ibidem*.

La miezul nopții de 23 spre 24 august a fost transmis telefonic, prin generalul Walther Wenck de la O.K.W., ordinul Führerului „de a doborî puciul, a captura pe rege și camarila de la Palat și de a constitui un nou guvern în frunte cu un general filogerman, în caz că mareșalul Antonescu nu mai e de găsit”⁸⁷. Directiva lui Hitler a declanșat întregul aparat militar german în încercare disperată de a înăbuși insurecția, de a schimba cursul evenimentelor din România. La ora 1 noaptea, generalul Friessner făcea cunoscut că, din acel moment, ia în subordine, din ordinul Führer-ului, comandamentele și trupele Wehrmachtului, precum și de SS și poliție, inclusiv toate organizațiile germane din România⁸⁸. La circa o oră (1,55), generalul Friessner ordona tuturor forțelor germane de pe teritoriul României să înceapă executarea directivei date de Hitler. Generalul Gerstenberg a fost însărcinat ca, în consens cu ambasadorul german, să asigure executarea ordinului⁸⁹. „Cu aceasta — va spune Hansen — eu am fost practic scos din comanda mea, ceea ce mi s-a confirmat în mod expres în convorbirea telefonică cu Friessner în dimineața zilei de 24 august...”⁹⁰. De altfel, așa cum constatare și prințul Albercht Hohenzollern, Friessner și-a manifestat, încă de la preluarea comenzii grupului de armate, re-verve față de șeful misiunii militare pentru armata de uscat și preferința pentru Gerstenberg, intrigant și ros de ambiția de a juca un rol mai important. În jurul orei 2, în noaptea de 23 spre 24 august, au sosit la Palat generalul Erik Hansen și Alfred Gerstenberg, pentru a discuta cu primul ministru Sănătescu și ministrul de externe Grigore Niculescu-Buzești problema retragerii trupelor germane. În memoriile sale, Hansen descrie astfel audiența la Palat: „după un salut oficial, dar corect, am tratat, în special eu, cu dinșii. Punctul principal l-au constituit modalitățile unei eventuale retrageri libere, imediate și asigurate a trupelor germane”⁹¹. Primul ministru român le-a adus la cunoștință că, în noile condiții, este necesar să dea dispoziție ca trupele germane să părăsească teritoriul României, renunțând la orice ostilitate. După ce s-a consultat telefonic cu Legația, Hansen și Gerstenberg s-au declarat de acord să procedeze așa cum li se ceruse și au promis că vor informa — dacă li se vor asigura cabluri telefonice — O.K.W. și pe generalul Friessner, care puteau decide⁹². Când Niculescu-Buzești s-a plîns din nou de faptul că trupele germane de la Băneasa au deschis focul, Gerstenberg s-a oferit să se deplaseze, dacă i se va permite, în tabăra germană, pentru a da dispoziție trupelor să înceteze ostilitățile. „După o oarecare ezitare — își amintește Hansen — generalul Sănătescu s-a declarat dispus să-l ducă acolo, într-o mașină românească, însoțit de un ofițer român”. Încălcându-și „cuvîntul de militar”, ajuns în tabăra hitle-

⁸⁷ Arhivele militare din Freiburg, O.K.W./WFSt./Msg 103/1-16; vezi și general-maior EUGEN BANTEA, *op. cit.*, p. 38.

⁸⁸ Documente privind istoria militară a poporului român 23—31 august 1944, vol. I, București, 1977, p. 46.

⁸⁹ *Ibidem*, p. 50; Arhivele militare din Freiburg, O.K.W./WFSt./Msg 130/1-16.

⁹⁰ Arhivele militare din Freiburg, fond NL 229, rola 61 (memorii Erick Hansen).

⁹¹ *Ibidem*.

⁹² *Ibidem*; cf. EMILIAN IONESCU, *op. cit.*, p. 109—110.

ristă, Gerstenberg a arestat pe colonelul Valeriu Selescu și pe căpitanul Bogdan Florescu și a trecut la executarea ordinului lui Hitler⁹³.

Reîntors la Legație, Hansen, a întocmit un raport asupra situației politico-militare, așa cum se contura după convorbirile de la Palat. Raportul se încheia cu recomandarea de a folosi oferta română, „câci, ținând seama de situație, eu nu vedeam nici o altă posibilitate rezonabilă”. Acest raport, completat cu informații care nu puteau fi comunicate telefonic din cauza pericolului de interpretare, a fost dus, în cursul nopții, de un ofițer la stația telex de la Băneasa, de unde a fost comunicat O.K.W.-ului, care l-a recepționat la ora 4,15. Raportul se încheia cu mențiunea că pregătirile pentru respingerea insurecției sînt efectuate „în limita posibilităților”. Generalul Hansen afirmă că ar fi făcut această mențiune numai pentru a nu trezi „brusc” impresia unui refuz „net” de a executa ordinul lui Hitler⁹⁴. Conținutul aproximativ al acestui telex a fost repetat de Hansen și în convorbirea sa, de la ora 3,30 cu generalul colonel Alfred Jold, șeful Statului Major General al O.K.W. La insistența generalului Hansen de a se primi oferta de retragere fără luptă, Jold s-a eschivat de la un răspuns, mulțumindu-se să spună: „Voi raporta corespunzător Führer-ului”⁹⁵. O altă convorbire telefonică s-a realizat — prin cablurile asigurate de autoritățile române — la ora 4,05, între Friessner, aflat la Slănic Moldova, și Hansen, care a repetat ceea ce-i transmisese și lui Jold, că nu dispune de suficiente forțe pentru a ocupa Bucureștiul și a înlătura noul guvern. Hansen a precizat că aceasta era și opinia lui Killingner, Clodius și Gerstenberg. Deși Friessner a evitat să dea un răspuns, „impresionat” de argumentele lui Hansen, a dispus contramandarea măsurilor ordonate și a cerut prin șeful său de stat major, Comandamentului suprem al Wehrmachtului o hotărîre a Führer-ului⁹⁶. În dimineața zilei de 24 august, ora 5,00, generalul Jold transmitea că directiva lui Hitler rămînea în vigoare. Rezultă că Führerul își însușise propunerea lui Gerstenberg, transmisă prin generalul Kreipe în seara zile de 23 august, de a ocupa Bucureștiul. Gerstenberg a primit ordinul să declanșeze acțiunea și în același timp i s-a încredințat și misiunea de a proteja producția de petrol și transportul prin conductă și cale ferată spre Giurgiu și să asigure în continuare transportul pe Dunăre și expedierea de uleiuri minerale pe calea ferată, via Brașov. De asemenea, trebuia să pregătească preluarea întreprinderilor și a producției de petrol de către trupele germane⁹⁷. La ora 5,25, în dimineața zilei de 24 august, s-a transmis prin conducerea marinei de război — S.K.L. (Seekriegsleitung), Amiralului Mării Negre — A.S.M. (Admiral

⁹³ Arhivele militare din Freiburg, AOK (Raportul colonelului Neuman, p. 7); vezi și „Magazin istoric”, nr. 7—8 iulie—august 1969, p. 29—30.

⁹⁴ Arhivele militare din Freiburg, fond NL 229, rola 61 (memorii Erick Hansen) și OKW/WFSt/Mag 130/1-16; vezi și ANDREAS HILLGRUBER, *op. cit.*, p. 25—26.

⁹⁵ *Ibidem*.

⁹⁶ Arhivele militare din Freiburg, fond NL 229, rola 61 (memorii Erick Hansen). Arhivele federale Koblenz, fond 101 F, rola 55, cmf. 286—298, (memorii A. Hohenzollern); ANDREAS HILLGRUBER, *op. cit.*, p. 25—26 și FL. CONSTANTINU, MIHAIL E. IONESCU, *op. cit.*, p. 2000.

⁹⁷ Arhivele militare din Freiburg, OKW/WFSt/Msg. 130/1-16; vezi și ANDREAS HILLGRUBER, *op. cit.*, p. 25—26.

Schwarzen Meeres), ordinul Führer-ului pentru ocuparea și păstrarea portului Constanța⁹⁸. Așadar, pe măsură ce percepea, tardiv și confuz, realitatea politico-militară din România, conducerea supremă a Reich-ului, deși viza ca obiectiv principal al represiunii Bucureștiul, extindea contramăsurile asupra altor zone vitale din aria insurecției: Valea Prahovei și Constanța cu litoralul Mării Negre⁹⁹. În dimineața zilei de 24 august avea să înceapă confruntarea decisivă dintre forțele insurecționale române, care încă din seara zilei de 24 august blocaseră obiectivele germane și participaseră la alte acțiuni militare, și trupele Wehrmacht-ului german care mai încercau să schimbe cursul evenimentelor. Declanșarea revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și anti-imperialistă a constituit o surpriză totală pentru forurile hitleriste care, cuprinse de panică și îngrijorare, au dezlănțuit acțiuni de mare anvergură împotriva actului de voință al poporului român.

În zorii zilei de 24 august 1944, începînd cu ora 4 dimineața, forțele insurecționale române (unități militare și formațiuni ale gărzilor patriotice) au lansat atacul asupra obiectivelor germane din București, vizînd printr-o acțiune ofensivă continuă, zdrobirea forțelor inamice. La ora 5,10 în dimineața aceleiași zile, șeful statului major al Grupului de armate germane „Ucraina de Sud“, generalul D. von Grollman, a ordonat generalului locotenent de aviație Alfred Gerstenberg să dezlănțuie asaltul împotriva capitalei României. La ora 6 dimineața, forțe ale Wehrmachtului din tabăra militară germană de la Băneasa, cărora li s-au alăturat trupe sosite din spațiul Ploiești, puse sub comanda lui Gerstenberg, care reușise, călcîndu-și cuvîntul de onoare, să treacă peste liniile românești, au pornit marșul împotriva Bucureștiului, încercînd să pună în aplicare directiva lui Hitler, comunicată la miezul nopții. Optimismul lui Gerstenberg, potrivit căruia noului guvern român — considerat de el o „mică clică“, „ii tremură pantalonii de frică“ — avea să se destrame de la primele confruntări cu forțele insurecționale, care au oprit înaintarea grupării hitleriste¹⁰⁰. La sugestia comandantului Luftwaffe (aviația germană) din România, făcută încă în seara zilei de 23 august generalului Werner Kriepe, la ora 10 dimineața (după sursele germane ora 11, neconcordanța rezultă, probabil din decalajul orar) a fost declanșat atacul aerian german asupra Bucureștiului. În raportul său, colonelul Neuman, șeful sectorului pentru aviația de vînătoare din zona petrolieră a Văii Prahovei, descrie plastic atmosfera din tabăra germană în orele ce au premers raidurile aeriene germane.

„Mă duc — va scrie colonelul hitlerist — la postul de comandă al generalului și-l găsesc bine dispus și pătruns de importanța misiunii sale. La el se afla un ofițer superior SS (generalul SS Hoffmeier — n.n.) care avea probabil de îndeplinit o misiune din partea armatei pe teritoriul petrolifer. (...) Ambii, Gerstenberg și ofițerul SS, erau nerăbdători să

⁹⁸ Arhivele militare din Freiburg, OKW/WFSt/Mag 130/1-16. (Extras din jurnalul de război al Comandamentului Superior al armatei germane, vol. IV); Idem, OKW/Sig. 988 (Raportul final al Comandamentului marinei militare-sud, privind evacuarea Dobrogei, p. 4).

⁹⁹ Cf. general-maior EUGEN BANTEA, *op. cit.*, 40—41.

¹⁰⁰ General-maior EUGEN BANTEA, *Insurecția română în jurnalul de război al grupului de armate german „Ucraina de Sud“*, 1974, p. 131.

înceapă atacul¹⁰¹. Raidurile aviației hitleriste, concretizate în circa 150 de misiuni de luptă cu avioane de diferite tipuri, au distrus sau avariat Teatrul Național, Opera, corpuri ale Palatului regal, Ateneul Român, Athenée Palace, alte obiective, printre care și unele germane („căminul germanilor din Reich“, un adăpost militar; o bombă a căzut în apropierea Legației germane, producând panică în rîndul personalului civil și militar refugiat aici)¹⁰². Bombardamentul german avea drept scop — cum remarcă consilierul de legație H. Klugkist în însemnările sale memorialistice — „de a-i constrînge din spațiul aerian, pe românii nesupuși pentru a renunța la rezistență“¹⁰³. Altfel spus, forurile militare germane urmăreau să producă panică și derută, să anihileze forțele insurecționale și să restabilească dominația germană. Bombardamentele teroriste germane n-au reușit, însă, să înfrîngă rezistența Bucureștiului insurecțional și nici chiar să producă pagube materiale la nivelul scontat. Această realitate o va recunoaște și istoricul vest-german Andreas Hillgruber, care afirmă că acest atac — în comparație cu bombardamentele grele ale Aliaților din aprilie 1944 — n-a produs pagube deosebite, dar din punct de vedere politic „a fost o mare prostie“¹⁰⁴. Acest efect, contrar celui așteptat, îl remarcă și unii militari și diplomați germani aflați în acel timp în misiune în România. Generalul de cavalerie Erik Hansen, șeful Misiunii militare germane din România (Deutsche Heeresmission — D.H.M.) — care evaluase mai realist situația și se pronunțase pentru retragerea trupelor germane fără luptă — aprecia, în memoriile sale, că atacurile aeriene au fost „fără rezultat și politic fatale“, prin ele „nu s-a cîștigat absolut nimic și a fost pierdut totul“. Fulgerător, recunoștea el, „s-a întors atitudinea tuturor cercurilor populației împotriva noastră“¹⁰⁵. Referindu-se la același atac aerian și la consecințele sale, prințul Albrecht von Hohenzollern, fost atașat al Misiunii militare germane din România, consemna, în memoriile sale, ostilitatea populației și a armatei române față de forțele Wehrmachtului. „În ziua de 24 august (august — n.n.) după amiaza — își amintește A. von Hohenzollern — avioanele germane au bombardat capitala făcînd evident și spre palatul regal. Românii au fost foarte revoltați după această situație, iar noi, cei din „Ambasador“, n-am mai putut ieși“¹⁰⁶. La rîndul său, colonelul Neuman care, după mărturiile sale, îi atrăsese atenția lui Gerstenberg că „ura dezlănțuită este un sfetnic rău“, afirmă că „după atacul asupra Palatului regal din București românii au luat atitudine ostilă (față de noi), dezarmînd soldații germani“¹⁰⁷. Din punct de vedere militar, atacul aerian german a fost în mare măsură un eșec, artileria atiaeriană și

¹⁰¹ Arhivele militare din Freiburg, AOK (Raportul colonelului Neuman, p. 9).

¹⁰² Arhivele militare din Freiburg, OKW/West/Msg, 130/1-10 (Extras din jurnalul de război al Comandamentului superior al armatei germane, vol. IV, 1—22 V 1945); Arhivele militare din Koblenz, Auswärtiges Amt Rumänien, dos. 103; ANDREAS HILLGRUBER, *Hitler, König Carol und Marschall Antonescu. Die deutsch-rumänischen Beziehungen 1938—1944*, Wiesbaden, ed. a 2-a, 1965, p. 220.

¹⁰³ Arhivele Federale din Koblenz, fond 101 F, nr. 62 (memorii dr. H. Klugkist).

¹⁰⁴ ANDREAS HILLGRUBER, *op. cit.*, p. 220.

¹⁰⁵ Arhivele militare din Freiburg, fond NL 229, rola 61 (memorii Hansen).

¹⁰⁶ Arhivele Federale din Koblenz, fond 101 F, rola 55 (memorii Hohenzollern).

aviația de vânătoare română zădărniciind acțiunile aviației hitleriste. Referindu-se la eficacitatea artileriei antiaeriene românești, colonelul Neuman, aflat pe linia frontului, era nevoit să recunoască faptul că aceasta „n-a stat degeaba, a făcut și ea treabă. Nu mai existau legături (cabluri) telefonice intacte, toate legăturile cu serviciile de comandă superioare erau întrerupte și erau total izolați de unitățile noastre la cel mai îndepărtat punct de emisie”¹⁰⁸. Atacul grupării hitleriste de la nord de București, reluat o dată cu raidurile aeriene, a întâmpinat o puternică ripostă din partea trupelor românești, fiind oprită în încercarea de a pătrunde în Capitală. La ora 11,30, în cursul zilei de 24 august, generalul Gerstenberg raporta grupului de armate germane „Ucraina de Sud” că împotrivirea românilor era foarte îndrăjită și că nu se poate pătrunde în oraș¹⁰⁹. În consecință, grupul de armate trimite, pe calea aerului, trei companii de pază aerodrom, specializate în acțiuni de comando și represalii¹¹⁰. Cum și aceste ajutoare s-au dovedit insuficiente, la ordinul Înaltului Comandament al armatei germane (O.K.W.), feldmareșalul Fr. von Weichs, comandamentul armatei germane pe frontul de est, a trimis în sprijinul grupării Gerstenberg batalionul nr. 4 de parașutiști din faimoasa divizie Brandenburg. Această divizie și unitățile din componența sa erau subordonate direct Abwehr-ului (Serviciul de informații și contraspionaj al Wehrmachtului) și acționa în Balcani împotriva luptei de rezistență de aici, fiind specializată în acțiuni antiinsurecționale. Batalionul de desant, adus din spațiul Belgrad—Zemun a fost transportat cu avioane „Gigant” pe aeroportul Otopeni, sosind chiar în spațiul de luptă și împărțându-se, deci, soarta trupelor germane din această zonă¹¹¹.

„De soarta avionului trimis nu am mai aflat nimic — va scrie feldmareșalul Weichs —; cercetările au rămas fără succes, cred că pînă la urmă acesta a fost distrus în timpul sau imediat după aterizarea sa pe teritoriul României”¹¹². Cu tot sprijinul primit și în care se puneau speranțe de reîntoarcere a situației, încercarea grupării Gerstenberg de a pătrunde în București a fost zădărnicită. Așa cum rezultă din Jurnalul de război al Comandamentului superior al armatei germane, generalul Gerstenberg raporta, la 25 august, că situația era gravă¹¹³. O grupare militară hitleristă, constituită din efective ale Comandamentului german al orașului București, pusă sub comanda colonelului von Werder, a reușit să se retragă în afara orașului și să atace din direcția Jilava spre nord. Și această grupare a trebuit să se retragă, cînd s-a văzut în fața tancurilor românești¹¹⁴.

¹⁰⁷ Arhivele militare din Freiburg AOK (Raportul colonelului Neuman, p. 13).

¹⁰⁸ *Ibidem*, p. 14.

¹⁰⁹ General-maior EUGEN BANTEA, *op. cit.*, p. 70.

¹¹⁰ Arhivele militare din Freiburg, OKW/West/Msg 130/1-16; general-maior EUGEN BANTEA, *op. cit.*, p. 70.

¹¹¹ *Ibidem*; Arhivele federale din Koblenz, fond 101 F, rola 55, conf. 82—89 (memoriile feldmareșalului Fr. von Weichs); ANDREAS HILLGRUBER, *op. cit.*, p. 220.

¹¹² *Ibidem*.

¹¹³ Arhivele militare din Freiburg, OKW/West/Msg, 130/1-16; cf. ANDREAS HILLGRUBER, *op. cit.*, p. 220.

¹¹⁴ Arhivele Federale din Koblenz, fond F., rola 55, conf. 286—298; ANDREAS HILLGRUBER, *op. cit.*, p. 220.

În ziua de 24 august, după atacul aerian dezlănțuit de aviația germană, s-a confirmat starea de beligeranță cu Germania printr-o declarație oficială de război a guvernului român, difuzată prin radio și publicată în presa din 25 august. Starea de război dintre România și cel de al III-lea Reich s-a instalat, de facto, încă din seara zilei de 23 august, când întreaga armată română a întors armele, au fost blocate obiectivele germane, gărzile hitleriste au fost alungate din întreprinderile petroliere și s-au înregistrat pretutindeni ciocniri. Drept răspus la declarația guvernului român, ordinul Führerului din 24 august¹¹⁵ a fost completat printr-o instrucțiune a șefului Înaltului comandament al armatei germane (O.K.W.) din 25 august, potrivit căreia întreaga Românie a fost declarată teritoriu de operații al armatei de uscat și generalul Erik Hansen era subordonat Grupului de armate „Ucraina de Sud”¹¹⁶.

Concomitent cu luptele eroice ce se duceau de trupele române pentru a apăra porțile Capitalei de atacurile hitleriste din zona de nord a Bucureștiului, s-a trecut la lichidarea focarelor de rezistență germane din interiorul orașului. În baza ordinului Comandamentului militar al Capitalei, emis în seara zilei de 23 august, s-a realizat cu maximă urgență încercuirea obiectivelor germane și s-a trecut, apoi, la asaltarea lor într-o anumită succesiune, urmărindu-se asigurarea superiorității de foc, fracționarea trupelor hitleriste și izolarea lor de comandamentele superioare¹¹⁷. Printre primele obiective germane atacate de forțele insurecționale, în dimineața zilei de 24 august, a fost Comandamentul Misiunii germane pentru armata aerului din Splaiul Independenței. Bari-cadați în clădire, dotați cu mitraliere și arme automate, hitleriștii de aici au opus o puternică rezistență. După câteva atacuri repetate, rezistența militară germană a fost lichidată, luându-se numeroși prizonieri¹¹⁸. La 30 august, din Budapesta, Edmund Veessenmayer, diplomat SS, informa Ministerul de externe al Reichului în legătură cu situația de la acest obiectiv german: „Misiunea aviatică a opus rezistență și a avut mari pierderi prin aruncătoare de mine și canonadă MG grea”¹¹⁹. În după amiaza zilei de 24 august, ostașii români au atacat Misiunea militară germană pentru armata de uscat, care-și avea sediul la Școala superioară de război. Aici se afla o puternică grupare hitleristă formată din ofițeri superiori, șefi ai unor servicii speciale, soldați, funcționari etc. Alături de colonelul von Stetten și locotenent colonelul von Otterstedt,

¹¹⁵ Prin telegrama adresată de Hitler Reichsführerului Himmler și retransmisă unor înalte comandamente militare în ziua de 24 august 1944 se dădeau următoarele instrucțiuni militare grupului de armate „Ucraina de Sud”: „Comandantul suprem al grupului de armate primește împuternicire de a face uz de toate forțele și mijloacele de luptă ale părților din Wehrmacht și din Waffen SS, precum și forțele disponibile ale unităților și formațiunilor germane din afara Wehrmachtului, serviciile civile și ale NSDAP-ului german și ale celorlalți germani din Reich și din grupul etnic, pentru menținerea liniștii, securității ordinii în România și pentru respingerea unui atac al Rusiei Sovietice” (Arhivele Federale din Koblenz, NS, dos. 378).

¹¹⁶ Arhivele Federale din Koblenz. NS, dos. 378; Arhivele militare din Freiburg, OKW/West/Msg. 103/1-16; ANDREAS HILLGRUBER, *op. cit.*, p. 220.

¹¹⁷ Cf. August '44, *culegere de studii*, București, 1971, p. 155—158.

¹¹⁸ *Ibidem*, p. 159.

¹¹⁹ Arhivele Federale din Koblenz, Auswärtiges Amt Rumänien, dos. 103.

se afla și locotenent colonelul genist Röstel, acel care-l informase, în după masa zilei de 23 august, pe generalul Hansen despre zvonurile care ar circula în oraș în legătură cu arestarea lui Antonescu. Acest suspicios și nevrotic ofițer german — care, în timpul prizonieratului, va ajunge într-un sanatoriu de boli nervoase — s-a dovedit deosebit de activ, cerându-i cu insistență generalului Hansen să dea ordine de acțiune și să preia comanda¹²⁰. Șeful Misiunii militare germane se afla izolat la legăție, incapabil să întreprindă vreo acțiune eficace. Rezultă că acțiunile întreprinse de Comandamentul militar al Capitalei pentru izolarea grupurilor germane și tăierea legăturilor lor cu comandamentele hitleriste dădeau rezultate. Același Röstel a recurs la măsura distrugerii arhivei Misiunii militare germane pentru armata de uscat, după care a încercat, în noaptea de 24 spre 25 august — subprotecția bombardamentelor germane —, să treacă peste liniile românești în tabăra hitleristă de la nord de București¹²¹. Cu toată riposta inamicului în ziua de 25 august, spre amiază, și acest focar de rezistență german a căzut. Prințul Albrecht von Hohenzollern, prezent în aceste zile la București, rezuma astfel reacția grupării hitleriste de la Misiunea militară germană pentru armata de uscat: „Ofițerii, funcționarii și conducătorii speciali rămași la Academia de război au încercat să se apere, apoi să evadeze, dar, după scurt timp, au fost împrăștiți, prinși și arestați”¹²². Comandamentele și unitățile române au îmbinat cu iscusință încercuirea focarelor de rezistență germane cu folosirea forței, dar și a avertismentelor prin parlamentari, reușind, în unele cazuri, să determine grupări, subunități și servicii germane să se predea, evitându-se vărsările de sânge¹²³. Așa s-au petrecut lucrurile și la hotelul „Ambasador“, unde se aflau încartiruiți un mare număr de ofițeri ai Wehrmachtului. În după-amiaza zilei de 24 august, o delegație de ofițeri români s-a prezentat la hotel și a cerut ofițerilor germani asediați să se predea, arătându-le că orice rezistență era lipsită de perspectivă. Cum aceștia au refuzat, în ziua de 25 august două tunuri antitanc au fost orientate spre hotel, iar un pluton de infanterie s-a desfășurat în poziție de luptă. Episodul luării în captivitate a ofițerilor și subofițerilor germani de la „Ambasador“ este în detaliu și plastic descris de fostul atașat militar. A. von Hohenzollern, aflat și el în incinta hotelului. „În sfârșit, a apărut personal generalul comandant al trupelor teritoriale — își amintește A. von Hohenzollern — și a cerut să vorbească cu ofițerul german cu cea mai mare vechime în serviciu. Acesta era un colonel mai bătrîn, foarte înalt, care nu aparținea de noi, dar care înnoptase la „Ambasador“. S-au dus lungi tratative, noi între timp trebuia să ne facem bagajele. După un timp, colonelul german a fost rechemat și generalul român ne-a amenințat că va da ordin să se tragă cu tunurile dacă nu ne predăm imediat”¹²⁴. Colonelul Schwickert, cel mai în vîrstă ofițer de la „Ambasador“ și care își asumase comanda, a cerut ofițerului român care avea comanda să-l conducă la

¹²⁰ Arhivele Federale din Koblenz, fond 101 F., rola 55, conf. 286—298.

¹²¹ Arhivele militare din Freiburg, fond NL 229, rola 61.

¹²² Arhivele Federale din Koblenz, fond 101 F., rola 55.

¹²³ August '44, p. 160.

¹²⁴ Arhivele Federale din Koblenz, fond 101 F., rola 55.

Legăție, pentru a obține aprobarea generalului Hansen. „Eu am aprobat în mod expres propunerea — va mărturisi Hansen — și am luat asupra mea întreaga răspundere (anume) de a da satisfacție cererii române și am ordonat să se procedeze corespunzător: hotelul era înconjurat, printre altele, cu arme de tot felul; ofițerii etc. aveau numai arme de foc de mână, situația era fără nici o perspectivă și rezolva, după părerea mea, niște pierderi complet fără sens”¹²⁵. În felul acesta au fost dezarmați, capturați și trimiși în prizonierat ofițerii germani încartiruiți la hotel „Ambasador”. Până la 26 august 1944, capitala țării era practic curățată de trupele hitleriste.

După stingerea focarelor de rezistență hitleristă din interiorul capitalei, trupele române au continuat luptele pentru înfringerea grupării germane din zona Băneasa—Otopeni de sub comanda generalului Gerstenberg care, deși considera situația acum „gravă”, iar executarea ordinului Führerului o condiționa de „aducerea de arme grele și trupe experimentate în lupte”¹²⁶, nu renunțase încă la încercarea aventuristă de a străpunge porțile capitalei. În tabăra generalului Gerstenberg era, însă, acum, „o atmosferă tristă”, iar „nervii tuturor erau așa de întinși ca ai unor coarde de viori”; aroganța și optimismul comandamentului Luftwaffe pâlise. „L-am întâlnit pe generalul Gerstenberg — va scrie, în raportul său, colonelul Neuman — și aproape că nu l-am cunoscut. Sudoarea rece îi acoperea fruntea”¹²⁷. Atmosfera din tabăra germană s-a mai „înviorat” la vestea venirii locotenent colonelului de aviație Rainer Stahel, apreciat ca „expert în înăbușirea acțiunilor insurecționale”. În dimineața zilei de 26 august, Stahel a sosit, pe calea aerului, direct de la Varșovia, unde condusese reprimarea insurecției poloneze, ca imputernicit special al lui Hitler, și a preluat comanda grupării hitleriste de la nord de București. Stahel preluase conducerea în împrejurări dramatice, când dispoziitivul acestei grupări era străpuns în mai multe puncte, iar ajutoare de la divizia a 5-a de artilerie antiaeriană de la Ploiești nu se mai puteau primi, fiind angajată și aceasta în lupte cu forțele insurecționale române¹²⁸. Această realitate a fost consemnată prompt de documentele militare germane: „Generalul Stahel care tocmai sosise nu și-a făcut nici un fel de iluzie și a dat de știre că singurele măsuri (ce s-ar putea lua — n.n.) ar fi acelea de a rămâne pe poziție”¹²⁹. Numai că Stahel, neputînd păstra pozițiile și neprimind întăriri, a încercat, în noaptea de 27 spre 28 august, într-o acțiune disperată, să se retragă spre nord. La 28 august, gruparea hitleristă Stahel—Gerstenberg a fost interceptată și capturată în comuna Gherghița (pe riul Prahova) de către trupe ale Armatei a 4-a române, care se repliau pentru concentrare de pe frontul din Moldova. În aceste condiții, cînd în zona București nu mai existau inamici, capitala României — centrul vital al insurecției — se afla în afara oricărui pericol. Generalii Alfred Gerstenberg și Rainer Stahel au

¹²⁵ Arhivele militare din Freiburg, fond NL, rola 61.

¹²⁶ Arhivele militare din Freiburg, OKW/Msg 130/1-11.

¹²⁷ Arhivele militare din Freiburg, AOK (Raportul colonelului Neuman, p. 11).

¹²⁸ *Ibidem*; cf. GHEORGHE ZAHARIA. *Capitularea de la Gherghița*, în „Magazin istoric”, nr. 7—8/1969, p. 50.

¹²⁹ Arhivele militare din Freiburg, AOK (Raportul colonelului Neuman, p. 17).

fost capturați și trimiși ca prizonieri, pentru început, într-un lagăr improvizat de lângă Spitalul militar din București. Aici îi va întâlni prințul Albrecht von Hohenzollern, căruia fostul șef al Luftwaffeii îi va implora ajutor. Generalul Gerstenberg „a fost deosebit de amabil (nu amabilitatea caracteriza relațiile dintre ei în timp de libertate — n.n.), stătea pe patul săi și se întreba dacă regele nu ar putea face ceva pentru ei, lucru de care eu mă îndoiam”¹³⁰, notează, în memoriile sale unchiul suveranului român.

Așa cum am subliniat, capitala fusese curățată de hitleriști pînă în dimineața zilei de 26 august. Singurul loc unde se mai afla un număr apreciabil de personal civil și militar german era sediul Legației celui de al III-lea Reich în România, de pe Calea Victoriei, care însă nu mai reprezenta un focar de rezistență (ea fusese înconjurată și blocată încă din seara zilei de 23 august), ci mai degrabă avea înfățișarea unui vas în derivă, pe care s-au aciuat ultimii naufragiați. În virtutea legilor internaționale, Legației germane i s-a respectat dreptul de extraterritorialitate, chiar și după instalarea de facto și de jure a stării de război dintre cele două țări. „Legația însăși (în care, pe lângă personalul auxiliar militar, se mai găseau încă numeroși membri ai tuturor celorlalte servicii) — precizează Erik Hansen — a fost respectată ca extraterritorialitate pînă la 2 septembrie”¹³¹. Informații despre starea de spirit care domnea la reprezentanța diplomatică germană, în primele ore după declanșarea insurecției, aflăm de la A. von Hohenzollern, care fusese chemat, în jurul orei 19, la Legație din ordinul lui Erik Hansen. După ce l-a informat despre arestarea lui Antonescu, generalul i-a cerut lui Hohenzollern să rămînă la dispoziția lui „pentru că se considera că eu, în calitate de unchi al regelui, aș putea exercita influență asupra lui, lucru de care eu m-am îndoit de la început”¹³². Referindu-se la deruta, confuzia și panica ce stăpîneau personalul militar și politic german, A. von Hohenzollern notează: „Nu trebuie să subliniez neapărat că la ambasadă domnea o atmosferă apăsătoare. În timpul șederii mele acolo am avut impresia că cei de față optau pentru două alternative. Hansen, Tillesen optau pentru o retragere onorabilă și o despărțire loială — atît cît se mai putea în situația ce se crease (...). Cealaltă grupare (în frunte cu Gerstenberg — n.n.) se gîdea, în primul rînd, la petrolul românesc, fără de care nu am fi putut continua războiul și de aceea căuta să găsească o soluție de a rămîne în România, cu toată situația creată. Prin ce mijloace se putea realiza acest lucru, cînd frontul deja se spărsese, nu știa să spună nici unul dintre ei”¹³³. Informații detaliate asupra situației de la Legația germană oferă H.M. Maschke, fost consilier economic la reprezentanța diplomatică germană din București în anii 1940—1944 și pe care actul de la 23 august îl surprindea luînd cina într-un restaurant din București. Nevoit să se adăpostească de bombardamentul german care — după propriile mărturisiri — „a durat, cu puține întreruperi, toată ziua (24 august) și toată noaptea următoare” — a sosit la ambasadă abia în ziua de 25 august. În clădirea și curtea ambasadei se

¹³⁰ Arhivele Federale din Koblenz, fond 101 F., rola 55.

¹³¹ Arhivele militare din Freiburg, fond NL 229, rola 61.

¹³² Arhivele Federale din Koblenz, fond 101 F., rola 55.

aflau deja, după afirmațiile sale, adunate circa 500—600 de persoane, pentru care nu mai existau posibilități de cazare. Numărul celor ce s-au refugiat aici a crescut considerabil după ce autoritățile române au făcut cunoscut că cetățenii germani care nu se aflau în posesia unui permis eliberat de poliție, pe baza unei înregistrări speciale, vor fi internați. În aceste împrejurări, „o parte din oameni dormeau în grădină, o altă parte în automobile care mai erau din abundență la dispoziție“. Dintre „personalitățile“ din aparatul militar și diplomatic german care se aflau, în totală izolare, la Legație, vom aminti pe generalul de corp de armată Erik Hansen, șeful Misiunii militare germane pentru armata de uscat, amiralul Werner Tillesen, șeful Misiunii marinei militare germane în România, generalul dr. Karl Spalke, atașatul militar german la București, dr. Karl Clodius, ambasador, director ministerial, dr. Gerhardt Stelzer, consilier de legație etc. și, firește, baronul Manfred von Killinger, ambasador al Reichului acreditat la București. Killinger, omul de încredere al lui Hitler, cel despre a cărui misiune în România, Führerul considera că trebuie să depășească atribuțiile unui obișnuit reprezentant diplomatic, a fost totalmente copleșit și paralizat de evenimente. Mai activi s-au dovedit Karl Clodius care încă înainte de actul de la 23 august devenise un „super ambasador“, peste Killinger, și consilierul Stelzer, care s-a mai ocupat de unele probleme ale Legației și au mai avut raporturi cu noile autorități române. Problemele militare le-a girat, în continuare, generalul Erik Hansen, dar, izolat în ambasadă, „nu putea să dea ordine, pentru că nu mai avea o privire de ansamblu asupra evenimentelor și nici posibilitate de a se deplasa“¹³⁴. Pe de altă parte, el a fost puternic afectat de faptul că Jold, Friessner și Gerstenberg au întreprins acțiuni militare fără a ține seama de recomandările sale, „încît pe drept cuvînt el s-a considerat destituit“. „Generalul Hansen — conchide A. von Hohenzollern — exista acum numai pentru el însuși și de aceea stătea imobilizat în ambasadă. El se considera, probabil, în calitate sa de șef al Misiunii militare germane, ca fiind și sub protecția internațională a corpului diplomatic“¹³⁵. Hansen a dat un „ordin sever“ personalului din Legație prin care se interzicea folosirea armelor de foc, pentru a evita măsuri de represalii din partea autorităților române. Amiralul Tillesen rămăsese, cum fusese de altfel în timpul întregii sale misiuni, un element de decor.

La 25 august, cînd Maschke sosea la Legație, H. Klugkist, consilier și referent pentru problemele economice, împreună cu secretarul de legație Schober se pregăteau să plece în Germania cu documente „importante ale ambasadei“. Acțiunea acestor funcționari diplomatici națiști a reușit. În afara cîtorva alarme aeriene, prilejuite de zborurile avioanelor anglo-americane care bombardaseră obiectivele militare germane din zona aeroportului Băneasa—Otopeni, pînă la 31 august nu s-au înregistrat evenimente deosebite la sediul misiunii diplomatice germane. În noaptea de 31 august spre 1 septembrie — după afirmația lui Maschke — paza poliției din fața căldirii Legației germane a fost re-

¹³³ *Ibidem*.

¹³⁴ *Ibidem*.

¹³⁵ *Ibidem*.

trasă și înlocuită cu „civili înarmați, care purtau căști de oțel germane cu inscripția P“, adică cu luptători din formațiunile gărzilor patriotice. „În zorii zilei de 1 septembrie am fost informați — continuă Maschke — că trebuia să evacuăm clădirea ambasadei și că vom fi mutați la școala „Mihai Viteazul“. Știrea ne-a fost adusă de ministrul de interne român care era însoțit de șeful poliției din București. Pentru îndeplinirea acestui ordin, trupele române puternic înarmate au ocupat poziții de luptă în toate colțurile ambasadei și supravegheau evacuarea. Acesta a fost momentul în care ambasadorul german Manfred Freiherr von Killinger s-a împușcat, după ce o împușcase înainte pe secretara sa, domnișoara Petersen“. Referindu-se la același episod, generalul Hansen afirmă categoric, în dezacord cu istoricul vest-german Andreas Hillgruber¹³⁶ — și evident și cu studiile românești¹³⁷ — că sinuciderea lui Killinger ar fi avut loc „indiscutabil“ în ziua de 2 și nu în ziua de 1 septembrie. Rememorând ultimele secvențe din viața legației germane, Erik Hansen scrie: „În zorii acelei zile (2.9) m-am trezit speriat de cele două împușcături din camera de alături și imediat după aceasta a intrat un domn în civil cu noua banderolă — probabil Bodnăraș însuși — în camera mea și mi-a arătat cele două cadavre. (Fotografiile lui von Killinger și ale domnișoarei Petersen a trebuit să le autentific în ziua următoare la Tecuci)“¹³⁸. După sinuciderea lui Killinger, Clodius și-a asumat sarcina reprezentării intereselor germanilor internați. Între timp, consecință a instalării stării de război dintre România și Germania, conducerea Reichului a încredințat ministrului Suediei la București, Patrik de Reuterswård, apărarea intereselor germane. Îmbarcați în autobuze, tratați „corect, dar rece“, cum se exprimă adesea memorialiștii germani, prizonierii de la Legație au fost evacuați la Școala „Mihai Viteazul“, de unde, după triere, au luat drumul lagărelor, încheindu-și, așa cum se cuvenea, cariera militară și diplomatică.

După eșuarea tentativei hitleriste de a înăbuși în sînge insurecția din Capitală, înaltele comandamente militare germane au încercat să-și mențină pozițiile în alte zone vitale ale țării, printre care un loc deosebit îl ocupa, în planurile lor militare, perimetrul petrolier al Văii Prahovei. Prin lupta eroică a soldaților și muncitorilor înarmați, pînă la 31 august, întreaga zonă a Ploieștiului și Văii Prahovei a fost curățată de trupele hitleriste. Din divizia a 5-a artilerie antiaeriană germană de la Ploiești au mai rămas niște jalnice grupuri de soldați care, după tot felul de peripeții, au reușit să treacă Carpații, sub amenințarea bastonului comandantului de divizie. În raportul colonelului german Neuman este plastic descrisă această „retragere“ fără glorie: „Comandantul diviziei era rănit și nu mai putea conduce retragerea. El le-a spus oamenilor săi că sînt liberi să rămînă sau să plece (...). Cu cîțiva oameni întreprinzători din toate gărzile și de toate armele, el a reușit să-și țină coloana strînsă, să o amenințe și să facă la nevoie uz de baston, nimeni nu i-a luat-o

¹³⁶ Cf. ANDREAS HILLGRUBER, *op. cit.*, p. 225—226.

¹³⁷ Studiile istoriografiei noastre plasează acest „eveniment“ în ziua de 30 august. În ce ne privește, optăm pentru data propusă de Maschke, care se dovedește un bun cunoscător al situației de la Legația germană și cu un simț acut al orientării în timp.

¹³⁸ Arhivele militare din Freiburg, AOK (Raportul colonelului Neuman, p. 25).

mai târziu în nume de rău⁴³⁹. Prin această victorie a forțelor insurecționale asupra trupelor Wehrmachtului din Valea Prahovei au fost dejucate planurile militare hitleriste de a păstra această importantă zonă strategică, s-a dat o puternică lovitură Reichului din punct de vedere al alimentării mașinii sale de război cu carburanți, s-au salvat de la distrugere instalațiile petroliere. Distrugerea bazinului petrolier românesc — va recunoaște H. Klugkist, fost consilier economic al Legației germane — a fost pregătită, în situația unei retrageri, dar din cauza dezordinii generale nu s-au dus la îndeplinire cele prevăzute“. Bătălia din zona petroliferă s-a încheiat cu deschiderea arterelor de comunicații de pe Valea Prahovei pentru trupele române și sovietice care se îndreptau spre Transilvania.

Între 23 și 31 august 1944, trupele române și masele populare au eliberat, prin lupte eroice, întreg teritoriul patriei controlat atunci de guvernul român până la linia de demarcație vremelnică din podișul Transilvaniei.

Epopeea din august 1944 a reprezentat expresia cea mai înaltă a luptei de rezistență a poporului român împotriva dictaturii și fascismului, triumful actului de voință al națiunii române împotriva oricărei dominații străine, hotărîrea sa nestrămutată de a-și edifica un destin istoric conform cu aspirațiile sale de libertate.

DIE ANTIFASCHISTISCHE UND ANTIIMPERIALISTISCHE REVOLUTION VOM 23 AUGUST 1944 FÜR SOZIALE UND NATIONALE BEFREIUNG IM LICHT NEUERER ARCHIVSTUDIEN

(ZUSAMMENFASSUNG)

Die Arbeit bringt neue Details über die Vorgeschichte des 23. August 1944 aufgrund von grösstenteils unveröffentlichten Archivdokumenten aus der B.R.D. Die Bedeutung dieser Originaldokumente, die von zivilen Institutionen und Militärbehörden oder von Geheimdiensten stammen sowie Memorialistik von deutschen Diplomaten und Militärs, die oft unmittelbar in die Ereignisse verwickelt waren, umfassen, besteht in erster Reihe darin, dass sie die Art und Weise erklären, wie diese die Aktion des bewaffneten Aufstandes einschätzten und wie sie darauf reagierten.

Der Regierung des Dritten Reiches lag sehr viel daran, das strategisch wichtige Gebiet Rumäniens, sein Erdöl und Getreide sowie das rumänische Militärpotential unter Kontrolle zu halten. Daher wurden die Pläne „Margarethe I“ und „Margarethe II“ zur vollständigen Besetzung des Landes durch Hitler — Deutschland ausgearbeitet, aber dann doch nicht verwirklicht.

Anfang August 1944 berichteten die deutschen Informationsdienste über die Verschiebung der gesamten Opposition nach links und dass die Führung der Opposition von der Kommunistischen Partei übernommen wurde.

Was die deutschen Abwehrdienste nicht wussten und auch später nicht erfahren sollten, war sowohl der militärische Plan des bewaffneten Aufstandes als auch das Vorhandensein einer Widerstandsbewegung, die von Kommunisten geführt wurde und deren Vorbereitungen zum Sturz der Diktatur und zur Loslösung vom Reich sich schon in fortgeschrittenem Stadium befanden.

Die Arbeit führt die Ereignisse bis zum 22 August 1944. Die Archivdokumente beweisen, dass die deutschen Geheimdienste den faschistischen Befehlsorganen Indizien über die ernste politisch-militärische Lage in Rumänien lieferten. Allerdings würde die Auswertung dieser Informationen durch den deutschen Botschafter Manfred von Killinger vereitelt, der sie arrogant bagatellierte. Ein anderer Faktor, der das Misstrauen und die Zweifel Hitlerdeutschlands gegenüber war die Überzeugung des „Führers“, dass Marschall Antonescu vollständig Herr der Lage sei und dass er sich auf die Unterstützung des Volkes und des Heeres verlassen könne.

Der Hauptfaktor, der die Reichsleitung daran hinderte, die Anzeichen des bewaffneten Aufstandes zu erkennen, lag in seiner gründlichen politisch militärischen Vorbereitung. So wurde die vollständige Geheimhaltung der Aktionen sowie das Überraschungsmoment dem politisch-militärischen Apparat des Dritten Reiches gegenüber gesichert.

ELEMENTE DE EVOLUȚIE ÎN PORTUL POPULAR BĂRBĂTESC DIN VALEA DÎMBOVIȚEI SUPERIOARE ȘI LEGĂTURA LUI CU ZONA BRAN

de OLIVIA MORARU, LIGIA FULGA

În contextul dinamicii sociale actuale, se impune formularea perspectivelor majore de cercetare a culturii populare românești, dintre care un aspect important se referă la analiza sistematică, bazată pe criterii științifice, a fenomenului etnografic contemporan și valorificarea acestor rezultate din punctul de vedere al sociologiei culturii¹.

În domeniul culturii populare asistăm azi la o serie de mutații fără precedent în istoria societății noastre, atât de ordin cantitativ cât și calitativ, fenomen ce determină în mod necesar remodelarea structurii rurale tradiționale.

Spre deosebire de epocile anterioare când acest proces se desfășura mai lent, în etapa în care ne aflăm, considerăm oportună analiza elementelor de evoluție semnificative pentru ritmul și amploarea acestor mutații, și totodată revelatorii și în urma studierii morfologiei costumului popular. Manifestări ale acestei evoluții comunică și portul popular bărbătesc din Valea Dîmboviței superioare. În speță, satele cercetate au fost Tătărani, Gheboieni, Bărbuleț, Malu cu Flori, Lăicăi, Pucheni, Cătăneni etc.

E știut faptul că portul popular, nu numai femeiesc ci și cel bărbătesc s-a dezvoltat prin două modalități principale: fie prin evoluție internă, ceea ce înseamnă adaptarea continuă și permanentă la un anumit mod de viață, conform cerințelor sociale istoricește determinate, fie prin acceptarea unor modificări sub influență eterogenă. Când aceste influențe nu alterează fundamental morfologia inițială a portului se remarcă un fenomen de *contaminare*; în cazul în care a avut loc un contact mai îndelungat poate interveni fenomenul de *substituire*².

Desigur, evoluția portului popular trebuie legată de schimbările survenite în caracterul producției de bunuri. Produs pentru necesitățile materiale imediate și stringente, costumul popular se confecționa initial de

¹ ION VLĂDUȚIU, *Etnografia românească*, București, 1974, p. 434.

² *Arta populară românească*, (colectiv), București, 1969, p. 354—355.

membrii comunității rurale respective în cadrul economiei naturale închise³, posibilitățile de comunicare cu limbajul vestimentar al altor așezări și zone fiind foarte limitat și redus.

Contactul masiv însă cu limbajele eterogene urbane locale, orientale și occidentale, cu elementele viitoarei culturii moderne a început în secolul al XVIII-lea, s-a intensificat în cel următor⁴, ca în ultimele două decenii ale secolului XX, ritmul de pătrundere să se accelereze vertiginos, fapt, de altfel, consemnat de cercetările efectuate în zona Dîmboviței superioare în toamna anului 1965.

Referitor la cauzele principale care au generat unele direcții de evoluție a portului popular bărbătesc din zona respectivă, amintim deci contactul relativ îndelungat al culturii rurale tradiționale cu elemente urbane, articole sau piese manufacturate, ulterior industriale de serie mare, acceptate în primul rînd din raționamente economice și de instalarea unui comportament vestimentar dictat de conținutul modei; modificări în costum, în cazul nostru, se datoresc și contaminărilor reciproce survenite în urma relațiilor de contiguitate stabilite între oierii transilvăneni, ce practicau intens transumanța pe meleagurile dîmbovițene, la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și întreg cursul secolului al XIX-lea, și mul de Muscel. În sfîrșit, în etapa actuală, aspectele privind evoluția costumară devin deosebit de pregnante, cu implicații mult mai complexe cauzate de modificări ale vieții social-economice ce restructurează la toate nivelele vechiul sistem tradițional.

Desprinderea elementelor evolutive se susține prin analiza părților componente de costum bărbătesc din zona Dîmboviței superioare, abordare ce oferă posibilități în evidențierea aspectului diacronic suferit în timp de unele categorii vestimentare. Se poate remarca, astfel, perfecționarea tehnicii și utilizarea de noi materiale și culori ce antrenează concomitent o evoluție în ornamentală și cromatică; de asemenea, sînt sesizabile substituiri de accesorii sau piese complementare cît și modificări, sub raport terminologic, ale unor denumiri de piese. Însă schimbările suferite și tendința unor elemente de a subzista s-au găsit într-o opoziție care le-a obligat să se adapteze anumitor condiții⁵. Apar simultan elemente tradiționale care se păstrează. De fapt, ele reprezintă elementul de stabilitate, de permanență, în cazul portului bărbătesc croiul pieselor de bază — cămașa și pantalonul — și elemente ușor susceptibile la modificări și influențe diverse ce pot fi numite în termeni structurali, variabile costumare (cromatică, accesorii, materie primă etc.).

Din punct de vedere metodologic, pentru a releva aspectul diacronic care ne preocupă, trebuie precizat că e nevoie să stabilim cele două coordonate temporale pe care le luăm ca puncte de referință, anume timpul trecut și timpul prezent, distincție făcută de altfel și de subiecții anchetate.

³ TANCRED BĂNĂȚEANU, *Portul popular românesc*, București, 1965, p. 25.

⁴ GEORGETA STOICA, *Integrarea artei populare românești în modul de viață contemporan*, în *Cumidava*, XII (Muzeul județean Brașov).

⁵ C. CONSTANTINESCU-MIRCEȘTI, *Păstoritul transhumant și implicațiile lui în Țara Românească și Transilvania*, București, 1975, p. 59.

⁶ GEORGETA STOICA, *Podoabe populare românești*, București, 1976, p. 15.

Cu ajutorul materialului ilustrativ (stampele pictorului Carol Popp de Szathmary și tablourile lui Nicolae Grigorescu) cît și informațiile sporadice găsite în diferite publicații, putem reconstitui, în ansamblu, configurația costumului bărbătesc din Valea Dîmboviței superioare la sfîrșitul secolului al XIX-lea, retrospectivă necesară pentru elucidarea problematicii noastre. De pildă, aflăm că în acea perioadă, costumul bărbătesc se compunea din „căciulă sau pălărie, cămașă înrîurată, bete sau chimir ca cingătoare, lăibărică, mintean, zeghe, manta, pieptar, co-joc mare sau mic. La picioare sînt cioareci albi și strîmți peste care se dă cămașa, opinci încălțate peste obiele sau nojițe, cizme ori ghețe”⁷.

Ținînd cont de această delimitare diacronică, vom putea distinge mai multe tipuri succesive de costum corespunzătoare cu tipologia fiecărei piese componente, studiată în mod separat. Așadar elementele de evoluție vor fi urmărite prin analiza categoriilor vestimentare ale costumului bărbătesc care sînt ordonate astfel:

1. Acoperămîntul capului
2. Cămașa
3. Pantaloul
4. Cingătorile
5. Încălțămîntea
6. Haine de deasupra

1.0. *Acoperămîntul capului.* În istoria sa, portul bărbătesc constituit în tipuri, a evoluat prin menținerea pieselor de bază la care însă concură și restul pieselor complementare, care au calitatea să sublinieze mai pregnant tipurile și variantele de costum conturate în timp. Acoperămîntul capului la bărbați, definit ca accesoriu în componența respectivului costum, este reprezentat de *pălărie* purtată vara și de *căciulă*, iarna. Pe lîngă faptul că ele indică un semn distinctiv al vîrstei, al situației matrimoniale și sociale, aceste elemente de costum s-au transformat cu timpul, cristalizîndu-se în mai multe tipuri care desigur au perioada lor de relativă existență vestimentară; de pildă, un tip a dispărut deja la începutul secolului al XIX-lea, altul semnifică un port profesional, acela al păstorilor ardeleni veniți în Valea Dîmboviței în secolele trecute, alte tipuri de pălării atestă o modă de tip urban ce pătrunde din ce în ce mai mult în mediul rural.

Informațiile primite pe teren cît și literatura de specialitate ne conduc la următoarea tipologie:

1.1. *Pălăria mică de pluș sau fetru de culoare neagră, cu calota rotundă mică, joasă, cu marginile drepte și relativ mari.* Acest gen de pălărie la modă la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea se purta nu numai de bărbați ci și de femeile mai înstărite, în zilele de sărbătoare, peste maramă. O informatoare din satul Rîul Alb de Sus ne afirmă că acum 70—80 ani putea fi văzută în gîteala capului o astfel de pălărie mică de pluș „ca de om” (bărbat, n.n.)⁸.

⁷ C. ALESSANDRESCU, *Dicționarul geografic al județului Muscel*, București, 1893, pp. 231—232.

⁸ Inf. PREDĂ VASILICA, 31 ani, loc. Rîul Alb de Sus.

Această pălărie de fetru se purta de femei și în sudul Ardealului, mai ales în zona Sibiului, Făgărașului și Branului, fiind un indiciu al influenței exercitate de portul „ungurenilor“ pe versantul sudic al Carpaților ce modifică semnificativ elementul tradițional local.

1.2. Al doilea tip este reprezentat de pălăriile mocănești, tot cu calota rotundă dar cu boruri mici și îndreptate în jos, numite în zona Dimboviței superioare „ciobănești“ sau „moicenești“ deoarece erau aduse de la Moieciu, din ținutul învecinat al Branului⁹. Această pălărie este tipică pentru portul „ungurenesc“, fiind acceptată de portul muscelan în perioada de înflorire a transhumanței transilvănene dar potențată și de exercitarea păstoritului de către localnici. Avînd rol distinctiv în portul profesional, această piesă de costum se menține pînă astăzi, constituind un element de vitalitate în evoluția costumului popular bărbătesc.

1.3. În a doua jumătate a secolului al XX-lea este caracteristică pălăria cu boruri mari, din pluș, fetru sau postav de culoare neagră sau cafenie. Considerăm că s-a dezvoltat pe linia primului tip, de factură tradițională, deoarece menține, în ansamblu, modelul de bază al tipului inițial, intervenind schimbări secundare, anume plierea calotei în interior. În acest context amendăm afirmația făcută de unii etnografi după care primul tip prezentat a fost înlocuit cu pălăria mocănească purtată de păstori ungureni, un grup marginal în comparație cu „pămîntenii“ ce nu putea să substituie definitiv primul tip ci cel mult să coexiste, așa cum s-a remarcat mai sus¹⁰.

Acest gen de pălărie răspîndit în zona cercetată o numim *pălărie — standard*, produs industrial de serie generalizat acum în toate mediile rurale supuse intens procesului de urbanizare. Pe teren s-au întîlnit localnici care purtau astfel de pălării, fie cu calota înaltă, rotundă, fie cu calota plată în interior.

Căciulile, de asemenea, se disting în trei tipuri care au avut perioade de viabilitate relativă.

1.1. *Căciula rotundă* reprezintă elementul tradițional specific zonei Muscel. Stampele lui Carol Popp de Szathmary ilustrează răspîndirea acestui tip la sfîrșitul sec. al XIX-lea. Și acum se înregistrează reminiscențe prin purtarea acestei căciuli de către bătrîni din zonă. Era confecționată din blană de „astragan“ sau de miel, neagră sau albă, de către jocarii din comuna Malu cu Flori.

1.2. *Căciula mocănească*, de formă joasă, retezată, numită în zonă căciulă cu fund cu „părcani“, cum se spune și la Sibiu¹¹, intră în componența costumului ungurenilor care încă persistă atîta timp cît ocupația (oieritul) se desfășoară.

1.3. *Căciula țuguiață sau cu moș* capătă în zonă, în etapa actuală, cea mai mare răspîndire; este îndeosebi purtată de tineret, categorie socială mai sensibilă la modă, la elementele novatoare ce își fac apariția în port.

⁹ Inf. FILOFTEIA MARIN, 56 ani, loc. Malu cu Flori.

¹⁰ Fl. BOBU FLORESCU, *Portul popular din Muscel*, (Caiete de artă populară), București, 1958, p. 8.

¹¹ Inf. ION MITRESCU, loc. Mănești.

De fapt, căciula cu moț nu mai individualizează o zonă etnografică, apare generalizată ca un fenomen de evoluție în dezvoltarea acestui element de costum.

2.0. *Cămașa*. În ceea ce privește cămașa bărbătească din zona Dimboviței superioare apar trei tipuri:

2.1. *Cămașa cu mîneca largă* numită în literatura de specialitate cămașa „bătrînească” (denumirea ne trimite nu numai la purtătorii ei ci și la faptul că a reprezentat tipul de bază, tradițional în zona Dimboviței superioare, în secolul al XIX-lea). Structura morfologică s-a menținut pe linia inițială, anume „trupul cămășii” ține de la brîu pînă în spate la brîu în care se taie gulerul și gura. De trupul cămășii se prind 5 foi iar mîneca este alcătuită dintr-un clin și jumătate numit „altoi”¹³.

2.2. *Cămașa cu manșetă* numită local cu „brățară” sau „cu mîneca cu benți” are același tip structural de croi (trup și 4 foi), cu deosebirea secundară că spatele e dublat interior de o placă numită în zonă „plan”¹⁴. Este un tip mai nou, de influență urbană ce se face simțit începînd cu primele decenii ale secolului XX. De fapt, în unele zone subcarpatice (zona Jiului de Sus) acest gen de cămașă se numea și „nemțească”.

După cum se poate deduce, tipul structural morfologic al cămășii bărbătești evoluează mai lent, trupul cămășii păstrînd aceeași formă iar elementele secundare (clinii, terminația mîneclor etc.) nu reușesc să modifice structural tipul de bază. În schimb, elemente de evoluție în dezvoltarea cămășii bărbătești se pot distinge la nivelul materialului folosit la confecționarea ei, antrenînd modificări evidente atît în cromatică cît și în ornamentală. De pildă, înainte cele două tipuri se făceau din pînză de cîneapă, în special în sec. al XVIII-lea, și de bumbac, mai ales cînd la sate pătrunde masiv importul de bumbac¹⁵. Pînză era țesută în război în 2 ȳte în gospodăria țărănească. Ca decor în contextura pînzei, se urzeau pe margine dungi galbene-portocalii. În cămașa bărbătească, mai reținută la ornamentare decît cea femeiască, aceste dungi sînt mai evidente iar culoarea lor apare mai pregnant, subordonînd celalalte ornamente, inclusiv „cheițele”. Femeile lucrau „cheițe” în diferite motive cum sînt de pildă, cel numit „în boabe” „luceafărul”, „greabănul peștelui”, „puiculite”, „în piciorușe”¹⁶.

Începînd mai ales cu secolul al XX-lea apare tendința ca pînză pentru cămăși să nu mai fie lucrată în gospodăria rurală ci să fie cumpărată de la oraș, pînză simplă de bumbac, dispărînd deci marginile galbene-portocalii care aveau, în parte, rolul de a caracteriza portul bărbătesc din Muscel.

Modificări în cromatică se remarcă nu numai prin dispariția dungi galben-portocalii ci și prin reducerea gamei coloristice care devine

¹² *Arta populară românească*, București, 1969, p. 371.

¹³ Inf. NISTOR MIHAI, 48 ani, loc. Bărbuleț.

¹⁴ GH. FOCȘA, *Evoluția portului popular în zona Jiului de Sus*, (Caiete de artă populară), București, 1958, p. 41.

¹⁵ GH. FOCȘA, *Op. cit.* p. 47.

¹⁶ Inf. SALOMIA STOICA, 77 ani și ANICA I. BĂNUȚEANU, 76 ani, loc. Bărbuleț.

monocromă (alb) și chiar inexistentă la cămășile de lucru, lipsite, de altfel și de ornament. Cămașa cu platcă, de pildă, nici înainte nu prezenta un alt decor decât dantela atașată la poale.

„Înainte se coseau la un fir cu mătase, cu fir și cu fluturi. Cele cusute la un fir se numeau cămăși cu flori”¹⁷; acum se cos cu mătase albă, de către femei localnice angajate cu munca la domiciliu de către cooperativele de artizanat. În schimb, se respectă dispoziția ornamentală tradițională a motivelor ornamentale; cămașa cu mîneacă largă denumită în publicația din 1893 cămașă „înriurată” se regăsește din punct de vedere decorativ în afirmația informatorului Mihai Nistor din comuna Bărbuleț care, de asemenea, o numește cămașă cu „rîuri” la gură, piept, mîneci ceea ce semnifică de fapt motivele predilecte ca „oboarele”, „melcu cu colți”, cu „muște sărite”, cu „calea rătăcită”, cu „păsărele”, cu „trandafiri”.

În concluzie, putem conchide că aceste cămăși bărbățești se simplifică ornamental iar motivele, deși păstrează aceeași dispoziție, apar cusute doar cu mătase albă.

2.3. Existența cămășii cu „barbure” denumită local „poienerască” este pe deplin motivată de stabilirea populației ardelenesti transhumante în zona subcarpatică, care și-a păstrat elementele de port specifice zonei de unde a plecat.

În etapa actuală, toate cele trei tipuri de cămăși bărbățești de factură tradițională mai pot fi văzute doar sporadic la bătrîni sau în zilele de sărbătoare; sînt substituite din ce în ce mai mult de cămașa-standard, de influență urbană.

3.0. *Pantalonul*. Un aspect ce poate ilustra o evoluție a acestei piese vestimentare este, ca și în cazul cămășii, materialul folosit la confecționarea lor. Se purtau cioarecii tradiționali din dimie albă dată la pîuă la Malu cu Flori, confecționați apoi de croitorii din sat²⁰. Acest mod de procurare exemplifică mecanismul economiei naturale închise care își satisfacea necesitățile în interiorul mediului rural. Cioarecii se purtau și vara, însă pentru acest anotimp erau făcuți din „bumbac țesut dezlinat, „în ochiuri” din năvădeală, de cînd se știe așa se îmbrăca”²¹.

3.2. În portul popular, elementul nou ce pătrunde în lumea satului este determinat și de existența unor momente festive (nunți, botezuri, hora, tirgurile) sînt un fel de „scene” care permit etalarea noutății în fața întregii colectivități. Comunitatea rurală, mai ales categoria tinerilor, manifestă o dorință de nonconformism în comportamentul vestimentar preluînd rapid noutatea care se generalizează cu timpul și la celelalte categorii de vîrstă. Un asemenea caz poate fi exemplificat și prin existența unui nou tip de pantalon, diferit de cioareci, făcut din postav alb numit „șai” cumpărat de țărani localnici de la Brașov²², important centru meșteșugăresc și comercial cu puteri de iradiere în toate zonele ro-

¹⁷ Inf. SALOMIA D. NICA, 74 ani, loc. Tătărani.

¹⁸ Vezi nota 7.

¹⁹ Inf. NISTOR MIHAI, 48 ani, loc. Bărbuleț.

²⁰ Inf. FILOFTEJA MARIN, 56 ani, loc. Malu cu Flori.

²¹ Vezi nota 19.

²² Idem.

mănești. Pantalonii din „șai” erau prevăzuți cu manșetă jos și erau puțin mai largi decât cioarecii. Se remarcă de fapt o modă de influență urbană ce modifică treptat vestimentația rurală de tip tradițional. Astăzi, ambele tipuri de pantaloni încep să fie substituite într-o măsură relativ mare de *pantaloni-standard*.

4.0. *Cingătoarele*. Evoluția lor oferă câteva tipuri deosebite prin tehnică, dimensiuni, sisteme cromatice și ornamente. Piesele cu caracter decorativ dar și funcțional ce completează portul bărbătesc sînt *betele* și *chimirul*.

4.1. „Bărbații se încingeau peste mijloc pe deasupra cămășii cu bete țesute din lînă de culoare roșie și albă de preferință. Betele înainte se țesau în casă în război de bete sau în războaie normale de țesut, însă cu ițe și spete mai mici și se bate cu un cuțit de lemn”²³.

Încă se mai țes bete și astăzi, dar nu numai din lînă ci și din coatoane și bobine de ață, cu aceleași motive ornamentale „în suveici”, „prescura”, „ochiulețe”, „tăblițe”, „oborase”; se ocupă cu țesutul betelor în special femei angajate la domiciliu (ex. Alexandrina Sandu din comuna Malu cu Flori) de către cooperativele de artizanat.

Referitor la cromatică se observă o simplificare, lipsind acum firul auriu existent înainte în decorul betelor de veche tradiție.

4.2. Peste bete se pune *chimir* din piele, lucrat fie de pielarii din Malu cu Flori, fie cumpărat de la oraș, din tîrg de la Cîmpulung²⁴ de la meșteșugari specializați.

„Chimirul sau cureaua lată s-a dezvoltat mai ales în zonele muntoase unde alături de păstorit se practica și exploatarea pădurilor. Dezvoltarea chimirelor se datorește și faptului că în buzunarul cu care sînt prevăzute se adăpăstia iasca, amnarul și punguța cu bani”²⁵.

În momentul în care cămașa tradițională este înlocuită cu cămașa-standard se păstrează uneori chimirul iar betele se poartă și acum în zilele de sărbătoare împreună cu cămașa tradițională. De asemenea, și ungurenii se încingeau cu brfu iar deasupra cu chimir din piele cu motive ornamentale, numit de purtătorii lui chimir cu „flori” adus de la Brașov, din părțile Ardealului²⁶.

4.3. Ca piesă cu funcționalitate curentă, persistă *cureaua* care acum ca și înainte avea rol de susținere a pantalonului, fără aspect decorativ.

5.0. *Încălțămîntea* completează costumul bărbătesc la care se constată, de asemenea, o evoluție din punct de vedere morfologic și tipologic. Desigur, în primul rînd amintim tradiționalele opinci care au constituit sute de ani piesa de bază pentru încălțămîntea țaranului român. După materialul folosit la confecționarea lor se disting 2 feluri de opinci.

5.1. Opinci din piei de vacă, tăbăcite în casă, deci se prelucrau în gospodărie, prevăzute cu un ciucure în vîrf și legate cu „tîrșini” formate din fire de lînă neagră toarsă, de capră. Pînă la începutul secolului al XX-lea se purtau numai opinci din piele — declară informatoarea Salomia Nica din comuna Tătărăni.

²³ Vezi nota 20.

²⁴ Idem.

²⁵ *Artă populară românească, București*, 1969, p. 384.

²⁶ Inf. ION MITRESCU, com. Mănești.

5.2. După această perioadă se constată o modificare în ceea ce privește materialul de confecționat; anume, își fac apariția opincile de cauciuc care au rămas în opinia locuitorilor mai tineri ca element de tradiție: „de cînd se știe așa se îmbracă”²⁷.

5.3. Din seria articolelor de încălțăminte care se purtau nu numai în trecut dar și în etapa actuală în zona Dîmboviței superioare, o pondere însemnată o au *scarpeții* atestați de subiecți de cca 100 ani, ca apariție, alături de opinci. Spre deosebire de opinci care devin uitate, *scarpeții* cunosc o mare răspîndire fiind folosiți atît la muncile de cîmp și în jurul casei (în acest caz erau confecționați din piele și postav), cît și pentru lucrul la pădure, fiind de cauciuc²⁸.

O dată cu modificarea structurii rurale datorită noilor factori modelatori ce tind spre urbanizarea treptată a satului, se dezvoltă întreprinderi specifice, de factură urban-meșteșugărească; în acest context, amintim cooperativa meșteșugărească din comuna Cetățeni care producea *scarpeți* în serie și îi comercializa la târgurile apropiate (Lăicăi) dar și la Sibiu, Brașov și alte orașe din Moldova²⁹.

5.4. Pe lîngă *scarpeți*, în ultimele decenii ale secolului XX cîștigă tot mai mult teren alt gen de încălțăminte, de import urban, standard, anume *ghetele*, *bocancii*, *pantofii*. Se înscrie în fenomenul general de contaminare, de asimilare a factorului eterogen, nespecific structurii rurale tradiționale. Ne confirmă informatoarea Filofteia Marin din comuna Malu cu Flori: „Azi se poartă ghetă, bocanci, pantofi vara, altă dată opinci cu ciorapi din lînă și obiele”³⁰.

6.0. *Îmbrăcămîntea de deasupra*. Evoluția în timp la îmbrăcămîntea bărbătească se poate observa ușor la piesele vestimentare purtate deasupra vara sau iarna. Unele piese de port au dispărut în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, altele sînt pe cale de dispariție, în schimb unele cuceresc astăzi teren considerabil. Producția de haine în zona Muscel-Dîmbovița era în plină dezvoltare în secolul al XIX-lea, după cum se afirmă într-o publicație: „Țesăturile de lînă pentru fabricarea dimiilor, săricilor, plocadelor, scoarțelor și a altor haine țărănești precum și a pînzei de cînepă, in, bumbac și chiar a borangicului sînt făcute de femeile din zonă”³¹.

Evoluția unui port poate fi lămurită și prin denumirile pe care le-au avut sau le au actualmente anumite piese vestimentare. De exemplu, *lăibărica* a dispărut ca termen fiind înlocuită cu *vestă*, termen ce face parte din limbajul standard comun mai multor medii sociale. Pe de altă parte, termenul de *lăibărică*, atestat ca provenind din sășescul *Leibel*³², ne sugerează un împrumut din portul ardelenesc facilitat de ungurenii cu care conviețuiau alături.

²⁷ Inf. NIȚĂ FILOFTEIA, 40 ani, loc. Tătărani.

²⁸ Inf. CONSTANTIN C. IOAN, 42 ani, loc. Cetățeni.

²⁹ Idem.

³⁰ Vezi nota 20.

³¹ DIMITRIE PETREANU, *Manual de geografia județului Muscel*, București, 1889, p. 28.

³² ZAMFIRA MIHAIL, *Terminologia portului popular românesc din perspectivă etnolingvistică comparată sud-est europeană*, București, 1978, p. 132.

Laibărele sînt piesele care au suferit cele mai multe schimbări privind morfologia. Laibărul drept, de veche tradiție, foarte discret ornamentat, este mai obișnuit portului bărbătesc din zonele Bran, Muscel, Prahova³³. Pe lîngă faptul că s-a schimbat denumirea veche, tradițională, a acestei piese, se remarcă și o evoluție în materialul de confecționat. Înainte se lucrau din postav prelucrat în gospodărie iar în ultimele decenii erau confecționate din postav de lînă de cumpărat³⁴.

Minteanul a reprezentat un element costumar tipic pentru portul bărbătesc din zona cercetată care acum a dispărut complet fiind substituit cu paltonul de factură orășenească. *Minteanul* ca croială avea guler și se încheia pînă sus, tip considerat de Gh. Focșa ca fiind mai evoluat. Ca material se folosea dimia lucrată în casă care apoi era dusă la puiă la Malu cu Flori. În zona, de asemenea, subcarpatică, a Jiului de Sus acest tip de mintean era numit „sibienesc“, semn ce poate presupune o influență ardelenască produsă în aceleași condiții ca și în zona Dîmboviței superioare³⁵.

„Peste mintean, iarna purtau bărbații *zeghe* din dimie colorată natural“³⁶. Aceași denumire la același tip de haină lungă, țesută în gospodărie și dată la puiă, frecventă atît în zona Brașovului, cît și în cea a Dîmboviței și a Prahovei, confirmă și în acest caz legătura permanentă ce a existat între cele două versante ale Carpaților. Actualmente, această piesă este dispărută din repertoriul vestimentar bărbătesc.

Tot în timpul iernii, bărbații purtau *cojoace* de oaie cu mînci, ornamentate foarte discret, cît și *pieptare*, fie înfundate ce se deschideau pe umăr și sub braț, fie pieptare despicate în față³⁷. Aceste haine de blană își modifică în schimb croiala, renunțînd la cea tradițională, împrimutînd modele de tip urban.

7.0. Din analiza elementelor ce compun morfologic portul bărbătesc din Valea Dîmboviței Superioare, observăm că aceste piese prezintă o serie de aspecte comune cu portul bărbătesc din zona Bran, similitudinile sau identitățile costumare găsindu-și explicația în însuși procesul de evoluție a celor două porturi populare din aceste zone limitrofe, care au suferit aceleași transformări și prefaceri dictate de împrejurări și condiții economice și social-politice apropiate.

Desigur că portul popular bărbătesc din zona Bran³⁸, cît și cel din zona Dîmboviței prezintă mărci de diferențiere specifice oricărei zone etnografice distincte, însă se știe că tradiția locală, norma comunitară nu este imuabilă, statică și lipsită de procesualitate diacronică, ci, dimpotrivă, se adaptează noilor condiții, își remodelează conținutul și modul de manifestare în funcție de modificările intervenite în desfășurarea istoriei vieții sociale. În acest sens, un rol important îl au legăturile sau relațiile de comunicare stabilite între zonele învecinate, de peste Car-

³³ HEDWIG-MARIA FORMAGIU, *Portul popular din România*, Catalog tipologic, București, 1974, p. 143.

³⁴ Inf. NISTOR MIHAI, 48 ani, loc. Bărbuleț.

³⁵ GH. FOCȘA, *Op. cit.* p. 76.

³⁶ Inf. FILOFTEIA MARIN, 56 ani, loc. Malu cu Flori.

³⁷ Inf. SALOMIA D. NICA, 74 ani, loc. Tătărani.

³⁸ GEORGETA STOICA, OLIVIA MORARU, *Portul popular din zona Bran*, în *Studii și comunicări*, Muzeul Satului și de artă populară, București, 1981.

pați în cazul de față, care restructurează sensul tradiției locale pe linia evoluției sale firești. Așa explicăm evoluția comună a portului popular bărbătesc din aceste zone etnografice, prin legăturile cultural-economice cu Țara Românească și Transilvania, cu Brașovul, puternic centru comercial secole de-a rândul, un rol deosebit avându-l târgurile anuale, bîlciturile, nedeile³⁹, care constituiau puncte de contact cu negustorii din Țara Românească și Muntenia, cu meșteșugarii din satele, orașele și zonele vecine, mărfurile și deci articolele de port vehiculîndu-se în ambele direcții, permanent. Se adaugă, de asemenea, procesul roirii populației spre Țara Românească și invers, în secolele trecute, proces care a facilitat contacte și influențe semnificative în domeniul portului popular, introducînd noi piese vestimentare în configurația costumului. Însă, rolul hotărîtor în materializarea concepțiilor populare privind portul l-au avut schimburile comerciale dintre cele două zone, peste care s-a suprapus influența mediului urban, în perioadele mai recente, care au asigurat o parte din materia primă și a oferit posibilitatea de comparație între diferite piese vestimentare.

8. *Concluzie.* Se constată modificări în structura rurală tradițională. Trecerea de la un model cultural la altul a avut loc printr-o evoluție lentă, progresivă, fenomen de altfel, observat și în urma analizei portului popular bărbătesc din zona Dîmboviței superioare și zona Bran. Asistăm azi la o nouă configurație costumară ce decurge din însăși restructurarea modului de viață tradițional specific comunităților rurale din țara noastră.

³⁹ IOAN MOȘOIU, *Branul și Cetatea Branului*, București, Asociația Turist-Club, România, 1930.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Verfasser haben die Entwicklung der männlichen Trachtteile vom Obernen-Dimbovița Tal erforscht, durch eine gründliche Analyse der Bestandteile: Hemd, Hosen, Rock u.s.w.

Man hat die Schnittänderungen, die neuen Arbeitsmethoden, die neue Stoffe und Farben verfolgt, die alle eine starke Evolution des Schmuckes und der Farbe zeigen.

Man kann einige Ersetzungen des Zubehöres oder nebensächlichen Trachtteilen erwähnen, manchmal auch eine neue Terminologie der Bestandteile.

Der Grund dieser Änderungen ist: der lange Kontakt der volkstümlichen Bevölkerung mit den neuen städtischen Elemente, mit den neuen Industrieerzeugnisse, manchmal weil sie billiger waren; die Trachtänderungen erschienen auch wegen dem Kontakt der siebenbürgerischen Schäfer die ins Dimbovița Tal während des XVIII und des XIX Jahrhundert zogen und dort eine andere Trachtmode schauten.

Fig. 1. Port popular specific din Valea Dmboviței superioare.

Fig. 2. Bărbați îmbrăcați în port popular „ungurenesc” specific oierilor transilvăneni.

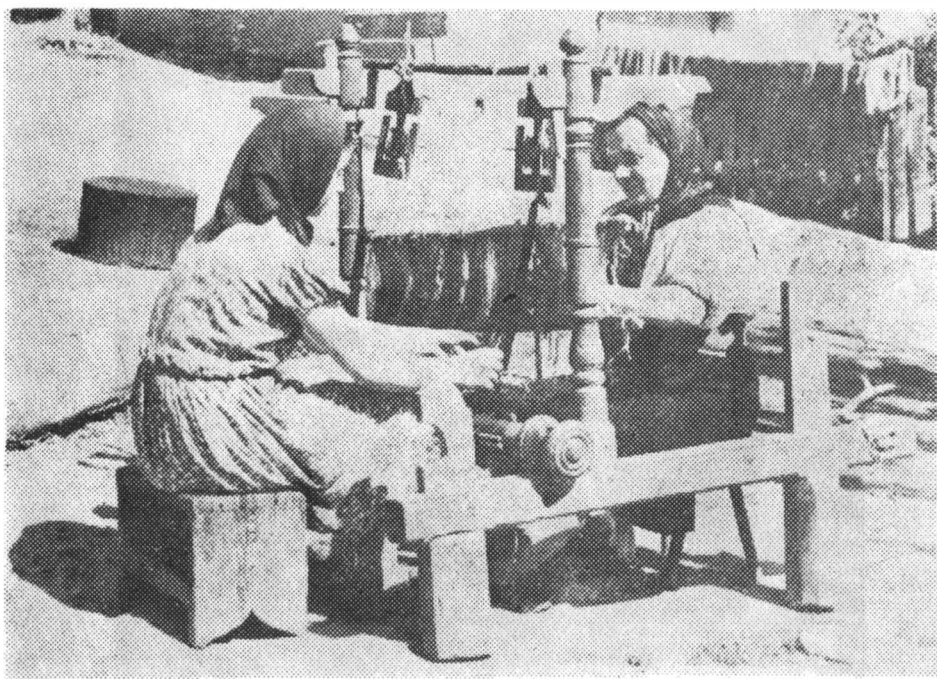

Fig. 3. Femei lucrînd la războiul de țesut.

Fig. 4. Femeie pieptănînd fuiorul de cînepă.

Fig. 5. Scarpeți încălțăminte purtată de localnici, expuși spre vânzare la târg.

MEȘTEȘUGURI ÎN BRAȘOVUL MEDIEVAL

de DORINA NEGULICI

De dezvoltarea forțelor și relațiilor de producție în evul mediu, înflorirea meșteșugurilor și comerțului, integrează Transilvania, începînd cu veacul al XV-lea, curentelor novatoare care cuprind întreaga Europă. Țara Birsei și cu precădere centrul ei economic Brașovul, cunoscut de acum încolo o înfloritoare viață meșteșugărească. În pofida vicisitudinilor istorice, aici se dezvoltă și se fructifică zestrea moștenită în domeniul producției materiale, într-o variată gamă de produse a căror faimă a depășit cu mult perimetrul orașului. Interesate de produsele brașovene au fost în primul rînd Țara Românească și Moldova, după cum ne-o dovedesc numeroasele privilegii acordate de domnii acestora începînd cu secolul al XIV-lea, registrele de vamă ale orașului, socotelile și bilanțurile breslelor. A existat, de altfel, de-a lungul întregii noastre istorii, o interdependență economică a țărilor române, căci dacă Transilvania aproviziona cu produse meșteșugărești Moldova și Țara Românească, acestea din urmă au constituit principalele surse de materii prime pentru atelierele transilvănene. Rolul Brașovului medieval în schimburile economice reciproce ca și în circulația valorilor materiale și culturale este deosebit.

La adăpostul masivelor ziduri de cetate, beneficiind de autonomia acordată, de confirmarea privilegiilor legate de exercitarea activității meșteșugărești, de interesul manifestat pentru viața orășenească din partea puterii centrale, începînd cu veacul al XV-lea are loc un proces amplu de proliferare a brănzelor meșteșugărești.

Prima formă de organizare a meșteșugarilor brașoveni, a fost cea a blănarilor la 1420, după care apar breslele lăcătușilor, cizmarilor, croitorilor, pielarilor și curelarilor, a fierarilor, țesătorilor și mănășarilor, alături de meșteșugurile din sectorul alimentar — măcelari, brutari, franzelari, turtari, morari.

Paralele cu statuarea diferitelor bresle, apar precizări privind gama de produse ce urma să facă obiectul unei anume meserii ceea ce va accelera procesul de delimitare a competențelor, proces ce continuă și în secolele XVI—XVIII, cînd vor fi atestate breslele arcarilor, aurarilor, alămarilor, frînghierilor, postăvarilor, tunzătorilor de postav, a țesătorilor de pînză, butnarilor, strungarilor în lemn, turnătorilor de cositor, cuțitarilor, sitarilor, olarilor, găitănarilor, năsturarilor, strungarilor în os etc.

Numărul mare al meșteșugarilor și ponderea în ansamblul economiei orașului le-au conferit dreptul de a ocupa funcții administrative și politice. Unii dintre ei ajung membri în sfatul orășenesc, alții vor ocupa cea mai înaltă demnitate a orașului, cea de jude regal. Tot ei sînt cei care au ridicat zidurile, bastioanele și turnurile de apărare care le-au fost apoi încredințate pentru întreținere și ca locuri din care în vremi de restriște trebuiau să țină piept dușmanului. Ele poartă denumiri conforme cu ale meseriilor constructorilor lor: bastionul țesătorilor, al aurarilor, fierarilor, postăvarilor, funarilor ș.a.

În zorii epocii moderne, o dată cu accentuarea destrămării relațiilor de tip feudal și pătrunderea crescîndă a formelor noi de tip capitalist, breslele se dovedesc din ce în ce a fi tot mai perimate constituind deja o piedică în evoluția firească a noilor relații de producție și a caracterului omogen al pieții interne. Mai ales după anul 1848 își pierde cu totul rolul stimulator și rezistă cu greu pînă la 1872 cînd vor fi desființate oficial, pentru a face loc dezvoltării sistemului de manufactură și fabrică.

Brașovul, centru economic cu vechi tradiții se va adapta noului sistem și va deveni încă de acum un centru industrial al cărui rol în economia românească cunoaște un curs ascendent.

Alături de documentele de arhivă privitoare la activitatea desfășurată de meșterii brașoveni au ajuns la noi și o bună parte a produselor lor, datorită pasiunii și abnegației colecționarilor din prima jumătate a acestui secol, iar din 1950 prin activitatea de cercetare științifică, de depistare și achiziționare desfășurată în cadrul Muzeului Județean Brașov.

Tot în anul 1950, ca sediu al noii instituții culturale brașovene a fost desemnată clădirea fostei primării sau Casa Sfatului. Clădirea reprezintă unul dintre cele mai importante monumente istorice ale orașului, ea fiind menționată documentar la anul 1420 ca sediu al breslei blănărilor. Pe parcursul veacurilor, datorită numeroaselor incendii și cutremure, edificiul necesită refaceri care vor modifica aspectul și compoziția inițială. În urma lucrărilor de refacere desfășurate între anii 1770—1774, clădirea primește aspectul actual, cu excepția acoperișului care se păstrează în forma actuală abia din anul 1910.

Timpe de peste cinci secole, Casa Sfatului a îndeplinit funcția de sediu administrativ și judecătoresc al Țării Bîrsei, a fost sediul Consiliului Comunal și al Centumviratului, a fost locul unde Mihai Viteazul, în marea sa împlinire, a convocat între 12—15 martie 1600 dieta Transilvaniei și tot din acest loc, românii brașoveni vor cere în primăvara anului revoluționar 1848, drepturi pentru națiunea lor. În piața care o înconjoară s-au desfășurat demonstrațiile pline de entuziasm și elan patriotic prilejuite de Unirea cea Mare de la 1 Decembrie 1918. Ea a fost și martora manifestațiilor îndreptate împotriva arbitrarului dictat de la Viena din 30 august 1940.

COLECȚIA OBIECTELOR DIN COSITOR

Produsele meșterilor cositorari, organizați în breaslă la 1568 (statutele ei datînd însă din anul 1572), au o valoare istorică și artistică deosebită. Ele păstrează mărci de meșteri — elemente de autenticitate, de identificare și încadrare în epocă. Se păstrează printre altele o candelă comandată de Constantin Brîncoveanu vestitului meșter Georg May II la 1691 lucrată în autentic stil românesc. Dintre cămile de cositor se remarcă cea care reprezintă în gravură Poarta Ecaterinei, datată la 1668 (Poarta Ecaterinei sau Poarta Valacce, una dintre cele patru căi de acces în cetatea Brașovului, care făcea legătura cu cartierul Șchei; se mai păstrează astăzi turnul exterior ridicat în 1559, avînd drept ornament stema orașului în stil Renaștere) și cea care are gravată pe corp cetatea Brașovului, datată la 1790. Reține atenția și platoul ornamental al cărui cîmp central reprezintă în relief cetatea Nürnberg.

Fig. 1 Cană
de cositor, 1688

Fig. 1 Tin cup,
1688

Fig. 2 Cană
de cositor, 1790

Fig. 2 Tin cup,
1790

Fig. 3 Platou cositor, sec XVIII

Fig. 3 Tin tray, XVIIIth century

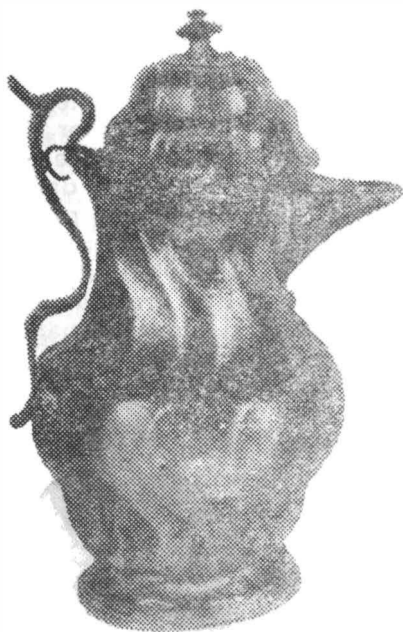

Fig. 4 Cană cositor, sec. XV

Fig. 4 Tin cup, XVth century

Fig. 5 Cană cositor, sec XVIII

Fig. 5 Tin cup, XVIIIth century

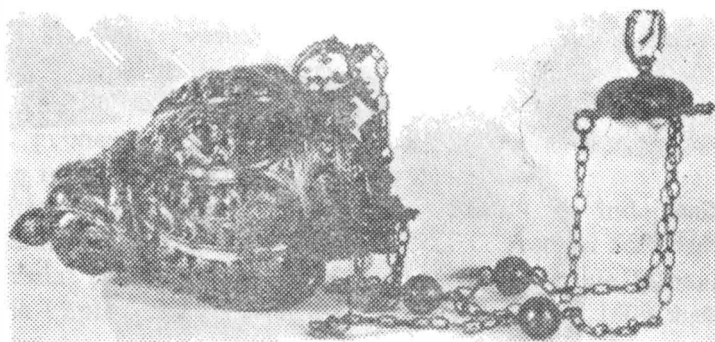

Fig. 6. Candelă, 1691, executată la Braşov pentru doamna Maria, soţia lui Constantin Brîncoveanu

Fig. 6 Icon lamp, 1671, manufactured in Braşov for Lady Maria, the wife of Constantin Brâncoveanu

Fig. 7 Platou cositor, sec. XVIII
Fig. 7 Tin tray, XVIIIth century

Fig. 8 Castron cositor, 1701
Fig. 8 Tin tureen, 1701

Fig. 9 Platou cositor, sec. XVIII
Fig. 9 Tin tray, XVIIIth century

Fig. 10 Capac cană de cositor,
sec. XVII

Fig. 10 Tin cup lid, XVIIth century

Fig. 11 Pahar din nucă de cocos
cu ferecătură de cositor, sec. XVIII

Fig. 11 Tin coated coconut cup,
XVIIIth century

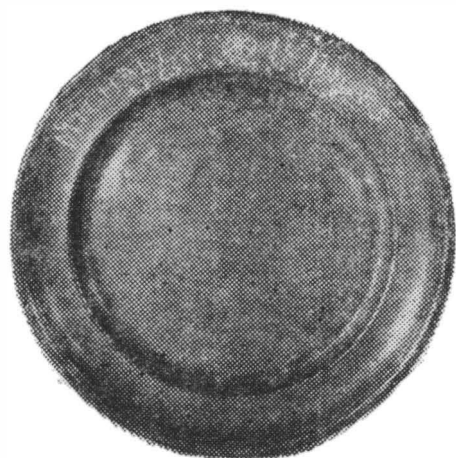

Fig. 12 Platou cositor, 1767

Fig. 12 Tin tray, 1767

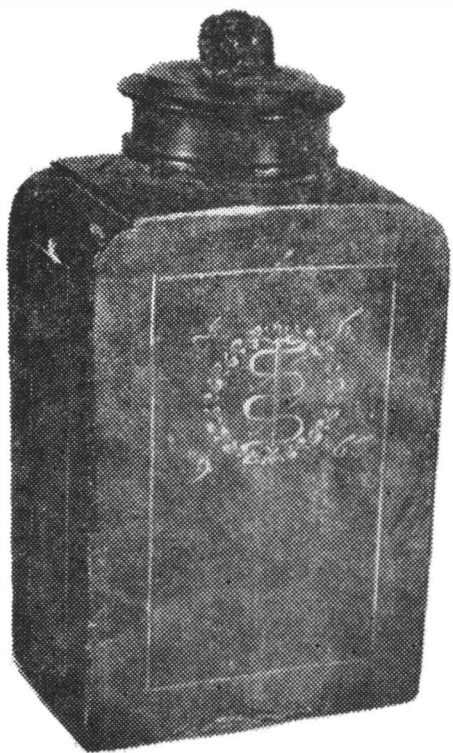

Fig. 13 Bidon cositor, 1696

Fig. 13 Tin can, 1696

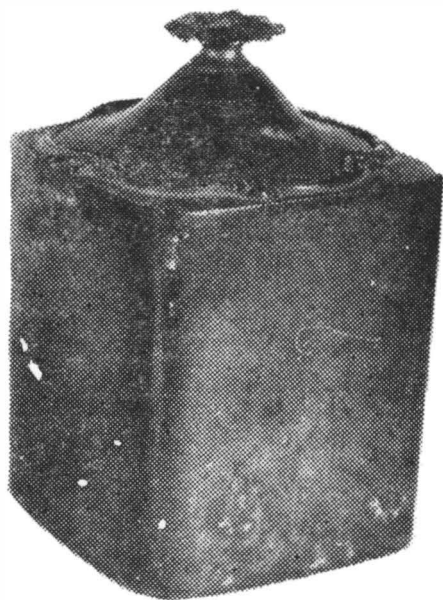

Fig. 14 Bidon cositor, sec. XVIII

Fig. 14 Tin can, XVIIIth century

COLECȚIA OBIECTELOR DIN ARGINT

Printre cele mai dezvoltate meșteșuguri orășenești se numără cel al argintăriei sau aurăritului. Breasla aurarilor este atestată la Brașov în anul 1511. Calitatea produselor meșterilor aurari dată atât de tehnica de turnare cât și de cea a ornamentării le-a impus pe piața externă. Se păstrează pocale, accesorii de vestimentație — brîie, paftale, nasturi —, obiecte de uz casnic. Colecția este întregită de produse de același fel provenind din alte ateliere transilvănene sau chiar din țările române.

Fig. 15 Pahar din argint aurit, poansonat, 1619.

Fig. 15 Stamped golden silver cup, 1619

Fig. 16 Pahar cu capac, argint aurit, 1674

Fig. 16 Golden silver lidden cup, 1674

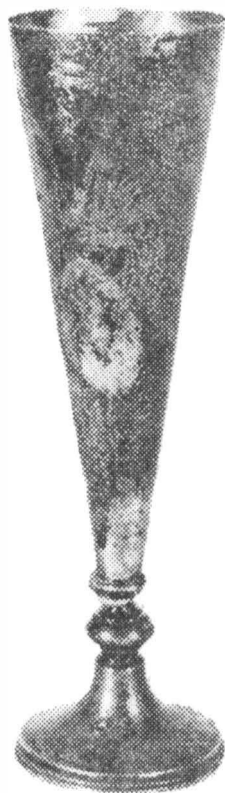

Fig. 17 Pahar din argint
sec. XVIII

Fig. 17 Silver cup,
XVIIIth century

Fig. 18 Pafta aurită, sec. XVIII

Fig. 18 Gold coated buckle, XVIIIth century

Fig. 19 Pafta cu pietre semiprețioase,
sec. XVIII

Fig. 19 Semiprecious stone buckle,
XVIIIth century

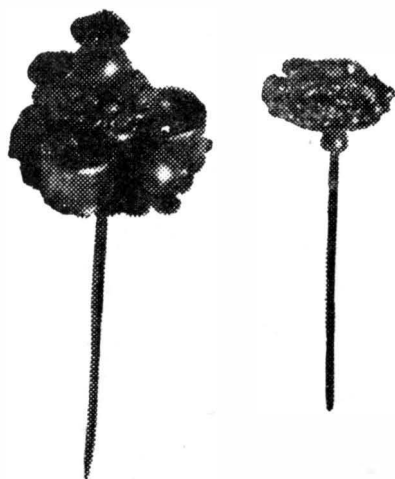

Fig. 20 Ace pentru prins marama,
sec. XVIII

Fig. 20 Kerchief needles, XVIIIth
century

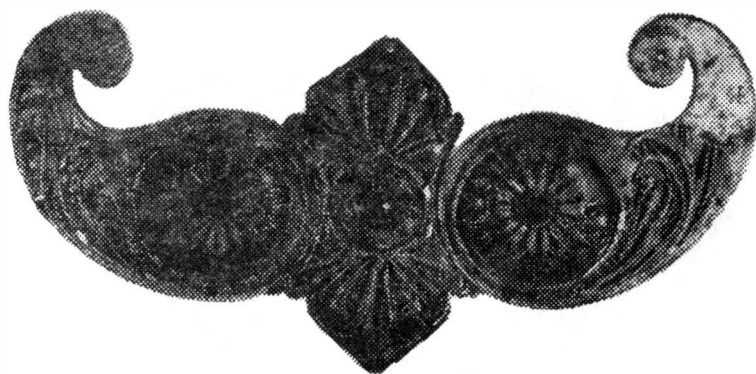

Fig. 21 Pafta din argint filigranat, pietre semiprețioase, sec. XVIII

Fig. 21 Filigree silver buckle with semiprecious stones, XVIIIth century

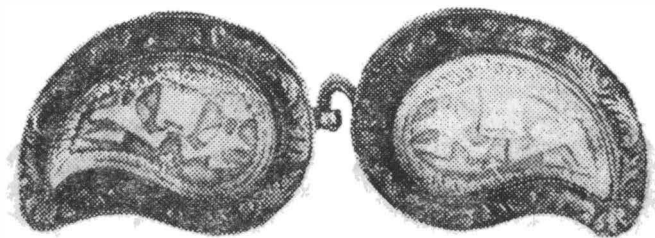

Fig. 22 Pafta din argint, cu aplicație de sidef, sec. XVIII

Fig. 22 Mother-of-pearl coated silver buckle, XVIIIth century

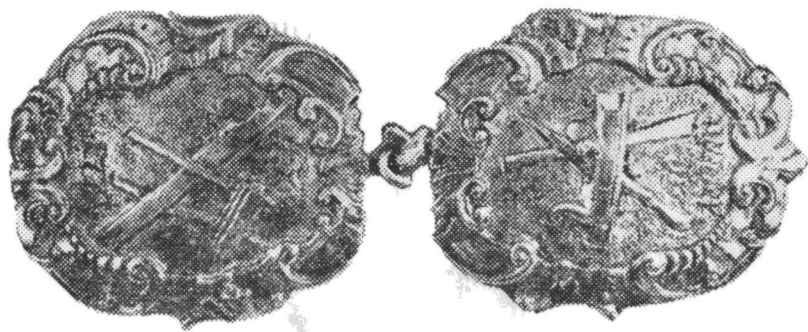

Fig. 23 Pafta din argint aurit, sec. XVIII

Fig. 23 Golden silver buckle, 1771

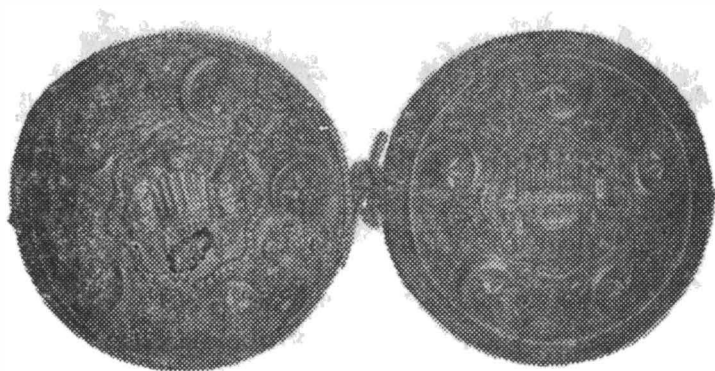

Fig. 24 Pafta, sec. XVII

Fig. 24 Buckle, XVIIth century

Fig. 25 Pafta argint aurit, sec. XVIII

Fig. 25 Golden silver buckle, XVIIIth century

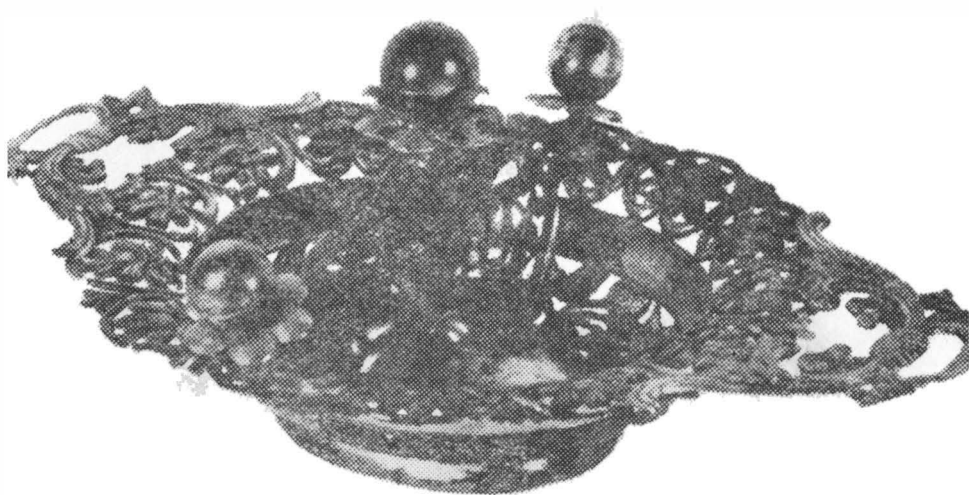

Fig. 26 Fructieră argintată, sec. XVIII

Fig. 26 Silver fruit dish, XVIIIth century

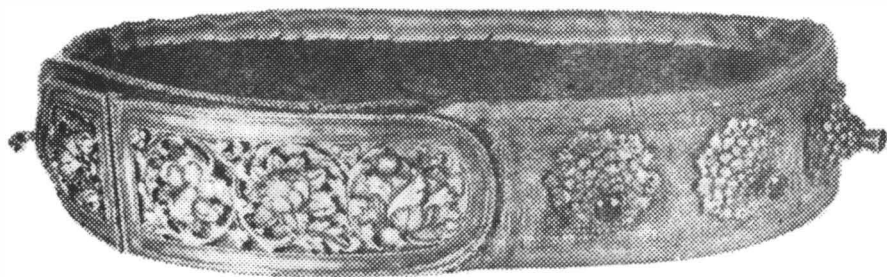

Fig. 27 Briu, sec. XVIII

Fig. 27 Girdle, XVIIIth century

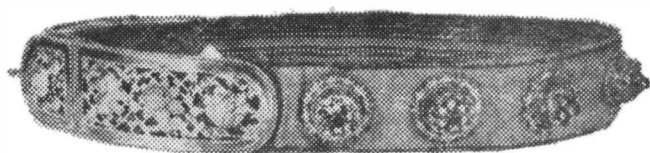

Fig. 28 Briu, sec. XVIII

Fig. 28 Girdle, XVIIIth century

Fig. 29 Briu, sec. XIX

Fig. 29 Girdle, XIXth century

TIPARE SIGILARE

O altă categorie de obiecte cu valoare în studierea vieții economico-sociale din perioada secolelor XVIII—XIX o constituie sigiliile. Remarcabilă este la aceasta arta gravurii în metal sau lemn, artă în care meșterii brașoveni erau renumiți.

Fig. 30 Sigiliu de meșter butnar, sec. XVIII

Fig. 30 Cooper master seal, XVIIIth century

Fig. 31 Sigiliul breslei geamgiilor,
1702

Fig. 31 Glaziers' guild seal, 1702

Fig. 32 Sigiliul breslei olarilor,
1819

Fig. 32 Potter's guild seal, 1819

Fig. 33 Sigiliul breslei ţesătorilor
de in, 1733

Fig. 33 Flax weavers' guild seal,
1733

Fig. 34. Sigiliu privat, sec. XIX
Fig. 34 Private seal, XIXth century

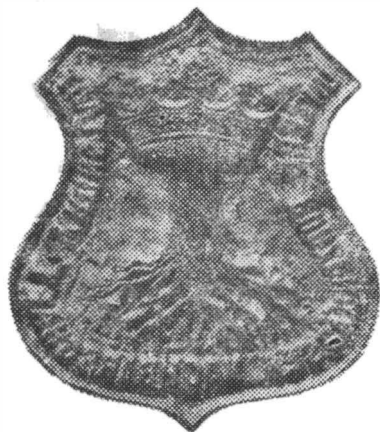

Fig. 35 Sigiliu de meşter argintar,
sec. XVIII

Fig. 35 Silversmith seal, XVIIIth
century

Fig. 36 Sigiliul vecinătăţii de jos
a străzii Porţii

Fig. 36 Gate Street Lower
Neighbourhood seal

COLECȚIA DE ARME

O bună parte a armelor din colecție reprezintă opere ale meșterilor arcari, scutari, săbieri și săgetari. Turnarea fontei pentru armele de foc a cunoscut la Brașov cea mai mare dezvoltare din întreaga Transilvanie. A existat aici un adevărat arsenal pentru armata regală și un adevărat depozit de armament pentru Țara Românească și Moldova.

Se întâlnesc în expozițiile din Casa Sfatului și de la Bastionul Țesătorilor (unul din cele șapte bastioane care flancau zidurile cetății și care se mai păstrează așa cum a fost renovat la 1753) arme albe — săbii, lănci, arbaletе, buzdugane dar și multe arme de foc, începînd cu țevi de arcebuze și pînă la pistoale sau mecanisme pentru astfel de arme. Interesante sînt și armurile și obiectele de harnașament expuse.

Fig. 37 Coif cu apărătoare pentru
gît din zale, sec. XV

Fig. 37 Knitted neck guard
helmet, XVth century

Fig. 38 Armură, sec. XV

Fig. 38 Armour, XVth century

Fig. 39 Cămaşă de zale, sec. XV

Fig. 39 Knitted shirt, XVth century

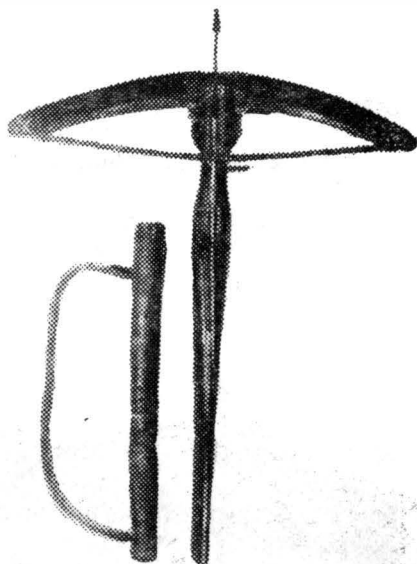

Fig. 40 Arbaletă cu tolbă pentru săgeţi, sec. XV

Fig. 40 Crossbow with arrow quiver, XVth century

Fig. 41 Buzdugan, sec. XV

Fig. 41 Mace, XVth century

Fig. 42 Pavăză transilvăneană, sec. XVI

Fig. 42 Transylvanian shield, XVth century

Fig. 43 Țeavă arhebus, sec. XV

Fig. 43 Archebus Stock,
XVth century

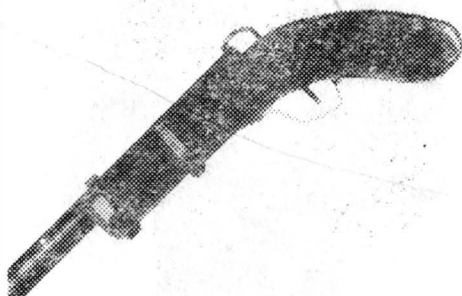

Fig. 46 Pistol, sec. XVIII

Fig. 46 Pistol, XVIIIth century

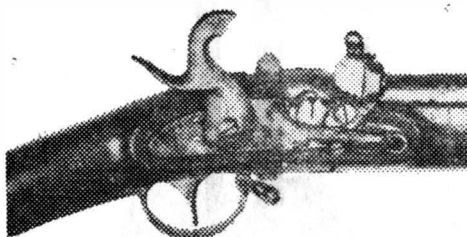

Fig. 44 Pistol cu cremene, sec. XVII

Fig. 44 Quartz pistol, XVIIIth
century

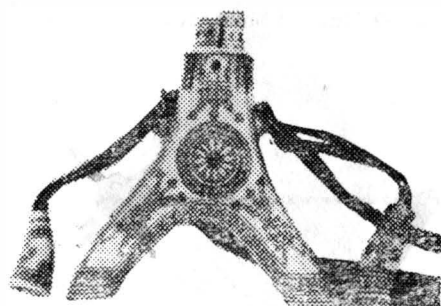

Fig. 47 Toc pentru praf de pușcă,
sec. XVIII

Fig. 47 Gun powder case,
XVIIIth century

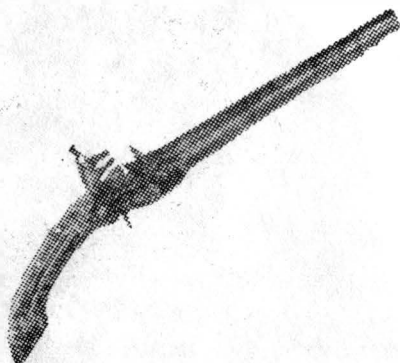

Fig. 45 Pistol cu cremene, sec. XVIII

Fig. 45 Quartz pistol, XVIIIth
century

Fig. 48 Pușcă, mecanism cu cremene,
Fig. 48 Quartz mechanism gun,
XVIIIth century

COLECȚIA OBIECTELOR DIN LEMN

În domeniul prelucrării lemnului, a existat un număr mare de ramuri specializate. Pe lângă rotari și dulgheri — atestați din secolul al XIV-lea — iau ființă breslele tîmplarilor (1520), a butnarilor (1523), strungarilor în lemn (1536), a căror activitate este strîns legată de dezvoltarea generală a orașului. Foarte căutate erau produsele rotarilor-căruțași care confecționau vestitele căruțe de tip taborit necesare campaniilor militare, care pentru transportul mărfurilor, trăsuri.

Dintre produsele meșterilor în lemn, care se păstrează în colecția muzelului brașovean, rețin atenția lăzile de breaslă datînd din perioada secolelor XV—XIX și care reprezintă, aproape fiecare, un stil artistic, obiecte de mobilier, firme comerciale, convocatoare de breaslă. Tot aici se află și „omulețul din lemn“, figurina montată în 1698 la clopotul orar din turnul Casei Sfatului, pentru a bate numărul orelor.

Fig. 49 Ladă de breaslă, sec. XV

Fig. 49 Guild trunk, XVth century

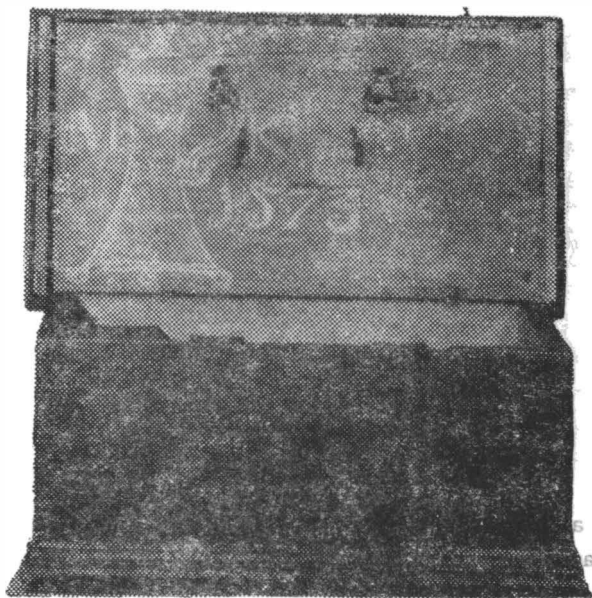
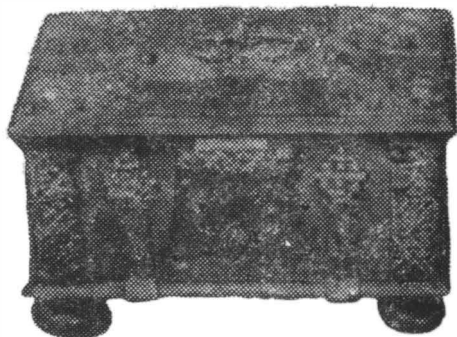

Fig. 50 Lada breslei cositorilor, 1573

Fig. 50 Tinsmiths' guild trunk, 1573

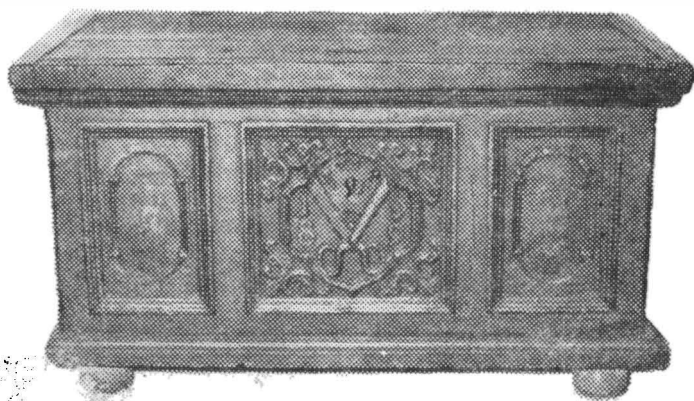

Fig. 51 Lada breslei croitorilor, 1689

Fig. 51 Tailors' guild trunk, 1689.

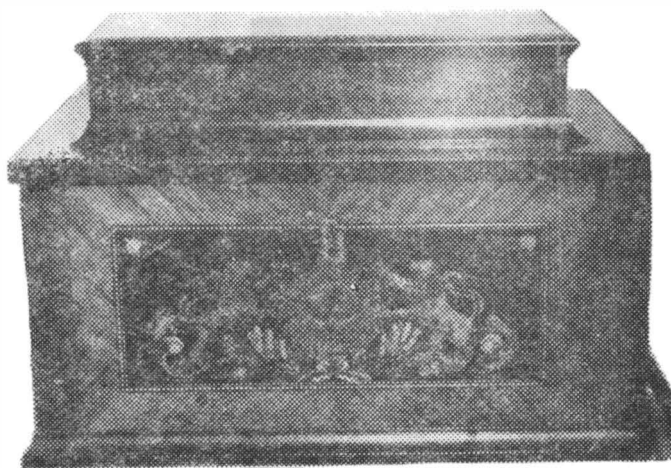

Fig. 52 Lada breslei covrigarilor, 1835

Fig. 52 Cracknel cooks' guild trunk, 1835.

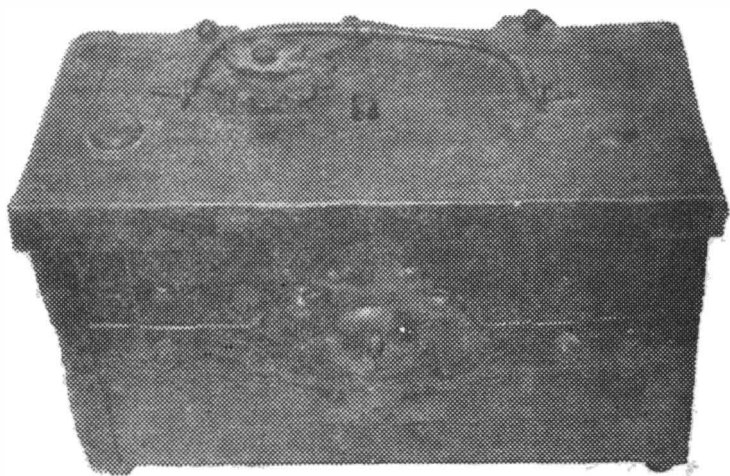

Fig. 53 Ladă breaslă, sec. XVII
Fig. 53 Guild trunk, XVIIth century

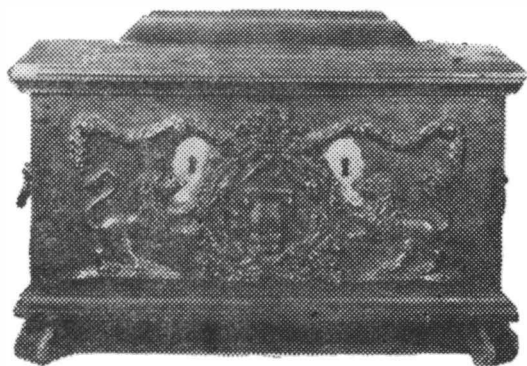

Fig. 54 Lada breslei butnarilor, 1799
Fig. 54 Coopers' guild trunk, 1799

Fig. 55 Statuetă provenind de la
ceasul din turnul Casei Sfatului,
sec. XVII

Fig. 55 Statuette from the clock
in the city Hall tower,
XVIIth century

Fig. 56 Spetează de scaun, 1706

Fig. 56 Seat brack, 1706

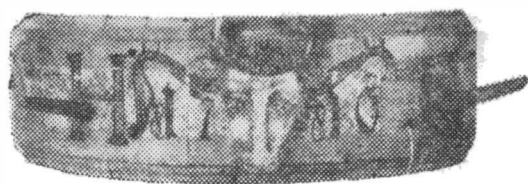

Fig. 57 Firmă de măcelari, 1710

Fig. 57 Butcher's sign, 1710

COLECȚIA DE ORFEVRERIE ȘI PRODUSE DIN ARAMĂ

Meșterii fierari organizați în breaslă la anul 1478 (aveau datoria de a apăra cetatea din bastionul care le purta numele, situat pe locul Arhivelor Statului de astăzi), se specializează în lăcătuși, potcovari, cuțitari ș.a. Asemenea celorlalți meșteșugari ei sînt adevărați artiști într-ale meseriei. Produsele lor: lacăte, zăvoare, nenumărate tipuri de chei, ferecături pentru lăzi, ornamente utilizate în decorarea clădirilor etc., sînt nu numai foarte ingenioase dar și elaborate.

La fel se prezintă produsele meșterilor alămari, organizați în breaslă în anul 1554. Între obiectele de aramă se remarcă două tăvi pentru uz casnic, ornamentate cu bogate arabescuri și cu inscripții de tipul scrierii cufi combinat cu obișnuita scriere arabă, ajunse la noi prin filieră turcească.

Aceste colecții, mărturii peste veacuri ale unei intense vieți materiale și spirituale trăită de Brașov, completează în chip fericit patrimoniul Muzeului Județean (arheologic, numismatic, de artă plastică și etnografic). Ele constituie valoroase materiale pentru studiul istoriei locale, pentru organizarea de expoziții tematice, racordînd această importantă instituție cu largi reverberații educative la viața spirituală a țării.

Fig. 58

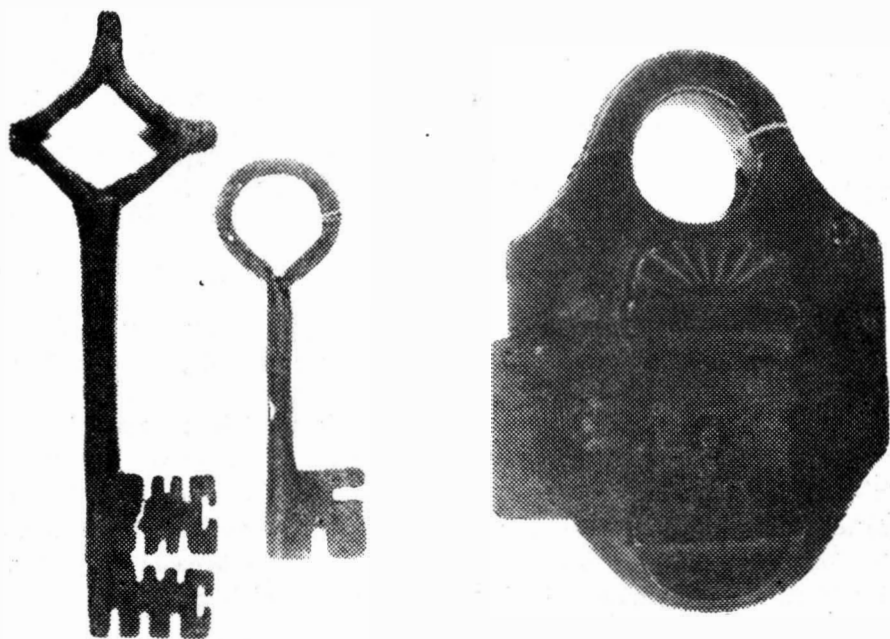

Fig. 58—65 Chei, ornamente pentru broaște de porți, ciocan de poartă, lacăt, sec. XVI—XVIII

Fig. 58—65 Keys, gatelock ornaments, gate hammer, padlock, XVIth—XVIIIth centuries

Fig. 61

Fig. 62

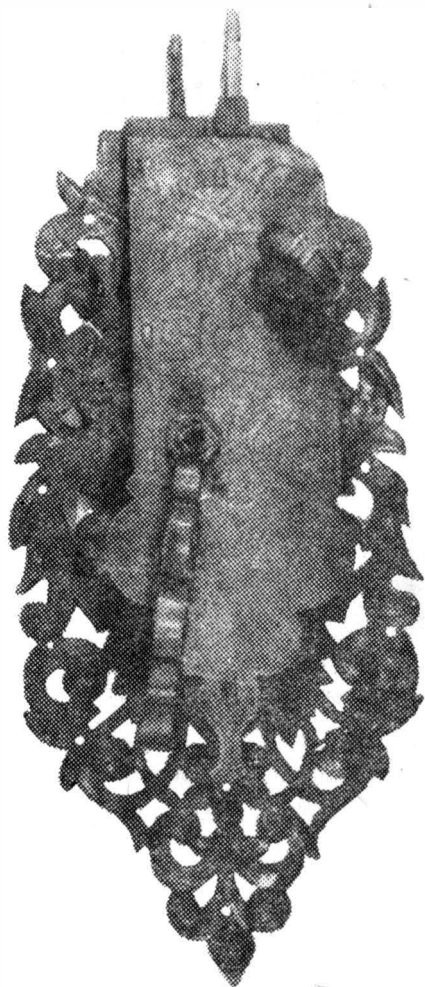

Fig. 63

Fig. 64

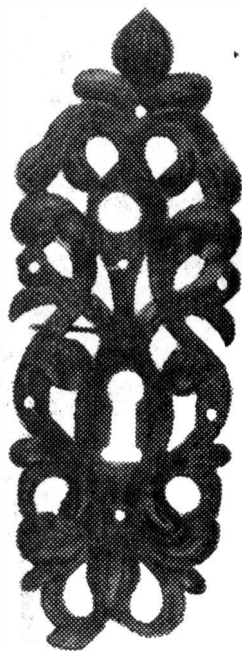

Fig. 65

Fig. 66 Mojar, sec. XVII
Fig. 66 Mortar, XVIIth century

Fig. 67 Mojar, sec. XVII
Fig. 67 Mortar, XVIIth century

Fig. 68

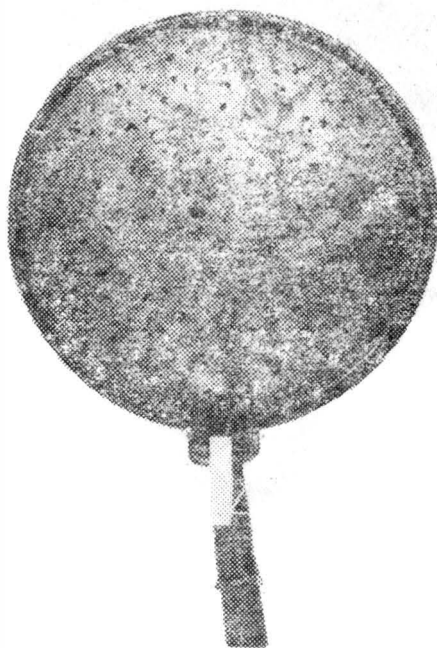

Fig. 69

Fig. 68—72 Produse ale breslei arămarilor, sec. XVII—XIX
Fig. 67—72 Coopersmiths' guild products, XVII—XIXth centuries

Fig. 70

Fig. 71

Fig. 72

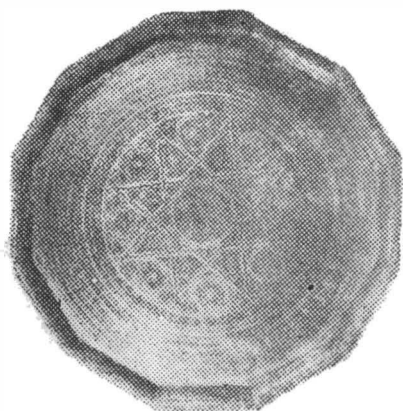

Fig. 73

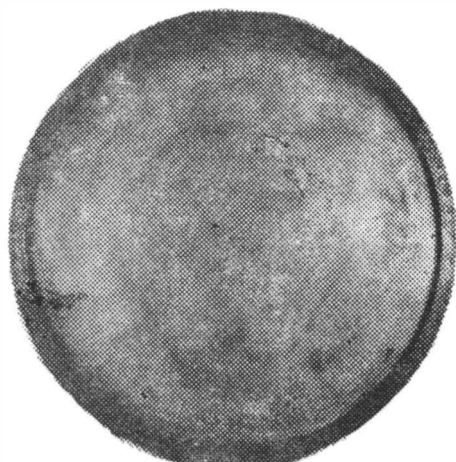

Fig. 74

Fig. 73—74 Platouri de aramă de proveniență orientală, sec. XVI

Fig. 73—74 Oriental copper trays, XVIth century

CEASURI

Colecția de ceasuri cuprinde aproape toate genurile, începînd de la ceasurile cu mecanism de lemn (secolul XV), pînă la cele de buzunar lucrate în argint sau argint aurit, cu cadrane emailate și frumos decorate, specifice secolului al XIX-lea.

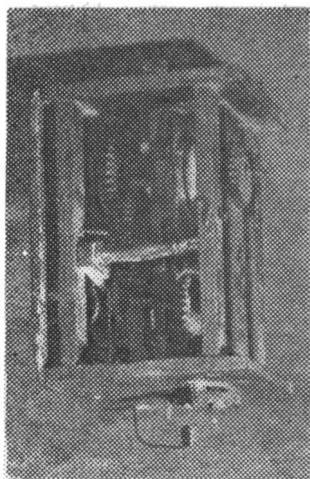

Fig. 75 Mecanism pentru ceas, din lemn, sec. XV

Fig. 75. Wooden clock mechanism, XVth century

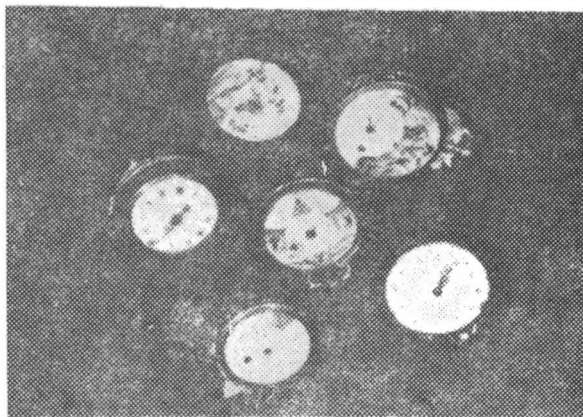

Fig. 76 Ceasuri de buzunar, sec. XIX

Fig. 76 Pocket watches, XIXth century

COLECȚIA OBIECTELOR DE IMPORT

Alături de produsele brașovene se mai păstrează și o serie de obiecte — porțelanuri, ceramică, faianță, sticlă, pipe, tabachere, arme de proveniență central și vest europeană — ateliere vieneze, italiene, germane, englezești, franceze și de proveniență orientală. Prezența lor este explicată de numeroasele relații comerciale pe care le-a întreținut Brașovul cu zonele amintite și de faptul că aici a existat un număr relativ mare de colecționari de „antichități“.

Fig. 77

Fig. 78

Fig. 77—82 Porțelan, faianță, sticlă opalină de proveniență central europeană, sec. XVIII—XIX

Fig. 77—82 Porcelain, faience, opaline glass ware of central European source, XVIIIth—XIXth centuries

Fig. 79

Fig. 80

Fig. 81

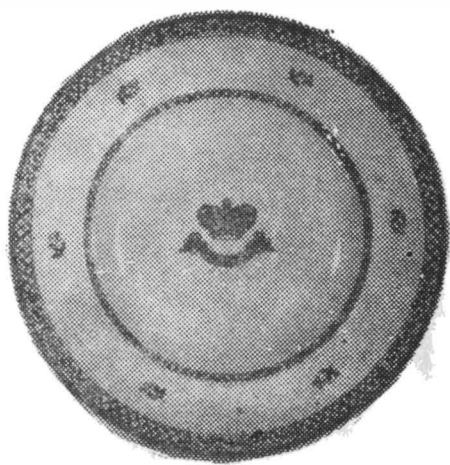
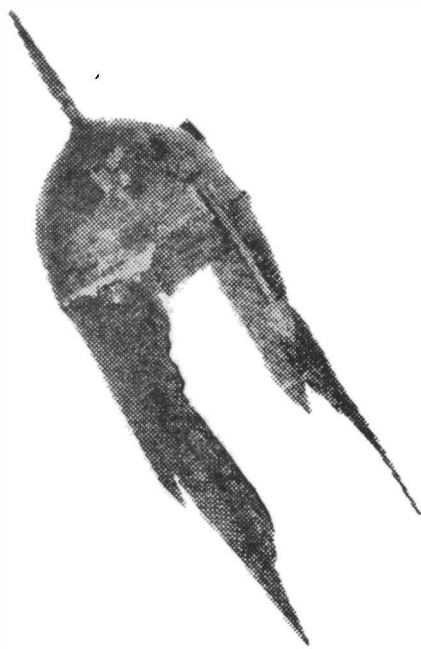

Fig. 82

Fig. 83 Arc tătărăsc cu săgeți,
sec. XVFig. 83 Tatar bow, with arrows
XVth centuryFig. 84 Coif cu apărătoare de zale,
ornament aurit, proveniență
orientală, sec. XVIFig. 84 Knitted guard, gold coated
ornament helmet of oriental source,
XVIth century

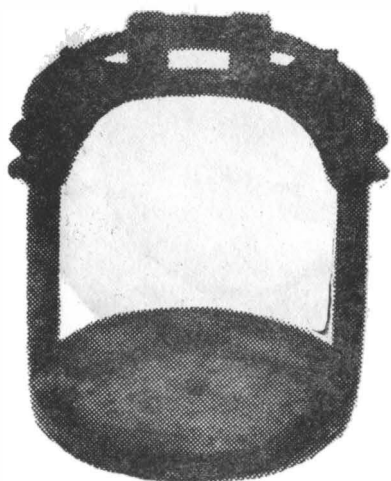

Fig. 85 Scăriță de șa, proveniență
orientală, sec. XVI

Fig. 85 Oriental stirrup,
XVIth century

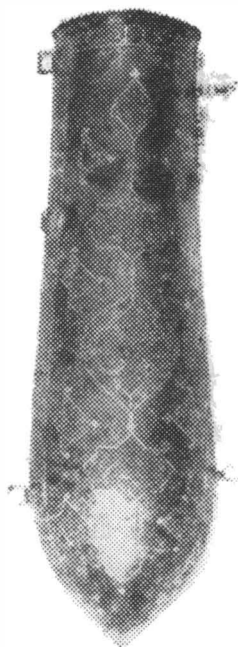

Fig. 86 Apărătoare de braț,
ornament aurit, proveniență
orientală, sec. XVI

Fig. 86 Gold coated ornament arm
guard, of oriental source,
XVIth century

Fig. 87

Fig. 87—89 Tabachere din argint, sec. XIX
Fig. 87—89 Silver tobacco boxes, XIXth century

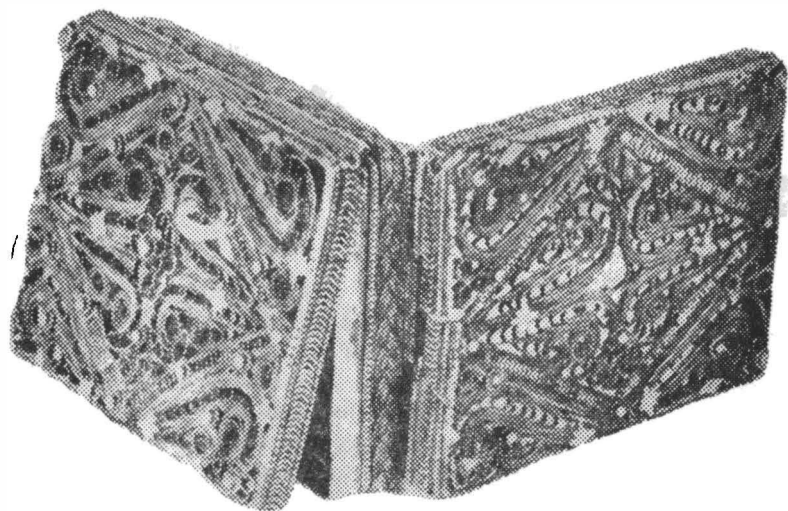

Fig. 88

Fig. 89

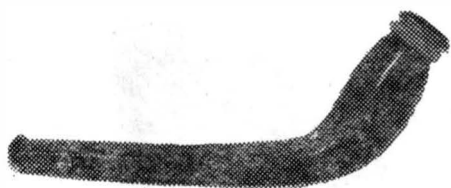

Fig. 90

Fig. 91

Fig. 92

Fig. 93

Fig. 90—93 Pipe din chihlimbar și os, sec. XIX
 Fig. 90—93 Bone and amber pipes, XIXth century

CRAFTS IN MEDIEVAL BRAȘOV

The development of the forces and relations of production in the Middle Ages, the flourishing of the trade and crafts, allowed Transylvania to take its share in the novating trends involving the whole Europe. Henceforth, the Barsa Land, and most notably its economic centre, Brașov, run in a period of prosperous craftsmanship.

Despite the historical vicissitudes, it was here that the dowry inherited in the field of material production developed and fructified itself in a varied range of products whose fame passed well beyond the perimeter of the town. The first to be interested in Brașov-made products were Moldavia and Wallachia, as it has been proved by the numerous privileges licensed by their voivodes beginning with the 14th century, the custom registers of the town, the accountings and balance sheets of the guilds. Besides, in the course of our whole history, the Romanian Countries permanently remained economically interdependent, as Transylvania supplied with handicraft goods both Moldavia and Wallachia, these latter being the main sources of raw materials for the Transylvanian workshops. Medieval Brașov played a special rôle in the reciprocal economic exchanges, as well as in the circulation of material and cultural values.

Sheltered inside the massive walls of the fortress, deriving advantage from the self-governing right granted, from the confirmation of the privileges related to the craftsmanship, and from the interest the central authority was showing in urban life development, an extensive process of guild proliferation takes place, beginning with the 15th century.

The first guild in Brașov was organized in 1420, by the furriers, and that was followed by the guilds of the locksmiths, shoemakers, tailors, curriers and strap-makers, blacksmiths, weavers and gloves, together with those acting in the food sector: the guilds of the butchers, bakers, white-loaf makers, flat-cake makers, and millers.

Parallel to the foundation of various guilds, specifications are issued concerning the range of products that were to be assigned to a given trade and, thus, the process of competency determination is speeded up, throughout the 16th, 17th, and 18th centuries as well, when the guilds of the bow makers, goldsmiths, brass hammerers, rope twisters, cloth weavers, cloth shearers, coopers, tissue weavers, wood turners, tin moulders, cutlers, sievers, potters, lace makers, button makers, bone turners, &c., have been attested.

The great number of craftsmen and their share in the whole of the town economy granted them the right to occupy political and administrative functions. Some of them become members in the town council, others work their way up to highest office in the town, namely the royal judge. They erected walls, bastions, and defence towers, the administration subsequently entrusted to them to keep and face the enemy in distress times. The buildings were given the guild-names of their erectors: the weavers' bastion, the goldsmiths' bastion, the blacksmiths' bastion, the cloth-makers' bastion, the rope-twisters' bastion, &c.

At the break of the modern epoch, when feudal relations gradually perish and new, capitalist forms progressively overcome, the guilds lose their actuality and already appear as an obstacle in the natural evolution of the labour relations and internal market homogenization. After 1848, especially, their stimulative power completely wears down, and the hardly resist till 1872, when they are officially abrogated, to give way to the development of the factory-based system.

As an economic centre with established reputation, Braşov adapted itself to the new system, becoming an industrial centre with increasing weight in the Romanian economy.

Together with the archives documents concerning the Braşov artisans' activity, a great deal of their products also came to us, due to the passion and abnegation of the art collectors, during the first half of our century, and to the scientific research activity (tracking down and acquisition) carried on in the History Museum of Braşov, since 1950.

In 1950, the History Museum has been assigned the former mayoralty, or the City Hall building. This is one of the most important historical monuments of the town, being documentary attested in 1420, as furriers' guild headquarters. The numerous fires and earthquakes that occurred in the course of time imposed certain restorative work to be done, which modified the outer appearance and initial composition of the building. Except for the roof, whose present-day aspect dates from 1910, to the building is given the existing configuration after the restoration between 1770—1774.

For more than five centuries, the City Hall remained the administrative and judiciary centre of Barsa Land: the Communal Council and the Centumvirate resided there, and it was there that Michael the Brave convoked the Diet of Transylvania, between the 12th—15th of March, 1600; also, the Romanians from Braşov gathered there to ask for the rights of their nation, in the spring of the revolutionary year 1848. The enthusiastic patriotic meetings occasioned by the Great Union on December 1st, 1918, took place in the square surrounding the City Hall. This square also accomodated the demonstrations against the arbitrary dictate from Vienna, on August 30th, 1940.

THE COLLECTION OF TIN OBJECTS

The tinsmiths' guild was organized in 1568; however, specific regulations are issued in 1572. The tinsmiths' products have an outstanding historical and artistic value. They can be authenticated, identified and dated due to the master's stamps they bear. Among other tin objects, an icon lamp is preserved, worked in authentic Romanian style, that was ordered by Constantin Brancoveanu to the famous master Georg May II, in 1691. From among the tin jugs, remarkable is the engraved one representing the Ecaterina's Gate, or the Porta Valacce, one of the four entrance points in the fortress of Brașov, which opened the way to the Schei ward, dated 1688 (nowadays, only the outer tower still exists, erected in 1559, bearing the arms of the town in Renaissance style), and the engraved one bearing the Brașov fortress on its body, dated 1790. The decorative plateau, whose central field represents, in relief, the fortress of Nürnberg, draws attention, too.

THE COLLECTION OF SILVER OBJECTS

The silver- and gold-ware trade counts among the most developed urban trades. In Brașov, the goldsmiths' guild is attested in 1511. The high quality of the gold-ware, both due to the casting technique, and the ornamentation work, imposed them on the external market. Goblets, clothing accessories, girdles, buckles, buttons, household objects are preserved. The collection is completed with similar objects coming from other Transylvanian workshops, or even from the Romanian countries.

SEAL MOULDS

Seals are another category of objects having significant value in studying the economic and social life of the 18th and 19th centuries. Remarkable are the wood or metal engravings, which made the Brașov craftsmen famous.

THE COLLECTION OF ARMS

The collection mostly includes bows, arrows, swords, and shields by local masters. Brașov was the main fire arm iron casting centre of Transylvania. An arsenal for the royal army and arm stocks for the Romanian countries were piled up there, too.

The exhibitions from the City Hall and the Weavers' Bastion (one of the seven bastions flanking the walls of the fortress, which is still kept as it was restored in 1753) feature side arms (swords, spears, cross-bows, maces), as well as numerous fire arms, such as archbus barrels, pistols, or mechanisms for similar weapons. Displayed are some interesting armours and also harnessing accessories.

THE COLLECTION OF WOODEN OBJECTS

In the field of wood processing, several specialized branches existed. In addition to wheelwrights and carpenters (attested in the 14th century), the joiners' guild (1520), coopers' guild (1523), and wood turners' guild (1536), whose activity is closely related to the general development of the town, come into being. Much appreciate were the products of the wheelwrights-carters, such as the Taborite-type carts, used during military campaigns, which made them famous, the merchandise carriages, and coaches.

Among the wooden items collected in the Braşov Museum, of special interest are the guild trunks dating from the 15th—19th centuries, most of them illustrating a different artistic style, the furniture, the commercial signs, the guild summons. Included in the same collection is the 'wooden little man', the figurine mounted on the hour bell, in 1698, to beat the top of the hour.

THE COLLECTION OF GOLD, SILVER AND COPPER WARE

The smith master's guild came into being in 1478. The blacksmiths had the duty to defend the fortress from their bastion, which was situated in the place of the present-day State Archives. The masters specialized themselves, becoming locksmiths, farriers, or cuttlers. Like the other craftsmen, they were real artists. Their products, such as padlocks, ornamental locks for trunks, building ornaments, &c., are very ingenious and elaborate state-of-the-art objects. Similar quality have the products of the brass-smiths, whose guild was founded in 1554.

From among the copperware, two household trays are remarkable, decorated with rich arabesques and Kufic type letterings, associated with the usual Arabic inscriptions, which came to us through Turkish channels.

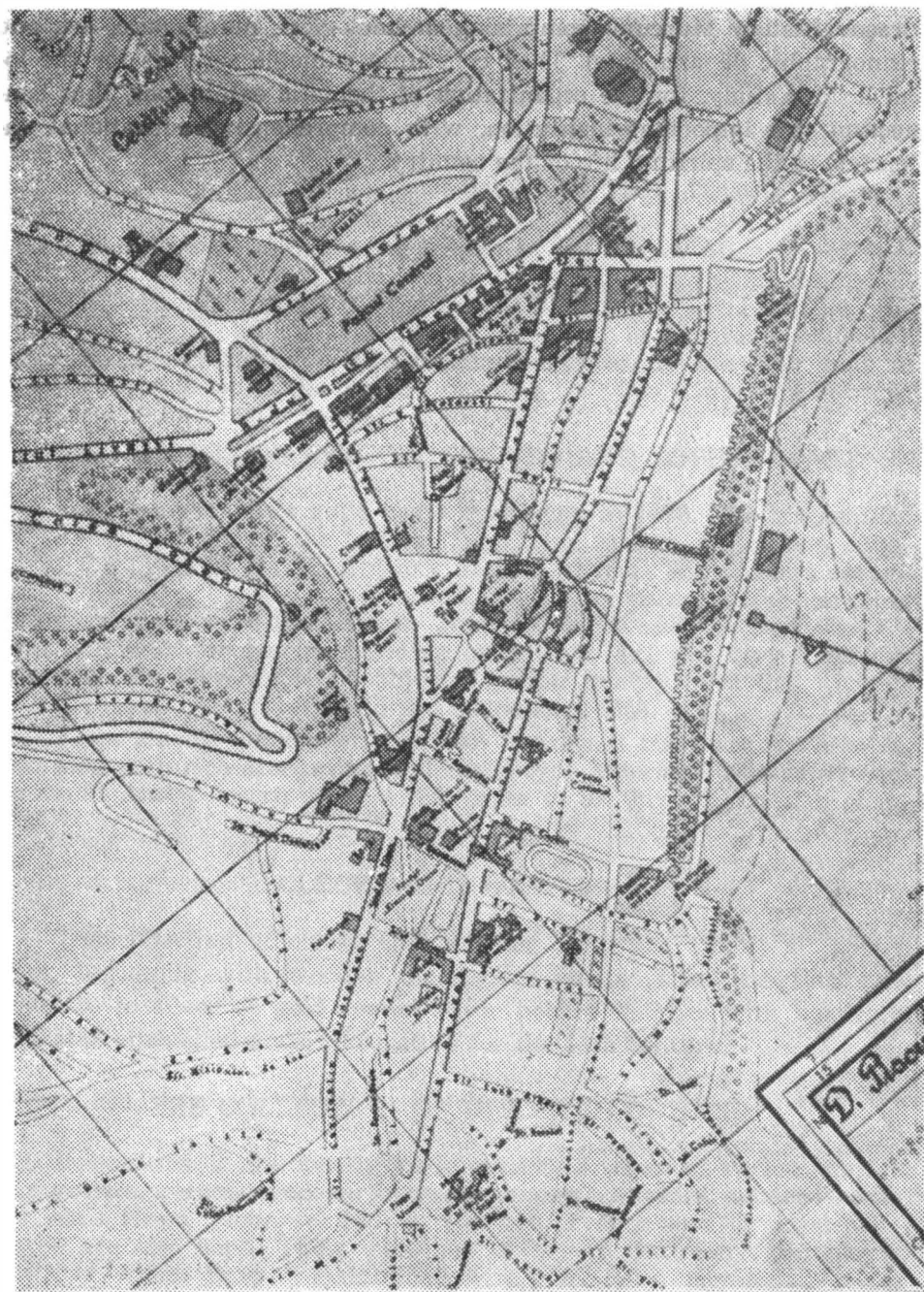
CLOCKS AND WATCHES

The collection of clocks and watches comprises almost all known types, beginning with wooden mechanism clocks (from the 15th century), up to silver or gold coated silver pocket watches with beatifully decorated enamelled dials, illustrative for the 19th century.

THE COLLECTION OF IMPORTED OBJECTS

In addition to the locally made objects, a series of various objects — porcelain, ceramic and earthenware, glassware, pipes, tobacco boxes, and arms (from Viennese, Italian, German, French and Oriental sources) —, are also kept. Their presence is due to the many commercial relations which Braşov maintained with the above mentioned zones, as well as to the fairly great number of 'antiques' collectors that lived here.

All these collections, everlasting proofs of the intense material and spiritual life of Brașov lead, fortunately complete the patrimony of the Brașov History Museum (comprising archaeological, numismatic, art, and ethnographic departments). They constitute valuable supplies for the local history study, for the organization of thematic exhibitions, thus connecting this important institution, with comprehensive educational valencies, to the spiritual life of the country.

CATALOGUL HĂRȚILOR VECHI (SEC. XVI—XVIII) AFLATE ÎN COLECȚIA MUZEULUI JUDEȚEAN BRAȘOV

de MĂRIUCA RADU

O componentă esențială a activității muzeale o constituie desigur cercetarea științifică îmbinată cu valorificarea patrimoniului și concretizată în elaborarea unor cataloage de colecții.

În acest sens, Muzeul județean Brașov cuprinde colecții de o mare valoare istorică, documentară și artistică, între care se numără și colecția de hărți vechi (sec. XVI—XVIII). În număr de 53, acestea provin din două colecții particulare¹, aparținând cunoscuților oameni de cultură și animatori ai vieții muzeale brașovene din perioada interbelică; este vorba de Julius Teutsch² și D.Z. Furnică³, aceștia donându-le Muzeului Țării Bîrsei și respectiv Muzeului „Astrei”⁴.

•
• •

Domeniul geografiei istorice a fost destul de puțin abordat. Desigur că autoritatea în materie rămîne Marin Popescu-Spineni, care s-a ocupat în lucrările sale, *România în istoria cartografiei pînă la anul 1600*, vol. 1, București, 1938 și volumul mai recent *România în izvoare geografice și*

¹ „Colecționarea de hărți a început cu multe secole în urmă. Le putem găsi în biblioteci și arhive dar și în colecțiile particulare. Din cauza distrugerilor repetate și chiar a dispariției lor, hărțile au devenit rarități de mare valoare”. *Cartographia hungarica, I. Magyarország Férképei a XVI és XVII; Századból fakszimile kiadásban összeállította Nemes Clara; Karten Ungarns aus dem 16. und 17. Jahrhundert Faksimileausgabe zusammengestellt von KLARA NEMES*, Magyar Helikon Cartographia, 1972 (studiul introductiv, p. 3).

² *Mitteilungen des Burzenländer sächsischen Museums*, Heft 1—4, Brașov, 1937, p. 123—125.

³ SANDA MARIA BUTA, *Vechi colecții care stau la bazele muzeului din Brașov*, în *Cumidava*, IX-I, Brașov, 1976, p. 179—187.

⁴ Colecțiile celor două muzee brașovene constituie nucleul patrimonial al Muzeului județean Brașov, îmbogățit substanțial în cei 39 de ani de existență.

cartografice, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1978, numai de acele hărți străine și autohtone referitoare la spațiul carpato-danubiano-pontic. Pe aceleași coordonate, dar de această dată limitate la spații regionale, mai amintim lucrările lui Constantin C. Giurăscu, *Știri despre populația românească a Dobrogei în hărți medievale și moderne*, Muzeul regional de arheologie Dobrogea, Constanța, 1966 și a Anei Teșu-Turdeanu, intitulată: *Oltenia — geografie istorică în hărțile secolului al XVIII-lea*, Edit. Scrisul românesc, Craiova, 1975.

Pentru Brașov și Țara Bîrsei, cercetătoarea Minerva Nistor, aduce o contribuție deosebită în studiul: *Brașovul în izvoare cartografice și iconografice (sec. XV—XIX)*, dar așa cum este firesc, locul important este ocupat de stampele și planurile care prezintă orașul în diferitele etape de construcție, hărțile neavînd în acest context decît rolul de a suplini lipsa acelor documente legate de mai puțin cunoscutele începuturi ale orașului Brașov.

Pentru hărțile reprezentînd alte teritorii decît ale țării noastre, materialele de specialitate (exceptînd istoricul cartografiei) sînt quasi-inexistente. Singurele materiale depistate sînt: catalogul cercetătoarei maghiare Nemes Clara, *Cartographia Hungarica*, vol. I, referitor la hărțile sec. XVI—XVII, privind Ungaria și ținuturile vecine, dînd însă și o serie de date privind activitatea unor cartografi sau școli cartografice celebre, precum și o serie de dicționare, ca: *Meyers Konversation Lexicon*, Leipzig, 1889 și *Brockhaus' Conversation — Lexicon*, Leipzig, 1882 (ambele în cîte 16 volume). Dicționarele ne-au folosit alături de *Atlasul istoric*, Editura didactică și pedagogică, București, 1971, în identificarea teritoriilor sau provinciilor istorice ale căror granițe nu mai corespund cu cele de astăzi.

•
• •

Prin întocmirea acestui studiu introductiv am căutat să ne situăm de această dată pe poziția istoricului-geograf. Scopul pe care ni l-am propus constă în principal în a semna aceste hărți atît specialiștilor cît și marelui public, deci de a le valorifica din punct de vedere patrimonial și în al doilea rînd de a scoate la lumină acele aspecte legate de istoria universală în general și de istoria patriei în special.

•
• •

Dar mai întîi, pentru redarea unei imagini cît mai complete despre hărți, este necesară o scurtă incursiune în istoria cartografiei.

Această știință, al cărui fruct îl constituie harta, este izvorîtă din setea de cunoaștere a omului, din dorința ardentă de a-și autodepăși

condiția. „Harta — scria George Vâlsan — este un prilej de gândire personală. Ea lasă fiecăruia libertatea de gândire pe care nu ți-o lasă în aceeași măsură rindurile unei cărți unde ești legat cel puțin în timpul citirii de cuvintele și felul de judecată al autorului”⁵.

Hărțile apar, desigur sub o formă primitivă (împletituri de scoici cu liane, pietre cioplite) încă din cele mai vechi timpuri. Dovezi în acest sens ne aduc etnografii care au constatat aceste manifestări „cartografice” la popoarele din Australia, Oceania și Insulele Polineziene⁶.

Pentru antichitate se impun grecii, întemeietorul cartografiei fiind considerat Hecateu din Milet (sec. VI î.e.n.), iar culmea acestei științe (cu toate greșelile care se vor transmite Evului Mediu) este atinsă de învățatul alexandrin Claudius Ptolemeu (sec. II e.n.). *Geographia* sa ne dă date prețioase și coordonate destul de exacte, inclusiv despre localitățile vechii Dacii.

Romanii, mari cuceritori, interesați în menținerea vastului lor imperiu, preiau de la greci doar latura practică a problemei, lăsându-ne o bogată informație geografică sub forma itinerariilor, descrierilor istorico-geografice, a hărților schematice, de forma *Tabulei Poutingeriene*⁷.

Evul Mediu, în schimb, care și-a întors ochii de la observarea naturii, a însemnat în ceea ce privește harta un pas înapoi față de antichitate. *Mapamondurile*, ovale sau pătrate, aveau în centru Ierusalimul sau Roma, ca axă orizontală Marea Mediterană, iar ca axă verticală linia Thanais (Don) — Nil. Paradisul se găsea în dreapta. Erau reprezentate foarte schematic Africa, Asia și Europa, iar părțile îndepărtate nu erau reprezentate — nu se știa nimic despre ele, deci nu interesau. Monștri și scene biblice împodobeau aceste fanteziste hărți, suplinind lipsa informațiilor. *Mapamondurile* erau în orice caz un rău tovarăș pentru corăbierii care se aventurau spre ținuturi necunoscute⁸.

Mapamondurile erau și o reflectare a gândirii schematice a evului de mijloc, când „dincolo de ei, oamenii luau contact cu realitatea fizică prin intermediul unor abstracții mistice și pseudo-științifice, natura fiind

⁵ GEORGE VÂLSAN, *Noțiuni de cartografie*, București, 1930, p. 6.

⁶ N. FRADKIN, *Din istoria hărții*, București, 1961, p. 15—18; GEORGE VÂLSAN, *op. cit.*, p. 9—10.

⁷ VINTILĂ MIHĂILESCU, *Geografie teoretică. Principii fundamentale. Orientare generală în științele geografice*, București, 1968, p. 53; MARIN POPESCU-SPINENI, *România în izvoare geografice și cartografice*, București, 1978, p. 80—81, 84. *coperiri geografice*, București, 1971, p. 38—39; *Meyers Konversation Lexikon*, vol. 5, Leipzig, 1889, p. 756, capitolul *Cartographia* (inclusiv schița mapamondului).

⁸ G. Vâlsan, *op. cit.*, p. 10; G. Goldenberg, S. Belu, *Epoca marilor descoperiri geografice*, București, 1971, p. 38—39; *Meyers Konversation Lexikon*, vol. 5, Leipzig, 1889, p. 756, capitolul *Carlographia*.

compusă din cele patru elemente — pământul, apa, aerul și focul. Vi-ziunea asupra universului grefată pe miturile antice personifică forțele naturii într-o ciudată cosmografie: cele patru fluvii ale paradisului (Tigr, Eufrat, Gange, Nil) și cele patru vânturi⁹.

Datorită corăbierilor catalani, genovezi și venețieni care navigau de-a lungul țărmurilor în vederea găsirii sau stabilirii de debușee comerciale, apare *portulanul*, care nu era o hartă propriu-zisă, ci, mai degrabă o descriere în cuvinte a coastelor și porturilor, un fel de ghid care dădea distanțele, obstacolele și căile posibile de traversare¹⁰.

Portulanul dă o imagine corectă a Mării Negre, Mediteranei și țărmurilor Atlanticului, cu forme și distanțe mult mai apropiate de adevăr decît hărțile antice. Singura lor mare greșală este că reprezintă tot cuprinsul hărții pieziș, astfel că Marea Neagră este arătată mult mai la nord (Londra apare astfel în dreptul gurilor Dunării). Eroarea vine din faptul că pe atunci nu se cunoștea abaterea acului busolei de la direcția N/S (declinația magnetică a fost descoperită mult mai târziu)¹¹.

Marile descoperiri geografice îmbinate cu efervescența Renașterii, au dat un puternic impuls cartografiei. Posibilitatea cunoașterii de noi ținuturi cumulată cu setea de îmbogățire (aurul, argintul, mirode-niile), apariția noilor teorii asupra Pământului, nevoia de hărți tot mai complete, mai exacte, izvorîte dintr-o necesitate practică, au dat o lovitură mortală vechii cartografii. Hărțile se schimbau neconținut, căci geografii se luau la întrecere în toate centrele de cultură din apus să facă harta cea mai bună și deci cea mai folositoare, cea mai căutată. Cartografia începe din nou a fi studiată și ia avînt¹².

De-a lungul secolelor XVI și XVII apar tot mai multe hărți bazate nu pe speculație ci pe măsurători, producîndu-se o adevărată revoluție în cartografie. Deși cu unele inexactități inerente, forma Pământului este definitiv stabilită.

Datorită cererii sporite de hărți, a rentabilității meșteșugului, apar pe cuprinsul Europei adevărate școli cartografice. De exemplu, veacul al XVII-lea este dominat de două asemenea școli: *olandeză* — întemeiată

⁹ JACQUES LE GOFF, *Civilizația occidentului medieval*, Editura științifică, București, 1970, p. 196, 197, 198; elementele menționate apar și în hărțile secolului al XVII-lea, ca motive decorative; astfel le găsim într-o hartă a lui Guiljelmus Blaew de pe anul 1600. O copie a acestei hărți, tipărită la Toronto în Canada în anul 1932, se găsește în colecția de hărți a Muzeului județean Brașov.

¹⁰ S. GOLDENBERG, S. BELU, *op. cit.*, p. 39; G. VÂLSAN, *op. cit.*, p. 11; CORNELIU BUCHHOLZER, PETRE ROTARU, *Istoricul cartografiei*, Ediția a II-a, București, 1937, p. 56.

¹¹ G. VÂLSAN, *op. cit.*, p. 12.

¹² *Ibidem*, p. 13—14; S. GOLDENBERG, S. BELU, *op. cit.*, p. 80.

de Mercator și Ortelius și continuată de Blaew, Hondius și Visscher și franceză condusă de Sanson¹³.

Pentru sfârșitul secolului XVII și cel următor se impune școala cartografică de la Nürnberg, al cărei reprezentat de seamă rămîne Johann Baptist Homann și apoi urmașii acestuia cunoscuți sub numele de „urmașii (moștenitorii) lui Homann“.

În secolul XVIII, hărțile se generalizează, sînt dezlegate marile probleme ale cartografiei matematice (Suchius, Piccard, Cassini), iar măsurarea longitudinii și latitudinii devine obligatorie¹⁴. Totodată asistăm în acest frămîntat veac XVIII și la o specializare a hărților determinată de amplificarea cunoașterii dar și de dese războaie care necesitau informații cît mai detaliate și care însemnau și tot atîtea păci finalizate prin cedări și retrocedări de teritorii. Exista din acest punct de vedere o adevărată întrecere între cartografi de a da la iveală documente cartografice tot mai complete și mai exacte. La toate acestea trebuie să mai adăugăm faptul că de cele mai multe ori hărțile erau monopol regal, ceea ce aducea diferitelor coroane europene venituri considerabile.

O altă cauză a generalizării hărților o constituie tehnica de lucru ceea ce duce la sporirea considerabilă a tirajelor. Din acest punct de vedere harta cunoaște un drum aproape paralel cu tiparul.

La început, documentele cartografice erau pictate de mînă, pe hîrtie sau pergament¹⁵. La jumătatea secolului al XV-lea a urmat xilografura (gravura în lemn); deși gravura în metal va apărea către 1430¹⁶, fiind apoi aplicată și hărților¹⁷, totuși xilografura va persista vreme îndelungată, datorită faptului că era mai ieftină.

Gravura în aramă produce o adevărată revoluție în cartografie, Prin realizarea unor hașuri extrem de fine și în general a unor detalii pe care lemnul nu le putea înregistra, hărțile devin adevărate opere de artă, martore fidele ale epocii în care au fost create¹⁸.

Lipsa exactității geografice era deseori suplinită de aspectul ar-

¹³ ANA TOȘA-TURDEANU, *Oltenia — geografie istorică în hărțile secolului al XVIII-lea*, Craiova, 1975, p. 7.

¹⁴ CORNELIU BUCHHOLZER, PETRE ROTARU, *op. cit.*, p. 72.

¹⁵ *Cartographia hungarica*, (studiul citat, p. 7—8).

¹⁶ ALBERT FLOCON, *Universul cărților*, București, 1976, p. 128—129.

¹⁷ Primii tipografi care aplică gravura în aramă în realizarea hărților sînt Conrad Schweynheim și Arnold Bucking, iar Johannes Scholt încearcă în 1513 harta în culori. Vezi: Karl Schottenlocher, *Das alte Buch*, Berlin, 1921, p. 198.

¹⁸ *Cartographia hungarica*, (studiul citat, p. 9).

tistic. Gravorii își puneau întregul talent și imaginația, împodobind hărțile cu cartușe artistice, cu stampe reprezentând orașe și monumente, cu numeroase figuri și scene alegorice, precum și simboluri heraldice. Artistul, desigur la indicațiile autorului, descoperă sensuri mai adânci, devenind nu numai un observator ci chiar un comentator al epocii sale. Hărțile, cu aspectul lor îngrijit, reprezentau din punct de vedere artistic acea cale de mijloc între concretețea naturii și abstracția pură¹⁹.

Dacă pentru lumea veche care își trăgea rădăcinile din cultura greco-romană se mergea pe elemente în general cunoscute, lumea nouă, plină — pentru europeni — de ciudățenii a stîrnit artiștilor gustul fabulosului și al debordantei fantezii²⁰.

De la cuplul autor-gravor, datorită dezvoltării producției de hărți, se va ajunge la funcționarea pe lîngă școlile cartografice a unor edituri și tipografii²¹; asistăm deci la o sensibilă diviziune a muncii și în acest domeniu. O persoană sau o echipă va întocmi măsurătorile și desenul, apoi va interveni gravorul (din păcate, de cele mai multe ori numele artistului va rămîne necunoscut, alteori se va semna modest într-un colț al hărții) apoi editorul sau tipograful.

*
• •

În istoria cartografiei un loc important a fost ocupat de țările române. Între primii autori de hărți originale privind spațiul carpato-dunăreano-pontic îi amintim pe umaniștii transilvăneni: Nicolae Olahus, Georg Reichsdorf și Johannes Honterus. Ei ne dau date prețioase despre români, afirmînd unitatea de neam, origine, limbă și obiceiuri ale românilor din Țara Românească, Moldova și Transilvania²².

Ne vom opri în continuare la brașoveanul Johannes Honterus, umanist de talie europeană, care a avut o contribuție prodigioasă și în domeniul cartografiei întocmind primele hărți originale ale țărilor române.

În anul 1530 vedea lumina tiparului lucrarea lui Honterus, intitulată *Rudimenta Cosmographica*, conținînd numeroase date despre români.

¹⁹ ANDREI CERNEA, *De la portulan la vederea turistică*, București, 1977, p. 29—30.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ Pentru secolul al XVII-lea cea mai importantă întreprindere de acest gen devine cea a familiei Blaew din Amsterdam (*Cartographia hungarica*, studiul citat, p. 10).

²² Dacia va apărea și în Evul Mediu în hărțile unor cartografi străini. Hărțile o menționau numai în amintirea trecutului glorios și a faptului că provincia aparținuse odinioară Imperiul roman. MARIN POPESCU-SPINENI, *România în istoria cartografiei pînă la anul 1600*, I, București, 1938, p. 20.

Tot în acest volumaș apărea și o hartă a lumii cuprinzând și cele două Americi abia descoperite²³.

Același Honterus este și autorul primei hărți originale a Transilvaniei, întocmită între anii 1530 și 1532 pe baza cercetărilor personale, fiind pentru prima dată când apar unitățile administrative, relieful, apele, așezările omenesti²⁴. Se cunosc astfel și preocupările pe linie geografică ale lui Honterus, el fiind primul profesor ce predă această materie în gimnaziul brașovean organizat de el.

O altă hartă întocmită de marele umanist brașovean privea țările române, reunite generic sub numele de Dacia²⁵, însemnând o recunoaștere a ideii de unitate statală a țărilor române. Astfel, poporul român se imperii: Habsburgic, Otoman și Țarist, din nou în orbita cartografiei și în primul rînd prin latinitatea limbii²⁶.

La sfîrșitul secolului al XVII-lea și în secolul următor, țările române intră, grație poziției lor strategice, aflată la confluența celor trei mari imperii: Habsburgic, Otoman și Țarist, din nou în orbita cartografiei europene. Cunoașterea condițiilor fizico-economice și strategice ale pămîntului românesc devenea absolut necesară o dată cu transformarea țărilor române în teatru de operațiuni militare²⁷.

În rest, țările române vor apărea o dată cu prezentarea ținuturilor meritul de a fi întocmit (la început pentru Transilvania, apoi pentru Oltenia) hărți pe baza unor minuțioase măsurători la fața locului²⁸.

În rest, țările române vor apărea odată cu prezentarea ținuturilor bazinului dunărean; hărțile, deși vor înregistra unele îmbunătățiri față de secolele anterioare, se vor remarca și acum mai mult prin aspectul estetic, conținutul rămînînd destul de schematic²⁹.

Cartografia națională, alături de geografie și istorie va renaște o dată cu lucrările întocmite de Constantin Cantacuzino și Dimitrie Cantemir³⁰.

*
*
*

În ceea ce privește modul de prezentare al hărților, în lipsa unui „model“, ne-am gîndit să le grupăm în ordine cronologică, bineînțeles respectînd și criteriul aceluiași autor sau al școlii cartografice respective.

²³ GERNOT NUSSBÄCHER, *Viața și opera lui Honterus*, București, 1981, p. 34—35.

²⁴ MARIN POPESCU-SPINENI, *România în izvoare...*, p. 123—124; MINERVA NISTOR, *Brașovul în izvoare cartografice și iconografice (sec. XV—XIX) în Cu-midava*, IX, Brașov, 1976, p. 8—9.

²⁵ JOHANNES HONTERUS, *Rudimenta Cosmographica*, Corona, 1541, p. 86—87; aceeași hartă mai apare și în ediția din anul 1542 la p. 70—71.

²⁶ MARIN POPESCU-SPINENI, *op. cit.*, p. 114.

²⁷ ANA TOȘA-TURDEANU, *op. cit.*, p. 7—8.

²⁸ MARIN POPESCU-SPINENI, *op. cit.*, p. 181—190; MINERVA NISTOR, *op. cit.*, p. 201.

²⁹ ANA TOȘA-TURDEANU, *op. cit.*, p. 7—8.

³⁰ MARIN POPESCU-SPINENI, *op. cit.*, p. 202—204.

În aceeași ordine de idei am întocmit și un model de fișă de catalog, care să cuprindă următoarele rubrici: 1. *autorul*; 2. *titlul*: pe care l-am redat în limba originală; 3. *executantul* (adică cel care a gravat placa de aramă); deși, de cele mai multe ori numele gravorului (artistului) lipsește, totuși îl regăsim în unele hărți semnat pe unul din colțuri cu apelativul „sculpsit”. De mai multe ori, numele gravorului ne-a folosit în datarea documentelor cartografice; 4. *editorul*: îl recunoștem după formula: „ab lucem edita” (scoasă la lumină, adică editată n.a.); 5. *tipograful/tipografia*: pentru tipograf se folosește formula: „excudit”; iar pentru tipografie se folosește substantivul: „officina”, de exemplu: „Officina Homanniana” (adică tipografia lui Iohann Baptist Homann de la Nürnberg — sec. XVIII, n.a.). Desigur, trebuie să avem în vedere faptul că în sec. XVII—XVIII nu există o diferențiere netă între editură și tipografie, acestea de multe ori funcționând împreună, 6. *locul de apariție*: în cazul în care acesta nu a fost menționat în hartă l-am indicat noi în paranteze drepte după localitatea unde cunoaștem că autorul respectiv și-a desfășurat activitatea. Dacă nu am cunoscut nici acest lucru am indicat doar țara; 7. *datarea*: unele hărți sînt datate; pe celelalte le-am datat aproximativ, folosind următoarele criterii:

- anii de activitate ai autorului, tipografiei sau gravorului;
- evenimente istorice prezentate sau sugerate, căutînd să restringem cît mai mult intervalul — ca exemplu concret, dăm harta peninsulei Moreea, în scurta perioadă de recucerire venețiană; cartușul hărții reprezintă leul venețian în postură de distrugător al turcilor. Desigur că am datat harta în intervalul de protectorat venețian, deci între anii 1699—1709;
- după stil;

8. *dimensiunile*: în centimetri; 9. *materialul*: după mai multe variante încercate pentru ca să ajungem la conciziunea de stil pe care ne-am propus-o, am adoptat următoarele formule: planșă pe hîrtie (pentru o hartă simplă), planșă colorată (cînd apar culori pe porțiuni sau în contur) și planșă pe suport textil (simplă sau colorată, după caz). Nu am mai menționat tehnica de lucru, deoarece pentru colecția pe care o avem în studiu, rămîne unitară. Toate hărțile sînt gravuri în aramă; acest lucru se recunoaște ușor după șanțul din apropierea marginii hîrtiei, rezultat din trecerea planșei prin placa de aramă, iar culorile erau aplicate manual; 10. *limba*: în care este redactat titlul hărții și numeroasele notițe explicative. Bineînțeles că cea mai uzitată rămîne latina medievală, apoi germana, franceza, engleza și italiana: uneori textele sînt bilingve. Traducerea a trebuit să fie integrală, deoarece textul în limba germană, de exem-

plu, conține mai multe detalii, care ne puteau fi de folos în datare, decît textul în limba latină. Pentru a nîu îngreuna prezentarea nu am mai menționat întotdeauna limbile în care apar localitățile. Pentru țările române, de pildă, localitățile au de cele mai multe ori denumiri italiienizate sau pentru Boemia, de exemplu, localitățile apar în limba germană. În descrierea hărții dăm pentru cele mai importante orașe sau provincii și denumirea actuală; 11. *starea de conservare*: avînd în vedere că este o lucrare cu caracter muzeistic, nu am putut trece peste acest criteriu, deosebit de important. Datorită condițiilor de microclimat și în general de păstrare a bunurilor de patrimoniu din muzeul nostru, cele mai multe în documentele cartografice se găsesc într-o stare de conservare normală; desigur că mîai apar deteriorări inerente (patină nobilă, pliuri, fisuri, pete) datorate vechimii ca și condițiilor de păstrare pînă în momentul cînd au fost achiziționate de colecționari; 12. *descrierea*: credem că am reușit s-o realizăm cît mai concis. Am dat acele date care se referă la:

- identificarea teritoriilor (provincii istorice care nu mai corespund cu actualul teritoriu al statului respectiv);
- vecinii (o hartă cuprinzînd un teritoriu minuscul, de cîteva zeci de km², putea fi atît de amănunțită, încît cu mare greutate putea fi identificată, deci teritoriile vecine ne puteau fi de mare folos);
- importanța hărții, relevînd orice mic amănunt prin care un document cartografic poate diferi de unul obișnuit;
- categoria de hartă (generală, militară, istorică, religioasă), noi posedînd toate aceste categorii;

13. *decorații și inscripții*: special am separat acest punct de descriere, pentru că notițele explicative, cartușele, scenele alegorice, etc. pe lîngă valoarea lor estetică sînt îndrumare prețioase, furnizîndu-ne date deosebit de valoroase. Față de lucrările apărute pînă în prezent, am căutat să descifrăm și să redăm și conținutul scenelor alegorice; 14. *numărul de inventar*; 15. *proveniența*: hărțile, așa cum am mai arătat, sînt donații făcute Muzeului Țării Birsei și Muzeului „Astreii” de către Julius Teutsch și D.Z. Furnică. Cele provenite de la Teutsch poartă semnătura acestuia pe spatele planșei; respectiv pe fața documentului o mică ștampilă cu inscripția: „Colecția de documente D.Z. Furnică”.

În concluzie, credem că acest model de fișă propusă pentru catalogul prezentat, poate fi și în continuare modificat și perfecționat. Ceea ce am urmărit noi acum este: de a da și pentru ceilalți colegi care se ocupă de hărți, un eventual instrument de lucru și, în al doilea rînd, de a cuprinde într-un minim de spațiu un maxim de informație.

*
* *
*

Deși pentru secolul al XVI-lea, colecția noastră nu posedă decît o hartă, totuși pe aceasta o putem considera pe lîngă cea mai veche și

cea mai valoroasă. Este vorba de harta Daciei, aparținând celebrului cartograf Abraham Ortelius, apărută la Anvers în anul 1595.

Treisprezece hărți aparțin secolului al XVII-lea; cele mai multe aparțin lui Guiljelmus Blaew, care apare ca autor sau editor, școlii lui Blaew de la Amsterdam, urmașilor cartografului olandez sau în maniera sa. Ca teritorii, acestea cuprind continente, cum este frumoasa hartă a Asiei și a regiunilor adiacente, sau provincii ale Țărilor de Jos (Groningen, Zuydhollandia, Galloflandra). Toate aceste hărți poartă amprenta stilului lui Blaew, cartograf de seamă al primei jumătăți a secolului al XVII-lea, fondator al celei mai importante întreprinderi cartografice din Europa, caracterizându-se prin conciziune și sobrietate. De multe ori, pe aceste hărți apar și simbolurile heraldice ale diferitelor provincii.

Desigur că pentru evul mediu și chiar epoca modernă, antichitatea continuă să rămână un etalon. De aceea întâlnim destule hărți care reprezentau lumea antică. În colecția noastră se găsesc două asemenea hărți, una reprezentând ținuturile biblice, iar cealaltă expedițiile lui Alexandru Macedon. Informația era inspirată după autorii antici sau părinții bisericii, iar ilustrația înșesată cu figuri din Vechiul și Noul Testament. Hărți de acest gen vom mai înregistra și în secolul al XVIII-lea. Desigur că aceste planșe erau folosite ca „material didactic” sau puteau fi anexate bibliilor tipărite în diferite centre³¹.

De la sfârșitul secolului al XVII-lea, mai precis din anul 1699, înregistrăm două interesante hărți realizate la Sibiu de cartograful italian Morando Visconti și executate de gravorul Johann Predtschneider din Nürnberg, care fac parte din *Mappa de la Transilvania*. Cartușul acesteia a fost săpat în aramă de aurarul brașovean Ștefan Wetzler³².

Era perioada când Transilvania căzuse sub dominația austriacă, fiind considerată ca punct de sprijin pentru pătrunderea spre sud-est în dauna stăpînirii turcești ce-și începuse declinul³³. Numeroși vor fi cartografil austrieci care vor întocmi hărți ale Transilvaniei (mai târziu și ale Olteniei), bazate însă — și în aceasta constă saltul calitativ — pe măsurători exacte efectuate pe teren.

Ca o caracteristică a tuturor hărților realizate de școala cartografică austriacă, amintim redarea amănunțită a vestigiilor istorice, mai ales a urmelor lăsate de daci și de romani.

³¹ Exemplificăm prin Biblia tipărită la Lüneburg în anul 1619 și apărută în editura fraților Johana și Heinrich Stern, care cuprinde 3 hărți ale Ierusalimului și ale locurilor sfinte (exemplar aflat în patrimoniul Muzeului județean Brașov).

³² Cartușul mapei este prezentat în lucrarea Minervei Nistor, *Brașovul în imagini...*, în ilustrația nr. 14.

³³ MIHAIL POPESCU, *Cetăți și orașe ardelenne la începutul secolului al XVIII-lea*, București, 1928, p. 1.

Acest lucru devine lesne de înțeles din momentul în care cercetările arheologice iau o mare amploare, notarea acestor elemente în hărți, devenind o preocupare deosebită³⁴.

Spre deosebire de secolul precedent, veacul al XVIII-lea, se remarcă printr-o explozie de hărți și atlase, ca și printr-o diferențiere a lor, în funcție de cerințele epocii dar și de progresele evidente înregistrate de cartografie. Hărțile existente în colecția muzeului nostru, dovedesc cu prisosință acest lucru. Din punctul de vedere al conținutului, informației prezentate, am încercat să alcătuim o clasificare a hărților, cu rezerva că uneori diferite aspecte se întrepătrund:

a) *după teritoriu*:

- 1). hărți generale (cuprinzând un continent, un grup de țări sau o singură țară);
- 2) hărți regionale (cuprinzând o regiune, provincia istorică sau o parte din aceasta);
- 3) planuri de orașe;

b) *după conținut*:

- 1) de interes general;
- 2) specializate (pentru o anumită categorie interesată);
- 3) militare;
- 4) document (indicând cedările și retrocedările teritoriale în urma unor păci sau alianțe matrimoniale; o stare de fapt existentă la un moment dat; informații cu caracter documentar pentru noi, cei de astăzi).

În continuare vom prezenta categoriile de hărți enunțate, inserând și bogata informație scriptică sau ilustrativă pe care ne-o oferă autorii secolului al XVIII-lea.

1. În prima categorie enunțată intră hărțile unor cartografi cunoscuți cum sînt: HASSIUS (Asia), HERMANN MOLL (America de Sud), HOMANN (America de Nord), TOBIAS MAYER (Germania) etc.

2. Hărțile regionale, sînt în general amănunțite cuprinzând o regiune sau numai o parte din aceasta. Un exemplu semnificativ în acest sens ni-l oferă setul de hărți reprezentînd numai Boemia, fărîmitată în numeroase unități administrative.

3. Din a treia categorie posedăm un interesant plan al Varșoviei, însoțit de fațadele principalelor palate și biserici, care datează din anul 1772. Totodată avem de-a face și cu o hartă-document, cunoscută fiind situația dramatică prin care a trecut capitala Poloniei în timpul celui de-al doilea

³⁴ ANA TOȘA-TURDEANU, *op. cit.*, p. 193.

război mondial și pentru a cărei reconstrucție au fost folosite stampe și picturi, adică tot ceea ce putea oferi un cît de mic indiciu despre orașul de altădată. În ceea ce privește clasificarea după conținut, (1) hărțile de interes general prezintă „de toate“, deci un fel de ghiduri turistice cuprinzînd uneori diferite informații folositoare: ape, munți, localități, bogății ale solului și subsolului (acestea din urmă, din motive lesne de înțeles erau cuprinse și în hărțile cu caracter militar). (2) Hărțile specializate, cuprindeau „locuri miraculoase“, izvoare și băi termale, prezentate într-o formă atrăgătoare, pentru a convinge diferite categorii sociale în a efectua pelerinaje sau a-și căuta sănătatea. (3) Hărțile militare cuprindeau teatrele de război. În secolul al XVIII-lea acest gen de hartă era lucrată din abundență; fiecare autor își asigura publicul că harta lui este cea mai nouă, cea mai bogată în informații de ultimă oră. De altfel nevoia unor hărți de acest gen era resimțită ca o consecință a permanentelor războaie ce au caracterizat secolul la care ne referim. Erau prezentate acele zone fierbinți din Silezia, Moravia, Boemia, unde interesele Prusiei în plină ascensiune se loveau de bătrîna și conservatoare monarhie habsburgică, care, temîndu-se de bine-instruitele armate fredericiene, se va azvîrli cu violență spre răsărit, profitînd la rîndul ei de veșnica rivalitate ruso-turcă. Din cauza transformării țărilor Bazinului dunărean într-un permanent teatru de război, teritoriul țărilor române va atrage de nenumărate ori atenția unor cartografi celebri ca: Seutter, Öttinger sau Homann. Cu toate că știința cartografiei va face mari progrese în secolul al XVIII-lea, totuși hărțile dedicate Moldovei, Țării Românești și Transilvaniei nu se vor remarca prin exactitate, păstrîndu-se obiceiul mai vechi de a copia documentele cartografice anterioare. Abia o dată cu întemeierea cartografiei naționale și a intrării ei în circuitul european, multe din asemenea greșeli vor fi eliminate. Pentru a da un exemplu concret, ne vom referi în continuare la străvechiul pămînt românesc al Dobrogei; de cele mai multe ori, deși Dobrogea era integrată Imperiului Otoman, apărea în cadrul Bulgariei³⁵. Desigur că mai putem înregistra și alte greșeli (devierea poziției rîurilor, localităților sau chiar disproporționarea teritoriilor naționale) dar noi ne-am propus în acest studiu să nu abordăm problema din punct de vedere geografic.

(3) Hărțile militare erau deosebit de amănunțite: apăreau numeroase date despre bătăliile anterioare, unități și garnizoane staționate,

³⁵ MARIN POPESCU-SPINENI, *op. cit.*, p. 206; C. GIURESCU, *Știri despre populația românească a Dobrogei în hărți medievale și moderne*, Muzeul regional de arheologie Dobrogea, p. 51. Este de remarcă faptul că în Dobrogea apăreau chiar în hărțile cartografilor menționați numeroase localități și fortificații geto-dacice dar și multe de rezonanță românească.

stampe și planuri ale unor fortărețe deci tot ceea ce putea interesa pe virtualul inamic.

Special am lăsat la urmă harta-document, deoarece fiecare din aceste hărți înglobează scriptic sau estetic (alegoric) o foarte prețioasă și diversă informație.

Pe lângă informațiile cu caracter istoric-documentar, militar, demografic, economic și de ordin general pe care ni le dau hărțile, trebuie amintită și decorația, avînd încă un rol însemnat. Spre deosebire de secolul anterior, cînd ilustrația era sobră, concisă, acum ea se leagă de fastuosul și opulentul baroc. Dar și ilustrația își are partea ei informativă. Pe lângă personaje îmbrăcate în costume de epocă, elemente florale și zoomorfe, panoplii cu arme, imagini ale unor orașe, apare sub forma unor scene alegorice specificitatea fiecărui ținut. În acest sens, amintim aici un foarte reușit cartuș al hărții insulei Corsica, în care abundă bogățiile mării; de asemenea în cartușul planșei reprezentînd principatul silezian Teschen (Cieszyn) apăreau ocupațiile legate de bogățiile pădurii (vînătoarea și lemnul) și ale subsolului (mineritul).

Orientul se remarcă mai ales prin fabulozitate; în harta lui Hassius, reprezentînd Asia (cartușul, grație tehnicii de imprimare îl întîlnim la mai multe hărți) — unui monarh oriental îi sînt depuse la picioare neîncipuie bogății de către supuși îngenuncheați.

Lumea nouă este prezentată din punctul de vedere al ilustrației prin ciudățeniile ei: animale și oameni neobișnuiți; paralel însă este pusă în valoare abundența metalelor nobile care au ațîțat mințile și au zguduit conștiințele. Pe harta Americii de Sud apare muntele Potosi din Peru, considerat drept cea mai mare mină de argint a lumii. După descoperirea acestei bogății, producția de argint a devenit de cinci ori mai mare față de cea similară din Europa³⁶, ajungîndu-se pînă acolo încît argintul să dea naștere la noi expresii: „să fii bogat ca Potosi!“ — suna o astfel de fericită urare³⁷.

Bogățiile naturale sînt puse în evidență și în prezentarea insulelor Barbados, Jamaica, St. Kitts, făcînd parte din arhipelagul Antilelor. Autorii ne dau numeroase detalii despre plantațiile de: bumbac, cacao, indigo, trestie de zahăr dar și despre posibilitățile de exploatare ale acestora. Asemenea unui vechi portulan apar aici și pericolele inerente navigației (recifuri, bancuri de nisip etc.) Mai primim din Lumea nouă și informații de ordin demografic — colonizări, deci apariția unor loca-

³⁶ ANDREI OTETEA, *Renașterea*, București, 1964, p. 132 (astfel, în timp ce producția europeană se menținea în jurul a 60.000 kg de argint, după descoperirea muntelui Potosi, în anul 1545, producția americană ajunge între anii 1545 și 1560 la cifra de 311.000 kg anual).

³⁷ S. GOLDENBERG, S. BELU, *op. cit.*, p. 96.

litați noi, dar și aspecte uneori tragice. Despre America de Nord, cartograful german Iohann Baptist Homann, referindu-se la diferitele triburi de indieni, remarcă faptul că unele fuseseră decimate sau exterminate.

De o deosebită subtilitate (voită sau întimplătoare) ni s-a părut o scenă a aceleiași hărți, reprezentind convertirea la creștinism a unui „sălbatic” indian. În spatele călugărului se profila silueta soldatului...

Alte scene alegorice erau legate de eliberarea popoarelor; eliberare condiționată de cele mai multe ori de puterea învingătoare. În acest fel apar hărțile austriece sau cele legate de război din sud-estul Europei.

Hărți-document pot fi considerate și cele care în amănunțitele registre explicative ne dau date prețioase despre familiile nobiliare și dinastiile europene, cedări și retrocedări de teritorii în urma unei păci sau alteia, deci situații existente la *un moment dat*. Prin aceste amănunte se remarcă harta geografului englez de origine germană Hermann Moll care ne furnizează date prețioase referitoare la posesiunile coroanei engleze (dinastia de Hanovra) din nordul Germaniei. Moll înscrie în harta sa și numeroase blazoane și steme, care ne introduc în sfera heraldicii, des uzitată și în secolul al XVIII-lea. În contextul stării de fapt se înscrie și harta cartografului și editorului francez Nolin (care ține neapărat să-și informeze publicul numai cu lucruri exacte și cât mai noi) care sub pretextul prezentării teatrului de război din nordul Italiei se referă pe larg la diferitele familii nobiliare, la împărțiri și reîmpărțiri de teritorii pe cale pașnică (matrimonială) sau războinică, dînd și un istoric amănunțit al acestora.

Atît în cazul Italiei, dar mai ales în cel al Germaniei iese cu pregnanță la iveală fărîmițarea excesivă a acestor țări. În Germania exista o formidabilă încrengătură de comitate, ducate și arhiepiscopate, în număr de aproape 300, destul de greu de diferențiat chiar și în documentele cartografice.

Cu toate adaosurile și lipsurile inerente, hărțile existente în colecția Muzeului județean Brașov, pe care am încercat să le prezentăm, rămîn martore fidele ale vremurilor în care au fost create, fiind atît din punct de vedere documentar cît și estetic, adevărate bijuterii.

SECOLUL AL XVI-LEA

1

1. Abraham Ortelius; 2. DACIARUM, MOESIARUM: QUE, VETUS DESCRIPITIO. 6. [Amsterdam]; 7. 1595; 8. 38 x 40; 9. planșă colorată; 10. latină; 11. patină nobilă, mici fragmente lipsă; 12. reprezintă harta Daciei și Moesiei antice, cu numeroase actualizări. Realizată amănunțit: apar numeroase așezări dacice, dintre care unele și cu denumirea antică (Petrodava, Comidava, Argidava, Ziridava, Apulum / Alba Iulia, Zarmizogethuza / Ulpia Traiana etc.). Apar principalele ape: Ister, Danubius / Dunărea, Aluta / Olt, Marisus / Mureș, de asemenea și munții Carpați / Carpates. Abundă textele explicative, unele inspirate din autori antici, altele avînd la bază versuri ale poetului Ovidiu. De exemplu despre riul Sargeția, se spune că acolo „regele Decebal și-a îngropat tezaurul”. Dacia se învecina cu: Sarmații la

nord, Roxolanii la est, Moesia la sud și Carpodacii la vest. 13. cartuș în colțul din stînga jos, cuprinzînd titlul, înconjurat de elemente decorative renascentiste; vîniță pe latura de jos, alcătuită din elemente decorative asemănătoare, avînd în mijloc versuri ale poetului Ovidiu: „Praefuit his Graecine locis modo Flaccus, et isso / Ripa ferox Isthria sub duce tuta fuit. / Hic tenuit Mysas gentes in pace fidei: / Hic arcu fisos terruit ense Getas” / Ovid. 4. de Ponto, Elg. 9¹. Vîniță asemănătoare în colțul din dreapta sus, cuprinzînd dedicația lui Abraham Ortelius către Johannes Georg de Werdenstein; 14. 17.558; 15. colecția D.Z. Furnică.

SECOLUL AL XVII-LEA

1

✓ 1. [Guiljelmus Blaew]; 2. INDIA quae ORIENTALIS dicitur et INSULAE ADIACENTES; 6. [Amsterdam]; 7. începutul sec. XVII; 8. 45 x 58,5; 9. planșă din hîrtie; 10. latină; 11. patină nobilă, mici pete galbene pe margini; 12. reprezintă India, identificată de autor cu însuși Orientul și împărțit în teritoriul dintre Indus și Gange, precum și în cel din afara Gangelui; mărginită la N de Persia (Pakistanul și Afganistanul), la E de China; la S și S—E apar insulele Iawa, Borneo și Arhipelagul Filipinelor; „Marea Indică” și „Oceanul Chinez” sînt brăzdate de linii care se întretaie și de corăbii cu pînze. Realizarea este simplă și sobră specifică autorului; 13. cartușul, sus la mijloc, încadrat de două personaje îmbrăcate în costume orientale, cuprinde titlul; dedicația, în colțul din stînga jos, sub forma unui valtrap are la stînga un personaj feminin cu cască și scut și în dreapta un bărbat în armură; deasupra un blazon și este adresată de Blaew lui Laurențiu Real, guvernatorului Indiei. Pe întreaga margine de jos apar *putti*, minuind busola sau aparate de măsura globul pămîntesc; 14. 253H/17.235; 15. colecția Julius Teutsch.

2

✓ 1. [Guiljelmus Blaew]; 2. ZEELANDIA Comitatus; 6. [Amsterdam]; 7. începutul sec. XVII; 8. 46 x 55,5; 9. planșă pe hîrtie; 10. latină, olandeză; 11. patină nobilă, pliuiri pe mijloc, mici fisuri pe margini; 12. reprezintă comitatul Zeelanda, mărginit la N—E și E cu Olanda și Brabant, iar la S cu Flandra (fiind inclus și estuarul fluviului Schelda (Escaut)). Sînt indicate rîurile, canalele și localitățile în stilul concis al autorului. 13. cartușul, în colțul din stînga sus, cuprinde titlul și are forma unei eșarfe, fiind susținut de trei *putti* înaripați; jos în mijloc, două personaje asemănătoare susțin stema comitatului Zeelanda; dedicația, în colțul din dreapta jos, are forma unui soclu, fiind adresată de Blaew lui D. Simon. Deasupra se găsește un blazon, iar în stînga și în dreapta apar două personaje alegorice. 14. 237H/17.248; 15. colecția Julius Teutsch.

3

✓ 1. Martin Doué; 2. GALLOFLANDRIA, in qua CASTELLANIAE LILANA DUACENA, et ORCHIESIA, cum dependentibus; nec non TORNACUM et TORNACENSIVM. 4. Guiljelmus Blaew; 6. Amsterdam; 7. începutul sec. XVII; 8. 38 x 49; 9. latină, franceză; 10. planșă pe hîrtie; 11. patină mobilă, mici fisuri pe margini; 12. reprezintă provincia Galloflandra, situată în sudul Flandrei istorice (între Franța și Belgia de astăzi). Maniera de realizare este simplă, în stilul hărților lui Blaew. Dintre orașe, realizate sub forma unor mici stampe, se remarcă: Lille, Tournay, Courtray, plasate însă destul de inexact. Tournay, spre exemplu apare cu mult mai la sud decît Lille. 13. Cartușul, sus în mijloc, are forma unei eșarfe cu ciucuri, cuprinzînd titlul și autorul; în rest se remarcă blazoanele diferitelor regiuni, apărînd sub formă de arbori; 14. 221 H/17.425; 15. colecția Julius Teutsch.

¹ Graecinus, în aceste locuri a fost comandant de curînd Flaccus (și sub conducerea lui sălbaticul țărîm al Istrului s-a aflat în siguranță). El a menținut populațiile din Misia într-o pace care a fost respectată. Cu sabia a îngrozit pe geții încrezători în arcul lor. *Izvoare privind istoria României*, vol. I, București, 1964, p. 333; numărul hărților corespunde ilustrațiilor.

4

✓ 1. N. Ten-Have după Ioannem Blaew (Sch. Zwol. ajutor = conrector); 2. TRANSISLANIA Provincia; vulgo OVER — YSSEL; 3. Geraerd Coeck; 6. [Amsterdam]; 7. a doua jumătate a sec. XVII; 8. 44 x 54; 9. latină, olandeză; 10. planșă pe hîrtie; 11. patină nobilă, mici fisuri pe margini; 12. reprezintă provincia Transisalan-
 nia (Over — Yssel, Overijssel), situată în partea centrală a Olandei, mărginită cu Drentia, Frisia și Marea Nordului. Realizarea este simplă în stilul școlii lui Blaew. Se remarcă rețeaua de canale și numeroasele pîlcuri de copaci reprezentînd pădu-
 rile. 13. cartușul, în colțul din dreapta sus, sub forma unei eșarfe, avînd deasupra stema provinciei, cuprinde titlul și autorul; eșarfă, în colțul din stînga jos, repre-
 zentînd scările miliare și încadrată de două personaje îmbrăcate în costume de epocă. 14. 222H/17.423; 15. colecția Julius Teutsch.

5

✓ 1. Michael Florentius a Langren; 2. Prima pars BRABANTIAE cuius caput LOVANIVM; 4. Guiljelmus Blaew; 6. [Amsterdam]; 7. prima jumătate a sec. XVII; 8. 46 x 58; 9. planșă pe hîrtie; 10. latină, flamandă; 11. patină nobilă, marginile de-
 teriorate; 12. reprezintă partea de est a Brabantului, mai precis regiunea Lovanium (Louvain, Leuven); modul de realizare este simplu, fără detalii importante; ca ve-
 cini apar la N teritoriul lui Bruxellului iar la E, teritoriul Antwerp (Anvers). 13. harta se remarcă în schimb prin bogate decorații și simboluri heraldice; cartușul, în colțul din dreapta jos, înconjurat de stemele diferitelor regiuni, are în partea
 dreaptă un înger cîntînd la liră; în colțul din stînga jos, pe lîngă diferitele scări miliare apar două personaje în costume de epocă întocmind o hartă; 14. 212H/17.415; 15. colecția Julius Teutsch.

6

✓ 1. Michael Flor: [entius] a Langren; 2. MELCHINIA Dominium et AERSCHOT Ducatus; 6. [Amsterdam]; 7. prima jumătate a sec. XVII; 8. 41 x 51,5; 9. planșă pe hîrtie; 10. latină, flamandă; 11. patină nobilă, colțurile deteriorate; 12. reprezintă
 provincia Melchinia (Mecheln, Malines), situată în jumătatea estică a Belgiei și mărginită cu teritoriile: Anvers (Anverpia), Bruxelles și Lovanien (Leuven, Louvain), precum și ducatul Aerschot, situat în estul provinciei Melchinia. Realizarea — în
 stilul lui Blaew. Orașele apar sub formă de planuri (Mecheln, Aerschot etc.). 13. Cartușul, în colțul din dreapta sus, avînd deasupra stemele celor două provincii țî-
 nute de un *putti*, iar în stînga și în dreapta două personaje alegorice reprezentînd: dreptatea, înțelepciunea și lumina; 14. 225H/17.426; 15. colecția Julius Teutsch.

7

✓ 1. Bartoldus Wicheringe; 2. GRONINGA DOMINIUM; 4. Guiljelmus Blaew; 6. Amsterdam; 7. prima jumătate a sec. XVII; 8. 46 x 57; 9. planșă pe hîrtie; 10. latină, olandeză; 11. patină nobilă, pete pe margini; 12. reprezintă provincia Gron-
 inga (Groningen), situată în nordul Olandei, la vărsarea fluviului Amasus (Ems) în Marea Nordului. Realizarea — simplă, în stilul lui Blaew. Bine se observă rețeaua de canale din nordul provinciei. Dintre orașe se remarcă Gronningen, capitala pro-
 vinciei. 13. cartușul, în colțul din dreapta sus, avînd deasupra stema provinciei; în-
 cadrat de două personaje (în stînga — un soldat roman și în dreapta — un personaj feminin simbolizînd justiția). Vinietă, în colțul din stînga jos, cuprinzînd scările miliare, numele celui care a tipărit harta (Blaew) și o scenă cu subiect agricol. 14. 238H/17.247; 15. colecția Julius Teutsch.

8

✓ 2. ZUYDHOLLANDIA; 4. Guiljelmus Blaew; 6. Amsterdam; 7. prima jumă-
 tate a sec. XVII; 8. 38 x 48; 9. planșă pe hîrtie; 10. latină, olandeză; 11. patină nobilă; 12. reprezintă teritoriul din sudul Olandei², aflat între rîurile Leck și Merve,

² Teritoriul făcea parte în evul mediu din statul Holland. Vezi: MARCEL D. POPA, HORIA C. MATEI, *Mică enciclopedie de istorie universală*, București, 1983, p. 577.

avînd ca orașe mai importante Dordrecht și Gorkum. Realizarea — în stilul hărților lui Blaew. 13. cartușul, în colțul din dreapta sus, de formă ovală, înconjurat de volute; 14. 219H/17.421; 15. colecția *Julius Teutsch*.

9

1. Cornelius Pynacker; 2. DRENTIA COMITATUS; 6. [Olanda]?; 7. sec. XVII; 8. 38 x 52; 9. planșă pe hîrtie; 10. latină, olandeză; 11. patină nobilă, marginile ușor fisurate; 12. reprezintă comitatul Drentia, mărginit la N cu Groninga, la V cu Frizia, iar la S cu Zeelanda. Realizarea — simplă în stilul școlii lui Blaew. Bine redată — întinderile diferitelor ape și canale. Orașele apar sub formă de rozete, remarcîndu-se Hardenbergul la sud. 13. cartușul, în colțul din stînga sus, înconjurat de simboluri heraldice și de doi vînători; scenă pastorală — în colțul din stînga jos. Din loc în loc apar simboluri heraldice. 14. 213H/17.414; 15. colecția *Julius Teutsch*.

10

2. Land Tafel darinnen die Gegend des Paradiis das Land Canaan und andre von den Patrichen bewohnte ände, nach anweisung h. [eilige] Schrift zu der selber mehrerit verstand aus unterschiedlichen Autheren zusammen getragert. 6. [Germania]; 7. sec. XVII; 8. 27,5 x 45; 9. planșă pe hîrtie; 10. latină, germană; 11. patină nobilă, marginile fisurate; 12. reprezintă ținuturile biblice (ținuturile părții de est a Mării Mediterane, din Asia Mică pînă la Persia, Siria și Egipt); pe hartă apar numeroase texte explicative sau citate din Vechiul Testament; de exemplu la reprezentarea muntelui Ararat se precizează că „acolo s-a odihnit Noe cu corabia sa”. Interesantă este reprezentarea orașelor vestite din antichitate, ca: Memfis cu piramidele și templele sale sau Babilonul cu celebrul turn Babel. 13. cartușul, sub formă de eșarfă deasupra, avîndu-l pe Adam în stînga și pe Eva ademenită de șarpe, în dreapta. Paradisul, aidoma vechilor mapamonduri este localizat în dreapta fluviului Tigru; 14. 241H/17.244; 15. colecția *Julius Teutsch*.

11

1. [Giovani Morando Visconti]; 2. [Hartă a Dunării de la Petrovaradin pînă la vărsarea Timocului]³ (n.n.); 3. Johann Conrad Predtschneider din Nürnberg; 6. Sibiu; 7. 1699; 8. 71 x 47; 9. planșă colorată; 10. italiană; 11. bună; 12. hartă militară avînd ca axă verticală Dunărea de la Petervaradino (Petrovaradin) și pînă la vărsarea Timocului în marele fluviu. Cuprinde în sud părți din Serbia și Bulgaria (pînă la Tirnovu) iar în nord, parțial Banatul și Oltenia, pînă la Craiova. Reprezentarea este extrem de detaliată în ceea ce privește relieful, trecătorile și hidrografia, inclusiv podurile ridicate cu prilejul diferitelor campanii militare purtate de austrieci împotriva turcilor. Amănunțit sînt prezentate și diferitele localități; dintre cele românești amintim: Baia di Arami (Baia de Aramă), Krailova (Craiova), Strahay (Strehaia), Severinum (Turnu Severin). Cu o considerație remarcabilă sînt reproduse și vestigiile romane. Despre Porțile de Fier, autorul explică: „Citta antica, Porta ferrea”, iar în dreptul Severinului se găsește inscripția: „vestigio ponti Traiani”; sînt notate de asemenea mai multe castre romane ruinate aflate în imediata vecinătate a Dunării. 13. registrul cu explicații plasat în colțul din dreapta jos, cuprinde date, alinamente și garnizoane staționate, poduri peste Dunăre și pozițiile armatelor austriece în diferitele campanii, precum și numele gravorului; 14. 17.559; 15. colecția *Julius Teutsch*.

³ Harta face parte din *Mappa de la Transilvania*, întocmită de Giovanni Morando Visconti pe baza realităților istorico-geografice ale vremii (este vorba de pacea de la Carlovitz din anul 1699) și este dedicată împăratului Iosif I; hărțile au fost gravate la Sibiu de către Johann Conrad Predtschneider din Nürnberg. Cartușul foi de titlu a fost realizat de asemenea în aramă de aurul brașovean Ștefan Welzer. Vezi: GUSTAV TREIBER, *Die Stadtplan als Urkunde*, în *Mitteilungen*, nr. 1—4, 1944, p. 2. MINERVA NISTOR, *Brașovul în izvoare cartografice și iconografice*, extras din *Cumidava*, IX, Brașov, 1976, p. 8—9, și ilustrațiile nr. 13 și 14.

12

1. [Giovani Morando Visconti]; 2. [Hartă a Transilvaniei]⁴ (n.n.); 3. [Johann Conrad Predtschneider din Nürnberg]; 6. [Sibiu]; 7. [1699]; 8. 71 x 47; 9. planșă colorată; 10. italiană; 11. bună; 12. hartă cu caracter militar reprezentând Transilvania (autorul inversează punctele cardinale, astfel că Moldova apare la N—V, Țara Românească la N—E, iar localitățile Transilvaniei apar și ele inversate; de exemplu Brașovul apare cu mult mai la nord decât Bistrița). Cu toată această greșală, harta este deosebit de detaliată în ceea ce privește relieful (fiind puse în valoare trecătorile spre Țara Românească și Moldova), hidrografia (cele mai importante fiind Holdt / Oltul și Marus / Mureșul) și localitățile: Alba Iulia, Milenbach / Sebeș, Bistrizz / Bistrița, Fogaraș / Făgăraș și Cronstadt / Brașov. Zărneștiul apare însemnat pentru bătălia de la 1690; între Zărnești și Rîșnov (consemnat ca cetate) apare ca staționând și o garnizoană austriacă. La fel ca și în harta anterioară, autorul a notat cu grijă toate urmele romane. La fel de amănunțit sînt redată și părțile care apar din Moldova, Țara Românească și Oltenia; 14. 17.560; 15. colecția Julius Teutsch.

13

1. după Ioan Ianssonium; 2. NOVA TOTIUS LIVONIAE accurata Descriptio; 6. [Olanda]?: 7. sfîrșitul sec. XVII; 8. 39x48; 9. planșă pe hîrtie; 10. latină; 11. patină nobilă, fisuri pe margini; 12. reprezintă Livonia, ceea ce în evul mediu însemna teritoriile Letoniei și Estoniei. La sud apare o parte din Kurlanda și Lituania. Realizarea este simplă; pădurile apar sub forma unor pilcure de foioase, iar apele sub formă de linii simple sau paralele. Orașele (cel mai important Riga) sînt desenate sub formă de turnuri. 13. Cartușul, în colțul din stînga jos, are formă ovală fiind mărginit de volute, aripi și fructe. Marea Baltică este brăzdată de corăbii cu pinze; 14. 257H/17.228; 15. colecția Julius Teutsch.

14

2. TABULA EXPEDITIONIS ALEXANDRI M. MACEDONIS in quo DITIONES omnes ejus jugum subire coactae, ITINERA quoque, justa seriem locorum que ipse cum exercitu adiit, maximam partem ex ARRIANO concinnata exhibentur. 3. Michael Kauser; 6. Augsburg; 7. sfîrșitul sec. XVII, începutul sec. XVIII?; 8. 21x35; 9. planșă pe hîrtie; 10. latină; 11. patină nobilă, pliuri; 12. reprezintă așa cum apare și în titlu expedițiile lui Alexandru Macedon „drumurile și o serie de locuri pe unde a ajuns acesta cu armata”, autorul (?) inspirîndu-se din scrierile lui Arrianus. Pe hartă apare și o mare parte a Daciei sub numele greșit de SCYTHIA, locuită însă de geți. Pe Dunăre (Istros), apare în locul ramificației brațelor sale Oppidu Getarum; la vărsarea Dunării în mare apare insula Peuce (amintită și de alți autori antici cum sînt Strabon și Ptolemeu)⁵ aflată în dreptul brațului Sf. Gheorghe, precum și localitatea Istrosia (Histria). În sudul Dunării, în dreapta locului de vărsare a Oltului apar și Triballi, populație care dorea să se răscoale; de aceea regele macedonean organizează o incursiune împotriva lor în anul 335 î.e.n., precum și împotriva aliaților acestora — geții⁶. 14. 17.237; 15. colecția Julius Teutsch.

15.

1. Gerardus și Leonardus Valk; 2. GRECIAE et ARCHIPELAGO, divisus in singulare Regiones: MACEDONIAE, ALBANIAE, EPIRI, THESSALIAE, ACHAEAE, et MOREAE; quibus accedunt Insulae CANDIA, CORCYRA, CEPHALONIA, ZACYNTHO, STALIMINE, METELINO, CHIUS etc. 6. Germania?; Olanda (Amsterdam)?; 7. sfîrșitul sec. XVII — începutul sec. XVIII?; 8. 61,5 x 53; 9. planșă colorată; 10. latină; 11. patină nobilă, un mic fragment lipsă; 12. reprezintă Grecia continentală și insulară; contururile sînt hașurate și ușor colorate. 13. cartușul, dea-

⁴ Harta face parte de asemenea din *Mappa de la Transilvania*; vezi poziția 11.

⁵ MARIN POPESCU-SPINENI, *România în izvoare geografice și cartografice*, București, 1978, p. 29.

⁶ *Ibidem*.

supra; în stînga sus — registrul semnelor convenționale, cuprinzînd: orașe celebre (Atena), fortificații, episcopate și arhiepiscopate. Este o hartă amănunțită care pune accent pe localități; 14. 205H/17.345; 15. colecția *Julius Teutsch*.

16

1. Gerardus Valk (completată de el); 2. TREVERENSIS REGIO ARCHIEPISCOPATUS QUE titlul Quae per suas divisa PRAEFECTURAS COMITATUM MANDERSCHEIT; 4. Gerardus Valk; 6. Germania?; Olanda?; Amsterdam?; 7. sfîrșitul secolului XVII începutul sec. XVIII?; 8. 51x69; 9. planșă colorată; 10. latină; 11. patină nobilă, pete cafenii; 12. reprezintă comitatul Treverens / Triere, căruia i se mai adaugă și comitatul Manderscheit, aflate în partea de vest a Germaniei, la confluența Rinului cu Mosella. Cele mai importante orașe sînt: Triere, Coblenz și Mainz. 13. cartușul, în colțul din dreapta jos, are forma unui izvor; deasupra, un peisaj alpin; 14. 220H/17.422; 15. colecția *Julius Teutsch*.

SECOLUL AL XVIII-LEA

1

2. FELOPONNESUS hodie MOREA; 4. Nicolaus Visscher; 6. Amsterdam; 7. în intervalul 1699—1714; 8. 48x58; 9. planșă pe hîrtie; 10. latină, italiană, greacă; 11. patină nobilă, fisuri pe margini; 12. reprezintă peninsula Morea în perioada de protectorat venețian, împărțită în provincii (Clarenția, Arcadia etc.). Bine reprezentate sînt diferitele golfuri (Lepanto, Arcadia, Napoli). 13. cartușul, în colțul din stînga jos, este înconjurat de o foarte sugestivă scenă alegorică, reprezentînd eliberarea armată și spirituală a acestei provincii grecești de sub jugul turcesc, fiindcă leul, înarmat cu o spadă și o carte distruge pe soldații turci. Dar avînd în vedere perioada în care se desfășoară evenimentele, desigur că această eliberare este o trecere de la iataganul turcesc la spada venețiană; 14. 236H/17.249; 15. colecția *Julius Teutsch*.

2

1. Johann Stetter; 2. NASSOVIA PRINCIPATUS. Cum omnibus ei pertinentibus Comitibus Dominiis ac Praefecturis ut et confiniis intră Lachnum, Rhenum et Moenum Flumina. 4. văduva lui Nicolaus Visscher; 6. Amsterdam; 7. după 1709; 8. 50,5x57; 9. planșă colorată pe suport textil; 10. latină, germană; 11. deteriorată; 12. reprezintă comitatul Nassovia (Nassau, aflat în partea de vest a Germaniei); în vest se remarcă Rinul; orașe mai importante Coblenz și Darmstadt; detaliată este lista explicațiilor, cuprinzînd orașele, fortificațiile, fortificațiile distruse, bogățiile naturale, precum și locurile de exploatare ale acestora (sare și fier) și locurile de producere a vinurilor. 13. cartușul, în colțul din stînga sus, înconjurat de putii înaripați și simboluri heraldice; registrul explicațiilor, în colțul din dreapta jos, încadrat de ciorchini de struguri; în stînga apare un inger înarmat cu o sulită și o spadă; 14. 235H/17.429; 15. colecția *Julius Teutsch*.

3

1. Johann Baptist Homann; 2. DANUBII FLUMINIS (à fontibus prope DONESCHINGAM USQUE POSONIUM urbem designati). PARS SUPERIOR, in qua, SUEVIA, BAVARIA, AUSTRIA, STIRIA, CARINTHIA, CARNIOLA, TYROLIS et HELVETIA, cum magna parte ITALIAE; 6. Nürnberg; 7. primul sfert al sec. XVIII; 8. 48x55,5; 9. planșă colorată; 10. latină; 11. patină nobilă, marginile fisurate; 12. reprezintă Dunărea și ținuturile adiacente, de la izvoarele acesteia (Donauquelle, Donaueschingen, n.n.) pînă la Viena și Presburg (Bratislava). Harta cuprinde de asemenea și părți din: Germania, Elveția, Austria, jumătatea de nord a Italiei, Boemia, Moravia și Ungaria. 13. deasupra titlul într-o bandă de culoare zmeurie; 14. 17.564; 15. colecția *D.Z. Furnică*.

4

1. Iohann Baptist Homann; 2. DANUBII FLUMINIS ab urbe LENTIA usque et ultra BYDENAM urbem cum influentibus fluviis delineati PARS MEDIA, in qua HUNGARIA, SCLAVONIA, BOSNIA, DALMATIA, et SERVIA cum vicinis aliis Regionibus; 6. Nürnberg; 7. primul sfert al sec. XVIII; 8. 46,5 x 54,5; 9. planșă colorată; 10. latină; 11. patină nobilă, marginile deteriorate; 12. reprezintă o parte din țările dunărene (din Austria până la vest de Vidin), importantă fiind prin reprezentarea țărilor române; Transilvania apare împărțită administrativ în comitate, dar și în țări. Localitățile au de cele mai multe ori o dublă denumire, de exemplu: Hermannstadt / Zeben (Sibiu); alături de populația românească, apar și sașii și secuii pe teritoriile locuite de aceștia. Apare și o mică parte din Moldova, greșit așezată pe Olt; Țara Românească apare ca făcând parte din Sangiacius Bydiensis (localizat pe ambele maluri ale Dunării). Dintre localități consemnăm: Kraiova, Karakal, Tergosul? Reprezentarea, cel puțin a țărilor române este fantezistă, spre deosebire de alte hărți contemporane; 14. 17.563; 15. *colecția D. Z. Furnică*.

5

1. Iohann Baptist Homann; 2. DANUBIIS FLUMINIS (hic ab urbe BELGRADO, per Mare Nigrum usque CONSTANTINOPOLIM defluentis exhibit) PARS INFIMA, in qua TRANSYLVANIA, WALACHIA, BULGARIA, SERVIA, ROMANIA, et Bessarabia, cum vicinis REGIONIBUS ostenduntur; 6. Nürnberg; 7. primul sfert al sec. XVIII; 8. 49x58; 10. planșă colorată același atlas cu planșa precedentă; 11. latină; 9. patină nobilă, marginile deteriorate; 12. reprezintă în continuare Dunărea și țăările prin care aceasta trece până la vărsarea ei în Marea Neagră, dar incorect prezentate. Transilvania este de asemenea împărțită în comitate și țări, iar Moldova și Țara Românească, deși apar sub aceeași pată de culoare, sînt disproporționate, autorul nefiind nici de această dată la curent cu realitățile istorico-geografice; 14. 17.565; 15. *colecția D. Z. Furnică*.

6

1. Iohann Baptist Homann; 2. ELECTORATUS MOGUNTINUS ut et PALATIN: INFER. HASSIAE et Fluminis Moeni aliqua pars exhibens simul. OCCID: Circ: Franconiae partes nimiru infimam part. Episc. Würz: Comit. Werth: Reineck, Hohenl, et Erpach etc. Geogr. exhibitus / ANDERER und MINDERE THEIL DES GANTZEN HOCHLÖBL. FRÄNKISCHEN CRAISES, MIT WELCHEM ZUGLEICH DAS ERTS-STIFT und CHUR FÜRSTENTUM MAYNTZ SAMPT DENEN NOCH ÜBRIGE FRANCK: STAATEN als da seind die GRAFSCH. WERTHEIM REINECK und ERPACH nebst der angrenzenden NIDEREN CHUR PFALTZ am RHEIN in dieser tafel angezeigt werden; 6. Nürnberg; 7. primul sfert al sec. XVIII; 8. 54,5x49; 9. planșă colorată; 10. germană, latină; 11. patină nobilă; 12. harta se bazează pe prezentarea diferitelor stătuțele germane, din care reiese fărîmițarea excesivă a Germaniei în secolul XVIII. Principalul stătuțel reprezentat este Electoratul Moguntinus (Mainz), aflat în vestul Germaniei. Mai apar și alte comitate, ca: Wertheim sau Erlach, alcătuind o parte a cercului Franconia, a cărui axă este Rinul. 13. cartușul, în colțul din stînga jos, încadrat de elemente baroce; în stînga și în dreapta, alături de alegoriile agriculturii și a vinului, mai apar și Apolo cu Dionisos; 14. 204/H17.346; 15. *colecția Julius Teutsch*.

7

2. Nova et accurata CARINTHIAE DUCATUS, Tabula geographica in Superiorem et Inferiorem divisa cum insertis partibus, Archiepiscopatu Sallisburgensi propriis, nec non Dynastiis aliquat quae tempore S. Henrici Imperatoris circa A. 1007 Episcopatu Bambergensi Donationis titulo acceperunt; 4. Iohann Baptist Homann; 6. Nürnberg; 7. primul sfert al sec. XVIII; 8. 49,5x59,5; 9. planșă colorată; 10. latină, germană; 11. patină nobilă; 12. reprezintă ducatul Carinthia (incluzînd și arhiepiscopatul de Salzburg), aflat în sudul Austriei și mărginit de Stiria, Carniola și Tirol și avînd capitala la Klagenfurt. Realizarea este cea obișnuită, remarcîndu-se partea artistică. 13. cartușul, în colțul din dreapta sus, sub forma unei eșarfe,

inconjurat de două personaje alegorice, blazoane și unelte de mînerit; trei viniete, sub formă de stampe apar pe latura de jos; în stînga—încoronarea unui arhiduce, la mijloc: orașul-cetate Klagenfurt, iar la dreapta — un drum de munte în serpentine; 14. 233 H/17.428; 15. *colecția Julius Teutsch*.

8

2. Amplissimae Regionis MISSISSIPI, seu PROVINCIAE LUDOVICINAE; 4. Iohann Baptist Homann; 6. Nürnberg; 7. primul sfert al sec. XVIII; 8. 50x69; 9. planșă colorată; 10. latină, franceză, spaniolă; 11. patină nobilă; 12. reprezintă teritoriul coloniei Louisiana, amplificată la dimensiunile Americii de Nord: de la Noul Mexic în vest, Golful Mexic în sud și pînă la coloniile britanice de pe coasta Atlanticului: Nova Anglia (Nova Anglie), Pensilvania, Mariland, Virginia și Carolina. La nord apare teritoriul Canadei. În vest apare Țara Apașilor și a indienilor paducas, precum și alte teritorii locuite în marea lor majoritate de diferitele triburi de indieni (maha, sioux etc.). Este o hartă extrem de interesantă și sugestivă, prin ilustrații și texte explicative, constituind un adevărat document de epocă. Ample explicații se dau în legătură cu triburile de indieni micșorate sau exterminate. Sînt menționate cu lux de amănunte descoperirile, descoperitorii și exploratorii diferitelor teritorii. Harta conține însă și greșeli inerente: de exemplu, izvoarele fluviului Mississippi sînt plasate mult mai la vest decît în realitate, susținîndu-se că datele au fost inspirate după „rapoartele sălbaticilor”. 13. cartușul, în colțul din stînga sus, are deasupra un cap de bizon, iar pe cele două laturi o scenă alegorică, reprezentînd convertirea la creștinism a unui localnic, de către un călugăr însoțit de un soldat (sic!). Dedesubt apare cascada Niagara. O scenă tipică de vînătoare este prezentată în colțul din dreapta jos; 14. 224 H/17.427; 15. *colecția Julius Teutsch*.

9

1. după autori antici și Tabula Peutingeriană; 2. TYPUS AETIOLOGICUS I; 5. Officina Homanniana; 6. Nürnberg; 7. prima jumătate a sec. XVIII; 8. 35x55; 9. planșă pe hîrtie; marginile colorate; 10. latină; 11. patină nobilă, marginile deteriorate; 12. reprezintă ținuturile din partea de est a Mării Mediterane în antichitate; realizarea este simplă; accentul este pus pe localități și pe explicațiile referitoare la fluvii, lacuri și bătăliile celebre ale antichității; sursa de inspirație este reprezentată de scrierile diferiților autori antici; se menționează și existența unei hărți pereche, atrăgîndu-se atenția că în aceasta Babilonul apare ceva mai la sud. 13. cartușul, în colțul din dreapta jos, înconjurat de volute, păsări și elemente florale stilizate; 14. 210 H/17.341; 15. *colecția Julius Teutsch*.

10

1. Hermann Moll; 2. A new et exact Map of the Electorate of BRUNSWICH-LUNEBURG and e rest of e KINGS Dominions in Germany; 6. Londra; 7. primul sfert al sec. XVIII; 8. 53x128; 9. planșă pe hîrtie; 10. engleză; 11. patină nobilă; 12. reprezintă electoratul Brunswick (Braunschweig)—Luneburg, situat în partea de nord a Germaniei, mărginit de: Holstein, Mecklenburg, Westfalia, Prusia, Brandenburg și Saxonia. Realizarea este simplă. Abundă textele privind bogățiile naturale ale ținutului, precum și cele privind posesiunile coroanei engleze în Germania. Tonul este laudativ în privința dinastiei engleze. Apar și texte marcînd lupta pentru putere în diferitele regiuni limitrofe (Saxonia, Lausenburg, Osnabrück, etc.). 13. cartușul, în colțul din stînga jos, are deasupra blazonul Angliei, iar dedesubt trofee, compuse din arme și steaguri. Pe latura de jos — alte două blazoane, specificîndu-se că reprezentau „însemnele majestății sale înainte de a ajunge pe tronul Angliei”⁷. 14. 242 H/17.243; 15. *colecția Julius Teutsch*.

11

1. Hermann Moll (măsurătorile de B. Lens); 2. . . Map of SOUTH AMERICA; 3. G. Vertue⁸. 4. Pentru hărțile lui Moll sînt menționați trei editori, jucînd în același timp și rolul de librari: Bowle de pe str. Black Horse; Philip Overton

⁷ Este vorba de George I (1714—1727); vezi *Istoria lumii în date*.

⁸ George Vertue, gravor englez născut la Londra în anul 1684 și mort în anul 1752; G.K. NAGLER, *Die Monogramisten*, vol. III, München, 1919, p. 135.

din Fleetstreet și John King Brut din str. Poulby, toți din Londra; 6. Londra; 7. prima jumătate a sec. XVIII; 8. 48,5x99,5; 9. planșă colorată; 10. engleză; 11. patină nobilă, pete pe margini; 12. reprezintă America de Sud (la nord apare o parte din istmul Panama și teritoriul de astăzi al Columbiei sub denumirea „parte a Americii de Nord”; în rest apar ca teritorii de la nord la sud: Guiana, Amazonoane, Peru, Chile, La Plata, Brasil, Patagonia și Țara de Foc, terminată cu Capul Horn. Pe lângă prezentarea destul de detaliată a localităților, harta abundă în texte explicative, conținând explicații prețioase referitoare la: curenții marini, alizee, descoperitorii și anul descoperirii diferitelor teritorii, istoricul acestora etc. Autorul atrage atenția și asupra exactității hărții sale, arătând în acest sens că pe piață au apărut hărțile inexacte ale unor impostori; cu modestie arată că pe lângă harta sa, exacte sînt și hărțile doctorului Halley. Cit despre apariția unor hărți inexacte, care pot produce adevărate catastrofe în navigația din Mările Sudului, autorul este de-a dreptul supărat, arătând că „cel mai scandalizant lucru este faptul că, lumea este îmbrobodită cu hărți false”. 13. cartușul, în colțul din dreapta jos, are deasupra un blazon cu inscripția: DIEU DEFENDE LE DROIT, este înconjurat de volute și o scenă alegorică, reprezentînd personaje locale, de diferite condiții sociale; scena se desfășoară pe fundalul a doi vulcani aflați în plină erupție. Un adevărat document de epocă poate fi considerată ilustrația din colțul din stînga jos, reprezentînd Muntele Potosi din provincia Peru, despre care autorul ne dă detalii interesante: „Muntele Potosi din provincia Peru este situat la 21,5 grade lat. sudică, deasupra unei lagune spaniole, cu o înălțime de 16247', avînd forma unei căpățîni de zahăr și culoarea nisipului. Aici s-au aflat 4 artere importante cu minereu de argint, descoperite la 1545. Ele s-au prăbușit însă spre estul muntelui. În 1587 artera cea mai importantă avea 87 de mine, dintre care unele erau mai adînci de 200 de noduri. Aici au lucrat alternativ 20.000 de mineri. Pentru rege care deținea a cincea parte din venituri au fost rafinate anual cam 34.660 p.d.w. din argintul cel mai fin”. Punctele cardinale de această dată apar în comparație cu Londra; 14. 218 H/17.420; 15. colecția *Julius Teutsch*.

12

1. Johann Christian Müller; 2. Marchionatus MORAVIAE ZYNOMENSIS et IGLAVIENSIS; 4. Iohann Baptist Homann; 6. Nürnberg; 7. primul sfert al sec. XVIII; 8. 58x77; 9. planșă colorată; 10. latină, germană, cehă; 11. patină nobilă, marginile deteriorate; 12. reprezintă marchionatul Moraviei, învecinat la N/V cu Boemia și la S/V cu Austria; modul de realizare este simplu; munții apar sub forma unor coline hașurate iar pădurile sub forma unor pîlcuri de foioase; orașele, sub formă de turnuri. 13. cartușul, în colțul din stînga jos — înconjurat de elemente florale stilizate și struguri; în dreapta se găsește o pădure în mijlocul căreia apare o horă de panî; la stînga — zeul Pan, cîntînd din fluiet; la stînga lor — alte două personaje alegorice înconjurate de izvoare; vinietă, în colțul din stînga sus, cuprinzînd semnele convenționale (orașele, monumentele laice și religioase etc.); 14. 209 H/17.344; 15. colecția *Julius Teutsch*.

13

1. Johann Francisc Öttinger; 2. Theatrum Belli inter Imperat. CAROL.VI. et sult. ACHMET IV. in partibus regnorum SERVIAE et BOSNIAE; 4. moștenitorii lui Homann; 6. Nürnberg; 7. prima jumătate a sec. XVIII; 8. 65x123; 9. planșă colorată; 10. latină, germană, sîrbă, română etc. 11. patină nobilă, marginile ușor deteriorate; 12. reprezintă teatrul de război între austrieci și turci⁹, cuprinzînd: Bosnia, Serbia, Dalmația, Slavonia și parțial Bulgaria, Banatul, Transilvania și Valahia. Axa principală este Dunărea. Este o hartă amănunțită, cuprinzînd numeroase localități, date despre posibilitatea de apărare a unor cetăți, precum și istoricul unor lupte ce s-au desfășurat, unități combatante, efective, conducători,

⁹ Este vorba de războiul turco-austriac desfășurat între anii 1716 și 1718, terminat prin pacea de la Passarovitz, prin care turcii cedau austrieților: Banatul, nordul Serbiei cu Belgradul și Oltenia; de asemenea autorul greșete atunci cînd îl amintește în titlu pe sultanul Ahmet IV, este vorba de Ahmet III (1703—1730); Ahmet IV neexistînd niciodată.

poziții de apărare; harta are deci un pronunțat caracter militar, nefiind neglijate nici aspectele estetice și documentare. De jur-împrejur, sub forma unor stampe sau planuri apar principalele localități unde s-au purtat lupte între turci și austrieci (Belgrad, Orsava/Orsova, Nicopole, Vidin etc.). 13. cartușul, în colțul din dreapta sus, înconjurat de scene alegorice; două eșarfe deasupra, cuprinzând denumirile și explicații despre regiunile prezentate; pe hartă mai apar și alte scene alegorice reprezentând „eliberarea acestor provincii de sub jugul turcesc de către austrieci”; 14. 243 H/17.242; 15. colecția *Julius Teutsch*.

14

1. Matheus Seutter; 2. Nova et accurata TARTARIAE EUROPAE seu MINORIS et in specie CRIMEAE DELINEATIO GEOGRAPHICA, cum omnibus CIRCA PONTUM EUXINUM ET PALUDEM MAEOTIDEM JACENTIBUS PROVINCIIS; 6. Augsburg; 7. prima jumătate a sec. XVIII; 8. 48,5x58; 9. planșă colorată; 10. latină; 11. patină nobilă; 12. reprezintă regiunile înconjurătoare Mării Negre, accentuat fiind pus pe Crimeea și întinsele părți tătarăști; parțial sînt cuprinse și țările române: Moldova apare cu localitățile: Hus/Huși, Iassy/Iași și Kotnar/Cotnari, iar Valahia, între Ialomița și Prut, cu localitățile: Putna?, Vaslui?, Galați?, dovedind o slabă cunoaștere a realităților istorico-geografice ale meleagurilor prezentate. Dobrogea, ca și în alte hărți apare cu multe denumiri antice, în cazul nostru cu: Sucidava și Tomiswar/Tomis/Constanța. 13. cartușul în colțul din dreapta jos, reprezintă o scenă alegorică în stilul caracteristic al evenimentelor epocii: un soldat roman îl înfruntă pe un tătar, smulgîndu-i o legătură de chei sub oblăduirea vulturului austriac; puțin mai jos, un călăreț își înșeuiază calul, în timp ce la baza scenei alții doi tătari pregătesc un ospăț dintr-un cal ucis; 14. 217 H/17.419; 15. colecția *Julius Teutsch*.

15

1. după autori englezi; 2. DOMINIA ANGLORUM, in praecipuis Insulis AMERICAE ut sunt Insula. S. CHRISTOPHORI, ANTEGOA, IAMAICA, BARBADOS, ex Insulis Antillieanis nec non Insulae BERMUDEDES vel SOMMERS dictae, singulari mappa omnia exhibita et edita ab Homannianis Heredibus/Die ENGLISCHE COLONIE — LAENDER. Auf den Inseln von AMERICA und zwar die Inseln S. CHRISTOPHORI, ANTEGOA, IAMAICA. BARBADOS, alles Antilische Inseln. Samt den Ins: BERMUDEDES, sonst SOMMERS genannt, auf einem besondern Blat vorgestellet u. heraus gegeben von Homannischen Erden; 3. moștenitorii lui Homann; 4. idem; 6. Nürnberg; 7. prima jumătate a sec. XVIII; 8. 58x65; 9. planșă colorată; 10. latină, germană, engleză; 11. patină nobilă; 12. reprezintă cinci insule, posesiuni britanice, situate în Marca Caraibilor și aflate în arhipelagul Antilelor Mici și Mari; modul de realizare este simplu; se remarcă îndeosebi preocuparea de a da o descriere cît mai cuprinzătoare, fiind sesizate și caracteristicile fiecărei insule; de asemenea sînt date coordonatele fiecărei insule, poziția geografică exactă, climatul, descrierea țărmurilor (recifuri de corali, adîncimea mării, bancuri de nisip), date despre populația băștinașă, poziția stîncilor aflate sub apă și detalii privind mulțimea și diversitatea plantațiilor de trestie de zahăr, bumbac, indigo, cacao, însoțite de localizarea unor mori și manufacturi unde aceste bogății naturale erau prelucrate. Despre insula St. Christophor (Kitts) se spune că datorită așezării ei, aproape tot timpul anului ziua este egală cu noaptea. Tot pentru această insulă se specifică și producerea zahărului din trestie prin intermediul morilor de vînt, dîndu-se și numărul exact al acestora și amplasarea lor. 13. cartușul, în colțul din dreapta sus, este înconjurat de elemente florale și vegetale stilizate și fructe; 14. 246 H/17.238; 15. colecția *Julius Teutsch*.

16

1. I. Vogt; 2. Insulae CORSICAE; 5. tipografia moștenitorilor lui Homann; 6. Nürnberg; 7. 1735; 8. 63x55; 9. planșă colorată; 10. latină, italiană, germană; 11. patină nobilă, pete cafenii pe margini; 12. reprezintă insula Corsica; realizarea—simplă; sînt puși în valoare munții, despre care ni se dau și explicații; la fel și despre păduri; numeroase sînt și localitățile. 13. cartușul, în colțul din stînga sus, reprezintă alegoria mării și a ocupațiilor legate de aceasta; 14. 215 H/17.417; 15. colecția *Julius Teutsch*.

17

1. I.W. Wieland (măsurătorile); 2. PRINCIPATUS SILESIAE TESCHINENSIS nova et accurata Delineatio distincte insimul exhibens Status minores vulgo Burr-glehn dictos, FREYSTADT, ROY, REICG WALDAV, BIELITZ, FRIEDECK, DEUTSCHLEUTHEN et ODERBERG; 4. moștenitorii lui Homann; 6. Nürnberg; 7. MDCCXXXVI (1736); 8. 59x80,5; 9. planșă colorată; 10. latină, germană, poloneză; 11. patină nobilă, colțurile pliate și rupte; 12. reprezintă principatul Teschen (Cieszyn) al Sileziei, situat în sudul acesteia, între: Regatul Poloniei la E, Regatul Ungariei la S (de fapt Slovacia) și Moravia la V. Munții sînt realizați prin hașuri ovale, pădurile prin pilcuri de copaci, apele prin linii simple, axele fiind Oderul la V și Vistula la E. Un accent deosebit este pus pe bogățiile subsolului (cupru și fier). Diferitele regiuni sînt colorate în galben și verde. 13. cartușul, în colțul din stînga jos, de forma unei pici de animal, avînd deasupra o scenă de vînătoare, căreia i se alătură în mod simbolic, în stilul epocii, bogățiile naturale ale ținutului; 14. 266 H/17.220; 15. colecția *Julius Teutsch*.

18

1. I.B. Nolin; 2. L'ETAT DE MILAN divisé en ses principales parties des Etats de VENISE et des DUCHES de Mantoue, PARME et MODENE etc.; 5. tipografie proprie; 6. Paris; 7. 1740; 8. 47,5x59,5; 9. planșă colorată; 10. franceză, italiană; 11. patină nobilă; 12. reprezintă ducatul Milanului, mărginit la N de Elveția, la N-E și E de Veneția și ducatul de Mantua, iar la S de Parma. Realizarea—simplă; localitățile sînt amănunțit redată, cele mai importante, ca Milano sau Pavia apărînd sub formă de planuri cu contururi crenelate. Granițele dintre diferitele regiuni apar sub formă de linii colorate. 13. cartușul, pe latura stîngă, jos, are deasupra stema ducatului Milano și este încadrat de elementele florale, animale și păsări; 14. 223 H/17.424; 15. colecția *Julius Teutsch*.

19

1. I.B. Nolin; 2. LE THEATRE GENERAL DE LA GUERRE EN ITALIE; 5. tipografie proprie; 6. Paris; 7. 1742; 8. 46x58; 9. planșă colorată; 10. franceză, italiană; 11. patină nobilă; 12. hartă militară, reprezentînd nordul Italiei, cu: Savoia, Parma, Modena, parte din Toscana, Veneția, Genova și ducatul Milano, mărginite la N de Elveția și Germania. Realizarea—simplă. Accentul este pus pe explicațiile privind familiile conducătoare și istoricul diferitelor provincii, documentate pe diferite surse bibliografice. Asemenea hartă apare firească în contextul în care în secolul XVIII Italia devenise un permanent teatru de război. 13. cartușul, în colțul din stînga sus este înconjurat de frunze de laur; 14. 216 H/17.418; 15. colecția *Julius Teutsch*.

20

1. după Johann Christian Müller; 2. Repraesentatio Geographica CIRCULI EGERANI, nec non ELNBOGENSIS in quo simul viae Egeranae, in Thermas Carolinas distincta delineatio conspicitur. Carte du TERRITOIRE d'Egra et du CERCLE d'ELNBOGUE, qui en est limitoph, ou l'on a marqué au juste les chemins de plusieurs Endroits et particulièrement celui de la ville d'Egra a celle de Carlsbad; 4. moștenitorii lui Homann; 6. Nürnberg; 7. 1742; 8. 47x56; 9. planșă colorată; 10. latină, franceză, germană, cehă; 11. patină nobilă, pliuri pe mijloc și margini; 12. reprezintă regiunea Egra și cercul Elabog/regiunea Karlovy Vary, situate în N-V Boemiei, mărginite la N-V de electoratul Saxoniei, iar la V de Palatinatul Bavariei. Realizarea—simplă; dintre ape cea mai importantă este Eger, care străbate întregul teritoriu de la S-V la N-E. Orașele sînt colorate, cele mai importante fiind: Eger/Cheb și Carlsbad/Karlovy Vary. Principalul accent este pus însă pe explicațiile amănunțite date în toate domeniile. Astfel sînt prezentate bogățiile subsolului: aur, argint, cositor, cupru, fier, plumb, centrele industriei extractive și morile de hîrtie. Apar, de asemenea, monumentele și ruinele antice, băile termale, castelele nobiliare, bisericile și mănăstirile, precum și locurile de pelerinaj, dintre care unele cu „imagini miraculoase” (sic!). Pentru călători sînt

indicate hanurile și locurile de poștă. 13. deasupra cartușul, despărțit în două registre colorate, pe care este scris titlul bilingv, iar la mijloc stema orașului Eger/Cheb; registrul semnelor convenționale, înconjurat de volute, în colțul din stînga jos; 14. 254 H/17.219; 15. *colecția Julius Teutsch*.

21

1. Johann Mattheus Hasius; 2. Asia/Carte de l'Asie; 3. August Gottlieb Bohe-mius; 4. moștenitorii lui Homann; 6. Nürnberg; 7. MDCCXXXIII (1744); 8. 56x66; 9. planșă pe hirtie; 10. latină, franceză; 11. patină nobilă, pete cafenii, marginile deteriorate; 12. reprezintă harta Asiei, dar și o mare parte din Europa, printre care și țările române (Moldova, Transilvania și Valahia, cu principalele orașe dintre care amintim: Cronstadt/Brașov, Orshova/Orșova și Tergovist/Tîrgoviște). Realizarea este simplă, diferitele teritorii fiind delimitate prin linii colorate. Foarte numeroase-textele explicative, privind exactitatea distanțelor, precum și descrierile unor teritorii extrem de nordice. 13. harta este bogat decorată, remarcîndu-se prin realizarea artistică. Cartușul, în colțul din stînga jos, are forma unui valtrap fiind susținut de doi îngeri; cuprinde textul dedicației către Christian Gottlieb de Holzendorf, fiind înconjurat de o scenă tipic orientală: unui conucător, supușii, tîrîndu-se, îi prezintă daruri și bogății fabuloase; vinieta, în colțul din dreapta sus, cuprinzînd scările militare, înconjurată de volute; 14. 214 H/17.416; 15. *colecția Julius Teutsch*.

22

1. Johann Matheus Hasius; 2. HUNGARIAE ampliori, significatu et veteris vel Methodicae complexae, REGNA: HUNGARIAE PROPRIAE, CROATIAE, DALMATIAE, BOSNIAE, SERVIAE, BULGARIAE, CUMANIAE, PRINCIPATUM: TRANSILVANIAE, DESPOTATUS: WALACHIAE, MOLDAVIAE (exclusis ab eadem alienatis GALITIA et LUDOMIRIA) in suas Provincias ac partes divisae et quoad IMPERANTES ex AUSTRIACES, TURCIS et VENETIS distinctae (juncta tamen propetatem ROMANIA vel ROMELIA...)/Carte d'HONGRIE en general contenant la Division ancienne et methodique la HONGRIE en particulier, la CROATIE, la BOSNIE, la SERVIE, la BULGARIE, la Principauté de TRANSYLVANIE, les Despotats de WALACHIE et de MOLDAV, le tout dressé, sur le pied de l'ancienne et de la nouvelle Geographic...; 4. moștenitorii lui Homann; 6. Nürnberg; 7. 1744; 8. 50x58; 9. planșă colorată; 10. franceză, latină; 11. patină nobilă, marginile deteriorate; 12. reprezintă doar ca pretext harta Ungariei; accentul este pus pe urmările păcii de la Passarowitz; amănunțit sînt redată Țările Române, cu numeroase localități: Fogaras/Făgăraș, Hermannstadt/Sibiu, Cronstadt, Corona, Brasov/Brașov, Czernest/Zărnești — Transilvania, Bukurest/București, Brailow/Brăila, Afumaz/Afumați — Țara Românească, Municipium Iasi/Iași — Moldova. În Dobrogea apar localitățile antice: Capidava și Sucidava. Bine reprezentată este și rețeaua hidrografică: Dunărea ca axă principală, apoi Aluta/Olt, Moldava, Bistrița, Dembovitza, Artzes etc. Apar de asemenea și trecătorile: Porta Torzburg, între Brașov și Rucăr, Porta Busa/Buzău, Porta Oitas/Oituz. În Transilvania, alături de români apar și sașii și secuii, precum și ținuturile ocupate de cele trei populații. 13. cartușul, în colțul din stînga jos este încadrat de arme de foc, mantale militare, flori stilizate; deasupra apare bustul unui bărbat; registrul explicațiilor și scărilor miliare, în colțul din dreapta jos, încadrat de elemente florale stilizate; 14. 249 H/17.233; 15. *colecția Julius Teutsch*.

23

1. Tobias Mayer; 2. GERMANIAE atque in ea Locorum principaliorum. MAPA CRITICA...; 4. moștenitorii lui Homann; 6. Nürnberg; 7. 1750; 8. 58x65; 9. planșă pe hirtie; 10. latină, franceză, germană. 11. patină nobilă, pete cafenii, marginile deteriorate; 12. reprezintă harta Germaniei, considerînd ca prim meridian Parisul; se insistă asupra localităților; autorul pune accent pe exactitatea documentării amintindu-i pe autorii antici și pe cîțiva din cartografi contemporani (G. de L'Isle și I. Homann). 13. cartușul, în colțul din stînga jos, este încadrat de ornamente florale stilizate, cărți și instrumente de măsură folosite în cartografie; 14. 208 H/17.343; 15. *colecția Julius Teutsch*.

24

2. Carte géographique, ou on fait voir le DUCHE de SAXONIE, nome le CERCLE ELECTORALE, c'est à dire les Terres aux quelles la Dignité Electorale de Saxe est attaché. Avec la Terre incorporée de Gomern et les Terres féodales du Comté de Barby et la Dynastie de Baruth/SECTIO II cum parte Septentrionali versus Orientem, ubi videntur Praefectura Interbock, Praefectura Daahme, Dynastia Baruth cum boreali parte, Praefect. Seidae et circuli Vitemb. Orientalis. Cum consiniis mediae marchiae et Lusatae inferioris; 4. moștenitorii lui Homann; 6. Nürnberg; 7. 1752; 8. 40x51; 9. planșă colorată, fragmentară; 10. franceză, latină germană; 11. patină nobilă; 12. reprezintă partea nordică a ducatului Saxonia, cu capitala la Dresda; la N se învecinează cu Brandemburgul; modul de realizare—simplu; sînt puse în valoare pădurile care apar sub formă de pîlcuri de folioase; diferitele regiuni sînt colorate în nuanțe de verde și roz; 13. titlul și explicațiile deasupra; 14. 268 H/17.250; 15. colecția *Julius Teutsch*.

25

1. R.J. Julien, după Müller și Marele atlas al Sileziei aparținînd moștenitorilor lui Homann; 2. NOUVEAU THEATRE DE GUERRE ou Atlas topographique et militaire qui comprend Le Royaume de Boheme, le Comté de Glatz, le Marquisat de Moravie, le Duché de Silesie, le Marquisat de Lusace, la Saxe Electorale et les Frontieres du Brandebourg, de Pologne, de Hongrie, d'Autriche de Bavière et du haut Palatinat de Bavière; 5. tipografie proprie?; 6. Paris; 7. 1758; 8. 53x92,5; 9. planșă colorată pe suport textil, fragmentară; 10. franceză, latină, germană, poloneză; 11. patină nobilă; 12. reprezintă o parte din Silezia, mai precis regiunea înconjurătoare orașului Breslau/Wroclaw, ca teatru de război. Realizarea—simplă; autorul ține să-și informeze publicul asupra exactității și obiectivității hărților sale într-un avertisment aflat în cartușul planșei, ele nefiind condiționate de nici un privilegiu regal sau nobiliar; 13. cartușul, simplu, situat în colțul din dreapta sus; 14. 211 H/17.413; 15. colecția *Julius Teutsch*.

26

1. I.M. Hasius (cu ajutorul său); 2. Tabula Geographica continens Desportatus WALLACHIAE, atque MOLDAVIAE. Provincia BESSARABIAE, sub clientela Turcica, itemque Provinciam Poloneam PODOLIAE...; 5. urmașii lui Homann; 6. Nürnberg; 7. 1769; 8. 48x53; 9. planșă colorată; 10. latină, germană; 11. patină nobilă, pete și fisuri pe margini; 12. reprezintă așa cum ne sugerează însuși titlul „despotatele” Moldovei și Valahiei în principal, cărora li se adaugă o mică fișie din Transilvania, apoi Podolia la N-E și Bessarabia la E, ca teatre de război (este vorba de războiul ruso-turc dintre anii 1768 și 1774, încheiat prin pacea de la Kuciuk-Kainargi). Reprezentarea este destul de nerealistă. Moldova apare împreună cu Bucovina fiind situate între Carpați și Dnester/Nistru; între localitățile mai importante amintim: Iassi/Iași, Huz/Huși, Vaslui (așezat în colțul de S-E al Bessarabiei, sic !), Galatz (la sudul căruia se varsă râul Argeș, sic !). Valahia apare împreună cu Oltenia și cu orașele Tergovisco/Tirgoviste și Bukurest/București, dar și cu unele localități cu denumiri italianizate, ca: Poinari, Campolongo etc. Transilvania apare doar parțial cu: Hermannstadt/Sibiu, Chronstadt/Brașov și Fogarasch/Făgăraș ca cetate; 13. cartușul, în colțul din stînga sus, este înconjurat de elemente florale și scoici; 14. 17.561; 15. colecția *D.Z. Furnică*.

27

1. Iohann Michael Probst; 2. THEATRUM BELLI RUSSO = TURCICI, sive Moldaviae, Walachiae, Transilvaniae, Serviae, Romaniae, Bulgariae, Bessarabiae, Croatiae, Boniae, Dalmat[iae], Sclavoniae, Morlachiae, Ragusane Reipublicae, maximeque partis DANUBII FLUMINIS et ARHIPELAGI cum insulis ejusdem; 6. Augsburg; 7. 1771; 8. 49x87; 9. planșă colorată; 10. latină; 11. patină nobilă, fisuri pe margini; 12. reprezintă teatrul de război ruso-turc (este vorba de războiul ruso-turc din anii 1768—1774), cuprinzînd însă o suprafață teritorială întinsă de la golful Venetiei în V, la gurile Dunării la E, Polonia la N și Macedonia la S. Apar și Țările Române, Moldova, Valahia și Transilvania sub denumirea de principate,

dar cu destule inexactități. Moldova, cuprinzind și Bucovina, apare disproporționat de mare față de Valahia; de asemenea, apele principale, ca Siretul și Prutul apar mult mai la vest. Dunărea ocupă pentru Moldova un spațiu mult mai mare decât în realitate. Dintre orașele mai importante semnalăm: Iazi/Iași și Soczow/Suceava. Pentru Valahia cele mai importante ape sînt: Alauta/Olt, Telch/Argeș, Dembovitzen/Dimbovița, iar ca orașe se remarcă Buchorest și Targovisco. Transilvania apare aproximativ exact, cel mai important oraș fiind Sibiu. În colțul din S-E apare și Brașovul sub dubla denumire de Cronstadt-Brassow. În Banat și Serbis sînt localizate cele mai multe dintre bătăliile purtate cu turcii în timpurile mai vechi: Belgrad, 1456; Timișoara, 1552; Lipa/Lipova, 1595; 1688, de către forțele creștinătății. 13. cartușul, în colțul din stînga jos reprezentînd o scenă tipică: un cazac doboară mai mulți turci; alături de ei, prăbușit se găsește și un stindard cu semilună; 14. 17.562; 15. colecția D.Z. Furnică.

28

1. M. BRION de la TOUR, după M. Cassini de Thury, Tobias Mayer, M. Büsching; 2. CARTE DU DUCHÉ ET ELECTORAT DE BAVIERE...; 3. Chambon; 5. Esnauts și Rapilly; 6. Paris; 7. 1780; 8. 40x45,5; 9. planșă colorată; 10. franceză, germană; 11. marginile fisurate și pătate; 12. hartă documentară, cu caracter istorico-militar, reprezentînd electoratul și ducatul Bavariei. Realizarea este simplă, accentul fiind pus, așa cum se spune și în explicații, pe localități, drumuri și stații de poștă, pe distanțele exacte dintre diferitele puncte, pe diferite date istorice, dar și pe capacitatea de apărare a diferitelor localități, fiind diferențiate orașele și castelele fortificate, precum și cele capabile de o oarecare rezistență. Sînt de asemenea indicate și diferitele cîmpuri de bătăie, cu precădere cele de la începutul secolului al XVIII-lea. Exactitatea și textele cuprinzînd informații utile iau de această dată locul ornamentelor. 13. cartușul, în colțul din stînga sus, încadrat într-un chenar, la fel apar și explicațiile; 14. 267 H/17.223; 15. colecția Julius Deutsch.

29

2. Neue Special Charte von ZEELAND, und der Ost=und Wester Schelde; 5. C. Weigel și Schneider; 6. Nürnberg; 7. 1785; 8. 48,5x65; 9. planșă colorată; 10. germană, olandeză; 11. patină nobilă, marginile deteriorate; 12. reprezintă harta Zeelandei și porțiunea de vărsare a Scheldei (Escaut) în Marea Nordului; într-o manieră simplă, concisă sînt marcate insulele, canalele și localitățile, în culorile: roz, galben și verde. Orașe mai importante: Antwerpen/Anvers, la S-E și Bruges la S-V. Întreaga planșă este încadrată într-un chenar galben. 14. 244 H/17.241; 15. colecția Julius Deutsch.

30

2. G. PROVINCIA BOESLAVENSIS¹⁰; 3. X. Winkler; 6. Germania?; 7. sec. XVIII; 8. 45,5x37; 9. planșă pe hirtie; 10. latină, germană, cehă; 11. patină nobilă; 12. reprezintă provincia Boleslavia, aflată în nordul Boemiei, mărginită la N de Lusacia, la N-E de ducatul Sileziei, la S-E de provincia Regino-Hradec, la S-V de provincia Kaurzim, iar la V de provincia Litomeria. Realizarea — cea obișnuită pentru sec. XVIII (relieful — coline hașurate orizontal; pădurile prin pîlcuri de copaci; hidrografia prin linii simple). Un mare accent este pus pe localități, fiind prezentate orașele mai importante: Jung Boleslav/Mlada Boleslav, Altbunzlau/Stara Boleslav, Melnik, orașele mai mici, precum și așezările rurale, mănăstirile și bisericile. 13. Cartușul, în colțul din stînga sus, reprezintă o apoteoză: un împărat în armură, are la picioare doi ineri, dintre care unul ține în mină un steag pe a cărui pînză apare pajura încoronată. Întreaga scenă este înconjurată de nori și raze solare; 14. 251 H/17.225; 15. colecția Julius Deutsch.

¹⁰ Pozițiile: 30, 31, 32, 33, 34, 35, reprezintă hărți făcînd parte din același atlas.

31

2. H. PROVINCIA KAUZIMENSIS; 3. X. Winkler; 6. Germania ?; 7. sec. XVIII; 8. 32,5x44; 9. planșă pe hîrtie; 10. latină, germană, cehă; 11. patină nobilă; pete ruginii pe margini; 12. reprezintă provincia Kaurzim/Kaurim, aflată în N-E Boemiei, mărginită la N-E de provinciile Boleslavia și Regino-Hradec, la S-E de provincia Czaslav, la V de provincia Bechin. La vest curge Moldova/Vltava, străbătînd și Praga care apare ca un mare oraș. 13. cartușul, în colțul din dreapta sus, are forma unui pergament; scenă alegorică, în colțul din dreapta jos, reprezentînd două personaje mitologice încoronînd bustul unei statui cu o coroană de lauri; 14. 265 H/17.225; 15. colecția *Julius Teutsch*.

32

2. I. PROVINCIA BECHINENSIS; 3. X. Winkler; 6. Germania ?; 7. sec. XVIII; 8. 55x58; 9. planșă pe hîrtie; 10. latină, germană, cehă; 11. patină nobilă; 12. reprezintă provincia Bechin, aflată în sudul Boemiei și mărginită la N de provinciile Beraun și Kaurzim, la N-E și E de provincia Czaslav, marhionatul Moraviei și arhiducatul Austriei Superioare, iar la V de provincia Prachin. Se distîng, dintre ape, Moldova/Vltava, iar dintre orașe, Tabor. 13. cartușul, în colțul din stînga sus, înconjurat de un oraș aflat pe malul unei ape în care abundă pești; două femei stau pe marginea apei și pescuiesc; 14. 261 H/17.225; 15. colecția *Julius Teutsch*.

33

2. K. PROVINCIA CZASLAVENSIS; 3. X. Winkler; 6. Germania ?; 7. sec. XVIII; 8. 38x26; 9. planșă pe hîrtie; 10. latină, germană, cehă; 11. patină nobilă; 12. reprezintă provincia Czaslav, situată în estul Boemiei și mărginită la N-E cu provincia Chrudim, la S-E cu marhionatul Moraviei, la S-V cu provincia Bechin, iar la N cu provincia Kaurzim. Orașe mai importante: Czaslau/Cáslav. 13. Cartușul, în colțul din stînga jos, reprezentînd un personaj îmbrăcat în costum de epocă, jos, două personaje alegorice: o femeie cu semiluna pe frunte și un călugăr stînd într-o pădure; 14. 262 H/17.225; 15. colecția *Julius Teutsch*.

34

2. L. PROVINCIA CHRUDIMENSIS; 3. X. Winkler; 6. Germania ?; 7. sec. XVIII; 8. 32,5x44; 9. planșă pe hîrtie; 10. latină, germană, cehă; 11. patină nobilă; 12. reprezintă provincia Chrudim, aflată în estul Boemiei, mărginită la N de provincia Regino-Hradec, la S-E de marhionatul Moraviei, iar la S-V și V de provincia Czaslav. În partea de nord se distînge fluviul Elba. Orașele mai importante sînt: Policza (imperial), Chrudim și Pardubitz/Pardubice, situat pe Elba. 13. cartușul, în colțul din dreapta sus, are forma unui papirus; scenă alegorică, în colțul din stînga jos, reprezentînd un personaj îmbrăcat în costum de epocă, care ține în mînă un tirnăcop de miner; în spatele său o mulțime de săbii de diferite tipuri. În stînga — un cal cu picioarele din față ridicate, avînd deasupra o bibliotecă alcătuită din suluri de pergament și alături o stivă de bușteni; 14. 263 H/17.225; 15. colecția *Julius Teutsch*.

35

2. M. PROVINCIA HRADECENSIS et COMITATUS GLACENSIS; 3. X. Winkler; 6. Germania ?; 7. sec. XVIII; 8. 46,5x67,5; 9. planșă pe hîrtie; 10. latină, germană, cehă; 11. patină nobilă, pete cafenii; 12. reprezintă regiunea Reginohrad și comitatul Glatz, situate în nord-estul Boemiei, mărginite la N-E de ducatul Sileziei, la S-E de marhionatul Moraviei, la S de provinciile Chrudim și Kaurzim, iar la V de provincia Boleslavia. În partea vestică se găsește fluviul Elba, iar la sud apare orașul Königgrätz/Hradec-Králové. La est apare capitala comitatului Glatz, orașul Glatzer/Kłodzko. 13. cartușul, în colțul din stînga sus, înconjurat de o scenă alegorică: o pădure, un personaj feminin, animale sălbatice. Dedesubt: vase, o casetă de bijuterii, o oglindă cu volute în stil baroc, unelte agricole și fructe; 14. 264 H/17.225; 15. colecția *Julius Teutsch*.

1. Rizzi Zannoni; 2. PLAN DE VARSOVIE LÈVÉ PAR ORDRE DE SON EXC. E. MR. LEC. TE. BIELINSKI GRAND MARECHAL DE LA BIELINSKI, DE-DIÉ A SON EXC. E. M.R. LEC. TE. WIELHORSKI G.D. MAÎTRE D'HOTEL DU G.D. DE LITHUANIE, STAROSTE DE KAMINIEK; 3. Chalmandrier; 4. Arrivet; 6. Italia ?, Franța ?; 7. 1772; 8. 37,5x25,5; 9. planșă colorată; 10. franceză; 11. patină nobilă, marginile fisurate; 12. reprezintă, fără a se rezuma doar la aceasta, planul amănunțit al Varșoviei; cea mai mare parte a orașului este concentrată pe malul stîng al Vistulei, care este marcată prin hașuri fine, paralele. De la stînga la dreapta se găsesc: străzile Ujazdow și Tuilleries, Magazinul (Palatul ?) Poniatowski, în centru Palatul regal, iar în dreapta cîmpul de alegere a regilor; spre nord consemnăm ca axă verticală drumul Cracoviei. 13. realizarea artistică este deosebită; cartușul, în colțul din stînga sus, are forma unei eșarfe cu franjuri încadrate de un vultur încoronat, blazoane și frunze de laur stilizate. Pe laturi, în cartușe separate se găsesc numerotate principalele clădiri laice și religioase din Varșovia, realizate ca niște mici bijuterii arhitecturale; palatele: Sulkowski, Branicki, al Primatului Poloniei, de Saxa, al episcopului de Cracovia, Radziwill, Bielski, Brühl, Wielo-Polski, Osrtowski, Czartowski, Krasinski, Godzki, Mniszech; biblioteca Zaluski, colegiul Piaristilor și biserica Misionarilor; jos, sub forma unei stampe este realizată o vedere panoramică a Varșoviei de pe Vistula; pe margini mai apar și notițele explicative cu monumentele numerotate; 14. 17.978; 15. colecția *Julius Deutsch*.

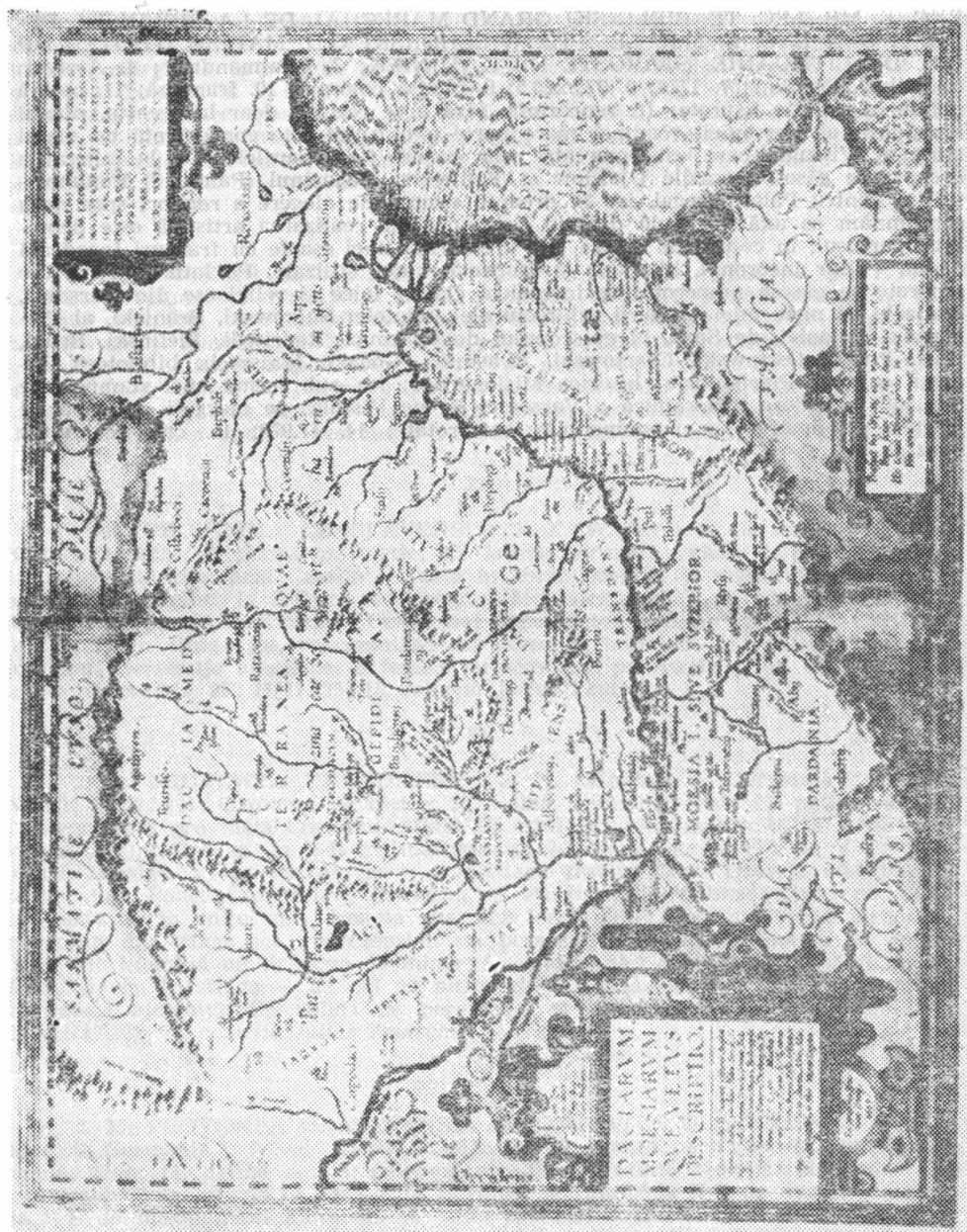

Fig. 1 — sec. XVI

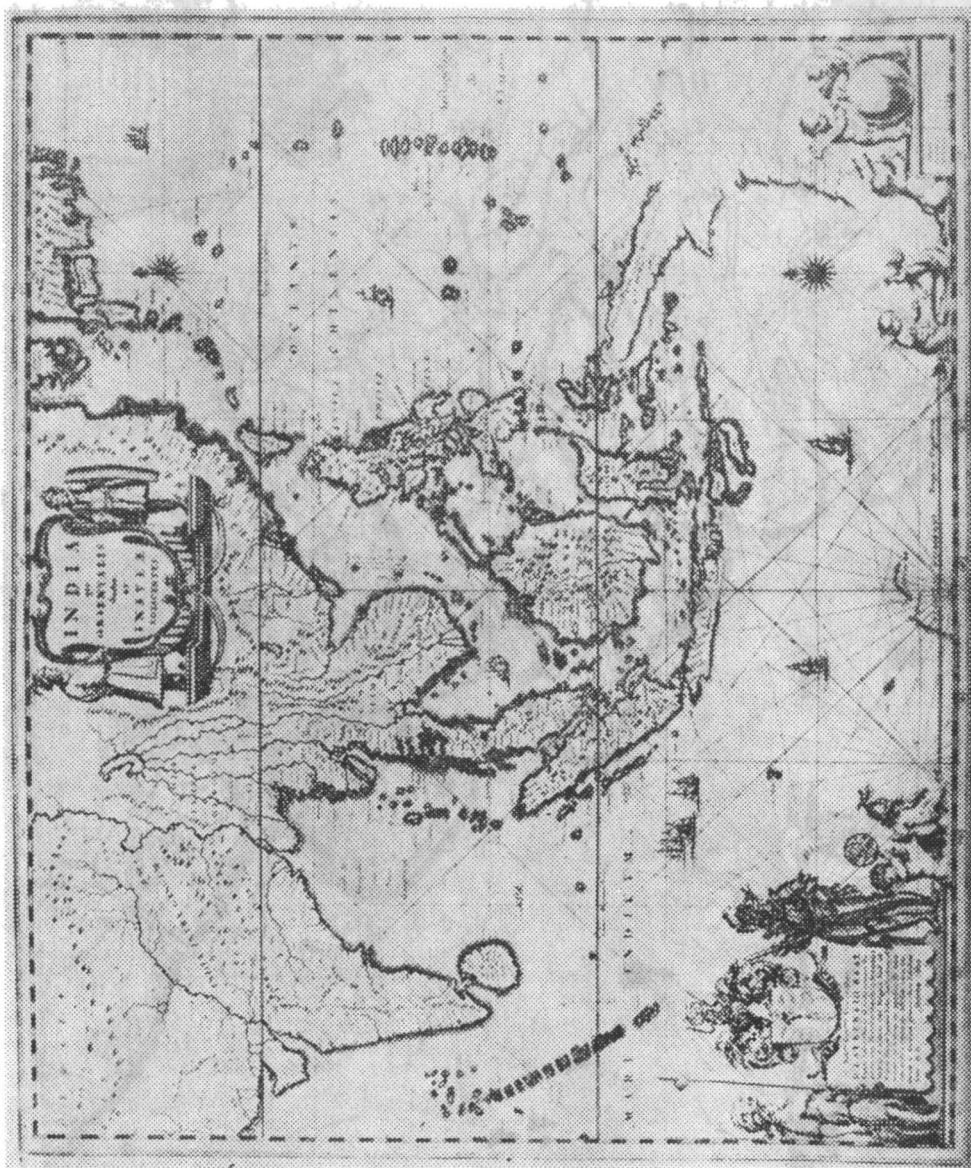

Fig. 1 — sec. XVII

Fig. 2 — sec. XVII

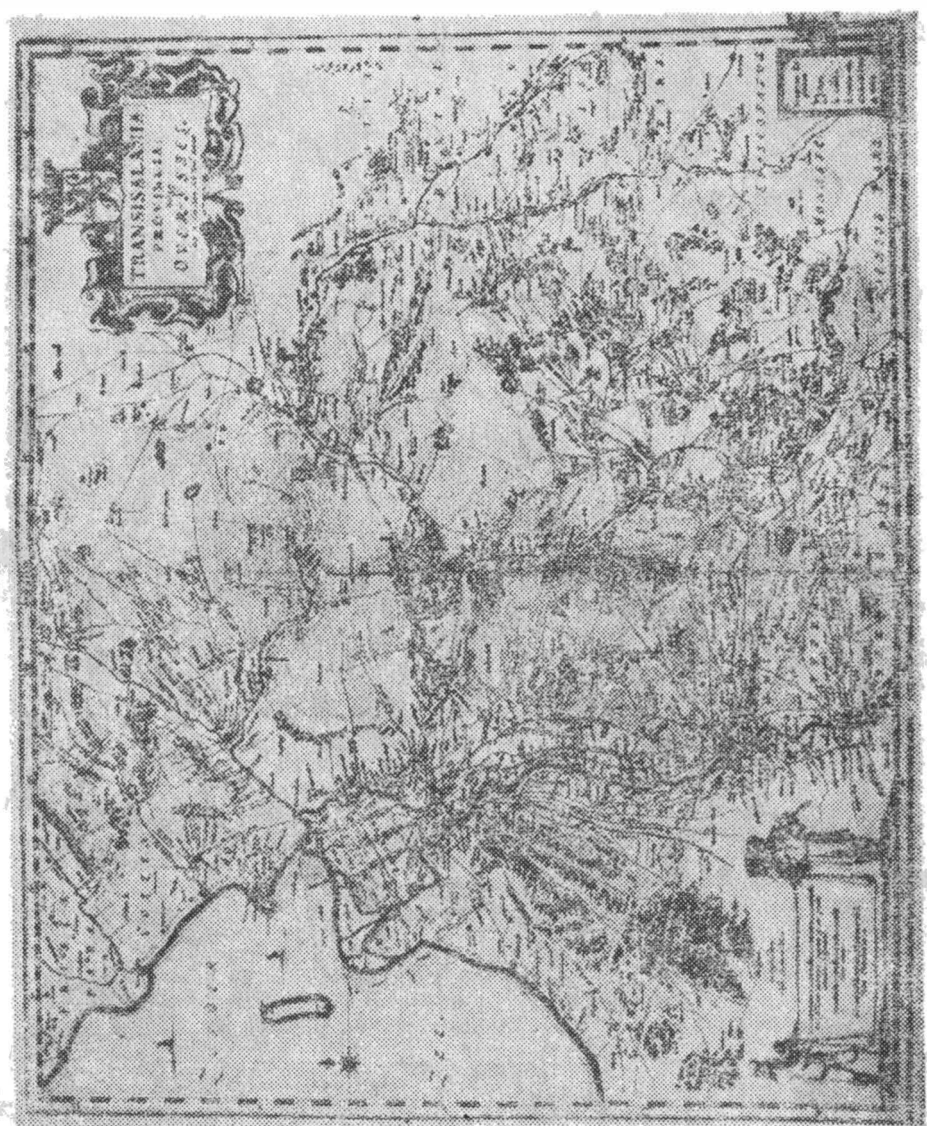

Fig. 4 — sec. XVII

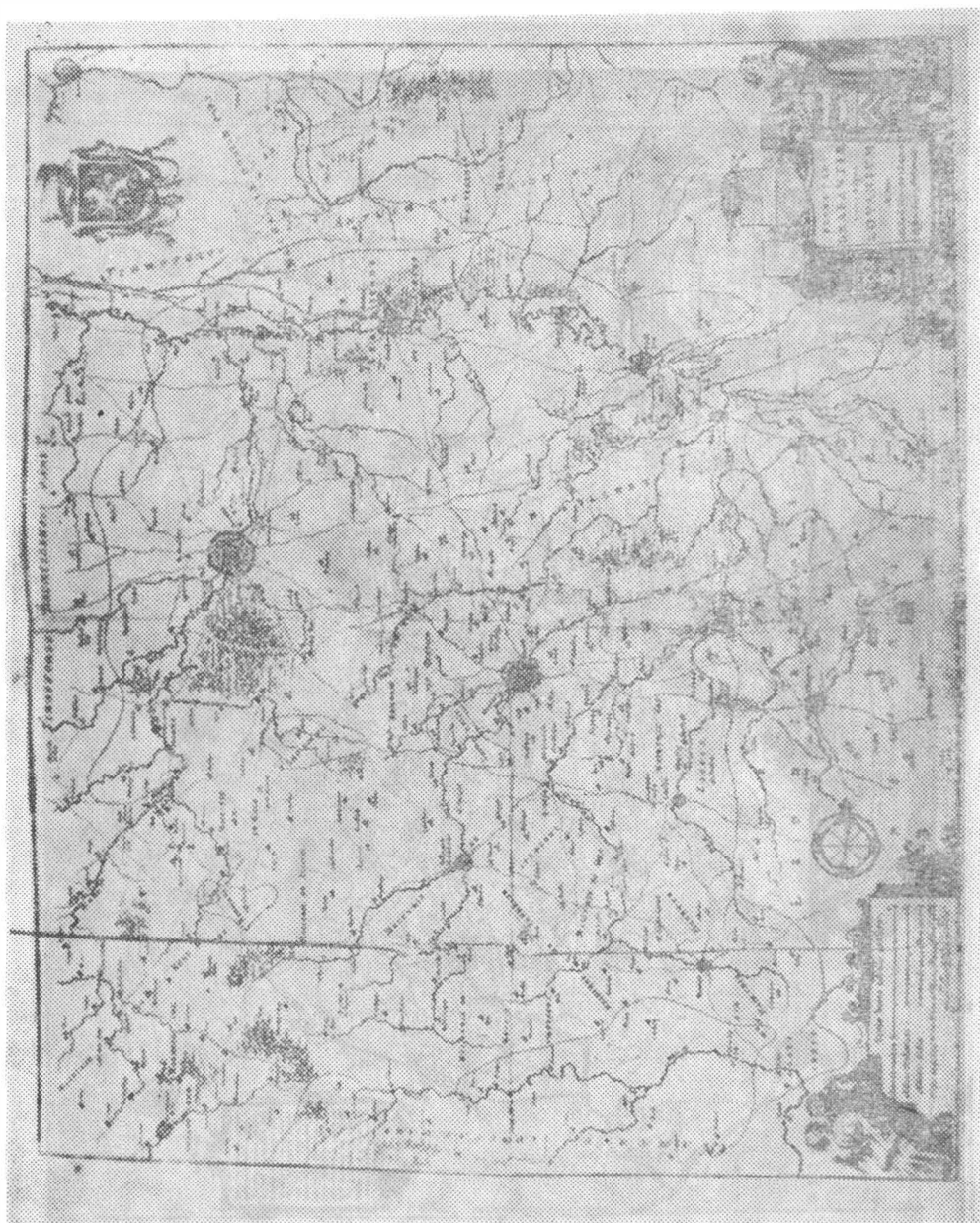

Fig. 5 — sec. XVII

Fig. 7 — sec. XVII

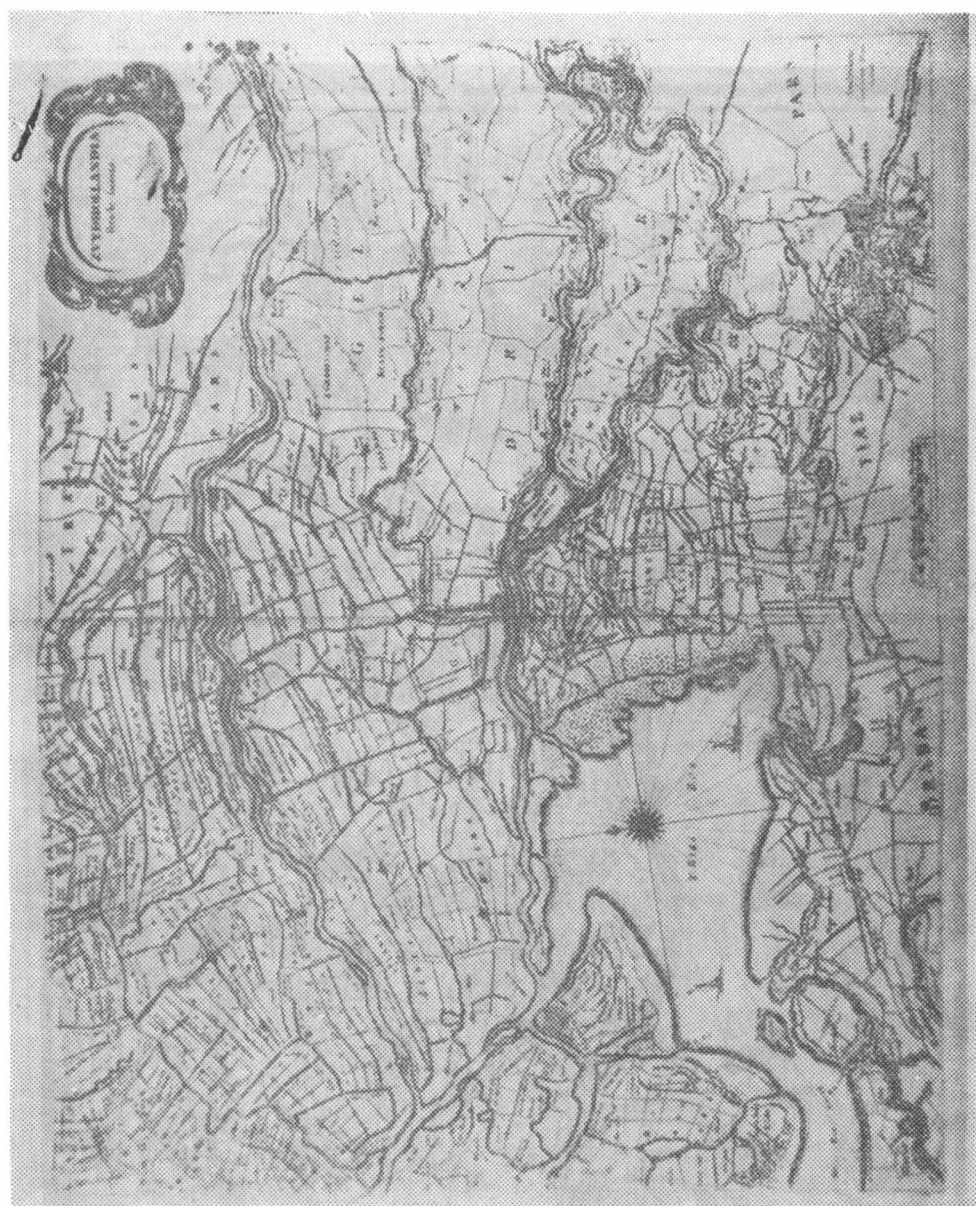

Fig. 8 — sec. XVII

Fig. 9 — sec. XVII

Fig. 11 — sec. XVII

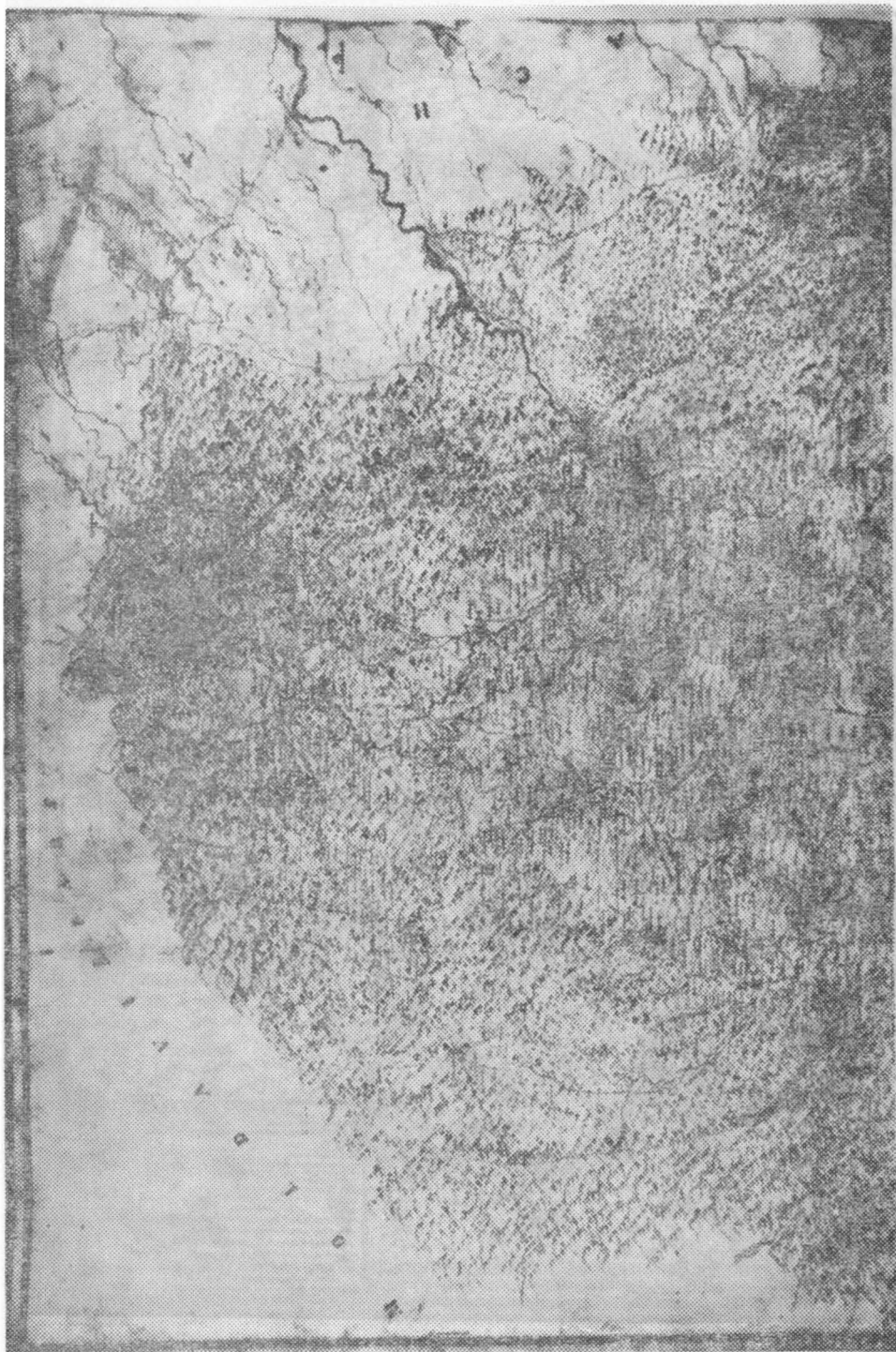

Fig. 12 — sec. XVII

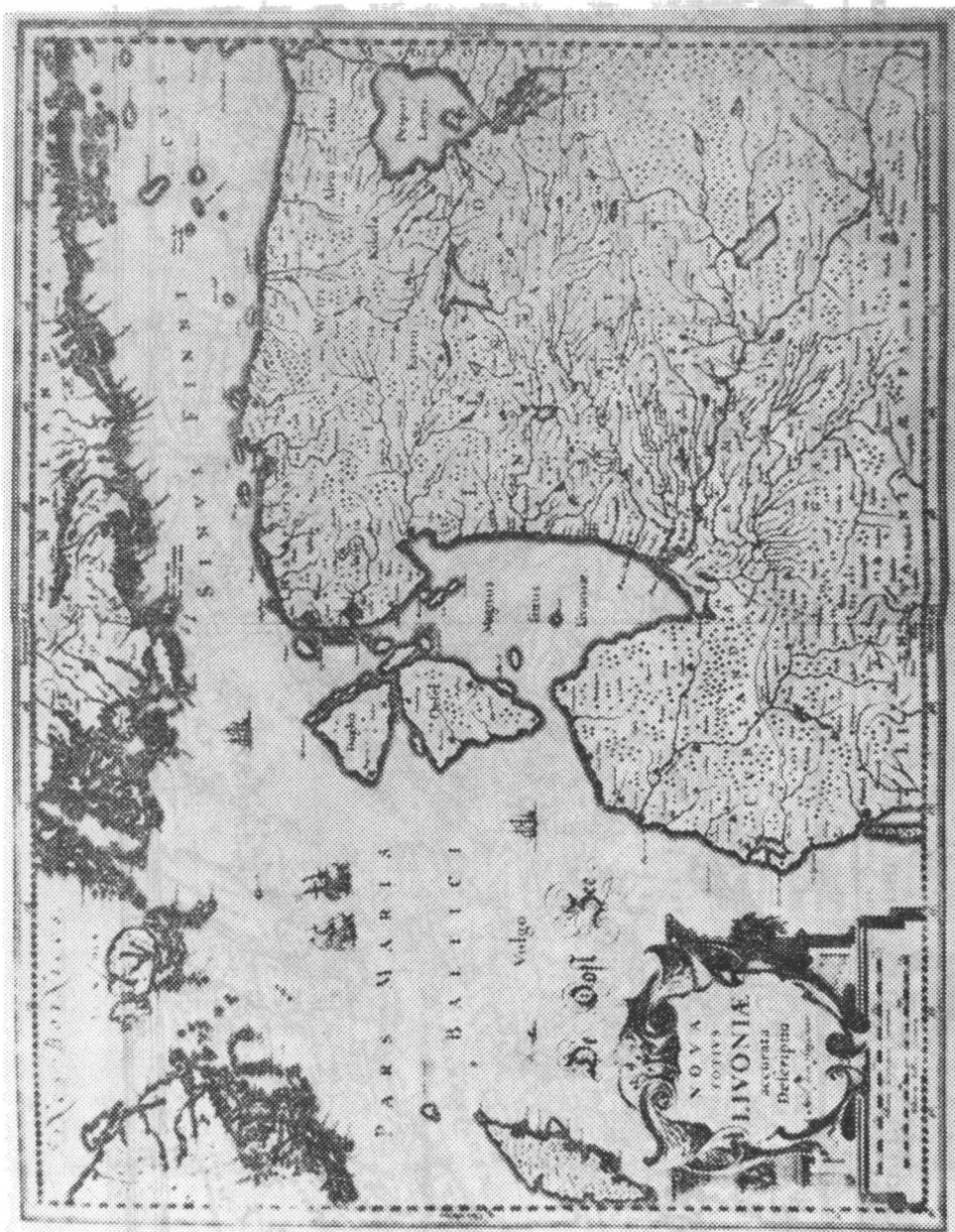

Fig. 13 — sec. XVII

TABULA EXPEDITIONIS ALEXANDRI M. MACEDONIS in qua DITIONES omnes quae eius regno subire praeter ITINER:
quod iuxta litteras lazarum quae ipse cum exercitu adit maximam partem ex ARRIANO continentia exhibentur.

Fig. 14 — sec. XVII

Fig. 15 — sec. XVII

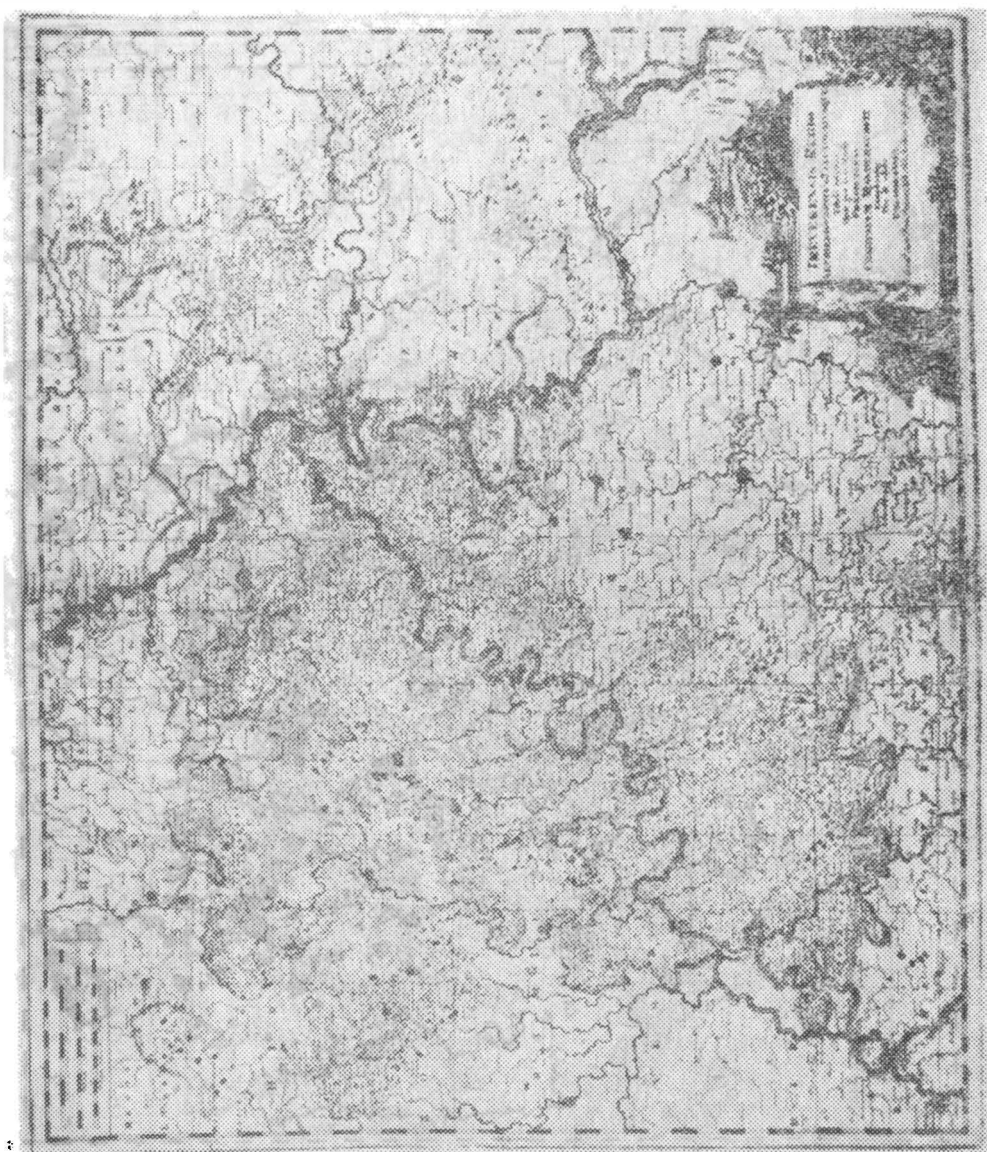

Fig. 16 — sec. XVII

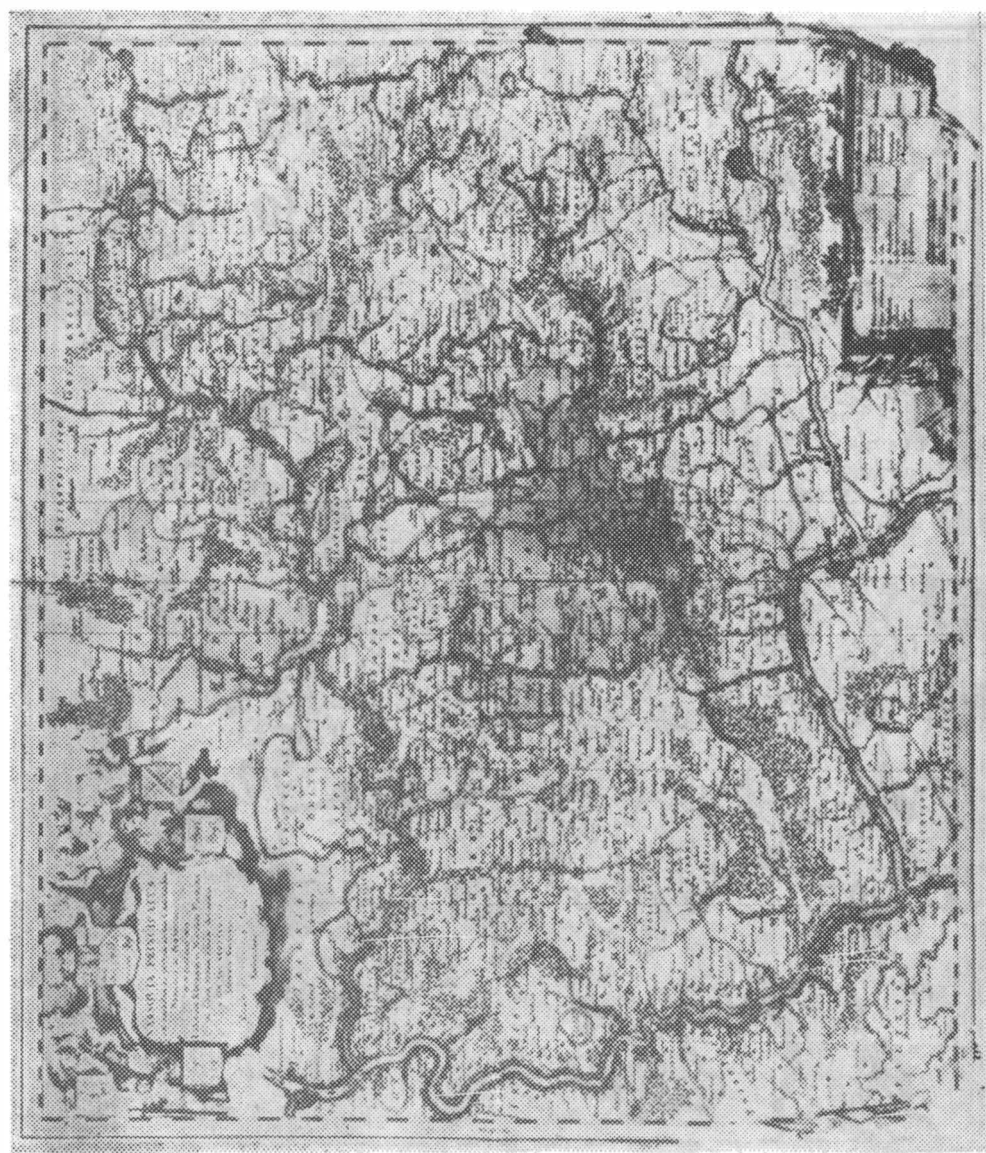

Fig. 2 — sec. XVIII

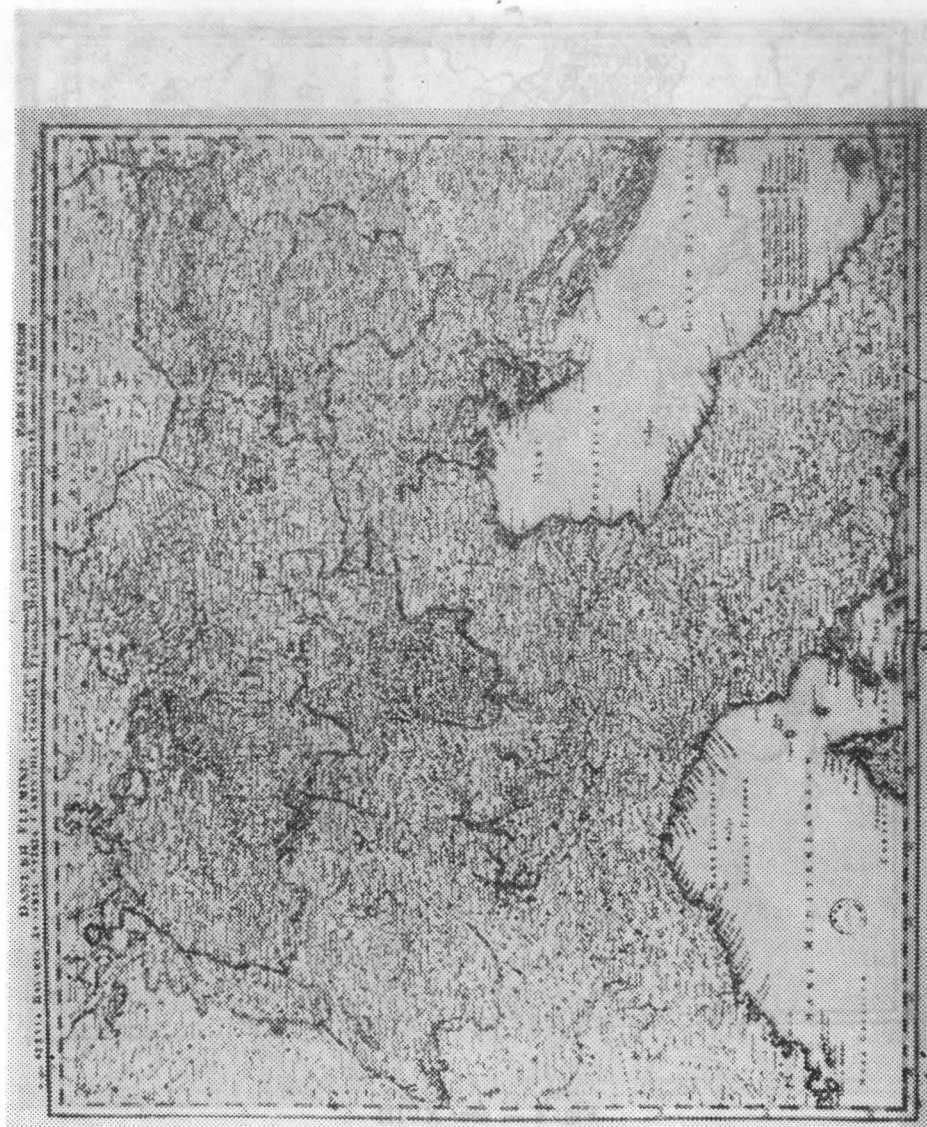

Fig. 3 — sec. XVIII

Fig. 4 — sec. XVIII

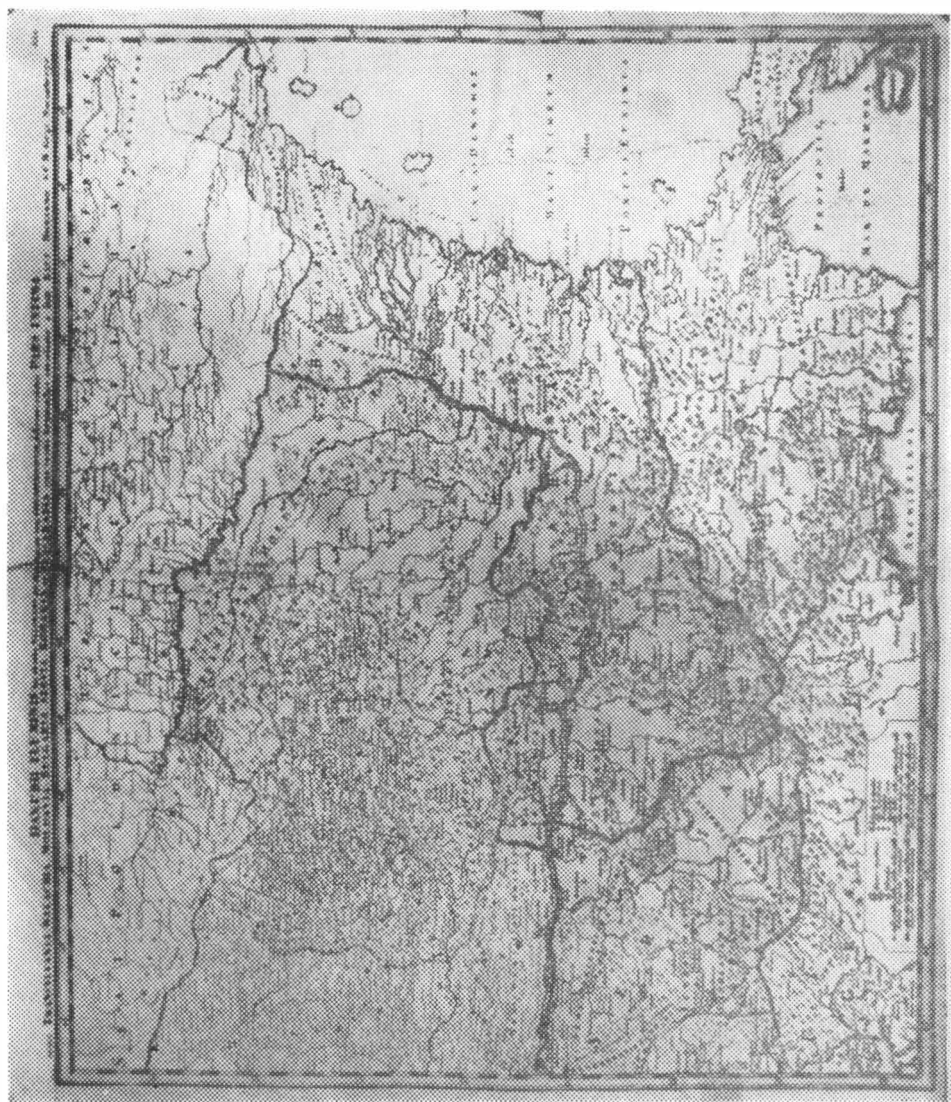

Fig. 5 — sec. XVIII

Fig. 6 — sec. XVIII

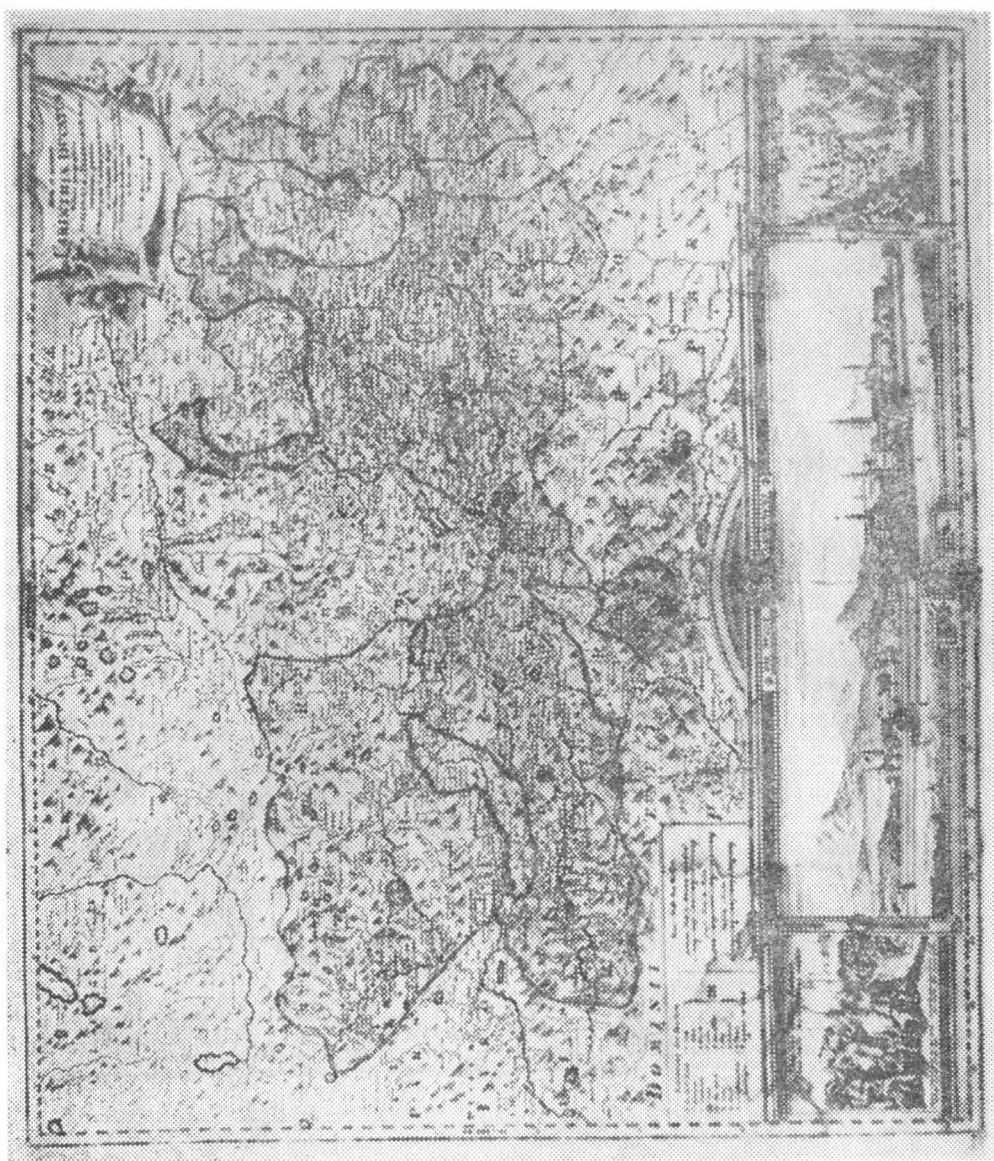

Fig. 7 — sec. XVIII

Fig. 8 — sec. XVIII

Fig. 9 — sec. XVIII

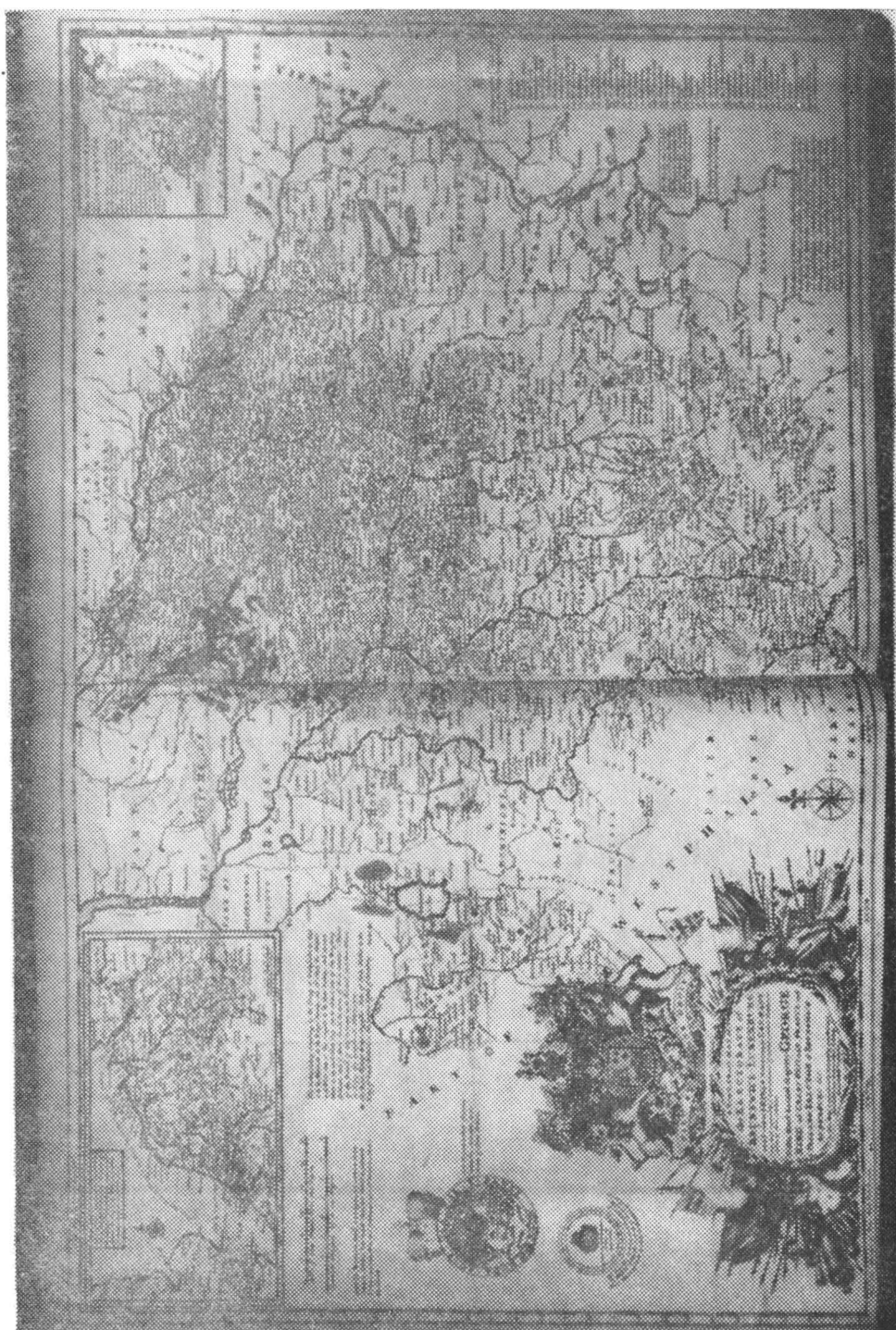

Fig. 10 — sec. XVIII

Fig. 11 — sec. XVIII

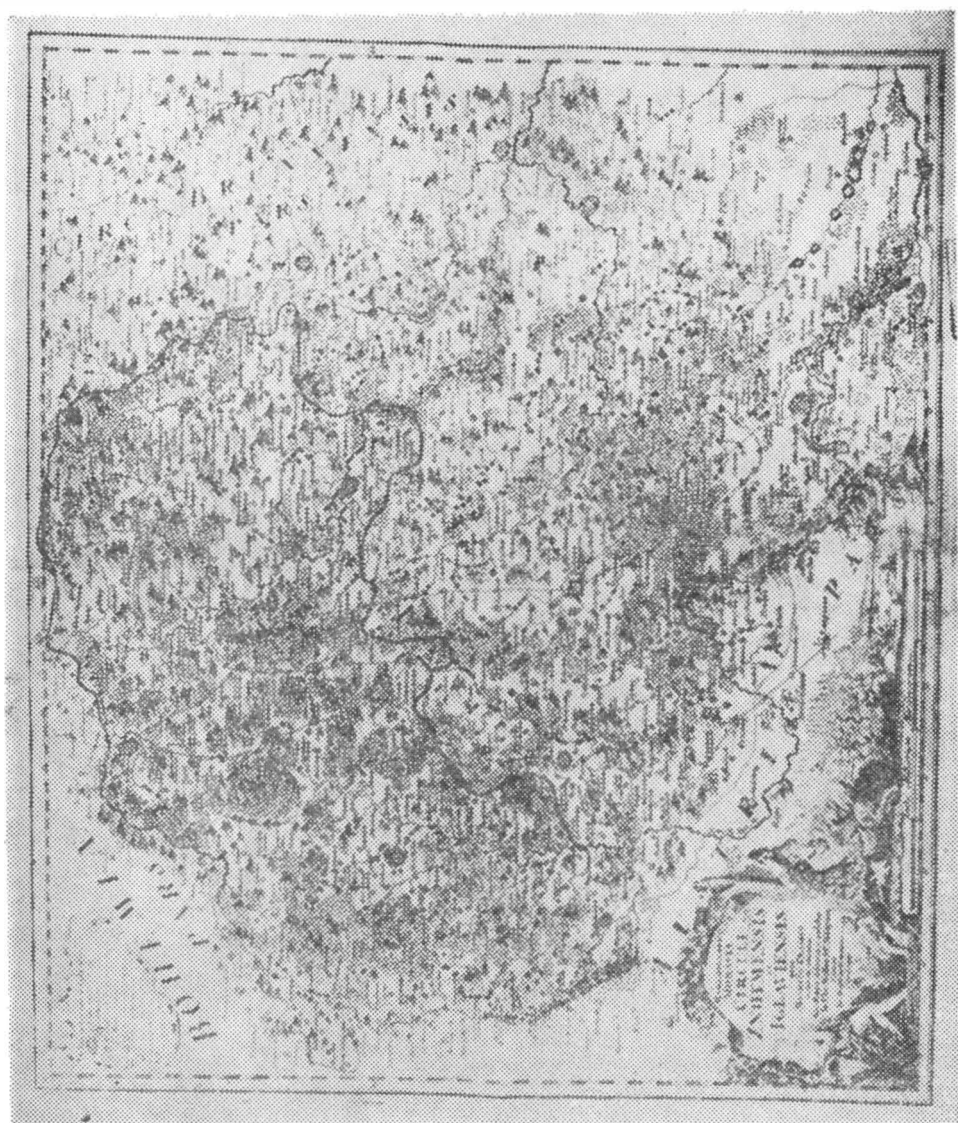

Fig. 12 — sec. XVIII

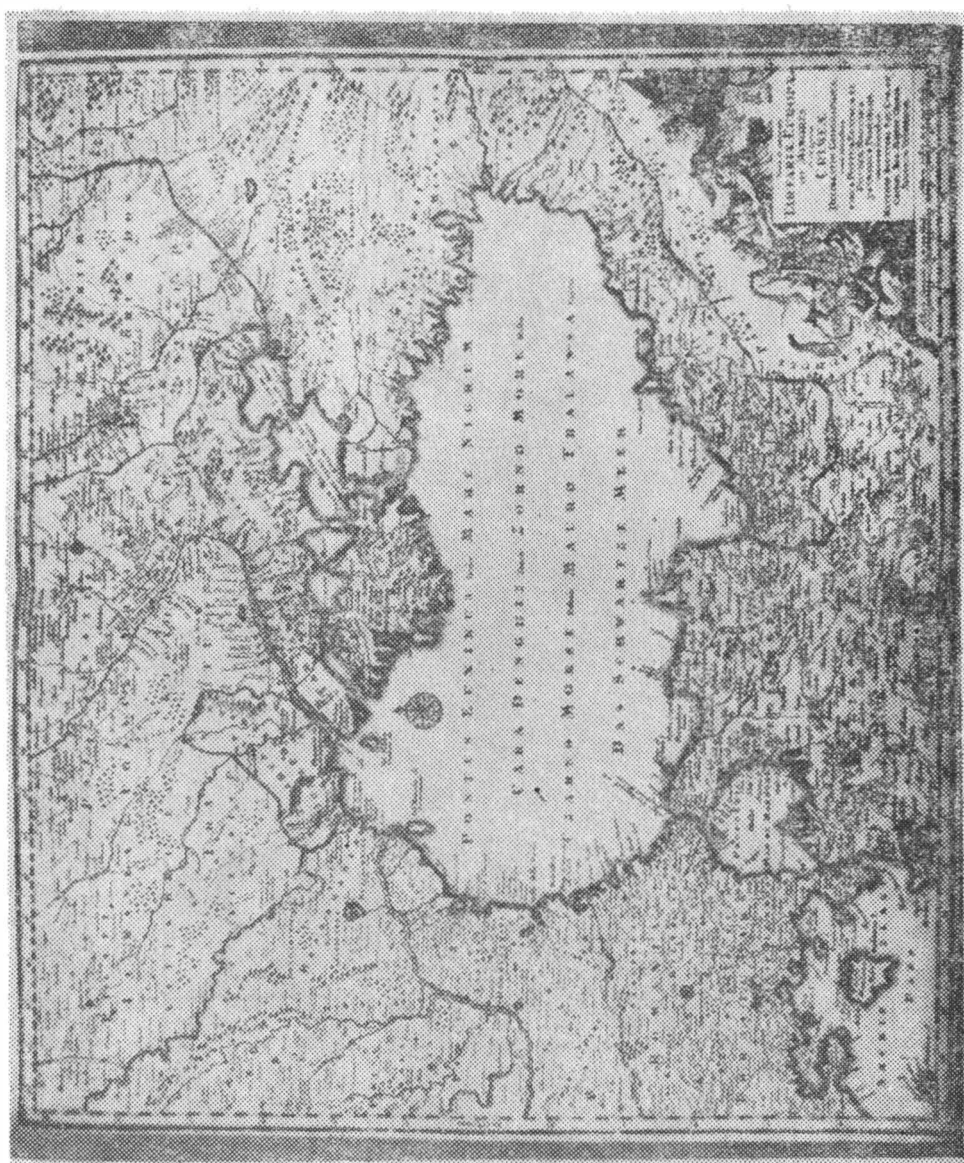

Fig. 14 — sec. XVIII

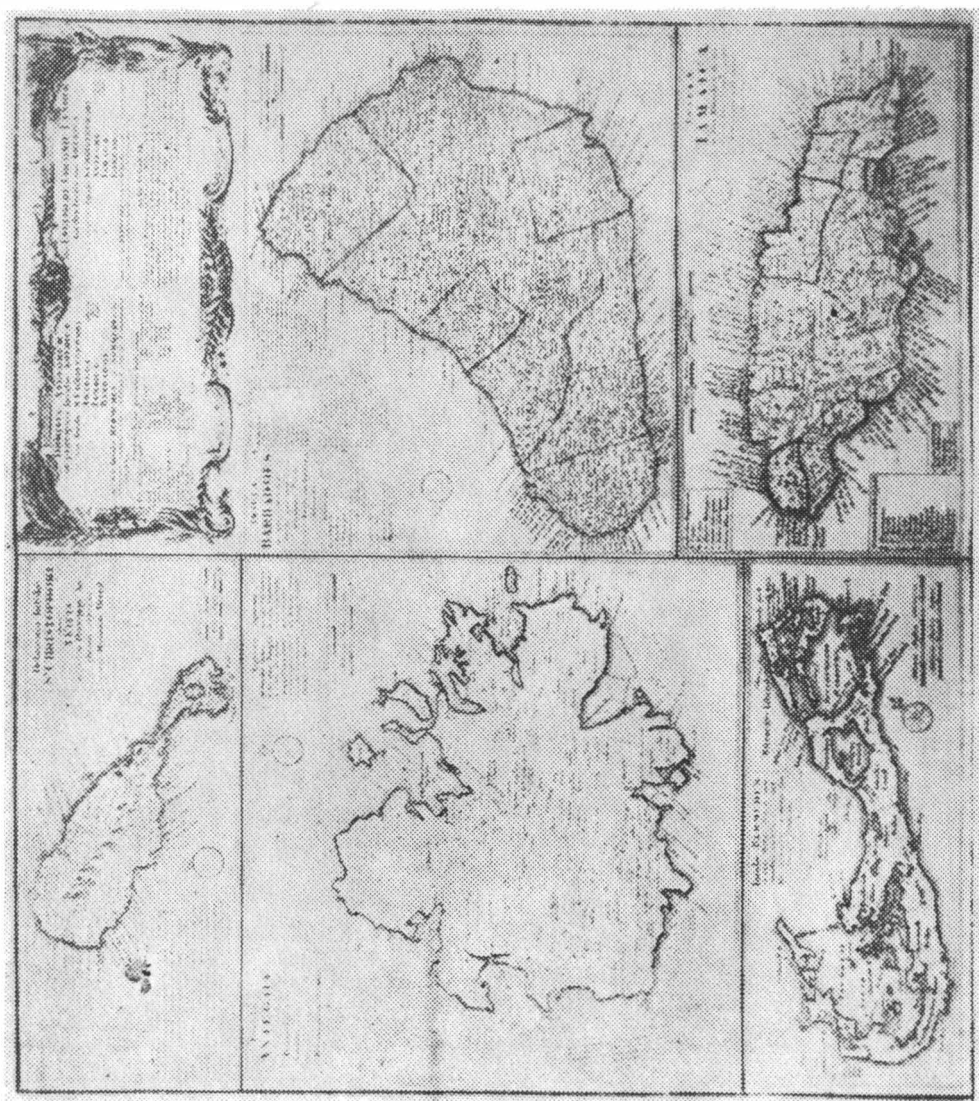

Fig. 15 — sec. XVIII

Fig. 16 — sec. XVIII

Fig. 17 — sec. XVIII

Fig. 18 — sec. XVIII

Fig. 19 — sec. XVIII

Fig. 20 — sec. XVIII

Fig. 21 — sec. XVIII

Fig. 22 — sec. XVIII

Fig. 23 — sec. XVIII

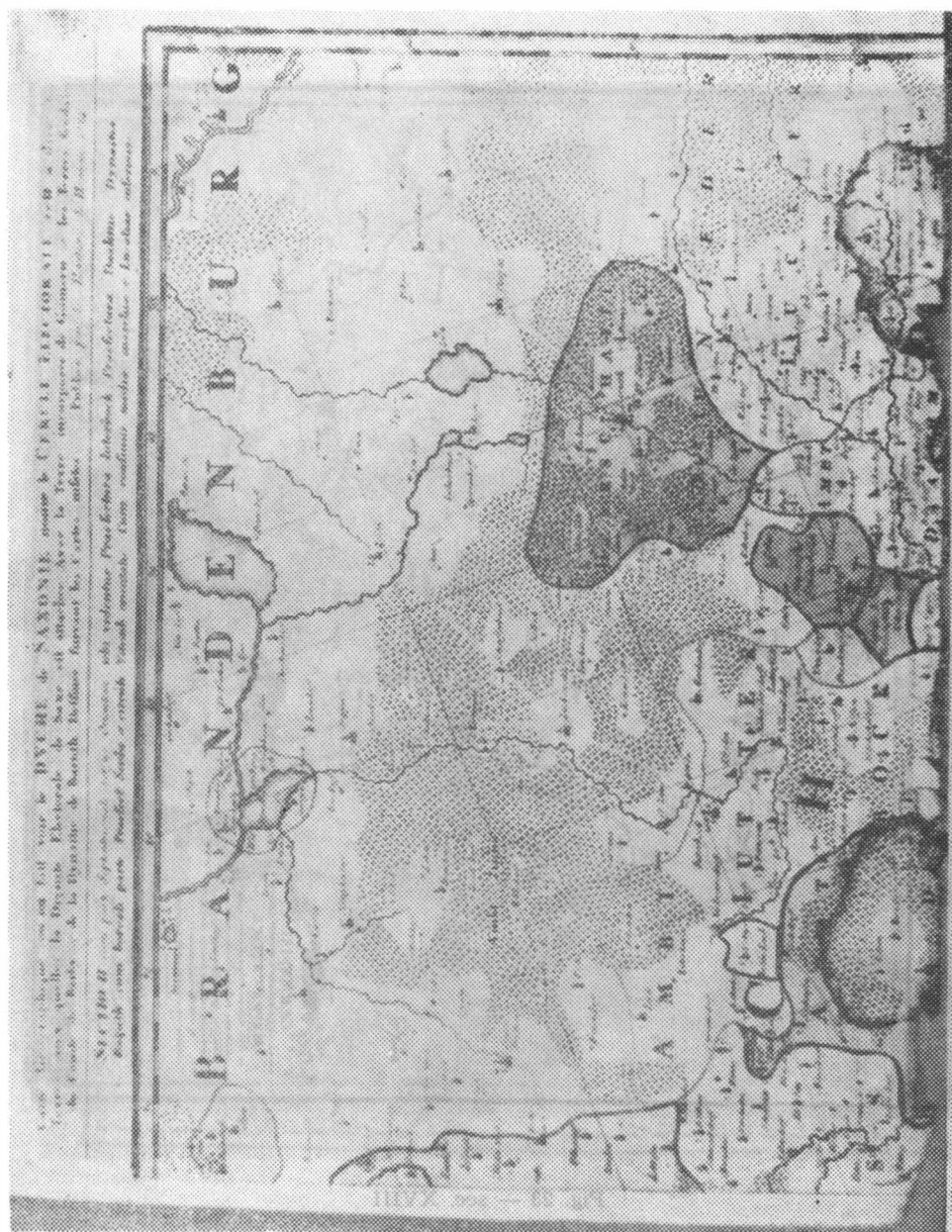

Fig. 24 — sec. XVIII

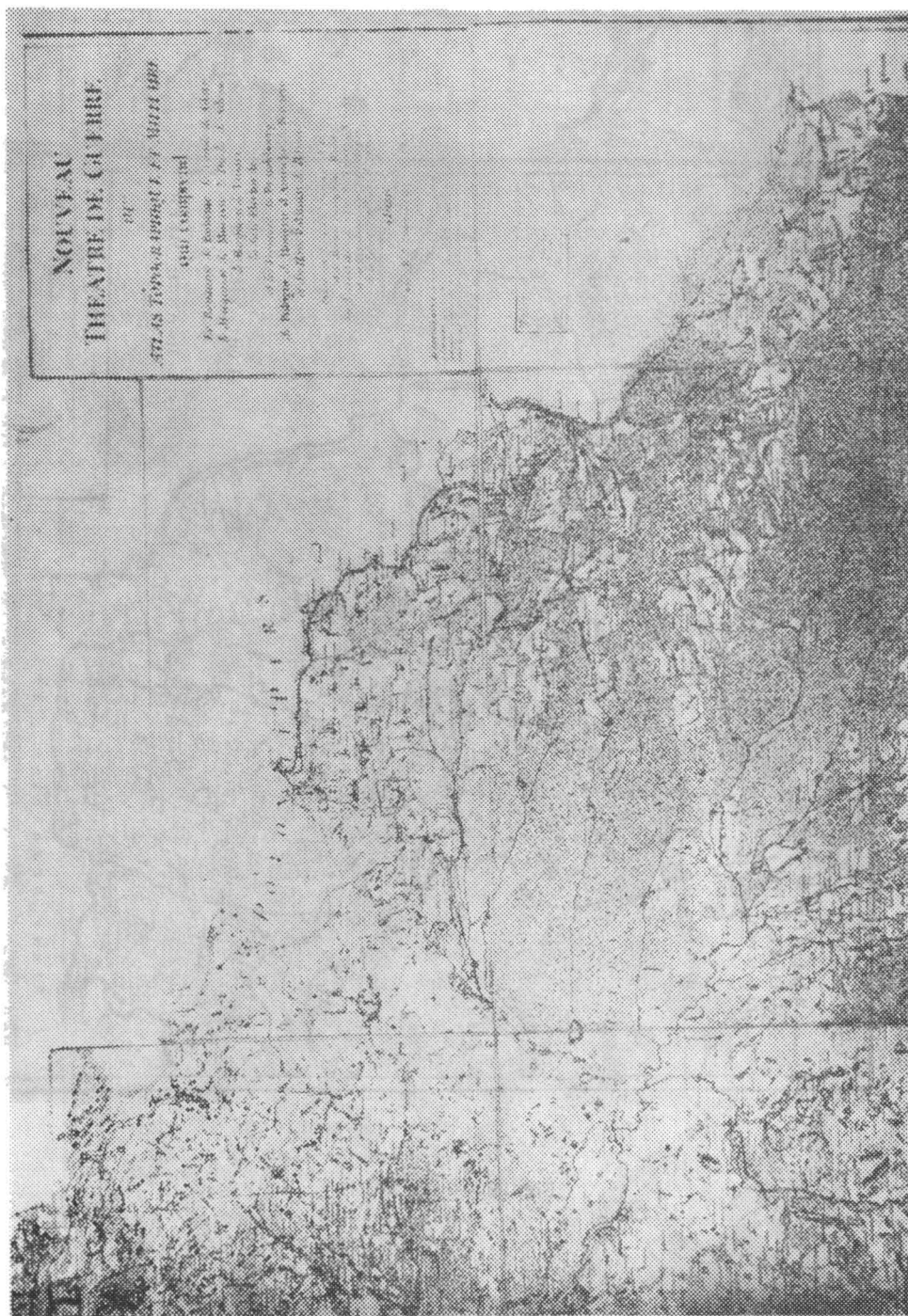

Fig. 25 — sec. XVIII

Fig. 26 — sec. XVIII

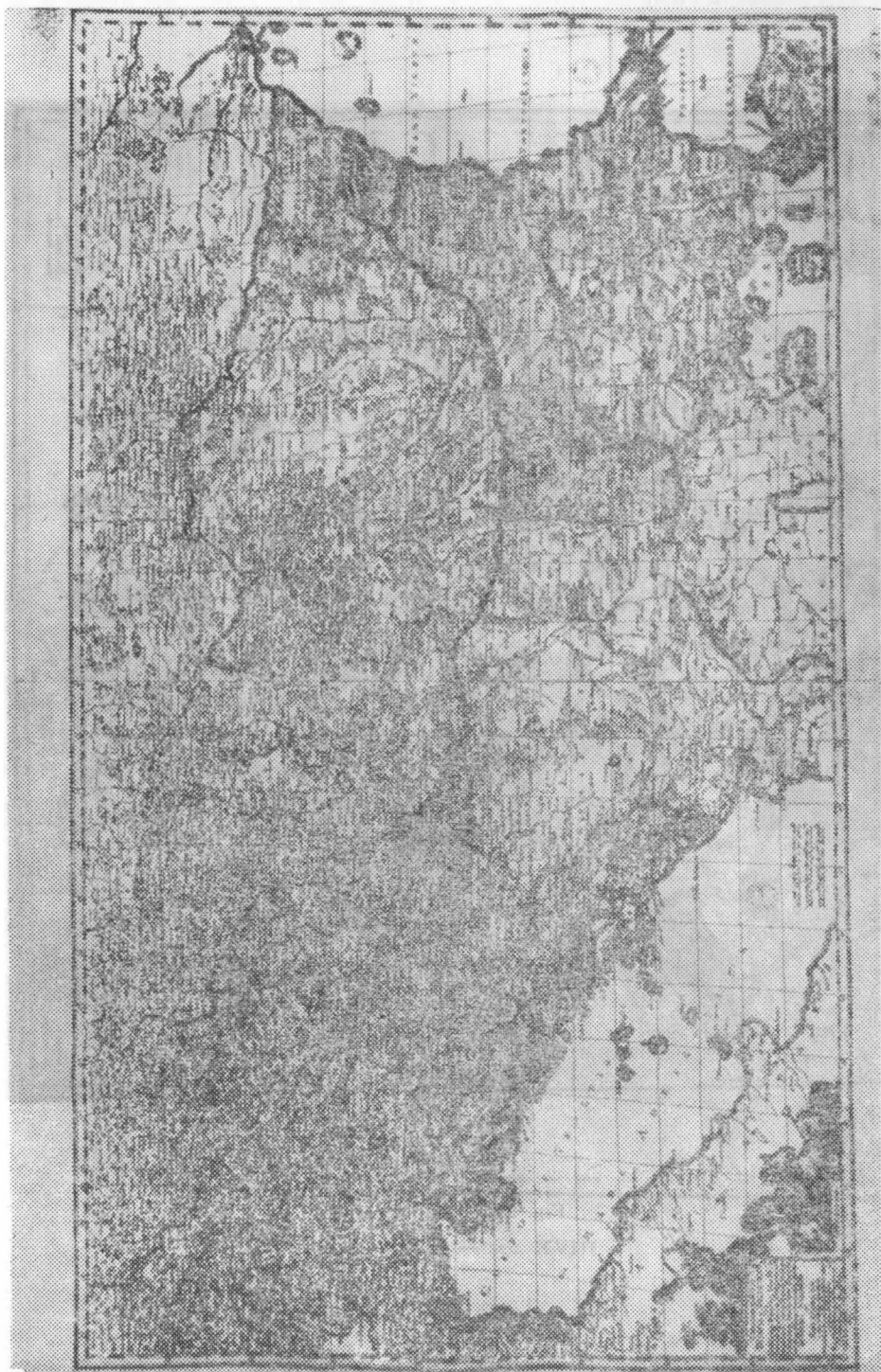

Fig. 27 — sec. XVIII

Fig. 29 — sec. XVIII

Fig. 30 — sec. XVIII

Fig. 31 — sec. XVIII

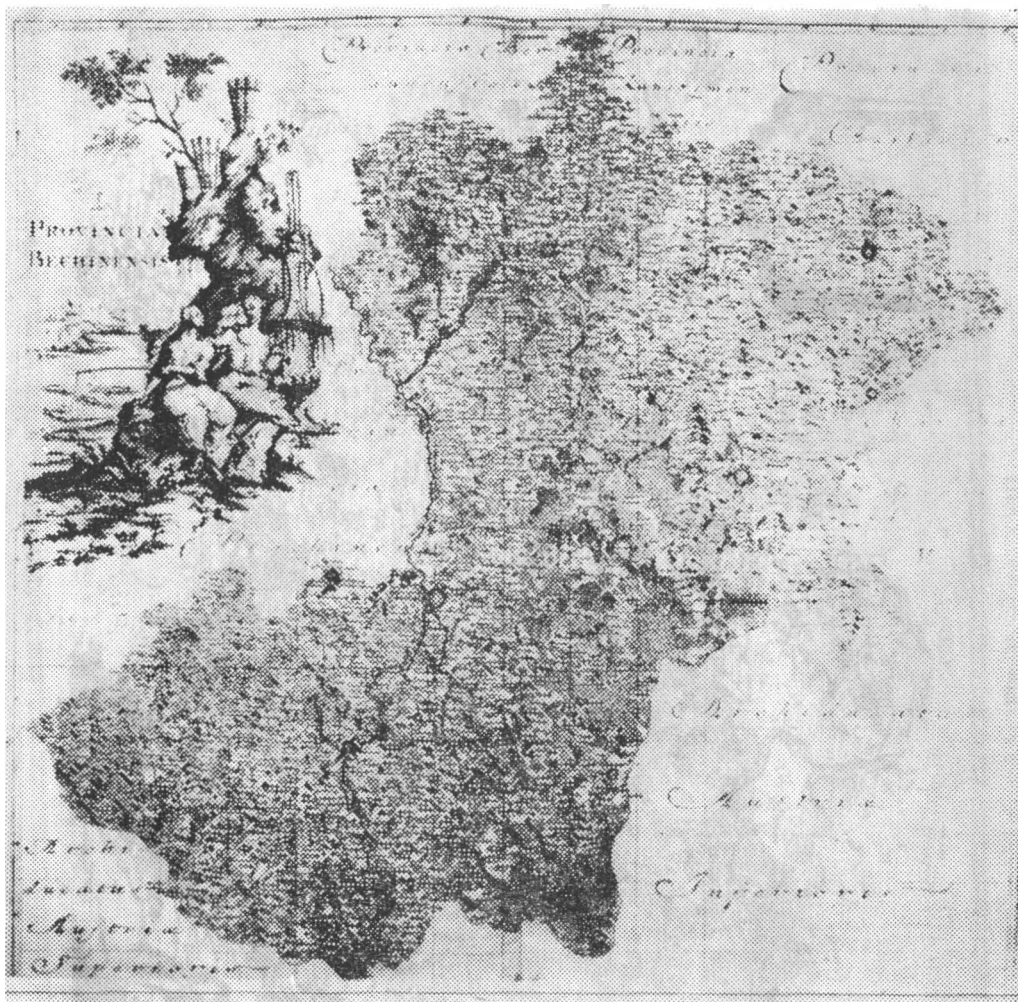

Fig. 33 — sec. XVIII

Fig. 34 — sec. XVIII

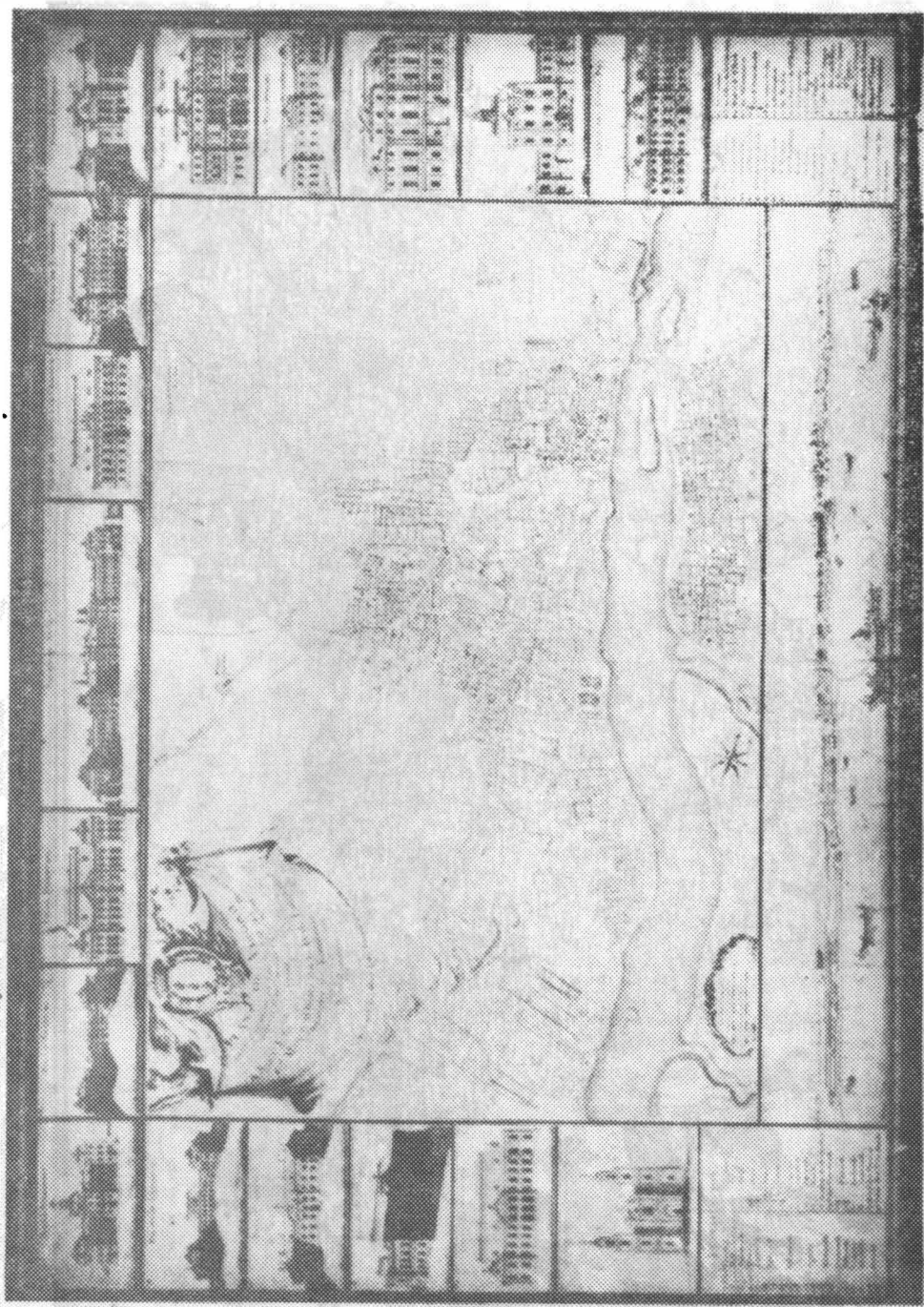

Fig. 36 — sec. XVIII

ALTE LANDKARTEN AUS DEM 16. UND 17. JAHRHUNDERT INDEN BESTÄNDEN DES KREISMUSEUS VON BRAȘOV (KRONSTADT)

(ZUSAMMENFASSUNG)

Der auf eine originelle Art angelegte Katalog dient der Erschließung und Auswertung der Sammlung von alten Landkarten aus dem 16., 17. und 18. Jahrhundert, die sich im Besitz des Kronstädter Kreismuseum befinden. Nach einer kurzen Übersicht über die Geschichte der Kartographie werden die verschiedenen Kartentypen vorgestellt: allgemeiner, Sonder- und Militärkarten, denen eine Reihe von interessanten wirtschaftlichen, gesellschaftlichen und politischen Aspekten zu entnehmen sind.

Die Karten betreffen sowohl Europa als auch die anderen Teile der Welt. Besondere Aufmerksamkeit wird dem Karpaten—Donau—Schwarzmeer- raum gewidmet, dem Gebiet des heutigen Rumäniens. Im untersuchten Zeitalter befand sich dies Gebiet- vom geopolitischen Standpunkt gesehen- in der Interessensphäre der drei Grossmächte: des Habsburger, der Osmanischen und Russischen Reiches. Diese Stellung ist aus den zeitgenössischen Karten deutlich ersichtlich.

SEMNIIFICAȚIA EMBLEMELOR DE PROFESIONALITATE ÎN ARTELE MINORE TRANSILVĂNENE

de GHEORGHE MITRAN

Variantă culturală a ornamenticii transilvănene, cu însușiri artistice și semantice, repertoriul emblemelor de profesionalitate reprezintă o mărturie vie a activităților și raporturilor umane din spațiul istoric al vieții cotidiene, caracteristic mediilor meșteșugărești medievale.

Tipul acesta de izvor, parte integrantă a heraldicii orășenești, trebuie impus atenției de specialitate, în sensul revalorizării semnificațiilor sale.

Studiul își propune să evidențieze, pe baza materialului identificat în patrimoniul cultural național al județului Brașov și al Muzeului de Artă al României, principalele semnificații ale emblemelor de profesionalitate, utilitatea lor ca instrument de cercetare în determinarea cu obiectivitate a diverselor simboluri meșteșugărești, a încadrării elementelor stilistice și cronologice a categoriilor de obiecte pe care sînt reprezentate.

În cadrul repertoriului ornamental transilvănean emblemele de profesionalitate au constituit un subiect predilect, cu funcționalitate oficială sau decorativă, abordat pe cele mai variate categorii de produse meșteșugărești de epocă: lăzi de breaslă, sigilii și steaguri de breaslă, cositoare, argintărie, mobilier pictat sau sculptat, ceasuri, vase din ceramică și faianță, sticlărie, pietre funerare, lapidarii, frontoane de imobile, țesături, firme de breaslă etc. Fenomenul de difuzare a acestui tip de ornament în aria largă a artelor minore transilvănene, ca rezultat al unei mentalități și spiritualități specifice de epocă, vizează profunde semnificații sub raport istoric, economic, social, cultural. Tratarea alegorică specifică a diversității meșteșugurilor prin atribute simbolice, reprezentative, în cadrul unui ansamblu ornamental, decorativ constituie un sistem semantic individualizat.

Prima definiție a muncii, în sens figurat, a ocupațiilor, o găsim reprezentată plastic în arta rupestră a omului preistoric. Urmărind evoluția istorică a muncii și obiectelor ei în antichitate, ev mediu, Renaștere și epoca modernă putem înțelege profunde și multiplele semnificații, aportul deosebit al acestui proces în formarea structurilor civilizației și culturii universale. Iată de ce, apare firesc ca în condițiile, în care munca devine conștiința supremă a existenței sociale a omului, să fie reprezentată pentru semnificațiile sale prin valori plastice, într-un limbaj specific, într-o varietate de forme și ocazii. Nimeni nu mai contestă

astăzi funcția „subconștientul colectiv“ care păstrează și transmite „moștenirea psihologică comună a omenirii“¹. Multe din sensurile fenomenelor culturale au fost dezvăluite și făcute cunoscute de cercetarea istorică de specialitate. Cu toate acestea o serie de tendințe convergente care au acționat asupra moștenirii socio-culturale continuă să rămână ascunse.

În acest cadru, heraldica emblemelor de profesionalitate se definește ca o moștenire socio-culturală cu valențe artistice și semantice care pe parcursul devenirii sale istorice este investită cu sensuri noi. Iconurile poartă în structura lor formală și semantică elemente comune obiectelor reale pe care le semnifică. Semnificarea iconurilor apare ca rezultat al relației dialectice realizate între *semnificant* (expresia concretă) și *semnificat* (conținutul de idei)².

Semnificația istorică. Transilvania, în sens geopolitic medieval, constituie una din cele mai interesante provincii de studiat. Pe teritoriul ei s-a dezvoltat de timpuriu un puternic complex de fortificații cu caracter defensiv, în interiorul cărora au fost adăpostite numeroase medii meșteșugărești adevrate ale unor stări de lucruri aducătoare de ordine și liniște, în care pulsa o mentalitate socială proprie sistemului breslelor. În intimitatea lor s-au născut germenii artelor minore, ca reflex al tradiției prelucrării metalelor, lemnului, ceramicii, textilelor, pietrei etc. Pătrundând rapid pe piața internă și externă, în interioarele domestice particulare, în inventarele administrațiilor civile și clericale, produsele artelor minore s-au identificat cu gustul popular, fapt ce le-a conferit un caracter „*democratic*“, ca producție și asimilare. Realizările din acest domeniu strâns legate prin contacte culturale, politice și comerciale la sud și est de Carpați, sensibilizate de iradierile stilistice emenate de puternicele centre occidentale, dovedesc înscrierea creațiilor transilvănene în circuitul valorilor europene. Circulația calfelor și meșterilor, a caietelor de modele, a produselor finite în țările române, în apus și orient explică concret această integrare materială și spirituală, interferențele stilistice prezente în concepția și producția atelierelor autohtone. „Circulația ideilor este factor decisiv în crearea modelelor formale“ afirma Tudor Vianu³.

Creația emblemelor de profesionalitate trebuie pusă în legătură cu un pas mai târziu de data apariției mediilor meșteșugărești. Experiența dezvoltării și organizării meșteșugurilor constituie un factor aprioric sistemului emblemelor de profesionalitate. Deși nu avem dovezi concrete este foarte probabil că emblemele au apărut sporadic în secolul al XIV-lea având un caracter de firmă, o dată cu primele mențiuni documentare ale unor meșteri din mediile urbane. În secolele al XIV-lea și al XV-lea meșteșugurile erau organizate în branșe și corporații, un sistem destul de eterogen constituit pe baza unor protocoale autonome. Acest tip de organizare a influențat direct și sistemul de firmă.

În a doua jumătate a secolului al XV-lea Brașovul a devenit unul din principalele centre de producție și comercializare a mărfurilor din Transilvania. Datorită relațiilor comerciale cu Europa el joacă un rol

¹ DAN GRIGORESCU, *Aventura imaginii*, 34, București, 1982, p. 209.

² *Ibidem*, p. 29.

³ *Ibidem*, p. 100.

comercial internațional. În cetate, la o populație de aproximativ 6 000 de locuitori, funcționau 40 de meșteșuguri. În 1452, 1453, 1467, 1519, 1531 etc. li se confirma brașovenilor dreptul de a desfăce mărfuri „oriunde în orașele, târgurile, satele Transilvaniei”⁴. Privilegiul de etapă și depozit (desfacerea mărfurilor de către negustorii străini în mod obligatoriu în orașul respectiv) a favorizat prosperitatea orașului. În 1468 Matei Corvin dă acest drept brașovenilor pentru mărfurile aduse din Țara Românească și Moldova⁵. La începutul secolului al XVI-lea Brașovul avea aproape 9 000 de locuitori și o nouă serie de acte juridice aveau să reglementeze drepturile comerciale și să sporească prosperitatea orașului. Brașovul este doar un singur exemplu în acest sens, deoarece și alte orașe transilvănene concentrau valori economice și demografice apropiate. Cel mai vechi regulament de breaslă cunoscut este cel al aurilor din Cluj, 1473, însă organizarea propriu-zisă în breaslă s-a înfăptuit la începutul secolului al XVI-lea din motive economice ce urmăreau să împiedice crearea unor ateliere prea mari. Celelalte meserii s-au organizat în bresle în cursul secolului al XVI-lea. La 23 martie 1583 Ștefan Băthory a interzis alcătuirea breslelor în târguri și sate. Spre deosebire de breslele din apus, breslele transilvănene aveau atribuții sporite. Ele participau la conducerea treburilor orașului, la apărarea turnurilor și bastioanelor, la întreținerea armamentului. Statuturile breslelor stipulau în mod expres dreptul de preempțiune asupra materiilor prime, asupra producției și desfacerii, îndatoririle și drepturile ucenicilor, calfelor, meșterilor, normele morale, de etică profesională etc. Breasla garanta valoarea și calitatea produsului care era verificat de meșterii de control. De aceea, încă din secolul al XVI-lea meșterii au fost obligați să-și marcheze produsele, imprimând însemnele lor de recunoaștere. Normele profesionale și morale impuse de statuturile juridice breslaşe aveau un caracter unitar asigurând un puls uniform și o disciplină profesională comună în centrele de producție transilvănene, cu toate tendințele de autonomie determinate de specificul meseriilor și consecințele concurenței interne și externe. În acest cadru emblemele de breaslă au jucat un rol deosebit de important, însoțind pas cu pas evoluția meșteșugurilor, diversificarea meseriilor, perfecționarea instrumentarului tehnic, emanciparea artistică în raport de spiritul și moda epocii. Primul pas al emblemelor de breaslă s-a făcut prin transferarea simbolurilor de firmă în planul reprezentărilor sigilare. Ele cuprind două părți, emblema (reprezentarea simbolică) și legenda (textul scris pe margine), și se divid în trei tipuri: tipul heraldic (reprezentări în scut) tipul iconografic (reprezentări figurale), tipul combinat⁶.

Primele sigilii au apărut la sfârșitul secolului al XV-lea și începutul secolului al XVI-lea, încetățenindu-se mai târziu. Până la jumătatea secolului al XVI-lea sigiliile mai purtau amprente cu efigia patronilor respectivi, ulterior, datorită Reformei, ele au dispărut făcând loc instrumentelor și produselor meșteșugărești. Imagini ale interioarelor de ateliere se întâlnesc pe tablele de breaslă, gravuri de epocă pe metal sau

⁴ RADU MANOLESCU, *Comerțul Țării Românești și Moldovei cu Brașovul (secolele XIV—XVI)*, București, 1965, p. 42.

⁵ *Ibidem*, p. 43.

hîrtie, cum sînt cele ale aurarilor, cositorarilor etc. Pe parcursul diversificării și specializării meșteșugurilor numărul atributelor simbolice din embleme crește. Tendința de îmbunătățire, de rezolvare fericită a compozițiilor, a reprezentărilor armeriilor, în sensul de a deveni cît mai atrăgătoare, de a recomanda cu demnitate competența profesională a breslei este permanentă. Asemenea rezolvări reușite sînt întîlnite pe emblemele sigiliilor potcovarilor, brutarilor și croitorilor din Sibiu, ale săpunarilor din Sighișoara, ale fierarilor din Brașov care includ în armorial și stemele orașelor etc. Dintre cele mai frumoase embleme de profesionalitate se remarcă cea a fierarilor din Brașov ce se recunoaște prin potcoavă, cui și două seceri încrucișate, cea a țesătorilor cu suveici, arcuri și perii, cea a tîmplarilor reprezentată prin rindea, compas, echer, a rotarilor și funarilor cu roată și respectiv roată pe stativ cu funie etc. Emblema olarilor se identifică prin forma ulcioarelor, cea a lăcătușilor prin lacăte atîrnate, chei încrucișate, pintenii, pistoale încrucișate. Sigiliile aurarilor, care sînt cel mai bine realizate sub raport artistic, îl reprezintă pe Eligius, patronul lor, fie stînd în picioare (Brașov, Sibiu), fie stînd așezat (Cluj, Mediaș, Sighișoara). Aceste producții culminează cu tabla aurarilor din Brașov, datată 1556, din aur, pe care apare gravat un interior de atelier și un stand de vînzare a produselor specifice breslei. În mod ciudat nu sînt cunoscute embleme ale meșterilor pietrari deși aceștia au lăsat nenumărate vestigii de arhitectură. Se poate aprecia că, datorită numărului mic de meșteri cioplitori în piatră, ei nu s-au organizat în bresle de sine stătătoare ci s-au asociat breslei zidarilor.

Sigiliile breslelor, ca expresie juridică a emblemelor de profesionalitate, constituie centrul de greutate al reprezentărilor simbolurilor meșteșugărești în planul creației artistice și al difuzării ulterioare a modelelor iconografice în repertoriul ornamental al artelor minore.

Diversificarea și specializarea meșteșugurilor, în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, a atras după sine emanciparea vieții de breaslă sub raport economic, juridic, moral și artistic. Statuturile de breaslă deși invocă tradiția juridică corporaționistă sînt o expresie nouă a spiritului Renașterii. Ele stipulează în mod unitar desfășurarea activității productive, normele de conduită morală și profesională în raport de specificul fiecărei meserii, asigurînd o dezvoltare fără precedent a ornamenticii emblemelor de profesionalitate. Acestea proliferază, în special, pe obiectele de uzanță oficială în viața breslei, firme, sigilii, steaguri, lăzi, cupe și pahare de argint și cositor, documente, mobilier pictat și sculptat etc. În acest context emblemele devin expresia unei situații juridice din care decurg o serie întreagă de obiceiuri și drepturi de monopol corporaționist.

Impactul cu Renașterea a însemnat, în secolul al XVI-lea, crearea pentru prima dată a unui stil decorativ în sistemul emblemelor de profesionalitate. Apar reprezentări cu valoare și destinație decorativă. Tipul tradițional, cu destinație oficială, renunță la simplitatea și rigiditatea reprezentărilor de odinioară și acceptă într-o compoziție îngrijită simbolurile și ornamentele exterioare, ca expresie a unei noi atitudini de eleganță, noblețe și demnitate.

⁶ MARIA DOGARU, *Sigiliile — mărturii ale trecutului istoric*, București, 1976, p. 6.

În secolele XVII și XVIII, ca rezultat al diversificării și specializării deosebite a meșteșugurilor, al modelării și tendințelor stilistice manieriste și baroce, frecvența și deschiderea focală a difuzării emblemelor de profesionalitate în planul artelor minore este fără precedent. Un fenomen economic de seamă care s-a produs în structura mediilor meșteșugărești a fost desprinderea din ramurile de bază a unor meserii derivate, cu profile sensibil diferențiate, fapt ce a determinat apariția unor noi bresle și implicit a unor noi tipuri de embleme. Din breasla țesătorilor se desprind țesătorii de lână, postăvarii, perpetarii, vopsitorii de postav; din breasla tâmplarilor se divid dogarii, rotarii, dulgherii, strungarii în lemn; din breasla cojocarilor de desprind tăbăcarii, curelarii, găitanarii; din breasla cuțitarilor se desprind tocilarii. Apar bresle noi cum sînt sticlarii, pălărierii, mănășarii, ciorăparii, găitanarii, olarii, vopsitorii-zugravi etc., meserii care s-au practicat din vechime dar care acum se constituie în corporații monopoliste cu statuti juridice proprii. În secolul al XVIII-lea se înregistrează, datorită acestor mutații economice și sociale, o adevărată renaștere a emblemelor de profesionalitate reprezentate pe cele mai diverse categorii de obiecte.

Sub raportul semnificațiilor istorice, emblemele de profesionalitate pot reconstitui un istoric al evoluției vieții de breaslă, al evoluției instrumentarului tehnic, nivelul lui de perfecționare, date utile pentru istoria tehnicii, pentru istoria heraldicii orășenești de profesionalitate. De asemenea pot sugera procesele tehnologice, genul produselor finite, ponderea lor în contextul producției și comercializării etc. În Brașov, spre exemplu, se pot estima, pe baza frecvenței de reprezentare a unor tipuri de embleme care ne-au parvenit, meseriile cu pondere în complexul economic urban, cum ar fi prelucrarea metalelor, textilelor, lemnului, ceramicii, pielăriei, produselor alimentare. În ansamblu se poate evalua nivelul de dezvoltare economică a orașelor într-o etapă istorică determinată, elementele comune și diferențele specifice ale acestora, în raport cu ponderea unor meșteșuguri în structura economică respectivă.

Activitatea mediilor meșteșugărești a asigurat, alături de alte trăsături istorice caracteristice, o producție și o circulație ritmică a mărfurilor și ideilor în întreaga Transilvanie, la sud și est de Carpați, pe arterele marilor drumuri comerciale europene, contribuind la desăvîrșirea profilului unitar al pieții interne, la formarea unității economice și culturale a celor trei țări române.

Semnificația heraldică. Repertoriul emblemelor de profesionalitate reprezentate în ornamentica artelor minore transilvănene este integrat și studiat în cadrul științei și artei heraldicii orășenești.

El face parte din sistemul heraldic orășenesc deoarece conține un armorial de profesionalitate cu ornamente exterioare. Comparînd valorile artistice, semantice, istorice, evaluarea emblemelor nu ridică problemele comportate de studiul heraldicii stemelor. Sistemul heraldic profesional prezintă un armorial relativ simplist, sugestiv, cu trimiteri precise la natura ocupațiilor cotidiene, iar ca realizare artistică este mai modest. Totuși, ca fenomen artistic și documentar-istoric nu poate fi ignorat, dat fiind caracterul „democratic” definit de proliferarea lui în masa demografică, potrivit modei epocii și gustului stărilor sociale mijlocii. Longevitatea istorică a însemnelor de profesionalitate, secolele XIV—XIX, s-a

datorat capacității mari de asimilare în structura societății și vitalității sistemului monopolist al breslelor. O cercetare complexă în acest domeniu nu se poate realiza și valorifica eficient decât în contextul abordării unui mare număr de embleme, astfel încît materialul colectat să poată furniza concluzii utile cercetării interdisciplinare. La prima vedere, iconurile lor par să aibă o simplă valoare narativă, în realitate, ele incumbă valori semantice și dinamice sub raportul conținutului și frecvenței reprezentărilor. Emblemele de profesionalitate se relevă ca modele simbolice care oferă același înțeles, fiind descifrate unitar de toți indivizii societății. De pildă, armeriile unor embleme, o cană de cositor, o foarfecă, un lacăt cu arme de foc, trei suveici etc., sînt modele simbolice sugestive, a căror descifrare s-a făcut unitar de toate generațiile în care s-au integrat. Unitatea semantică percepută în mod solidar s-a manifestat activ ca instrument de comunicare socială. Spre deosebire de alte tipuri heraldice care sînt monopolul unor categorii sociale avute, emblemele de profesionalitate constituie semnul de noblete, cinste și demnitate al categoriilor sociale producătoare de bunuri materiale.

Concepția reproducerii emblemelor de profesionalitate a fost proprie și mediilor meșteșugărești din teritoriile central și vest europene cu care fenomenul transilvănean s-a intersectat. Au fost preluate prin influență o serie de elemente secundare, proprii gustului local, cum au fost ornamentele exterioare. Astfel se explică de ce în secolul al XVIII-lea reprezentările emblemelor transilvănene sînt încă pline de prospețime și sensibilitate, chiar dacă se resimte romantismul și nostalgia vremurilor „eroice”, spre deosebire de atelierele occidentale, amenințate de spectrul necruțător al concurenței, ale căror producții întrupează toate însușirile retorice ale barocului, semn al unei decadente ireversibile.

Un alt aspect al analizei comparatiste îl constituie surprinderea unor afinități între sistemul heraldic profesional și cel al stemelor. Cele două sisteme heraldice conțin sensuri privitoare la ocupațiile de bază ale comunităților sociale respective. O serie de steme ale orașelor, țărgurilor, înfățișează și principalele ocupații și produse ale locuitorilor din zona respectivă. Astfel, stemele comitatelor Maramureș și Caraș, Arad, Bihor, Sălaj, Satu Mare etc., prezintă produse agricole, viticole, fauna regiunii, ale orașelor Baia Mare, Dej, Turda prezintă unelte de minerit. Rezultă că între anumite limite iconice și semantice cele două sisteme heraldice se intersectează. Cu toate că apar în vremuri și circumstanțe diferite, ele sînt rodul aceleiași moșteniri socio-culturale, determinate de unitatea de teritoriu și profilul psihic comun.

Semnificația artistică. În analiza semnificației artistice a repertoriului emblemelor de profesionalitate vom lua în discuție principalele trăsături stilistice, fondul tradițional local, contactele culturale cu sfera genului european și influențele receptate, defazarea cronologică și circumstanțele specifice în care se formează stilul transilvănean în raport cu modulațiile stilurilor europene. „Prin această noțiune (stil) — afirma Focillon — omul își exprimă nevoia de a se recunoaște în cea mai largă inteligibilitate a sa, în ceea ce e stabil și universal, mai presus de ondulațiile istorice, mai presus de local și particular”⁷. Pentru a încadra evo-

⁷ HENRI FOCILLON, *Vies des formes*, Paris, 1970, p. 11.

luția artistică a emblemelor de profesionalitate în configurația stilistică transilvăneană sînt necesare cîteva considerații asupra specificității ei. Problema emiterii unei definiții asupra stilului a fost o chestiune controversată între filozofi și istoricii de artă. Deși ele sînt deosebit de interesante, nu este cadrul să comentăm aceste dispute. Se știe că stilul are un caracter istoric și intervine ca modelator asupra creațiilor artistice locale. Unitatea stilului este dată de trei factori implementați: timp, spațiu, idee⁸. Ritmul și amplitudinea undulațiilor stilului sînt diferite în fiecare domeniu al artei și variază de asemenea de la țară la țară.

Stilul transilvănean este privit, în ansamblu, ca un „fenomen artistic retardat”⁹, în configurația largă a manifestărilor culturale și materiale emanate din puternicele centre apusene. În Italia, Renașterea s-a cuplat perfect cu spiritul latin spre deosebire de spiritul german care a dus goticul pe cele mai înalte culmi ale creației. Marile curente culturale-artistice au fost deci asimilate preferențial în planul creativității, în raport cu vocația profilului spiritual, socio-cultural al societății respective. În teritoriile central și vest europene goticul și Renașterea s-au dezvoltat cu aproape o sută de ani înaintea manifestării lor în Transilvania. Spațiul nostru recepționează reflexul acestor mari curente culturale mai tîrziu, datorită specificului de dezvoltare istorică, economică, politică, culturală, demografică, socială etc. Această defazare cronologică are la bază explicația unor procese complexe ce au adus modificări substanțiale în spațiul nostru cultural. În Transilvania a existat un fond tradițional bogat care a funcționat ca un model cultural riguros structurat, ca ansamblu de norme pe baza căruia s-au grefat noile creații. Patrimoniul cultural național care ne-a parvenit, demonstrează continuitatea istorică a unor modele culturale stabile care s-au dezvoltat unul pe seama celui-lalt, în contextul unor influențe convergente. Modelarea fenomenului cultural local a fost astfel realizată prin investirea cu sensuri noi. „Adevărata originalitate nu e altceva decît dezvoltare”, afirma T.S. Eliot¹⁰.

Sistemul emblemelor de breaslă reprezentat în ornamentica artelor minore este practic rezultatul unui profund proces de autoinfluență în serie a experiențelor culturale. Fenomenul de influență s-a manifestat prin transmiterea însemnelor de profesionalitate din cadrul juridic al breslei, unde îndeplineau funcții precise, în planul larg al ornamenticii artelor minore. Armorialul de profesionalitate rămîne în evoluția sa relativ constant în reprezentări, comunicînd același înțeles printr-o expresie plastică sensibilizată de moda epocii. O cană, spre exemplu, reprezentată drept atribut profesional al unei bresle, comunică ca simbol același înțeles și în secolul al XV-lea și în secolul al XIX-lea, dar elementele formale se modelează potrivit amprenteii stilistice a vremii. Ornamentele exterioare ale armeriilor de profesionalitate, forma scuturilor, a cununilor cu verduuri, apariția genilor, leilor sau grifonilor tenanți ale acestora sînt cele mai predispuse modelării matricei stilistice. Ele conferă certitudinea încadrării cronologice și stilistice a ornamentului sau obiectului pe care este reprezentat. Un aspect particular interesant îl consti-

⁸ DAN GRIGORESCU, *Constelația gemenilor*, 23, București, 1979, p. 197.

⁹ GRIGORE ARBORE, *Forma ca viziune*, București, 1984, p. 265.

¹⁰ DAN GRIGORESCU, *Aventura imaginii*, p. 125.

tuie relativa autonomie a creației artistice față de epoca socială în care se situează. Unele lucrări pe care sînt reprezentate embleme dezvăluie efecte ale epocilor anterioare, altele anticipă trăsături ce se vor defini ulterior.

În secolul al XVI-lea cînd se creează un stil decorativ, reprezentările emblemelor de profesionalitate puse sub semnul Renașterii sînt concepute cu un armorial dispus într-un echilibru stabil, formele vieții sînt transpuse într-o lume statică, fără conflicte, liniile sînt grațioase, zvelte, totul se constituie într-un sistem de referință care sugerează sensul și atinge planul realității și înțelegerii umane. Ornamentele exterioare evidențiază în plus apartenența la stilul decorativ al Renașterii. Cîmpul în care se înscriu armoriile este marcat printr-un scut decupat în acolade sau un medalion rotund. Alteori preferința spre ornamentală este evidențiată prin cununi cu verduri, personaje și reprezentări heraldice, motive zoomorfe etc. Totul este prezentat cu grație și importanță reținută. Asemenea tratare artistică corespunde concepției exprimate în veacul clasicist dacă o raportăm numai la interpretarea lui Horațiu, „Decorum-ul trebuie respectat neapărat înfățișîndu-se cu neabătută limpezime, vîrsta fiecărui personaj, țara din care vine, *meșteșugul practicat de el, obiceiurile*, pasiunile și veșmintele potrivite fiecărei națiuni”¹¹.

În epoca Renașterii o trăsătură importantă a artelor vizuale o prezintă *tratarea alegorică* cu sens moralizator a unor scene din viața reală. Alegoria este întotdeauna definită de un atribut. Fără să forțăm nota interpretării, putem afirma că, emblemele de profesionalitate exprimate prin diverse atribute constituie un gen de alegorie a muncii, a meseriilor. Concepția după care sînt tratate atributele, specificul lor semantic, reprezintă o formă „raționalizată” a viziunii simbolice. Atributele includ în mod abstract sensuri referitoare la viața breslei. „Orice operă de artă este un dialog cu oricine stă în fața ei”, consemna Hegel¹². În dialogul pe care-l realizăm cu arta heraldicii de profesionalitate desprindem ca trăsătură esențială un subiect primar (limbajul semantic) și un subiect secundar (motivația artistică). Relația dialectică a celor două subiecte reflectă unitatea conceptuală a reprezentărilor de sorginte popular-urbană și diversitatea mesajelor și a modalităților de exprimare artistică. Eugenio Battisti apreciază că artele de concepție populară, tradițională au apărut în epoca Renașterii ca o atitudine față de cultura umanistă și de curte. „Înfruntarea este nu între Renaștere și Evul Mediu, așa cum s-a crezut pînă nu demult, ci între cultura umanistă și tradiția populară. Îndată ce a doua a putut să ia cunoștință de sine, a dobîndit și capacitatea de a opune tradiției literare a curților, mai întîi formele de superstiție, apoi imaginile magice și lumea de idei. Dar identicul antagonism între ceea ce este cultural și popular se află și în interiorul umanismului, în întimitatea culturii curților, în inima și fantezia artiștilor înșiși”¹³. Teoria lui Battisti se verifică parțial și în „cazul transilvan” unde cultura umanistă și de curte nu a avut relieful celei occidentale. Este adevărat că în secolele XVII—XVIII, a existat și la noi o reac-

¹¹ DAN GRIGORESCU, *Constelația gemenilor*, p. 70.

¹² HEGEL, *Despre artă și poezie*, București, 1979, vol. I, p. 90.

¹³ EUGENIO BATTISTI, *Antirenașterea*, București, 1982, p. 215.

ție culturală de factură tradițională împotriva „culturii de curte“, ea fiind expresia unei atitudini sociale față de nedreptățile sistemului social, față de administrațiile străine. Să nu uităm, însă și o serie de atitudini favorabile curților și domnitorilor români. Caracteristică apare însă unitatea spirituală realizată între popor și conducători, clădită de-a lungul veacurilor în marile încercări pentru apărarea ființei naționale. Demonstrativă este literatura populară scrisă, orală, cronicile care sînt fie favorabile, fie ostile „culturii de curte“. Heraldica profesională a apărut și s-a dezvoltat ca expresie imperioasă a unei legități obiective istorice determinate de structura organizatorică a economiei medievale urbane dar și ca reacție a categoriilor sociale de producători de o opune emblema probității și demnității lor profesionale, a rolului lor social, exprimată printr-o ornamentică specifică, heraldicii nobiliare, prețioase și ostentative.

Părăsind epoca Renașterii, emblemele de profesionalitate intră în contact cu o nouă experiență stilistică, perioada manieristă. Multă vreme manierismul a fost considerat „fenomen de inerție și nonstil“, caracterizat de repetarea mecanică a unor scene derivate din arta marilor maeștri ai Renașterii. Încă din secolul al XVI-lea, în apus, noțiunea de manieră era înțeleasă ca o operație mimetică, lipsită de originalitate. Wölfflin, Riegel și alții au considerat manierismul ca o fază de declin artistic¹⁴. Max Dvorák și Werner Weisbach au fost primii care au revizuit manierismul și l-au valorizat plecînd de la ideea înfloririi libere a fanteziei artistice, a interpretării subiective a realității obiective. Interpretarea subiectivă a naturii după „bunul plac“ a însemnat ignorarea și depășirea normelor clasice. Georg Weise consideră că pentru manierism nu este potrivit calificativul de stil, în sensul folosit pentru marile perioade din istoria artei, pentru că el este o reacție anticlasicistă¹⁵. Critica plasează manierismul ca fenomen predominant în a doua treime a secolului al XVI-lea.

În Transilvania manierismul a devenit preponderent după jumătatea secolului al XVII-lea, ca expresie a unor condiții specifice de acumulare. Planul reprezentărilor artistice al emblemelor devine mai cuprinzător, mobilele armorialului și ornamentele exterioare sînt executate în intenția sugerării simbolului într-un cadru cît mai estetic, apelîndu-se la o serie de efecte tehnice și decorative. Limbajul de expresie al manierismului cuprinde forme tîrzii ale Renașterii prelucrate într-o viziune artistică personală, elemente care, reunite, vor constitui sinteza ulterioară a barocului transilvănean din secolul al XVIII-lea.

Nici o mișcare stilistică nu s-a definit mai contradictoriu și nu a incitat spiritele istoricilor de artă ca epoca barocului. Expansiunea formelor baroce în planul larg al teritoriilor europene, transformarea lor în variante locale, datorită condiționărilor specifice din zonele respective, a generat o diversitate stilistică care a declanșat timp de aproape trei sute de ani cele mai controversate atitudini și opinii în lumea criticilor și istoricilor de artă.

Pînă în secolul al XVIII-lea noțiunea de baroc desemna o formă imperfectă și semnifica spiritul decadent al creațiilor artistice, bizarul și

¹⁴ GRIGORE ARBORE, *op. cit.*, p. 33.

¹⁵ *Ibidem*, p. 40.

excesul ridicolului. Heinrich Wölfflin, în lucrarea *Renaissance und Barock*, definește pentru prima dată termenul de baroc ca un fenomen artistic coerent, un „baroc universal“, cuprins între Renaștere și neoclasicism¹⁶. O altă opinie interesantă o formulează Weisbach, Hubatsch, Hetsfeld și Argan care definesc arta barocă drept expresie reflexă a contraofensivei bisericii catolice și a afirmării absolutismului¹⁷. Încadrarea cronologică a epocii baroce constituie de asemenea un subiect disputat. S. Bühler optează pentru perioada 1575—1740, iar Rudolf Wittkower pentru perioada 1600—1750¹⁸. Amintim aici, numai opiniile unor istorici de artă, de marcă, Joh. Rupert Martin și Giulio Carlo Argan, care se apropie cel mai mult de adevăr. Ei consideră că barocul nu exprimă un stil unitar, diversitatea fiind o trăsătură distinctivă. Unitatea barocă constă în intruchiparea unor idei, atitudini și convingeri larg împărtășite. Caracterul esențial al artei baroce este naturalismul, ca reacție față de stilizările elegante ale manierismului târziu¹⁹. „Mișcarea stilistică ce își avea originile la Roma a ajuns în Transilvania cu un secol întârziere. În secolul al XVII-lea, ținând seama de morfologia noului stil, apar în stare izolată“²⁰.

În Transilvania, barocul s-a manifestat în mod specific, condiționat de particularitățile dezvoltării zonale, implicit de intențiile politice și economice ale administrației habsburgice. El este exprimat într-o matrice internaționalizantă de factură eclectică, în care s-au topit experiențe italiene, franceze, olandeze, germane și care s-au transmis prin filieră cehă de-a lungul Dunării pînă în Transilvania²¹. Limbajul barocului se grevează aici pe substratul Renașterii târzii. Dominația habsburgică a impus dezvoltarea unui program edilitar și ideologic special. Formarea unei nobilimi și burghezii puternice, pentru care heraldica a devenit un element important de modă, diversificarea și specializarea deosebită a meșteșugurilor, perfecționarea instrumentarului tehnic, emanciparea pieții interne au fost factorii cei mai de seamă care au favorizat apogeul reprezentărilor emblemelor de profesionalitate în cuprinsul artelor minore. Tendința de expansiune a acesui gen de ornamentică este amplificată de influența matricei internaționalizante a barocului, în sensul abordării eclectice a motivelor, a complicării ornamentelor exterioare, în scopul creării unui efect deosebit. Ornamentele exterioare devin mai variate, ele apar sub forma unor cununi de verduri învoluate și legate la bază cu o filacteră renescentistă. În general această ornamentică este caracteristică stilului Zopf sau Empire. Mobilele armorialului sînt în general aceleași, doar compoziția este ușor afectată în sensul îmbogățirii și al corelării cu stema orașului respectiv. Preferința spre importanță este demonstrată de includerea în ansamblu a unor ornamente corespunzătoare: stema orașului, lei, grifoni, genii, motive vegetale bogate, intens arcuite, motive geometrice de tipul: meandre, elipse, linii zig-zag, ove etc. Reprezentările animalelor fantastice, în ornamentele exterioare ale

¹⁶ *Ibidem*, p. 21.

¹⁷ *Ibidem*, p. 48, 49, 55.

¹⁸ *Ibidem*, p. 48, 51.

¹⁹ *Ibidem*, p. 52, 56.

²⁰ *Ibidem*, p. 265.

²¹ *Ibidem*, p. 262.

emblemelor, coboară din tradiția orientală. Aceste motive au incitat fantezia europenilor care le-au preluat aproape identic și le-au reprezentat frecvent. Interesante sînt și motivele vegetale reprezentate drept ornamente exterioare ale emblemelor într-o manieră bogată, contururi arcuite în mișcare, așa cum apar pe o frumoasă emblemă a breslei lăcătușilor, pictată pe panoul unei strane din colecția muzeală a Bisericii Negre (Pl. II.). Ea prezintă analogii cu barocul brîncovenesc, a cărui influență s-a resimțit puternic în sudul Transilvaniei.

O parte din panourile cu embleme de breaslă din colecția Bisericii Negre provin din inventarul bisericii evanghelice din Drăușeni, monument de arhitectură din secolul al XIII-lea, cu forme romanice și gotice timpurii, cu pictură murală — legenda Sf. Ecaterina din Alexandria — realizată în stil gotic, secolul al XIV-lea.

Semnificația documentar-memorială. Heraldica emblemelor de profesionalitate prezintă un deosebit interes și sub raport documentar-memorial. Foarte adesea, emblemele sînt însoțite de inscripții și datări, dovada apartenenței la o anumită epocă istorică, la memoria unor membri care îndeplinesc în ierarhia breslelor diferite funcții, sau a unor donatori și comanditari. Acest patrimoniu investit cu informații documentar-memoriale proprii unei arhive ambulante este concentrat în colecțiile muzeale, particulare și parohiale.

Artele minore care au proliferat acest gen de ornamentală dezvăluie în diversitatea manifestărilor lor destinații variate. Cămile și talelele de cositor, de ceramică și faianță habană decorate cu embleme de profesionalitate sînt fie comandate de meșteri și calfe, fie donate acestora cu anumite ocazii. În acest caz, ele fie că intrau în interiorul domestic al acestor indivizi și îndeplineau funcție decorativă, memorială, fie că participau la zestrea breslei sau a administrației orășenești și parohiale îndeplinind anumite funcții ceremonial-oficiale. Multe dintre aceste obiecte au fost lucrări de meșteri și de calfe cu care au promovat în ierarhia breslei. Pietrele funerare, cu datări și inscripții săpate alături de însemne de profesionalitate, referitoare la defunct, sînt documente memoriale privitoare la profesiunea desfășurată de acesta în timpul vieții și constituie un semn de prestigiu pentru familie. Multe dintre ele se află încastrate la interior, în zidul Bisericii Negre. Stranele din biserici, pictate cu aceste tipuri de ornamente, fac dovada unei vieți de breaslă înfloritoare și precizează locul pe care-l ocupau membrii breslelor, în timpul sărbătorilor religioase, în biserică. Armorialul și ornamentele exterioare pictate pe strane sînt realizate într-o policromie vie. Un exemplu edificator în acest sens îl constituie Biserica Neagră, al cărei parter și etaj este panotat cu astfel de reprezentări. Se naște întrebarea, cum de a pătruns acest tip de ornamentală laică și de ce a fost acceptată secole de-a rîndul în biserica evanghelică? Care a fost poziția mentalității clericale protestante față de această creație laică? Ce factori au determinat interferența între teologic și laic, evoluția pacifistă între cele două sisteme? O explicație rațională privind psihologia instituției ecleziastice în acest caz ne-o conferă interpretarea lui L. Blaga: „Biserica pentru evanghelici este o simplă ficțiune, atmosfera protestantă favorizează inițiativa individuală, creația originală a insului, pozițiile singularizate pînă la tragic. Mediul protestant e prielnic gîndirii libere ca și creațiile de

cultură laică. Ele se substituie culturii religioase. Creațiile se realizează în mediul protestant cu profunda seriozitate a actelor religioase. Biserica e în protestantism un agent de adâncire etică religioasă a vieții cotidiene, profesionale și a vocației individuale²².

În ornamentica reprezentărilor de profesionalitate apar uneori și instrumente muzicale, trompete, orgi etc., care amintesc de o serie de membri ai comunității investiți cu funcții oficiale în acest sens.

Repertoriul emblemelor de profesionalitate se definește în evoluția lui istorică drept un fenomen artistic de concepție populară și de asimilare „democratică”. El evidențiază o anumite relație de comunicare între producător și comanditar sau consumator, anumite raporturi sociale și economice în structura mediilor urbane medievale. „Important este când se constituie un stil, dacă patronul care a comandat lucrarea este aristocrația, monarhul, biserica, plutocrația sau dacă artistul dă ascultare propriilor preferințe care se pot împotrivi tendințelor dominante ale claselor aflate la putere²³.

Din evaluarea sistemului de informații și considerații se pot desprinde câteva concluzii finale:

— emblemele de profesionalitate se autorecomandă printr-o compoziție precisă, respect pentru proporții, preferință pentru detalii, spre reprezentări fidele ale elementelor din natură, transpuse într-o lume statică, fără conflicte, cu o semantică sugestivă și inconfundabilă;

— caracterul social al acestui tip de ornament este dat de ansamblul atributelor profesionale, reprezentate naturalist, într-o concepție populară, ce exprimă preocupările și aspirațiile unor grupuri umane în spațiul ocupațiilor sale, de proprietatea de comunicare a mesajului semantic în interiorul societății;

— prelucrarea fondului tradițional local și a influențelor cu care a intrat în contaminare, în manieră personală — difuzarea în masă a emblemelor de profesionalitate, evidențiază popularitatea sa, ca expresie democratică a gustului socio-urban, formarea unui stil caracteristic transilvănean cu trăsături individualizate;

— stilul transilvănean are un caracter istoric, el nu a apărut ca reflex tardiv și nu reprezintă o prelungire sau un export cultural-artistic retardat, aleator, al mișcărilor stilistice europene, ci s-a născut firesc și oportun în condiții și circumstanțe istorice specifice, ca rezultat al unor acumulări cantitative și calitative, a unor procese istorice complexe desfășurate în matricea geografică intracarpatică, care i-a determinat individualitatea.

Emblemele de profesionalitate, fenomen artistic valorizator al procesului muncii și al sistemului specific de organizare economică, își explică longevitatea prin fidelitatea cu care au însoțit evoluția mediilor meșteșugărești breslașe, pe acei artizani medievali profesioniști care le-au inițiat și esențializat prin „simplitatea” lor spirituală, părăsind, apoi împreună scena istoriei în amurgul unei medievalități dispersate de consecințele dramatice ale concurenței.

²² LUCIAN BLAGA, *Opere filozofice*, 9, *Trilogia culturii*, București, 1985, p. 211.

²³ DAN GRIGORESCU, *op. cit.*, p. 194.

TIPURI DE EMBLEME DE BREASLĂ IDENTIFICATE ÎN PATRIMONIUL CULTURAL NAȚIONAL AL JUD. BRAȘOV ȘI ÎN COLECȚIILE MUZEULU DE ARTĂ AL ROMÂNIEI

Tip breasla	Tip categorial	Datare	Simboluri de profesionalitate	Ornamente exterioare	Materiale-tehnică	Deținător
1	2	3	4	5	6	7
AURARI	Piatră funerară	1719	POCAL	cunună verduri	piatră sculptată	Biseria Neagră
BUTNARI	Ladă	sec. XVII	butoi, compas, cuțitoi	cunună viță de vie, coroană, lei rampați	lemn sculptat	Muzeul jud. Brașov
	Panou-strană (4 buc.)	1712	butoi, compas, cuțitoi	cunună verduri lei rampați	lemn pictat	Biseria Neagră
	Platou	1752	butoi, compas, cuțitoi	cunună verduri	cositor gravat	M.A. R.
	Platou	1755	butoi, compas, cuțitoi	cunună verduri	cositor gravat	M.A. R.S.R.
	Cană	1775	butoi, compas,	cunună verduri	cositor gravat	M.A. R.
CIZMARI	Cană	1735	două pingele, calapod, răzuitor	cunună verduri, coroană	cositor gravat	M.A. R.
	Cană	1763	două pingele	cunună verduri, cunună	cositor gravat	M.A. R.
	Cană	1766	cizmă, calapod, răzuitor	verduri, coroană	cositor gravat	M.A. R.
	Panou-strană (4 buc.)	1779	cizmă aurie, talpă ghintuită	cunună verduri, două genii, coroană	lemn pictat	Biseria Neagră
	Ladă	1837	două cizme	două medalioane ovale	lemn, intarsie	Muzeul jud. Brașov
	Pahar	sec. XIX	cizmă	Cunună verduri	sticlă gravată	Colecție particulară

1	2	3	4	5	6	7
COJOCARI	Panou-strană	1731	o bucată de blană	cunună verduri porumbel cu floare în cioc, două genii	lemn pictat	Biserica Neagră
	Cană	1765	o bucată de blană	cunună verduri coroană, două genii	cositor gravat	M.A. R.
CUȚITARI	Platou	1702	trei cuțite înfipite în coroana stemei Brașovului	cunună verduri	cositor gravat	M.A. R.
COVRIGARI	Piatră funerară	sec. XVII	snop de grîu	medalion rotund	piatră sculptată	Brașov — Bastionul Țesătorilor
	Ladă	1835	covrig împletit	stema Brașovului, eșafod drapat, doi lei rampanți, spice grîu	lemn pictat	Muzeul jud. Brașov
CROITORI	Piatră funerară	sec. XVII	foarfecă	medalion rotund	piatră sculptată	Brașov, Bastionul Țesătorilor
	Piatră funerară	1697	foarfecă	cunună verduri medalion arabesc, vrejuri	piatră sculptată	Biserica Neagră
	Ladă	1689	foarfecă	medalion arabesc, vrejuri	lemn sculptat	Muzeul jud. Brașov
	Cană	1696	foarfecă	cunună verduri	cositor gravat	Parohia ev. Făgăraș
	Cană	1746	foarfecă	cunună verduri coroană	cositor gravat	colecție particulară
	Cană	1750	foarfecă	cunună verduri	cositor gravat	M.A. R.
CURELARI	Panou-strană (2 buc.)	1712	zmeu cu coadă	cunună verduri coroană, doi vulturi	lemn pictat	Biserica Neagră
	Cană	1746	zmeu cu coadă	cunună verduri coroană, grifoni rampanți	cositor gravat	colecție particulară

1	2	3	4	5	6	7
FIERARI	Cană	1770	zmeu cu coadă	cunună verduri coroană grifoni rampanți	cositor gravat	colecție particulară
	Cană	1788	zmeu cu coadă	cunună verduri coroană grifoni rampanți	cositor gravat	M.A. R.
	Cană	1758	zmeu cu coadă	cunună verduri coroană grifoni rampanți	cositor gravat	M.A. R.
	Cană	1662	unelte: sapă, plug, greblă	cunună verduri în lămă săgetată, două casete	cositor gravat	M.A. R.
	Ladă	sec. XIX	casetă cu 2 coase încrucișate și sapă casetă cu 2 coase încrucișate și o potcoavă		lemn, intarsie	Muzeul jud. Brașov
	Cană	1708	roată pe stativ	medalion oval cunună verduri	cositor gravat	M.A. R.
	Panou-strană (2 buc.)	1712	roată pe stativ	două genii	lemn pictat	
	Cană	1716	roată pe stativ	medalion oval cu linii meandrice	cositor gravat	Biserica Neagră M.A. R.
	Cană	1722	roată pe stativ	cunună verduri coroană	cositor gravat	M.A. R.
	Cană	1784	roată pe stativ	cunună verduri coroană	cositor gravat	Parohia ev. Ghimbar
LACATUȘI	Panou-strană (2 buc.)	1713/1715	2 pistoale încrucișate, lacăt, 2 chei	vrejuri învolute, 2 genii cu surle	lemn pictat	Biserica Neagră
	Cană	1753	2 pistoale încrucișate, lacăt, 2 chei	cunună verduri coroană, 2 lei ramoanți	cositor gravat	M.A. R.

1	2	3	4	5	6	7
	Cană	1772	2 pistoale încrucișate, lacăt, 2 chei	cunună verduri coroană, 2 lei rampanți	cositor gravat	M.A. R.
	Cană	1787	2 pistoale încrucișate, lacăt, 2 chei	cunună verduri coroană, 2 lei rampanți	cositor gravat	M.A. R.
	Panou-strană	1826	lacăt, pușcă și cheie încrucișate, scară de șa, balanță	cunună verduri	lemn pictat	Biserica Neagră
MĂCE-LARI	Cană	1722	cap vită, 2 cuțite, 2 topoare încrucișate	2 grifoni rampanți cunună verduri	cositor gravat	M.A. R.
	Cană	1746	—,,—	cunună verduri 2 grifoni rampanți	cositor gravat	M.A. R.
	Cană	1759	—,,—	cunună verduri 2 grifoni rampanți	cositor gravat	M.A. R.
	Cană	1761	—,,—	2 grifoni rampanți simbolurile dispuse în 2 casete	cositor gravat	M.A. R.
	Ladă	sec. XIX	taur, cuțit și bardă; vacă bardă și topor		lemn, intarsie	Muzeul jud. Brașov
OLARI	Taler	1648	cană	cunună verduri	cositor gravat	M.A. R.
	Taler	1670	cană	cunună verduri	cositor gravat	M.A. R.
	Taler	1730	cană	cunună verduri	cositor gravat	M.A. R.
PALA-RIERI	Taler	sec. XIX	trei pălării	medalion oval	lemn, intarsie	Muzeul jud. Brașov
	Ladă	1793	pălărie	cunună verduri	lemn pictat	Biserica Neagră
	Panou-strană (2 buc.)					

1	2	3	4	5	6	7
POSTĂ- VARI	Cană	1764	suveică și 2 perii	cunună verduri coroană, 2 grifoni	cositor gravat	M.A. R.
	Cană	1783	suveică și 2 perii	rampanți cunună verduri coroană, 2 grifoni	cositor gravat	M.A. R.
	Cană	1788	suveică și 2 perii	rampanți cunună verduri coroană, 2 grifoni	cositor gravat	M.A. R.
PERPE- TARI	Piatră funerară Cană Cană Panou-strană	1670 1711 1751 sec. XVIII	paletă paletă paletă 2 suveici încrucișate, paletă, foarfecă	cunună verduri cunună verduri cunună verduri cunună verduri 2 genii cu spade, 2 lei rampanți	piatră sculptată cositor gravat cositor gravat lemn pictat	Biserica Neagră M.A. R. colecție particulară Biserica Neagră
ROTARI	Platou Cană	1717 1736	roată de car roată de car	cunună verduri cunună verduri coroană	cositor gravat cositor gravat	M.A. R. M.A. R.
	Taler Cană	1738 1752	roată de car roată de car	cunună verduri cunună verduri coroană	cositor gravat cositor gravat	M.A. R.S.R. Parohia ev. Feldioara
	Cană Cană Taler	1770 1773 1778	roată de car roată de car roată de car	cunună verduri cunună verduri cunună verduri	cositor gravat cositor gravat cositor gravat	M.A. R. M.A. R. M.A. R.
STICLARI	Cană	1697	cuptor cu sticle	2 lei rampanți cu spade încrucișate	cositor gravat	M.A. R.
STRUN- GARI ÎN LEMN	Panou-strană	1823	compas, două cuțite de strunjit, ploscă	cunună verduri coroană, 2 lei rampanți	lemn pictat	Biserica Neagră

1	2	3	4	5	6	7
TABĂCARI	Platou	1686	bute cu 2 cuțitoaie încrucișate deasupra	cunună verduri	cositor gravat	M.A. R.
	Panou-strană	1712	bute cu 2 cuțitoaie încrucișate deasupra	cunună verduri 2 genii cunună verduri	lemn pictat cositor gravat	Biserica Neagră M.A. R.
	Cană	1740	bute, 2 cuțitoaie încrucișate deasupra, 1 cuțitoi la bază	cunună verduri	cositor gravat	Parohia ev. Rotbav
	Cană	1780	bute, cuțitoi	cunună verduri	cositor gravat	Muzeul jud. Brașov
	Cană	1782	bute, cuțitoi			
ȚESĂTORI	Ladă	sec. XVII	2 arcuri, suveică	casetă	lemn sculptat	Muzeul jud. Brașov
	Panou-strană (2 buc.)	1712	3 suveici în trichedru	cunună verduri 3 trandafiri albi	lemn pictat	Biserica Neagră
	Cană	1728	3 suveici în trichedru	cunună verduri	cositor gravat	M.A. R.
	Cană	1733	3 suveici în trichedru	cunună verduri	cositor gravat	M.A. R.
	Panou-strană (2 buc.)	1747	3 suveici în trichedru cu ghem	scut cu rocaille, cunună verduri 2 genii	lemn pictat	Biserica Neagră
	Cană	1766	3 suveici în trichedru	cunună verduri		
	Cană	1767	3 suveici în trichedru	cunună verduri	cositor gravat	M.A. R.
	Platou	1772	3 suveici în trichedru	cunună verduri	cositor gravat	M.A. R.
	Cană	1773	suveică cu bucată pînză	cunună verduri coroană, lei rampanți	cositor gravat	M.A. R.

1	2	3	4	5	6	7
	Taler	1774	3 suveici în trichedru	cunună verduri	cositor gravat	M.A. R.
	Cană 1775	1775	3 suveici în trichedru	cunună verduri coroană, 2 lei rampanți	cositor gravat	M.A. R.
	Cană	1778	3 suveici în trichedru	cunună verduri coroană, 2 lei rampanți	cositor gravat	M.A. R.
	Panou-strană (3 buc.)	1791	suveică, 2 arcuri	cunună verduri stema Brașovului, 2 genii cu surle	lemn pictat	Biserica Neagră
TIMPLARI	Taler	1738	compas, echer, rindea	cunună verduri cadru	cositor gravat	M.A. R.
	Panou-strană	1748	compas, echer, rindea	geometric cunună verduri	lemn pictat	Biserica Neagră
TURNĂTORI ÎN COSITOR	Ladă	1573	cană cositor cu linii evazate	simbol plasat pe capac la interior, fără ornamente exterioare	lemn pictat	Muzeul jud. Brașov
	Cană	1709	cană de cositor	cunună verduri	cositor gravat	M.A. R.
	Cană	1752	cană de cositor cu decor fagure	cunună verduri	cositor gravat	M.A. R.
SIMBOLURI MUZICALE	Cană	1754	orgă stilizată	cunună verduri	cositor gravat	Muzeul jud. Brașov
	Cană	sec. XVIII	2 trompete încrucișate	cunună verduri	cositor gravat	M.A. R.

Figura 1 — Sigiliul breslei aurarilor
din Braşov, 1559
Figure 1 — Brasov Goldsmiths'
Guild Seal, 1559

Figura 2 — Sigiliul breslei turnătorior
în costior din Braşov, sec. al XVII-lea
Figure 2 — Brasov Tinsmiths'
Guild Seal, 17 century

Figura 3 — Sigiliul breslei timplariilor
din Cluj, 1656
Figure 3 — Cluj Carpenters'
Guild Seal, 1656

Figura 4 — Sigiliul breslei fierarilor
din Braşov, 1643
Figure 4 — Brasov Blacksmiths'
Guild Seal, 1543

Figura 5 —
Sigiliul breslei
postăvarilor
din Sighişoara,
sec. al XVII-lea
Figure 5 —
Sighişoara Cloth
Weavers' Guild Seal, 17
century

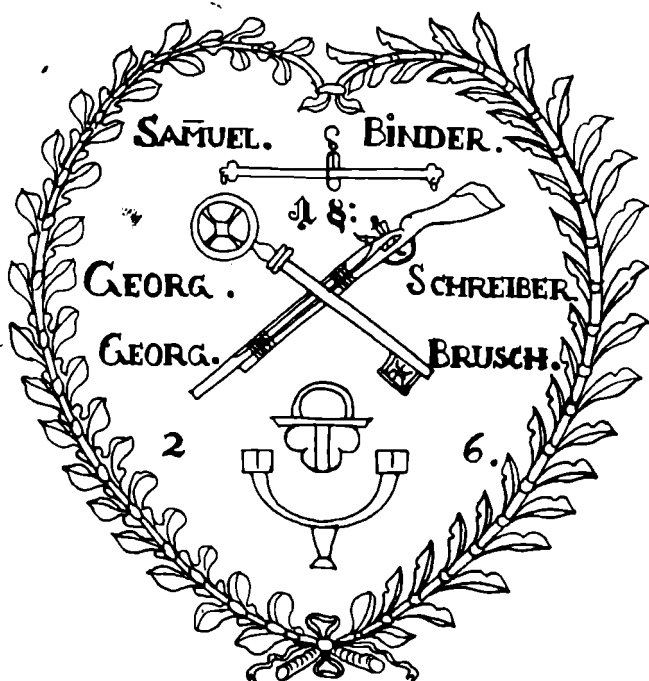

Figura 6 — Emblema breslei lăcătuşilor din Braşov, 1826, Biserica Neagră
Figure 6 — Brasov Locksmiths' Guild Emblem, 1826

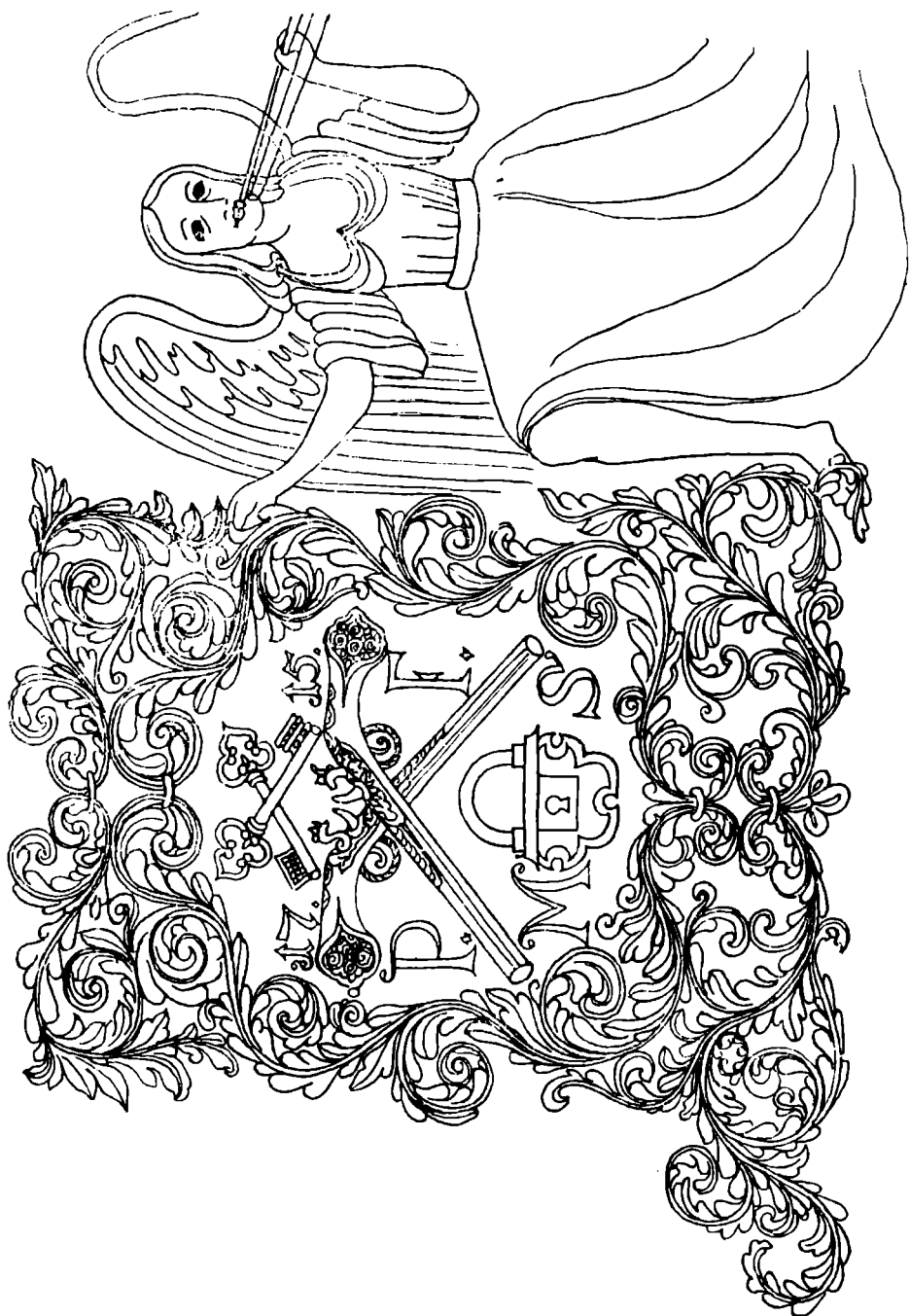

Figura 7 — Emblema breslei lăcătușilor din Brașov, 1715, Biserica Neagră
 Figure 7 — Brasov Locksmiths' Guild Emblem, 1715

Figure 9 — Brasov Wool Weavers' Guild Emblem, 1791

Figura 9 — Emblema breslei țesătorilor de lână, 1791, reprezentată pe o strană în Biserica Neagră

Figura 8 — Emblema breslei lăcătușilor din Brașov, 1772, reprezentată pe o cană de cositor — Muzeul de Artă al României

Figure 8 — Brasov Locksmiths' Guild Emblem, 1772

Figura 10 — Emblema breslei țesătorilor de lână din Brașov, 1766, reprezentată pe o cană de cositor — Muzeul de Artă al României

Figure 10 — Brasov Wool Weavers' Guild Emblem, 1766

Figura 11 — Emblema breslei țesătorilor din Brașov, 1733, reprezentată pe o cană de cositor — Muzeul de Artă al României

Figure 11 — Brasov Fabric Weavers' Guild Emblem, 1733

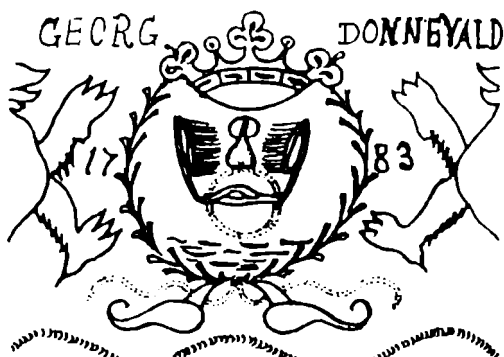

Figura 12 — Emblema breslei perpetarilor din Braşov, 1787, reprezentată pe o cană de cositor — Muzeul de Artă al României

Figure 12 — Brasov Cloth Shearers' Guild Emblem, 1783

Figura 13 — Emblema breslei croitorilor din Braşov, 1750, reprezentată pe o cană de cositor — Muzeul de Artă al României

Figure 13 — Brasov Tailors' Guild Emblem, 1750

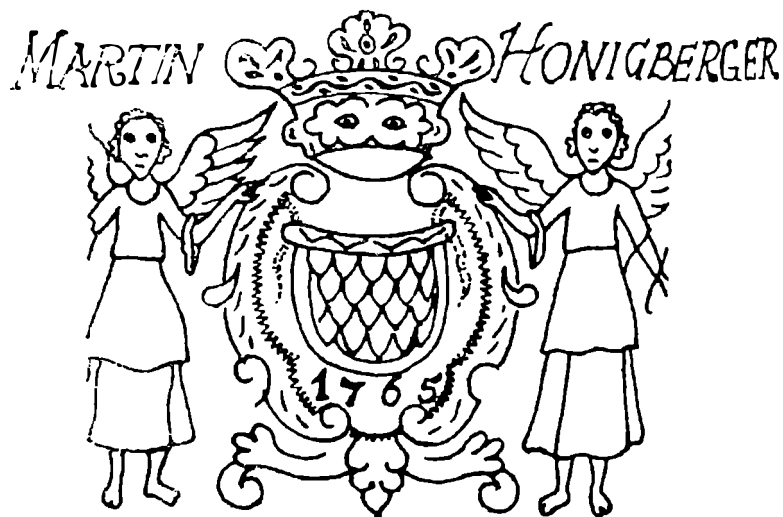

Figura 14 — Emblema breslei cojocarilor din Braşov, reprezentată pe o cană de cositor — Muzeul de Artă al României

Figure 14 — Brasov Skinners' Guild Emblem, 1765

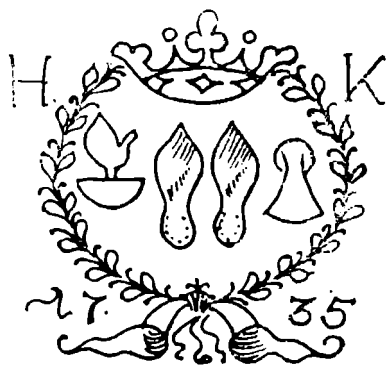

Figura 15 — Emblema breslei cizmarilor din Braşov, 1735, reprezentată pe o cană de cositor — Muzeul de Artă al României

Figure 15 — Brasov Bootmakers' Guild Emblem 1735

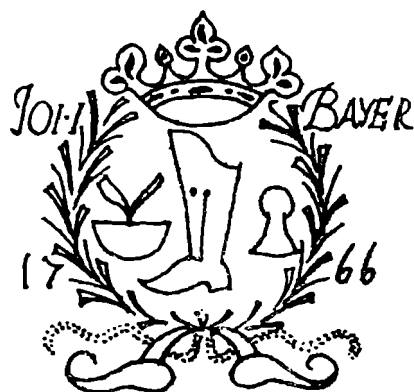

Figura 16 — Emblema breslei cizmarilor din Braşov, 1766, reprezentată pe o cană de cositor — Muzeul de Artă al României

Figure 16 — Brasov Bootmakers' Guild Emblem, 1766

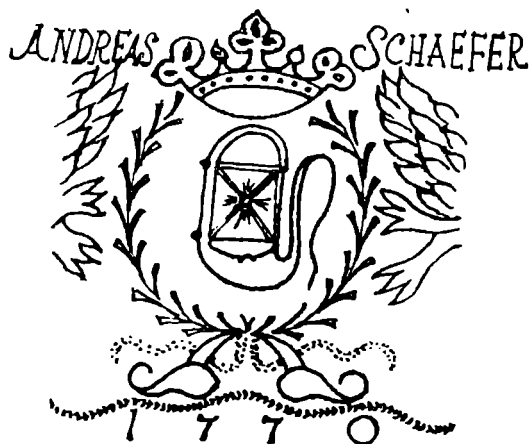

Figura 17 — Emblema breslei curelarilor din Braşov, 1770, reprezentată pe o cană de cositor — Muzeul de Artă al României

Figure 17 — Brasov Belt Makers' Guild Emblem, 1770

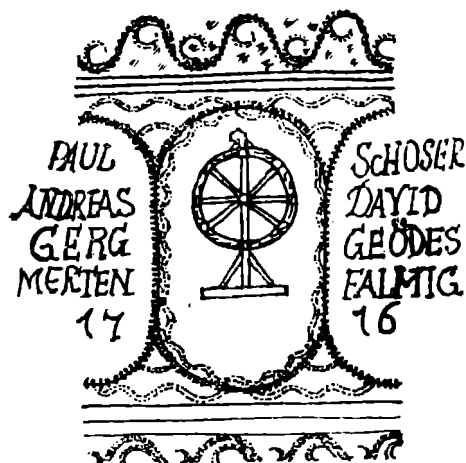

Figura 18 — Emblema brslei funarilor din Braşov, 1716, reprezentată pe o cană de cositor — Muzeul de Artă al României

Figure 18 — Brasov Rope Twisters' Guild Emblem, 1716

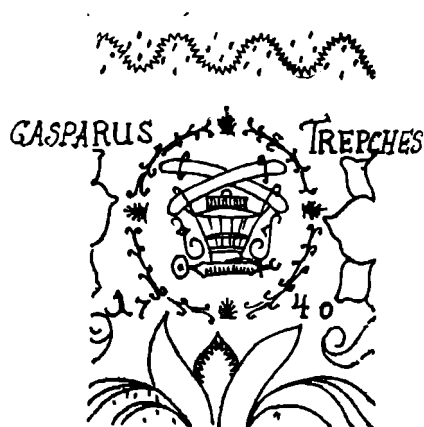

Figura 19 — Emblema breslei tăbăcarilor din Braşov, reprezentată pe o cană de cositor — Muzeul de Artă al României

Figure 19 — Brasov Tanners' Guild Emblem, 1740

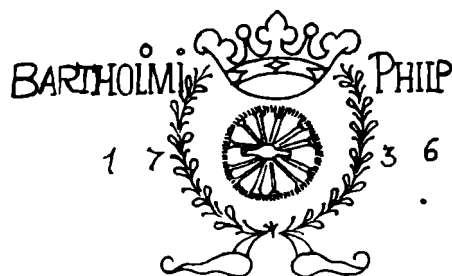

Figura 20 — Emblema breslei rotarilor din Braşov, 1736, reprezentată pe o cană de cositor — Muzeul de Artă al României
Figure 20 — Brasov Wheelwrights' Guild Emblem, 1736

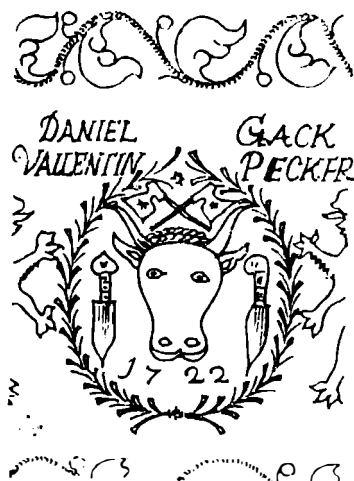

Figura 21 — Emblema breslei măcelarilor din Braşov, 1722, reprezentată pe o cană de cositor — Muzeul de Artă al României
Figure 21 — Brasov Burchers' Guild Emblem, 1722

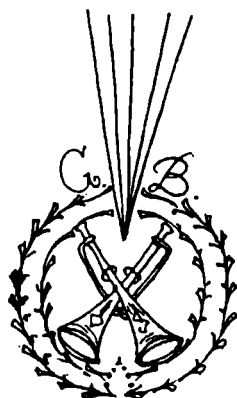

Figura 22 — Emblema trompeţilor din Braşov, sec. XVIII, reprezentată pe o cană de cositor — Muzeul de Artă al României
Figure 22 — Brasov Trumpeters' Guild Emblem, 18 century

ZUR BEDEUTUNG DER BERUFSWAPPEN IM SIEBENBÜRGISCHEN KUNSTGEWERBE

(ZUSAMMENFASSUNG)

Der Bestand An Kulturschätzen von nationaler Bedeutung im Kreis Braşov (Kronstadt) weist unter anderen Ziermotiven auch Zunftwappen auf. Diese bieten ein höchst interessantes Forschungsthema betreffs ihrer historischen, künstlerischen und quellenmässigen Bedeutung.

In der Arbeit wird eine grosse Anzahl solcher Berufs- und Zunftwappen vorgestellt und untersucht, die auf Zinngefässen, Goldschmiedearbeiten Möbeln, Glaswaren, Zunftladen, Grabsteinen, Kirchengestühlen, Keramikerzeugnissen, Siegelstempeln u.a. festgestellt wurden. Alle diese Darstellungen sind wertvolle Geschichtsquellen und nützliche Hilfsmittel für interdisziplinäre Forschungen. Die Berufswappen werden im Rahmen der städtischen Heraldik in Bezug auf ihren Kunstwert und ihre Aussage untersucht.

Die Schlussfolgerungen der Fachuntersuchung sind besonders interessant. Sie zeigen für eine lange Zeitspanne, vom 15. bis zum 19. Jahrhundert, die Vielfalt der in den siebenbürgischen Städten ausgeübten Gewerbe, die dazu verwendeten Geräte und Werkzeuge, technologische Prozesse, Waren, die Spezialisierung und andere für die Wirtschaftsgeschichte Siebenbürgens wichtige Elemente.

Die Berufswappen widerspiegeln gewisse gesellschaftliche Beziehungen zwischen Herstellern und Käufern, zwischen den einzelnen Herstellergruppen in einem bestimmten Stadium der Entwicklung, sowie bestimmte Eigentümlichkeiten des rechtlichen Rahmens der Zünfte u.a.

Die Darstellungen weisen direkte Beziehungen zu der europäischen Stilentwicklung auf, zeigen aber auch ein lokal-spezifisches Gepräge, als Ausdruck einer bedenständigen Auffassung und Denkart. Wichtig sind auch die Daten, Meisternamen und andere Inschriften, die neben den Zunftwappen stehen.

Das Repertorium der Zunftwappen stellt ein interessantes Forschungsgebiet für die städtische Heraldik dar und ist durch die der historischen Forschung im allgemeinen gelieferten Daten von Bedeutung.

Durch den Gebrauch der Zunftwappen gelangt das soziale Bewusstsein der Handwerkerschichten sowie die künstlerische und semantische Kundgebung der breiten Massen der gewerblichen Produzenten zum Ausdruck.

CETATEA RIȘNOV

DIE ROSENAUER BURG

LA CITADELLE DE RIȘNOV

FLOREA COSTEA

Așezată pe locul unde cercetările arheologice recente au scos la iveală bogate vestigii din epoca bronzului și din perioada statului dac independent, cetatea feudală de la Rîșnov a fost edificată în secolul al XIII-lea de locuitorii Rîșnovului, ajutați de țărani din Cristian și Vulcan. Destinată a apăra viața și bunurile locuitorilor din cele trei așezări în vremuri de restriște, ea este totodată martora unor evenimente de seamă din istoria poporului român:

1335, data primei menționări documentare; face față cu succes unui puternic atac tătar. 1345, o nouă invazie tătară se abate asupra orașului și cetății, fără a putea fi cucerite. 1413—1421, la tratativele comerciale dintre Brașov și Țara Românească participă cu drepturi depline și reprezentanți ai orașului și cetății Rîșnov. 1421, are loc prima incursiune turcească în Țara Birsei, care este incendiată și devastată, cu excepția cetății Rîșnov. 1427, regele Sigismund de Luxemburg vizitează cetatea și orașul Rîșnov, acordându-i acestuia dreptul de a ține târg săptămînal. 1436, cetatea rezistă unei noi invazii turcești. După 1526 ea este întărită și prevăzută cu guri de tragere. 1562, principele Ioan II Zapolya reconfirmă orașului și cetății privilegii mai vechi. 1599—1601, orașul și cetatea participă nemijlocit la evenimentele legate de prima unire politică a Țării Românești, Moldovei și Transilvaniei, dînd un ajutor important domnitorului Mihai Viteazul. 1600, Mihai Viteazul se retrage în cetate pentru a-și reface armata. 1612, 27 martie, Gabriel Báthory începe asediul cetății. 1612, 3 aprilie, asediații capitulează din cauza lipsei de apă. 1613, cetatea este eliberată în schimbul a 3.000 de florini plătiți de brașoveni lui Gabriel Báthory. 1623—1640, se sapă fîntîna din cetate. 1650, pe culmea cea mai înaltă din incintă se zidește capela care va servi și ca punct de observație. 1658, turcii și aliații lor, tătarii, devastează din nou Țara Birsei; târgurile Codlea și Rîșnov sînt incendiate (27 august). 1672, cetatea este renovată în urma distrugerilor provocate de numeroasele asedii. 1690, ultima invazie turcească în Țara Birsei și ultimul asediu (de asemenea neizbutit) asupra cetății. 1703—1711, rîșnovenii trăiesc mai mult în cetate, din cauza nesiguranței provocate de luptele dintre curuți și lobonți. 1718, un incendiu uriaș distruge întregul oraș și o parte din cetate. 1719, mor de ciumă 1.232 locuitori din Rîșnov. Tot acum începe o nouă reconstruire care va dura mai multe decenii. 1787—1791, în timpul războiului ruso-turc rîșnovenii se refugiază din nou în cetate. 1802, mai multe sectoare ale fortificației au fost distruse de un puternic cutremur. 1821, în cetate se ascund peste 3.000 de refugiați din Țara Românească, în timpul revoluției conduse de Tudor Vladimirescu. 1848—

1849, în timpul revoluției, cetatea joacă pentru ultima dată un important rol militar. 1850, ultimele instalații militare sînt retrase sau distruse.

În anii noștri cetatea țărănească a Rîșnovului a fost restaurată, devenind un atractiv punct turistic și muzeal, care oferă vizitatorului posibilitatea de a cunoaște vestigiile de civilizație dacică, romană și românească.

Et d'abord, permettez-nous, chers visiteurs, de vous remercier pour l'intérêt que vous portez à notre cité.

Rîșnov, que nous allons essayer de vous faire aimer, est une cité qui a une histoire millénaire comme vous le constaterez en la parcourant. Ville chargée d'histoire, elle a connu des moments de peine et de lutte pour la justice, la liberté et l'indépendance. Cette histoire commence bien avant l'édification du bâtiment ou de ce qu'il en reste, en allant jusqu' à l'Âge de la pierre, lorsque beaucoup de terrasses et de grottes étaient habitées.

Les fouilles récentes ont mis à la disposition des archéologues des vestiges datant d'environ 50 millénaires. La région était déjà peuplée au néolithique et la plupart des activités créées alors sont matérialisées par des habitats, des outils, de la céramique et représentations antro-zoomorphes.

La vraie histoire de Rîșnov commence au moment de la constitution au Pays de Bîrsa des plusieurs logements thraces. Le plus grand s'en trouve sur la colline de la cité. Il s'étendait sur une surface plus grande que la fortification féodale. Les fouilles du jardin de la cité ont mis au jour: âtres, fours, jarres, céramique, outils. Cette communauté a continué d'exister au premier âge du fer mais surtout pendant la civilisation dace du type La Tène, et s'en épanouit en une des plus importants habitat de la Dacie préromane. Son étendue, mais surtout son rôle social, économique, militaire, politique et de culte, l'avait imposée au monde de l'antiquité, étant considérée par le géographe Claudius Ptolomeus d'Alexandrie, parmi les premières 40 villes de Dacie. A l'époque elle s'appelait Comidava. Les six compagnes de fouilles avaient dégagé des habitations de surface, d'autres creusées dans la pierre au-dessus desquelles s'élevait un mur à la toiture en bois. Le dépôt de denrées était lui-même fait dans de la pierre creusée. Autour des maisons on trouvait de nombreuses du pays ou en terre „cruțat” (terre cuite que les fouilles n'ont pas dégagée).

Les logements étaient disposés sur des terrasses et donnaient le sentiment que cette disposition obéissait à une préoccupation que l'on peut dire moderne. La population, qui pouvait compter environ 750 personnes, habitait autant à l'enceinte fortifiée (à trois fossés et vallums en terre pour la défense) que les maisons de l'extérieur. L'inventaire des logements est d'une richesse hors de commun: céramique, outils, parures, idôles en glaise, objets selon les modèles grecs et romains. La conquête de la Dacie par les Romains en 106 n.e., ne signifie pas la fin de l'existence des Daces cumidavensi. Le castrum élevé à proximité de la rivière Bîrsa auprès d'un longement dace à Rîșnov-blocuri et dans l'ancienne forteresse sur la colline, témoignent de leur existence. En plus, la citadelle

dace a gardé une inscription romaine de l'époque de l'empereur Alexandre Severus. Toutes ses découvertes dont l'importance est à souligner, attestent l'éthnogenèse romaine dans ce coin de pays.

Les siècles suivants, après la retraite des Romains du territoire dace (III—X siècles), période qui coïncide avec l'achèvement de la formation du peuple roumain, à Rișnov notamment autour de l'église orthodoxe, on a découvert plusieurs âtres. Il semble que les habitants n'aient jamais quittés ce lieu de refuge, car les fouilles ont mis au jour plusieurs logements qui datent du XI et XIII siècles, et un temple détruit par les Mongoles en 1241. C'est l'époque où le destin des Roumains se croise à celui des Saxons colonisés à plusieurs étapes. Outre leur contribution au développement des forces de production, des métiers, de l'agriculture, les Saxons avaient lutté aux côtés des Roumains contre les envahisseurs étrangers. Pour assurer un lieu de refuge permanent, les Roumains et les Saxons de Rișnov, Cristian et de Vulcan bâtirent une citadelle féodale. Sa construction, l'on suppose, commença quelques décennies avant, car en 1335, la date de sa première attestation, elle comptait parmi les plus puissantes citadelles, aussi puissantes que celle de Brașov, les seules qui ne fussent pas conquises par les Tartares, lesquels échouèrent, dix ans plus tard, dans une nouvelle tentative d'invasion. La prospérité et la durabilité de la cité transformèrent Rișnov en peu de temps, en un grand centre économique et stratégique, au point qu'elle devient la deuxième cité au Pays de Bîrsa. Il n'est pas du tout surprenant qu'en 1437 on lui octroie le droit à une foire hebdomadaire, bien qu'entre temps (1421) elle ait beaucoup souffert à la suite de deux expéditions de pillages turques (1421—1436). La cité a été chaque fois inexpugnable.

Entre 1599—1601, Michel le Brave luttant contre les Turcs, réunit sous son autorité la Valachie, la Transylvanie et la Moldavie. Les Roumains et les Saxons de Rișnov ont apporté leur contribution importante à l'Union. Ils ont contribué à l'armement et au cantonnement des troupes, à l'hébergement des dirigeants du voïvode (le prince). Le voïvode, lui-même, aux moments les plus difficiles, après la bataille de Mirăslău, s'y retire afin de consolider son armée.

Protégée des invasions, la cité subira de nouvelles épreuves, lorsqu'en 1612 elle fut assiégée par l'armée de Gabriel Bathory. Une fois de plus les Roumains et les Saxons luttèrent et résistèrent héroïquement. Malheureusement, par trahison, les agresseurs avaient réussi à capter la seule source d'eau des assiégés, faisant inévitable la capitulation, le 3 avril 1612. Après la libération, en 1613, protégés pour une courte période des invasions et de la voracité de quelques princes, les gens du pays continuent à construire des édifices publics. Entre 1623 et 1640 on creuse le puits, en 1650 on bâti la chapelle qui servira aussi comme poste d'observation et en 1672 on rebâti tout ce qui avait été abîmé depuis tous temps et notamment les dégâts provoqués par les Turcs et les Tartares en 1658, lorsque la foire de la cité fut incendiée. Les documents consignent la dernière tentative, échouée d'ailleurs, des Turcs pour conquérir la cité (1690). La retraite des Turcs ne signifie pas la paix, car la suzeraineté turque fut remplacée par la domination des Habsbourgs. La lutte contre la nouvelle puissance impériale causera des ennuis dans la ville. Pendant huit ans les habitants craignaient quitter leur cité à cause de la guerre

entre les Barbares. Comme si ces ennuis n'eussent pas été assez opressants pour cette population tellement éprouvée, en 1718 la ville, et partiellement la cité avaient été dévorées par les flammes et la peste fauche 1232 personnes. Après quelques décennies de paix, succèdent les années troubles de la guerre russo-turque (1787—1791) lorsque les troupes de deux empires obligent les habitants à vivre à l'intérieur de la cité. Le pillage et les dégâts provoqués auxquels s'ajoute le grand tremblement de terre de 1802, quand plusieurs secteurs, y compris ceux qui avaient été réparés à la suite de l'incendie de 1718, subissent de graves avaries. Restaurée encore une fois, la cité prend sous sa protection plus de 3.000 révolutionnaires de Tudor Vladimirescu, qui passent la montagne craignant les troupes étrangères lesquelles ont envahi la Valachie.

La Révolution sociale et nationale des Roumains (1848—1849) fournit l'occasion au chroniqueur de noter les derniers événements militaires qui se sont passés à Rîșnov. Dépourvue d'armes modernes, la cité détruit ses dernières installations militaires. Désormais, privée de la mission pour laquelle on l'avait créée, la cité paysanne de Rîșnov assistera paisible à l'écoulement des années, d'une époque où les Roumains obtiendront par sacrifices l'union et l'indépendance.

De nos jours la citadelle de Rîșnov a été restaurée, devenant un point de mire qui offre au visiteur la possibilité de connaître les vestiges de la civilisation thrace, dace, romaine et roumaine.

Nous vous remercions et nous vous attendons d'y revenir!

(Traduit par Rodica Wittstock)

Die Rosenauer Burg

Die Rosenauer Bauernburg entstand auf dem Platz wo die neueren archäologischen Ausgrabungen reiche Beweise aus der Bronzezeit und der Periode des dakischen Staates ans Tageslicht brachten. Sie wurde im XIII. Jahrhundert von der rumänischen und sächsischen Bevölkerung Rosenaus mit Hilfe der Bauern aus Neustadt (Cristian) und Wolkendorf (Vulcan) zum Zweck der Abwehr und zum Schutz der Güter der Bevölkerung errichtet. Im Laufe der Jahre war die Burg Zeuge mancher historischer Begebenheiten aus dem Leben der hier beheimateten Völker:

1335 — erste Erwähnung in Dokumenten anlässlich tatarischer Einfälle. Die Burg widersteht dem starken Angriff. 1345 — ein neuer Überfall der Tataren, ohne dass die Burg eingenommen werden kann. Zwischen 1413—1541, wirtschaftliche Verhandlungen und Handelsverträge zwischen Kronstadt und der Walachei, bei denen Rosenau auch vertreten ist. 1421 — erster türkischer Einfall ins Burzenland. Das Gebiet wird geplündert und in Brand gesteckt, ausgenommen die Burg Rosenau. 1427 — König Sigismund von Luxembourg besucht die Burg und die Gemeinde Rosenau und erteilt ihr das Recht des öffentlichen Markttages. 1436 — die Burg widersteht einem erneuten Überfall der Türken. Nach 1526 wird die Burg befestigt und mit Schießscharten und Pechnasen versehen. 1562 — Fürst Johann von Zapolya bestätigt Rosenau die früher

erworbenen Rechte. Zwischen 1599—1601, sowohl die Stadt, als auch die Burg nehmen direkten Anteil an den Ereignissen, die mit der erstmaligen politischen Vereinigung der Walachei, der Moldau und Siebenbürgens verbunden sind, indem sie Fürst Mihai Viteazul (Michael dem Tapferen) bedeutende Hilfe leisten. 1600 — Mihai Viteazul zieht sich auf die Burg zurück, um seine Armee wieder zu sammeln. 1612. am 27. März, beginnt der Prinz Gabriel Bathory mit der Belagerung der Burg. 1612, am 3. April, kapitulieren die Belagerten wegen Wassermangel. 1613 wird die Burg befreit, dank der 3.000 Gulden, welche die Kronstädter (Bürger der Stadt Kronstadt-Rosenau) Gabriel Bathory zahlen. Von 1623—1640 wird der Brunnen gegraben. 1650 baut man an der nächsten Stelle des Innenhofes die Kapelle. 1658 — die Türken und ihre Verbündeten, die Tataren, plündern wieder das Burzenland. 1658. 27. August — die Burgen Codlea (Zeiden) und Rosenau werden in Brand gesteckt. 1672 wird die Burg erneuert. 1690 — der letzte türkische Überfall im Burzenland und die letzte Belagerung. 1718 — ein schrecklicher Brand zerstört die ganze Stadt und teilweise auch die Burg. Nun beginnt ein neuer Wiederaufbau, welcher mehrere Jahrzehnte dauert. Von 1787—1791, während des russisch-türkischen Krieges, ziehen sich die Bewohner der Stadt Rosenau wieder auf ihre Festung zurück. 1802 werden mehrere Teile der Burg durch ein Erdbeben zerstört. 1821 verstecken sich hier während der von Tudor Vladimirescu geführten revolutionären Bewegung über 3000 Flüchtlinge aus der Walachei. Zwischen 1848—1849, während der bürgerlich-demokratischen Revolution, spielt die Burg zum letzten Mal eine bedeutende militärische Rolle. 1850 — die letzten militärischen Einrichtungen werden zurückgezogen oder zerstört.

Beginnend mit diesem Jahr bleibt ein einziger Wächter, der sowohl die Stadt als auch das Tal bewacht und durch Glockenschlag meldet, wenn ein Feuer ausbricht.

In letzter Zeit wurde die Burg Rosenau in ein Museum umgewandelt und ist somit ein turistischer Anziehungspunkt, der den Besuchern die Möglichkeit bietet, sowohl Überreste dakischer, römischer und rumänischen Zivilisation.

(Übersetzung ins Deutsche: Gernot Nussbächer und Marianne Siegmund).

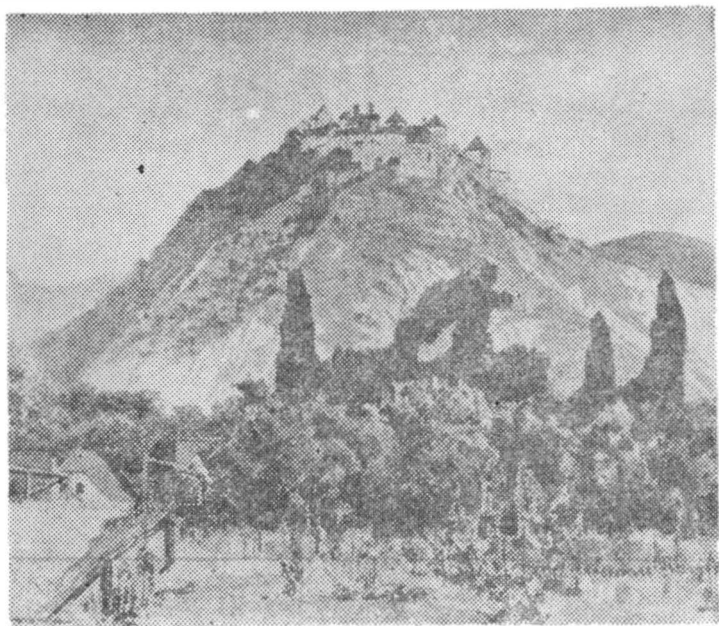

Fig. 1

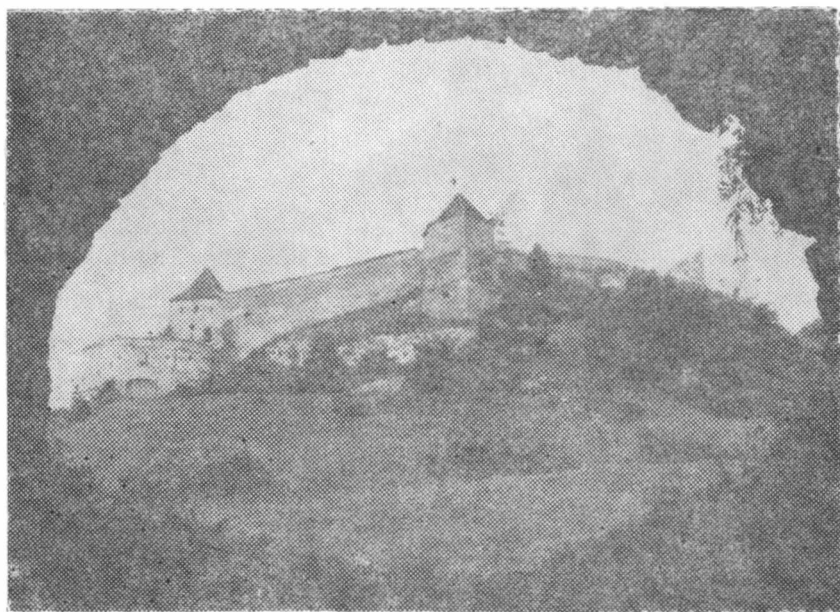

Fig. 2

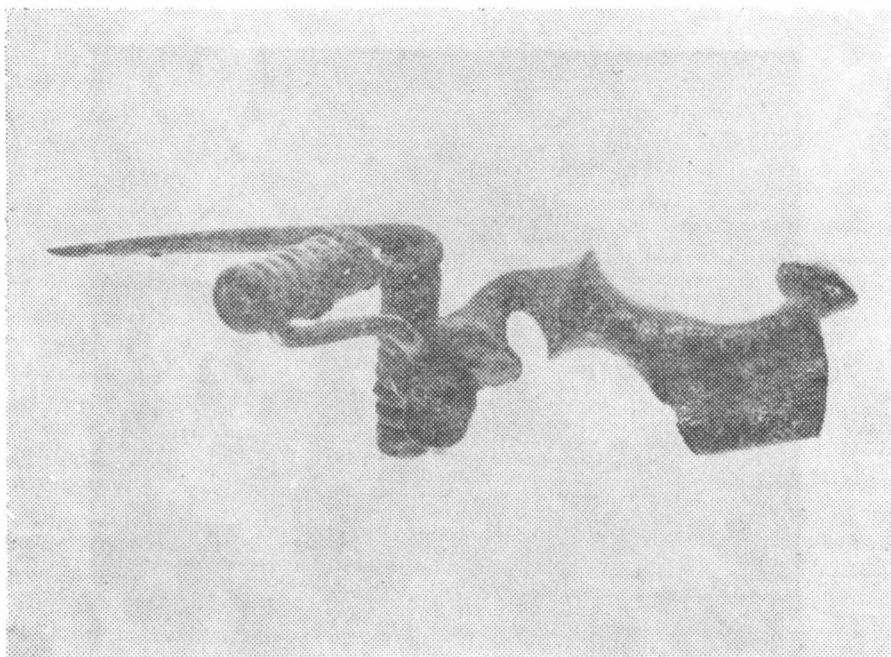

Fig. 3

Fig. 4

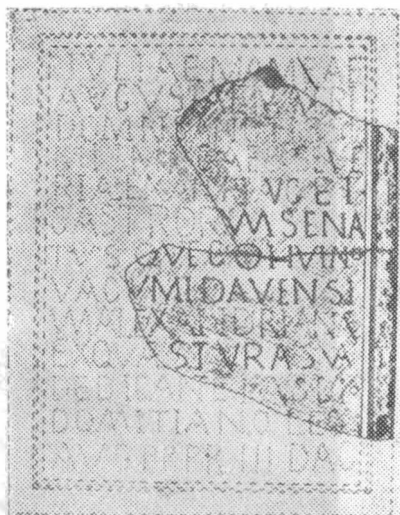

Fig. 5

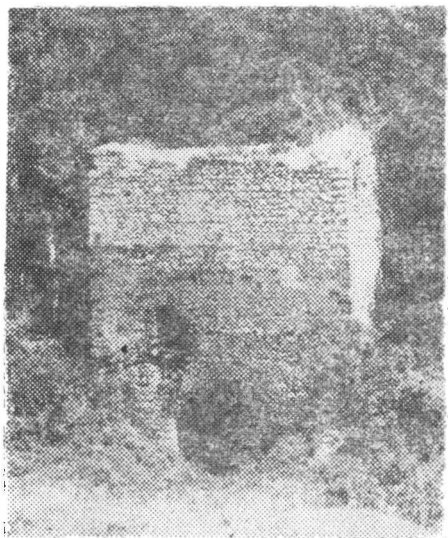

Fig. 6

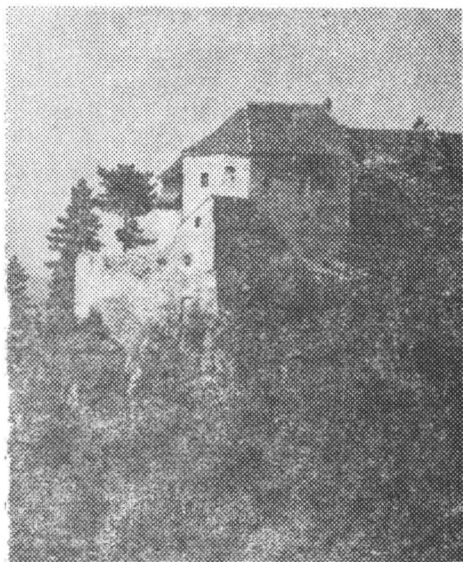

Fig. 7

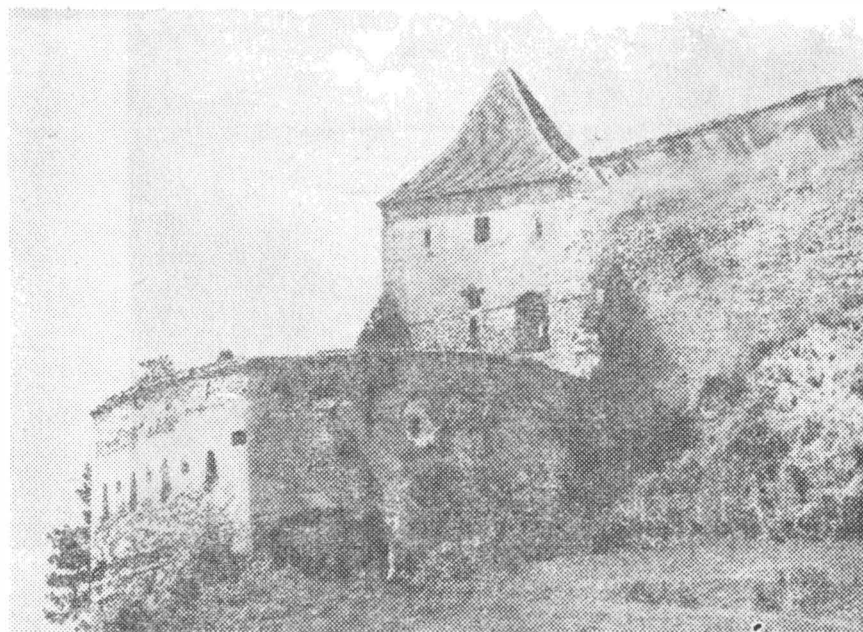

Fig. 8

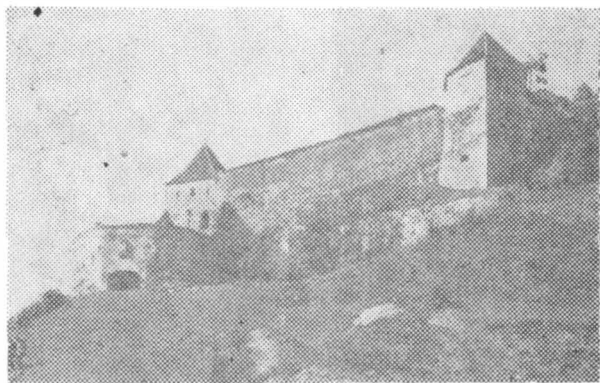

Fig. 9

Fig. 10

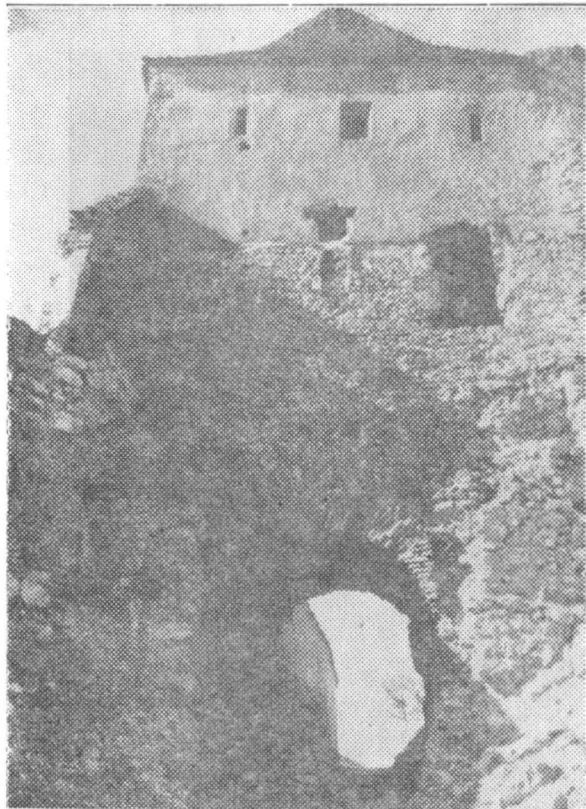

Fig. 11

Fig. 12

Fig. 13

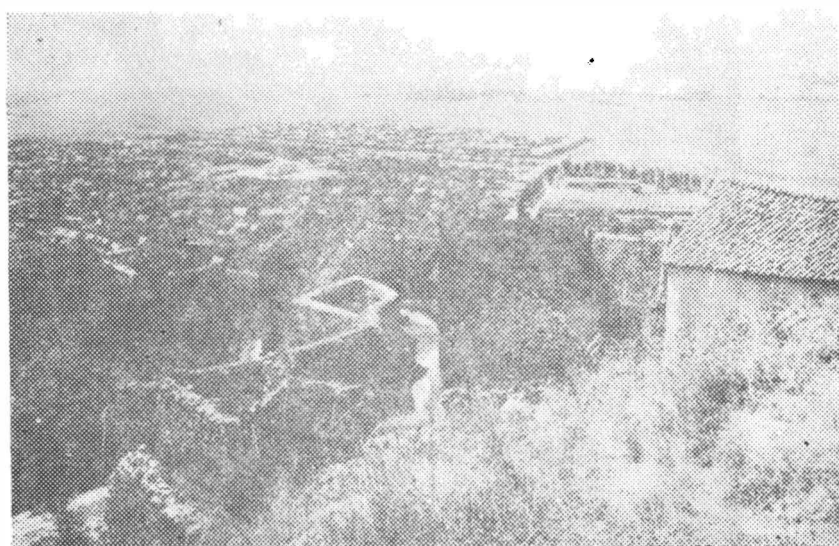

Fig. 14

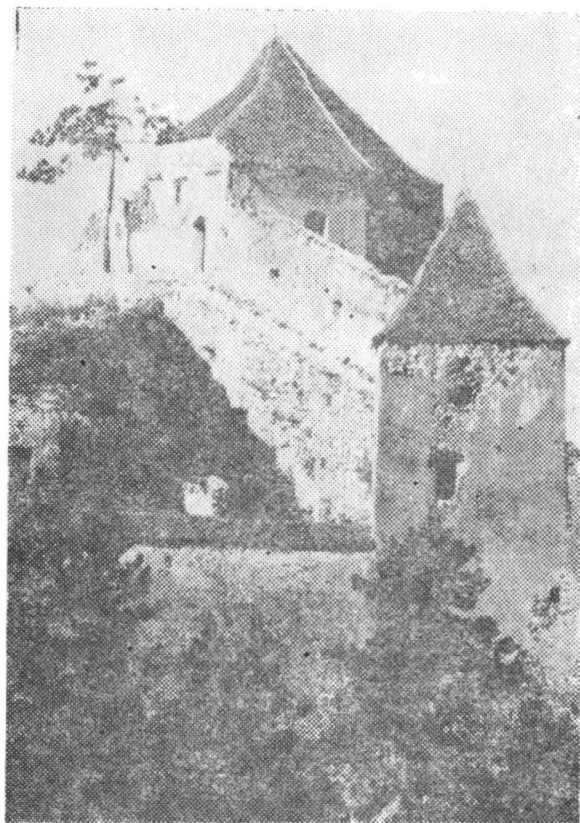

Fig. 15

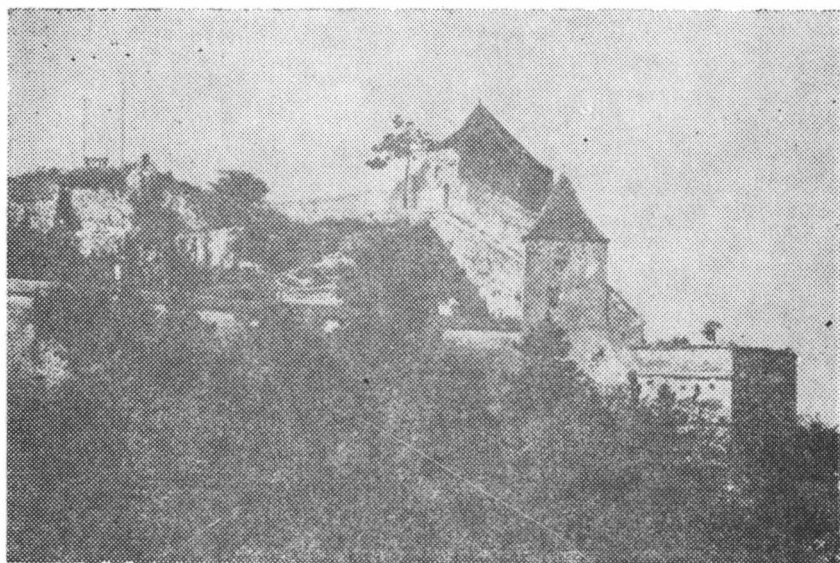

Fig. 16

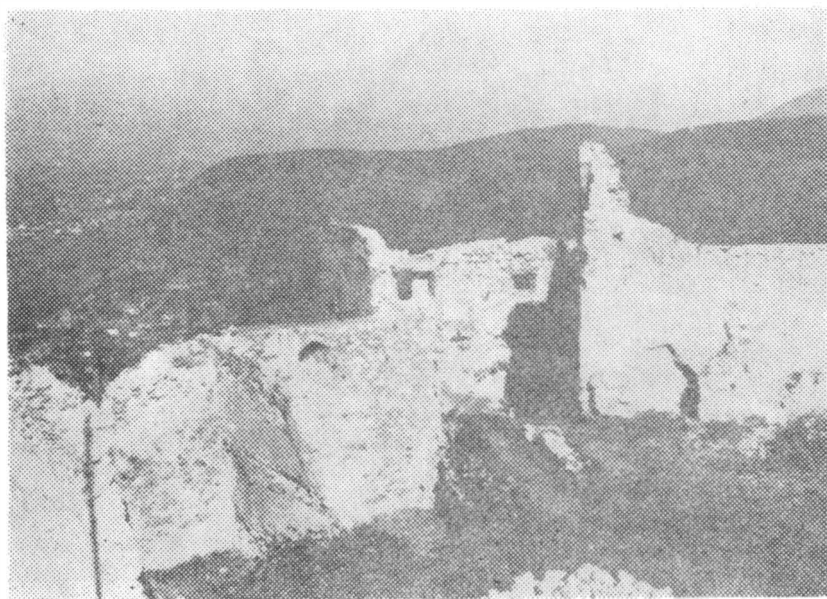

Fig. 17

Fig. 18

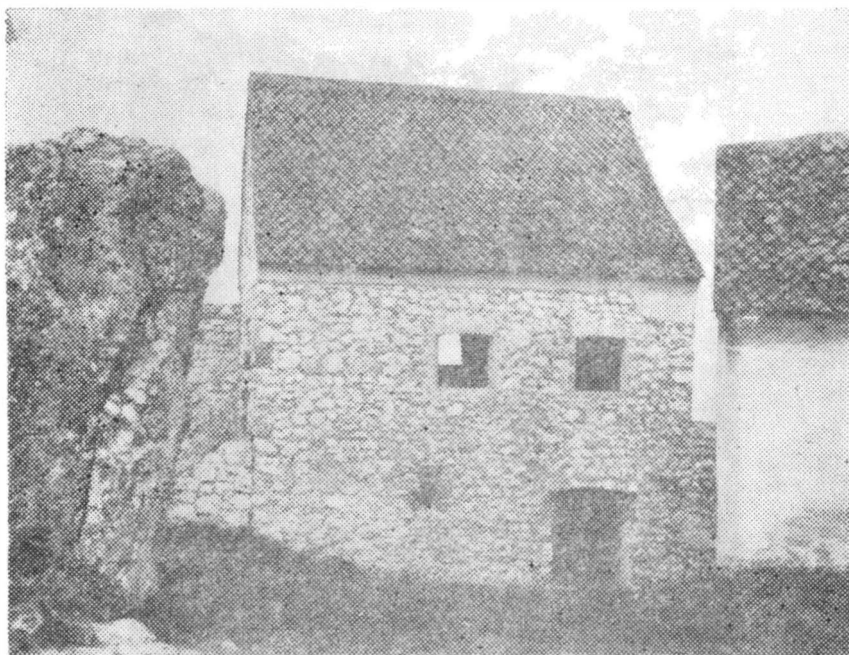
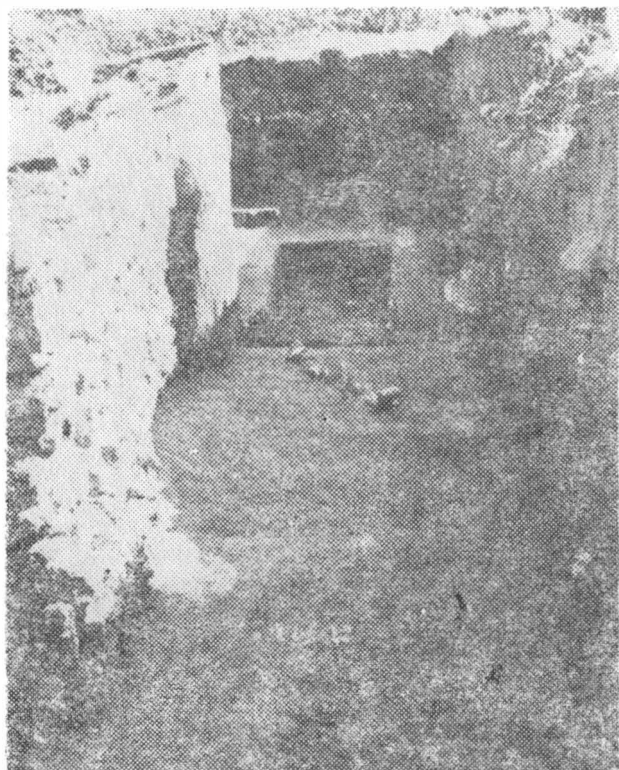

Fig. 19

Fig. 20

Fig. 21**Fig. 22**

EXPLICAȚIA FIGURILOR

1. Vedere generală (coperta 1).
2. Vedere din turnul pătrat (coperta 2).
3. Fibulă dacică.
4. Decor zoomorf de pe un vas dacic de lut.
5. Inscriptie din castrul roman de la Rișnov (sec. III e.n.).
- 6, 7, 8. Intrarea prin turnul pătrat (6), Vorburg (7) și bastionul semicircular (8).
- 9, 10. În grădină (9) și sub poarta principală (10).
- 11, 12. După ridicarea hersei (13) se intra în cetate (15).
- 13, 14. Impunătoare pentru cei de afară (15), proteguitoare pentru cei dinlăuntru (16).
- 15, 16, 17, 18. Paveze în vreme de restriște.
19. Între ziduri, oamenii și pacea sînt în siguranță.
20. Cu sabia într-o mînă, cu cartea în cealaltă. Școala.
- 21, 22. Cetatea are strămoși: așa spun săpăturile arheologice.

LÉGENDE (traduit par Florea Costea)

1. Vue générale.
2. Vue du tour rectangulier.
3. Fibule dacique.
4. Decoration en terre cuite, sur un pot dacique.
5. Inscriptiion du cité romaine de Rișnov (IIIeme siècle n.e.).
6. L'entrée par la tour rectangulier (6), Vorbourg (7) et le bastion hémicirculier (8).
- 9, 10. Dans la cour extérieure (9) et sous la porte principale (10).
- 11, 12. Après l'elevation de la herse (13), on entrais dans la citadelle (14).
- 13, 14. Imposante pour l'envahisseurs (15), sure pour refugiés (16).
19. L'école.
- 20, 22. Fouilles archeologiques.

BILDERKLÄRUNGEN

1. Gesamtansicht (1. Umschlagseite).
 2. Blick aus dem viereckigen Turm (2. Umschlagseite).
 3. Dakische Fibel.
 4. Tiergestaltige Verzierung auf einem dakischen Tongefäss.
 5. Inschrift aus dem römischen Castrum bei Rosenau (3. Jh).
 - 6, 7, 8. Eingang durch den viereckigen Turm (6), die Vorburg (7) und die halbkreisförmige Bastei (8).
 - 9, 10. Im Garten der Burg (9) und unter dem Haupteingang (10).
 - 11, 12. Nach dem Aufzug des Fallgitters (13) konnte man in die Burg gelangen (14).
 - 13, 14. Überwältigend für die Aussenstehenden (15), ein Beschützer für die Insassen (16).
 - 15, 16, 17, 18. Schilde zum Schutz der Krieger während des Kampfes.
 19. Innerhalb der Burgmauern. Die Menschen und der Frieden sind gesichert. Die Schule.
 20. Mit dem Säbel in der einen, mit dem Buch in der anderen Hand.
 - 21, 22. Die Burg hat Vorfahren: archäologische Funde beweisen das.
- (Übersetzung ins Deutsche: Gernot Nussbächer und Marianne Siegmund.)

SEMNIFICAȚIILE MOTIVULUI DECORATIV FITOMORF AL VIȚEI DE VIE REPREZENTAT ÎN ORFEVRERIA TRANSILVĂNEANĂ

de MITRAN GHEORGHE

Motivul decorativ al viței de vie, compenentă a repertoriului ornamental fitomorf, constituie o prezență constantă în ornamentica artelor figurative, definindu-se prin rădăcinile sale străvechi și evoluția sa semantică drept un model cultural arhetipal.

Sistematizînd arealul de răspîndire geografică și categoriile creațiilor artistice pe care apare reprezentat motivul, scopul și sensurile lui, ne întîlnim cu două ipostaze: una decorativă, cu funcție estetică-determinată de spațiul afectat reprezentării motivului pe o populație de artefacte, și cealaltă simbolică, cu funcție semantică, conotativă, care transmite de-a lungul fiecărui palier cultural, cuprins istoric între concepțiile mitice și cele medievale, magico-religioase, mesaje codificate specifice, benefice sau malefice. Investit cu diverse atribute semantice, potrivit concepțiilor mentalităților sociale aflate pe o anumită treaptă de dezvoltare istorică, motivul decorativ al viței de vie a dobîndit un caracter sacralizat. Dacă acceptăm conceptul că, numai ceea ce este cu adevărat important se cuvine înveșmîntat cu demnitatea simbolului¹, trebuie să evidențiem rolul ornamentului vegetal în limbajul artistic uman, exprimat într-o formă afectivă, în scopul unei comunicări metaforice, rezultate din alianța cultură-natură. Simbolul apare astfel, drept tîlcul unei enigme, alcătuit din două jumătăți, reprezentarea figurativă și înțelesul temei originare, exprimate prin incongruența dintre esență și formă, dintre interior și exteriorul aparent². În speță, ornamentica vegetală exprimată prin simbol este intuitivă, are un caracter de imagine, beneficiază de statutul unui limbaj complex, devenind purtătoarea unor mesaje profund revelatoare prin care anumite specii fitomorfe sînt interpretate ca expresii profetice, apotropaice, cu semnificații sacrale pentru om. Reprezentările simbolice ale motivelor preluate din lumea vegetală se referă la valoarea, sensurile, funcția și originea mesajelor conținute în expresia lor și le determină profilul mitico-religios.

¹ Lorenz Dittmann, *Stil. Simbol. Structură*. Editura Meridiane, București, 1988, p. 123.

² *Ibidem*, p. 124.

O analiză exhaustivă a rădăcinilor istorice a reprezentărilor motivului viței de vie este imposibil de realizat, însă, raportarea la unele dovezi, modele culturale arhetipale, poate evidenția natura arhaică a acestei simbologiei, modulațiile stilistice și semantice, și unele concluzii deosebit de interesante cercetării de specialitate.

În analiza comparată efectuată de Georges Charachidze³, mitolog și folclorist, a mitului lui Prometeu și a mitului lui Amiranii (legenda caucaziană), autorul, pe baza unor raporturi logice și analogii comparate, face o paralelă între izvoarele armenesti și Teogonia lui Hesiod, care povestește, în sec. VIII î.e.n., legenda Titanului Prometeu și a patimilor sale. Eroul Amiranii ca și titanul Prometeu sînt înlanțuiți pe unul din piscurile Caucazului, undeva între Elbruz și Marea Neagră, dacă este să-i dăm crezare lui Apollonios din Rodos, sec. III î.e.n. Izvoarele armenesti privitoare la mitul lui Amiranii menționează vița sălbatică care se înfășoară și se cațără în jurul trunchiurilor. Vrejurile de viță care înlanțuie pădurea împiedică mișcarea eroului Amiranii, ea este socotită o plantă malefică. Fobia eroului pentru vița sălbatică este o aluzie la încătușarea lui fatală, transpunerea vegetală a chinului, simbolul viu al viitoarei sale captivități. Cultura caucaziană interpretează vița sălbatică drept un simbol al repunerii în captivitate a forțelor cosmice dezlanțuite, ținerea în lanțuri a forțelor naturii, puse în legătură cu revolta eroului Amiranii⁴.

Izvoarele privind reprezentările și semnificațiile motivului viței de vie devin mai bogate în atestări în antichitatea clasică. Cultura mitologică greacă și italică atribuie acestui motiv semnificații profane, cosmogonice etc., el fiind parte dintr-o compoziție figurativă ca element secundar, investind personajele sau temele cu atribute și sensuri specifice: temele bahice, bucolice, cinegetice fac aluzie la scenariile inițiatice ale Dianei, Bacchus, Dionisos, Silvanus, Faunus, Pan, Silen, Orfeu, Liber, Libera, Artemis etc., divinități mitologice cu semnificații apotropaice ale recoltelor, animalelor, reînvierii ciclice a naturii etc.; tema „cornului abundenței”, scene dionisiace, arcadiene sînt aluzii la viața apropiată a omului, sărbătorile vinului, bucuria vieții, extazul bahic, muncile agricole și bucuria recoltelor etc.; „arboarele vieții”, în varianta viței de vie este un simbol ceresc, interpretat ca axă cosmică care face trecerea de la o zonă cosmică la alta etc. În acest cadru tematic, motivul viței de vie apare, în viziunea mentalităților sociale ale antichității, drept un element simbolic optimist, cu semnificații apotropaice, beneficiind de o largă arie de răspîndire în zona artelor figurative și în mitologie. Poezia latină a dedicat acestui motiv nenumărate versuri. Să-l amintim numai pe Virgiliu care cîntă în „Bucolice” pe Daphnis, creatorul poeziei bucolice, erou pastoral al Siciliei, fiul lui Mercur, despre care spune că, „a adus la noi, întîiul / Danțul închinat lui Bacchus și-a acoperit de frunze / Gingașe de viță tîrsul mlădîios. Cum vița este / Ulmilor înalți podoabă; cum ciorchinii

³ George Charachidze, *Prometeu sau Caucazul*, Editura Meridiane, București, 1988.

⁴ *Ibidem*, p. 89—92.

le sînt viței; pe Silenus, tatăl adoptiv, mentor și tovarăș nedespărțit al lui Bacchus, înfățișat cu o cunună de mlăgi de iederi și permanent turmentat; pe Bacchus și Liber cu sărbătorile lor etc.

Mitul lui Dionisos este desigur cel mai reprezentativ pentru tema noastră. Amintit în cuvîntarea lui Diomedea către Glaucos, Dionisos este vița, doicile, butucii, Lycurg, podgoreanul care culege ciorchinii de pe butuci. Strugurii sînt presați și transformați în vin. Homer amintește că pentru a fi conservat vinul era tratat cu apă de mare. Tetis îl primește pe Dionisos în mare⁶.

O altă semnificație atribuită viței de vie în antichitate, în afara ceremoniilor dionisiace, este cea escatologică, rezultată din prezența motivului în cadrul repertoriului elementelor decorative funerare. Decorul pictural funerar se leagă de ipogee și e reprezentat prin simboluri cu un caracter concentrat, greu de descifrat de cine nu era inițiat. Pictura aniconică dinc atacombe poartă asemenea amprente ale esoterismului figurativ. În catacomba Monteverde, săpată de evrei în sec. I, apare o scenă în care porumbeii ciugulesc struguri. Este o temă liturgică care trădează influența elenismului cu rădăcini paleocreștine, regăsită 700 de ani după e.n. în iconoclastm⁷.

Arta coaptă, dependentă de biserica Alexandriei, ca spirit și învățătură, a evoluat din sec. IV pînă în sec. VII e.n., în maniera artei alexandrine. Vița de vie (hostia), deasupra căreia se înalță porumbelul, apare ca simbol funerar al stelelor din Thebaida, întilnit mai tîrziu pe monumentele creștine, vine din tradiția egipteană păgînă. Interpretarea creștină inspirată de cuvintele evanghelistului Ioan (XV, 5) — „Eu sînt vița, iar voi sînteți mlădițele“, pare a fi apărut doar în sec. IV, la El-Kargeh, în Egipt⁸. Mai tîrziu, propaganda teologică a adoptat, în scopul răspîndirii mai largi a temelor iconografice, stilul liber al Alexandriei, pictura cu teme istoriate, inspirată din simbolurile catacombelor.

După schițarea acestui fond tradițional cultural din vatra antichității clasice, să urmărim transferul cultural-artistic al motivului viței de vie în zona geto-dacă, grevarea lui și modulațiile semnificațiilor în sfera fondului tradițional local.

Cele mai importante și autentice date le furnizează dovezile arheologice care atestă impactul simbolului viței de vie în spiritualitatea locală. Ca și alte elemente decorative cu valoare de simbol, motivul respectiv, potrivit cercetărilor și dovezilor arheologice, a pătruns pe două căi, greacă și romană. Exemplificăm cu o serie de materiale arheologice care evidențiază profunda răspîndire a motivului în arealul nostru. Relief din marmură descoperit la Histria, reprezentînd pe Dionisos, zeul vinului, înconjurat de amorași care culeg struguri, zeul poartă în mînă o cupă și este înconjurat de viță și struguri, sec. III—I î.e.n., epocă elenistică⁹.

⁵ Lascăr Sebastian, *Virgiliu*, Editura Tineretului, p. 35, 44, 105.

⁶ Felix Buffiere, *Miturile lui Homer și gîndirea greacă*, Editura Univers, 1987, p. 197.

⁷ I.D. Ștefănescu, *Iconografia artei bizantine și a picturii feudale românești*. Editura Meridiane, 1973, p. 227.

⁸ *Ibidem*, p. 229 și 235.

⁹ *Arta românească*, 1938, p. 55, fig. 13.

Relief din marmură descoperit la Tomis, reprezentînd pe Dionisos turnînd vin panterei culcată la picioarele sale, alături apare zeul Pan și Silen cu doi Cureți, slujitori ai zeului, care dansează, scena este înconjurată de motivul viței de vie¹⁰. Relief din marmură descoperit la Sarmizegetusa, înfățișînd pe zeul Dionisos-Liber și pe tovarăsa sa Libera, împreună cu zeii Pan și Silen, sec. II e.n.¹¹. Relief din piatră descoperit la Histria, sec. III î.e.n., înfățișînd pe Dionisos înconjurat cu vița de vie, lucrare executată de un meșter barbar după un model greco-roman¹². Relief din piatră, descoperit lingă satul Jucul de Sus — Aiud, descris în 1933 de Silvio Ferri în *Arte romani sul Danubio*, înfățișează zeița Diana în costum de vînătoare, cu arc, tolbă cu săgeți, peisaj simbolic, stilizat, animale. În colțul drept de sus se distinge motivul viței de vie cu trei frunze și un ciorchine¹³.

Simbolul viței, în varianta semnificației escatologice, îl întîlnim pe un relief în piatră descoperit la Histria, sec. II—III e.n., înfățișînd tema „ospățul funebru“, încadrată de un chenar cu lujeri de viță și struguri¹⁴. Tezaurul de aur descoperit la Sinnicolaul-Mare, Timiș, prezintă scene mitice cu motivul viței pe corpul a două căni, unde Bacchus apare hrănind cu vin pasărea Phœnix sau călare pe un leu cu vrejuri de viță în mînă¹⁵. Monument funerar al tracului Ithazis Dada din Ulmetum (Pantelimonul de Sus — județul Constanța), piatră sculptată cu scena „ospățul funebru“ și „călărețul trac“ încadrați de un chenar cu un lujer de viță, cu frunzele dispuse cu vîrfurile în jos și orizontal, care pleacă dintr-un cantharos plasat la baza reliefului (sec. III e.n.)¹⁶.

În Dacia, reprezentarea acestui motiv simbolic a fost frecventă. Dacii învinși și romanizați își exprimau sentimentele religioase servindu-se de formele de reprezentare greco-romane, preluînd o serie de nume grecești și latine ale divinităților, Liber, Libera, Hercules, Diana, Silvanus, Pan etc., sub a căror haină se ascund divinități autohtone. Sub imaginea Diane de la Aiud s-ar putea ascunde o divinitate autohtonă, probabil Bendis, care uneori apare sub chipul zeiței Libera. Vița de vie pe care o găsim în iconografia lui Liber-Libera, zei ai recoltelor și în special ai viilor, apare ca atribut apotropaic al muncilor agricole, cu semnificație benefică.

Încrucișările culturale provocate de migrațiile popoarelor, cuceririle militare, pelerinaje, ereziile etc., au determinat o mare bogăție de semnificații ale motivelor decorative. Transformările și contaminările au generat schimbarea atributelor de la simbolistica păgînă pînă la cea creștină. Una din cele mai reprezentative apariții ale motivului decorativ al viței de vie în epoca migrațiilor îl constituie tezaurul de la Pietroasa¹⁷. Pe bordura paterei de aur a tezaurului apare un vrej meandric de viță cu ciorchini de struguri, singurul element decorativ fitomorf. Personajele

¹⁰ *Idem*, p. 59, fig. 21.

¹¹ *Idem*, p. 60, fig. 23.

¹² *Idem*, p. 63, fig. 30.

¹³ Minerva Nistor, *Relief cu Diana*, în „Cumidava“, IX, 1976.

¹⁴ *Arta românească*, p. 60, fig. 22.

¹⁵ *Idem*, p. 47, fig. 96 a, b.

¹⁶ *Idem*, p. 62, fig. 29.

¹⁷ *Idem* p. 46, fig. 92.

mitologice sînt demarcate de prezența ciorchinilor, aluzie la scenariile dionisiace. Între divinitățile reprezentate apar, Dionisos sau Bacchus cu tirsul, Orfeu cu lira, Hercules, Apollo și alte zeități cu cupe în mîini. Întreaga compoziție are ca element de unitate vița de vie și ciorchinii care sugerează atmosfera dionisiacă în care sînt implicate toate personajele.

În evul mediu occidental varațiile sensurilor simbolice ale motivului viței de vie oscilează sub presiunea fondului cultural tradițional al antichității, moștenit și propaganda teologică, implicația culturală a umanismului, a spiritului Renașterii și Reformei.

Una din formele medievale de interpretare artistică și simbolică a fost alegoria. Drumul parcurs de la totem la alegorie păstrează amintirea din gliptica antică. O ediție venețiană din 1502, *Speculum lapidum*, în limba latină, cuprinzînd imagini ale învățătorilor lui Solomon, relevă trecerea de la imaginea apotropaică la emblema. Între altele, textul precizează: „Pom sau viță de vie sau spic, de vei găsi sculptate pe vreo piatră, pe cel ce o va purta îl va face să aibă din belșug hrană și veșminte, pe prinți îi va face de asemenea binevoitori”¹⁸. Tendințele de alegorizare ale moștenirii arhetipale antice în evul mediu sînt o caracteristică a mentalităților feudale. O altă trăsătură fundamentală a interpretării ideilor din gliptica antică, specifică acestei epoci, o constituie fantasticul. Exemplul marcant îl găsim reprezentat în „Apeninul de piatră” — Pratulino, înfățișînd descrierea Anului, aparținînd lui Ripa: „Omul între două vîrste cu aripi la umeri, cu capul, gîtul, barba și părul pline de zăpadă și gheață, pieptul și șoldurile roșii, încărcate cu multe spice de grîu, brațele întinse, pline cu mai multe feluri de flori, coapsele, picioarele, acoperite cu grație de ciorchini și frunze de viță de vie”¹⁹.

În foarte cunoscuta și influenta Iconologie a lui Cesare Ripa fiecare concept este personificat. Exemplificăm cu cîteva alegorii în care sînt implicate motive vegetale și care evidențiază o anume mentalitate artistică și filosofică a epocii: „AIUTO (ajutor) — Om de vîrstă matură, îmbrăcat în alb... (cu) o mantie de purpură, iar din Cer se vede o rază foarte strălucitoare care îi luminează figura, ce va fi încununată de o ghirlandă de măsline; va avea la gît un Lanț de aur și drept pandantiv o inimă... în mîna stîngă ține un par înfipt în pămînt, înconjurat de o viță verde și plină de struguri, iar de partea dreaptă va fi o Barză”²⁰; „AMBITIONE (ambție) — Femeie tînără înveșmîntată în verde cu frunze de iederă, pregătindu-se să urce o stîncă abruptă”²¹. Emblema cinquecentesca este o moștenire legitimă a simbologiei premedievale într-un adevărat marasm al personificărilor.

În Transilvania acest motiv de circulație și interpretare internațională a fost receptat și exprimat în manieră provincială, pe un areal larg al artelor figurative, arte decorative, arte plastice, arhitectură etc. Arta aurilor a constituit una din creațiile de vîrf ale mediilor mește-

¹⁸ Eugenio Battisti, *Antirenașterea*, Editura Meridiane, București, 1982, p. 327, vol. II.

¹⁹ *Ibidem*, p. 235, vol. I.

²⁰ *Ibidem*, vol. II, p. 15.

²¹ *Ibidem*, vol. II, p. 15.

șugărești transilvănene, situându-se în avangarda artelor decorative, în ceea ce privește calitatea artistică, rafinamentul, complexitatea execuției, rolului istoric jucat și mai ales, ca sistem artistic sensibil în receptare și difuzare a principalelor curente artistice internaționale. Artiștii argintari au abordat motivul viței de vie, în cadrul repertoriului ornamental, în diverse compoziții, în tehnica turnării, ciocnirii, gravării, forjării, investindu-l fie cu funcție estetică, fie cu funcție simbolică. Un frumos exemplu îl constituie potirul de la Sînpetru, sec. XV, unde motivul viței este inclus într-o compoziție arhitecturală, armonios încheagată, în decorul fleuroanelor ancadramentelor, arcelor, specific goticului flamboyant. În sec. al XV-lea, motivul apare reprezentat în poziție statică sau în arcuri și înfășurări cu frunze ascuțite. În primul sfert de veac al XVI-lea motivul este executat din benzi decupate, forjate, surprins într-o mișcare deosebit de involburată, de o mare densitate, realizat în stil eclectic. Exemple, în acest sens, conferă potirele de la Biserica Neagră. În sec. al XVII-lea, lujerii de viță sînt prezentați în volume, într-o mișcare vie, în combinație cu alte tipuri de motive decorative, arabescuri, fructe, flori etc. sau în cadrul unor scene tematice. Două căni din colecția Bisericii Negre, cana cu putti muzicanți și cana cu putti trăgînd cornul abundenței sînt reprezentative pentru concepția argintăriei transilvănene în abordarea unor teme antichizante. Scenele fac aluzie la mitul lui Orfeu, Dionysos, Bacchus, Pan sau la serbările și scenariile inițiatice ale acestor divinități, în care motivul viței este prezentat sugestiv. Argintarii au preluat acest motiv din ornamentica antichității clasice, unde vița apare frecvent reprezentată pe vasele de ceramică și metale prețioase. Pahare, cantharosuri descoperite la Pompei și în Ithaca²² sînt decorate cu atribute bahice-iedera, tirsul, măștile, elemente care sînt preluate și în arta orfevrăriei medievale românești. O frumoasă reprezentare a viței cu ciorchini o întîlnim pe epitaful din argint aurit al lui Gregor Apafi, fiul principelui, executat într-un atelier sibian, în 1682, ceea ce demonstrează abordarea motivului și în arta heraldică²³. Numismatica, medalistica, emblemele nobiliare, orășenești de familie și profesionale fac dovada unei înclinații artistice pentru acest motiv în heraldica transilvăneană. Ferecăturile din argint ale evangheliarelor, executat în Transilvania poartă de asemenea acest motiv.

Sub raportul interpretării semnificațiilor motivului, în funcție de stilul artistic și concepția epocii, se surprind cîteva tendințe caracteristice. În epoca goticului, viziunea asupra motivului viței este biblică, semnificația fiind legată, în general, de jertfa lui Crist sau de tema euharistiei, reprezentată și prin simbolul pelicanului ce-și sfîșie pieptul pentru a-și hrăni puii. În Renaștere, motivul este tratat cu înclinație antichizantă, vîdînd semnificații mitice, alegorice, fantastice, metaforice, în general exprimă o atmosferă optimistă. Barocul raționalizează și sistematizează semnificațiile motivului, reprezentările sugerînd fie teme biblice, fie renascentiste. Surprindem deci, în concepția artistică de reprezentarea motivului în medievalitatea românească, două rădăcini paleo-

²² Franz Sales Meyer, *Ornamentica*, Editura Meridiane, 1988, vol. II, p. 67, pl. 199.

²³ Iulius Biclz, *Arta arurarilor sași din Transilvania*, 1957, pl. 32.

creștine fundamentale. Înclinația antichizantă a epocii Renașterii și renașcentiste pentru motive și scene dionisiace sau bahice, bucolice, cu reprezentările simbolice ale zeităților sau ale arborelui vieții, cornul abundenței, intrate prin filieră greacă și italică, care are la bază rădăcina fondului cultural mitologic demonstrat. Înclinația spre temele biblice, magico-religioase ale artelor figurative are la bază viziunea echatologică a artei ipogeelor care a evoluat sub presiunea teologică în formele medievității cunoscute.

Motivul viței de vie ne apare în această lumină tot atât de vechi ca și alte motive vegetale, antropomorfe sau zoomorfe care au apărut în zorii istoriei, parcurgând trepte culturale cu diverse semnificații simbolice, de la reprezentarea mitică, la cea magico-religioasă sau strict decorativă, definindu-se ca unul din cele mai autentice și primordiale motive sau mesaje umane. Din această ipostază, subiectul nostru decorativ, depășește simpla valență estetică, erijându-se într-o emblemă ideatică paleocreștină, alături de alte motive specifice care au definit mai târziu arta creștină în spațiul carpato-danubiano-pontic. În acest context, studiul nostru și-a propus să argumenteze valențele unui motiv, ca semn cultural-decorativ vechi, care a anunțat alături de alte embleme pătrunderea creștinismului pe teritoriul patriei noastre. Aria eșantioanelor paleocreștine abordate de cercetarea de specialitate trebuie lărgită și prin interpolarea acestui motiv care s-a vehiculat pe o arie largă a civilizațiilor, constituind unul din canalele prin care s-au scurs experiențele antichității spre zonele noastre. El atestă în configurația modelelor arhetipale starea sedentară a poporului nostru, o cultură tradițională racordată la culturile principalelor civilizații ale antichității.

„De altfel, nimic nu este atât de fluid ca viața imaginilor simbolice — afirma Eugenio Battisti — nu atât pentru rădăcinile lor în psihologia abisală și în psihologia colectivă, cât pentru vîvacitatea cu care participă la evenimentele istorice și culturale. Așa cum frunzele lui Horațiu se nasc, cresc și mor, dar nu pot fi înțelese și explicate decît în cadrul acestei continue metamorfoze”²⁴.

²⁴ Eugenio Battisti, *op. cit.*, p. 11, vol. II.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Weinrebe als Ornamentik verschiedener Künste, bildet dank seiner uralten Herkunft. ein kultureles Modell. Stufenweise durchwanderte sie verschiedene kulturelle Bedeutungen. Von der mystischen zur magisch- religiösen, oder nur rein dekorativen, stellt sie eine humane Bedeutung dar.

Neben anderen kulturellen Darstellungen, kundet das Motiv der Weinrebe das Einringen des Christentums in das Gebiet unseres Landes.

SĂPĂTURILE ARHEOLOGICE DE SALVARE DE LA CINCȘOR ȘI VOILA (Campaniile 1987—1988)*

de Florea Costea

În cele ce urmează nu vom prezenta un istoric al cercetărilor arheologice sau al descoperirilor întâmplătoare de pe teritoriul comunei Voila (jud. Brașov), deja știute¹, ci vom trece în revistă, sumar, investigațiile din ultimii doi ani. Impulsionate de ritmul extrem de rapid al lucrărilor de hidroameliorații de pe riul Olt, cercetările arheologice au trebuit să țină pasul cu acestea, pentru a salva măcar o parte din vestigiile care, cercetate fără grabă, puteau să devină argumente fundamentale în dovedirea etnogenezei și continuității poporului nostru.

Cercetările arheologice de la Cincșor și Voila s-au desfășurat în două campanii (1987—1988), în baza subcontractului încheiat de Muzeul Județean Brașov cu Muzeul de Istorie al României². Cercetările și rezultatele acestora vor fi prezentate succesiv, după cum urmează.

1987

CINCȘOR

Secțiunea I, pe terasa dintre dealul de la est de castrul roman și viroagă, orientată N—S. Inițial s-a lucrat pe un segment de 20 x 2 m, capătul vestic al secțiunii fiind la 6,50 m de drumul de cîmp. În primul rînd de hîrleț apar doar pietre mari, rulate, aduse de plug în poziție secundară. S-a săpat pînă la 0,45 m, unde se ajunge în stratul viu, steril. Din pămîntul întors de plug s-au recoltat cîteva fragmente ceramice Coțofeni și unul de la finele mileniului I e.n. (Pl. 2/1—4). Nu s-au semnalat complexe sau materiale *in situ*. Nici prelungirea cu 15 m spre E a secțiunii nu a dus la descoperirea de vestigii.

Secțiunea II, la 25 m N—NV de S I și la 21 m de același drum de cîmp (inițial 25 x 2 m). *Stratigrafia*, mai ușor observabilă aici, este simplă:

* La cercetări au participat, prin rotație, colegii: R. Ștefănescu, Șt. Coșuleț, L. Munthiu și M. Mudure.

¹ Periegheză I. Ciupea, Fl. Costea, I. Frătean, C. Predescu (1975), așezarea fiind identificată de I. Ciupea în anul 1974.

² Mulțumim și pe această cale doamnei dr. Lucia Marinescu.

(1) pământ întors de plug, gros de 20—28 cm, negru-cenușiu, după care începe (2) lutul galben, steril. Din stratul arabil s-au recuperat puține fragmente ceramice atipice. Pe pantă au fost antrenate dintr-un punct mai înalt și fragmente ceramice romane. După depășirea stratului arabil, în m 21—25 s-a conturat o locuință adâncită în pământ. În partea ei superioară se aflau fragmente ceramice romane, în poziție secundară. Adâncirea cu încă 25 cm a confirmat că este vorba de un bordei neolitic, databil în cultura Cris (Pl. 13/3—4).

Secțiunea III (5,5 x 2 m). S-a deschis pentru a se cerceta o posibilă locuință al cărei profil se contura în taluzul drumului secundar al șantierului hidrocentralei. Din îndreptarea taluzului a rezultat un profil din care se poate vedea că este vorba de marginea unei locuințe puțin adâncită în sol (acum 0,15 m). Deoarece spre S complexul a fost practic demontat de buldozer, după ce s-a lăsat un martor de 25 cm a fost deschisă *Secțiunea IV*, paralelă și de aceleași dimensiuni cu *S III*. Săparea lor în paralel a mers pînă la —0,50 m, la —0,47 m, fundul locuinței fiind încă vizibil. Este vorba de un complex de mici dimensiuni, aproape circular în plan, ale cărui dimensiuni originare nu s-au păstrat, terenul fiind aici în pantă accentuată și supus permanent eroziunii apelor ce vin de pe pantele superioare (Fig. 3).

Ceramica descoperită (alte obiecte nu există) aparține tracilor vechi, cultura Schneckenberg.

Secțiunea V (16 x 2 m, inițial 13,5 x 2 m, apoi prelungită spre est). S-a deschis cu scopul de a se salva, fie și parțial, bordeiul distrus în bună parte de buldozer cu ocazia deschiderii unui nou drum de coastă pentru autovehiculele grele ale șantierului hidrocentralei. Locuința, vizibilă în profil în taluzul drumului, începe din m 6,75 al secțiunii, dinspre Vest și depășește capătul Estic inițial al acesteia, ceea ce a impus prelungirea cu 2,50 m, surprinzându-se limita (colțul) din această parte a locuinței. Dimensiunile ni s-au părut exagerate, motiv pentru care am trasat o secțiune paralelă de aceleași dimensiuni, despărțită de precedentă de un martor lat de numai 25 cm. Cu acest prilej s-a putut marca exact colțul de NE al bordeiului, mai mare de 90°. Condițiile de lucru extrem de grele nu au permis dezvelirea unui al doilea colț, ceea ce ar fi ușurat măsurătorile. Solul negru intens, dur, aproape imposibil de săpat, nu a permis nici observarea unei eventuale, fie și parțiale, supra-punere de complexe, deși sugestia este măcar în parte sprijinită pe descoperirea la o adâncime de aproape 40 cm a unor fragmente ceramice ce aparțin unui alt mediu cultural decît majoritatea olăriei de epoca bronzului. Lămuriri suplimentare prea multe nu a adus nici *S VI*, adâncită pînă la —0,70 m, de aceea forma romboidală și laturile de circa 7 m ale bordeiului (bordeielor) le propunem doar ca supoziții (fig. 2).

Secțiunea VII (25 x 2 m), pe o terasă situată la 225 m N de secțiunile III—VI. Deși din periegezele de aici s-au adunat materiale databile în mai multe epoci istorice, săparea acestei secțiuni pînă la pământul viu (—0,40 m) nu a dus la descoperirea de vestigii.

Secțiunea VIII (25 x 2 m), de asemenea în zona afectată de drumul amintit, exact în capătul barajului și la 25 m N de drum. Începerea săpăturii ei abia în 27 septembrie, precum și timpul total potrivit din ultimele zile de șantier, n-au permis cercetarea integrală a locuinței dacice

semnalată aici, în care s-a pătruns doar pînă la adîncimea de 0,40 m. De aceea cercetarea a continuat în anul următor, cînd s-a putut stabili că este vorba de un bordei rectangular, din care a rezultat ceramică modelată cu mîna (Pl. 14/9; Pl. 15/1—11) sau la roată (Pl. 14/10—12), databilă în preajma cuceririi romane. Aceasta a fost de fapt secțiunea în care în vara anului 1988 s-a săpat cel mai mult la Cincșor.

1988

VOILA

Cercetările de aici, precedate de periegeze mai vechi, cînd s-a descoperit și un *catillus* de rîșniță dacică³, sau mai noi, inclusiv în primăvara 1988, au început prin practicarea a 14 gropi de sondaj și a două mici secțiuni (5 x 2 m) care nu au intrat în numerotarea generală, toate pe terasa de la Vest de locul „La Brad” sau „Tabla lui Mereșug”. Deși s-a semnalat o bogată pigmentație, vestigiile tipice nu au apărut, motiv pentru care cercetările în acest loc au fost abandonate.

Secțiunea I (20 x 2 m) aproape de marginea dinspre pîriul Voila a terasei „Tabla lui Mereșug”, la 101 m S de șoseaua Brașov — Sibiu și la 31 m est de podul de peste canalul de drenaj din același cîmp. Pînă la adîncimea de 1,20 m, unde începe stratul de prundiș, nu s-a descoperit nimic, situația repetîndu-se în *Secțiunea II*, de aceleași dimensiuni și la 14 m S de prima.

Secțiunea III (20 x 2 m), pe locul „În Unghi”, aproape de marginea primei terase din stînga Oltului. Din cuprinsul ei au provenit sporadice fragmente ceramice daco-romane, dintre care se remarcă două buze de vase de provizii, precum și un perete de vas-borcan dacic. În m 6 se profila o groapă căldare de mici dimensiuni. La îndreptarea peretelui s-a observat o pigmentație intensă de cenușă și ceramică fragmentară ce poate proveni dintr-o oală borcan. Cercetarea gropii s-a făcut prin deschiderea unei casete între m 5,80—7,80, lăsîndu-se un martor de 25 cm. La adîncimea de 0,46—0,47 m se găsește, în casetă, lîngă martor, o buză întregă de oală-borcan modelată cu mîna. La demontarea martorului, de pe fundul gropii au fost recuperate două fragmente de fund de vas și puțin cărbune de lemn. Groapa nu mai coboară practic sub nivelul acestor materiale (—0,50 m), circumferința fiindu-i de asemenea redusă (d.f. = 75 cm). Conținutul amintit, precum și dimensiunile scăzute, fac improbabilă destinația gropii, ca magazie sau loc de depozitare a resturilor menajere, mult mai plauzibilă fiind susținerea că ne aflăm în fața unei înmormîntări quasi-simbolice, cunoscută și din alte necropole dacice⁴. Atribuirea acestui mormînt de incinerare în groapă este făcută numai pe seama dacilor, vestigiile din sec. III—IV e.n. descoperite peste tot în zonă, neinfluențînd datarea înainte de cucerirea romană (Fig. 6).

Secțiunea IV (20 x 2 m), paralelă cu *S III* și la numai 3 m Vest de aceasta. Materiale similare celor din *S III*. Nu se semnalează complexe,

³ *Supra.* nota 1.

⁴ Pentru analogii vezi I. Ioniță, V. Ursachi, VALENI o mare necropolă a dacilor liberi, Iași, 1988, *passim*.

nici măcar în m 12—13 unde în cele din urmă se constată că este vorba de un șanț modern. Aproape de jumătatea lungimii S III — S IV cîmpul este traversat de un drum pietruit, abandonat, lat de 4,60 m.

Secțiunile V, VI (fiecare de 20 x 2 m), prima în locul „În Unghe“, aproape de calea ferată, a doua lângă șoseaua Brașov — Sibiu. Ambele sterile, cu precizarea că secunda nu s-a putut adînci peste 0,50 m datorită îngropării aici a unor cabluri telefonice.

Secțiunea VII (20 x 2 m), la 411 m S de aceeași șosea și la 3 m (capătul estic) de canalul de drenaj de pe „Tabla lui Mereșug“. La al doilea rînd de hîrleț încep să apară fragmente ceramice de la vase modelate cu mîna, stratul de depunere coborînd pînă la —0,70 m. În m 15, la adîncimea de 35 cm se descoperă o verigă de coasă de fier (Pl. 13/11).

Secțiunea VIII (20 x 2 m), la 7 m N de S VII, depărtată de data aceasta cu 8 m de canalul amintit. Stratul de cultură începe la —0,20 m și coboară pînă la 80 cm, ceramica din epoca bronzului fiind și aici în amestec cu materiale mai noi, dacice.

Secțiunea IX (20 x 2 m), aceeași orientare ca precedentele două, la 12,50 m NV de S III. Începînd din m 3—4 apar fragmente ceramice, în special pereți, dar și funduri și buze. Unele vase sînt decorate cu briu alveolar. În m 6, la —0,38 m, un cuțit de fier rupt la vîrf și o altă piesă din același metal, nedeterminabilă. Între 0,27 și 0,54 m adîncime, se constată o bogăție mai mare de materiale, între care și părți superioare de străchini cu buza evazată, simplă sau lobată. Există cel puțin trei exemplare de străchini cu buza simplă (Pl. 10/1—2; Pl. 12/2) și două cu buza lobată (Pl. 16/4—6). Sporadic urme de rugină de fier și bulgări de lut ars intens, spuziți, probabil de la cuptoare.

În toate cele trei secțiuni de pe „Tabla lui Mereșug“ au apărut și bulgări de chirpic, care pot argumenta existența locuințelor de suprafață, din paieantă lipită cu lut. Nu s-au semnalat bordeie, semibordeie sau gropi de provizii, acestea neputînd să existe aici înainte de săparea canalului de drenaj, care a făcut să dispară toate izvoarele din zonă, pe o lungime de peste 2 km, și să coboare nivelul apei freatice cu peste 3 m. Drenarea a fost urmată imediat de deștelenirea terenului, prima arătură făcîndu-se la adîncimea de aproape 70 cm, bulversînd practic stratul de cultură.

În general, situația topografică este asemănătoare celei de la Copăcel⁵, ceea ce ne facem să credem că și aici locuințele și anexele lor au fost construite supraterran, de la fundațiile lor putînd să provină numărul mare de bolovani de piatră descoperiți peste tot.

Clarificări vor putea aduce numai cercetările viitoare.

Materialul arheologic

Cronologic, cele mai vechi mărturii ale viețuirii omului în zona localității Cincșor datează din neolitic. Este vorba de mai multe fragmente ceramice otîpice și de două funduri de oală descoperite în secțiunea I (pl.

⁵ Fl. Costea, *Așezarea dacică de la Copăcel, ActaMN*, 24 (sub tipar).

14/3, 4) unde s-a profilat și un bordei de dimensiuni apreciabile (4,5 x 6,30 m), care însă n-a putut fi degajat în întregime. Materialele aparțin culturii Criș, vasele fiind confecționate din pastă cu ingredient din pietricele, nisip, mică și cioburi mărunțite, neglijent netezită pe ambele fețe, care sînt de culoare roșie, spre deosebire de spărturi în care predomină cenușiul. Diametrele bazelor: 18—20 cm.

Tot din epoca nouă a pietrei datează și toporul fragmentar descoperit în zona locuinței dacice din secțiunea VIII (pl. 15/12), deși nimic nu pledează pentru atribuirea lui purtătorilor aceleiași culturi, prezența lui fiind solitară aici. Contemporan cu el, măcar ca epocă, dacă nu și încadrare culturală, poate să fie un alt toporaș de piatră, și el rupt (pl. 15/14). Spre deosebire de ascuțitoarea de piatră (descoperită ca și acesta în S VIII) care poate data din orice epocă, probabil *La tène*.

Neoliticului timpuriu îi urmează, ca materiale, *perioada de trecere de la această epocă la cea a bronzului*. Este vorba de o buză de vas (cu diametrul de 28 cm) din pastă cu pietricele, nisip și mică, roșu la exterior, cenușiu în interior și negru în spărtură, de un fragment de perete de oală cu început de mîner (pl. 3/2), din aceeași pastă galben-roșcat la exterior și negru în spărtură (pl. 3/3), și de un alt perete de vas roșu din pastă fină și cu decorația caracteristică (pl. 3/1). Deși nu s-au descoperit complexe datînd din această vreme, puținele fragmente ceramice amintite, precum și cele răspîndite pe o mare suprafață în zona castrului roman, atestă o locuire Coțofeni intensă.

Epoca bronzului este mai bogat documentată atît la Cîncșor, cît și la Voila. Pentru prima localitate subliniem deseale complexe din zona barajului hidrocentralei Voila și în special locuința din secțiunile V—VI. Din bordei s-au recoltat ceramică și chirpic, acesta din urmă argumtînd existența elevației de paiantă lipită cu lut. Olăria este foarte fragmentară (la cea inițială adăugîndu-se și dificultatea noastră de a o separa de pămîntul cimentat practic pe ea) și provine în general de la vase cu peretele subțire, roșii, negre, brune sau castanii. Pasta este neatent aleasă (uneori și cu barbotină), ca și modelarea, majoritatea pereților fiind rău neteziți pe ambele fețe. Fundurile sînt profilate, buzele rotunjite, și, uneori, „trase” spre exterior. Decorul este și el sărac, limitîndu-se la briul alveolat (pl. 1/3, 6) sau alveole adîncite în peretele vasului (pl. 1/5). Nu lipsesc urechiușele-apucători (pl. 1/11, 12), unele perforate vertical (pl. 1/11). Penuria ornamentației conjugată cu dificultatea stabilirii tuturor tipurilor de vase (evidente fiind în primul rînd cămile și străchinile) nu permit încadrarea exactă a bordeielor și a materialului în una din fazele culturii Schneckenberg (pl. 1/1—18).

Din aceeași perioadă și cultură datează și alte fragmente ceramice descoperite în stratul de cultură din zona castrului roman și, mai ales, pe dîmbul de la vest de acesta.

Tot din epoca bronzului, dar aparținînd culturii Wietenberg, este și așezarea de la Voila — „Mereșug”, ceramică specifică descoperindu-se în toate cele trei secțiuni practicate aici (S. VII—IX). Este vorba de părți superioare de la oale înalte, cu buza aproape dreaptă sau ușor evazată, subțire sau îngroșată dar întotdeauna cu muchia rotunjită (diametrele vaselor în jur de 20 cm), unele decorate, altele nu (pl. 13/1—3, 7—10; pl. 12/1, 3—5, 6, 10; pl. 17/1, 3, 4—12, 14; pl. 11/1, 7, 8; pl. 10/5;

pl. 9/1, 7; pl. 8/3, 4, 6) sau de funduri de oale (pl. 8/1; pl. 9/7; pl. 11/10; pl. 13/5; pl. 17/3) cu diametre între 6—7 cm (pl. 11/10) și 12—13 cm (pl. 8/1), la acesta de urmă fiind observabil și un amănunt tehnic, anume asamblarea fundului la peretele vasului. Din repertoriu nu lipsesc cănițele cu gîtul cilindric și corpul bombat (pl. 13/8) și străchinile (pl. 8/3, 4; pl. 9/7; pl. 11/7, 8, 10; pl. 12/3, 5; pl. 17/7, 12), diametrele cărora se înscriu în general la gură între 25—35 cm (nelipsind exemplarele mai mici) iar la bază între 12 și 20 cm.

Pasta este de două categorii ce se deosebesc net: fină și bine arsă sau ordinară, cu o ardere slabă și neuniformă, constatare valabilă pentru toate tipurile de vase, deși în general străchinile sînt confecționate dintr-o pastă bună. Culoarea înregistrează un repertoriu bogat, practic fiind prezente culori și nuanțe din care doar albul este absent.

Unelte sau obiecte de podoabă nu s-au găsit.

Din prima epocă a fierului provin doar cîteva fragmente ceramice, toate din stratul vegetal, dintre care aici semnalăm doar cîteva (pl. 15/15, 16).

Cea mai bine reprezentată, atît la Voila, cît și la Cincșor, este civilizația dacică, pentru care trebuie însă făcută precizarea că este vorba de faze diferite. Cea mai veche locuire se constată la Voila în cîmpul „La Brad” (Tabla lui Mereșug). De aici provin multe fragmente atipice, în special pereți de vase greu de reconstituit. În afara acestora există însă și tipuri de vase deosebit de interesante, care sînt și singurele cu care se poate face datarea așezării. Este vorba în primul rînd de 3 străchini cu buza evazată, simplă (pl. 10/1, 2; pl. 12/2) și de altele două cu buza răsfrîntă în același fel dar quadrilobată. Primele sînt încadrate de I. H. Crișan în tipul III, varianta a 3-a a străchinilor dacice din faza I, veche (secolele V—IV) a ceramicii daco-getice. Ele nu se întîlnesc (pînă acum) în interiorul arcului carpatic, exemplificările făcîndu-se doar cu descoperiri din afara Carpaților. Se cuvine subliniat aspectul hallstattian tîrziu al pastei, culorii și tehnicii de modelare foarte asemănător al străchinilor de la Voila cu acelea de la Slimnic, Cluj-Mănăștur, Bîrsești, Sf. Gheorghe etc. fie că este vorba de cele cu profilul fațetat (pl. 10/1, 2) fie ușor curbat (pl. 12/2). Dacă asupra datării încă mai există opinii diferite, în ceea ce privește originea acestei forme de vas nu putem fi de acord cu părerea lui S. Moritz și a lui I. H. Crișan și considerăm că V. Pârvan avea dreptate cînd susținea venirea acestora din olăria autohtonă din epoca bronzului. În acest scop oferim ca argument posibil chiar străchini Wietemberg descoperite în 1987—1988 la Voila (pl. 12/3, 5; posibil și pl. 8/3). Ca dimensiuni acestea se înscriu în cifra medie a celor de la Bîrsești-Vrancea, avînd de regulă peste 30 cm diametru la gură.

Extrem de rare, și de aceea și interesante sînt străchinile cu buza evazată asemănător celor precedente, dar prevăzute cu lobi. La Voila s-au descoperit două exemplare din acest tip de vas (pl. 16/4—6), ambele cu diametrul exterior la gură de peste 35 cm. Primul vas (pl. 16/4—5, prezentat aici în fragmente, dar el este aproape întregibil, mai puțin fundul) este confecționat dintr-o pastă castanie dar și nuanțe de negru și brun-marونی ce are ca degresant cioburi pisate, nisip și mică. Profilul este fațetat (pl. 16/4 mijloc), buza puțin oblică, lobi contribuind la suprainălțarea acesteia în profil. Simetric și depășind linia cercului ex-

terior al buzei sînt plasate 4 grupuri de cîte 4 lobi. Din păcate, pentru a avea o imagine completă a exemplarului, lipsește fundul. Perforație în „centrul” lobilor.

Cealaltă strachină este modelată tot din pastă cu cioburi, nisip și mică, culoarea fiind mai închisă, aproape neagră. Suprafața exterioară este lustruită, operație care s-a făcut cu un obiect (os-lemn?) ale cărui urme se văd destul de bine tot pe acea parte. Profilul acestei străchini (de fapt se păstrează doar buza în partea lobată) este mai gros decît al precedentei. Diametrul mai mare decît al acesteia, aproape 38 cm. Nu este perforat. Din ceea ce se păstrează nu se poate deduce dacă este tot o farfurie fațetată. Analogia cu cealaltă ne face însă să credem că ambele sînt opera aceluiași meșter și sînt fațetate.

Și acest tip de vas este încadrat de I. H. Crișan în faza veche a ceramicii daco-getice și datat înainte de anul 300 î.e.n., așa cum procedează și cu străchinile de tipul III, varianta II a pieselor de la Slimnic sau din alte descoperiri mai vechi, extracarpaticе.

Neavînd alte materiale arheologice tipice cît de puțin ajutătoare pentru o datare mai strînsă ne ferim să încercăm o încadrare exactă în timp a locuirii de la Voila, mai cu seamă că părerile exprimate pînă acum sînt destul de neconcordante. Opinăm totuși, bazați pe analogiile știute că așezarea este anterioară secolului al II-lea î.e.n.

Pe același loc („Tabla lui Mereșug”) există și o sporadică locuire dacică mai recentă, imediat anterioară cuceririi romane. Cum vestigiile sînt sărace nu vom insista asupra lor, ci ne vom rezuma a le semnală prezența (pl. 9/2—6; pl. 7/1, 3). În legătură cu această nouă viețuire dacică pe locul fostei așezări se cuvin subliniate două aspecte: 1. Întinderea și durata ei ne este necunoscută în primul rînd datorită stadiului limitat al cercetărilor de pînă acum. Nu este exclusă de fel o așezare de proporții mai mari, de aici provenind cu ani în urmă o rîșniță din tuf vulcanic; 2. Penuria cercetărilor și a materialelor nu permit o relație de continuitate între cele două faze.

Uneori vasele dacice s-au găsit în asociere cu olărie romană (pl. 7/1—4). Cum ambele categorii provin din afara complexelor închise, ne ferim să vorbim de contemporaneitatea lor, subliniind doar prezența încă o dată în stînga Oltului a olăriei romane (pl. 7/2, 4).

Spre deosebire de așezarea de la Voila — „Tabla lui Mereșug”, unde nu s-au descoperit complexe închise, așezarea (de fapt așezările, materiale descoperindu-se în mai multe puncte) de la Cincșor a păstrat încă vestigiile în locuințe de tip bordei. Cel mai bogat în obiecte (ceramică) este bordeiul din secțiunea VIII — „Baraj”, de unde provin atît olărie modelată cu mîna, cît și vase lucrate la roată (pl. 15/1—11; pl. 14/1—4, 9—18).

O importanță aparte are mormîntul de incinerare în groapă și nu ceramica descoperită în acesta, altfel comună categoriei modelată cu mîna (pl. 3/1—2).

Din epoca romană semnalăm ca firească olăria din secțiunea I de la Cincșor, în apropiere de castru (pl. 14/5—8) și din nou ca noutate puținele fragmente de la Voila — „Tabla lui Mereșug” (pl. 7/2, 4).

Perioada imediat *post-romană* este atestată numai la Voila, pe o suprafață de mai multe hectare, practic între actuala șosea națională Brașov—Sibiu și Olt. De aici s-au recoltat, prin săpături, dar nici de data aceasta din complexe închise, fragmente ceramice modelate la roată (pl. 4, 5, 6, / 1, 4, 5), sau cu mîna, din pastă similară olăriei bine știute pentru această perioadă. Toată este rulată și deteriorată, inclusiv cele două buze de chiup caracteristice descoperite în S. IV (pl. 4/1—2). Poate că tot din secolele III—IV datează și bulgărul de pămînt ars pînă la vitrifiere, ce provin sigur de la cuptoare a căror destinație nu o putem preciza, ca și unele fragmente de rîșniță de tuf vulcanic.

Ceea ce se cuvine însă subliniat în mod deosebit este absența totală din categoria vaselor modelate cu mîna a ceștilor sau a altor oale cu alveole în jurul bazei, ceea ce exclude, ca și la Șercaia sau Rîșnov, prezența în zonă a populațiilor germanice.

O locuire la finele mileniului I e.n. a unei comunități românești poate fi sugerată de cîteva fragmente ceramice descoperite în apropierea castrului roman, pe baza cărora ea s-ar putea data în secolele IX—X (pl. 2/4).

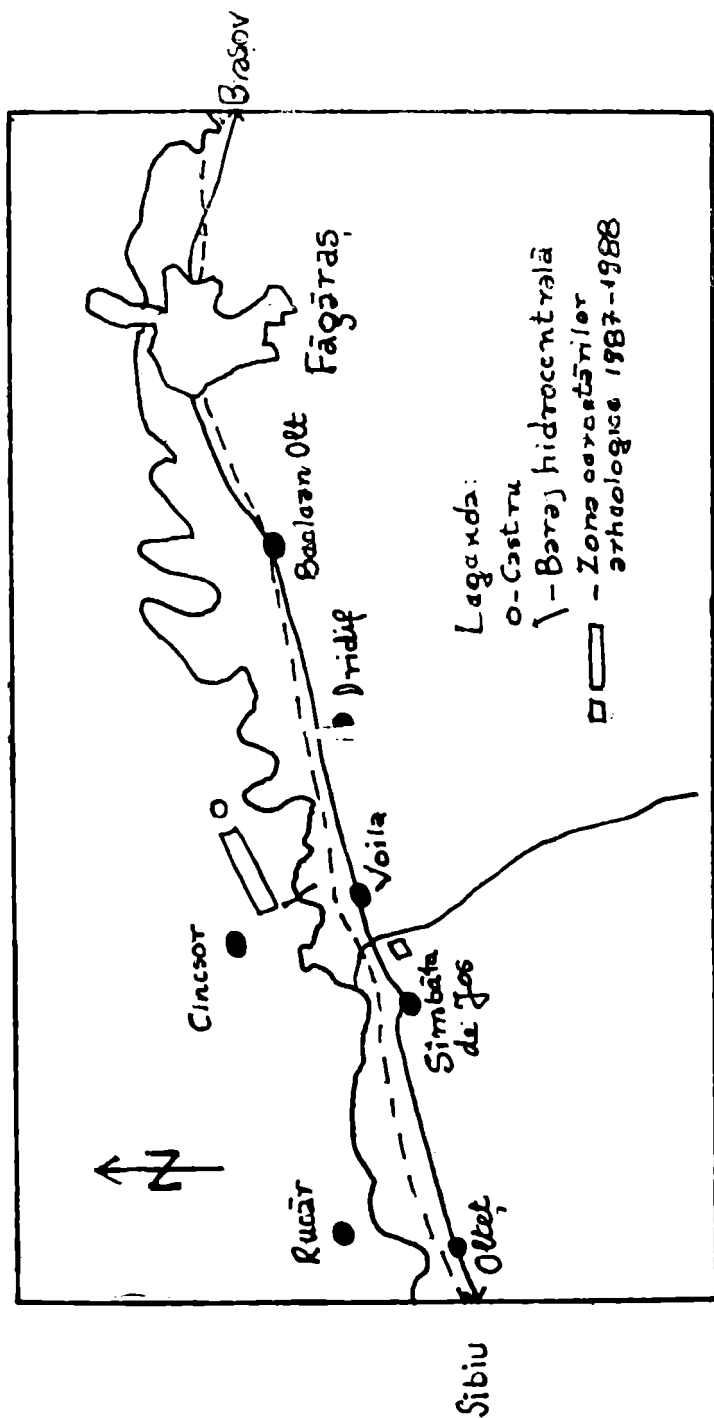

Fig. 1. Zona cercetărilor

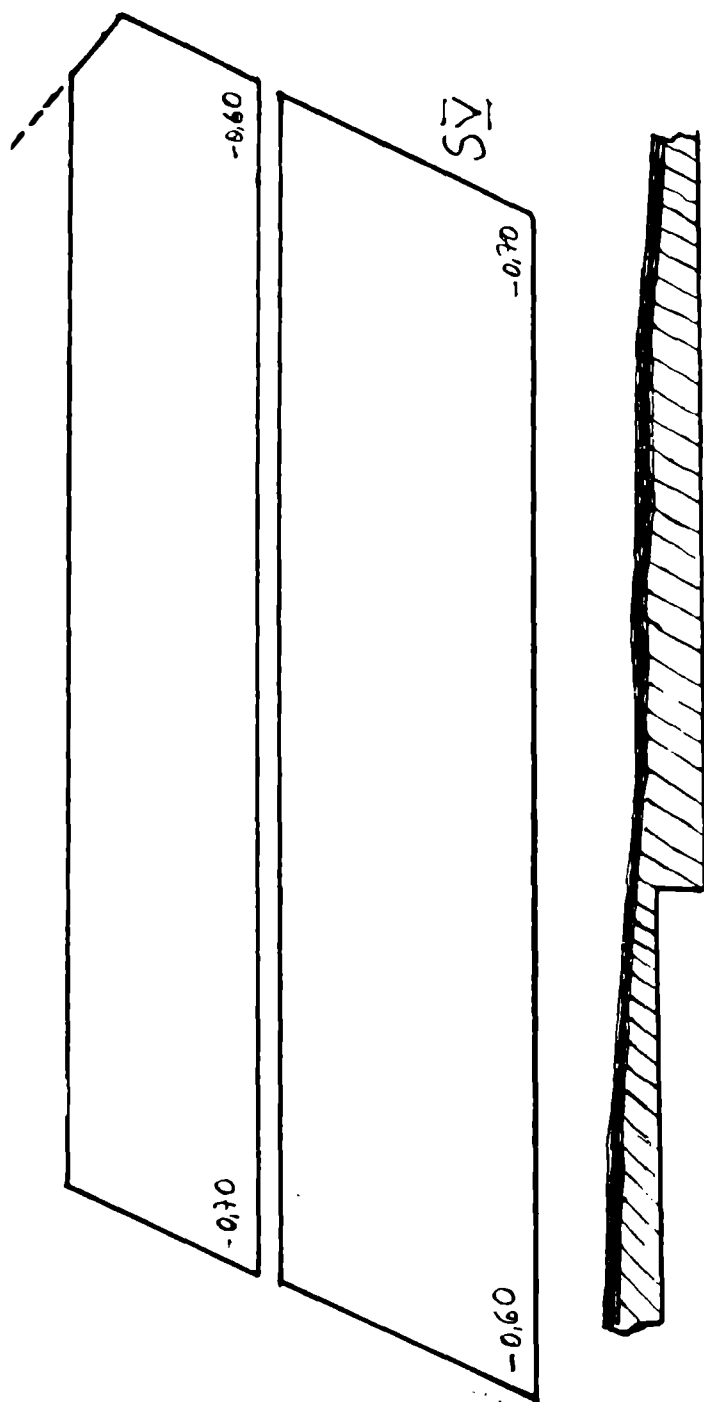

Fig. 2. Locuința din S V (epoca bronzului)

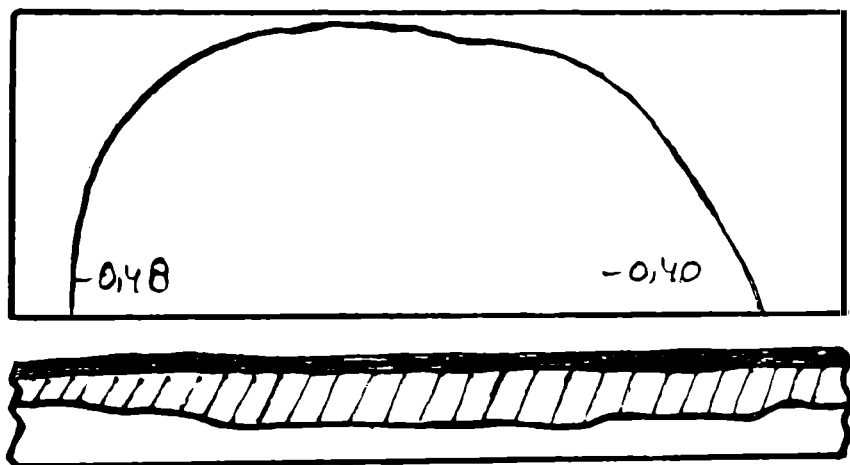

Fig. 3. Planul și profilul casetei 2 (S X)

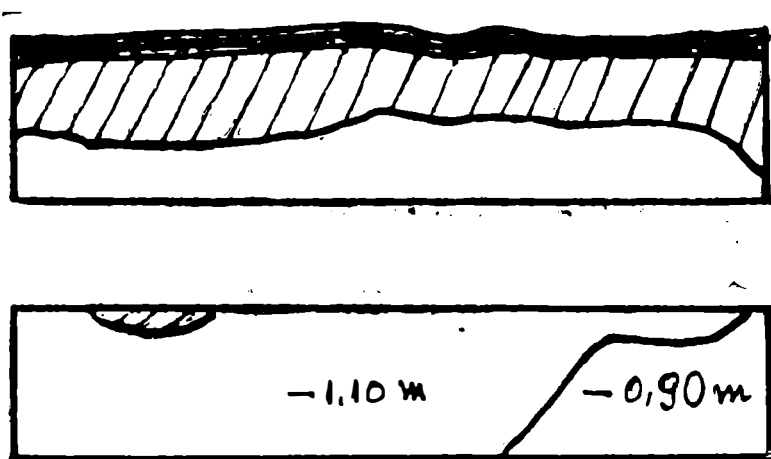

Fig. 4. Planul și profilul casetei 5 (epoca bronzului)

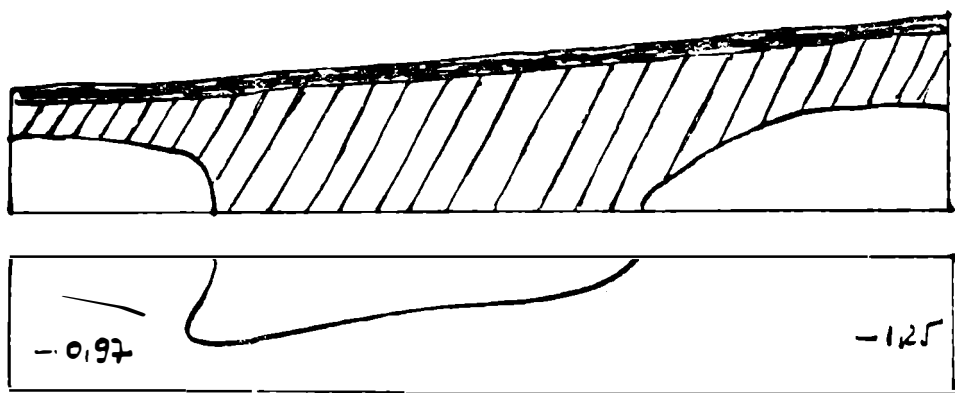

Fig. 5. Porțiune din locuința dacică din S VIII

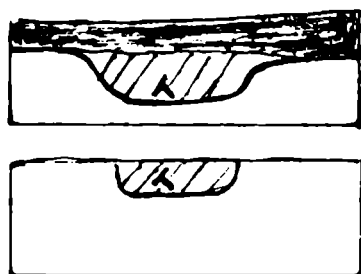
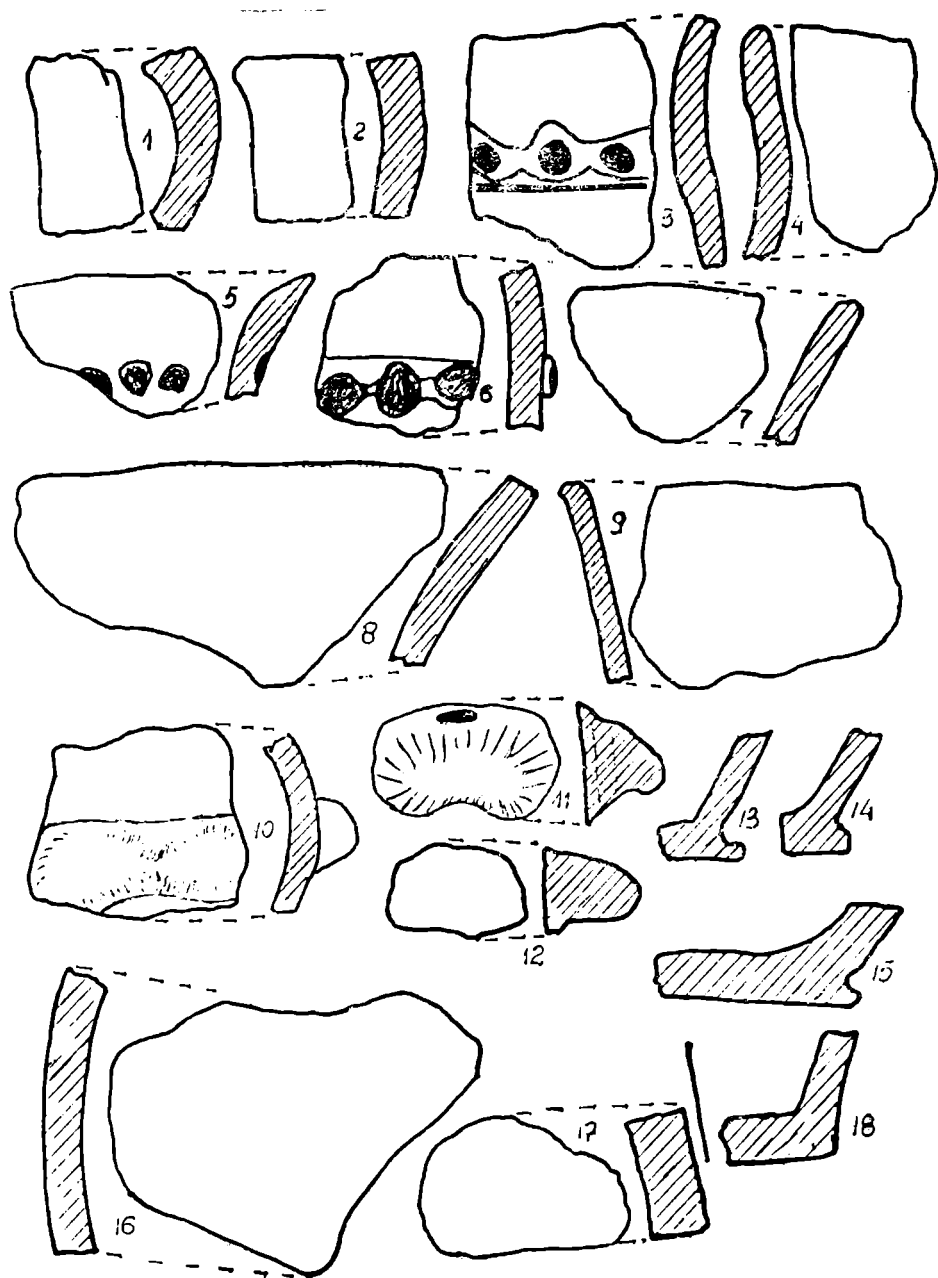
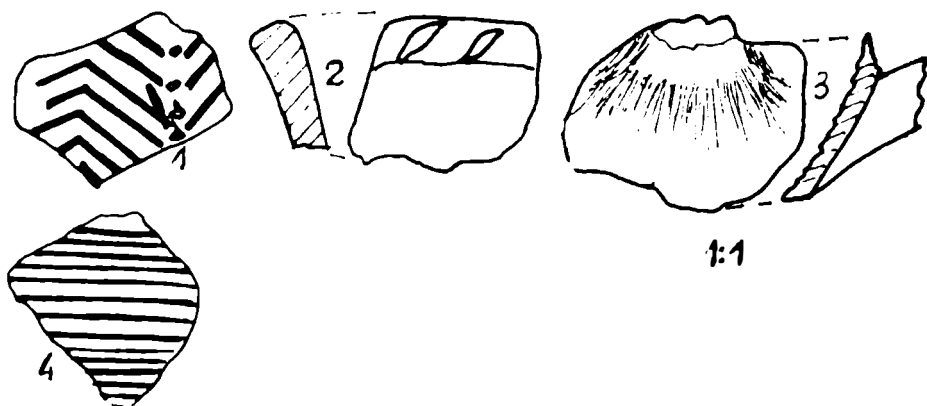

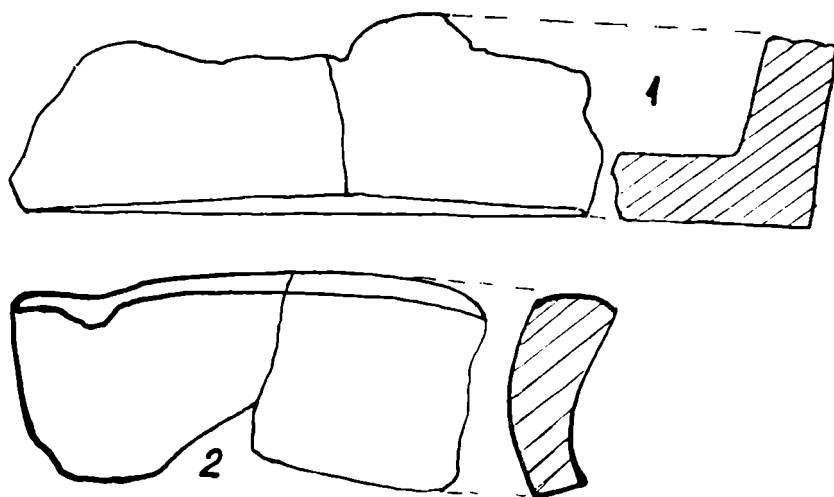
Fig. 6. Mormântul de incinerare din „În Unghi”

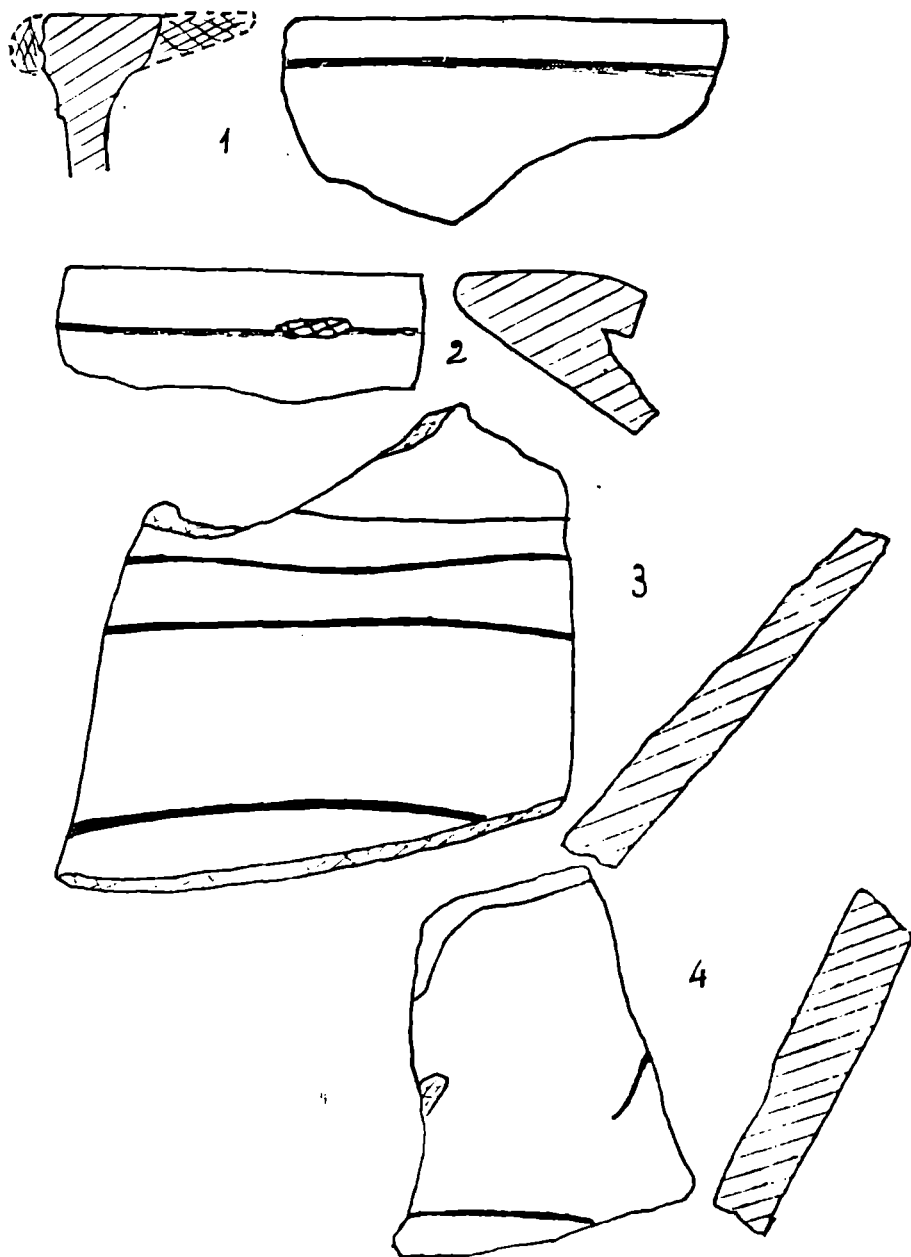
Pl. I. Ceramică din epoca bronzului

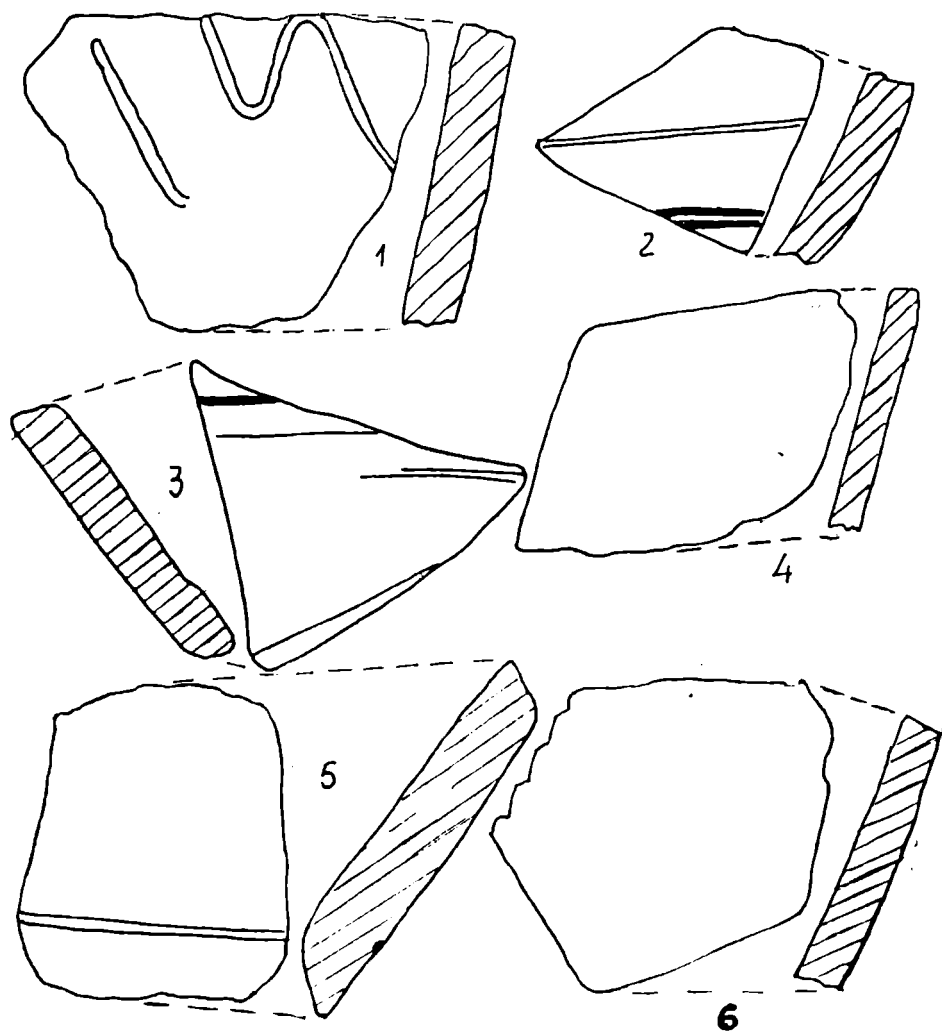
Pl. II. Ceramică Coțofeni (1—3) și din sec. IX—X (4)

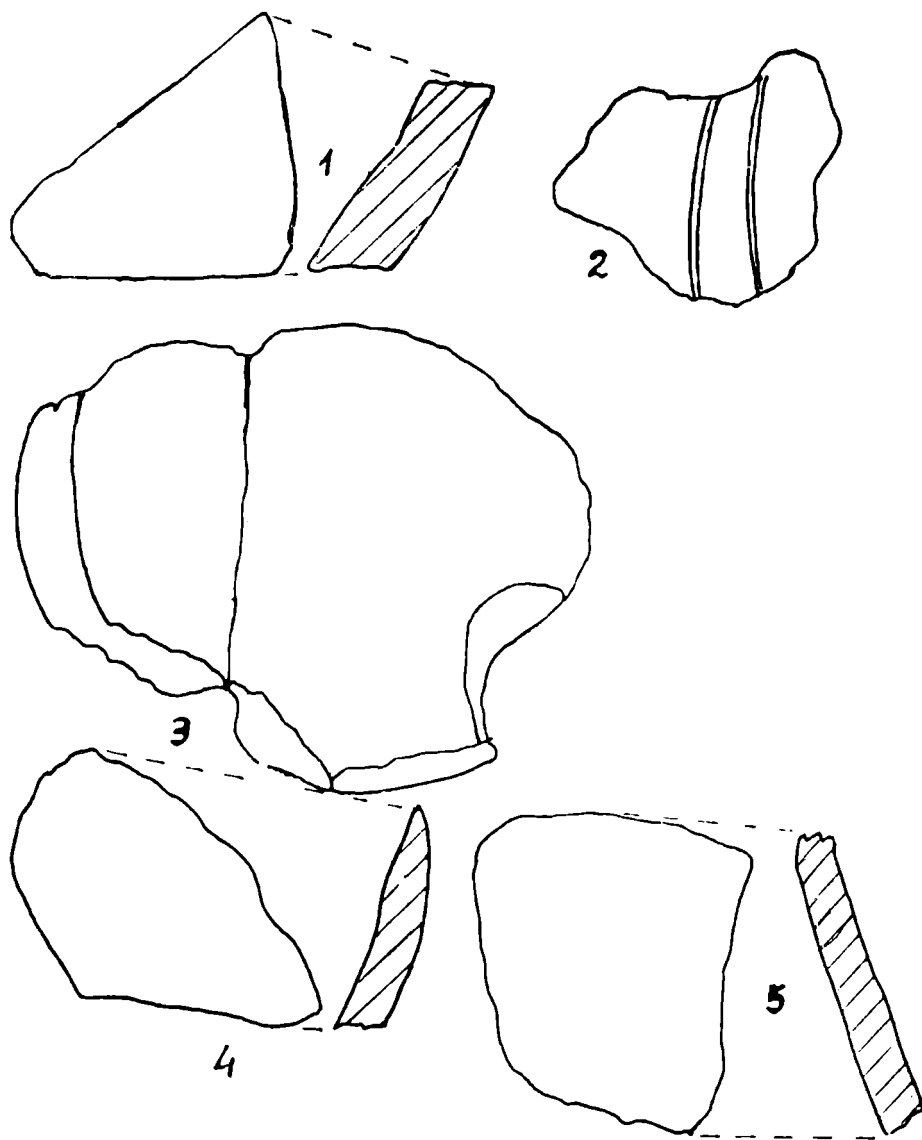
Pl. III. Fragmente ceramice din mormîntul de la Voila

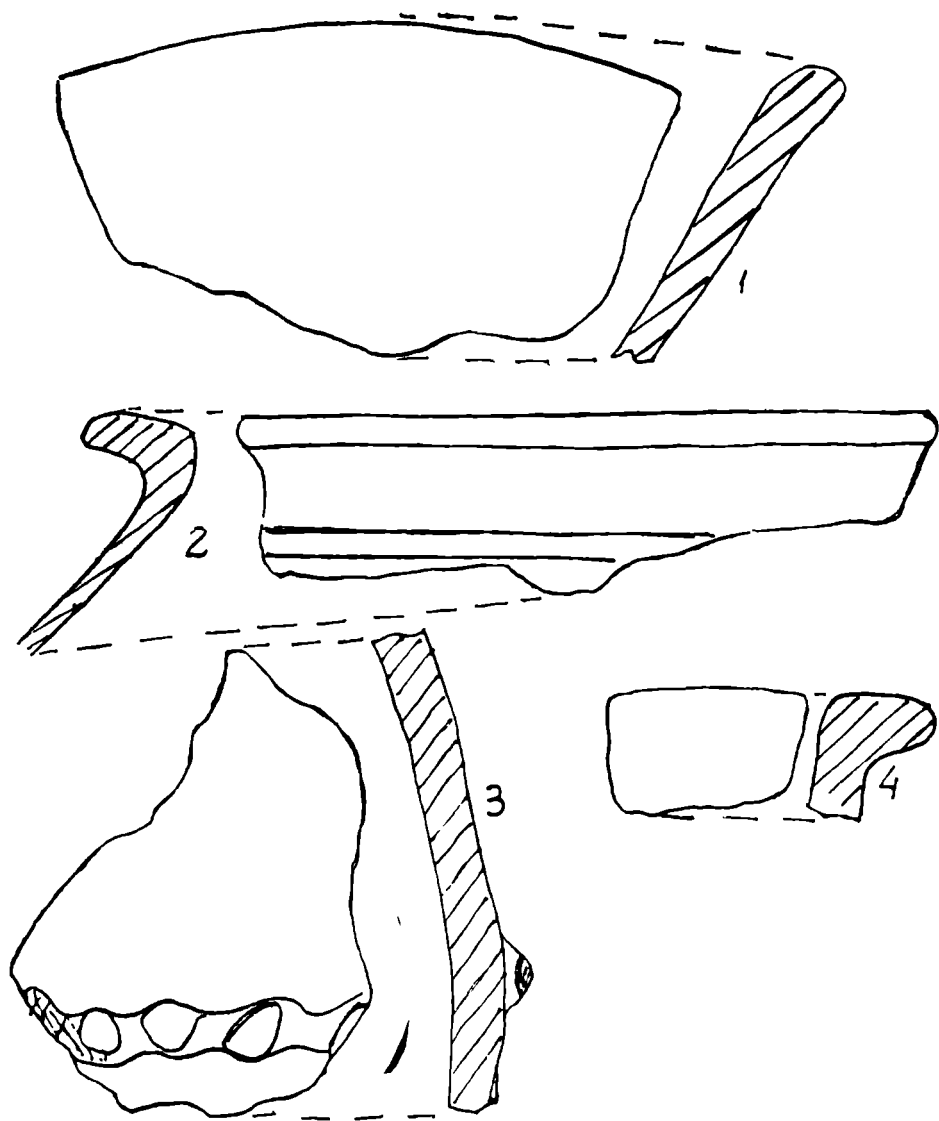
Pl. IV. Ceramică post-romană

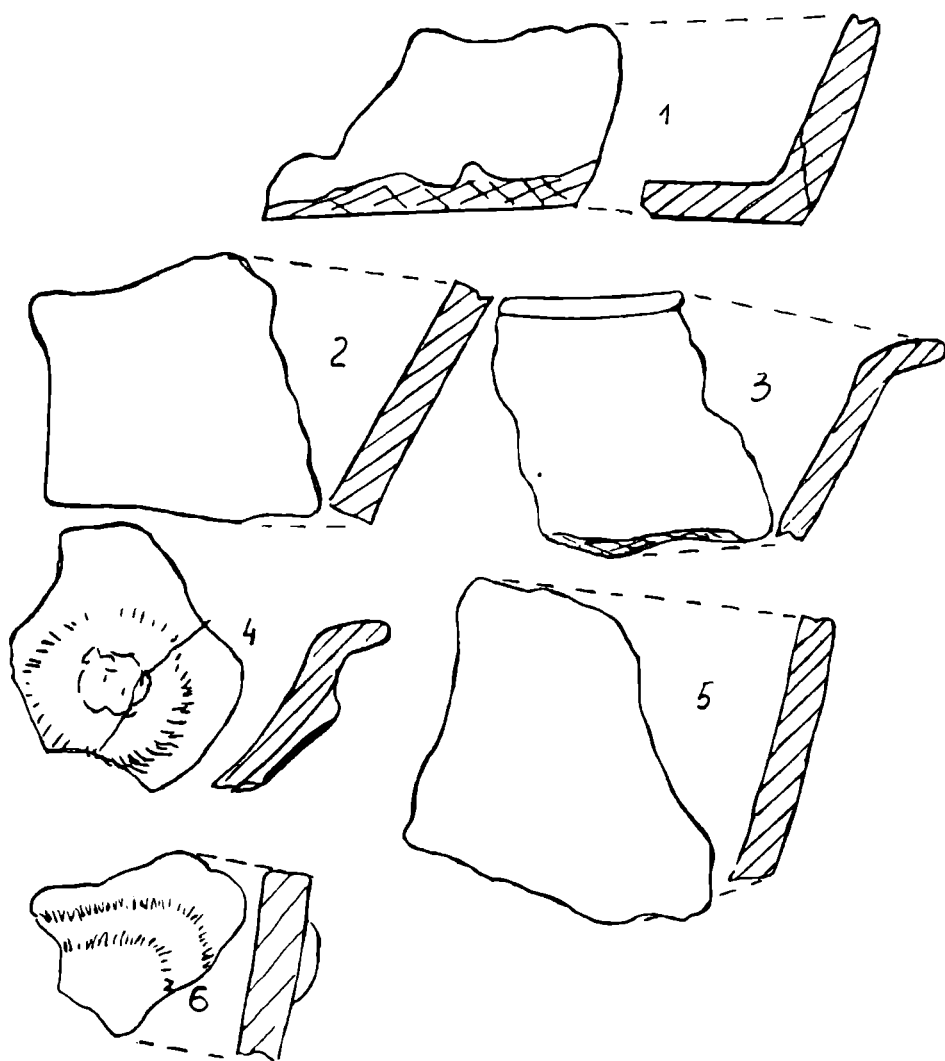
Pl. V. Ceramică post-romană

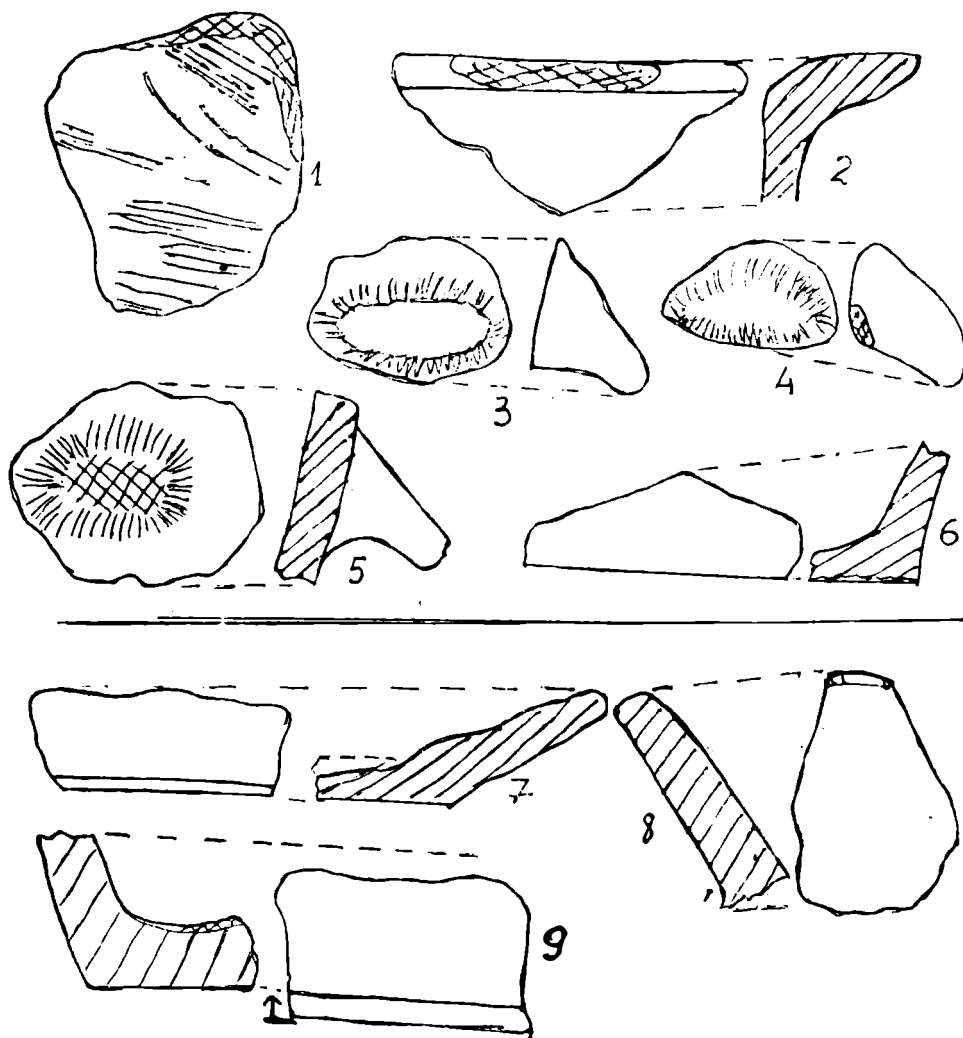
Pl. VI. Ceramică dacică (2) și post-romană (1, 3—5)

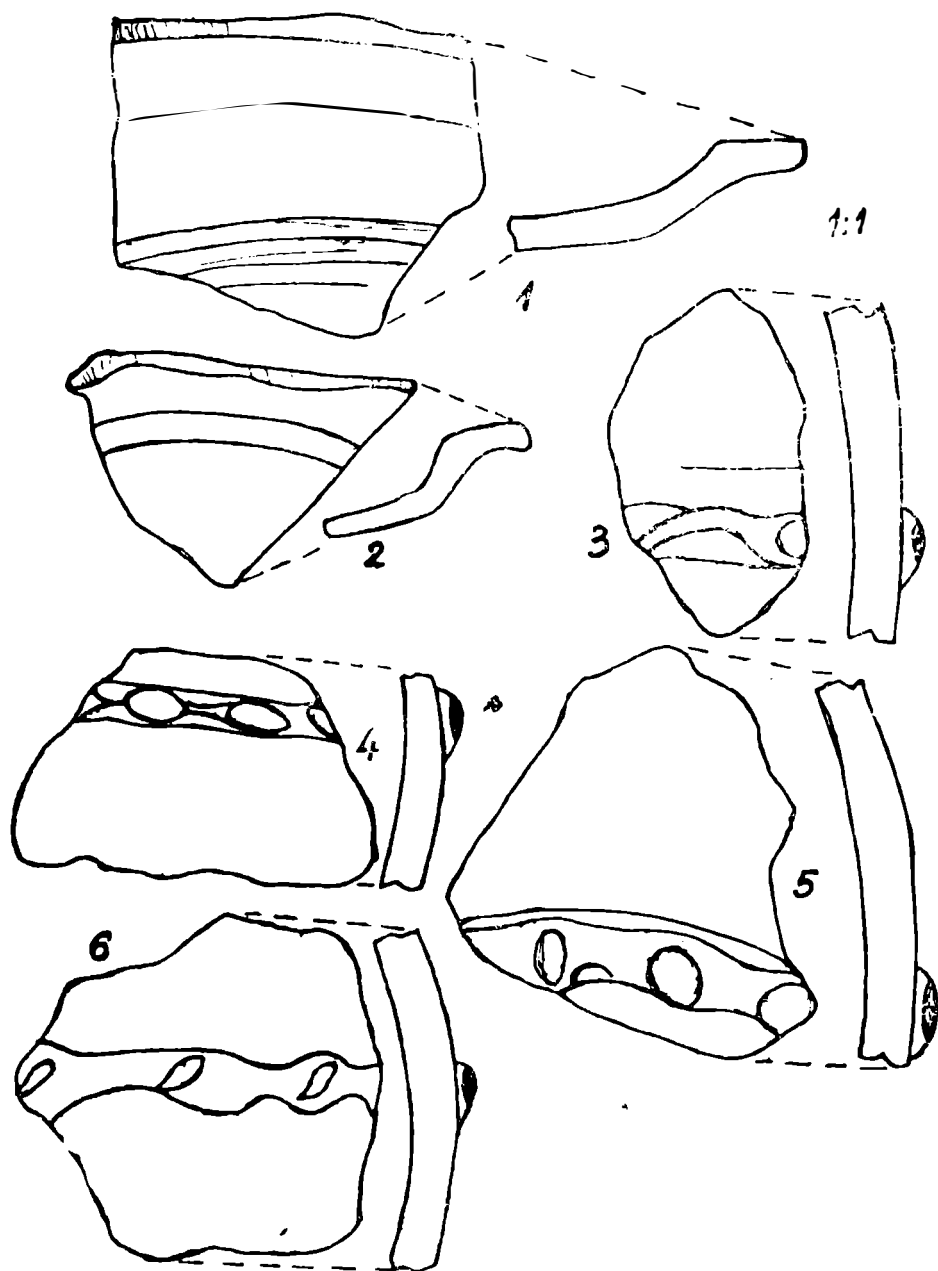
Pl. VII. Ceramică dacică (1, 3) și romană (2, 4)

Pl. VIII. Ceramică Wietenberg

Pl. IX. Ceramică Wietenberg (1, 7) și dacică (2—6, 8—9)

Pl. X. Ceramică dacică (1—4, 6) și din epoca bronzului (5)

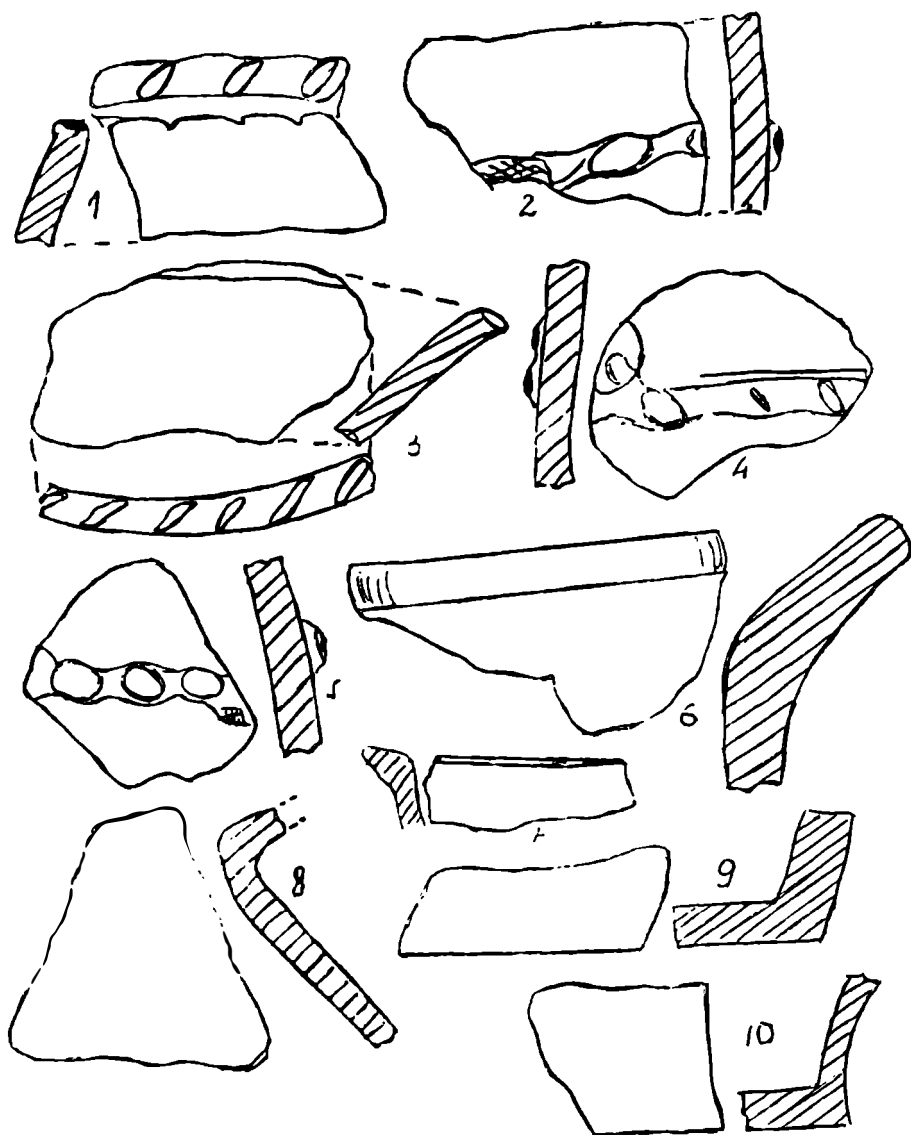
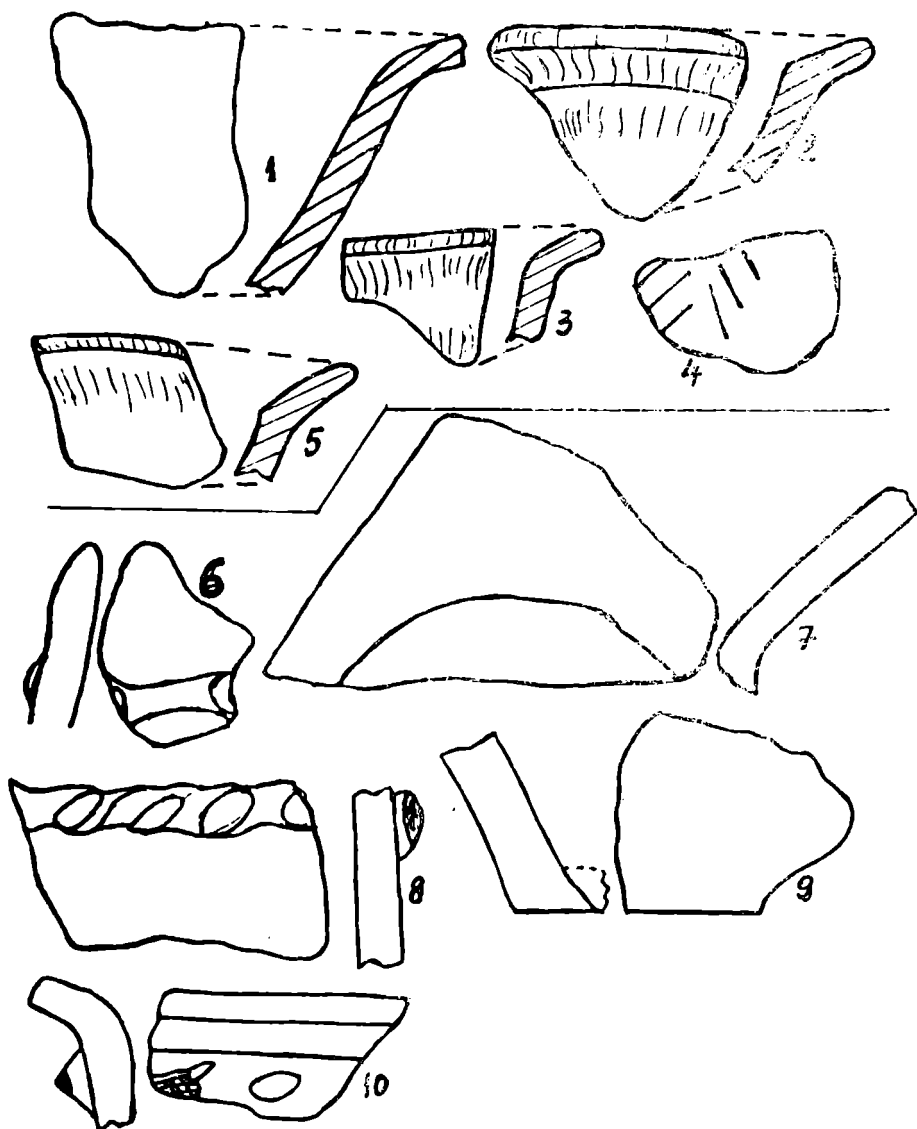
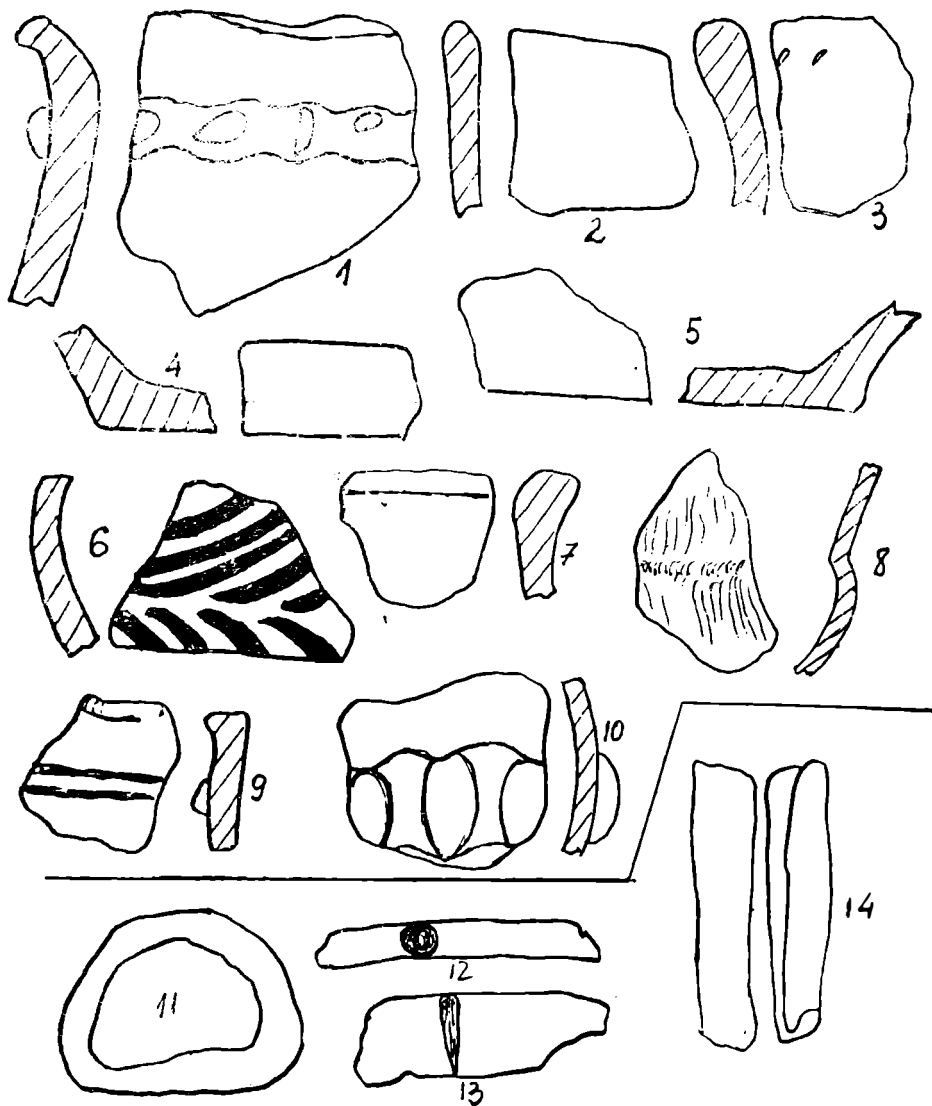

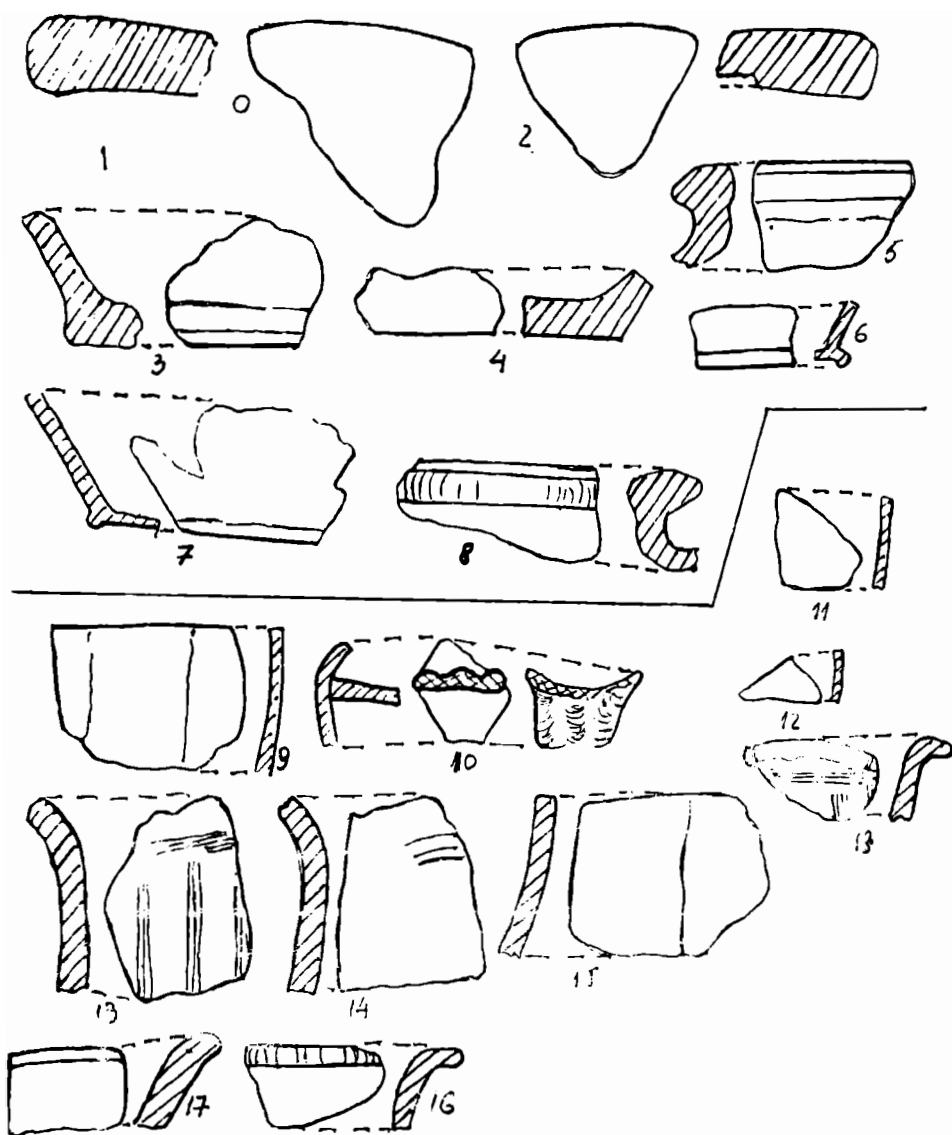
Fig. XI — Ceramică din epoca bronzului (1, 7, 8, 10) și dacică (2—6, 9)

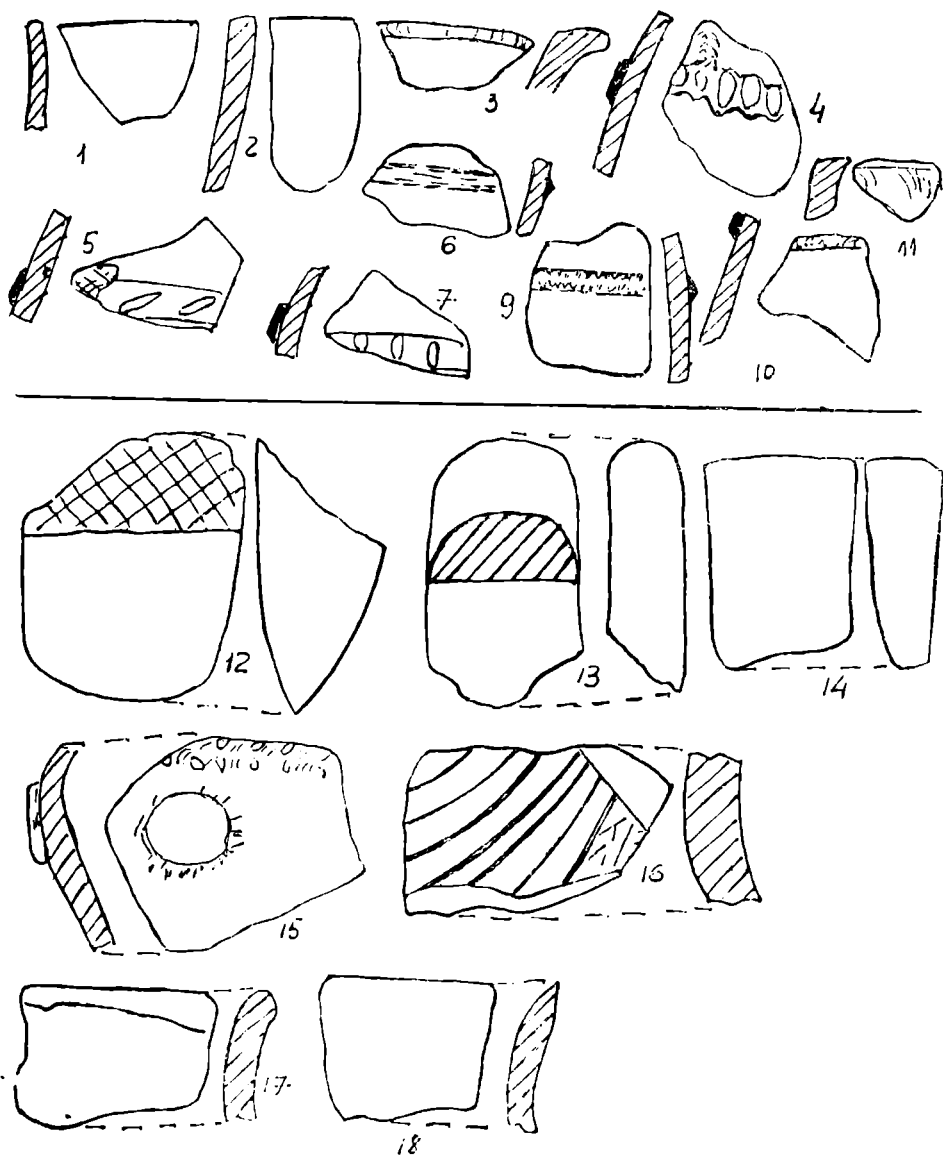
Pl. XII. Ceramică din epoca bronzului (1, 3—5, 6, 10) și dacică (2, 7—9)

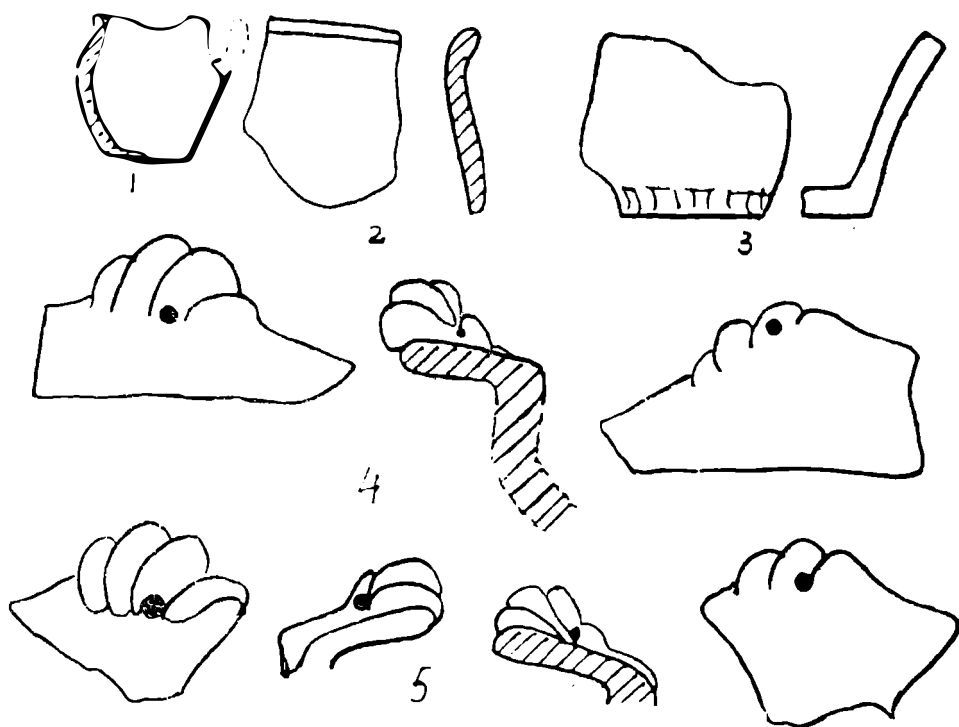
Pl. XIII Hallstatt (6), din epoca bronzului (1—5, 7—10), verigă de coasă (11), cuțit (13), daltă ? (12), plăcuță de bronz (14).

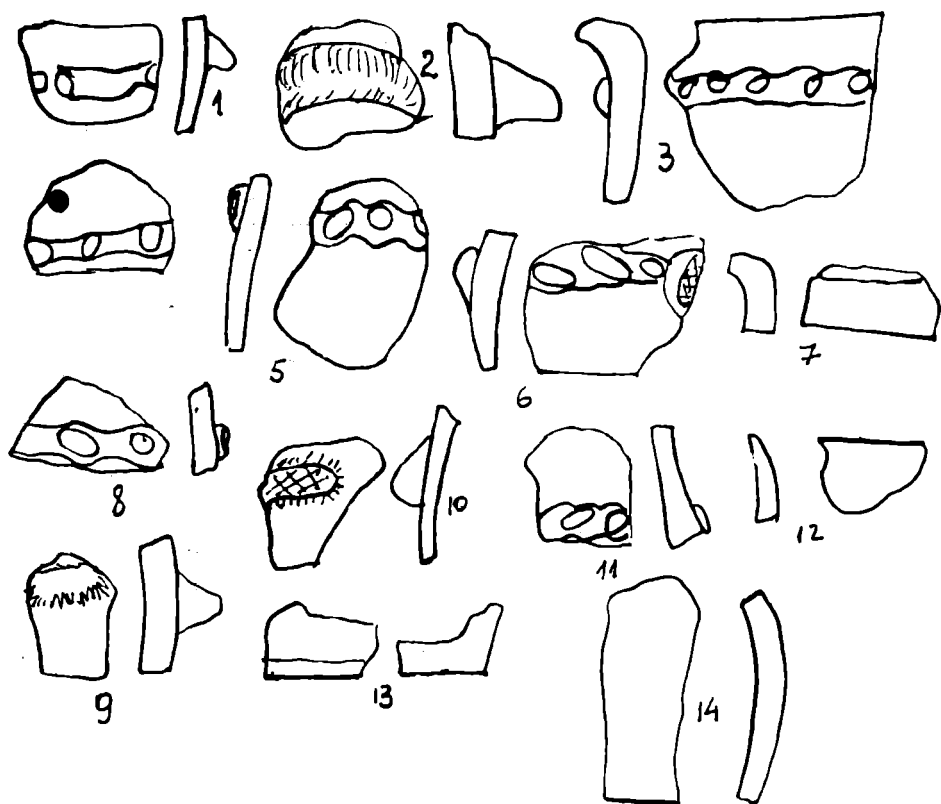
Pl. XIV. Ceramică neolitică (3—4), romană (5—8), dacică la roată (10—12) și cu mîna (1—2, 9, 13—18)

Pl. XV. Ceramică dacică (1—11), unelte neolitice (12—14) și fragmente de vase Hallstatt (15—18)

Pl. XVI. Căniță din epoca bronzului (1) și străchini dacice (2—6)

Pl. XVII. Ceramică dacică (2) și din epoca bronzului (1, 3—14)

LES FOUILLES ARCHEOLOGIQUE DE CINCSOR ET VOILA DEP. BRAȘOV (1987—1988)

RESUME

L'auteur souligne les résultats des fouilles archéologiques effectués pendant des années 1987—1988 dans les villages Cincșor et Voila (dep. de Brașov), près de Făgăraș. A cette occasion ont été découvertes nombreuses vestiges de plusieurs époques: néolithique, âge du bronze, *Hallstatt*, *La Tène*, époque romaine, post-romaine et féodale.

Responsabil de carte: FLOREA COSTEA
Tehnoredactor: IOAN BENȚEA
Paginator: GYÖRGY ELEMÉR

Dat la cules: 15.05.1989. Bun de tipar: 25.03.1990.
Apărut 1990. Hirtie de scris tratat gr/cmp 48.
Format 70 x 100. Coli tipar 32,5.

Tipar executat la Întreprinderea Poligrafică Braşov
Comanda nr. 1181

INV.
2012

